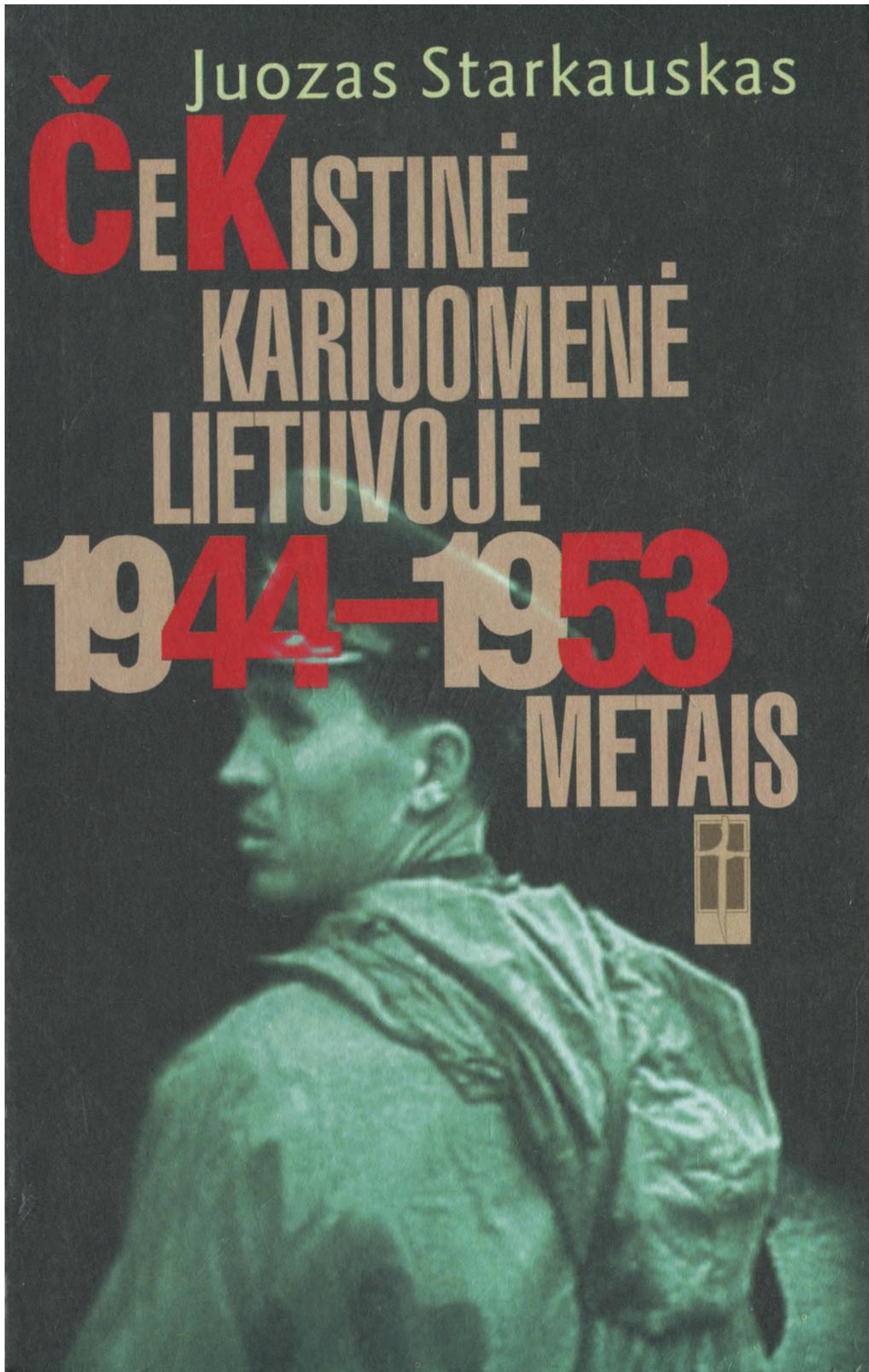
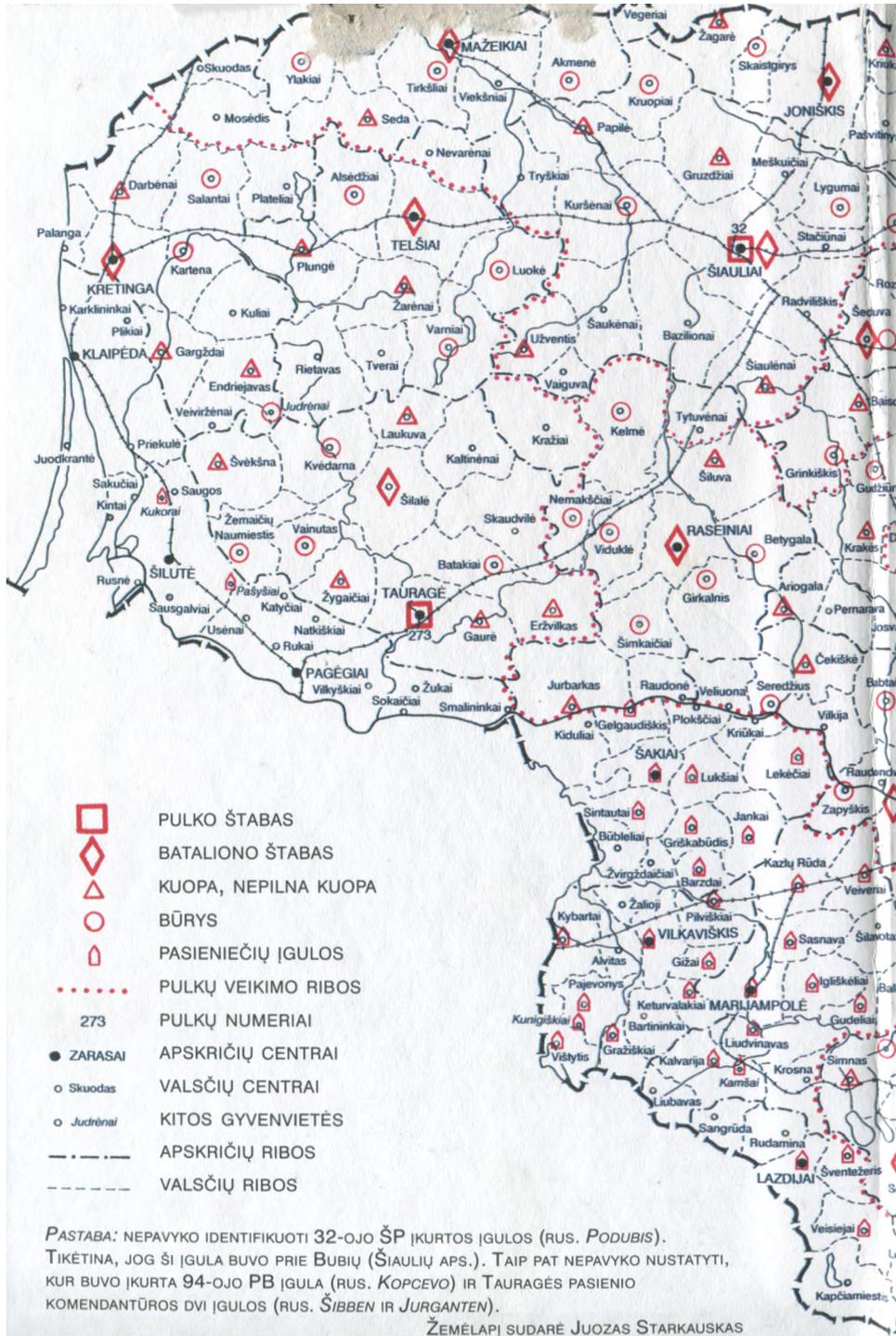

Juozas Starkauskas

ČEK ISTINĖ
KARIUOMENĖ
LIETUVOJE
1944–1953
METAIS

Juozas Starkauskas

**ČEKISTINĖ
KARIUOMENĖ
LIETUVOJE
1944-1953
METAIS** NKVD-MVD-MGB

kariuomenė
partizaninio
karo
laikotarpiu

LIETUVOS
GYVENTOJŲ
GENOCIDO IR
REZISTENCIJOS
TYRIMO CENTRAS

VILNIUS
1998

UDK 947.45.083
St85

Recenzavo:
dr. Arvydas Anušauskas
dr. Eugenijus Grunskis

ISBN 9986-757-20-7

© Juozas Starkauskas, 1998
© Meninis apipavidalinimas.
Alfonsas Žvilius, 1998

Pratarmė

Istorikams šiek tiek patyrinėjus mūsų pokario ginkluotojo pasipriešinimo tikslus, veiklos metodus, struktūrą, jos organizatorius ir vadus, atsirado būtinybė plačiau pažvelgti ir į kitą pusę - okupantų represines struktūras. Viena iš jų - įvairaus tipo NKVD (MVD)-MGB kariuomenė. Tai nebuvo savarankiška struktūra, jos veiklą lėmė komunistų partijos viršūnių ir čekistų operatyvinių vadų direktyvos. Ši kariuomenė ir pasibaigus partizaniniam karui per visą Sovietijos gyvavimo laiką buvo naudojama kaip prevencinė jėga prieš tuos, kurie mėgintų silpninti naująją rusų imperiją, turėjusią Sovietų Sąjungos vardą. Kariuomenė būdavo metama prieš taikias demonstracijas, tokias, kokia įvyko 1956 m. Vėlinių vakarą Kaune.

Apie čekistinę kariuomenę Lietuvoje yra rašyta, ypač nuodugniai ją tyrinėjo istorikai daktarai A. Anušauskas ir E. Grunskis. Tačiau čia pateikiamas tokios apimties darbas bus bene pirmas visuose sovietų okupuotuose kraštuose ir pačioje Rusijoje.

Plačiau patyrinėjus su partizanais kovojusią kitą ginkluotą struktūrą, daugiausia sudarytą iš vietinių kolaborantų, vadinamuosius sribų būrius, atsivertų galimybė nuodugniau pažvelgti į pokario kovas ir išsiaiškinti, kas su kuo ir kaip kovojo. Gal tada aprimtų kai kuriuose mūsų gyventojų sluoksniuose dar ir dabar retkarčiais pasigirstantys samprotavimai apie klasių kovas ar pilietinį karą Lietuvoje.

Remiantis daugiausia pačių represinių struktūrų dokumentais, šiame darbe mėginama apžvelgti įvairias čekistinės kariuomenės veiklos sritis, tos kariuomenės raidą. Tačiau dėl dokumentų trūkumo ne viską pavyko išsiaiškinti, pavyzdžiui, nerasta (gal jų išvis nėra likę) įvairių tarnybinių būrių darbo planų, žemėlapių ir kt. dokumentų, be kurių neįmanoma detaliau nagrinėti nei čekistinės kariuomenės kovos taktikos, nei technikos. Trūksta ne tik kai kurių čekistinės kariuomenės veiklos dokumentų, tačiau ir turimi dokumentai labai netolygiai pagal metus pasiskirstę. Lietuvos archyvuose beveik visiškai nėra dokumentų apie kariuomenės veiklą 1947-1948 m. Dar padirbėjus Lietuvos archyvuose, ypač patyrinėjus Ypatingojo archyvo NKVD-MGB apskričių, rajonų, sričių skyrių, valdybų bylas, būtų galima rasti ne vieną faktą, kuris gal atskleistų naujus vidaus kariuomenės veiklos aspektus, tačiau svarbiausi duomenys apie čekistinę kariuomenę yra Rusijos archyvuose.

Čekistinė kariuomenė turėjo visas tas ydas, kurios graužė bet kurią kitą sovietinę struktūrą. Joje buvo biurokratizmo, inercijos, sustabarėjimo, rusiško pasipūtimo ir kt. trūkumų. Pagaliau mūsų partizanai buvo nugalėti ne tiek kariuomenės jėga, kiek komunistų partijos ir čekistų operatyvinių suplanuotomis priemonėmis (trėnimais, suvaymu į kolūkius, agentų verbavimu, žiauriais tardymais ir pan.). Vis dėlto tai buvo grėsminga jėga.

Esu dėkingas dr. A. Anušauskui, leidusiam pasinaudoti iš Rusijos karo archyvo parsivežtais dokumentais, be kurių nebūtų buvę galima parašyti ištisų skyrių. Turėdami dokumentus iš Rusijos karo archyvo, galime teigti, kad jau anksčiau vartotas mūsų pokario pasipriešinimo, kaip beprecedenčio, įvertinimas nebuvo perdėtas.

Nors savo gyvenime esu matęs ir vyriškų, ir net didvyriškų darbų, tačiau prisiliesdamas prie Lietuvos partizanų veiklos visuomet būnu sukrestas jų pasiaukojimo, kuris taip kontrastuoja su mūsų dabartinės visuomenės daugelį sluoksnių apėmusiu hedonistiniu nusiteikimu. Dar labiau sukrečia pasiaukojimas tų ūkininkų, kurie rizikuodami ne tik savo, bet ir artimųjų laisve, dažnai ir gyvybe, leisdavo partizanams įrengti bunkerius savo sodybose. Belieka nulenkti galvas prieš tuos, kurie savo gyvybės ar laisvės kaina atlaikė čekistinės kariuomenės šimtų tūkstančių įvairių tipų būrių puolimus ir tuo nemažai sutrukdė Lietuvos rusinimą ir sovietizavimą.

Autorius

Kai kurie padėties Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944-1953 m.) aspektai

Audringas, nuspalvintas tiek nepakartojamo heroizmo ir pasiaukojimo, tiek baisių niekšybių ir klastos, pilnas kančios ir vargų buvo Lietuvos žmoniems partizaninio karo laikotarpis 1944-1953 m. Jis buvo nepaprastai painus ir sudėtingas.

Beveik dešimtmetį trukęs partizaninis karas nulėmė daugelio to meto Lietuvos žmonių gyvenimą. Dalis jų - partizanai - aktyviai dalyvavo ginkluotajame pasipriešinime okupacijai, dalis - rėmėjai, ryšininkai - aktyviai juos rėmė, dalis - pagrindininkai, partizaninės ir pagrindžio spaudos platinėjai - aktyviai prisidėjo prie pasipriešinimo idėjų skleidimo. Dauguma Lietuvos žmonių, ypač kaimo, palaikė partizanus bent tuo, kad jų neišduoda, kartkartėmis paremdavo materialiai. Nemažai buvo ir tokių, ypač miestuose, tarp inteligentų, kurie iš esmės pritarė partizanų tikslams laikė juos neįgyvendinamais arba nevertais rizikos. Pasyvių kovos stebėtojų buvo nemažai, tačiau kolaboruojančiųjų - ar atvirai, ar slapta - nedaug. Daugelis tų, kurie palaikė okupantus, buvo anaipol ne geriausiai mūsų žmonės. Komunistų viršūnėse dar buvo vienas kitas idealistas, marksizmo ideologijoje įklimpęs dogmatikas, bet apačios buvo apgailėtinos. Beje, tai ne kartą yra liudiję ir patys čekistai; ypač griežtai apie Vilniaus operatyvinio sektoriaus sovietinius partinius veikėjus kalbėjo to sektoriaus viršininkas plk. I. Rudyka¹. Tačiau neatmestina galimybė, kad vieną kitą padoresnį mūsų žmogų suviliojo ir sovietinė socialinė demagogija, kalbos apie visų lygybę.

Partizanai kėlė sau daug tikslų ir uždavinių - sulaikyti mūsų žmones nuo bendradarbiavimo su okupantais, išsaugoti Lietuvos turtus, tautinį sąmoningumą ir kt., bet pagrindinis jų tikslas buvo atkurti nepriklausomybę. Šis tikslas deklaruojamas visuose svarbiausiuose partizanų dokumentuose, sukurtuose dar vokiečių okupacijos metais pradėjusios veikti Lietuvos laisvės armijos ir galiausiai 1949 m. vasario 2-22 d. vykusio visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo, kuriame buvo baigtas partizanų są-

jūdžio centralizavimas ir įkurta vieninga partizanų organizacija - Lietuvos laisvės kovos sąjūdis. Siame suvažiavime buvo priimtas LLKS statutas, jame rašoma: „Sąjūdžio tikslas atstatyti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos respubliką“². Visi kiti tikslai ir uždaviniai buvo palenkti šiam svarbiausiam tikslui. 20 metų gyvenę nepriklausomoje Lietuvoje, dauguma to meto mūsų žmonių manė, kad nepriklausomybė labiausiai garantuoja jų norą sukurti sau ir savo artimiesiems geresnį gyvenimą. Be to, buvo neabejojama, jog nedidelės tautos gyvavimą, jos išlikimą garantuoja tik nepriklausomos valstybės statusas.

Tame pačiame suvažiavime buvo patvirtinta partizanų nuostata, kad Lietuvoje nuo 1940 m. birželio 15 d., t. y. nuo sovietų kariuomenės įžengimo į Lietuvą, yra karo padėtis. Todėl „VKP(b) nariai, ginkluoti okupacinės valdžios pareigūnai ir visi kiti tautai priešiškais tikslais apginkluoti asmenys skaitomi lietuvių tautos priešais ir todėl iškrenta už neliečiamumo ribų. [...] Ginkluotas asmenų grupes ar paskirus ginkluotus asmenis be atodairos naikinti. Išdavikus griežčiausiai bausti, bausmės įvykdymą viešai paskelbti“³. Tai nereiškia, kad pirmam įtarimui kilus žmogus būdavo sušaudomas. Partizanų karo lauko teismas priimdavo sprendimus tik turėdamas tvirtų įrodymų. Linkęs išdavinėti ar kolaboruoti žmogus būdavo perspėjamas, kartais ir kelis kartus, baudžiamas pinigine ar kitokia bauda. Be abejo, buvo ir apsirikimų. Žmonių nesąžiningumas, kerštingumas, pačių čekistų provokacijos sudarydavo prielaidas klaidoms. Okupantų priemesta kova buvo negailestinga, klastingas priešas veikė nesiskaitydamas su priemonėmis. Todėl ir partizanai buvo priversti elgtis ryžtingai ir griežtai. Čekistų duomenimis, partizanai 1944-1953 m. yra nukovę 12 922 žmones, iš jų:

1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953 (iki spalio mėn.)
582	3419	2731	2626	1673	1018	494	272	92	14*

Atmetę partizanų puolimų metu nukautus apie 4 tūkst. strībų, kariškių, operatyvininkų, milicininkų, ginkluotų sovietinių partinių aktyvistų ir kitų su partizanis ginklu kovojusių žmonių (beje, daugelis sušaudytų agentų bei kolaborantų taip pat buvo slapta apginkluoti), gautume, jog partizanai mirties bausme yra nubaudę apie 9 tūkst. savų išdavikų.

Apgailestaujant, jog beveik 10 tūkst. mūsų krašto žmonių žuvo nuo saviškių rankų, reikia pasakyti štai ką. Okupantai mūsų žmones sustatė į skirtingas barikadų puses. Visų laikų ir kraštų partizanai negailestingai

baudė išdavikus, nes tik taip galėjo išlikti jie patys, o su jais ir tos idėjos bei tikslai, dėl kurių jie kovojo. Visi karai nužmogina, kartais sunku atskirti, kur baigiasi karinė būtinybė, o kur prasideda taikių žmonių terorizavimas. Rusai, įsiveržę į Vokietiją, su civiliais gyventojais elgėsi kaip didžiausi barbarai. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad amerikiečių ir anglų Antrojo pasaulinio karo metu vykdyti siaubingi Vokietijos miestų bombardavimai buvo nereikalingi, nes jų metu žūdavo vien civiliai. Vis dėlto nei vienu, nei kitų istorija nepasmerkė.

Ginkluotasis partizanų pasipriešinimas, prasidėjęs 1944 m. daug kur gana stichiškai, pamažu tvirtėjo. Būrėsi organizacinės struktūros: susikūrė Vyčio (1944 m. lapkritis—1953 m. sausis), Didžiosios Kovos (1945 m. sausis-1950 m. lapkritis), Tauro (1945 m. rugpjūtis-1952 m. birželis), Vytauto (1945 m. rugpjūtis-1951 m. gruodis), Dainavos (iš pradžių vadinosi A apygarda; 1945 m. lapkritis—1952 m. rugpjūtis), Žemaičių (iš pradžių vadinosi legionu; 1945 m. kovas-1953 m. rugpjūtis), Jungtinė Kęstučio (1946 m. rugsėjis-1953 m. birželis), Prisikėlimo (1948 m. balandis-1952 m. birželis) ir trumpiau veikusios Algimanto bei Dariaus ir Girėno apygardos⁵.

Ginkluotų nelegaliai gyvenančių partizanų (buvo dar ir partizanų rezervistų kategorija; rezervistai paprastai užimdavo žuvusiųjų vietas, kartais naktimis dalyvaudavo puolimuose) buvo tiek:

	MGB duomenimis	Iš tikrųjų (tūkst.)
1944 m. rudenį	apie 4	ne mažiau kaip 12
1945 m. pavasarį	apie 3	ne mažiau kaip 30
1946 m. vasarą	apie 3	apie 4,5
1947 m. pavasarį	apie 2,5	apie 3,5
1948 m. pavasarį	apie 2	apie 2,3
1949 m. pavasarį	apie 1,5	apie 1,8
1950 m. rudenį	apie 1	apie 1,2
1951 m. pavasarį	apie 0,8	apie 0,9
1952 m. pavasarį	apie 0,5	apie 0,55
1953 m. pavasarį	apie 0,2	apie 0,25 ⁶

Pagal čekisto P. Raslano pažymą, žuvo ir pateko į nelaisvę tiek:

	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	Iš viso
Žuvo	2436	9777	2143	1540	1135	1192	635	590	457	188	20 093
Suimta	2079	7747	3056	1501	1338	994	409	548	175	116	17 963 ⁷

Partizanai buvo pagrindinė kliūtis įsigalėti okupaciniam režimui, tad juos ir mėginta sutriuškinti nesiskaitant su priemonėmis. Dabar žvelgdami

į praeitį matome, kad partizanai laimėti negalėjo. Laisvasis pasaulis ką tik buvo pergyvenęs Antrąjį pasaulinį karą ir tuoj po jo negalėjo pulti savo buvusių sąjungininkų, o be laisvojo pasaulio paramos partizanai laimėti negalėjo. Pasak K. K. Girniaus, partizaninį karą galima laimėti, jei: 1) kariuomenė atsisako vykdyti valdžios nurodymus; 2) vyriausybei ar šalies gyventojams karas tiek įgrysta, kad jie nutaria jį nutraukti; 3) karas tampa nepakeliama finansine našta; 4) teritorija, dėl kurios kovojama, nebelaikoma strategiškai svarbia⁸. Sovietijoje nebuvo nė vienos iš šių aplinkybių, jos žmonės savo valios niekaip negalėjo pareikšti. Komunistai užimtas teritorijas laikė mirtiname glėbyje, kaip auką nutvėręs plėšrūnas vis labiau gniauždami nasrus.

Be didžiųjų strateginių priežasčių, nulėmusių partizanų pralaimėjimą, buvo keletas ne tokių reikšmingų, bet gana svarbių. Partizanų nebuvo ten, kur nebuvo miškų. Kaip sakydavo partizanai, miškai buvo jų tėvynė. Bet mūsų miškai nedideli, be to, išraižyti kelių ir proskynų. Okupacinei kariuomenei buvo nesunku pasiekti bet kurią miško vietą. Nepatogi buvo ir Lietuvos geografinė padėtis, nes mes neturėjome sienų su laisvuoju pasauliu. Užblokavę pajūrį ir Lietuvos-Lenkijos sieną, okupantai uždarė mūsų partizanus ribotoje erdvėje. Jie negalėjo iš pašalies nei ginklų gauti, nei pasitraukti poilsio ir apgydyti žaizdų.

Tačiau negalime partizanų pasipriešinimo laikyti klaida. Komunistinės sistemos sugriuvimas, Sovietijos iširimas rodo, jog tai, su kuo kovojo tie pasišventėliai idealistai, buvo iš tikrųjų griautina. Jie, kaip ir daugelis įvairių laikų ir įvairių šalių sukilėlių, neįvertino to, kad istorijos girmos mala lėtai, kartais neįtikėtina lėtai. Patys būdami pasiryžę dėl idealų žūti, mūsų miško vyrai negalėjo suprasti, kaip pasaulis gali pakęsti imperinę komunistinę Sovietiją. Daugeliui to meto Lietuvos žmonių, ne vien partizanams, atrodė, kad tarp Vakarų ir Sovietų Sąjungos netrukus kils karas ir tada Lietuva vėl atgaus nepriklausomybę, o partizanai ateis į valdžią.

Mūsų partizanai buvo neblogai organizuoti, jų buvo pakankamai daug, jie nešiojo Lietuvos kariuomenės uniformas ir buvo ginkluoti, tad tarsi tęsė tiek valstybingumo, tiek kariuomenės tradicijas, valdė apie 70-80 proc. krašto teritorijos. Okupantų valdžioje buvo miestai, miesteliai ir tos vietovės, kuriose tuo metu buvo jų kariuomenė. Šiame kare buvo išpirkta baisi paskutinės nepriklausomos Lietuvos vyriausybės klaida, kad į Lietuvą be pasipriešinimo 1940 m. birželio 15 d. buvo įleisti Raudonosios armijos daliniai.

Tyrinėtojus vargina klausimas, ar mūsų tauta negalėjo pasirinkti pasyvesnio, mažiau kruvino pasipriešinimo kelio (lietuvių ginkluotojo pasipriešinimo mastui visuose po karo Rusijos okupuotuose kraštuose prilygsta tik Vakarų Ukrainos pasipriešinimas). Matyt, kito kelio nebuvo, nes sovietų teroras nepaliko kitos išeities. Okupavus Lietuvą, dar tebevykstant karui, mūsų vyrus pradėta imti į Raudonąją armiją. Tik truputį apmokyti jie buvo siunčiami į frontą. Dauguma mūsų vyrų nutarė, jog geriau žūti Lietuvoje ir už savo tautą, negu svečiose šalyse už svetimus okupantų interesus. Be to, vadovaudamiesi klasių kovos teorija, iš anksto į sunaikintųjų priešų gretas įrašę visus turtingiau, geriau, šviesiau gyvenančius žmones, okupantai apie 10 proc. mūsų gyventojų pastatė už sovietinių įstatymų ribų ir jiems beliko arba žūti, arba priešintis. Anaipol ne visi tiek į kariuomenę imami, tiek klasiniais priešais apšaukti, tiek kitokių kategorijų mūsų žmonės pasirinko kovos kelią, bet būtent drąsiausieji, ryžtingiausieji juo nuėjo.

Tyrinėtojai ginčijasi ir dėl kito klausimo: kodėl Lietuvoje pasipriešinimas okupantams buvo toks smarkus, palyginti su kaimyninių šalių, kurias sovietai terorizavo ne mažiau kaip mūsų šalį, pasipriešinimu. Mūsų manymu, viena svarbiausių priežasčių buvo ta, kad lietuviai nebuvo per daug išivėlę į didžiųjų jėgų - rusų ir vokiečių - priešpriešą ir per Antrąjį pasaulinį karą išsaugojo tuos savo vyrus, kurie, prasidėjus bet kokiai sumaiščiui, tampa vadais. Daug latvių ir estų vyrų žuvo rusų fronte, kariaudami vokiečių pusėje, lenkai smarkiai nukraujavo kovodami su vokiečiais. Ir tik lietuviai naują sovietų okupaciją pasitiko išsaugoję beveik visas jėgas (daugiausia vyrų netekta šiems pasitraukus į Vakarus).

Partizaninėse kovose žuvo daug drąsių ir ryžtingų Lietuvos vyrų. Liko labiau linkę prisitaikyti, nuolankesni. Jie ir savo vaikus mokė būti nuolankius, susitaikyti su likimu. Kita vertus, partizanų pavyzdys daug ką ir vėliau įkvėpė pasipriešinimui, nors ir pasyvesniam.

Dar nesame visiškai įsisąmoninę partizaninio karo reikšmės mūsų tautai, jos šiandieniniam atgimimui. Partizaninio karo esmę nuodugniausiai yra atskleidęs filosofas J. Girmius, 1967 m. „Aidų“ žurnale polemizuodamas su kunigu daktaru F. Jucevičiumi. F. Jucevičius straipsnyje „Tarp mirties ir mito“ teigė: „Bet manau, kad tautos gali save tikrai pažinti tik tuomet, kai jos į savo praeitį žvelgia ne svajotojo, o gydytojo akimis. [...] Mes irgi gilinamės į praeitį, kad suprastumėm josios veikimą bei sutrikimus. Kartu noriu pabrėžti, kad istorinis pažinimas neturi nieko bendro su pra-

eties egzaltacija. Idealinė bei poetinė įvykių ir žmonių interpretacija nėra istorija, o mitas. (...) Kuomet didesnė tautinės bendruomenės dalis gyvena praeitimi, toji bendruomenė yra dalinai jau mirusi. [...] Jei taikos metais tautos išplėtoja savo kūrybines galias, tai savo dvasinį tvirtumą parodo mūšių bei pavojų metu. Žodžiu, taikoje tarpsta genijai, o herojus pagimdo karai. [...] Ar nesakoma, kad gyvenimas yra komedija tiems, kurie galvoja, o kurie jaučia - jis atrodo tragedija. [...] Mitas yra bėgimas nuo tikrovės. Jei melo žmogus yra ligonis, kuris žino, kad jis toks yra, tai mito žmogus yra ligonis, kuris nežino, kad jis serga. [...] Sakoma, kad tik mirties akivaizdoje žmonės susidaro teisingą vaizdą apie žmones, įvykius ir daiktus. Atrodo, kad tai galioja ir tautoms. [...] Mes esame lyrikų tauta, o ne realistų. Mes žvelgiame į gyvenimą kaip literatai, o ne kaip politikai... Štai kodėl mes mieliau gyvename mitu, o ne tikrove. [...] Pasaulis yra daugiau tai, kas yra tautos galioje, o ne tai, kas nuo jo galios nepriklauso".

Dr. J. Girmius savo atsakymą pavadino „Tarp heroizmo ir realizmo“; jis rašė: „Ar aplamai visa partizanų kova už laisvę, kraštui atsidūrus už sovietų „geležinės uždangos“, buvo prasminga? Būtų buvę beprasmiška ją be galo tęsti, nes tai herojinę ryžtį būtų pavertę tik savižude desperacija. Tačiau dėl to netenka paneigti jos iškovotos prasmės: tautinei atsparai sovietinėje vergijoje partizaninė kova padėjo pagrindą, kurios pavergėjas lengvai neišgriaus. [...] Svarbiausia iš šalies ir po laiko vargiai turime kelti klausimą, ar partizanų kova buvo neišvengiama ir šia prasme „nebūtina“. Abstrakčiai teisinga, kad reikia žinoti, kada gyventi ir kada mirti. Tačiau konkrečiai gali nuspręsti šį „kada“ klausimą tik tie, kurie patys turi rinktis tarp „gyventi“ ir „mirti“, nuolankiai priimti vergo likimą ar ryžtis kovai už laisvę. Ar buvo galima garbingai išvengti partizaninės kovos prieš okupantą? Vienu požiūriu šis klausimas yra beprasmis, antru požiūriu - dviprasmiškas. [...] Istorija ne svarsto, kaip kas būtų galėjęs būti, o tik stengiasi suprasti, dėl ko įvyko, kas įvyko. [...] Istorijoje dažnai laimi ne teisė, o jėga, ne teisieji, o galingieji. [...] Nėra abejonės, kad niekada „nepsimoka“ mirti, kad visada „apsimoka“ gyventi. Besąlyginis realizmas savaime išskiria heroizmą. [...] Heroizmas be realizmo (realių galimybių paisyimo) virsta tik savižude bravūra. Realizmas be heroizmo (nusistatymas ginti net gyvybės kainą, kas brangu) virsta servilišku oportunizmu. Pagal tai, kai norime apgailėstauti, ar nebuvo galima būtų realistiškesniais, drauge atsiduriame prieš klausimą, ar tai buvo įmanoma be savęs pačių išdavimo. (...) Nors po kovos ir reikėjo prie padėties prisitaikyti, šis prisitaiky-

mas nėra vergiškumo prisunktas. [...] Nėra tiesioginės priešybės tarp realizmo ir heroizmo. Tačiau heroizmas peržengia realizmą ne užsimerkdamas prieš tikrovę, bet nekapituliuodamas jai ten, kur tikrovė nėra teisi (vienas dalykas - pažinti tikrovę, antras - ją pripažinti). [...] Abejaip esame savo istorijoje stokoję realizmo: ir dėl to, kad vienais atvejais stokojome tikrovės jausmo, ir dėl to, kad kitais atvejais nestokojome heroizmo. [...] Bet būtų nesupratimas tematyti tikrovės aklumą ten, kur iš tiesų buvo nušvitusi herojinė ryžtis. Nėra ko sielotis, kad mūsų tautos istorija nestokoja herojinės didybės momentų!"

Daugiau kaip prieš 30 metų vykusį diskusiją užsitęsė iki šių dienų, virto vadinamųjų realistų, iš vienos pusės, ir idealistų - iš kitos, priešprieša. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas patvirtino, jog teisūs buvo idealistai, kurie vadovavosi ateities vizijomis, o ne realistai, gyvenę šios dienos realijomis. Tačiau kova tarp šių dviejų požiūrių, net galima sakyti - ideologijų, nesibaigė, nes daugelis mūsų žmonių linę dabar turėti ant stalo duonos riekę negu ateityje visą pyragą. Realistų argumentams tariamo įtikinamumo teikia tai, jog jie, kaip ir dauguma mūsų žmonių, nustatydami bet kurio reikalo, reiškinio naudą ar žalą, neatsižvelgia į dvasinius dalykus.

Bet grįžkime prie čekistų. Okupuota Lietuva buvo atiduota visiškai jų valdžiai ir savivalei. Iš jų komunistų vadai reikalavo kuo greičiau sunaikinti ginkluotąjį pasipriešinimą, nesiskaitant su priemonėmis. Kaip 1953 m. rugpjūčio 8 d. A. Sniečkui rašė Lietuvos pasienio apygardos karo prokuroras plk. S. Grimovičius, Centro komitetui buvo žinoma, jog tam tikrais atvejais buvo leidžiama suimtuosius kankinti. Kankinimams leidimus turėjo duoti MGB ministras P. Kondakovas ar jo pavaduotojas I. Počkajus⁹. Tie „tam tikri atvejai“ turėjo būti tada, kai iš suimtojo buvo galima sužinoti apie ginkluotąjį pagrindį, taigi kankinti buvo galima gyvus paimtus partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus. Tačiau dažniausiai čekistai kankindavo visus į jų rankas patekusius žmones, ne vien tik su ginklu pasipriešinusius, ir, aišku, neprašydavo iš savo vadovybės jokių leidimų. Tie leidimai jiems netiko jau vien todėl, kad nebuvo laiko jų laukti - dažniausiai žmonės, ypač partizanai, būdavo kankinami tuoj pat, vos juos suėmus, kol suimtieji dar nesutelkę visų dvasinių jėgų, kol dar veikia netikėtumo šokas. Stipresnius žmones kankindavo keletą mėnesių iš eilės. Paprasčiausias kankinimas buvo mušimas rankų smūgiais, kojų spyriais, guminėmis lazdomis. Bet jei pasitaikydavo išradingas ir sadistinių polinkių turintis tar-

dytojas, suimtieji būdavo skandinami vandens statinėje, stabdoma ku nors užspaudus širdis, lupami nagai, varžtais spaudžiami lyties organai ir t. t. Ilgais ir baisiais kankinimais - itin dažnai naudota nemiga, kai nak-timis buvo tardoma, o dieną neleisdavo miegoti, - suimtieji būdavo taip išsekinami, kad tik labai stiprios dvasios žmonės atsilaikydavo. Ne be reikalo mūsų partizanai net ir 1947-1950 m., kai SSRS nebuvo mirties baumės, patekę į apsuptą ir neturėdami vilties prasiveržti dažniausiai rinkdavosi mirtį - patys nusišaudavo ar susisprogdindavo, - nes bijojo, kad neišlaikę kankinimų gali išduoti kovos draugus. Kankinimus geriausiai ištvėrdavo giliai tikintys asmenys, taip pat moterys.

Apie kankinimus liudija ne tik buvę kaliniai. Jau minėtas plk. S. Grimovičius reguliariai pranešinėdavo CK apie ypatingai šiurkščius, kaip tada vadindavo, „socialistinio teisėtumo pažeidimus“. 1947 m. kovo 24 d. jis rašė: „1945-1946 m. ir per du šių metų mėnesius mes kas mėnesį ir kas ketvir-tį matome masinius atvejus, kai mūsų organai nusikalstamai savavaliauja ir šiurkščiai pažeidinėja piliečių teises į asmenybės ir asmeninio turto ne-liečiamumą“. Vien už didelius nusikaltimus (neteisėti sušaudymai ir nužu-dymai, prievartavimai ir grobimai) 1945 m. karo tribunolams buvo perduo-ta 328 saugumo organų ir kariuomenės karininkai, seržantai ir eiliniai. Daugiausia nusikaltimų padaryta 1946 m. I ketvirtyje - 137. Per tą laiką buvo sušaudyti ir nužudyti 55 žmonės, 62 išprievartauti ir sumušti, apiplėš-ta 120 sodybų¹⁰. Tą patį tas pats prokuroras konstatavo ir 1948 m. lie-pos mėn., teigdamas, kad MGB darbuotojai nemoka lietuvių kalbos, todėl menkus savo darbo rezultatus stengiasi kompensuoti masiniais suėmimais ir kankinimais. Anot prokuroro, mušama daug ir dažnai¹¹. 1951 m. kovo 8 d. prokuroras rašė, kad „atskiri MGB organų darbuotojai vis dar naudoja ydingus, neleistinus tardymo metodus. Nemažai sulaikytųjų ir areštuotųjų „prisipažinimų“ jie išgauna panaudoję fizinio poveikio priemones tardo-miesiems“¹². Reikia turėti omenyje ir tai, kad sovietiniai prokurorai užfik-suodavo tik nedidelę dalį nusikaltimų. Nukankinus ar nušovus žmogų, bu-vo šimtai galimybių visa tai užmaskuoti inscenizavus pabėgimą, mirtį nuo širdies nepakankamumo, pagaliau žmogaus savižudybę. Beje, čekistai sa-vo dokumentuose niekur nerašydavo, jog jie kankino. Kankinimus jie už-maskuodavo „fizinio poveikio priemonių“ ir „aktyvaus tardymo“ terminais.

Taigi kai kurių prokurorų, tokių kaip plk. S. Grimovičius, pastangos bent kiek suvaržyti čekistų žiaurumą buvo beviltiškos. Tai lėmė tiek pati sovietinė tikrovė, kurioje įstatymai ir praktika visada beviltiškai skyrėsi,

tiek pačių „kovotojų“ dėl teisės normų laikymosi, tokių kaip plk. S. Grimovičius, ribotumas. Štai kaip jis aiškino, kodėl čekistai taip dažnai pažeidžia įstatymus: 1) vyksta žiauri kova, karių ir karininkų akyse žūva daug žmonių, todėl silpnesnių nervų kariai pameta saiką ir protą, „kiekvieną vietinį gyventoją laiko banditų rėmėju ar banditu ir todėl su kai kuriais iš jų savavaliauja (*prinimajet bezčinstva*)“; 2) dalis karių ir karininkų yra morališkai sugedę, karjeristai, tinginiai, todėl areštais, šaudymais dangsto savo neveiklumą; 3) dar kiti šioje kovoje stengiasi praturtėti grobdami, piešdami ir prievartaudami.

Galima visiškai sutikti su dviem pastarosiomis plk. S. Grimovičiaus mintimis, o pirmąją, atitinkančią garsiąją komunistų išmintį: „mišką kerta, skiedros lekia“, jis plėtoja taip: „Šiame sudėtingame, nepaprastai sunkiame darbe, ypač Lietuvos sąlygomis, galimos ir leidžiamos klaidos.

Bet šiurkščios ir sistemingos klaidos, kai jos tampa masinėmis ir nėra ištaisomos, tokios klaidos negali būti laikomos klaidomis. Galima klysti kartą, du, bet ne iki sąmonės netekimo (*bezčuvstvija*). Mes tokias klaidas laikome iškraipymu“¹³. Ir taip kalba teisininkas, prokuroras! Pasak jo išeitų, kad kiekvienas čekistas gali nušauti ar nukankinti 1-2 žmones, bet trečio nušauti jau nereikėtų.

Stulbinantys ir jo motyvai, kodėl nereikėtų suiminėti visų iš eilės ir suimtųjų kankinti. Konstatavęs, kad iš kiekvienų 100 suimtųjų 15 čekistai turi paleisti, nes nesugeba įrodyti jų kaltės, prokuroras rašo: „...išleidžiami į laisvę nekalti žmonės, kurie ištikus mėnesius, o kartais ir metus be reikalo kankinosi kalėjime, lageriuose, KPZ. [...] Tarp jų yra žmonių, kuriems smarkiai įkretė (*vsypali*) tardymo metu. [...] Jūs įsivaizduojate, kokia agitatorių armija prieš mūsų organus ir Sovietų valdžią nuėjo per vienkiemius, kaimus“¹⁴. Taigi gailimasi ne be reikalo kankintų, kalintų žmonių, jų suluošintų gyvenimų, o to, kad nukentės valdžios autoritetas! Tiek šis prokuroras, tiek čekistų vadovybė apgailestavo, kad tardymo metu nužudžius žmogų nebegalima daugiau iš nužudytojo išgauti žinių. Taigi išeitų, jog tardant galima kankinti, tačiau nereikia persistengti ir sunaikinti galimo žinių šaltinio. Kaip minėta, nenorėdami, kad tardomieji būtų nužudyti ar nors suluošinti (koks tada iš kalinio darbininkas?), kartais patys čekistai perduodavo karo tribunolui ypatingu sadizmu („paprasti“ sadistai buvo dauguma čekistų) pasižyminčius tiek kariškius, tiek operatyvininkus. Vienas iš tokių buvo mjr. V. Grigorjevas, MGB apskrities skyriaus viršininko pavaduotojas. 1946 m. gruodžio 7 d. MGB Alytaus skyriuje jis nukankino

pedagogą ir rašytoją K. Bajerčių-Garibaldį, vieną iš žymių pogrindžio veikėjų, kuriam po mirties buvo suteiktas Laisvės kovotojo karžygio vardas. Majoras buvo apkaltintas ne tuo, kad kankino, o kad po tardymo-kankinimo K. Bajerčiaus neatidavė medikų priežiūrai, bet įmetė į karcerį, kuriame tas gruodžio 8 d. mirė¹⁵. Komunistų ir čekistų vadovybės akimis žiūrint, jų priešų kankinimas turi būti tik naudingas, o tai gali būti tada, kai kalinys nenukankinamas ir iš jo ištraukiamos visos paslaptys.

J. Stalino laikais NKVD-MGB turėjo tam tikrą autonomiją, kartais veidavo ir be komunistų partijos žinios bei sutikimo. Tačiau vis dėlto partija buvo tas valdžios organas, kuris ne tik kontroliavo savo represines struktūras, bet dažnai ir inicijavo naujus kovos su „buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu“ būdus ir metodus.

A. Sniečkus, pranešinėdamas VKP(b) CK sekretoriui A. Ždanovui apie tai, kaip kovojama su ginkluotuoju pogrindžiu, nuolat prašydavo Maskvos pagalbos ir reikalavo imtis dar didesnių represijų prieš partizanus bei jų rėmėjus. 1947 m. gegužės 21 d. pranešime jis rašė, kad LKP(b) CK biuras balandžio 14 d. priėmė nutarimą „Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis priemonių sustiprinimo“, kad iš Maskvos atvyko grupė vadovaujančiųjų MGB darbuotojų, kad apskrityse, kur gausiausia partizanų, dirba MGB operatyvinės grupės, džiaugėsi, jog pagaliau visa kova su partizanais sukoncentruota vienoje MGB rankose¹⁶. Birželio 26 d. pranešime A. Ždanovui A. Sniečkus su rezignacija konstatuoja, kad „teroristinė buržuazinių nacionalistinių gaujų veikla respublikos teritorijoje nesilpsta“. Pasak jo, gegužės mėn. aktyviausi buvo Žemaitijos partizanai. „Už silpną vadovavimą kovai su nacionalistiniu pogrindžiu ir gaujomis iš darbo pašalintas pirmasis Telšių a[pskrities] kom[iteto] sekretorius Venckus, antrajam sekretoriui Glachovui pareikštas papeikimas“. Imtasi priemonių, kad Žemaitijoje būtų sustiprinti MGB organai, padidintas karinių operacijų efektyvumas, areštuotos partizanų šeimos, o iš rėmėjų šeimų atimtas turtas ir palikta tik po 5 ha žemės. Prašoma leisti marionetinei respublikos Ministrų Tarybai savo sprendimu ištremti partizanų šeimas ir neva jų rėmėjus - buožes, 8000 strībų statusą prilyginti kariškių statusui, geriau apginkluoti vadinamuosius aktyvistus¹⁷. Beje, marionetės negavo teisės tvirtinti didžiųjų trėmimų, LSSR Ministrų Taryba tik pakartodavo SSRS Ministrų Tarybos nutarimus. Tačiau ir kolaborantai daug prisidėjo prie didžiųjų trėmimų: jie nustatydavo tremiamųjų skaičių bei asmenis. Be to, Lietuvoje beveik nuolat iš kai kurių ap-

skričių buvo tremiama mažesniais mastais, nusprendus partijos komitetams, neva atsakant į partizanų puolimus.

Vietiniai komunistai aktyviai talkino okupantams ir jų pakalikams, terorizavusiems ne tik tuos, kurie su jais kovojo, bet ir apskritai visus Lietuvos žmones. Tai rodo CK biuro 1947 m. gruodžio 12 d. nutarimas¹⁸. Jame konstatuojama, kad nepatenkinamai vykdomas CK 1946 m. spalio 5 d. nutarimas, jog „ginkluotos gaujos turi būti greičiau likviduotos“, ir kad visi liaudies priešai „pastaruoju metu suaktyvino teroristinę ir antisovietinę veiklą“. 27 punktų nutarime numatyta: pirma, prieš partizanus su ginklu rankose turi kovoti visi komunistai ir komjaunuoliai, susibūrę į ginkluotas grupes, kurioms dar turi priklausyti sovietus palaikantys MTS, sovietinių ūkių darbininkai, naujakuriai ir kt.; antra, didinti operatyvininkų skaičių; trečia, stiprinti kariuomenę materialiai, prašyti joje įkurti lietuviškus dalinius; ketvirta, išstremti „maksimalų kiekį banditų šeimų ir gaujų rėmėjų buožių šeimų iš tų apskričių, kur daugiausia išplitęs banditizmas“. Žinoma, tai nereiškė, kad trėmimai buvo tik atsakas į partizanų puolimus. Iš visų daugiau kaip 120-150 tūkst. iš mūsų šalies išstremtųjų maždaug 1/3 buvo išstremti kaip partizanų šeimų nariai ar jų rėmėjai, o 2/3 - kaip vadinamieji buožės, jiems formaliai priklijavus nacionalistų rėmėjo etiketę. Labai iškalbingi 1949 m. kovo 25-28 d. trėmimo, turėjusio kodinį pavadinimą „Priboj“ („Bangų mūša“), iš Baltijos šalių duomenys: iš Estijos išstremta 20 713, iš Lietuvos - 31 913, iš Latvijos - 42 149 žmonės¹⁹. Taigi per tą trėmimą santykinai pagal gyventojų skaičių iš Estijos buvo išstremta maždaug 1,5 karto daugiau, o iš Latvijos - du kartus daugiau negu iš Lietuvos, nors tose šalyse tuo metu ginkluotojo pasipriešinimo praktiškai jau nebuvo. Okupantai sistemingai naikino ne tik tuos, kurie aktyviai priešinosi, bet ir tuos, kurie, komunistų nuomone, galėjo būti jiems pavojingi, nes turėjo kitą vertybių matą. Darbštus, tikintis, tvarkingas, neparsiduodantis (daug mūsų žmonių į Sibirą iškeliavo ir todėl, kad nesutiko būti agentais) - tai okupantų priešas. Komunistai siekė sukurti naują žmogų pagal savo supratimą, ir tas jų naujas žmogus buvo itin nemalonus vertinant jį krikščioniškosios moralės normomis.

Tarp Lietuvos komunistų buvo daug užkietėjusių staliniečių - A. Sniečkus, K. Preikšas, G. Zimanas, B. Pušinis, J. Žiugžda, J. Bartašiūnas (pastarąjį vargu ar galima laikyti lietuviu, nes užaugęs komunistinėje Rusijoje, buvo grynai rusiško mentaliteto) ir kt. Net ir tie Lietuvos komunistai, kurie neva kai kada turėdavo savo nuomonę, besiskiriančią nuo Maskvos,

tokie kaip J. Paleckis, M. Gedvilas, A. Gudaitis-Guzevičius, yra mūsų tautai padare baisių nusikaltimų. Principiniais klausimais jie visuomet pasiduodavo Maskvos ar A. Sniečkaus spaudimui. M. Gedvilas, 1940-1955 m. būdamas marionetinės vyriausybės Ministrų Tarybos pirmininku, pasirašinėjo visus trėmimų dokumentus. J. Paleckis 1940-1966 m. buvo LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininku; 1957 m. sausio 21 d. jis pasirašė vieną nuožmiausių Lietuvos komunistų sukurtų įsakų (tokio dokumento nebuvo priėmusi nė viena vadinamoji sovietinė respublika), remiantis kuriuo atlikę bausmę politiniai kaliniai negalėjo grįžti į Lietuvą. Nors įsake buvo draudžiama grįžti į Lietuvą buvusiems Lietuvos valstybės vyriausybių bei partijų vadovams, antisovietinių organizacijų vadovams, bet dėl ketvirtosios ten minimos žmonių kategorijos neapibrėžtumo (matyt, tai buvo padaryta sąmoningai, kad vietiniai milicijos ir sovietų valdžios organai tą neapibrėžtumą galėtų interpretuoti kaip jiems parankiau) tie kolaborantai, kurie dabar kartais vaizduojami vos ne tyliaisiais disidentais, į Lietuvą neleido grįžti dešimtims tūkstančių ne tik buvusių politinių kalinių, bet ir tremtinių, kurie buvo priversti klajoti Rusijos platybėmis arba ieškoti prieglobsčio Karaliaučiaus krašte ir Latvijoje. Ketvirtoji kategorija žmonių, kuriai irgi neleista grįžti į Lietuvą, buvo įvardyta kaip aktyvūs „lietuvių nacionalistinio pagrindžio dalyviai“.

Nors Lietuvos komunistų partijos vadovai buvo ištikimi Maskvos kolonizatorių tarnai, Lietuvoje antrisiais komunistų partijos sekretoriais būdavo iš Maskvos atsiunčiami žmonės. Taip buvo ir Centro komitete, ir apskričių (nuo 1950 m. - rajonų) partijos komitetuose. Antrieji sekretoriai dažniausiai ir būdavo tikrieji padėties šeimininkai. Antrisiais partijos CK sekretoriais yra buvę A. Isačenka (1944-1946), A. Trofimovas (1946-1952), B. Šarkovas (1956-1961), B. Popovas (1961-1967), V. Charazovas (1967-1978), N. Dybenka (1978-1986), N. Mitkinas (1986-1990). Beveik visi jie buvo ne tik aršūs komunistai, bet dar aršesni rusifikatoriai. Tarp šių iš Maskvos atsiųstų emisarų, tęsusių Rusijos generalgubernatorių tradicijas, ypač išsiskiria du žmonės, kuriuos galima vadinti svarbiausiais Lietuvos budeliais, tai M. Suslovas ir gen. ltn. I. Tkačenka. Pirmasis buvo partijos emisaras 1944 m. lapkričio-1946 m. kovo mėn., vadovavo VKP(b) CK biurui Lietuvai, buvo jo pirmininku, o antrasis 1944-1947 m. buvo SSRS NKVD-NKGB (MVD-MGB) įgaliotiniu Lietuvoje. Abu šaltakraujai fanatiški komunistai, darę viską, nesiskaitydami su priemonėmis, kad Lietuvoje įsigalėtų okupacinis režimas, vadinamoji sovietinė santvarka.

Šių dienų žmogui, ypač jaunimui, sunku įsivaizduoti, kas Lietuvoje darėsi pokario metais. Sunku suprasti tokią nežmonišką teroru pagrįstą valstybės politiką. Bet nūdienos žmogui, persmelktam hedonizmo, sunku suprasti ir mūsų pokario miško vyrų idealistinių aukojimąsi.

Kalbėdami apie pasipriešinimą okupantams, esame linkę iškelti tame pasipriešinimo judėjime dalyvavusių žmonių didvyriškumą. Tai teisinga, nes tik herojinės ryžties apimti žmonės galėjo priešintis tai okupantų primestai, anot J. Girniaus, „neteisėtai tikrovei“ ir kiek nors ją paveikti. Bet tai buvo ne visų lemtis. Okupantai buvo baisūs, klastingi, žiaurūs, be jokių moralės skrupulų. Neretai į kovą pakilusių vyrų ryžtą paralyžiuodavo jų šeimų likimas, nes, kaip žinome, okupantai partizanų šeimas dažnai imdavo įkaitais. Dauguma žmonių suvokė, kad jie yra teisūs, turi teisę ginti savo šalį, savo namus, tačiau didžiulis okupantų spaudimo presas juos gniuždė versdamas pasiduoti. Kai kuriuos iš palūžusių čekistai sugebėdavo paversti ir savo kruvinių darbų vykdytojais.

Gal šiek tiek geriau to meto atmosferą padės suprasti ištraukos iš vieno čekistų pranešimo-ataskaitos. Tai 1945 m. liepos 29 d. Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkui plk. I. Rudykai rašytas pranešimas apie kovą su partizanis Trakų apskrityje liepos 24-29 d. Pranešimą pasirašė Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojas mjr. Smirnovas, NKVD Trakų skyriaus viršininkas plk. Rožovskis ir NKGB viršininkas mjr. Komarovas. 4 puslapių pranešime rašoma:

„Per atsiskaitomąjį penkiadienį įvykdytos 22 čekistinės karinės operacijos, iš kurių labiausiai pavykusiomis reikėtų laikyti šias:

Š. m. liepos 25 d. pagal gautus agentūrinius duomenis 4 val. NKVD Valkininkų v[alsčiaus] p[oskyrio] naikintojų būrio jėgomis prie Laičanų [Lieponių?] kaimo (į šiaurės vakarus nuo Valkininkų) buvo įvykdyta operacija, kurios metu sutriuškinta mums žinoma „Lūšies“ banditų grupė, veikusi Trakų apskrities Valkininkų ir Onuškio valsčiuose. Per operaciją paimti 5 banditai, jų ginklai. Paimti banditai turėjo 5 šautuvus ir 250 šovinių.

Smogtas banditų grupei smūgis turėjo įtakos kitiems banditams ir tos dienos vakare 3 banditai iš „Lūšies“ grupės atėjo į NKVD VP su atgaila [...]. Liepos 26 d. iš tos gaujos atėjo ir legalizavosi dar 6 banditai, jie atsinešė 7 šautuvus ir 150 šovinių. [...]

Siekiant likviduoti veikiančias banditų grupes, ne tik vykdomos čekistinės karinės operacijos, bet ir kuriamos specialios teroristinės grupės iš legalizavusių banditų, turint tikslą sunaikinti gaujų vadus ir jų padėjėjus.

Gaujos vadui Kabomi Petrui sunaikinti nusiųstas legalizavęsis banditas Šumulevičius Vytautas, slapyvardžiu Andoras. Šią užduotį Onušio valsčiuje jis vykdo kartu su dviem broliais banditais iš Kaboro gaujos, kurie turi slapyvardžius Žąsinas ir Kurmis; jie nusiteikę išeiti iš gaujos, nes bijo, kad gali būti ištremtos jų šeimos.

Pagal Šumulevičiaus parodymus gaujos vadeiva Kaboras praeityje tarnavo vokiečių armijoje ir jo gaujoje šiuo metu yra apie 60 žmonių, veikiančių Onušio valsčiuje ir kaimyniniame Aukštadvario valsčiuje atskiroomis grupėmis.

Aukštadvario valsčiuje tuo tikslu mes apginklavome du patikimus gyventojus, kurie gerai išstudijavo nurodyto gaujos vadeivos Kaboro Petro judėjimo kelius ir pažadėjo sunaikinti.

Liepos 27 d. į NKVD Onušio VP legalizuotis atėjo banditas Uždanavičius Stasys su rusišku šautuvu ir 25 šoviniais, pastaruoju metu buvęs „Juodosios kaukės“ gaujoje [iki] jos vadeivos Galinio nužudymo; vietoj jo šiuo metu gaujos 18 žmonių likučiams vadovauja Stasiūnas, buvęs policininkas.

Stasiūno gaujos dalyviai nori legalizuotis, nes bijo, kad jų šeimos nebūtų ištremtos, bet gaujos vadeivos tarp banditų skleidžia įvairias provokacines žinias, agituodami juos tęsti kovą su Sovietų valdžia.

Uždanavičius pranešė, kad sužinojęs apie šeimos ištrėmimą nutarė pats legalizuotis. Tardomas plačiai papasakojo apie Stasiūno ir Kaboro gaujas. [...]

Remiantis gautais duomenimis nustatyta, kad per operaciją liepos 24 d. naktį Naujapolio kaimo apylinkėse (6230) nukauta ne 4, kaip anksčiau pranešta, bet 6 banditai. Dar dviejų banditų lavonai rasti pelkėje.

Patikrinus nustatyta, kad operatyvinis smūgis buvo smogtas gaujai, kurios vadeiva yra Budrikas Feliksas.

Liepos 28 d. mes sulaikėme sužeistą banditą Moško Stanislovą iš Budriko banditų grupės, jį motina vežė į Trakų ligoninę. Jis buvo sužeistas mūsų padalinio nakties mūšyje su banditais, bet tamsioje kariai jo nesurado, o surado motina. Nepatikrintais duomenimis, šiame mūšyje vienas iš banditų susisprogdino granata, bet jo lavonas dar nesurastas. Ieškome lavono, nes spėjama, kad susisprogdino pats vadeiva Budrikas.

Iš šaltinio Sonia gautais duomenimis buvo nustatyta, kad Žaslių valsčiaus Krivonių kaime pradžios mokyklos mokytoja Pauliaitė* siuva antrankovių ženklus Žaliojo Velnio banditų gaujai.

Liepos 25 d. buvo įvykdyta operacija paimant Pailiaitę. Šaltinio So-

* Rašoma tai „Pauliaitė“, tai „Pailiaitė“. Rusai, nemokėdami lietuvių kalbos, beviltiškai kraipė pavardes ir vietovardžius.

nia duomenys pasitvirtino. Pauliaitė iš tikrųjų gamino LLA antrankovių ženklus ir kratos metu pas ją buvo rasta 11 paruoštų LLA ženklų.

Per pirmąjį tardymą Pauliaitė neprisipažino priklausiusi LLA organizacijai, o išvedus tardyti antrą kartą, numirė. Medicinos liudijimu, padarius skrodimą nustatyta, kad mirė plyšus širdžiai.

Politinė padėtis apskrityje, palyginus su ankstesniais penkiadieniais, pasidarė truputį sudėtingesnė. Banditinis elementas vėl pradėjo aktyvinti savo priešišką veiklą.

Per šį penkiadienį užregistruoti du banditų išpuoliai. S. m. liepos 24 d. 13 val. du banditai Stančikas ir Radzevičius iš Kaboro Petro gaujos Semeliškių valsčiaus Bazganų kaime iš automato apšaudė to kaimo gyventoją Petkevičių Tomą, s. Jokūbo; jam pavyko pabėgti. Po to banditai nutvėrė žmoną Petkevičienę Elena, d. Kazio, ir jo dešimtmetį sūnų Edvardą, kuriuos nusivedė į mišką ir iš arti sušaudė iš automato.

Petkevičienė Elena buvo slapta bendradarbė, užverbuota pasienio pulko ž[valgybos] s[kyriaus].

Liepos 27-osios naktį į 28 d. 24 banditų grupė užpuolė Žiežmarių valsčiaus Naujosios Slabados kaimą, apsupo naikintojų būrio kovotojo Paškevičiaus namą ir nusivedė jo dukrą; ją miške sumušė ir paleido. Iš banditų 3 atpažinti.

Liepos 25-osios naktį į 26 d. Trakų valsčiaus Karmališkių kaime du ginkluoti nepažįstami vyrai apiplėšė šio kaimo gyventoją Aniukevičių Francą - iš automato nušovė kuilį ir nuvažiavo į Debuklių kaimo pusę.

Karmališkių kaimo apylinkėse apsistojo raguočių banda, saugoma raudonarmiečių*, į kuriuos, prašydamas pagalbos, kreipėsi Aniukevičius.

Buvo suorganizuotas plėšikų persekiojimas ir pastarieji buvo surasti. Plėšikams pasiūlyta sustoti, bet jie ėmė bėgti ir po to į juos pradėta šaudyti iš automato. Vienas buvo nukautas. Nukautasis pasirodė esąs NKVD Vilniaus a[pskrities] s[kyriaus] milicininkas Dajutas Andrius.

Ištyrus paaiškėjo, kad Dajutas minėto kaimo apylinkėse ne kartą plėšė vietinius gyventojus. Smulkiai apie šį faktą visiems buvo pranešta liepos 26 d. šifrotelegrama Nr. 266.

Per atsiskaitomąjį penkiadienį buvo vykdomos priemonės siekiant

* 1945 m. rusai masiškai per Lietuvą iš Vokietijos į Rusiją varė gyvulius, paimtus kaip reparacijas. Juos lydėdavo ginkluoti kariškiai ir suvargusios kolūkietės, mūsų žmonių vadintos Katiušomis. Vokiečių karvės, nepratusios prie prastos priežiūros, šimtus kilometrų genamos, dažnai nepamelžtos, daugiausia pakeliui išstipdavo. Mūsų žmonėms jos padarydavo nemažai nuostolių, nes nuėsdavo pievas, dobilus.

demoralizuoti banditus, dėl to per šį laikotarpį legalizavosi 41 žmogus. Iš legalizavusių su atgaila atėjo 13 banditų, jie atnešė ginklus.

Trakų apskrityje iki liepos 29 d. legalizavosi 264 žmonės, iš jų su ginklais - 62 banditai.

Dalis legalizavusių banditų naudojami operatyviniams tikslams, norint demoralizuoti Geležinio Vilko gaujos dalyvius. NKVD Trakų AS užverbuotas kaip agentas buvęs šios gaujos dalyvis Žydelis Pranas, gavęs slapyvardį Karvelis²⁰.

Taigi vienas enkavedistų-emgėbistų pranešimas atskleidžia daug ką - ir tikrą didvyriškumą (Pauliaitė, be abejonės, buvo nukankinta, nes neišdavė tų, kuriems turėjo perduoti antsiuvus; „neišlaikė širdis“ - dažniausiai čekistų naudota priedanga savo nusikaltimams slėpti; „mirė plyšus širdžiai“ - savotiškas budelių slaptažodis), ir neįvardytų vyrų žūtį mūšio lauke, ir kartu niekšišką mėginimą gelbėti savo kailį kartais net pasmerkiant pražūčiai buvusius ginklo brolius. Beje, legalizuotis pasibaigus karui skatino ir kai kurie išvalgesni partizanų vadai, nes 30 tūkst. vyrų armijos (tiek jų buvo 1945 m. pavasarį) negalėjo nei sutalpinti mūsų miškai, nei išmaitinti ūkininkai. Ten, kur partizanų vadai trukdė legalizuotis, buvo daugiau išdavysčių.

Tai tik vienas pranešimas apie įvykius, nutikusius vienoje apskrityje per penkias liepos dienas. 1945 m. Lietuvoje buvo 25 apskritys, penkiadienių per metus - 73. Taigi vien tokio tipo ataskaitų su panašių įvykių aprašymais 1945 m. buvo parašyta per 1800. O partizaninis karas vyko beveik 10 metų... Ištisa kruvinių įvykių kronika, nes nemažai šių ataskaitų išliko. Aišku, tikėti paraidžiui tuo, ką rašė čekistai, negalima. Jie dažnai meluodavo net dėstydami savo veiksmus, juo labiau meluodavo perteikdami partizanų nuomones ir veiksmų motyvus, nes jų ir negalėjo žinoti.

Kitas dokumentas - ištraukos iš laiškų, kuriuos čekistai siuntė savo artimiesiems ir pažįstamiems iš Lietuvos. Tie laiškai buvo sulaikyti cenzorių. J. Bartašiūnas 1945 m. rugpjūčio 5 d. išsiuntė raštą miestų ir apskričių skyrių viršininkams, 4-osios ir 14-osios divizijų vadams, kurio preambulėje rašė: „Pastaruoju metu padažnėjo atvejų, kai NKVD darbuotojai savo asmeniniame susirašinėjime su artimaisiais ir giminėmis paskelbia visiškai slaptus duomenis apie NKVD organų darbo metodus likviduojant banditų formuotes, apie NKVD kariuomenės buvimą, taip pat savo laiškuose aprašo kitus čekistinės-tarnybinės tvarkos reikalus“. Toliau pateikiamos laiškų ištraukos, nurodomas adresatas ir siuntėjas.

Leskovas iš NKVD Telšių apskrities skyriaus Marijai Jerasovai (Noginskas, Maskvos sr., Komsomolskaja 40) rašė: „...Kaip čia sunku dirbti tokiems darbuotojams, daug jau žuvo nuo prakeiktų liaudies priešų, šiomis dienomis nužudė 19 metų vaikiną iš oper. sudėties, pats jis maskvietis ir labai geras vaikinys, visi jo gailisi; bet jiems jau neilgai liko plėšikauti. Šiomis dienomis čia atvyko labai daug pasienio kariuomenės ir daug tokios kariuomenės, kaip tavo brolis Nikolajus...“

Gavėjas: I. Nikuločkinas, Molotovo sr., V. Gorodovskio raj. evakuacinė ligoninė 5946, I skyrius. Siuntėjas: pavardė neįskaitoma, Vilnius, Labdarių 4-7: „...Vienoje komandiruotėje manęs vos nenužudė banditai, kai važiuavome vežimu su viena lietuve. Gerai, kad šalia buvo tankus miškas, tai aš miške pasislėpiau. O ginklo aš neturėjau jokio, buvo TT pistoletas, bet aš jį atidaviau taisyti prieš vykdamas į komandiruotę. Jau čia, Lietuvoje, nuo banditų rankų krito 7 žmonės, iš mūsų grupės kol kas niekas, tik iš būrio. Ponamariovas, toks mažas - juk tu jį turėjai žinoti - ir kalba, kad Serioža Bukovas, bet apie tai tiksliai nežinau, kadangi kadrų skyriuje nebuvau ir nesužinojau smulkmenų. Dar žuvo Andrejus Sergejevičius Bukinas - jis tikrai žuvo dar žiemą, bet likusieji - Afonenka, Lykovas ir kt. [Matyt, norėta pasakyti, kad neaišku, ar šie žuvo.- J. 51] Apskritai buvome dviejose komandiruotėse, kuriose baiminomės, kad tik nebūtų nuostolių, o čia yra. Na, ką padarysi, gaila vaikinių. Apie Serebriakovą aš tau, rodos, rašiau, kad šiuo metu sėdi kalėjime. Stefanišiną ir Moriakovą už girtuokliavimą ir už tai, kad šaudė mieste šalia kinoteatro ir sužeidė vieną žmogų, pasiuntė į valsčių įgaliotiniais. Sergejevas taip pat sėdėjo 7 dienas kalėjime, dabar išleido, pažemino pareigas, buvo OBChSS operatyvininku, dabar tapo Vilniaus I milicijos skyriaus apylinkės operatyvininku. Kaip jis ir norėjo, visada prapuola turguje. Jei dirbi operatyvininku, tai daugiausia reikia sėdėti kabinete, o čia kas: nuėjai, o kada grįši - niekas neklausia. Ir štai kai tik nueini į turgų, jis visada ten, apsirengęs civiliai ir vaikšto kepurę ant šono nusmaukęs, akis primerkęs. Apskritai vaikšto ir geria. Popovas ir dar du dezertyravo iš organų, kol kas neaišku, kur jie“.

Gavėjas: A. Jelisejeva, Uljanovsko sr., N. Čerenšensko raj., p/d B-Jarovo gyvenvietė V. Dubraca. Siuntėjas: E. Jelisejevas, Liet. SSR, k/d 2115 B: „...važinėjam po visą Lietuvą, kur yra gaujos, ten ir mes su jomis kariaujam ir naikinam jas; mes šiuo metu lyg ir esame fronte, kaip veikianti armija, kovojanti su banditais Lietuvoje. Štai mes kai tik atvažiuojame, gal dvi valandas pastovime, vėl komanda imtis ginklo ir išvažiuojame atgal.“

Važinėjame mašinomis, o gaujų yra ir miškuose, ir gyvenvietėse; gaujos didelės. Kariaujame. Mūsų šunų instruktorių buvo 5 žmonės; aš turiu draugą ir mes su juo visada vaikštome kartu. Mes su juo kartą susidūrėme su gauja. Mano draugą sunkiai sužeidė į ranką, o manęs ne. Mes buvome kartu su juo patekę į kautynes, mano šunį truputį sužeidė. Šiuo metu aš esu Tauragėje ir, kaip sakoma, man didelis džiaugsmas, kad aš likau gyvas. Tai vienas atvejis, o jų būna daug. Nuostolių turime nemažai, o banditų nužudome dešimtimis ir šimtais, bet, mama, šuo gelbsti ir labai padeda..."

Gavėjas: D. Chamenok, Briansko sr., Surazskio raj., Kosičių kaimas. Siuntėjas: Chamenok, Ukmergė, NKVD AS: „...Daugiau kaip tris savaites buvau išsiųstas į komandiruotę valsčiuje kovoti su banditizmu ir tik šiandien grįžau, o vakar tame valsčiuje banditai apsupo ir išmušė visus, kurie jiems buvo reikalingi, tiksliau, istrebokus ir organų darbuotojus. Bet visa tai niekai, mano automatas nepraleis mūsų tėvynės priešų. Labai gaila, kad karas paliko, nepribaigė niekšų, kurie šiandien trunkosi po miškus, užsiima teroru ir žudo mūsų draugus. Tokia lemtis teko mums. Bet mes šiuos klausimus turime išspręsti greitai..."

Gavėjas: V. Plaskinas, Primorės kraštas, Grosevičių įlanka, iki pareikavimo. Siuntėjas: P. Plaskinas, LSSR, Kėdainiai, k/d 5441 AU: „...Iki šiol čia visur pavojinga. Būtų didelė klaida ir pažeminimas, jei pasakytume, kad bijome, bet kiekvienu atveju elgiamės pagal taisyklę: „Laikyk ausis ištempęs“. Dar tenka daug kovoti, vykdyti smulkias ir stambias operacijas naikinant vokiečių pasekėjus, taip pat lietuvių banditus, nacionalistus bei kitus įvairius prastuolius ir niekšus. Tačiau tai NKVD kariuomenės reikalas, pasistengsime taip padaryti, kad iš jų tik šlapia vieta liktų..."

J. Bartašiūnas, pateikęs laiškų ištraukas, savo raštą baigia taip: „Perspėju, kad vėliau už čekistinių paslapčių paskelbimą kaltieji bus perduoti karo tribunolo teismui"²¹. Čekistai tariamas paslaptis liguistai saugojo net nuo savųjų. Negalėdami atvirai rašyti laiškuose, NKVD-MGB tarnavę kariai savo pasakojimus, dažnai pagražintus, išplatino žodžiu po visą Rusiją, ir tai buvo viena iš priežasčių, kodėl kolonistai pas mus taip gausiai neplūdo (kitos priežastys - palyginti didelis gimstamumas, todėl miestuose netrūko darbo jėgos, pramonės centrai išsibarstę po visą šalį, ne vien sostinėje, ir kt.).

Taigi nelengvai sekėsi okupantams išlaikyti Lietuvą savo rankose. Kai kurie, neištvėrę įtampos, dezertyrudavo, nors gerai suprato, kas jų po to laukia. Dezertyravimas nebuvo retas reiškinys. Kai 1946 m rugsėjo 23-iosios

naktį į 24 d. partizanai puolė Pajevonio miestelį (Vilkaviškio aps.), MVD skyriaus viršininkas vyr. Itn. F. Neretinas metė kulkosvaidį, aprangą ir spruko į Kybartus, o po to su šeima visiškai išsidangino iš Lietuvos. Partizanai to puolimo metu sudegino valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą, paėmė iš parduotuvės maisto produktų, nušovė komjaunuole Kublitytę. F. Neretina karą tribunolas nuteisė 5 metams.

Partizanai yra puolė ir užėmė daug miestelių. 1944 m. jie buvo užėmė Siesikus (rugpjūčio 31 d.), Balninkus (rugsėjo 9 d.), Biržus (spalio 26 d.), Valkininkus (lapkričio 10 d.), Onuški (lapkričio 11 d.), Seredžių (gruodžio 1 d.), Girkalnį (gruodžio 4-5 d.), Butrimonis (gruodžio 8 d.), Pernaravą (gruodžio 11 d.), Panemunį (gruodžio 12 d.), Grinkiškį (gruodžio 15 d.); 1945 m. Šilavotą (sausio mėn.), Gudelius (sausio 31 d.), Šilavotą (vasario mėn.), Miroslavą (vasario 12 d.), Rudaminą (vasario 23 d.), Keturvalakius (kovo 5 d.), Punią (kovo 25 d.), Balninkus (balandžio 7 d.), Rudnią (balandžio 17 d.), Endriejavą (gegužės 25 d.), Seredžių (birželio 7-8 d.), Keturvalakius (rugpjūčio 3 d.), Rozalimą (rugpjūčio 8 d.); 1946 m. Keturvalakius (kovo 5 d.), Pakuonį (kovo 13 d.), Pabaiską (kovo mėn.), Gižus (rugsėjo 20 d.), Siesikus (rugsėjo 28 d.); 1947 m. Veivirženus (birželio 7 d.), Batakus (lapkričio 18 d.)²². Šiuo metu suregistruota toli gražu ne visos kautynės ir partizanų puolimai.

Taigi sovietinei vidaus kariuomenei Lietuvoje buvo ką veikti. Tik ji galėjo išlaikyti ir įtvirtinti okupacinį režimą. Kova buvo ilga ir atkakli. Štai kiek dienų per metus yra kovoję kai kurie operatyvininkai (o jie kovose praleisdavo kur kas mažiau laiko negu kariškiai). Kpt. Didenka, 1945 m. buvęs NKVD Pumpėnų poskyrio viršininku, nuo 1946 m. dirbęs Vadoklių operatyvininku, viršininku, nuo 1950 m. - Panevėžio aps. 2-N poskyrio operatyvininku, kovose dalyvavo: 1946 m. - 125 d., 1947 m. - 131 d., 1948 m. - 120 d., 1949 m. - 127 d., 1950 m. - 79 d., 1951 m. - 11 d. A. Nečuskinas, dirbęs NKVD Merkinės poskyryje, 1947 m. kovo 1 mėn., 1948 m. - 4 mėn. 10 d., 1949 m. - 5 mėn. 5 d., 1950 m. - 4 mėn. 10 d., 1951 m. - 4 mėn. 5 d.; kpt. A. Solodiaginas, dirbęs NKVD Nevarėnų poskyryje, vėliau Telšių AS ir RS, kovose dalyvavo: 1944 m. - 31 d., 1945 m. - 108 d., 1946 m. - 143 d., 1947 m. - 137 d., 1948 m. - 125 d., 1949 m. - 69 d., 1950 m. - 98 d., 1951 m. - 73 d.²³ Kaip matyti iš čekistų kadrų skyriaus paskaičiavimų (viena kovos diena - kaip ir fronte - čekistams būdavo prilyginama keturioms darbo dienoms), panašiai kovėsi ir kiti operatyvininkai.

- ¹ Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais, Vilnius, 1996, p. 164-173.
- ² Laisvės kovos 1944-1953 metais, Vilnius, 1996, p. 322.
- ³ Ibid., p. 304, 307, 310.
- ⁴ Lietuvos partizanų kovos..., p. 621.
- ⁵ N. Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija. 1944-1953 metai*, Vilnius, 1997, p. 155-163.
- ⁶ Ibid., p. 366-367.
- ⁷ Lietuvos partizanų kovos..., p. 620.
- ⁸ K. K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, Vilnius, 1990.
- ⁹ Lietuvos partizanų kovos..., p. 263.
- ¹⁰ Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas (toliau - LVOA), f. 1771, ap. 10, b. 293, l. 4-23.
- ¹¹ Ibid., ap. 52, b. 5, l. 113-115.
- ¹² Ibid., ap. 133, b. 50, l. 194.
- ¹³ Ibid., ap. 10, b. 293, l. 15-16.
- ¹⁴ Ibid., l. 15.
- ¹⁵ Ibid., b. 279, l. 8-9.
- ¹⁶ Ibid., b. 242, l. 1-2.
- ¹⁷ Ibid., l. 3-5.
- ¹⁸ *Genocidas ir rezistencija*, 1998, Nr. 1(3), p. 109-114.
- ¹⁹ Ibid., Nr. 1(2), p. 72.
- ²⁰ Vidaus reikalų ministerijos archyvas (toliau - VRMA), f. 188, ap. 1, b. 40, l. 92-95.
- ²¹ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 41, l. 186-189.
- ²² N. Gaškaitė, op. cit., p. 154-159.
- ²³ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau - LYA), f. 10, ap. 10, b. 100, l. 4-100.

Sovietų vidaus kariuomenė ir jos daliniai Lietuvoje

Vidaus kariuomenės terminas SSRS pradėtas vartoti nuo 1921 m., o jos pradininkai po komunistų įvykdyto 1917 metų spalio perversmo buvo vadina-
moji Respublikos vidaus apsaugos kariuomenė, Vidaus tarnybos kariuome-
nė ir VČK kariuomenė. Ši sovietinė kariuomenė, kaip ir visas čekistinis apa-
ratas, buvo daugybę kartų reorganizuota. Mus dominančiu laikotarpiu
(įskaitant ir Antrojo pasaulinio karo metus) NKVD kariuomenės struktū-
ra (nuo 1939 m. kovo 8 d.) buvo tokia: pasienio kariuomenė, geležinkelių
apsaugos kariuomenė, ypatingai svarbių pramonės įmonių apsaugos kariuo-
menė, konvojinė kariuomenė bei keletas valdybų, besirūpinančių statybomis
ir tiekimu¹. Nuo 1941 m. vasario 26 d. nustatoma nauja NKVD struktūra,
taip pat ir vidaus kariuomenėje. Be minėtų kariuomenės rūšių, sukuriama
operatyvinė vidaus kariuomenė². Prasidėjus karui, 1941 m. liepos 31 d. vi-
daus kariuomenės struktūra keičiama: lieka pasieniečiai, operatyvinė (pa-
naikinta 1942 m. sausio 17 d. ir perduota vidaus kariuomenei) ir vidaus ka-
riuomenė³. Kaip tik pastarajai vidaus kariuomenės rūšiai priklausė 4-oji šau-
lių divizija (ŠD), labiausiai ir ilgiausiai siaubusi Lietuvą. Beje, vidaus kariuo-
menės vyriausiosios valdybos viršininku, o nuo 1942 m. kovo 12 d. ir NKVD
komisaro pavaduotoju kariuomenės reikalams paskiriamas A. Apolonovas,
vienas iš pagrindinių sovietų budelių pokario Lietuvoje.

Nuo 1942 m. sausio 19 d. atkuriamos konvojinė ir geležinkelių bei ypa-
tingai svarbių pramonės įmonių apsaugos kariuomenės bei Vyriausioji vi-
daus kariuomenės valdyba, į kurios sudėtį įėjo ir veikiančios Raudonosios
armijos (RA) užnugario apsaugos kariuomenės valdyba⁴.

SSRS NKVD 1943 m. gegužės 4 d. įkūrė RA užnugario apsaugos
NKVD kariuomenės vyriausiąją valdybą. Jos viršininku buvo paskirtas
A. Leontjevas. Gegužės 1 d. vietoj ypatingųjų skyrių (*osobyje otdele*) įku-
riamas NKVD karinės kontržvalgybos skyrius „Smerš“⁵ (pavadinimas iš
sutrumpinto „*smert' špionam*“). Frontų užnugario apsaugos junginiai, ku-
riuos sudarė pasienio pulkai, neabejotinai buvo sudaryti siekiant glaudes-

nių ryšių tarp reguliariosios RA ir čekistinių dalinių, kad prireikus čekistai galėtų panaudoti ir frontų kariuomenę. Neteko rasti žinutės, kad užnugario apsaugos daliniai būtų talkinę frontininkams, o šie čekistams talkindavo gana dažnai.

1945 m. balandžio 1 d. buvo tokios NKVD kariuomenės rūšys: pasienio, vidaus, frontų užnugario apsaugos, geležinkelių apsaugos, pramonės įmonių apsaugos, konvojinė bei vyriausybės ryšių kariuomenė⁶. Nuo 1945 m. spalio 13 d. NKVD vadovybės įsakymu frontų užnugario apsaugos kariuomenės vyriausioji valdyba buvo išformuota, jos vadas gen. ltn. J. Garbatiukas paskirtas į kitas pareigas⁷.

1945 m. gruodžio 30 d. NKVD (be kariuomenės) turėjo 993 073 etatus. Tuo metu joje buvo 680 280 karių⁸. Nuo 1946 m. kovo 30 d. vidaus kariuomenės vyriausiosios valdybos viršininku paskiriamas gen. ltn. P. Burmakas. Iki tol tas pareigas ėjo gen. plk. A. Apolonovas⁹, tuo metu jis taip pat buvo NKVD-MVD ministro pavaduotojas, kuruojantis visą vidaus kariuomenę. Nuo 1948 m. balandžio 2 d. A. Apolonovas atleidžiamas iš MVD ministro pavaduotojo pareigų ir paskiriamas SSRS fizinės kultūros ir sporto komiteto prie MT pirmininku¹⁰. Po jo vidaus kariuomenę (tuo metu MVD priklausė geležinkelių ir ypatingai svarbių pramonės objektų apsaugos bei konvojinė kariuomenės) kuriojančiu ministro pavaduotoju buvo paskirtas J. Maslenikovas¹¹. Beje, A. Apolonovas 1950 m. gruodžio 31 d. paskiriamas SSRS MGB ministro pavaduotoju kariuomenės reikalams ir juo išbūna iki 1951 m. rugpjūčio 26 d. (Mirė 1978 m.)

1946 m. kovo 22 d. SSRS NKGB vadovybės įsakymu NKGB buvo pavadinta MGB. 1947 m. sausio 21 d. bendru MVD ir MGB vadovybės įsakymu Nr. 0074/0029 vidaus kariuomenė perduota iš MVD į MGB pavaldumą. Nuo to laiko su kitamaniais kovojo MGB. Buvo įkurta MGB vidaus kariuomenės vyriausioji valdyba. Tuo metu vidaus kariuomenėje buvo 68 582 kariai. 1948 m. balandžio 9 d. iš MVD į MGB pavaldumą buvo perduota ypatingai svarbius pramonės objektus ir geležinkelius saugojusi kariuomenė. Tada joje buvo 7301 karys¹². Nuo 1949 m. spalio 17 d. iš MVD į MGB pavaldumą perduota pasienio kariuomenė ir milicija¹³. SSRS MT 1951 m. gegužės 6 d. nutarimu Nr. 1482-748 ss ir SSRS MGB 1951 m. gegužės 19 d. įsakymu Nr. 0034 MGB vidaus kariuomenė reorganizuota į MGB vidaus apsaugą¹⁴.

Mus dominančiu laikotarpiu SSRS vidaus kariuomenė nuveikė štai ką. 1941 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. dalyvavo ištremiant Pavolgio vokiečius.

1943 m. lapkričio mėn. per keturias dienas buvo ištremta 68 200 karačiajų. Tam buvo pasitelkta 21 757 enkavedistų kariai (šaulių brigada, keturiolika šaulių pulkų ir du kavalerijos pulkai). 1943 m. gruodžio mėn. 24 555 enkavedistų kariai (keturiolika šaulių pulkų, trys kavalerijos pulkai, septyni atskirieji ir du neatskirieji batalionai) per keturias dienas ištrėmė 94 356 kalmukus. Ataskaitoje rašoma: „Šias atsakingas Vyriausybės užduotis kariuomenė atliko tiksliai ir kruopščiai, kaip ir dera čekistams“.

1944 m. sausio-vasario mėn. kariuomenė trėmė čečėnus, ingušus, balkarus, gegužės-birželio mėn. - Krymo totorius, turkus, kurdus. Šiam reikalui buvo pasitelkti 89 402 kariai. Per 2-4 dienas ištremta 590 tūkst. čečėnų, ingušų ir balkarų. Kiek buvo ištremta totorių, kurdų, turkų - nežinoma (ataskaitoje rašoma: „Jų skaičius nefiksuotas“; matyt, čekistai tingėjo suskaičiuoti savo aukas, o gal ir sąmoningai jų neskaičiavo).

1944 m. rugsėjo mėn. „operatyvinė padėtis Pabaltijo respublikose, Ukrainos ir Baltarusijos vakarų srityse, taip pat Šiaurės Kaukaze ir Gruzijos SSR pasidarė labai sudėtinga“. Todėl vidaus kariuomenės daliniai, visą karą tūnoję užfrontėje ir kovoję tik su beginkliais žmonėmis, buvo mesti „likviduoti politinio banditizmo“.

1945-1946 m. vidaus kariuomenei buvo keliamos šios užduotys:

1. Likviduoti politinio banditizmo likučius ir kitas aktyvias antisovietines apraiškas.
2. Likviduoti diversines-žvalgybines ir kitas priešų grupes bei pavienius asmenis.
3. Eliminuoti antisovietinius elementus, išdavikus, tėvynės išdavikus ir kitus priešų statytinius bei rėmėjus.
4. Paimti nelegaliai laikomus ginklus.
5. Pagal SSRS ir sąjunginių respublikų MGB-MVD užduotis vykdyti specialias priemones, kurios garantuotų Sovietų SRS valstybinį saugumą.
6. Saugoti specialius objektus, patvirtintus Sovietų SRS valstybės saugumo ministerijos¹⁵.

1944 m. rugpjūčio mėn. NKVD kariuomenėje buvo 720 380 karių (NKVD operatyvininkų - be NKGB - tuo metu Sovietų Sąjungoje buvo per 374 tūkst.). 1945 m. pabaigoje NKVD karių skaičius sumažintas nuo 907 tūkst. iki 750 tūkst. karių. SSRS MT nutarimą dėl kariuomenės sumažinimo rugpjūčio 18 d. svarstė J. Stalinas¹⁶. Išeitų, kad iki sumažinimo per 1945 m. NKVD kariuomenė padidėjo 186 620 karių. Tai įvyko, matyt, todėl, kad veržiantis į Berlyną buvo okupuojamos naujos šalys. RA daliniai

buvo kovos daliniai, okupaciniam marionetiniam režimui palaikyti labiau tiko NKVD daliniai, todėl buvo kuriami nauji ir stiprinami esantys, didinant juose pulkų ar padalinių skaičių.

Nepaprastą vidaus kariuomenės karių nuožumą skatino baimė būti pasiųstiems į frontą. Čekistai operatyvininkai karo metu manė, kad jeigu jie siunčiami į užfrontę specialioms diversinėms užduotims (tai reikšdavo beveik tikrą mirtį), tai jais nepasitikima, nes tikrus čekistus sovietų valdžia ir partija turėjo tausoti. Taip ir kariškiai čekistai manė, jog jie už begalinę ištikimybę „Lenino-Stalino reikalui“ turi būti laikomi užnugaryje. Net prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, pafrontėje buvusi čekistinė kariuomenė stengėsi kuo skubiau atitrūkti nuo fronto. Tokio tipiško elgesio pavyzdžiu gali būti 240-asis NKVD konvojinis pulkas. Dalis Vilniuje likusių jo karių (dauguma lydėjo 1941 m. birželio tremtinius) mėgino išvežti kalinius ešelonu, bet sukilėlių apšaudyti išsibėgiojo. Liko tik keturi kariai; vadovaujami seržanto Umernikovo, jie vis dėlto kalinių pakrautą ešeloną išsivežė. Tas jų poelgis pateikiamas kaip išskirtinio patriotizmo pavyzdys, bet galima įtarti, kad ir šie „patriotai“ taip pasielgė iš anksto apskaičiavę, jog traukiniu greičiau atitols nuo fronto. Kiti to pulko kariai, nesustoję net Minske, nuskubėjo toliau į ramias užfrontės vietas.

Iš visų NKVD sistemai priklausiusių kariuomenės rūšių tik pasieniečiai daugiau kariavo Antrojo pasaulinio karo frontuose, bet ir tai daugiausia pirmomis karo dienomis. Visi kiti, tarp jų ir vidaus kariuomenė, tik tuo prisidėjo prie karo baigties, kad nuolat (ypač po Stalingrado mūšio 1943 m. žiemą, kai ten veikė garsioji 10-oji NKVD divizija, beje, vėliau siautėjusi ir Lietuvoje) rengdavo vadinamąsias užtvaras ir neleisdavo rusų kariams trauktis. Besitraukiantys būdavo iššaudomi, todėl rusų kariai turėjo tik dvi galimybes: arba mirtinai gintis, arba veržtis į priekį. Taip „kariaudama“ vidaus kariuomenė karo metu turėjo labai nedaug nuostolių ir tai daugiausia tik pirmaisiais karo metais (čekistų pateiktoje lentelėje prie žuvusiųjų nuo vokiečių rankos pripliusuoti ir žuvę nuo „politinių banditų“ rankos; nuo pastarųjų daugiausia žuvo 1944-1945 m. ir vien nuo jų - 1946 m.).

Taigi 1941-1946 m. žuvo tiek vidaus kariuomenės karių:

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	Iš viso
Nukauta	921	2506	4565	1231	927	416	10 566
Dingo be žinios	1818	6564	2178	62	50	8	10 680
Iš viso	2739	9070	9743	1293	977	424	21 680

Be to, 1941-1946 m. buvo sužeisti 13 044 vidaus kariuomenės kariai¹⁷. Karo metu kai kurie RA daliniai buvo visiškai sunaikinti, daugelis neteko pusės ir daugiau karių. Todėl net jei darytume prielaidą, kad tiek nuostolių turėjo ne visa NKVD priklausiusi beveik milijoninė kariuomenė, o tik jos dalis, vadinamosios NKVD divizijos ir pulkai, kuriuose 1945 m. sausio 1 d. buvo 167 tūkst. karių, išeitų, kad ši kariuomenė per visą karo laikotarpį neteko tik apie 13 proc. savo karių (be to, tikėtina, kad dalis „dingusiųjų be žinios“ ir nežuvo, o prisijungė prie kitų dalinių), arba žuvo tik maždaug kas 8-10 karys. Tad buvo dėl ko stengtis.

Vidaus kariuomenė nukovė ir paėmė į nelaisvę tiek „politinių banditų“:

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	Iš viso
Nukauta	8	174	997	29 511	30 057	8 552	69 299
Paimta gyvų	152	2171	9 085	50 270	119 366	27 773	208 817
Iš viso	160	2345	10 082	79 781	149 423	36 325	278 116 ¹⁸

Šioje lentelėje iki 1944 m. nukautieji ir paimti gyvi, matyt, buvo daugiausia iš Šiaurės Kaukazo, o vėliau - Vakarų Ukrainos, Vakarų Gudijos ir trijų Baltijos šalių. 1944 m. tarp nukautųjų lietuviai sudarė 8 proc., o 1945 m. - 32,5 proc., 1946 m. - 25 proc. Kaip matysime, čekistai savo nuopelnus buvo labai išpūtę; tiek partizanų mūsų šalyje, o tikriausiai ir kitose šalyse, jie nebuvo suėmę, bet buvo ilgiems melams kažką pasodinę už grobtų. Skaičiai tikri, tik vietoj vieno kentėjo kiti.

Be „politinių banditų“, kitaip sakant, partizanų, gaudymo, be nekaltų žmonių trėmimų, NKVD vidaus kariuomenė nuveikė dar nemažai darbų, kuriuos apibūdina išpūdingi skaičiai:

1. 1942-1946 m. sunaikino ar suėmė šnipų - 443.
2. 1942-1946 m. suėmė:
  - tėvynės išdavikų ir diversantų - 89 763,
  - dezertyrų - 127 365,
  - vengiančių tarnybos RA - 253 038.
3. Sulaikė RA karių:
  - atsilikusių nuo savo dalių - 348 935,
  - neorganizuotai pasitraukiančių iš mūšio lauko - 156 621.
4. 1942-1946 m. sulaikė:
  - pabėgusių iš įkalinimo vietų - 2278,
  - plėšikų, vagių, spekuliantų ir chuliganų - 190 030,
  - darbo fronto dezertyrų - 22 622,

nustatyto režimo ir įsakymų pažeidėjų - 5 456 574,
be dokumentų - 3 587 723,
fašistinių organizacijų ir prieš administracinių organų narių
(1945-1946 m.) - 14 887,
vokiečių, vengiančių internavimo (1945-1946 m.) - 145 008,
RA karininkų ir kareivių, buvusių nelaisvėje - 93 163,
turinčių repatrijuoti: SSRS piliečių - 243 960,
kitų šalių piliečių - 161 808,
vokiečių nelaisvėje buvusių Vakarų šalių piliečių - 53 592¹⁹.

Taigi iš viso vidaus kariuomenė sulaukė 10 947 367 žmones. Tokią daugybę žmonių galima sudoroti veikiant energingai ir nesiskaitant su priemonėmis. Karo metu NKVD daliniai dėl įvairių priežasčių veikė dar brutaliau ir negailestingiau negu pokario metais. Jų girtos sumalė ne tik sovietų priešus, bet nemažai ir savų, sovietinių žmonių, tokių kaip buvę belaisviai, nes J. Stalinas buvo paskelbęs, kad į nelaisvę pasiduoda tik išdavikai.

1945-1947 m. vidaus kariuomenė buvo tris kartus mažinta. 1945 m. sausio 1 d. jos sąrašuose buvo 167 tūkst. karių, 1946 m. sausio 1 d. - 128 800, o 1947 m. sausio 1 d. - 73 700 karių²⁰. Vien iš netoli Lietuvos dislokuotų NKVD divizijų minėtu laikotarpiu buvo išformuotos: Gudijoje - 6-oji divizija (išformuota 1945 m. spalio mėn.), 10-oji divizija (išformuota 1946 m. birželio mėn.), Rytprūsiose - 57-oji divizija (išformuota 1945 m. spalio 4 d.), Estijoje - 63-ioji divizija (išformuota 1946 m. gruodžio mėn.). Labai žymiai NKVD vidaus kariuomenė sumažėjo išformavus frontų užnugario apsaugos junginius (šių junginių vyriausioji vadovybė - SSRS NKVD veikiančios RA frontų užnugario apsaugos kariuomenės vyriausioji valdyba išformuota 1945 m. spalio mėn., bet dalis jos liko okupuotoje Vokietijoje). Matyt, sovietų vadovybė nutarė atvirą ginkluotą terorą pakeisti daugiau užmaskuotu, todėl mažino vidaus kariuomenę ir stiprino miliciją bei vadinamuosius čekistinius „organus“, kurių veikimas buvo ne taip pastebimas, nors iš esmės jie darė tą patį, ką ir vidaus kariuomenė. Lietuvoje perėjimas prie švelnesnio, užmaskuoto teroro buvo mažiau pastebimas. 1946 m. kovo mėn. įkūrus pastovias igulas apskričių centruose ir daugelyje valsčių centrų, buvo tik pripažinta, jog kazokiško NKVD dalinių puolimo taktika žlugo. Partinė ir čekistinė vadovybė suprato, kad kol ji įvairiomis priemonėmis nedemoralizuos tautos, tol ginkluotojo pasipriešinimo nepalauš.

Gali atrodyti, jog anksčiau pateikti duomenys apie NKVD priklausiusią kariuomenę (750 tūkst. karių 1945 m. pabaigoje) prieštarauja šiems skaičiams (167 tūkst. karių 1945 m. pradžioje). Bet klaidos čia nėra. Be grynai karinių junginių, tuo metu daugiausia kovojusių su „politiniu banditizmu“, čekistinei kariuomenei 1945 m. balandžio 1 d. priklausė geležinkelių apsaugos, konvojinė, pramonės įmonių apsaugos kariuomenė ir svarbiausia - pasieniečiai. Vien pasienio kariuomenėje tuo metu buvo apie 0,5 mln. karių.

1946 m. Rusijoje ir okupuotuose kraštuose buvo išsidėsčiusios šios MGB divizijos ir pulkai: 1-oji motorizuotoji šaulių divizija (MSD) buvo dislokuota Maskvoje, 4-oji ŠD- Lietuvoje (joje tais metais buvo dislokuotas ir divizijai nepavalduos 108-asis šaulių pulkas (ŠP), 5-oji ŠD- Latvijoje, 7-oji ir 10-oji divizijos - Gudijoje, 8-oji - Šiaurės Kaukaze, 56-oji - Vidurinėje Azijoje, 62-oji, 65-oji, 81-oji ir 82-oji šaulių divizijos - Ukrainoje (ten dar buvo dislokuotas ir atskirasis 12-asis ŠP), 63-ioji ŠD - Estijoje. Be jau minėtų atskirųjų pulkų, 8-asis motorizuotasis šaulių pulkas (MSP) buvo dislokuotas Gruzijoje ir 13-asis — Leningrade. Sovietijoje buvo dislokuoti 234-asis ir 20-asis ypatingieji šaulių batalionai. Už Sovietijos ribų 1946 m. MGB vidaus kariuomenė buvo dislokuota Rumunijoje (65-osios ŠD 450-asis ŠP) ir Lenkijoje (64-oji ŠD). Kartu su kariuomenės Šiaurės grupuote buvo dislokuoti MGB daliniai, tokių pat dalinių buvo Austrijoje ir Vengrijoje prie kariuomenės Centro grupuotės ir Vokietijoje²¹. Beje, Vokietijoje buvusi NKVD frontų užnugario apsaugos kariuomenės grupuotė prie sovietų okupacinės kariuomenės kaip tokio tipo vidaus kariuomenės junginys išsilaikė ilgiausiai - iki 1957 m. vasario mėn.

1947 m. tose šalyse, kur rusams teko kautis su tautiniais partizanais, buvo dislokuotos šios MGB divizijos: 4-oji- Lietuvoje, 5-oji- Latvijoje, 7-oji- Gudijoje, 62-oji, 64-oji, 81-oji ir 82-oji- Ukrainoje. Įvairiose Sovietijos vietovėse buvo išmėtytos dar kelios vidaus kariuomenės dalys, kurios 1947 m. nukovė 142 partizanus (iš viso tais metais Sovietijoje buvo nukauti 5685 partizanai)²². 1948 m. tose pat vietovėse veikė tos pačios divizijos, tik Ukrainoje nebebuvo 64-osios ŠD²³.

Be didelių reformų vidaus kariuomenė išgyveno iki 1951 m. Tų metų rugpjūčio mėn. likę vidaus kariuomenės šaulių pulkai performuoti į vidaus apsaugos būrius. Šių būrių pagrindinės funkcijos liko tos pačios - ginklu kovoti su besipriešinančiais okupacijai ir sovietizacijai žmonėmis. Kadangi nuo okupacijos pradžios jau buvo praėję apie septyneri metai, besiprieši-

nančių kraštų žmonės buvo pavargę ir nusilpę, tad rusų vidaus pajėgos tuo metu jau buvo skaičiuojamos nebe divizijomis, o pulkais.

Reformos metu, 1951 m., SSRS buvo 21 vidaus kariuomenės pulkas. Pulakai performuoti į vidaus apsaugos būrius:

- 13-asis MSP su štabu Leningrade performuotas į 1-ąjį vidaus apsaugos būrį,
- 36-asis ŠP su štabu Rygoje - į 2-ąjį,
- 260-asis ŠP su štabu Taline - į 3-įjį,
- 32-asis ŠP su štabu Klaipėdoje - į 4-ąjį,
- 298-asis ŠP su štabu Kaune - į 5-ąjį,
- 261-asis ŠP su štabu Vilniuje - į 6-ąjį,
- 353-iasis ŠP su štabu Šiauliuose - į 7-ąjį,
- 34-asis ŠP su štabu Alytuje - į 8-ąjį,
- 284-asis ŠP su štabu Baranovičiuose, Lydoje - į 9-ąjį,
- 244-asis ŠP su štabu Rovne - į 10-ąjį,
- 88-asis ŠP su štabu Zoločeve - į 11-ąjį,
- 10-asis ŠP su štabu Lvove - į 12-ąjį,
- 91-asis ŠP su štabu Truskavece - į 13-ąjį,
- 450-asis ŠP su štabu Kopyčyncuose - į 14-ąjį,
- 215-asis ŠP su štabu Kaluše - į 15-ąjį,
- 331-asis ŠP su štabu Kolomijoje - į 16-ąjį,
- 333-iasis ŠP su štabu Stanislave - į 17-ąjį,
- 290-asis MŠP su štabu Kijeve - į 18-ąjį,
- 8-asis MŠP su štabu Tbilisyje - į 19-ąjį,
- 21-asis MŠP su štabu Alma Atoje - į 20-ąjį,
- 287-asis ŠP su štabu Minske - į 21-ąjį.

Taigi 1951 m. pabaigoje devyni vidaus apsaugos būriai buvo dislokuoti Ukrainoje, penki - Lietuvoje, du - Gudijoje, po vieną - Leningrade, Estijoje, Latvijoje, Gruzijoje ir Kazachijoje. Toks pulkų išdėstymas, matyt, rodo tuo laikotarpiu atskiruose kraštuose buvusį pasipriešinimo mastą ir dar galutinai nepalaužtą kovos dvasią.

Beje, iš Lietuvoje likusių penkių būrių trys - 5-asis, 7-asis ir 8-asis - buvo išformuoti 1953 m. vasarą, t. y. panaikinus paskutinius apygardų štabus. 6-asis būrys su štabu Vilniuje 1953 m. performuotas į 47-ąjį motodivizioną, o 4-asis būrys su štabu Šiauliuose - į 42-ąjį motodivizioną²⁴.

Vidaus kariuomenės dalinių Lietuvoje ypač daug buvo dislokuota 1944-1945 m. Tuo laikotarpiu mūsų šalyje veikė trijų tipų vidaus kariuomenės daliniai: 1) frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenė, suda-

ryta iš pasienio pulkų; 2) pasienio būriai ir 3) 4-osios, 63-iosios ir kitų NKVD divizijų šaulių pulkai. Nuo 1945 m. pabaigos Lietuvoje veikė 4-osios šaulių divizijos (1950 m. sausio mėn.-1951 m. balandžio mėn. padalytos į dvi divizijas - 2-ąją ir 4-ąją) pulkai, retsykais talkinami vieno kito šaulių pulko ir pasienio būrių.

Iš vidaus kariuomenės dalinių pirmieji į Lietuvą įžengė tuoj už fronto linijos slinkę frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenės pasienio pulkai (PP). Pirmieji iš šio tipo kariuomenės įžengė III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos penki pulkai: 13-asis, 86-asis, 132-asis, 217-asis ir 331-asis. 1945 m. vasario mėn. jie buvo perkelti į Rytprūsius ir iš ten vėl į Lietuvą gražinti tų pačių metų birželio viduryje. Iš buvusių penkių pulkų grįžo trys - 13-asis, 86-asis ir 132-asis. Junginys buvo išformuotas, kaip ir kiti Lietuvoje veikę to tipo junginiai, 1945 m. spalio mėn.

I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos pasienio pulkai į mūsų šalį taip pat turėjo įžengti 1944 m. liepos pradžioje, tačiau pranešimų apie jų veiklą archyvuose rasta tik nuo gruodžio 9 d. Junginį sudarė 31-asis, 33-iasis ir 216-asis pasienio pulkai. 1945 m. vasario mėn. junginys buvo pasiūstas į Rytprūsius, o iš ten gražintas 1945 m. birželio viduryje (tik 216-asis PP pakeistas 217-uuju PP). Lietuvoje 217-asis PP perduotas Leningrado fronto užnugario apsaugos junginiui, o prie jo prijungtas 220-asis PP, iki tol veikęs savarankiškai ir vienintelis iš Lietuvoje tuo metu dislokuotų pasienio pulkų nepabuęs Rytprūsiuose.

I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos junginys 1945 m. rugpjūčio 20 d. buvo pavadintas I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė. Šio junginio 33-iasis PP pakeistas 134-uuju PP. Junginys išformuotas 1945 m. spalio mėn.

Leningrado fronto užnugario apsaugos kariuomenė į Lietuvą iš Kuršo atkelta 1945 m. birželio mėn. Junginį sudarė du pulkai- 12-asis ir 130-asis. Šiam junginiui atvykus į Lietuvą, prie jo buvo priskirtas 217-asis PP. Junginys išformuotas 1945 m. spalio mėn.

Pasienio būriai atliko dvigubą darbą. Jie saugojo tas Lietuvos sienas, per kurias buvo galima patekti į užsienį, t. y. Lietuvos-Lenkijos sieną ir pajūrį, o 1945 m. (matyt, ir 1946 m. pradžioje) taip pat ir Lietuvos-Rytprūsių sieną. Kartu jie kovojo su partizanais (iki 1945 m. vasario mėn. vien tai ir darė), sudarydami įvairius jungtinius būrius, o 4-ajai divizijai talkino net iki 1952 m. Mūsų šalyje aktyviai veikė šie būriai: 94-asis (nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. per visą partizaninio karo laikotarpį), 95-asis (nuo

1944 m. rugpjūčio mėn., saugojo Lietuvos-Rytprūsių sieną, 1947 m. kartu su 94-uoju būriu saugojo Lietuvos-Lenkijos sieną, vėliau - Rytprūsių-Lenkijos sieną), 97-asis (į Lietuvą taip pat atvyko 1944 m. rugpjūčio mėn., saugojo Lietuvos-Rytprūsių sieną, Lietuvoje dar buvo 1947 m. pradžioje), 23-iasis (atvyko tuo pat metu kaip ir minėti būriai, nuo 1945 m. vasario mėn. blokavo Lietuvos pajūri), 113-asis (Lietuvoje buvo trumpai - atvyko 1945 m. gruodžio mėn., išformuotas 1946 m. pavasari), 115-asis (įkurtas 1945 m. rugsėjo mėn., išformuotas 1946 m. gruodžio mėn.) ir 116-asis pasienio būrys.

Taigi Lietuvoje 1944-1945 m. veikė dvylika pasienio pulkų: 12-asis, 13-asis, 31-asis, 33-iasis, 86-asis, 130-asis, 132-asis, 134-asis, 216-asis, 217-asis, 220-asis ir 331-asis. Pasienio būrių, veikusių 1944-1951 m., buvo šeši (ar septyni): 23-iasis, 94-asis, 95-asis, 97-asis, 113-asis ir 115-asis (gal dar ir 116-asis).

NKVD 4-oji divizija į Lietuvą atvyko 1944 m. rugpjūčio mėn. su keturiais pulkais: 137-uoju (įkurtas 1941 m. gruodžio 10 d. Krasnodare, 1951 m. balandžio mėn. perduotas pasieniečiams), 298-uoju (įkurtas 1942 m. balandžio mėn., išformuotas 1951 m. rugsėjo 3 d.), 25-uoju (įkurtas 1941 m. gruodžio mėn., 1951 m. balandžio mėn. perduotas pasieniečiams) ir 261-uoju (įkurtas 1942 m. sausio 1 d., 1951 m. rugpjūčio 1 d. performuotas į 6-ąjį vidaus apsaugos būrį, 1953 m. vėl performuotas į 47-ąjį motodivizioną). Iki pastovių įgulų sudarymo 4-ąją diviziją sudarė šeši pulkai: jau minėti 25-asis, 137-asis, 261-asis ir 298-asis bei du nauji - 32-asis (įkurtas 1942 m. sausio 1 d., iki 1945 m. vasario 27 d. buvo motorizuotasis pulkas, priklausęs 7-ajai, o prieš įjungiant į 4-ąją diviziją - 63-iajai ŠD, 1951 m. rugpjūčio mėn. performuotas į 4-ąjį vidaus apsaugos būrį, o 1953 m. vėl performuotas į 42-ąjį motodivizioną) ir 273-iasis (įkurtas 1942 m. sausio 15 d., priklausęs 10-ajai divizijai, prieš įjungiant į 4-ąją diviziją - taip pat 63-iajai divizijai, 1951 m. balandžio mėn. perduotas pasieniečiams). 1946 m. kovo mėn. įkuriant pastovias įgulas, į 4-ąją diviziją įjungiami dar trys pulkai, jau anksčiau veikę Lietuvoje, būtent: 34-asis (įkurtas 1942 m. sausio 10 d., priklausęs 7-ajai, 10-ajai divizijoms, iki 1946 m. gruodžio 31 d. buvo motorizuotas, 1951 m. rugpjūčio mėn. performuotas į 8-ąjį vidaus apsaugos būrį, išformuotas 1953 m. birželio mėn.), 262-asis (įkurtas 1942 m. sausio mėn., priklausęs 6-ajai, 7-ajai, 10-ajai divizijoms, išformuotas 1946 m. gruodžio 31 d.) ir 285-asis (įkurtas 1942 m. balandžio mėn., prieš įjungiant į 4-ąją diviziją priklausęs 56-ajai divizijai, dislokuotai Vidurinėje Azijoje, išformuotas 1946 m. gruodžio mėn.). 1946 m.

rugsėjo mėn. surengtas naujas didelis partizanų puolimas, kuriame, be devynių 4-osios divizijos pulkų, dalyvavo dar trys pulkai: 108-asis (veikė Vokietijoje ir Rytprūsiose, ten įėjo į 63-iosios divizijos sudėtį, 1946 m. antroje pusėje perkeltas į Lietuvą ir savarankiškai veikė Dzūkijoje, buvo performuotas į 562-ąjį atskirąjį šaulių batalioną ir išvyko iš Lietuvos), 353-iasis (sudarytas 1946 m. spalio 14 d., matyt, norint sustiprinti vidaus kariuomenės pulkus Lietuvoje, priklausė 4-ajai divizijai, 1951 m. rugpjūčio mėn. reorganizuotas į 7-ąjį vidaus apsaugos būrį, išformuotas 1953 m. liepos 30 d.) ir 354-asis (suformuotas 1946 m. liepos mėn., taip pat siekiant sustiprinti Lietuvoje veikusius pulkus, išformuotas 1946 m. gruodžio mėn.)²⁵.

1946 m. pabaigoje 4-ąją diviziją sudarė aštuoni pulkai, nes gruodžio mėn. išformuojami 285-asis ir 262-asis šaulių pulkai, o į 4-ąją diviziją įjungiamas 353-iasis ŠP. Tie pulkai - 25-asis, 32-asis, 34-asis, 137-asis, 261-asis, 273-iasis, 298-asis ir 353-iasis - Lietuvoje be pakeitimų išbuvo iki 1949 m. gruodžio 27 d., kai SSRS MGB ministro V. Abakumovo įsakymu 4-oji divizija buvo padalyta per pusę ir po to Lietuvoje veikė dvi divizijos: 2-oji (jai priklausė 25-asis, 32-asis, 137-asis ir 273-iasis šaulių pulkai) ir 4-oji (jai priklausė 34-asis, 261-asis, 298-asis ir 353-iasis šaulių pulkai). 1951 m. balandžio mėn. iš 2-osios divizijos buvo paimti ir pasieniečiams perduoti 25-asis, 137-asis ir 273-iasis pulkai. Nuo 1951 m. birželio 22 d. likęs vienas 2-osios divizijos 32-asis pulkas įjungiamas į 4-ąją diviziją.

Taiigi tuo metu, kai 4-oji šaulių divizija veikė Lietuvoje, jai priklausė dešimt pulkų:

- 25-asis (1944 m. rugpjūtis-1951 m. balandis),
- 137-asis (1944 m. rugpjūtis-1951 m. balandis),
- 261-asis (1944 m. rugpjūtis-1951 m. performuotas į 6-ąjį vidaus apsaugos būrį, kuris savo ruožtu 1953 m. performuotas į 47-ąjį motodivizioną),
- 298-asis (1944 m. rugpjūtis-1951 m. rugsėjis),
- 32-asis (1946 m. kovas - 1951 m. rugpjūčio mėn. performuotas į 4-ąjį vidaus apsaugos būrį, kuris 1953 m. vėl performuotas į 42-ąjį motodivizioną),
- 34-asis (1946 m. kovas-1951 m. rugpjūčio mėn. performuotas į 8-ąjį vidaus apsaugos būrį, išformuotas 1953 m. balandžio mėn.),
- 262-asis (1946 m. kovas-1946 m. gruodžio mėn. išformuotas),
- 273-iasis (1946 m. kovas-1951 m. balandis),
- 285-asis (1946 m. kovas-1946 m. gruodžio mėn. išformuotas),
- 353-iasis (1946 m. spalio—1951 m. rugpjūčio mėn. performuotas į 7-ąjį vidaus apsaugos būrį, išformuotas 1953 m. liepos mėn.).

Kad turėtume išsamesnį vaizdą, pažiūrėkime, kas Lietuvoje darėsi 1945 m., kai iš jos į Rytprūsius vasario 10 d. buvo perkelti aštuoni pasienio pulkai, o beveik tuo pat metu pasienio būriai pradėjo saugoti Lietuvos-Lenkijos, Lietuvos-Rytprūsių sienas ir pajūri. Lietuvoje su partizanais liko kovoti tik 4-osios divizijos keturi šaulių pulkai, keli jai nepriklausę pulkai ir sribų batalionai. Kaip rašė NKVD liaudies komisarui L. Berijai ir NKGB liaudies komisarui V. Merkulovui J. Bartašiūnas ir I. Tkačenką laikinai pavadavęs D. Rodionovas (I. Tkačenka keliems mėnesiams buvo išvykęs „daryti tvarkos“ Rytprūsiuose), išvedus kariuomenę partizanai pradėjo pulti likusią kariuomenės dalį, nors anksčiau tai daryti vengė. Minėti pareigūnai prašė į Lietuvą atsiųsti dar vieną NKVD diviziją, o 4-ajai SD ir sribams skirti 34 tonas benzino, kad kariuomenė taptų judresnė. Kadangi vyko karas ir kariuomenės bei degalų trūko (tuo metu visos Sovietų valstybės pastangos buvo nukreiptos į tai, kad būtų užimta kuo daugiau Vokietijos teritorijos ir kitų Europos kraštų), tai prašė skirti nors du II Pabaltijo fronto užnugario apsaugos pulkus²⁶ (tuo metu šis frontas kovojo vadinamajame Kuršo katile).

Įdomu, kad išvedus minėtą kariuomenę okupacinių pajėgų spaudimas partizanams pagal surengtų operacijų skaičių nesumažėjo, o kovo mėn. net buvo padidėjęs, tačiau partizanų buvo nukaunama ir paimama į nelaisvę mažiau. Štai kokie duomenys pateikti OBB* viršininkų A. Gusevo ir B. Burylino pažymose²⁷:

	1944	1945	va- sau- sis	va- sa- ris	ko- vas	ba- lan- dis	ge- gu- žė	bir- že- lis	lie- pa	rug- pjū- tis
1. Įvykdyta operacijų	914	669	654	887	670	439	693	1068	966	
2. Likviduota										
partizanų grupių	151	128	55	68	53	38	73	104	64	
3. Nukauta partizanų	2238	1365	915	1025	1008	633	1052	1505	741	
4. Suimta partizanų	3933	1718	1131	1191	659	147	1387	1826	823	
5. Atėjo partizanų su atgaila	249	699	139	191	165	—	884	1136	987	
6. Legalizavosi	285	674	181	214	196	-				

Taigi vasario mėn. iš Lietuvos išvedus pasienio pulkus, operacijų skaičius kovo ir balandžio mėn. nesumažėjo (matyt, intensyviau buvo panaudojami likę pulkai, gal kiek išjudinti ir sribai), tačiau partizanų buvo nu-

* *Otdel bor'by s banditizmom* - Kovos su banditizmu skyrius.

kaunama ir paimama mažiau negu sausio mėn. (atitinkamai 28 ir 46 proc.). Visiškai sutriko kariuomenės veikla gegužės mėn. Buvo surengta kur kas mažiau operacijų, o partizanų nukauta ir paimta 75 proc. mažiau negu sausio mėn. Matyt, tokie katastrofiški rezultatai privertė A. Apolonovą panaudoti savo įtaką ir į Lietuvą birželio viduryje gražinti iš Rytprūsių tris III Baltarusijos fronto ir tris I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos pulkus, o iš Latvijos perkelti to pat tipo Leningrado fronto du pulkus. Šie aštuoni pulkai sustiprino sovietų pozicijas ir spaudimas partizanams labai padidėjo. Visa tai kai kuriems čekistų vadams teikė vilties, kad partizaninis judėjimas gali būti sutriuškintas ir, anot Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko plk. I. Rudykos, „buvo didelės galimybės iš esmės pakeisti politinę padėtį...“ Bet čekistinė vadovybė nutarė, jog spalio mėn. išformuotus užnugario apsaugos pulkus turės kompensuoti geresnis darbas su agentūra. L. Berija I. Tkačenkai, J. Bartašiūnui ir D. Jefimovui rašė: „Sustiprinant čekistines karines operacijas išankstine agentūrine žvalgyba [...] Jūsų žinioje esančios NKVD kariuomenės užtenka Jums iškeltiems uždaviniams įvykdyti²⁸. Iš esmės L. Berija buvo teisus teigdamas, kad tik agentūriniu darbu galima palaužti tautos pasipriešinimą. Būdamas patyręs čekistas ir bausis cinikas, jis suprato, kad tik įsiskverbus į tautos vidų galima ją palaužti. Vis dėlto 1946 m. į Lietuvą buvo pasiųsti dar keturi pulkai, kurie kartu su Lietuvoje buvusiais šešiais pulkais sudarė 4-ąją diviziją.

¹ *Liubianka VČK-KGB*, Moskva, 1997, s. 23.

² *Ibid.*, 1. 27.

³ *Ibid.*, 1. 29.

⁴ *Ibid.*, 1. 33.

⁵ *Ibid.*, 1. 40.

⁶ *Ibid.*, 1. 43.

⁷ *Ibid.*, 1. 46.

⁸ *Ibid.*, 1. 47.

⁹ *Ibid.*, 1. 48.

¹⁰ *Ibid.*, 1. 56.

¹¹ *Ibid.*, 1. 57.

¹² *Ibid.*, 1. 35.

¹³ *Ibid.*, 1. 38.

¹⁴ *Ibid.*, 1. 39.

¹⁵ Rusijos valstybinis karo archyvas (toliau - RVKA), f. 38650, ap. 1, b. 313, 1. 6-9.

¹⁶ *Archiv novejšej istorii Rossii*, t. 1, Moskva, 1994, s. 141.

¹⁷ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, 1. 3.

¹⁸ *Ibid.*, 1. 3.

¹⁹ *Ibid.*, 1. 2-3.

²⁰ *Ibid.*, 1. 8.

²¹ *Ibid.*, 1. 19.

²² *Ibid.*, 1. 40.

²³ *Ibid.*, 1. 107.

²⁴ RVKA, 1918-1960 metų archyvinių fondų sąrašas.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 729, 1. 269-270.

²⁷ *Ibid.*, b. 703, 1. 29; b. 711, 1. 29.

²⁸ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais*, p. 229.

Sovietų vidaus kariuomenės elgesys, taktika, kovos priemonės, valdymas

Norint įvertinti vidaus kariuomenės „nuopelnus“ kare su mūsų partizanais ir juos palaikančiais dauguma šalies gyventojų, reikia turėti omenyje, kad kariuomenė dažniausiai būdavo tik akla jėga, įgyvendinanti kitų suregztus planus. O tie kiti - tai komunistų partija ir čekistai operatyvininkai. Jei ne masiniai trėmimai ir Lietuvos kaimo sukolektyvinimas, partizanai būtų sugebėję dar ilgai priešintis okupacijai. Trėmimai pakirto partizanų rėmėjų bazę, o kolūkiai - materialinį jų egzistavimo pagrindą. Šias drastiškas priemones sugalvojo ir čekistų padedama įgyvendino komunistų partija. Ji įvairiais būdais (dalydama svetimą turtą, gerai apmokamas pareigas, leisdama vogti, skleisdama demagogiją ir t.t.) skatino kolaborantų gausėjimą. Čekistai operatyvininkai pamažu apraizgė visą Lietuvą tankiu agentų tinklu (1951 m. buvo 27,7 tūkst. agentų ir informatorių¹; laimei, daugelis jų ne itin stropiai dirbo okupantams) ir okupacinei kariuomenei pateikdavo duomenų, kur ieškoti partizanų (be agentų pranešimų, kitas žinių šaltinis buvo tardant išgauti duomenys). Aišku, patys kariškiai irgi turėjo savo žvalgybą bei kontržvalgybą ir kariuomenė daug ką darydavo savo iniciatyva.

Vidaus kariuomenė kovojo labai nuožmiai, žiaurumu neatsiliko nuo čekistų operatyvininkų. Be abejo, tą žiaurumą pirmiausia lėmė atranka į NKVD, vėliau - į MGB kariuomenę, į ją buvo imama daugiausia pagal klasinį požymį, taigi iš mažiausiai apsišvietusių Rusijos sluoksnių. Be to, ir iš tų sluoksnių buvo atrenkama pagal du požymius: kad būtų fanatiški komunistai ir ne per daug gailestingi. Tokie buvo karininkai ir seržantai. Kareivių būta įvairių, bet daugiausia - užguitų, nepriteklių, nuolatinio muštro nuvargintų ir dėl to įsiutintų.

Vienas iš žymių rusų perbėgėlių į Vakarų, gerai išmanęs sovietų specialųjų kariuomenės dalinių struktūrą, daugelio knygų autorius V. Suvorovas apie atranką į specialiuosius dalinius štai ką rašė: „Kol apsivelka uniformą, milijonai rekrūtų ilgai ir kruopščiai yra tikrinami bei skirstomi

į įvairias kategorijas, atsižvelgiant į jų politinį patikimumą, fizinį ir dvasinį pasirengimą, politinės veiklos ir jų pačių bei šeimos „švarumą“ (komunistiniu požiūriu). [...] Kuo aukštesnė kareivių kategorija, tuo sunkesnė bus jų tarnyba. Aukščiausios kategorijos kareiviai sudaro Kremliaus gvardiją, dalinius, saugančius vyriausybines įstaigas, KGB pasienio dalinius ir specnaza⁴². Šios mintys išsakytos mūsų laikais, bet jos tinka visam sovietiniam periodui. Gal tik anksčiau nesugebėta taip subtiliai dirbti.

Visose čekistinės kariuomenės įgulose buvo sukuriama ypatinga aplinka, kurios svarbiausi elementai - muštras ir atskyrimas nuo civilio gyvenimo. Bijota, kad bendraujant su vietiniais gyventojais išnyks kareivių įniršis ir jie nenorės žudyti, kiekvieno lietuviu nelaikys priešu. Duomenų, kaip buvo stengiamasi kareivius izoliuoti nuo vietinių gyventojų, yra nemažai. Antai 1949 m. Lietuvos pasienio apygardos kontržvalgybininkai kaip vieną iš nusikaltimo rūšių fiksavo „ryšį su civiliais“³ (tokių „ryšių“ tų metų pirmajame ketvirtyje iš 200 „nusikaltimų“ buvo 42; be abejo, tie „ryšiai“ daugiausia buvo degtinės ir kareiviškos meilės reikalai, bet ir jie, čekistų akimis, buvo nusikalstami). Arba vėl - čekistas karininkas atsisako skirti sargybinius kaliniams saugoti, nes jie nebuvo vieni nuo kitų izoliuoti ir galėjo bendrauti. 1944 m. lapkričio 4 d. 25-ojo ŠP vadas pplk. Golyševas rašė OBB viršininkui pplk. N. Slepniovui, kad jis laikinai neleis savo kareivių saugoti suimtųjų, nes jie „būna viename kambaryje su areštuotaisiais, todėl gali su jais bendrauti“⁴. Labai iškalbingas LSSR MGB ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1948 m. kovo mėn. raštas, kuriuo draudžiama sužeistus partizanus gydyti vietos ligoninėse⁵. Vienas iš motyvų - kareiviai „...moraliai pakrinka, netenka budrumo“. Be abejo, patekę į tokią aplinką, kurioje mūsų gydytojai ir seselės dirbo visiškai priešingą negu čekistai darbą - traukė žmones iš mirties glėbio, - nemažai kareivių turėjo išgyventi tikras dramas. Todėl karininkai ir stengėsi juos izoliuoti nuo humaniškos aplinkos, kad nesusvyruotų kareivių įsitikinimas, jog svarbiausias jų darbas yra žudyti sovietų valdžios priešus. Labai įdomus atvejis susijęs su 134-uoju pasienio pulku. Šis pulkas iš Vengrijos buvo siunčiamas į Lietuvą, turėjo įsilieti į I Ukrainos fronto užnugario apsaugos junginį (į Lietuvą atvyko 1945 m. rugpjūčio 31 d.). Galima spėti, kad anksčiau, prieš atvykdami į Lietuvą, šio pulko kareiviai buvo tokie pat nuožmūs kaip ir kitų panašių pulkų, nes pulkas turėjo Ruščuko garbės vardą, buvo apdovanotas B. Chmelnickio ordinu. Bet pulko kareiviai ilgai laukė jiems skirtą sąstatą Samboro stotelėje (Užkarpatėje) ir bendraudami su civiliais, anot čekistų,

ištvirko. Atvykę į Lietuvą jie nenorėjo nei kitų žudyti, nei patys rizikuoti ir per 15 dienų sulaukė tik 4 partizanus.

Beje, čekistai ne vien konstatuodavo faktus, jie imdavosi ir priemonių. J. Bartašiūnas 1946 m. gegužės 5 d. pasirašo įsakymą Nr. 0047, pavadintą „Dėl MVD 63-iosios ŠD 32-ojo ŠP operatyvinės-tarnybinės veiklos trūkumų“. Jame rašoma, kad patikrinus pulko veiklą rasta daug trūkumų. Visas pulkas iki balandžio 23 d. sunaikino tik 4 partizanus, o „raudonieji“ neteko net 30 žmonių. Balandžio 23 d. 3/32-ojo ŠP RPG*, vadovaujama seržanto Marinienkos, susitiko su 14 partizanų, kovojo neorganizuotai, todėl tik vieną nušovė, du paėmė gyvus. Likusių nepersekiojo. Balandžio 15 d. 1/32-ojo ŠP RPG, vadovaujama bataliono vado pavaduotojo kpt. Polivanovo, 15 metrų atstumu susitiko su 3 partizanais ir sutriko - nežinojo, ką daryti. Konstatuojama, kad visiškai nedirba žvalgybos skyrius. Iš 3-iajame batalione esančių 16 informatorių dauguma atskleisti. Pagal duomenis, gautus iš žvalgybos skyriaus, 1946 m. nenukauta nė vieno partizano. Pulko kariai geria, plėšikauja. Už visa tai pulko vadui pplk. Svistunovui ir jo pavaduotojui žvalgybos reikalams Deriaviškai pareikšti papeikimai. Pastarąjį, jei nepasitaisys, grasinama pašalinti iš pareigų. Nurodoma karo tribunolui perduoti girtuoklius, marodierius ir kt.⁶

Siekiant visiškai atskirti vidaus kariuomenę nuo vietinių gyventojų (gal net daugiau karininkus, o ne eilinius), padaliniai dažnai būdavo sukeičiami vietomis: perkėlus kuopą ar būrį kitur, į tą vietą atvykdavo kita kuopa ar būrys. Sukeisdavo, matyt, tada, kai pastebėdavo, jog kariškiai per daug bendrauja su vietos gyventojais.

Karo metu žiaurų enkavedistų elgesį skatino ir karo aplinka. Kare žmonių gyvybės nedaug teturėjo vertės, žūdavo milijonai, tad vienu daugiau ar mažiau - dėl to niekas nesuko galvos, o ypač sovietai. Be to, tą žiaurumą buvo galima skatinti įtikinus karius, kad pasipriešinimą Lietuvoje organizavo vokiečiai, kurių tuo metu rusai labiausiai nekenė.

Bet vien specialia atranka, nuolatinio ideologiniu apdorojimu, atskyrimu nuo gyventojų bei nurodymų nuožmumu vidaus kariuomenės žiaurumo negalima paaiškinti. Reikėjo ir kitų paskatų. Karo metu buvo viena ypatinga paskata - tūnoti užnugaryje. Mat būti užnugaryje, nors retykais ir susikaujant su partizanais, buvo kur kas saugiau negu fronte. Iš visų Lietuvoje karo metais buvusių per 20

vidaus kariuomenės būrių ir pulkų
tik vienas 23-iasis pasienio būrys

* *Razvedyvatel'no-poiskovaja grupa* -
žvalgybinė paieškų grupė.

1944 m. pabaigoje kelis mėnesius praleido fronte⁷, o visi kiti pratūnojo užnugaryje, daugiausia kovodami su taikiais gyventojais. Vis dėlto tiek pulkai, tiek pavieniai kariai buvo apdovanojami koviniais ordiniais ir medaliais.

Pasibaigus karui ieškota naujų paskatų. Jos buvo dvejopos - materialiniai apdovanojimai ir grasinimai atleisti iš darbo arba net perduoti karo tribunolui. Būdamas Vilniuje A. Apolonovas 1945 m. birželio 14 d. pasirašė įsakymą, kad NKVD kariuomenė iki užduočių Lietuvoje įvykdymo būtų aprūpinta pirmos kategorijos maisto daaviniais, o kariuomenės karininkai ir operatyvininkai tą maistą turėjo gauti nemokamai, netgi su karininkų priedais⁸.

J. Bartašiūnas, o po jo ir kiti MGB ministrai plačiai naudojo piniginių skatinimą už nukautus ar paimtus į nelaisvę partizanus. Buvo dvi apdovanojimo formos: įkūrimo ar veiklos Lietuvoje metinių proga būdavo apdovanojami pulkai, o už konkretų partizanų sunaikinimą - konkretūs kareiviai. Minint 4-osios šaulių divizijos įkūrimo ir buvimo Lietuvoje metines gen. P. Vetrovas nuolat kaulydavo iš A. Sniečkaus dovanų sau ir savo galvažudžiams. Minint pirmąsias divizijos įkūrimo metines, jis rašė: „...prašau Jūsų nurodymo paskirti amerikiečių dovanų“⁹. (O, kad būtų žinoję amerikiečiai, kam dažniausiai tekdavo į Sovietų Sąjungą siunčiamos jų dovanos! Beje, nemažai tų dovanų yra gavę ir sribai.) 1945 m. rugsėjo 29 d. pats I. Tkačenka kreipėsi į A. Sniečkų prašydamas apdovanoti 600-700 labiausiai pasižymėjusių šios divizijos enkavedistų: skirti jiems laikrodžių, skustuvų, popirosų ir kitko¹⁰. Kai 1946 m. sausio 18 d. 137-asis šaulių pulkas, veikęs Siaurės Rytų Lietuvoje, minėjo savo įkūrimo 4-ąsias metines, 11 seržantų buvo apdovanoti po 100 rb, 12 seržantų - po 75 rb, 20 eilinių - po 50 rb¹¹. 32-ajam pulkui minint 26-ąsias įkūrimo metines, J. Bartašiūno įsakymu jo vadui pplk. Svistunovui buvo skirta 10 tūkst. rublių, kad jis apdovanotų pulko veteranus¹².

P. Vetrovas ir J. Bartašiūnas pasirašė įsakymą dėl minėto 137-ojo pulko karių apdovanojimo minint jo įkūrimo penktąsias metines (įkurtas 1941 m. rugsėjo mėn.). Įsakyme rašoma: „Savo nenuilstama veikla 137-asis šaulių pulkas būdamas Lietuvos SSR teritorijoje nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. aktyviai dalyvavo kovoje su vokiškai-lietuvišku nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis“. Įsakoma: apdovanoti metaliniais laikrodžiais 10 karių, po 200 rb - 10 karių, po 150 rb - 20 karių, padėką pareikšti 62 kariams. Laikrodžiai duoti tiems, kurie buvo nukovę nuo 11 iki 60 partizanų (60 nukovė 2-osios šaulių kuopos (SK) j. seržantas

V. Kapralovas, 18 - 3-iosios ŠK seržantas A. Karasjevas ir 1.1.). Po 200 rb gavo tie, kurie buvo nukovė nuo 4 iki 9 partizanų, po 150 rb - nuo 2 iki 8^U. Menkiau buvo ta pačia proga apdovanoti 25-ojo ŠP kariai (pulkas įkurtas 1941 m. lapkričio 16 d., mūsų krašte veikė nuo 1944 m. rugpjūčio 1 d.). 5 kariai apdovanoti metaliniais laikrodžiais, 13 - po 200 rb, 20- po 150 rb, 18 pareikšta padėka¹⁴. Kartais vienu įsakymu J. Bartašiūnas apdovanodavo įvairių pulkų karius. Antai 1946 m. sausio 18 d. buvo apdovanotos 137-ojo ŠP 1-oji kuopa ir minosvaidininkų kuopa už tai, kad 1945 m. gruodžio 1 d. sunaikino Šarūno partizanų grupę ir štabą, o 261-ojo ŠP 8-osios kuopos 15 karių už tai, kad atrėmė Merkinės puolimą (iš tikrųjų partizanai karius buvo suviję į bažnyčią, visą miestelį užėmę, o bažnyčios neatakavo nenorėdami jos apgriauti), bei 7-osios kuopos 1-ojo būrio kariai už 8 partizanų, įvykdžiusių mirties nuosprendžius Seirijų NKVD darbuotojams, sunaikinimą. 261-ojo ŠP 2 karininkai gavo po 250 rb, 11 karių - po 150 rb, 137-ojo ŠP 5 kariai - po 150 rb¹⁵. Kai 211-ojo ŠP 25 kariai, vadovaujami ltn. Cikolos, 1946 m. birželio mėn. Panemunės valsčiaus Užupio kaime susikovė su Vermachto būrio partizanais ir 6 jų nukovė, tarp jų ir Vermachta, Cikola buvo apdovanotas 600 rb, du seržantai - po 250 rb, du eiliniai - po 200 rb¹⁶. Kai 34-ojo pulko 7 kareiviai, eidami iš vienos įgulos į kitą, susidūrė su Žaibo partizanais ir 4 jų nukovė, 1946 m. pabaigoje buvo apdovanoti: seržantas - 200 rb, 4 eiliniai - po 100 rb¹⁷. 1946 m. lapkričio mėn. J. Bartašiūno įsakymu Nr. 00129 žvalgybinė paieškų grupė už Žmogaus partizanų grupės 4 partizanų nukovimą ir Jūros grupės 4 partizanų sunaikinimą, taip pat 34-ojo MŠP 2-osios kuopos vadas j. ltn. Makejevas ir NKVD Simno valsčiaus poskyrio viršininkas j. ltn. Savostinas buvo apdovanoti metaliniais laikrodžiais, o seržantas, grandinis ir 3 eiliniai gavo po 200 rb¹⁸. Tų pačių metų gruodžio 3 d. įsakymu Nr. 00145 metaliniais laikrodžiais buvo apdovanoti 34-ojo MŠP ltn. Stebas, o 3 eiliniai gavo po 100 rb už dviejų partizanų grupių sunaikinimą Prienų rajone¹⁹. Tokių apdovanojimų buvo daug. Kartais J. Bartašiūnas, būdamas blogos nuotaikos ar pritrūkęs pinigų, kareiviams pareikšdavo tik padėką. Antai padėka buvo pareikšta 32-ojo pulko 5 karininkams ir 13 seržantų bei eilinių už 10 partizanų nukovimą²⁰. Be pinigų ir padėkų, kareiviams buvo skiriamos atostogos, dovanojami ne lik laikrodžiai, bet ir kiti daiktai.

Esant tokiai skatinimo sistemai, čekistiniai kareivos stengėsi išžudyti kuo daugiau žmonių ir visus nužudytuosius priskirdavo partizanams. Be-

ne baisiausios žudynės įvyko Švendrių kaime (čekistai nenurodė, kokiam valsčiui šis kaimas priklausė; tai paaiškėjo iš knygos „Partizanų kovos Šiaulių krašte“; joje nurodoma, jog tragedija įvyko Šiaulių rajone). Šį klaidaus žiaurumo atvejį yra plačiai aprašęs dr. A. Anušauskas²¹, o dar anksčiau, 1992 m., savaitraštyje „Pozicija“ - dr. E. Grunskis, tačiau apie jį dar reikia pakalbėti, nes tokių atvejų čekistų kontržvalgyba yra užfiksavusi ir daugiau (pavyzdžiui, kad ir tokį: 34-ojo ŠP kariai Smirnovas, Glušinas ir Bulavinas 1946 m. rugpjūčio 31 d. Prienų apylinkėse, matyt, norėdami gauti apdovanojimą, norėjo nušauti J. Tamulevičių, kuris, nors ir sužeistas, pabėgo. Tada kariai nušovė B. Šimkų ir pristatė jį kaip partizano lavoną; pasirodo, šie kareivos, suėmė Tamulevičių, į savo dalinį jau buvo pranešę, kad nušovė „banditą“, o kadangi tas nesidavė nušaunamas ir pabėgo, tai vietoj jo nušovė kitą, pirmą po ranka papuolusį²²). Šis atvejis išskirtinis tuo, kad nusikaltimą padarė ne 3-5 kareiviai, o visa tai įvyko dalyvaujant ar stebint apie 60-70 karių, nes operacijoje dalyvavo dvi užkardos (užkarde - apie 30 karių). Buvo taip. Leningrado fronto užnugario apsaugos junginio 217-ojo pasienio pulko 1-asis batalionas gavo iš suimto partizano žinių, kad minėtame kaime Klmaičio (iš tikrųjų Klemanskio; nemokėdami lietuvių kalbos, okupantai beviltiškai iškraipydavo pavardes ir vietovardžius) sodyboje yra bunkeris, ir 1945 m. rugpjūčio 1 d. surengė operaciją. (Toks bunkeris iš tiesų buvo. Jis buvo įrengtas sodybos šulinyje. Tame bunkeryje slapstėsi tarnavimo RA vengiantys Klemanskio sūnus Stasys bei kaimynas Stasys Lipskis, kurio šeima taip pat buvo iššaudyta, o sodyba sudeginta.) Kaip ji vyko, galima įsivaizduoti iš vieno dalyvių - kareivio V. Strekalovo - pasakojimo²³: „...tada Lipinas [užkardos vadas, leitenantas. - *J. S.*] įsakė šio namo gyventojus įvesti į namą, apšaudyti langus ir padegti namą su žmonėmis. Diatlovas [užkardos vado pavaduotojas, leitenantas. - *J. S.*] pats namo grindis apipylė benzinu ir padegė, o raudonarmietis Janinas padegė namą iš išorės. Kai iš degančio namo žegnodamasi išėjo senulė ir su ja serganti mergina. Lipinas įsakė joms grįžti. Tada senutė ir mergina pradėjo bėgti. Lipinas išsitraukė pistoletą ir ėmė šaudyti tai į senutę, tai į merginą, bet negalėjo pataikyti. Vienas kareivis nužudė senutę [šūviu] iš šautuvo, o Lipinas pasivijo merginą ir iš arti ją nušovė. Paskui įsakė dviem kareiviams nužudytąsias pro langą įmesti į namą. Kareiviai paėmė senutę už kojų ir rankų ir įmetė pro langą į degantį namą, o po to įmetė ir merginos lavoną. Netrukus pro kitas duris iš degančio namo išbėgo senis su vyresniuoju sūnumi. Kareiviai pradėjo į

juos šaudyti, bet negalėjo pataikyti. Tada aš su dviem kareiviais buvau pasiūstas pasivyti ir nušauti sūnų, bet patamsyje mes negalėjome jo pasivyti ir jis pabėgo. Grįžę prie namo, mes pradėjome šukuoti rugius. Ruguose radome senį, jis buvo sužeistas ir šliaužė per rugius. Vienas iš kareivių jį pribaižė, lavoną atnešė prie namo. Diatlovas įsakė įmesti jį į degantį tvartą, bet prie tvarto nebuvo galima prieiti dėl karščio ir kareiviai atsisakė įmesti lavoną į ugnį. Tada Diatlovas ir vienas seržantas, iš anksto susivynioję į maskuotes, paėmė senį už kojų ir rankų ir pradėjo jį siūbuoti, kad būtų galima toliau numesti, bet iki ugnies vis tiek nenumetė. [...] Kai išaušo, aš, Diatlovas ir keletas karių nuėjome prie mūsų sudeginto namo paimiti naktį nušautos kiaulės ir dviejų avių bei senio lavono įrodymui, kad mes sunaikinome banditų grupę. Senio lavonas buvo pusiau sudegęs ir mes jo nepaėmėme. Sudegintame name ant krosnies aš pamačiau paauglio, kuris sudegė gyvas, lavoną. Po to mes paėmėme kiaulę, avis ir grįžome į užkardą". Neapsakomos stiprybės reikėjo turėti Klemanskiams, kad mirties akivaizdoje nepasakytų, kur slepiasi jų sūnus ir brolis. O gal jie suprato, kad ir pasakę vargiai savo gyvybę išsaugos, pražudys dar vieną šeimos narį; tokių artimųjų aukojimosi atvejų pokario Lietuvoje buvo tūkstančiai.

Grįžę iš šios operacijos, čekistiniai kareivos surašė pažymą, kad operacijos metu nušovė 4 partizanus, 5 partizanai sudegė pastatuose, sudeginti du namai, vienas tvartas ir t.t.

Kaip šitokie baisūs atvejai išaiškėdavo ir kodėl čekistinė kontržvalgyba juos iš viso aiškėdavo? Tai dažniausiai įvykdavo tada, kai čekistų vadai susipykdavo, konfliktuodavo. Vyresnioji čekistų vadovybė skatino tokius įvairių čekistinių žinybų tarpusavio konfliktus, nes tada geriau sužinodavo, kas vyksta apačioje, padaliniuose. Be to, vadovybė įtardavo (ir, kaip matyti iš anksčiau aprašyto atvejo, ne be reikalo), kad kova su partizanais dažnai tik imituojama. Be abejo, tokių kovos imitacijų buvo daug (įtarti galima daugelį tų operacijų, kurių metu buvo deginamos sodybos, o sodybų pokario Lietuvoje sudeginta per tūkstantį. Deginant sodybas siekta tokių tikslų: sunaikinti jose įsitvirtinčius partizanus, įvaryti žmonėms baimės ir sunaikinti savo nusikaltimo pėdsakus, nes apdegusius lavonus sunku identifikuoti, todėl visus juos buvo galima pateikti kaip partizanus ir už tai netgi laukti apdovanojimų). Čekistai kontržvalgybininkai tokių kovos imitacijos atvejų užfiksavo tik vieną kitą.

MVD karinis prokuroras plk. S. Grimovičius čekistų vadovybės požiūri į tokius kariškių veiksmus išdėstė taip: „...griauna mūsų organų autorite-

tą tarp vietinių gyventojų, duoda medžiagos priešiškiems elementams ir demoralizuoja karius kovoje su banditizmu - sukuria kovos regimybę²⁴. Taigi, kaip ir dera tikram komunistui, prokuroras gailisi ne be kaltės nukankintų, nužudytų žmonių, o to, kad tai kenkia valdžios įvaizdžiui ir kad tokiais atvejais kariai iššaudo ne tuos, kuriuos reikia.

Galima teigti, kad vidaus kariuomenė vykdė dar vieną nusikaltimą. Kareiviai būdavo vienodai skatinami ir premijuojami tiek už gyvus, tiek už nušautus partizanus, t. y. buvo mokama už galvą. Tik nuo 1948-1949 m. labiau pradėta vertinti gyvi paimti partizanai, tikintis iš jų iškvosti žinių. Iki tol viskas buvo suplakama į krūvą, todėl sadistams kildavo pagunda ir į nelaisvę paimtą žmogų nušauti: juk nušautasis neįrodys, kad jis nepartizanavo, kad šalia jo numestas šautuvas yra ne jo ir t.t. Be to, lavono nereikia saugoti, maitinti. Labai dažnai, imituodami pabėgimą, čekistai nušaudavo į nugarą. Net patiems čekistų vadams kildavo įtarimų ir kartais žemesniesiems tekdavo aiškintis. Antai Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės, tuo metu siautėjusios Šiaurės Lietuvoje, viršininkas plk. Malas turėjo aiškintis dėl 1945 m. rugpjūčio 25 d. įtartinomis aplinkybėmis nušautų 10 žmonių²⁵.

Kaip sovietų vadai, nepajėgdami sutriuškinti mūsų partizanų ir todėl netekę kantrybės nutarė griebtis drastiškų priemonių. Kersteno* komisijai papasakojo buvęs pasienietis, pokario metais daug laiko praleidęs Lietuvoje, o vėliau pabėgęs į Vakarų pplk. G. Burlickis. Beje, visi jo parodymai (mūsų manymu, ypač vertingas pasakojimas apie čekėnų ir ingušų tautų trėmimus), yra gana objektyvūs. Klysdamas dėl kai kurių detalių, pplk. G. Burlickis tiksliai perdavė įvykių esmę ir nepasidavė galimybei sutirštinti spalvas. Jis pasakojo, kad Lietuvoje NKVD kariuomenė, kartais pasitelkusi ir RA bei aviacijos dalinius, nesugebėjo sutriuškinti partizanų. Šie, turėdami gerą žvalgybą, išvengdavo smūgių. Matydama, jog reikalai nejuda iš vietos, NKVD vadovybė 1944 m. rugsėjo mėn. Panevėžyje sušaukė slaptą operatyvinį susirinkimą,

kuriame dalyvavo dalinių vadai, jų pavaduotojai politiniams ir žvalgybos reikalams, štabų viršininkai, operatyvininkų viršininkai. Šiame pasitarime nurodymus pateikė L. Berijos pavaduotojas S. Kruglovas, kalbėjęs J. Stalino ir L. Berijos

* Ch. Kersteno komisija buvo sudaryta JAV Kongreso 1953 m. ir veikė iki 1954 m. Ji tyrė Baltijos valstybių užgrobimą kaip tarptautinį nusikaltimą. Nors komisija nepasiekė savo tikslų, bet jos darbas tiriant dokumentus ir apklausiant liudininkus padėjo JAV ir kitoms laisvojo pasaulio šalims geriau suprasti Baltijos šalių problemas.

vardu. Buvo nurodyta Lietuvoje įvesti tvarką ir atkurti sovietų valdžios aparatą. To siekiant, reikia sukurti agentų tinklą ir išaiškinti partizanų bazę, jų vadovybę, rėmėjus. S. Kruglovas ir taip jau minkštumu nepasižymintiems čekistams nurodė: „Užteks taip sentimentaliai žiūrėti, užteks to sentimentalumo“ ir įsakė panaudoti visas galimas priemones partizanų pasipriešinimui palaužti. G. Burlickis pasakojo: „Jis taip pat įsakė suaktyvinti kariuomenės veiksmus kovojant su vadinamaisiais banditais. Jis liepė jai apieškoti miškus, miškų proskynas, kaimus, taip pat davė nurodymą, kad jei per vadinamąsias šukavimo operacijas kas nors mėgintų pabėgti, - netgi tuo atveju, jei žmogus nebūtų ginkluotas, bet mėgintų pabėgti, - tas žmogus būtų laikomas banditu. Prieš žmogų, kuris bando bėgti, net jei jis ir nėra ginkluotas, - prieš tuos žmones turi būti panaudoti šaunamieji ginklai, ir jie turi būti be gailesčio šaudomi. Nereikia jokio teismo. Jei tie žmonės pasislepia arba įbėga į namą ar valstiečio sodybą, ar į kaimą, tada tas namas, valstiečio sodyba arba kaimas turi būti laikomi banditų sodyba, kaimo banditų buveine, ir visi tie namai, sodybos arba kaimai turi būti sudeginti. Visas name, kaime ar valstiečio ūkyje likęs turtas ir naminiai gyvuliai laikytinas priklausančiu banditams ir privalo būti konfiskuotas ir perduotas vietinės partinės valdžios arba vietinės tarybos žinion. [...] Ir kai Kruglovas išvyko, iš tiesų buvo panaudotos visos priemonės, kurių jis buvo įsakęs imtis“²⁶. Aišku, gavę indulgenciją bet kuriai veiklai, čekistai ėmėsi velniško darbo, visur sėdami mirtį. Nuo jų rankos žuvo daug laisvės kovotojų, nemažai ir niekuo dėtų žmonių.

Svarbus veiksnys, skatinęs kariuomenę būti aktyvesnę, buvo gausybė raštų bei įsakymų frontų, pulkų, būrių ir batalionų vadams. Tų raštų buvo rašoma šimtai. Dalis jų rašyti aiškiai apsidraudimo tikslais, nes juose dėstomos bendriausios pasikartojančios tiesos: pirmiausia teigiama, kad kariuomenė prastai kovoja, mažai nužudo partizanų, toliau pateikiamas vienas kitas patarimas - daugiau siųsti įvairių tipų tarnybinių būrių į partizanų veikimo rajonus, operatyvininkams ir kariškiams palaikyti glaudesnius ryšius, iš pirmųjų gautus duomenis skubiau realizuoti ir t.t. Daugelyje raštų pabrėžiama: po partizanų išpuolių juos būtina persekioti iki visiško sunaikinimo. Čekistų vadovybė labiau nei savo karius saugojo atvirai kolaboruojančius (vadinamasis sovietinis partinis aktyvas) ir slaptai talkinančius (agentai ir informatoriai) asmenis, ypač pastaruosius, nes ilgainiui įsitikino, kad tik įsismelkę į tautos kūną ir veikdami iš vidaus jie sugebės palaužti pasipriešinimą. Todėl prieš įvykdydami kiekvieną parti-

zanų teismo priimtą mirties nuosprendį, partizanai turėdavo gerai pagalvoti. Įvykdžius mirties nuosprendį, į įvykio vietą sugarmėdavo visos toje apylinkėje buvusios čekistinės jėgos, kurios ilgai siaubdavo apylinkes. Jau vien todėl partizanų teismo nuosprendžiai turėjo būti gerai pasverti ir priimami tik turint neabejotinų įrodymų, kad teisiamasis yra išdavikas.

Iš visų 1944-1945 m. įvairių vadų rašytų raštų dalykiškumu išsiskiria nebent tik SSRS NKGB liaudies komisaro pavaduotojo gen. plk. B. Kobulovo 1945 m. rugsėjo 1 d. įsakymas „NKVD kariuomenei, kariaujančiai su banditais Lietuvos SSR teritorijoje“. Šiame įsakyme tuščiažodžiaujama ne daug, nurodymai konkretūs²⁷.

Verta pacituoti ištraukas iš A. Sniečkaus ir I. Tkačenkos 1946 m. gruodžio 7 d. pasirašyto rašto: „Respublikos politinė padėtis reikalauja imtis pačių ryžtingiausių ir įvairiapusių priemonių, kad kuo greičiau būtų likviduotas banditizmas. Atėjus žiemos periodui, kuris apsunkins gaujų veiksmus ir sudarys sunkesnes sąlygas jų gyvavimui, turi būti įvairiapusiškai pasirengta suduoti nacionalistiniam pagrindžiui ir jo ginkluotoms gaujoms lemiamą smūgį. [...] Kiekvienu banditizmo pasireiškimo atveju, be gaujos privalomos paieškos ir likvidavimo, tose apylinkėse turi būti visiškai ar iš dalies konfiskuojami buožių, banditų ir jų rėmėjų ūkiai remiantis žemės įstatymu“²⁸.

Kaip ir daugelyje tokio tipo raštų, šiame rašte partinis ir čekistinis veikėjai paskelbia įkaitais gyventojus tų vietovių, kur veikia partizanai.

Įkaitų sistema gyvavo visą partizaninio karo laikotarpį. Įkaitais žmonės tapdavo ne vien todėl, kad jų gyvenamosiose vietose aktyviai veikdavo partizanai, kurie rengdavo puolimus prieš okupantus ir kolaborantus. Įkaitais tapo ir tų apskričių, kuriose mažiausiai žmonių balsavo per pirmuosius pokario metais sovietinius rinkimus 1946 m. vasario 10 d., gyventojai. Keršydami sovietai iš Alytaus, Marijampolės, Lazdijų ir Tauragės apskričių ištrėmė 350 šeimų, o po rinkimų visos vidaus kariuomenės pajėgos dešimt dienų siautėjo visoje Lietuvoje - žudė, suiminėjo, darė kratas²⁹.

Tokia žmonių įkaitų, labai dažnai neturėjusių nieko bendro su pasipriešinimu, sistema nebuvo vien Lietuvoje veikusių komunistų ir čekistų atradimas. Ją komunistai įvedė atėję į valdžią 1918 m. Mus dominančiu laikotarpiu įkaitų sistema ypač brutaliai buvo naudojama prieš mūsų likimo brolius, kovos draugus - vakarų ukrainiečius. 1945 m. rudenį buvo priimtas Ukrainos KP(b) CK nutarimas, kurio viename iš straipsnių partijos komitetai ir NKVD-NKGB organai įgaliojami kiekviename gyvenvietėje, kur lankosi ukrainiečiai partizanai, viešai susirinkime arba slapta akis į akį

3-5 žmonėms paskelbti, jog jie yra „banditų rėmėjai“ ir jei paaiškės, kad toje gyvenvietėje veikia partizanai, jie bus suimti, o jų šeimos išstremtos į Sibirą. Nutarime nurodoma, kad potencialūs partizanų rėmėjai yra buožės, popai, prekiautojai ir „kitas sovietų valdžiai priešiškas elementas“. Taigi čekistų veiklai ir fantazijai buvo suteiktos didelės galimybės, tarp jų ir galimybė suvedinėti asmenines sąskaitas. Net ir tuose kaimuose, kuriuose tie 3-5 žmonės nebuvo perspėti, o ten įvyko koks nors partizanų veiksmas, nurodoma valstiečių susirinkime paskelbti, jog tie 3-5 žmonės yra suimami, o jų šeimos išstremiamos, nes jie neva padėjo partizanams³⁰.

Beje, šią įkaitų sistemą Vakarų Ukrainoje išrutuliojo N. Chruščiovas, tuo metu buvęs Ukrainos komunistų partijos CK pirmuoju sekretoriumi, o vėliau tapęs Sovietų Sąjungos vadovu. Štai kokias mintis jis išsakė

1945 m. gegužės 15 d. kalbėdamas partijos sričių komitetų sekretoriams ir NKVD-NKGB viršininkams: „Jei kuriame nors iš kaimų banditai užpuolė [...], reikia iškviesti ir tuoj pat suimti rėmėją. Atsižvelgiant į aplinkybes, reikia suimti 2-3, šeimas išstremti ir paskelbti, kad [taip suimdami] banditų rėmėjus teisiškai gal ir suklysimė, šiuo atveju gal jie ir nebuvo gaujos vedliai, bet tai nebus klaida; gal koks procentas bus klaidingas, bet tai nieko baisaus“³¹. Kalbėdamas su Vakarų Ukrainos rajonų lygio partiniais veikėjais ir čekistais, N. Chruščiovas jau nurodo: „Nužudė vieną mūsų žmogų, penkias šeimas reikia areštuoti ir išstremti“. Ir dar: „Išstremti reikia daug, žemės mes turime nemažai...“³²

Ne be reikalo mėgstamiausias komunistų posakis buvo: „mišką kerta, skiedros lekia“. Taip ir buvo mindomi žmonių likimai. Fanatiškiems komunistams nieko nereikė atskiras žmogus. Panašiai buvo veikiama ir Lietuvoje, nors įkaitų problema ir nebuvo taip atvirai ciniškai kaip N. Chruščiovo suformuluota.

LKP(b) CK 1947 m. gruodžio 12 d. nutarimo 18-ame punkte dėstomos ne mažiau ciniškos mintys (kurios, deja, buvo ir įgyvendintos, nes dar 1947 m. išstremta 2782 žmonės, o 1948 m. - per 41 tūkst.): „Įpareigoti LSSR valstybės saugumo ministeriją (drg. Jefimovas) remiantis SSR Sąjungos Ministrų Tarybos 1947 m. rugsėjo 29 d. nutarimu, atsakant į teroro aktus, 1947 m. gruodžio mėn. išstremti už Lietuvos SSR ribų maksimalų kiekį banditų šeimų ir gaujų rėmėjų buožių šeimų iš tų apskričių, kur daugiausia išplitęs banditizmas“.

Siekiant greičiau palaužti pasipriešinimą, buvo grasinama ne tik mūsų žmonėms, bet ir čekistų valdiniais. Ir tai nebuvo vien deklaratyvūs pagrū-

mojimai. Už nesugebėjimą sutriuškinti mūsų ginkluotojo pagrindžio 1945 m. rugpjūčio 4 d. iš pareigų buvo atleistas NKGB liaudies komisaras A. Guzevičius, pakeisti keturi iš septynių operatyvinių sektorių viršininkų, nuolat buvo keičiami NKVD-NKGB skyrių viršininkai, kai kurie, pavyzdžiui, NKGB Trakų skyriaus viršininkas mjr. Komarovas karo tribunolo buvo nuteistas 6 metus kalėti už blogai organizuotą kovą su partizanais, girtuokliavimą ir kt. Vien 1946 m. sausio 13 d. bendru I. Tkačenkos, J. Bartašiūno ir D. Jefimovo įsakymu iš darbo buvo atleisti Šiaulių NKGB viršininkas pplk. V. Romačiovas, Tauragės NKVD viršininkas mjr. P. Ignatjevas, Šilutės NKVD viršininkas kpt. S. Zacharovas³³. Nors visi jie buvo kaltinami ne tik tuo, kad blogai naikina partizanus, bet ir girtuokliavimu, socialistinio teisėtumo normų pažeidinėjimu ir t.t., tačiau, be abejonės, šie ir dešimtys vėliau atleistų čekistų buvo nubausti už per mažą aktyvumą, klastavimą ir žiaurumą, nes tuo metu gėrė beveik visi čekistai be išimties, o vadinamųjų „socialistinio teisėtumo pažeidimų“ norint galima buvo rasti kiekvieno čekisto darbe.

Visų rūšių čekistinė kariuomenė buvo grynai rusiška (aišku, su nemaža priemaiša iš imperijos pakraščiu). Tarp čekistų operatyvinių dar pasitaikydavo vienas kitas lietuvis ir jų skaičius nuolat didėjo (1946 m. pradžioje tarp 31 MVD apskrities viršininko buvo 2 lietuviai, tarp 295 valsčių poskyrių viršininkų - 4 lietuviai³⁴, t. y. lietuviai tarp viršininkų nesudarė 1,5 proc., o jau 1953 m. gegužės mėn., kai buvo sujungta MVD ir MGB, tarp vadovų buvo 11 proc. lietuvių, tarp operatyvinių - 26 proc.³⁵). Kariškių sąrašuose per visą mus dominantį laikotarpį nepavyko rasti nė vienos lietuviškos pavardės.

Vienas klastingiausių ir fanatiškiausių Lietuvos komunistų A. Sniečkus numatė, jog bus nelengva įrodyti, kad pati lietuvių tauta savo jėgomis kūrė vadinamąjį socializmą. Todėl jis 1948 m. sausio 2 d. kreipėsi į VKP(b) CK sekretorių A. Ždanovą prašydamas vieną iš 4-osios šaulių divizijos pulkų sudaryti iš lietuvių³⁶. Neaišku, ką atsakė ir ar išvis atsakė A. Ždanovas, tačiau toks pulkas nebuvo įkurtas, nes tai prieštaravo patiems SSRS valdymo pagrindams. Kariuomenėje ypač buvo stengiamasi permalti visas tautas, kad kariai taptų tikrais „sovietiniais žmonėmis“. A. Sniečkus tokio pulko sukūrimą motyvavo taip: „[...] vykdant kariuomenės operacijas prieš gaujas, neužsimezga būtinas kontaktas su gyventojais. Nacionalistiniai elementai tuo pasinaudoja ir tarp gyventojų skleidžia priešišką agitaciją, nukreiptą į tautinio priešiško kurstymą“. Taigi A. Sniečkaus logika būtų tokia: jei nepasiduodi okupantui, kurstai tautinį priešišumą.

Beje, kai 1953 m. birželio mėn. LKP CK plenumo buvo svarstoma L. Berijos pažyma apie padėtį Lietuvoje bei SSKP CK gegužės 26 d. nutarimas „Lietuvos SSR klausimai“ (juose marionetinė Lietuvos valdžia kaltinama tuo, kad nesugebėjo įtvirtinti sovietų valdžios, kad nebuvo ugdomi nacionaliniai kadrai ir t.t.), A. Sniečkus pripažino, jog lietuviai beveik nedalyvavo sunaikinant vadinamąjį nacionalistinių pagrindį. Pasak A. Sniečkaus, tai padarė rusai. Net tuo metu iš centriniam saugumo aparate dirbusių 496 operatyvinių darbuotojų tik 86 buvo lietuviai, iš 17 skyrių viršininkų - tik 1 lietuvis, iš 80 jų pavaduotojų - tik 6 lietuviai, iš 87 rajonų saugumo viršininkų - tik 9 lietuviai ir t.t. SSKP nutarime buvo teigiama, kad net ir tuo metu pagrindis Lietuvoje turėjo nemenką paramą. Anot nutarimo, pagrindžio likvidavimas buvo pavestas saugumo organams, jie rengė masines čekistines karines operacijas, kurių metu nukentėjo daug žmonių. Daug žmonių įkalinta ir ištremta už nereikšmingus nusikaltimus³⁷.

1944-1945 m. Lietuvos gyventojus okupantai mėgino palaužti kazokiška puolimo taktika, raudonųjų dažnai naudota pilietiniame kare, kai gausiomis jėgomis būdavo nusiaubiamas kuo didesnė teritorija, sunaikinami atviri pasipriešinimo židiniai, siekiant įbauginti nužudomas vienas kitas, o kartais ir daugiau nekaltų žmonių ir nuskubama toliau. Po tokių antpuolių likdavo iššudyti ir išgąsdinti žmonės, sudėgintos sodybos. Tuo laikotarpiu gausūs NKVD daliniai - per 20 pulkų - nesudarė pastovių įgulų; kelias dienas ar savaites pasiautėję vienoje vietoje, jie būdavo perkeliami į kitą. Pastoviau buvo įsikūrę keturi 4-osios ŠD pulkai ir pagalbiniai NKVD pulkai - du trys konvojiniai pulkai ir 14-osios NKVD divizijos 211-asis pulkas, turėjęs saugoti geležinkelį ir tiltus.

Bet ir šitaip kazokiškai elgdamasi čekistinė kariuomenė ne tik tada, bet ir vėliau naudojo tam tikrus kovos metodus, į Lietuvą atsivežtus iš Rusijos. Tie metodai - tai užtvaros, operacijos, RPG, sekretai, pasalos, stebėjimo punktai. Visą laiką vadovybė mėgo vadinamuosius judriuosius jungtinius būrius, kurie paprastai neturėjo pastovių dislokacijos vietų, nebuvo suvaržyti jokių ūkinių reikalų (išskyrus maisto gamybos, medicinos ir pan.) ir kuriuos bet kuriuo metu buvo galima permesti į naują rajoną. Klysta plk. S. Knezys, knygoje „Čečėnijos karas“ (p. 60) teigdamas, kad jungtiniai būriai raudonųjų buvo naudojami tik pilietiniame kare, o po to - rusų-čečėnų kare. Jungtinius būrius nuolat sudarinėjo pasieniečiai; vėliau, kai 1950 m. spalio mėn. į Lietuvą prasiveržė J. Lukša-Skirmantas su

savo kovos draugais, ypač dažnai jungtiniai būriai buvo sudaromi iš 4-osios divizijos pulkų. plk. S. Knezys rašo, kad jungtiniai pulkai, naudoti Čečėnijos kare, buvo sudaromi todėl, kad Rusijos kariuomenės tiek techninis pasirengimas, tiek kovinė dvasia buvo labai nusilpusi, todėl iš bataliono buvo galima suformuoti tik vieną kovingą kuopą, iš pulko - batalioną, iš divizijos - jungtinį pulką, į jį atrenkant bent šiek tiek tinkamus kariauti kareivius ir karininkus. Sunku pasakyti, ar ir mūsų partizaniniame kare į jungtinius būrius buvo atrenkami kovingiausi kariai, nors tai visiškai galėjo būti.

Karo metu, kai daug žmonių judėjo iš vienos vietos į kitą ir dar nebuvo perprastas čekistinės kariuomenės elgesys, *užtvaramis* būdavo sugaudoma iki 70 proc. tuo metu NKVD kariuomenės sulaikytų asmenų. Užtvarams sudarė grandinę kur nors patogioje vietoje, tarkime, pamiškėje, prie kelių ir pan. kilometrų kilometrais išsidėstę kareiviai. Žmonės į tokią grandinę pakliūdavo tarsi žuvys į tinklą. Vėliau jų efektyvumas sumenko ir užtvaram, kaip vieno iš kovos būdų, buvo atsisakyta, bet jos per visą partizaninio karo laikotarpį buvo naudojamos karinių operacijų metu. Vykdamas operacijas, visas šukuojamas rajonas dažniausiai būdavo apsupamas užtvaram žiedu (nedidelis plotas - net keliomis), kad iš apsuptos vietos nebūtų galima pasitraukti nepastebėtam. Kareiviai tokiame apsupties žiede dažniausiai po du buvo išdėstomi taip, kad vienas postas matytų kitą ir galėtų apšaudyti visą tarp jų esantį plotą. Jei apsuptis trukdavo ir naktį, apsupties žiedą sutankindavo, kas antrą trečią postą aprūpindavo raketinėmis.

Iš visų kovos būdų masiškiausia ir triukšmingiausia buvo vadinamoji *operacija*. Pagal čekistų instrukciją čekistinė karinė operacija - tai „MVD-MGB organų vykdomos agentūrinės-operatyvinės, politinės, baudžiamosios priemonės kartu su kariuomenės kovine veikla likviduojant ir paimant priešišką elementą“. Ir toliau: „Sprendimą vykdyti čekistinę karinę operaciją priima MVD-MGB organo viršininkas, kuris nustato, kur, kada, kokių tikslu, kokiomis jėgomis, koku metodu vykdyti operaciją, iškelia kovinę užduotį įeinančiai į jo operatyvinę priklausomybę kariuomenei, atsižvelgdamas į kariuomenės karininko nuomonę“³⁸. Taigi operacija buvo toks kovos būdas, kai operatyvininkų vadai pasitelkdavo kariuomenę turėdami duomenų, jog kurioje nors vietoje yra partizanų ar spėjama, kad jų ten gali būti. Operacijai vadovaudavo operatyvininkai. 1945 m. ir iš dalies 1946 m. operacijos būdavo vykdomos pasitelkus dideles kariuomenės pajėgas. Antai 1945 m. liepos 22-31 d. Kauno, Kėdainių ir Raseinių

apskirtyse buvo planuojama vykdyti didžiulę operaciją, kuriai numatyta pasitelkti šešis pulkus, t. y. apie 4-5 tūkst. karių, tarp jų - visus tris I Pabaltijo fronto NKVD pulkus. Prieš šią operaciją minėtų apskričių NKVD organai surinko gana išsamius duomenis apie ten veikiančius partizanų būrius, jų bazavimosi vietas, jų rezervus, žvalgybą ir t.t. Visi tie duomenys sudarė 160 psl. bylą³⁹. Tokios ar panašios apimties operacijų, kurių metu būdavo sutraukiama po tūkstantį ir daugiau karių, 1945-1946 m. buvo nemažai (1945 m. įvykdytos 8807 operacijos⁴⁰, t. y. daugiau kaip po 24 kasdien; jei tikėtume čekistais, 1946 m. jie įvykdė dar daugiau operacijų, net 15 811⁴¹, t. y. po 43 kasdien, bet, matyt, prie tikrų operacijų tais metais pripliusavo ir dalį vadinamųjų tarnybinių būrių), o vėliau jų skaičius labai sumažėjo, nes partizanai, veikdami 3-5 žmonių grupelėmis, išmoko išvengti gausios kariuomenės ir operacijos tapo nenaudingos. Tačiau šeštojo dešimtmečio pradžioje, kai iš Vakarų į Lietuvą prasiveržė partizanai ir Vakarų žvalgai, masinės operacijos vėl atsinaujino. 1951 m. balandžio 19 d. - gegužės 29 d., ieškant J. Lukšos-Skirmanto, Kazlų Rūdos miškuose kartais siautėdavo per 2 tūkst. karių. Nedidelį Punios šilą (maždaug 6x6 km) tų metų gegužės 27-29 d. šukavo 1195 kareiviai⁴². Operacijos būdavo ir vienadienės, bet dažniausiai trukdavo keletą dienų, kartais net savaitę. Apsuptą plotą (mišką, jo kampą, kvartalą) kariai šukuodavo dažniausiai eidami grandine, kartais ir grupelėmis. Po vieno šukavimo kartais šukuodavo kita kryptimi, kartais tarp šukavimų būdavo kelių dienų pertrauka. Šukuodavo norėdami partizanus išstumti į lauką ar prie kokios gamtinės kliūties, kur juos būtų galėję iššaudyti užtvrose, apsupties žiede išsidėstę kariai. Kartais šukavimo grandinės eidavo viena kitai priešpriešiais, t. y. partizanai būdavo stumiami į miško vidurį, į tą vietą, kur turėdavo susitikti abi grandinės. Kartais išsyk būdavo šukuojamas visas didelis plotas, kaip kad Biržų giria, o kartais tas plotas būdavo suskaidomas į dalis ir tos dalys iššukuojamos viena po kitos.

Kai kariuomenės padaliniai neturėdavo operatyvinių duomenų apie partizanus (o kartais ir jų turėdami), kuopų ir būrių vadai savo nuožiūra sudarydavo vadinamuosius tarnybinius 5-20 karių būrius, kurie dažniausiai veikdavo RPG, sekreto ar pasalos metodais. RPG dažniausiai veikdavo dieną, o sekretas bei pasala - naktį.

RPG per dieną su visa ginkluote nužygiuodavo 15-30 km, tam tikrose vietose ieškodama partizanų buvimo pėdsakų, o užtikusi stengdavosi juos surasti ir sunaikinti.

Sekretas ir pasala buvo nejudrūs, slapta tikėtinosiose partizanų lankymosi vietose įrengti postai, kurie į jų akiratį patekusius partizanus arba iššaudydavo (sekretai), arba mėgindavo paimti gyvus (pasalos). Šias abi tarnybinių būrių rūšis patys čekistai nuolat painiojo. Kiek galima suprasti iš čekistų aprašymų, *pasala* buvo tada, kai nedidelė specialiai treniruotų 5-8 karių grupė slapta kur nors įsitaisydavo, dažniausiai prie namų ar namo, žinodami, kad ten turi ateiti partizanai. Dažniausiai būdavo veikiama su sodybos šeimininko žinia. Netikėtai užklupus, čekistai partizanus stengdavosi paimti gyvus, paskui, norėdami tą pagrobimą užmaskuoti, kad būtų apsaugotas šeimininkas agentas, inscenuodavo susišaudymą, neretai šeimininką agentą sumušdavo.

Sekretas būdavo įkuriamas tikėtinosiose partizanų lankymosi vietose prie kelių ir takelių, pamiškėje, kelių ir takelių sankryžose, prie tiltų ir persikėlimo per upes vietų bei kitur. Kaip ir pasala, būdavo įkuriamas slapta, dažniausiai sutemus, ir laikomas iki ryto. Vietos, kur bus įkuriamas sekretas, būdavo numatomos iš anksto. Sekretą sudarydavo 10-20 karių, jie turėdavo sėdėti tyliai, nerūkyti, nedeginti laužų, kad neišsiduotų. Kiekvienas karys budėdavo ir žvalgydavosi. Matyt, kariai išsidėstydavo puslankiu, nes dokumentuose minima, kad jie partizanus išleisdavo į tarpą ir iššaudydavo.

Stebėjimo punktai būdavo įrengiami tokiose vietose, iš kurių būdavo patogų stebėti kuo didesnę plotą. Kai jau buvo užverbuota daug agentų, stebėjimo punktas dažniausiai būdavo įrengiamas agento sodyboje - ant tvarto, kluono ar pan. Jame sėdėdavo keli kareiviai ir pastebėję partizanus per radiją iškviesdavo kariuomenę.

Čekistiniai MGB apskričių, vėliau rajonų skyrių vadukai ne visuomet susigaudydavo, kuriam kovos metodui priskirtinas jų surengtas kariuomenės išpuolis. Buvo painiojami pasala su sekretu, vėliau - ČVG su RPG; dažniausiai prie operacijų būdavo priskiriami kiti kovos metodai, ypač RPG (tiesą sakant, visi šie dalykai rūpėjo tik čekistų štabams; mūsų žmonėms ir ypač partizanams buvo visiškai nesvarbu, kaip vienas ar kitas metodas vadinosi: jiems rūpėjo, kaip kariai elgiasi ir kaunasi). Rengiant ataskaitas aukštesnei vadovybei, dėl to kildavo tam tikrų neaiškumų. J. Bartasiūnas 1946 m. lapkričio 9 d. rašė net specialų raštą, kuriame nurodė, jog nemažai apskričių skyrių viršininkų savo ataskaitose operacijoms priskiria ir kitus tarnybinius būrius, todėl per mėnesį „surošia“ šimtus operacijų. Jis pažymi, jog pagal ataskaitas Alytaus apskrityje rugsėjo mėn.

surengta 467, o spalio mėn. - 202 operacijos, Varėnos apskrityje atitinkamai 424 ir 443, Kupiškio - 155 ir 145 ir t.t.⁴³ Kadangi painiavos buvo, matyt, ir dalijantis valdžia operacijų metu tarp operatyvininkų ir kariuomenės vadų, tai 1946 m. gruodžio 20 d. I. e. vidaus ministro pareigas P. Kapralovas savo rašte MVD apskričių skyrių viršininkams išdėstė, kad kai kurie kariuomenės ir operatyvininkų viršininkai nesupranta, kaip jie sąveikauja, neskiria kovos metodų. Jo teigimu, vieni operatyvininkai visiškai nesikiša į kariuomenės veiklą, kiti - per daug kišasi. Vadai nesusipažinę su MVD ministro pavadoautojo gen. plk. A. Apolonovo patvirtintais „Nurodymais, kaip operatyvinėje-kovinėje veikloje panaudoti MVD kariuomenę“, kuriuose nurodomos kariuomenės užduotys, operatyvininkų ir kariuomenės viršininkų funkcijos, taktika ir kariuomenės būrių tarnybos organizavimas. Štai keletas nurodymų: „Vadovauti čekistinei karinei operacijai skiriamas MVD-MGB organo operatyvinis darbuotojas, o jo pavadoautoju kariuomenės reikalams - operacijai skirtos kariuomenės vadas“. „Čekistinių kombinacijų operacijoms (pasalos, susitikimai, inscenizuotės ir kt.), kuriose naudojamos nedidelės karių grupės, vienvaldiškai vadovauja kariuomenės operatyvinis darbuotojas“. „Vyresnysis operatyvinis darbuotojas vadovauja kariuomenės operatyvinei-kovinei veiklai per kariuomenės vadą, nesikišdamas į būrio vidaus gyvenimą, jo valdymą ir vado taktinius veiksmus, išskyrus atvejus, kai tie veiksmai neatitinka operacijos sumanymo ir gresia operacijos sužlugimu“. Tokiu atveju, nurodoma, operatyvininkas turi įsikišti, nes jis už operaciją atsako pirmas. Jis turi matyti kariuomenės klaidas ir trūkumus ir juos taisyti, ypač tais atvejais, kai kariuomenės vadas yra seržantas, o operatyvininkas - karininkas⁴⁴.

Jau vien tokia dvišaldystė visą laiką kėlė trintį tarp kariškių ir operatyvininkų, kuri tęsėsi per visą partizaninio karo laikotarpį. Vieni kitus nuolat skųsdavo aukštesniems viršininkams: vieni teigė, kad operatyvininkai nesugeba nustatyti, kur yra partizanų, kiti - kad kariškiai jų nemoka nušauti.

Vėliau, artėjant 1950 metams, net nedideliuose kariuomenės išpuoliuose beveik visuomet dalyvaudavo operatyvininkai. Tuo metu operacijomis buvo laikomas toks kovos metodas, kai būdavo panaudojama daugiau kariuomenės negu įprastiniuose tarnybiniuose būriuose (maždaug nuo 50 iki kelių tūkstančių), o ne tai, kad kartu su kariuomene dalyvauja operatyvininkas.

1949 m. iš visų įvairiuose puolimuose prieš partizanus dalyvavusių čekistinių kareivių apie 30 proc. dalyvavo operacijose, apie 50 proc. - RPG, apie 10 proc. - sekretuose, apie 0,6 proc. - pasalose ir apie 5 proc. lydėdavo partinius ir sovietinius veikėjus bei operatyvininkus išvykų į kaimus metu⁴⁵. Tas procentas nuolat kito, tačiau niekada nebuvo taip, kad RPG sudarytų mažiau kaip pusę visų į kaimus siunčiamų karių. Tik nuo 1951 m. RPG vietą pradeda užimti ČVG. Antai 1950 m. pradžioje operacijose dalyvaudavo tik 2,3 proc. visų karių, RPG - 73 proc., sekretuose - 5 proc., priedangose - 20 proc.

Be to, kariuomenė dalyvaudavo kautynių inscenizacijose (kai reikėdavo paslėpti agentų smogikų veikimo pėdsakus; slapta išžudžius partizanus, būdavo surengiamos neva kautynės ir tada pavaizduojama, kad partizanai žuvo tų kautynių metu), patruliuodavo, lydėdavo suimtuosius ir partinius bei sovietinius veikėjus, kurie iki 1954-1955 m. nedrįsdavo be palydos pasirodyti už miesto ribų, bei operatyvininkus. Priedangų būta dvejopų. Kuo reikšmingesnis buvo sovietinis vadukas, tuo daugiau karių jį lydėdavo. Stambūs veikėjai - A. Sniečkus, J. Paleckis ir kiti - dažnai važinėdavo šarvuočiu. Šiaip jau priedangos funkcijas turėjo atlikti stribai, bet jų kovingumu nebūdavo pasitikima, todėl dengdami kurį nors veikėją su stribais ar net ir vieni keliaudavo kariai. Kita priedangos rūšis buvo operatyvininkų, vykstančių į kaimą susitikti su agentu, dengimas. Kariai turėdavo ne tik saugoti operatyvininką, bet dažnai, kad neišduotų („neiššifruotų“, kaip sakydavo čekistai) agento, turėdavo inscenizuoti viso kaimo, kuriame gyveno agentas, ar tik jo kaimynų sodybų kratas. Tų neva kratų metu operatyvininkas užeidavo ir į agento sodybą ir gaudavo reikiamą informaciją.

Be jau minėtų tarnybinių karių grupių, 1945 m. retsykais būdavo sudaromos vadinamųjų naikintojų grupės (apie 80-100 karių; nepainioti su stribais, kurie rusiškai iš pradžių taip pat buvo vadinami „naikintojų batalionais“) arba būriai (apie 200 ir daugiau karių). Šios grupės ar būriai buvo sudaromi iš gerai ginkluotų karių ir metami ten, kur tikrai laukė mūšis su partizanais.

OVG* Lietuvoje retai naudotos, nors kitur, pavyzdžiui, Ukrainoje, sudarė nemažą dalį visų siunčiamų tarnybinių būrių; ten OVG buvo metamos persekioti puolimą įvykdžius) partizanų būrį. Lietuvoje po puolimų partizanai taip pat visuo-

* *Operativno-vojskovaja gruppa* - operatyvinė kariuomenės grupė.

met buvo persekiojami, tačiau persekiotojai dažniausiai buvo vadinamosios RPG.

Įvairių smulkių tarnybinių būrių per visą partizaninio karo laikotarpį čekistai yra išsiuntę šimtus tūkstančių. Vidutiniškai vienas batalionas (o jų pulke buvo trys) per mėnesį sudarydavo apie 150-170 RPG, surengdavo apie 30-50 sekretų ir 1-3 pasalas⁴⁶. Taigi aštuoni čekistinės kariuomenės pulkai, kurie Lietuvoje kovojo 1946-1951 m., per mėnesį sudarydavo apie 2900-4100 RPG, surengdavo apie 720-1200 sekretų ir 24-72 pasalas. Vadinas, per metus Lietuvoje iš viso darbuodavosi apie 40-70 tūkst. įvairių tipų tarnybinių būrių. 1947 m. vidaus kariuomenė įvykdė 563 operacijas (iš jų 529 vykdė turėdama duomenų iš MGB organų, o 34 - be duomenų, matyt, pasikliaudami savo intuicija) bei siuntė 72 030 įvairių tipų smulkių tarnybinių būrių (iš jų 14 538 buvo pasiūsti turint MGB duomenų, kur reikia ieškoti partizanų, o 57 492 - jų neturint)⁴⁷. Tais metais vidutiniškai kas mėnesį būdavo surengiama apie

45 operacijas, nors įvairiais mėnesiais labai nevienodai. Antai sausio mėn. surengtos 85 operacijos, o rugsėjo mėn. - tik 32. Smulkių tarnybinių būrių kas mėnesį būdavo išsiunčiama apie 6000, t. y. apie 200 kasdien. 1948 m. surengta 515 operacijų ir pasiūsta tik 30 177 įvairių tipų tarnybiniai būriai⁴⁸. Taigi 1948 m., palyginti su 1947 m., surengta 9 proc. mažiau operacijų ir net 58 proc. mažiau smulkių tarnybinių būrių. Neturint dokumentų, galima tik spėlioti, kodėl taip sumažėjo kariuomenės išpuolių, nes Lietuvoje ir toliau veikė tie patys aštuoni vidaus kariuomenės šaulių pulkai. Karinė veikla susilpnėjo jau 1947 m., nes per pirmąjį pusmetį buvo surengta 45 561 smulkių tarnybinių būrių išpuolis, o per antrąjį pusmetį - tik 26 469. Gal taip buvo dėl to, kad sumažėjo partizanų, nes 1948 m. pradžioje jų buvo likę apie 2,3 tūkst., t. y. per tūkstantį mažiau negu 1947 m. pradžioje. Galimas daiktas, daugiau išpuolių pradėta rengti turint duomenų apie partizanų bazavimosi vietas. Vėliau, 1949-1950 m., siunčiamų smulkių būrių skaičius vėl padidėjo.

Nors čekistų vadovybė dažnai primindavo kariuomenės vadams, kad kovose su partizanais kasdien turi dalyvauti ne mažiau kaip 2/3 visų karių, tačiau iš tiesų kovose dažniausiai dalyvaudavo tik apie 50 proc. karių (būdavo dienų, kai tik 25-30 proc.), nes kiti ilsėjosi, dalyvaudavo pratybose, atostogaudavo, sirgdavo, sėdėdavo areštinėse ir t.t. Nepaisant to, didelė 3-4 tūkstančių karių masė kasdien užgriūdavo mūsų kaimus ir miškus.

Čekistai neretai vieną metodą keisdavo kitu, pavyzdžiui, po operacijos dalį karių išveždavo, o dalį slapta palikdavo sekretuose ar pasalose. Imituoti išvykimą ar pasitraukimą buvo vienas mėgstamiausių čekistų veiks-
mų, ir, deja, mūsų partizanai dažnai žūdavo patikėję, kad kariuomenė jau pasitraukė.

Vienas iš žiauresnių kovos būdų, kurį 1944-1946 m. čekistinė kariuo-
menė plačiai taikė, buvo sodybų deginimas ten išvirtinusiems partizanams ar
tik manant, jog ten jie gali būti išvirtinę (prisiminkime, ką Panevėžyje
1944 m. rugsėjo mėn. kalbėjo S. Kruglovas!). Gavę beveik visišką veikimo
laisvę, čekistiniai kariai kartais tą kovą su partizanais tik imituodavo (tai
rodo ir aprašytas atvejais Švendrių kaime). Sodybas degino visi čekistiniai
daliniai, bet ypač gausiai ir tik imituodami kovą su partizanais per 1944 m.
Kalėdas III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD daliniai. Tuo
metu buvo sudeginta dešimtys sodybų Panemunės dzūkų kaimuose (vien
Klepočių kaime - 21 sodyba), 46 - Čekiškės valsčiuje (Kauno apskrityje)⁴⁹.
Kiek iš viso Lietuvoje sudeginta sodybų - neaišku, ko gero, galėjo būti
apie tūkstantį. Sodybos buvo deginamos vadovaujantis kovos su partiza-
nais instrukcija. Taip elgtis čekistams buvo labai paranku, nes beveik nie-
kuo patys nerizikuodami galėdavo iššaudyti partizanus arba jie degančia-
me name sudegdavo (jei jų išvis toje sodyboje būdavo). Jei jų nebūdavo,
čekistai galėdavo prie bet kurio apdegusio lavono numesti šautuvą ir pa-
skelbti, jog tai yra partizanas. Toks barbariškas kariavimo būdas-juo la-
biau kad neretai kaimuose, ypač Rytų Lietuvoje, gaisras persimesdavo į
gretimas sodybas - matyt, ne itin patiko kaimo vietovių partiniams veikė-
jams, kliedėjusiems apie sovietų valdžios į Lietuvą atneštą gerą gyvenimą.
Jie ėmė čekistus spausti, kad taip akivaizdžiai žiauriai nebūtų kariaujama.
Maskvoje į tai buvo reaguota. J. Bartašiūnas 1946 m. birželio 22 d. rašė,
kad SSRS vidaus reikalų ministras 151-ąja direktyva uždraudė naudoti tą
„supaprastintą metodą“ kovojant su nedidelėmis partizanų grupėmis ir pa-
vieniais partizanais. Pasak jo, nuo šiol sodybose išvirtinčius partizanus
„tikslinga blokuoti ir laikyti apsupus tol, kol jiems baigsis šoviniai arba at-
siras galimybė juos likviduoti. Padeginėti tik išskirtiniais atvejais, kai visos
galimybės paimti ar likviduoti išvirtinčius banditus jau išnaudotos arba
kai blokavimas ir kitos priemonės sukeltų nereikalingas mūsų aukas“⁵⁰ (žr.
35 dokumentą). Taigi galimybė padeginėti sodybas liko, ir ja čekistai nau-
dojosi per visą partizaninio karo laikotarpį. Visoje Lietuvoje pleškėjo me-
dinės sodybos.

Vienas iš tokių atvejų aprašytas MVD Varėnos apskrities skyriaus viršininko pplk. Gocevo specialiaame pranešime apie tai, kaip 1947 m. sausio 11d. 34-ojo ŠP 8-osios kuopos kariai vienoje Merkinės valsčiaus Panaros kaimo sodyboje aptiko partizaną. Šis gudriai įviliojo rusų karį į namo palėpę. „Siaubo“ būrio partizanas Žaibas jį nušovė. Po to kareiviai namą padegė. Nulipęs nuo aukšto, partizanas dar sugebėjo nušauti du karininkus ir pats, išbėgęs iš degančio namo, žuvo⁵¹. Po 1946 m. gal mažiau buvo deginamos sodybos tik įtariant, kad jose gali būti partizanų. Tačiau užtekdavos sodyboje esantiems partizanams pasipriešinti (o jie tai visuomet darė) ir ta sodyba būdavo paleidžiama pelenais. Tiesa, kartais ir patys partizanai, būdami apsupti sodyboje, padegdavo kluonus (nes jie labiau rūkšta) ir dūmų priedangoje mėgindavo išsiveržti iš apsupties.

Ar keitėsi čekistinės kariuomenės veiklos metodai? Taip, tačiau nelabai. Visi tarnybinių būrių kovos metodai buvo atsivežti iš Rusijos ir Lietuvoje, didėjant čekistų patirčiai, tik tobulinami. Vienintelis naujas veiklos metodas, plačiau pradėtas naudoti nuo 1950 m. pavasario, sukurtas Lietuvoje (o gal iš kitur, tarkime, iš Ukrainos čekistų perimtas; taip spėlioti galima todėl, kad dar 1945 m. spalio 23 d. N. Chruščiovas, tuo metu Ukrainos komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, kalbėdamas Vakarų Ukrainos partiniams ir čekistiniams funkcionieriams, reikalavo, kad būtų kovojama su konkrečiu *ounovcu** būriu, o ne apskritai su visais „banditais“⁵²), buvo vadinamosios ČVG**. ČVG veiklos esmė tokia: anksčiau tam tikras kariuomenės padalinys - kuopa, būrys - veikė apskritai prieš partizanus, šiandien čia, rytoj jau kitoje vietoje, o ČVG buvo sudaromos iš pastovių karių, kurie kovojo su konkrečiu partizanų būriu. Apie tą konkretų partizanų būrį ČVG kariai turėjo žinoti kuo daugiau: partizanų vardus, pavardes, slapyvardžius, jų rėmėjus ir ryšininkus, kovos metodus, individualų elgesį, išvaizdą ir t.t. ČVG galėjo atsirasti tik tada, kai operatyvininkai jau turėjo surinkę nemažai duomenų ne tik apie partizanų būrius bei vadus, bet ir apie kiekvieną partizaną. Šis kovos metodas partizanams buvo labai

pavojingas ir jo įsigalėjimas rodė, kad čekistai galutinai perima kovos iniciatyvą. 1946-1948 m. buvusi jėgų pusiausvyra tarp partizanų ir čekistų susvyravo. Kadangi ČVG metodo įgyvendinimui reikėjo nemažai pastangų, jaunesnieji kariuomenės va-

* *Ounovcai* - ukrainiečių nacionalistų organizacijos (*Organizacija ukrainskich nacionalistov; OUN*) nariai, prieš karą kovoję su lenkais, karo metu - su vokiečiais, po karo - su rusais. Vienas iš vadovų - Stepanas Bandera.

** *Čekistsko-vojskovaja grupa* čekistinė kariuomenės grupė. .

dai sunkiai ir nenoriai jo mokėsi. Bet jau 1951 m. pradžioje plk. Babincevas, pakeitęs 4-osios ŠD vado pareigas ėjusį P Vetrovą, gyrėsi, kad pritaikius šį metodą divizijos darbo rezultatai, t. y. partizanų naikinimas, išaugo net keturis kartus⁵³.

Koks bus naudojamas kovos metodas, tai nulemdavo operatyvinių pateikiama informacija. Štai kokia veiksmų panorama atsiskleidžia vienoje SSRS vyriausiosios vidaus kariuomenės valdybos operatyvinio skyriaus 3-iojo poskyrio parengtoje pažymoje apie visoje Sovietų Sąjungoje naudotus kovos metodus ir gautus rezultatus⁵⁴. 1948 m. kariuomenė iš operatyvinių per metus buvo gavusi 56 346 pranešimus apie partizanų laikymosi vietas. Mažiausia pranešimų gauta žiemos mėnesiais (sausio mėn. - 2002, vasario - 1991, kovo - 2555), nes tada partizanų veikla apmirdavo, daugiausia - pavasario ir vasaros mėnesiais (po 5200-6300). Iš visų tų pranešimų tik 452, arba 0,8 proc., buvo pranešimai apie tiksliai partizanų buvimo vietas, 52 734, arba 94 proc. - apie apytiksles partizanų laikymosi vietas ir 3160, arba 5,6 proc. - apie partizanų puolimus. Toks nedidelis tikslų laikymosi vietų procentas rodo, kad visų kraštų partizanai tuo metu elgėsi labai atsargiai, su rėmėjais ir žvalgiais susitikdavo atokiau nuo savo buveinių. Todėl šnipai tik apytiksliai galėdavo nustatyti partizanų buvimo vietas. Konspiracijos taisyklės buvo gana griežtos, nes tie, kurie jų nesilaikė, jau anksčiau žuvo. Gavusi pranešimų, arba, kaip čekistai vadindavo, duomenų, čekistinė kariuomenė tais metais surengė tiek išpuolių:

	Skaičius	% bendro išpuolių sk.	Rezultatų sk.	%	Nukauta partizanų	% bendro žuvusiųjų sk.
Operacijos	2 515	3,5	501	20,0	730	17,0
OVG	23 530	33,0	1 311	5,6	693	17,0
RPG	38 025	53,0	4 639	12,0	1 390	33,0
Pasalos	3 549	5,0	261	7,0	130	3,0
Kitų tipų būriai	4 313	6,0	661	15,0	64	1,5
Iš viso	71 932		7 373	10,0	3 007	72,0

Neturėdama duomenų, 1948 m. kariuomenė surengė tiek išpuolių:

	Skaičius	% bendro išpuolių sk.	Rezultatų sk.	%	Nukauta partizanų	% bendro žuvusiųjų sk.
Operacijos	13		1		1	
RPG	168 789	87	1 996	1,2	1 076	25,0
Kitų tipų būriai	25 616	13	156	0,6	91	2,0
Iš viso	194 418		2 153	1,0	1 167	28,0

Taigi štai kokias išvadas galima daryti iš tų skaičių: iš 10 daugiau kaip 7 partizanai žūdavo išduoti. Visų tipų išpuolių naudingumo koeficientas, kai buvo veikama kariuomenei turint duomenų apie partizanų bazavimosi vietas, buvo lygus 10 proc., t. y. kas dešimtas išpuolis baigdavosi sėkmingai, o neturint duomenų tik kas šimtas išpuolis būdavo sėkmingas (gali kilti abejonė, kodėl sėkmingų išpuolių skaičius yra didesnis už žuvusių partizanų skaičių; be nukautųjų, čekistai skaičiavo dar ir gyvus paimtus partizanus. Pažymyje, iš kurios imti šie duomenys, kaip tik ir nurodoma, kiek paimta gyvų partizanų, bet kadangi žinoma, kad jų skaičių čekistai padidino 2-3 kartus, tais duomenimis nesinaudota).

Kiek Lietuvai būdingi šie duomenys? 1948 m. Lietuvoje kartu su operacijomis (jų buvo 515) vidaus kariuomenė surengė 30 692 išpuolius (tai sudarė 11 proc. visų tais metais Sovietijoje surengtų išpuolių prieš partizanus), kurių metu žuvo 841 partizanas, arba 20 proc. visų tais metais įvairiuose kraštuose žuvusių žmonių. Tai rodytų, kad Lietuvoje čekistai turėjo beveik dvigubai daugiau informacijos apie partizanus, t. y. mūsų krašte buvo daugiau ir aktyvesnių agentų. Lietuvoje 1947 m. 64 proc. partizanų žūdavo išduoti. Tikėtina, kad 1948 m. jų žuvo taip pat apie 72 proc. ir net daugiau. Kai kurių tipų tarnybiniai būriai, pavyzdžiui, OVG, Lietuvoje beveik nebuvo naudojami, o tokie populiarūs kaip sekretas šioje pažymyje neminimi, jie įeina į „kitų tipų būrių“ skaičių.

Be to, šioje pažymyje pateikiama ir tokių duomenų: 1948 m. 62 proc. išpuolių, per kuriuos nukauti ar gyvi paimti partizanai, įvyko dieną, 38 proc. - naktį (dieną tokių atvejų buvo 9968, naktį - 5186). 10 221 išpuolis, kai buvo nukauti ar gyvi paimti partizanai, įvyko gyvenamosiose vietovėse, 2697 - negyvenvietėse. 567 atvejais partizanai buvo nukauti ar gyvi paimti atakuojant bunkerius, 6322- susidūrus namuose. Ar šie duomenys tinka ir Lietuvai, sunku pasakyti, nes tokių duomenų apie čekistų veiksmus Lietuvoje nepavyko užtikti.

Daug informacijos apie čekistų kariuomenės tiek didžiąją veiklą organizuojant tarnybinius būrius, tiek smulkiąją taktiką pateikta 4-osios SD⁵⁵ bei 353-iojo SP⁵⁶ 1950 m. rugsėjo-spalio mėn. vykusių vadinamųjų „gamybos meistrų“ pasitarimų stenogramose. Perskaičius 10 karininkų ir 20 seržantų bei eilinių pasisakymus, aiškiai matyti, kad jie suprato, jog kovoja su visa tauta. Savo pasisakymuose jie teigia, jog negalima pasitikėti visais lietuviais (jų žodžiais tariant - „vietiniais gyventojais“), net ir stribais. Jų teigimu, jei kariuomenę pamatė vietiniai gyventojai, kad ir piemenys, iš

ten gali pasitraukti, nes nieko slapto nenuveiksi - viskas bus žinoma partizanams. Kad nepastebėtų partizanų žvalgai, siūloma: iš įgulų karius išvežti apkrovus lentomis; išeiti po vieną ar du skirtingomis kryptimis, o vėliau susijungti; į mūšio vietą skubėti tiesiai iš mokymų neužsukant į įgulą; į užduotį išvykti naktį pėsčiomis, o ne garsiai bildančiomis mašinomis; eiti tik kelio pakraščiu, kad neliktų pėdsakų; sekretų ir pasalų vietose nepalikti ne tik konservų dėžučių, bet ir nuorūkų ir t.t. Patariama esant tarnybiniame būryje nerūkyti, nes papiroso žybčiojimas, net tabako dūmai išduoda sekreto ar pasalos vietą, neimti į sekretus kosinčių. Ne tik kosėjimas tais laikais galėjo nulemti žmogaus likimą, gyvybę ar mirtį. Ginklą valiusio partizano neatsargiai numesta tepaluoto skuduro skiautė, ant bunkerio angos per daug apvytusi eglutė, žiemą šalia pastato pamatų išsikišusi apšerkšnijusi bunkerio vėdinimo anga, ant stalo sodyboje vakariene valgant padėta viena atliekama lėkštė, per daug esamai šeimai pagaminta maisto ir t.t. ir t.t. galėjo lemti mirtį arba gyvybę.

Iš tiesų mūsų partizanams bei jų ryšininkams ir rėmėjams reikėjo būti ne tik drąsiems, bet ir nepaprastai gudriems, kad sugebėtų pergudrauti čekistus. Labai kankindamiesi, ypač senesnieji mūsų žmonės, gerai žinoję ir laikęsi dešimt Dievo įsakymų, išmoko nuslėpti tiesą, žiūrėti čekistui į akis ir jį apgaudinėti.

Iš minėtų pasitarimų stenogramų ir kitų dokumentų aiškiai matyti, kad tarp operatyvininkų ir karių buvo nemažų nesutarimų. Pagal instrukcijas kiekvieną didesnę kareivių grupę turėdavo lydėti ir operatyvininkas. Žygių metu operatyvininkai dažniausiai keisdavosi, o kareiviai ir savaites trunkančios operacijos metu būdavo tie patys. Bet svarbiausia, kad operatyvininkai negailestingai gainiodavo kareivius. Jeigu jie pateikdavo duomenų, kad, jų žiniomis, tam tikroje vietoje tuo metu yra partizanų, kareiviai viską metę turėdavo ten skubėti. Pasitaikydavo, kad grįžę iš vieno žygio, nespėję net pavalgyti, po 15 min. jau turėdavo būti pasirengę naujam. Kadangi tik kas 70-100 išpuolis duodavo rezultatų, t. y. kareiviai susidurdavo su partizanais, tai kareiviai operatyvininkus laikė savo gainiojimo priežastimi. 1948 m. iš 515 įvykdytų operacijų net 396, arba 77 proc., nedavė rezultatų. Iš tais metais surengtų 30 177 smulkių išpuolių net 28 688, arba 95 proc., nedavė rezultatų⁵⁷. Kariai turėjo operatyvininkams įvairių priekaištų: ir kad šie eidami į žygį nepasiima maisto, o pavalgyti užaina pas žmones, kartu užsiveda ir kareivius ir taip juos paikina, kad operatyvininkai kalba „ištisu matu“, kad tik imituoja turį informatorių, o žygio

metu jokios papildomos informacijos negauna ir t.t. Ta kareivių ir operatyvininkų priešprieša truko visą partizaninio karo laikotarpį. Aukštesnioji čekistinė vadovybė ją ne tik toleravo, bet, ko gero, ir skatino, nes taip papildomai sužinodavo, kas vienur ir kitur vyksta.

Valdymo atžvilgiu vidaus kariuomenės veiklą Lietuvoje galima suskirstyti į du periodus: 1944-1946 m. pradžia ir 1946-1953 m. Valdymą daugiausia lėmė kare su partizanais naudota taktika: 1944-1945 m. masiškai siaubiamas kraštas, surengiama gausybė operacijų, veikia įvairių tipų vidaus kariuomenė, o nuo 1946 m. kovo pabaigos pereinama prie ilgo užsitęsusio karo, supratus, kad žiauriu kazokišku smūgiu Lietuvos žmonių paklupdyti nepavyko. Šalyje įkuriamos pastovios 200 įgulų apskričių ir daugelio valsčių centruose. Be abejo, tam tikrą valdymo chaotiškumą pirmajame etape lėmė ir tebevykstantis karas (iki 1945 m. gegužės 9 d.) bei Sovietų valstybės pastangos kuo giliau įsibrauti į Europą.

Pirmajame etape kovoms su partizanais tarsi būtų turėjusi vadovauti Pabaltijo apygardos NKVD vidaus kariuomenės valdyba (viršininkas-gen. mjr. Golovka; valdyba įkurta 1944 m. gruodžio 7 d. SSRS NKVD įsakymu Nr. 001474, valdybos centras - Rygoje; panaikinta 1946 m. gegužės mėn.), bet kadangi ji buvo toli nuo kovos vietų, be to, jai iš tuo metu Lietuvoje buvusių NKVD kariuomenės dalinių buvo pavaldūs tik 4-osios divizijos keturi pulkai bei 14-osios geležinkelių apsaugos divizijos vienas pulkas, t. y. tik maždaug 1/3 tuo metu veikusių pulkų, tai praktiškai ta valdyba ne ką ir tenuveikė, nors kai kuriuos direktyvinius dokumentus kariuomenei yra pasirašęs ir gen. mjr. Golovka. Šios apygardos valdyba daugiau atliko štabo funkcijas, o vadovavo kiti. Svarbiausias NKVD kariuomenės viršininkas Lietuvoje 1944-1945 m. buvo SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojas gen. plk. A. Apolonovas, labai dažnai lankęsis Lietuvoje (jam Vilniuje net buvo paskirtas namas, saugomas 261-ojo ŠP karių). Galima spėti, jog jam buvo pavesta „sutvarkyti“ mūsų partizanus. A. Apolonovas buvo išleidęs daug įsakymų ir nurodymų Lietuvoje veikiančiai kariuomenei.

Šiek tiek mažiau aktyvus buvo kitas mūsų tautos budelis - NKGB liaudies komisaro pavaduotojas, taip pat gen. plk. B. Kobulovas. Mažesni jo aktyvumą tikriausiai lėmė darbo pasidalijimas tarp NKVD ir NKGB. Iki 1947 m. sausio NKVD (MVD) pavaldumui priklausė pagrindinės represinio aparato jėgos - vidaus kariuomenė, pasieniečiai, sribai, pagaliau jų ir operatyvininkų buvo daugiau negu enkagėbistų. Kai A. Apolonovo ir

B. Kobulovo nebūdavo Lietuvoje, vidaus kariuomenei vadovaudavo trečias pagal svarbą mūsų tautos budelis - gen. ltn. I. Tkačenka (jis į Lietuvą buvo atsiųstas 1944 m. lapkričio mėn. ir išbuvo mūsų krašte iki 1947 m. kovo mėn.; generolo leitenanto laipsnį gavo 1945 m. liepos 12 d. už „darbą“ Lietuvoje; prieš karą ir karo pradžioje buvo Ukrainos NKGB liaudies komisaro pavaduotoju, „pasizymėjo“ tuo, kad šaudė kalinius ir trėmė Pavolgio vokiečius. Lietuvoje jo prisibijojo ir daugelis lietuvių komunistų, nes buvo užkietėjęs stalinietis). Kartais kariuomenei ir operatyvininkams pamokymų iš Maskvos pažerdavo L. Berija (SSRS vidaus reikalų liaudies komisaras) bei SSRS NKGB liaudies komisaras V. Merkulovas.

Manoma, kad kol frontas kirtu Lietuvos teritoriją, t. y. nuo 1944 m. liepos mėn. iki 1945 m. vasario mėn., NKVD dalinių veiklą Lietuvoje koordinavo trečiasis L. Berijos pavaduotojas I. Serovas⁵⁸. Norint išsiaiškinti pailgą vadovavimo NKVD kariuomenei Lietuvoje sistemą, reikėtų gerokai padirbėti Maskvos archyvuose, jeigu jie būtų laisvai prieinami. Yra žinoma, kad A. Apolonovas prasidėjus karui buvo paskirtas vadovauti visoms vidaus kariuomenės valdyboms, vėliau vadovavo vidaus kariuomenės vyriausiajai valdybai. Šią valdybą 1942 m. sausio 19 d. išskaidžius į kelias valdybas, A. Apolonovas paskiriamas NKVD liaudies komisaro pavaduotoju kariuomenės reikalams, o nuo 1944 m. spalio 28 d. tampa ir vidaus kariuomenės vyriausiosios valdybos viršininku⁵⁹. Būdamas iš esmės vidaus kariuomenės vadu, A. Apolonovas galėjo ja nevaržomai disponuoti. Jo įtaką rodo tai, jog pasibaigus karui, kai daugelis frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenės junginių balandžio-liepos mėn. buvo išformuoti, dviejų frontų - III Baltarusijos ir I Pabaltijo - šio tipo junginiai birželio viduryje iš Rytprūsių buvo gražinti į Lietuvą, o iš Latvijos tuo pačiu metu dar perkeltas toks pat Leningrado fronto junginys (iš viso trijuose junginiuose buvo devyni pulkai) ir mūsų krašte jie kovojo iki spalio mėn.

Kariuomenės taktikos reikalus pirmuoju laikotarpiu tvarkė operatyviniai sektoriai, kurių viršininkams nuo 1945 m. birželio 1 d. tapo pavaldūs ne tik vietiniai NKVD-NKGB organai, bet ir sektoriuose dislokuota NKVD kariuomenė⁶⁰. Kaip žinome, bendru NKVD ir NKGB įsakymu Lietuva nuo 1944 m. gruodžio 16 d. buvo padalyta į devynis operatyvinius sektorius (nuo 1945 m. birželio 1 d. liko septyni sektoriai, nes Mažeikių ir Alytaus sektoriai buvo panaikinti). Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės, Utenos sektoriai veikė iki 1946 m. balandžio mėn. (beje, čekistai anksčiau tokius operatyvinius sektorius bu-

vo ikūrę Čečėnijoje-Ingušijoje ir Kryme, o vėliau - devynis sektorius Rytprūsiose).

Taigi pirmuoju audringu čekistinės veiklos laikotarpiu kariuomenei vadovavo daug kas. Nuo 1946 m. pradžios vadovavimas supaprastėjo - vidaus kariuomenei iš pradžių vadovavo MVD ministras J. Bartašiūnas ir jo pavaduotojas kariuomenės reikalams 4-osios SD vadas gen. mjr. P. Vetrovas, o nuo 1947 m. pradžios, kai vidaus kariuomenė buvo perduota MGB - LSSR MGB ministrai D. Jefimovas (ministru buvo nuo 1945 m. gruodžio 15 d. iki 1949 m. vasario 25 d.) ir P. Kapralovas (ministro pareigas ėjo nuo 1949 m. rugpjūčio 13 d. iki 1953 m. balandžio 23 d.) bei P. Vetrovas (N. Gorlinskis ir jį pakeitęs P. Kondakovas MGB ministrais buvo labai trumpai).

1946 m. gegužės mėn. J. Bartašiūnas savo įsakymais paskiria įgulų viršininkus MGB apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkų pavaduotojais kariuomenės reikalams, jų pareigas sudvejindamas (beje, čekistų praktikoje tai buvo dažnas reiškinys): Marijampolės aps. paskiriami 8 įgulų viršininkai, Lazdijų - 6, Vilkaviškio - 3, Raseinių - 7, Tauragės aps. - 9 ir t.t.⁶¹ Prieš tai, 1945 m. spalio mėn. išformavus pasienio pulkus, 4-osios divizijos šaulių pulkų vadai tapo ir operatyvinių sektorių viršininkų pavaduotojais kariuomenės reikalams. Jie turėjo: 1) kartu su sektoriaus viršininku planuoti operacijas ir joms vadovauti; jiems tapdavo pavaldžios visos sektoriaus teritorijoje esančios NKVD karinės jėgos; 2) kartu su sektoriuje esančiais RA daliniais organizuoti kovos su partizanais priemones ir palaikyti „revoliucinę tvarką“; 3) mokyti sribus ir organizuoti jų kovinę veiklą; 4) kontroliuoti tarnybinę-kovinę kariuomenės veiklą⁶². Tokios pulkų vadų pareigos liko ir vėliau, tik panaikinus operatyvinius sektorius pulkų vadai palaikė ryšius su MVD-MGB apskričių skyrių viršininkais. Be abejo, 1946 m. vasarą atšaukus Lietuvoje karo padėti, sunkiau tapo į kovą su partizanais įtraukti sovietinės armijos karius.

1944-1945 m., kai Lietuvoje veikė frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenė, sudaryta iš pasienio pulkų (kiekviename junginyje paprastai būdavo po tris PP, tik III Baltarusijos frontas pirmuoju savo buvimo Lietuvoje laikotarpiu - 1944 m. liepos-1945 m. vasario mėn. - jų turėjo penkis), kiekvienam junginiui vadovavo junginio viršininkas bei junginio valdyba. Visiems šiems junginiams (jų buvo prie kiekvieno fronto) vadovavo SSRS veikiančios Raudonosios armijos užnugario apsaugos NKVD kariuomenės vyriausioji valdyba (įkurta 1943 m. gegužės mėn., išformuota 1945 m. spalio mėn.).

Pasienio būriams vadovavo Lietuvos pasienio apygarda. Jos viršininku mus dominančiu laikotarpiu buvo gen. mjr. M. Byčkovskis.

Čekistinės kariuomenės šaulių diviziją sudarė nuo dviejų iki dešimties (kartais ir daugiau) pulkų. Pulkas paprastai susidėjo iš trijų batalionų, kiekvienas batalionas - iš trijų kuopų (pulke jos turėjo numerius nuo 1 iki 9), kuopa - iš trijų būrių, būrys - iš trijų skyrių.

Pasienio būrys susidėjo iš penkių komendantūrų, o šios - kiekviena iš keturių penkių vadinamųjų linijinių užkardų, kurios tiesiogiai saugojo sieną, ir vienos atsarginės, vadinamosios kovinio laidavimo užkardos. Pastaroji buvo metama į konflikto vietą.

Pasienio pulko struktūra - savotiškas hibridas. Jis susidėjo iš trijų batalionų, batalionas - iš penkių linijinių užkardų bei vienos atsarginės užkardos.

1951 m. rugpjūčio mėn. įvykdžius reorganizaciją, 4-oji divizija buvo pavadinta MGB vidaus apsaugos I skyriumi, taigi divizija tapo skyriumi, pulkas - būriu, batalionas - divizionu, kuopa - komanda, būrys - grupe.

Tiek šaulių, tiek pasienio pulkai bei pasienio būriai vidutiniškai turėjo apie tūkstantį karių, vieni buvo didesni, kiti mažesni - nuo 700 iki 2 tūkst. Paprastai maždaug trečdalis pagal etatus numatyto karių skaičiaus trūko. Antai šaulių pulke 1950 m. pagal etatus turėjo būti 299 seržantai ir 911 eilinių, iš viso 1210 karių ir dar apie 150-180 karininkų, bet dažniausiai būdavo apie 800-900 karių. Batalione paprastai būdavo apie 250-300 karių, kuopoje - apie 60-70, būryje - apie 15-25, skyriuje - 6-8 kariai.

Pulke buvo keturi štabai: pulko štabas ir dar trijų batalionų štabai, juose dirbdavo apie 15-20 proc. visų karių. Pulkai ir batalionai turėjo savo žvalgybos skyrius, kurie ypač aktyviai dirbo 1944-1946 m. Vėliau, suaktyvėjus MGB apskričių (nuo 1950 m. birželio mėn. - rajonų) skyrių veiklai, daugiausia žvalgybos duomenų gaudavo iš jų, jais remdamiesi ir organizuodavo išpuolius.

Pulkai 1944-1946 m. turėjo specializuotus padalinius - automatininkų, minosvaidininkų, pionierių kuopas, sunkiųjų kulkosvaidžių ir raitelių žvalgų būrius. Vėliau pulkuose liko ryšio ir autokuopos, nuo 1951 m. atkuriami sunkiųjų kulkosvaidžių būriai. Tuo pat metu kiekvienas batalionas aprūpinamas 15 sunkvežimių. 1945 m. spalio-lapkričio mėn. į Lietuvą iš Rytprūsių perkelta 63-ioji divizija buvo ginkluota penkiolika 50 mm minosvaidžių, aštuoniolika 82 mm minosvaidžių, keturiomis 77 mm patrankomis, aštuoniomis 45 mm patrankomis. Jungtinis pasienio būrys, veikęs 1945 m.

birželio mėn., kuriame buvo 103 karininkai, 164 seržantai ir 610 eilinių, buvo ginkluotas 5 sunkiaisiais, 57 lengvaisiais kulkosvaidžiais, 334 šautuvais, 357 automatais, 3-šarvuočiais, turėjo 17 šunų. Vėliau, kai maždaug nuo 1946 m. pradžios partizanai išsiskirstė nedideliais 3-5 žmonių būreliais ir kovoje pradėjo naudoti partizaninio karo taktiką (staigūs nedidelio būrio smūgiai, greitas atsitraukimas, geras maskavimasis ir pan.), sudėtingos karinės technikos buvo beveik atsisakyta, nors ir toliau reitsyškiais buvo naudojama ir aviacija, ir šarvuoti traukiniai, ir ypač minosvaidžiai. 1949 m. mažiausias kariuomenės padalinys - skyrius, kurį sudarė 8 kariai, buvo ginkluotas vienu lengvuju kulkosvaidžiu, dviem automatais ir trimis šautuvais.

Kokias klaidas čekistai darė kariaudami su partizanais? Pirmiausia jie neįvertino mūsų žmonių patriotinio nusiteikimo. Antra, neįvertino partizaninio karo specifikos, ypač tokio karo, kurio metu besipriešinančiuosius remia dauguma tautos. Čekistų vadai manė, kad metę dideles pajėgas sugebės pasiekti greitą pergalę tarsi atvirame fronte, todėl visą laiką kariuomenei ir operatyvininkams kėlė neįgyvendinamas užduotis. L. Berija

1945 m. gegužės mėn. Lietuvoje veikusiems čekistams iškėlė fantastinį tikslą: sutriuškinti ginkluotąjį pasipriešinimą per „dvi tris savaites“⁶³. Vėliau daug kartų buvo kartojami įvairaus rango SSRS MVD ir MGB vadų panašūs nurodymai, tiesa, atsargesne forma (kaip kad MVD ministro

S. Kruglovo 1947 m. sausio mėn.: tą mėnesį „smogti ryžtingą smūgį banditiniam nacionalistiniam pagrindžiui“). Tie nurodymai paprastai būdavo susiję su metų laikais - arba kai partizanų veiklą sukaustydavo sniegas, arba kai jie, sniegui atitirpus, pradėdavo aktyviau veikti ir labiau atsiskleidavo. Taip beprotiškai skubinami, čekistai nesugebėjo pasirinkti veiksmingų priemonių ir dažniausiai griebdavosi teroro. Tačiau dėl teroro poveikio jie apsiriko. 1944-1945 m. ypač žiauriai siautėdami manė ne tik partizanus išjudysią, bet ir visą tautą priblokšią iš išgąščio. Tačiau, kaip parodė tolesnė pasipriešinimo eiga, teroras stipresnes asmenybes kaip tik paskatino priešintis, gintis patiems ir ginti savo artimuosius.

Čekistai klydo metodologiškai, nustatinėdami partizanų vadovybę, pasipriešinimo šaknis. Pagal komunistinį-čekistinį sustabarėjusį mąstymą, žmonės prieš sovietus visuomet turi suburti kokia nors organizuojanti asmenybė ar organizacija. Todėl jie visuose raštuose nurodydavo pirmiausia ieškoti vadovaujančio pagrindžio, o jau po to - partizanų būrių. Čekistai negalėjo suprasti, kad tiek komunistinės idėjos, tiek imperinės Rusijos už-

mačios yra nepriimtinos tūkstančiams žmonių ir kad net ir ne itin raštingi kaimo vyrai galėjo imtis ginklų niekieno neraginami.

Komunistai ir čekistai nepripažino, kad priešininkas gali būti garbingas. Jiems priešininkas - visų nedorybių rinkinys. Todėl apakinti neapykantos jie negalėjo blaiviai įvertinti savo priešininkų. Tiesa, čekistiniai kariai į partizanus žiūrėjo kur kas pagarbiau ir realiau juos vertino. Matyt, mūsų partizanų ryžtas žūti, bet nepasiduoti bei kovos menas veikė tuos ne itin subtilius žmones.

Kaip ir visos diktatūrinės valstybės, sovietai visiškai nevertino žmonių, taip pat savo karių. Pergalės Antrajame pasauliniame kare buvo pasiektos didžiulėmis aukomis. Taip jie elgėsi ir Lietuvoje - metė prieš partizanus gausią kariuomenę, kuri tarsi savaime turėjo juos sutriuškinti. Čekistų vadai apsimetinėjo, kad jiems viskas žinoma, ir kariuomenei dažniausiai siuntinėjo bendriausius nurodymus. Tuo tarpu karius, tiesiogiai dalyvaujančius kovose ir turinčius didžiulę patirtį, kaip naudoti smulkias taktines gudrybes, kurios dažniausiai ir lemia sėkmę, į patirties pasikeitimo pasitarimus pirmą kartą sukviėtė tik 1950 m. rudenį.

¹ Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1945 metais, p. 155.

² V. Suvorovas, *Specnazas: viešumo paslaptys*, mašiništas, p. 22.

³ VRMA, f. 18, ap. 1, b. 117, 1. 1.

⁴ LYA, f. 1, ap. 3, b. 818, 1. 86.

⁵ Lietuvos partizanų kovos.... p. 296.

⁶ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, 1. 86.

⁷ LYA, f. 1, ap. 10, b. 701, 1. 49.

⁸ VRMA, f. 18, ap. 2, b. 78, 1. 52.

⁹ LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 91, 1. 28.

¹⁰ E. Grunskis, „Vetrovo divizija“ *Pasaulis*, 1990, Nr. 23.

¹¹ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 52, 1. 1.

¹² Ibid., 1. 32.

¹³ Ibid., b. 50, 1. 267.

¹⁴ Ibid., 1. 275.

¹⁵ Ibid., b. 51, 1. 4—5.

¹⁶ Ibid., b. 52, 1. 4-5.

¹⁷ Ibid., b. 81, 1. 10.

¹⁸ Ibid., b. 51, 1. 242.

¹⁹ Ibid., 1. 266.

²⁰ Ibid., b. 81, 1. 59.

²¹ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, Vilnius, 1996, p.247-248.

²² LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 192, 1. 2.

²³ VRMA, f. 18, ap. 1, b. 14, 1. 13-14.

²⁴ LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 192, 1. 2.

²⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 814, 1. 15.

²⁶ *Baltijos valstybių užgrobimo byla*, Vilnius, 1997, p. 790.

²⁷ LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, 1. 164-165.

²⁸ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, 1. 270.

²⁹ LYA, f. 1, ap. 6, b. 663, 1. 155.

³⁰ Ukrainos centrinis valstybinis archyvas (toliau - UCVA), f. 1, ap. 23, b. 1849, 1. 86.

³¹ Ibid., b. 2420, 1. 5.

³² Ibid., 1. 14.

- ³³ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, l. 2-3.
- ³⁴ *Ibid.*, b. 4, l. 17.
- ³⁵ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 40.
- ³⁶ LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 216, l. 1-2.
- ³⁷ *LGGRTC darbai*, 1996, Nr. 1, p. 120-121.
- ³⁸ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 2, l. 96.
- ³⁹ LYA, f. 1, ap. 18, b. 6.
- ⁴⁰ VRMA, f. 142, ap. 1, b. 2, l. 96.
- ⁴¹ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 233.
- ⁴² *Ibid.*, p. 40.
- ⁴³ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, l. 235.
- ⁴⁴ *Ibid.*, l. 281.
- ⁴⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 830, l. 12-22.
- ⁴⁶ *Ibid.*, b. 825, l. 5, 56, 146.
- ⁴⁷ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 36.
- ⁴⁸ *Ibid.*, l. 162.
- ⁴⁹ A. Anušauskas, op. cit., p. 432.
- ⁵⁰ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, l. 158.
- ⁵¹ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 532-534.
- ⁵² UCVA, f. 1, ap. 23, b. 2417, l. 1-6.
- ⁵³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 829, l. 157.
- ⁵⁴ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 104-106.
- ⁵⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 867, l. 185-228.
- ⁵⁶ *Ibid.*, l. 135-145.
- ⁵⁷ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 162.
- ⁵⁸ A. Anušauskas, op. cit., p. 179.
- ⁵⁹ *Liubianka VČK-KGB*, s. 29-30, 143.
- ⁶⁰ A. Anušauskas, op. cit., p. 239.
- ⁶¹ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, l. 97, 116.
- ⁶² *Ibid.*, f. 18, ap. 1, b. 4, l. 121.
- ⁶³ *Laisvės kovų archyvas (toliau - LKA)*, Kaunas, 1994, Nr. 11, p. 103.

Palyginamieji įvairių šalių ginkluotojo pasipriešinimo sovietų okupacijai duomenys

Kol neturėjome duomenų iš Rusijos valstybinio karo archyvo, apie mūsų ginkluotojo pasipriešinimo mastus galėjome tik spėlioti remdamiesi kai kuriais netiesioginiais duomenimis (pavyzdžiui, sovietų koncentracijos stovyklose kalintų tautiečių skaičiais; lietuviai ne viename iš jų sudarydavo 10-15 proc. ir daugiau visų kalintųjų). Kalbėdami ar rašydami apie partizaninį karą, dažnai vartodavome sąvoką „beprecedentis“, turėdami galvoje ir pasipriešinimo mastą, ir jo trukmę. Dabar galime visai pagrįstai operuodami skaičiais įrodyti, jog pasipriešinimas sovietiniams okupantams po Antrojo pasaulinio karo iš tikrųjų buvo beprecedentis. Pasižiūrėkime, kaip visa tai atrodė čekistų suvestinėse, dažniausiai vadintose pažymomis. Tokias duomenų išsklotes parengdavo SSRS vidaus kariuomenės vyriausiosios valdybos operatyvinio skyriaus trečiojo poskyrio darbuotojai. Ypač išsamių duomenų turime apie 1946 m. vykusias kovas, ne tokių išsamių - apie 1947-1949 m. kovas.

1946 m. tuometinės SSRS teritorijoje (įskaitant okupuotus kraštus) ginkluotojo pasipriešinimo okupantams dalyviai surengė 4567 puolimus (*bandprojavlenija*), iš jų Lietuvoje 1840, arba 40 proc. visų puolimų, Ukrainoje, tiksliau - Vakarų Ukrainoje - 1619, arba 35 proc., Latvijoje - 696, arba 15 proc., Estijoje - 270, arba 6 proc., Gudijoje, tiksliau - Vakarų Gudijoje - 142, arba 3 proc.¹ Kitose SSRS okupuotose šalyse su ginklu organizuotai nebuvo priešinamasi. Dabar pažvelkime į detalesnius skaičius. Jais operuodami turėkime omenyje, kad pokario metais Estijoje gyveno apie 1 mln. žmonių, Latvijoje - apie 1,8 mln., Lietuvoje - apie 2,5 mln., Vakarų Gudijoje - apie 2 mln., Vakarų Ukrainoje - apie 6,5 mln., t. y. estai iš beveik 14 mln. ginklu okupacijai pasipriešinusių naujai okupuotų teritorijų gyventojų sudarė 7,3 proc. besipriešinančiųjų, latviai - 13 proc., lietuviai - 18 proc., gudai - 14,5 proc., ukrainiečiai - 47 proc. Norėdami kuo tiksliau nustatyti kiekvienos tautos pasipriešinimo mastą, turėtume žinoti, kiek procentų visų šalies gyventojų sudarė pagrindinė tauta, kuri prie-

šinosi okupacijai, nes tautinės mažumos neretai okupantus rėmė. Lietuvoje gyvenę sentikiai, kurių buvo tik truputį daugiau kaip 1 proc. Lietuvos gyventojų, sudarė 15 proc. Lietuvoje veikusių sribų. Tačiau visiškai tą reikalą iširti sunkoka, nes, tarkime, Vakarų Gudijoje priešinosi ne tiek gūdai, kiek lenkai. Be to, remiantis vidaus kariuomenės duomenimis, reikia turėti omenyje, kad su partizanais kovojo ne tik vidaus kariuomenės šaulių pulkai, bet ir sukarintos vietinės formuotės, vadinamieji naikintojai (*istrebiteli*), Lietuvoje turėję niekinamą sribų vardą, milicija, pasienio pulkai ir būriai, iš dalies ir Raudonoji (nuo 1946 m. vasario mėn. - Sovietinė) armija. Pagal oficialią čekistų statistiką 1946 m. yra žuvę 2143 partizanai, o žemiau pateiktoje lentelėje nurodoma, kad vidaus kariuomenė jų nukovė 1584 (pažymėtina, kad 4-osios ŠD štabo viršininkas plk. M. Klimovas savo ataskaitoje² nurodo, jog tais metais 4-osios ŠD kariai nukovė 1686 partizanus, t. y. beveik šimtu daugiau negu nurodoma toliau spausdinamoje lentelėje; o juk Lietuvoje tais metais be 4-osios divizijos 9-11 pulkų veikė dar ir tai divizijai nepriklausęs 108-asis ŠP, todėl iš tiesų turėjo būti nukauta daugiau. Deja, tokių nesutapimų čekistų statistikoje gana daug; matyt, kartais ta statistika buvo suveliama sąmoningai, o kartais, atrodo, tingėta pažiūrėti į tai, kas jau anksčiau buvo suskaičiuota). Remdamiesi ta supainiota statistika galime teigti, kad 1946 m. 559 (ar 457) partizanus nukovė ne vidaus kariuomenė, o kitos anksčiau minėtos karinės grupuotės.

O štai 1946 m. vykusios mirtinos kovos panorama³:

	Estija	Latvija	Lietuva	Gudija	Ukraina	Kitos šalys	Iš viso SSRS
1. Užregistruota partizanų puolimų:	270	696	1840	142	1619	-	4567
Iš jų:							
a) diversijų	6	16	24	-	75	-	121
b) užpulta MVD-MGB kariuomenė	7	24	64	12	78	-	185
c) užpulta RA	18	15	35	2	123	-	193
d) užpulti ir nuginkluoti sribai	14	60	101	-	204	-	379
e) užpultas sovietinis partinis aktyvas	60	98	305	46	338	-	847
f) užpulta sovietų valdžios organų	4	16	78	5	50	-	153
g) užpulta ir apiplėšta vietinių gyventojų	102	336	1047	37	558	-	2080

	Estija	Latvija	Lietuva	Gudija	Ukraina	Kitos šalys	Iš viso SSRS
h) apiplėšta valstybinių įmonių ir įstaigų	54	117	38	34	103	-	346
j) paskleista atsišaukimų ir kt.	5	14	103	6	90	-	218
2. Partizanai:							
a) nukovė	200	320	2262	138	1 175	-	4 095
b) sužeidė	46	91	228	25	301	-	691
c) nusivedė	11	46	98	2	104	-	261
3. Nukauta partizanų	188	214	1584	40	6 526	7	8 559
4. Paimta į nelaisvę partizanų	1 587	428	4461	1750	19 547	8	27 781
5. Paimta ginklų iš partizanų:							
a) sunkiųjų kulkosvaidžių	-	10	17	-	84	-	111
b) lengvųjų kulkosvaidžių	34	111	329	19	741	2	1 236
c) šautuvų	302	677	1765	214	6 922	73	9 953
d) automatų	93	304	811	83	2 836	10	4 137
e) pistoletų	131	296	907	61	2 358	39	3 792
f) žiūronų	11	30	103	2	89	10	245
g) spaustuvių	-	-	-	-	2	-	2
h) rašomųjų mašinėlių	2	10	7	-	60	-	79
i) radijo siųstuvų	-	-	5	-	4	1	10

Dabar pažiūrėkime į tuos skaičius procentais (žr. toliau). Pirmasis skaičius yra procentai, gauti palyginus kiekvienos šalies atitinkamus duomenis su visų SSRS okupuotų besipriešinančių kraštų duomenų suma (pvz., okupuotuose kraštuose iš viso užregistruota 4567 partizanų puolimai, o Lietuvoje - 1840, tai sudaro 40 proc.), antrasis - procentai, gauti palyginus kurį nors partizanų veiksmą su to krašto partizanų veiksmų suma (pvz., Lietuvos partizanai puolė 1840 kartų, iš jų įvykdė 24 diversijas, kurios sudaro 1,3 proc. visų puolimų).

	Estija	Latvija	Lietuva	Gudija	Ukraina	Kitos šalys
1. Užregistruota partizanų puolimų:	6	15	40	3	35	-
Iš jų:						
a) diversijų	5 ir 2,6	13 ir 2,3	20 ir 1,3	-	62 ir 4,6	
b) užpulta MVD-MGB kariuomenė	4 ir 2,6	13 ir 3,5	35 ir 3,5	6,5 ir 8,5	42 ir 5	-
c) užpulta RA	9 ir 6,7	8 ir 2	18 ir 2	1 ir 1,4	64 ir 7,6	
d) užpulti ir nuginkluoti sribai	3,7 ir 5	16 ir 8,6	27 ir 5,5	5 ir 32	54 ir 12,6	-
e) užpultas sovietinis partinis aktyvas	6,7 ir 22	11 ir 14	39 ir 19	3 ir 3,5	38 ir 21	-
f) užpulta sovietų valdžios organų	2,6 ir 1,5	10 ir 2,3	51 ir 4	1,8 ir 26	3 ir 3	-
g) užpulta ir apiplėšta vietinių gyventojų	5 ir 38	16 ir 48	50 ir 57	10 ir 24	26 ir 34,5	-
h) apiplėšta valstybinių įmonių ir įstaigų	15,6 ir 20	34 ir 17	11 ir 2	-	30 ir 6	-
j) paskleista atsišaukimų ir kt.	2,3 ir 1,8	2 ir 6,4	47 ir 5,6	2,8 ir 4	41 ir 5,5	-
2. Partizanai:						
a) nukovė	5,0	8,0	55	3,3	29	-
b) sužeidė	6,6	- 13,0	33	3,6	44	-
c) nusivedė	4,2	18,0	37	0,8	40	-
3. Nukauta partizanų	2,0	2,5	18	0,5	76	0,08
4. Paimta į nelaisvę partizanų	5,7	1,5	16	6,3	70	0,03
5. Paimta ginklų iš partizanų:						
a) sunkiųjų kulkosvaidžių	-	9,0	15	-	76	-
b) lengvųjų kulkosvaidžių	2,7	9,0	27	1,5	60	0,16
c) šautuvų	3,0	7,0	18	2,0	70	0,70
d) automatų	2,2	7,3	20	2,0	69	0,24
e) pistoletų	3,5	8,0	24	1,6	62	1,00
f) žiūronų	4,5	12,0	42	0,8	36	4,00
g) spaustuvių	-	-	-	-	100	-
h) rašomųjų mašinelių	2,5	13,0	9	-	76	-
i) radijo siųstuvų	-	-	50	-	40	10,0

Kokias išvadas galima padaryti iš 1946 m. duomenų? Jei nukautų partizanų skaičius būtų proporcingas jų įvykdytiems puolimams (be abejo, tai nėra labai tikslu; nukautų partizanų skaičius priklausė nuo čekistų - tiek operatyvininkų, tiek kariškių - veiklos intensyvumo, jų sukurto agentūrinio tinklo platumo, čekistų skaičiaus ir pan.), tai mūsų partizanų veiklą reikėtų įvertinti 1,16 koeficientu (1840 puolimų dalijame iš 1584 žuvusiųjų), estų koeficientas būtų 1,43, latvių - 3,25, gudų - 3,55, ukrainiečių-

0,25. Bet jei partizanų puolimus išskirstytume tų šalių gyventojams (Ukrainoje ir Gudijoje - jų vakarinėms dalims), tai išeitų, jog Estijoje 1946 m. 100 tūkst. gyventojų teko apie 27 partizanų puolimai, Latvijoje - apie 39, Lietuvoje - 74, Vakarų Gudijoje - 14, Vakarų Ukrainoje - 25. Taigi mūsų vyrai tuo metu veikė du tris kartus intensyviau nei kitų kraštų partizanai.

Antra, mūsų partizanai veikė gana griežtai, nes to reikalavo karo padėtis, partizanų įvesta nuo okupacijos pradžios. Jie tais metais įvykdė 2262 mirties nuosprendžius bei nukovė priešų (tai sudaro 55 proc. visų okupuotose kraštuose nuo partizanų rankų kritusių išdavikų, kolaborantų, priešų), o ukrainiečių partizanai, kurių buvo apie 3-4 kartus daugiau negu mūsų kariškių, nukovė ir sušaudė tik 1175 išdavikus ir priešus. Kiekvieno puolimo metu mūsų partizanai nukaudavo vidutiniškai po 1,2 priešų ar išdavikų (kariškių, sribų, aktyvistų, informatorių, okupantams simpatizavusių asmenų ir pan.; buvo įvykdyta 1840 puolimų, jų metu nukauta 2262 žmonės), o ukrainiečiai tik po 0,7 priešų ar išdavikų. Mūsų kaimiečiai iš savų gyventojų, o ne iš valstybinių įmonių, dažnokai imdavo kontribuciją (daugiausia iš tų, kurie simpatizavo okupantams) maistu, pinigais, drabužiais ir kt., tai rodo, jog jų įtaka buvo tokia didelė, kad jie nebijojo užsitraukti dalies gyventojų neapykantos. Beje, vėliau, po 1949 m., kai suvaryti į kolūkius mūsų kaimiečiai visiškai suvargo, partizanai kontribuciją dažniausiai imdavo iš kolūkių.

Trečia, ukrainiečių partizanai energingiau nei mūsų kariškių kibo į okupantų karines struktūras, ypač RA karių (net 64 proc. visų RA puolimų). Lietuvos partizanų surengti ginkluotų struktūrų (MVD-MGB, RA karių, sribų, ginkluotų aktyvistų) puolimai sudarė tik 30 proc. visų jų puolimų, o Ukrainos partizanų - 46,2 proc. Manytume, kad taip buvo ne dėl mūsų partizanų bailumo (mūsų partizanų, matyt, žūdavo tiek pat kiek ir ukrainiečių; 1946 m. pradžioje Lietuvoje veikė apie 4,5 tūkst. partizanų, iš jų tais metais žuvo per 2,1 tūkst., t. y. apie 47 proc.; žuvusiųjų gretas papildydavo rezervistai), o veikiau dėl strategijos skirtumų. Didelės ukrainie-

čių tautos partizanai tikėjo pajėgsią okupantus iš savo šalies išstumti jėga, o mūsų partizanai pagrįstai manė, jog visų sovietinių okupantų iššaudyti neįmanoma, nes į nukautųjų vietą atvyks nauji. Partizanų vadai yra išleidę įsakymų, kuriuose buvo nurodę neliesti RA karių. Buvo manoma, kad be lietuvių pagalbos okupantai ne ką benuveiks, nes jie nepažino žmonių, krašto, nemokėjo kalbos ir t.t. Todėl partizanai stengėsi suvaldyti ir įbauginti asmenis, linkusius kolaboruoti ir parsiduoti okupantams. Beje, tą faktą, kad ukrainiečiai sunaikino mažiau savų kolaborantų ir išdavikų, galima aiškinti taip, jog ten jų mažiau ir buvo (toks spėjimas, kaip matysime vėliau, visiškai tikėtinas). Galėjo būti, jog nemažai lėmė Ukrainoje naudota drastiška įkaitų sistema, kai po kiekvieno partizanų puolimo būdavo suimami 3-5 įtakingesni apylinkės žmonės, o jų šeimos išstremiamos.

Ketvirta, mūsų partizanai ne vien ginklu švaistėsi ir ne vien juo stengėsi įtvirtinti savo valdžią bei galią; tai rodo Lietuvoje čekistų paimtų „atsišaukimų ir kt.“ kiekis (tas „kt.“, matyt, reiškė pagrindžio leidinius, daugiausia laikraštėlius; 1946 m. Lietuvoje jau buvo spausdinama per 10 periodinių leidinių, iš jų pažymėtini: Tauro apygardos leistas „Laisvės žvalgas“ (1945-1954), A, vėliau Dainavos apygardos leistas „Laisvės varpas“ (1945-1952), Žemaičių apygardos „Laisvės balsas“ (1945-1952), Vytauto apygardos „Aukštaičių kova“ (1945-1952) ir kt.; dauguma pagrindžio leidinių buvo leidžiama šimto, kelių šimtų egzempliorių tiražu, tačiau išvardyti ir dar keletas - tūkstančio ir daugiau egzempliorių tiražu). Be abejo, čekistai tiek mūsų šalyje, tiek kitur užfiksuodavo tik tuos pagrindžio leidinius, kurie patekdavo į jų rankas. Suvestinėje pateikti skaičiai rodo, kad patekdavo tik menka dalis, nes tų leidinių, ypač atšišaukimų, buvo leidžiama tūkstančiai ir jie platinami iš rankų į rankas pasiekdavo daug žmonių. Šiaip ar taip, čekistų duomenimis, net 47 proc. 1946 m. visų sovietų okupuotų šalių pagrindžiuose pagamintų „atsišaukimų ir kt.“ buvo išleista Lietuvoje. Tai rodo, kad buvo kaunamasi ne vien ginklu, bet ir žodžio galia, veikiant žmonių dvasią.

Penkta, mūsų partizanai buvo gerai ginkluoti. Tiesa, jie ukrainiečiams nusileido turimų sunkiųjų kulkosvaidžių kiekiu (beje, Lietuvoje jie nelabai ir tiko, nes panaudoti juos efektyviai galima tokiuose mūšiuose, kuriuose nereikia daug manevruoti, o kadangi Lietuvoje nėra nei didelių miškų, nei kalnų, tai mūsų partizanai ilgam įsitvirtinti negalėdavo), tačiau pranoko juos lengvaisiais kulkosvaidžiais kuriuos galėjo nešti vienas karys. Kiti gin-

klai bei kariška įranga taip pat buvo neprasti (net 42 proc. visų čekistams po mūšių į rankas patekusių žiūronų buvo paimta Lietuvoje).

Net ir turint omenyje čekistų statistikos netikslumus, iš 1946 m. duomenų galima padaryti nemažai išvadų apie tuo metu įvairiose šalyse vykusio pasipriešinimo mastą, įvairių šalių partizaninės kovos panašumus ir skirtumus. Šiaip ar taip, mūsų partizanų kova tiek ginklu, tiek spausdintu žodžiu atrodo solidžiausiai.

1946 m. Lietuvoje veikė 4-oji ŠD ir jai nepriklausęs 108-asis ŠP, Latvijoje - 5-oji ŠD, Estijoje - 63-ioji ŠD, Gudijoje - 7-oji ir 10-oji ŠD, Ukrainoje - 62-oji, 65-oji, 81-oji ir 82-oji ŠD bei 12-asis ŠP. 1946 m. SSRS teritorijoje dar buvo dislokuotos šios vidaus kariuomenės divizijos: Maskvoje - 1-oji motorizuotoji šaulių divizija (MŠD), Leningrade - 13-asis motorizuotasis šaulių pulkas (MŠP), Tbilisyje - 8-asis MŠP, Vidurinėje Azijoje - 56-oji ŠD, Šiaurės Kaukaze - 8-oji ŠD. Beje, divizijų skaičius nedaug ką sako apie jose buvusių karių skaičių. Tiksliau apie tai galima spręsti žinant, kiek pulkų sudarė diviziją. Antai 63-ioji ŠD prieš ją išformuojant

1946 m. pabaigoje susidėjo iš dviejų pulkų, 5-oji divizija tuo pačiu laikotarpiu - irgi iš dviejų pulkų (iki 1946 m. gruodžio 13 d. - trijų), Ukrainoje dislokuotos divizijos tikriausiai susidėjo iš trijų ar keturių pulkų, o 4-ąją diviziją 1946 m. pabaigoje sudarė net dvylika šaulių pulkų, taigi ji buvo beveik tris kartus didesnė už įprastinę diviziją.

Minėtos divizijos ir pulkai iki 1946 m. kovo 22 d. buvo pavaldūs NKVD, nuo tos dienos komisariatai buvo paversti ministerijomis ir NKVD virto MVD; didesni pokyčiai įvyko, kai 1947 m. sausio 21 d. vidaus kariuomenė iš MVD pavaldumo buvo perduota MGB; nuo 1947 m. pradžios su okupuotų šalių pasipriešinimu - tiek pasyviuoju, tiek aktyviuoju - kovojo daugiausia vidaus kariuomenė. Be kovinės veiklos, ji vykdė ir vadinamąją operatyvinę-tarnybinę veiklą, kurios esmė - žmonių suėmimas ir įkalinimas, prieš tai apie juos surinkus duomenų iš skundikų, agentų ir suimtųjų.

4-oji ŠD kartu su 108-uoju ŠP 1946 m. sulaukė 12 707 žmones (divizija - 9300, pulkas - 3407), 63-ioji ŠD Estijoje - 4437, 5-oji ŠD Latvijoje - 2996, 7-oji ir 10-oji ŠD Gudijoje - atitinkamai 2950 ir 6349, 6-oji, 65-oji, 81-oji, 82-oji ŠD bei 112-asis ŠP, dislokuoti Ukrainoje, atitinkamai 7213, 265, 3450, 6246 ir 1210 žmonių. Už šių kovojančių šalių ribų rekordininkė pagal sulaikytų žmonių skaičių buvo Maskvoje dislokuota 1-oji MŠD, 1946 m. sulaikiusi 101 575 žmones; tai sudarė 60 proc. visų tais metais Sovietijoje sulaikytų žmonių (iš viso Sovietijoje buvo sulaikyta 170 316 žmonių)⁴.

Taigi mūsų krašte dislokuota vidaus kariuomenė 1946 m. sulaukė 12 707 žmones, arba 7,5 proc. visų tais metais Sovietijoje to tipo kariuomenės sulaukėtų žmonių (be vidaus kariuomenės, žmones suiminėjo operatyvininkai čekistai, milicininkai, sribai bei vadinamieji aktyvistai, nors pastarieji tokios teisės formaliai ir neturėjo). Tačiau tuo metu Sovietijoje sulaukėtų žmonių grupės buvo labai įvairios, iš viso jų buvo 23, pradedant šnipinėjimu ir baigiant neturinčiais dokumentų. Antai Maskvoje dislokuotos 1-osios MŠD didžiąją sulaukytųjų dalį - iš 101 575 net 96 333- sudarė žmonės, neturintys dokumentų, įtartini ir pan. Okupantams aktyviai besipriešinančių, vadinamųjų „banditų rėmėjų“, tais metais Sovietijoje vidaus kariuomenė sulaukė 22 366, iš jų Lietuvoje - 5669, t. y. per 25 proc. visų tos grupės sulaukytųjų (sulaikytasis nebūtinai tapdavo suimtuoju; jei sulaukytasis sugebėdavo nepalūžti, o jo įkalčių čekistai neturėdavo, tai žmogui būdavo vilties išsisukti; tokių, kuriuos po sulaikymo paleisdavo, būdavo apie trečdalį; dauguma iš jų, kad ir pabuvę čekistų rankose tik savaitę kitą, visam gyvenimui prarasdavo sveikatą dėl nežmoniškų kankinimų).

Tokie yra 1945 m. palyginamieji duomenys apie pasipriešinimą antrą kartą okupuotuose kraštuose. Vidurinę Aziją ir Kaukazą sovietai buvo nusiaubę trečiajame dešimtmetyje, nors, tiesa, kai kurias Siaurės Kaukazo tautas, (ypač čečėnus ir ingušus) turėjo „raminti“ ir 1944 m. Turimi vėlesniųjų metų duomenys iš esmės patvirtina išvadas, padarytas remiantis 1946 m. duomenimis.

Darydami analogiškas kaip ir 1946 m. išvadas, galime teigti, jog pagal 1947 m. duomenis⁵ santykis tarp tais metais nuo vidaus kariuomenės karių žuvusių partizanų ir partizanų surengtų puolimų (nukauta 1344 partizanai, partizanai puolė 1333 kartus) Lietuvoje buvo apie 1,0 koeficientą, Estijoje - 1,33 (nukauta 39, puolimų - 52), Latvijoje - 1,4 (nukauta 106, puolimų - 151), Ukrainoje - 0,38 (nukauta 4136, puolimų - 1603). O jei partizanų puolimus išskirstytume tų šalių gyventojams, išeitų, kad 1947 m. Estijoje 100 tūkst. gyventojų teko 5,2 puolimų, Latvijoje - 8,4, Lietuvoje - 53, Ukrainoje - 25. Peršasi tokia išvada: tik Lietuvoje ir Ukrainoje kovų intensyvumas, palyginus su 1946 m., nedaug tepakito (mūsų šalyje sumažėjo 1,4 karto, Ukrainoje liko toks pat), tuo tarpu Estijoje sumažėjo per 5 kartus, Latvijoje - apie 4,7 karto. Todėl galime manyti, kad Estijoje ir Latvijoje partizanų ginkluotąjį pasipriešinimą gyventojai rėmė ne taip aktyviai kaip mūsų krašte ir Vakarų Ukrainoje, o patys tų šalių partizanai nebuvo nusiteikę ilgai ir atkakliai kovai. Taigi galime teigti, kad

mūsų partizanai 1947 m. veikė, palyginti su Ukrainos, Estijos, Latvijos partizanais, atitinkamai 1,9, 8,5 ir 5,8 karto intensyviau.

Antra, kaip ir 1946 m., mūsų partizanai veikė griežtai. Jie 1947 m. puldami nukovė ir įvykdė mirties nuosprendžius 2307 žmonėms (45 žmonėmis daugiau negu 1946 m.), tai sudaro 52 proc. visų Sovietijoje partizanams puolant nukautų žmonių ir įvykdytų mirties nuosprendžių. Mūsų partizanai kiekvieno puolimo metu vidutiniškai nukaudo 1,7 žmogaus, Estijos - 0,58, Latvijos - 0,44, Ukrainos - 1,2 žmogaus.

Trečia, nors turimose 1947 m. suvestinėse nėra nurodyta, kiek kartu kurios šalies partizanai puolė karines struktūras, tačiau iš Lietuvoje ir Ukrainoje nukautų karių skaičiaus galima spręsti, jog situacija buvo ta pati: lietuviai daugiau kibo į saviškius „raudonuosius“, ukrainiečiai nevengė susikauti ir su rusų įvairaus tipo kariuomene. Tais metais Lietuvoje tiek partizanams puolant, tiek nuo rusų ginantis iš viso buvo nukauta 166 vidaus kariuomenės kariai (60- partizanams puolant, 106- ginantis), o sužeista 145 kariai (atitinkamai 25 ir 120). Tuo tarpu Ukrainoje žuvo 552 vidaus kariuomenės kariai (238- partizanams puolant, 314- ginantis) ir 459 sužeisti (atitinkamai 79 ir 380). Taigi Lietuvoje santykis tarp rusų karių, žuvusių partizanams puolant ir ginantis, yra 1:1,77, o Ukrainoje - 1:1,3.

1947 m. vidaus kariuomenė Sovietijoje 3108 kartus kovėsi su įvairių šalių partizanais, iš jų Estijoje - 16, Latvijoje - 60, Lietuvoje 674, arba 22 proc., Vakarų Gudijoje - 39, Vakarų Ukrainoje - 2319, arba 75 proc.

Kadangi ukrainiečių partizanų buvo 3-4 kartus daugiau, tai santykinai rusų karių mūsų krašte žuvo netgi truputį daugiau negu Ukrainoje. Vis dėlto galima spėti, jog tam tikrą puolamąjį ukrainiečių elgesį, be jau minėtų jų strateginių tikslų, lėmė ir gamtos sąlygos. Dideliuose Volynės miškuose, ypač Karpatų kalnuose, partizanams buvo patogų rengti pasalas, o vėliau, kai okupantai sutraukdavo gausią kariuomenę, pasitraukti į sunkiai prieinamas vietas.

Mūsų partizanų žuvo taip pat daug: 1947 m. pradžioje Lietuvoje buvo 3,5 tūkst. partizanų, iš jų tais metais žuvo 1540 (vidaus kariuomenė nukovė 1344), taigi per metus žuvo 40 proc. visų partizanų. Tais metais žuvę mūsų partizanai sudarė 24 proc. visų Sovietijoje žuvusiųjų nuo vidaus kariuomenės karių rankos (iš viso žuvo 5685, kaip minėta, Lietuvoje - 1344, Vakarų Ukrainoje - 4136).

1947 m. turimose čekistų suvestinėse nėra duomenų, kiek kurioje šalyje buvo išleista atsišaukimų, kitų leidinių. Tikriausiai padėtis liko tokia

pati kaip ir 1946 m., nes 1947 m. mūsų šalyje buvo pradėta leisti dar devyni nauji periodiniai apygardų ir rinktinių laikraščiai. Manytume, kad per visą kovos laikotarpį pagrindžio spaudos gausa ir įvairovė Lietuva buvo nepralenkiamą.

Neturime duomenų, kiek 1947 m. mūsų metu iš partizanų buvo paimta ginklų, tačiau turimi analogiški 1948 m. duomenys rodo, kad mūsų ginkluotė buvo viena geriausių.

Galime daryti išvadą, jog po kelerių metų kovos okupuotuose kraštuose sovietams liko du aktyvūs ir stiprūs pasipriešinimo židiniai - Lietuva ir Vakarų Ukraina. Čekistai į pasikeitusią situaciją reagavo taip: 1946 m. pabaigoje išformavo 63-iają Estijoje laikytą diviziją (Estijoje liko vienas 260-asis ŠP; 138-asis ŠP 1947 m. sausio 14 d. buvo išformuotas); 1946 m. birželį buvo išformuota 1(-)oji divizija, dislokuota Gudijoje; 5-oji divizija, dislokuota Latvijoje, liko su 36-uoju pulku, matyt, jai pavaldus tapo 260-asis pulkas, dislokuotas Estijoje, į Ukrainą iš Lenkijos 1947 m. buvo perkelta 64-oji MGB divizija, taigi Ukrainoje 1947 m. veikė 62-oji, 64-oji, 65-oji, 81-oji ir 82-oji MGB divizijos. Lietuvoje 1947-1952 m. buvo išsidėsčiusi 4-oji MGB divizija, ji turėjo aštuonis pulkus (1951 m. pradžioje divizija padalyta pusiau: į 2-ąją ir 4-ąją divizijas, kiekvienoje buvo po keturis pulkus)⁶.

1948 m. MGB divizijos iš partizanų paėmė tiek ginklų⁷:

	4-oji ŠD (Lietuva)	5-oji (Latvija)	7-oji (Gudija)	62-oji. 65-oji. 81-oji, 85-oji ŠD (Ukraina)	Iš viso
Minosvaidžių	-	-	-	6	6
Kulkosvaidžių	156 (37 %)	36	14	218	424
Automatų	376 (19 %)	144	59	1418	1997
Šautuvų	795 (25 %)	236	139	1988	3158
Pistoletų	803 (29 %)	234	106	1632	2775
Žiūronų	74 (84 %)	9	2	3	88
Radio stočių	3 (27 %)	2	1	5	11
Rašomųjų mašinėlių	12 (10 %)	7	1	92	112
Rotatorių	3 (60 %)	-	-	2	5

Susumavę, kaip partizanai sakydavo, „ilguosius ginklus“, t. y. kulkosvaidžius, šautuvus, automatus, gausime, jog tarp šių Lietuvos partizanų ginklų 12 proc. sudarė kulkosvaidžiai, o tarp ukrainiečių ginklų jie sudarė tik 6 proc. Taigi mūsų partizanai santykinai turėjo dvigubai daugiau šių efektyviausių partizaniniame kare ginklų.

Įdomūs ir duomenys iš tos pačios 1948 m. suvestinės, kurioje išvardijami čekistų karių mūšiuose prarasti ginklai. Jų nėra daug, tačiau turint omenyje, kad partizaninio karo mūšiuose rusų karių dalyvaudavo dešimteriopai daugiau ir kad nukauti rusai paprastai likdavo gulėti šalia savų karių, ir tie ginklai ši tą reiškia (partizanai dažniausiai ginklais apsirūpindavo nukovę stribus arba pirkdavo jų iš RA karių). Partizanai prieš ginklus galėdavo pasiimti tik tuo atveju, jei būdavo nukovė visus karius. Tokios galimybės paprastai atsirasdavo tada, kai kariams būdavo surengiamos pasalos ar kai jų mašina būdavo susprogdinama. Taigi 1948 m. partizanai mūšio lauke yra paėmė tiek čekistų karių ginklų:

Kulkosvaidžių	Šautuvų	Automatų	Pistoletų	Granatų	Šovinių
Lietuvos partizanai					
2	4	11	4	-	1400
Ukrainos partizanai					
3	20	19	5	12	2347

Iš kitų šalių tik Gudijos partizanai mūšio lauke yra paėmę vieną šautuvą.

Prieštaringos išvados kyla palyginus Lietuvoje ir Ukrainoje čekistų naudotus kovos metodus. 1947 m. Lietuvoje okupantai, turėdami MGB duomenų, surengė 529 dideles operacijas ir sudarė 14 538 smulkius įvairių tipų būrius, o neturėdami MGB duomenų, tai yra daugiau pasikliaudami atsitiktinumu, surengė atitinkamai 34 ir 57 492 išpuolius. Taigi iš viso Lietuvoje 1947 m. surengtos 563 didelės operacijos bei 72 030 smulkesnių išpuolių. Ukrainoje tais pat metais surengtos 10 093 operacijos turint MGB duomenų ir 195 - be jų bei 34 463 smulkesni išpuoliai turint MGB duomenų ir 25 028 - be jų. Iš viso Ukrainoje 1947 m. surengtos 10 288 operacijos ir 59 491 smulkesnis išpuolis⁸. Taigi Lietuvoje operacijų ir smulkių išpuolių santykis buvo 1:128, o Ukrainoje - 1:6. Operacijų Ukrainoje surengta 18 kartų daugiau negu Lietuvoje, o smulkių išpuolių Lietuvoje surengta 12 539 daugiau negu toje įnirtingai kovojusioje šalyje. Kovos metodai taip ryškiai skyrėsi tikriausiai dėl to, kad Ukrainos čekistų vadai mėgo vadovauti didelėms kariuomenės grupėms (tai buvo būdinga ir kai kuriems karininkams Lietuvoje), nes operacijose paprastai dalyvaudavo nuo 100 iki kelių tūkstančių karių, o smulkiuose tarnybiniuose būriuose-10-25 kariai. Manytume, jog svarbiausia priežastis ta, kad Ukrainos partizanų būriai buvo dideli ir jie veikė didžiuliuose Volynės, Polesės miškų masyvuose bei Karpatų kalnuose, todėl prieš juos rengti operacijas buvo tikslinga, nes mažas kariuomenės būrys tokiu atveju ne ką galėtų padaryti.

Mūsų partizanai dažniausiai veikė nedideliais 3-5 žmonių būreliais, todėl su jais sėkmingai galėjo kovoti ir nedideli kariuomenės būriai. Antra vertus, tokio spėjimo nepatvirtina kiti duomenys. 1947 m. sovietų kariuomenė Lietuvoje 674 kartus susidūrė su partizanais ir tų susidūrimų metu nukovė 1344 partizanus, t. y. beveik po du partizanus vidutiniškai per vieną susidūrimą. Ukrainoje tais metais buvo 2319 susidūrimų, kurių metu žuvo 4136 partizanai, t. y. vidutiniškai po 1,8 partizano kiekvieno susidūrimo metu. Galima būtų manyti, kad Ukrainos partizanai, veikdami nors ir didesniais būriais, dėl patogesnių gamtos sąlygų sugebėdavo sėkmingai išsisukti nuo okupantų smūgių ir nesileisdavo apsupami. Gali būti, jog dideliuose miškuose ir kalnuose, į kuriuos vedavo tik vienas ar keli keliai, ukrainiečiams būdavo patogų rengti pasalas ir todėl smulkiems okupantų būriams būdavo per daug pavojinga veikti. Ukrainoje vidutiniškai kasdien būdavo surengiama po 30 operacijų ir išsiunčiama tik po 165 smulkius tarnybinius būrius. Beje, 1947 m. Estijoje buvo 16 okupantų susidūrimų su partizanais, kurių metu žuvo 39 partizanai, Latvijoje atitinkamai 60 ir 106, Gudijoje - 39 ir 60.

Taip pat ir kiti čekistų duomenys lyg ir paneigia spėjimą, kad Vakarų Ukrainoje partizanų būriai 1947 m. buvo daug didesni už mūsų partizanų būrius. Čekistai nurodo, jog tais metais visiškai buvo sunaikinta tiek būrių ir juose esančių partizanų:

Estija	Latvija	Lietuva	Vakarų Gudija	Vakarų Ukraina	Iš viso
Būrių					
3	19	47	17	359	445
Juose partizanų					
14	124	290	100	2718	3246
(Vidutiniškai partizanų viename būryje)					
4,7	6,5	6,0	6,0	7,5	7,3

Kaip matyti, ukrainiečių partizanų būriai tik truputį buvo didesni už mūsų krašto partizanų būrius. Galimas daiktas, Ukrainoje pirmiausia buvo sunaikinti negausūs būriai, veikę ne itin miškingose ir kalnuotose vietovėse.

Ir dar vienas, šį kartą gana šiurpus palyginimas: kiek mūsų ir kitų šalių žmonių teikė informaciją okupantams, t. y. kaip aktyviai veikė okupantų sukurti agentų tinklai. Taip palyginti galime todėl, kad 1947 m. čekistų duomenų suvestinėje yra pateikti skaičiai, kiek partizanų žuvo agentams nurodžius kariuomenei jų buvimo vietą, o kiek - atsitiktinai miškuose ar kaimuose susidūrus⁹. Štai tie duomenys:

Lietuva	Ukraina	Gudija	Latvija	Estija
Nurodžius agentams žuvo				
859 (64 %)	2405 (58 %)	57 (95 %)	89 (84 %)	39 (91 %)
Žuvo atsitiktinai susidūrus				
485 (36 %)	1732 (42 %)	3 (5 %)	17 (16 %)	4 (9 %)

Šie skaičiai patvirtina mintį, jog mūsų partizanai daugiau civilių gyventojų bausdavo mirtimi todėl, kad Lietuvoje buvo daugiau išdavikų negu Ukrainoje. Mažai guodžia tai, jog Gudijoje, Latvijoje ir Estijoje buvo dar baisiau - ten jau 1947 m. beveik visi partizanai žūdavo juos išdavus. Beje, trumpai apie mirties nuosprendžių vykdymą saviems išdavikams. Partinė ir čekistinė propaganda klykė apie partizanų kraugerškumą, tarsi jiems mirties nuosprendžio įvykdymas būtų buvęs niekų darbas. Partizanai, numatę įvykdyti karo lauko teismo nuosprendį, būdavo priversti viską detaliai apgalvoti ir būti viskam pasirengę, nes po nuosprendžio įvykdymo paprastai prasidėdavo įnirtingos partizanų paieškos, kurios trukdavo ne vieną ir ne dvi dienas. Jų metu buvo lengva pakloti savo galvą.

Labai santykinai galime palyginti pasipriešinimo mastus ir pasitelkę duomenis apie ginkluotojo pasipriešinimo slopinimą Lenkijoje. Santykinai todėl, kad Lenkijos padėtis buvo kitokia negu Lietuvos, tad ir priešintis prieštaisy buvo ne tokios svarios. Sovietai su lenkais elgėsi labai brutaliai, kai buvo okupavę Lenkijos dalį 1939 m. (prisiminkime tūkstančių lenkų karininkų sušaudymą prie Katynės!), bet 1944 m. okupuodami Lenkiją elgėsi kur kas nuosaikiau, jei neskaitytume to baisaus apskaičiuoto leidimo vokiečiams išžudyti ir sugriauti sukilusią Varšuvą. Gal sovietai nutarė pakeisti taktiką, gal juos veikė aktyvus lenkų pasipriešinimas vokiečiams (juk jie tarsi buvo vienoje fronto pusėje), gal reikėjo „sužaisiti partiją“ su Vakarais, inkorporuojant Lenkiją į savo įtakos zoną ir t. t. Šiaip ar taip, sovietai Lenkijoje naudojo kur kas mažiau prievartos negu Lietuvoje. Vis dėlto, turint galvoje, kad Lenkijoje gyveno per 10 kartų daugiau gyventojų negu Lietuvoje, kad joje iš seno buvo stiprios antirusiškos nuotaikos, kad kovoje su vokiečiais buvo susiformavusi Londono emigracinei vyriausybei pavaldi stipri Armijos krajosvos (AK) kariuomenė, Lenkijos pasipriešinimo galimybės sovietai negalėjo ignoruoti. Tam pasipriešinimui slopinti

1944 m. spalio mėn. buvo sudaryta sovietų vidaus kariuomenės jungtinė divizija, į kurią įėjo 2-asis, 11-asis, 18-asis ir 98-asis PP, 145-asis ŠP, 198-asis atskirasis motobatalionas. Vėliau tai divizijai įvairiu laiku priklausė 338-asis PP, 267-asis ŠP ir šarvuotų traukinių divizionas. Dar vėliau šios

ir kitos kariuomenės dalys įėjo į 64-ąją ir 59-ąją ŠD. Kovų intensyvumas Lenkijoje nebuvo didelis. 64-oji ŠD 1945 m. vasarą įvykdė tik apie 25 operacijas (Lietuvoje tiek operacijų įvykdydavo vienas pulkas per kelis mėnesius). Lenkai aktyviai nesipriešino dėl daugelio priežasčių (daug netekta energingiausių žmonių vokiečių okupacijos metais, žmonės po anos okupacijos pervargę, sovietai - tarsi ir išvadotojai nuo vokiečių košmaro, šio toks NKVD teroras ir t. t.). 1945 m. sausio 19 d. buvo paleista AK. Ją pakeitusios kelios pagrindžio organizacijos aktyviai nesipriešino. Nuo 1945 m. rugpjūčio mėn. sovietai savo vidaus kariuomenę Lenkijoje pradeda mažinti. Paskutinė - 64-oji ŠD - iš Lenkijos į Vakarų Ukrainą buvo permesta 1946 m. vasarą¹⁰. Taigi 1945 m. vasarą, pačiame pasipriešinimo įkarštyje, dešimt kartų didesnę Lenkiją labai švelniai tramdė keturios šaulių divizijos, kurias sudarė apie 20 pulkų. Lietuvoje tuo metu taip pat buvo apie 20 vidaus kariuomenės pulkų.

Palyginimą su Lenkija perša mūsų tautų charakterio panašumai. Latviai ir estai sugebėdavo racionaliai vokiečių išlavintu protu pasverti savo veiksmų padarinius, o lietuvius ir lenkus neretai pagaudavo romantinis polėkis, kuris šaltakraujiškus naudos apskaičiavimus nustumdavo į šalį. Nepaisant tų panašumų, mūsų ir lenkų žmonės pokario metais elgėsi skirtingai. Aplinkybės modeliavo elgesį.

¹ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 16-17.

² *Genocidas ir rezistencija*. 1997. Nr. 1, p. 180.

³ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 16-17.

⁴ *Ibid.*, l. 19.

⁵ *Ibid.*, l. 30-39.

⁶ RVKA, 1918-1960 m. archyvinių fondų sąrašas.

⁷ *Ibid.*, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 107.

⁸ *Ibid.*, l. 35-36.

⁹ *Ibid.*, l. 34-38.

¹⁰ *Repressiji protiv poliakov i pol'skich graždan*. Moskva, 1997, s. 199-205.

Lietuvoje žuvę vidaus kariuomenės kariai

Detaliau išnagrinėti klausimą, kiek Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu žuvo sovietų vidaus kariuomenės karių, verčia keletas priežasčių. Pirmą, skaitant okupacinės kariuomenės suvestines, dažnai atrodo, tarsi mūsų partizanai buvo visiškai bejėgiai, nesugebėję net apsiginti. Kyla įspūdis, kad juos sovietų kariai nesunkiai nukaudavo, o jų pačių partizanų kulkos tarsi neįmdavusios. Tuo tarpu ne iš vieno čekistinio kario pasisakymų aiškėja, jog buvo anaip tol ne taip, jog sovietai labai prisibijojo partizanų. Jų baimę ir partizanų kovingumą rodo ir tai, kad sovietų kariams nebūdavo leidžiama atakuoti partizanų, jeigu jų pačių nebūdavo 3-4 kartus daugiau. Patys partizanai buvo įsitikinę, jog žuvus vienam partizanui, žūdavo ir 3-5 priešai. Antra, nors apytiksliai žinoti okupacinės kariuomenės nuostolius mus verčia ir noras žinoti istorinę tiesą.

Kiek iš tikrųjų Lietuvoje žuvo su partizanais kariavusių sovietų kariškių, turbūt tiksliai niekada nesužinosime. 1944-1945 m., ypač Antrojo pasaulinio karo metu, kai iš vienos ir iš kitos pusės buvo daugiausia aukų, sovietai savo nuostolius skaičiavo labai apytiksliai, o ir vėliau, kai pradėjo skaičiuoti tiksliau, skaičiais galėjo manipuliuoti. Tai daryti jie gglėjo dėl dvigubo žuvusiųjų, sužeistųjų ir „nusivestųjų“ skaičiavimo. Mat atskirai buvo skaičiuojami nuostoliai, patirti partizanams puolant (*pri bandprojavlenijach*), ir patiems sovietams puolant, t. y. partizanams ginantis (šitai buvo įvardijama kaip nuostoliai, patirti operacijų metu). Labai retai ataskaitose būdavo pateikiami abiejų tipų nuostoliai, dažniausiai tik tie, kurie buvo patirti partizanams puolant, t. y. čekistų surengtų operacijų metu. Net norėdamas patikrinti, ar visi nuostoliai yra suskaičiuoti, nežinai, prie kurios grupės nuostolių jie yra prisumuoti ir ar išvis prisumuoti. Dar painesnis negu kariškių yra sribų nuostolių skaičiavimas (Ypatingajame archyve saugomos 8 apystorės bylos, kuriose tiek likę gyvi sribai, tiek žuvusiųjų vaikai - dėl sovietmečiu buvusių įvairių lengvatų - su liudininkų pagalba įrodinėjo, jog tas ar kitas žmogus buvo sribas; tai rodo, kad dalis žuvusių sribų nebuvo suregistruoti). Net apytiksliai negalime nustatyti, kiek partizaniniame kare žuvo okupantų ir kolaborantų iš dar dviejų represii-

nių struktūrų - čekistų operatyvininkų ir milicininkų. Išlikę tik 1944-1945 m. duomenys, o vėlesnių laikų - labai fragmentiški.

Norėdami bent apytiksliai nustatyti, kiek okupantų karių žuvo mus dominančiu laikotarpiu, turime remtis beveik vien čekistų dokumentais, jų duomenimis, nors jų patikimumas yra abejotinas. Ten, kur partizanai buvo gerai organizuoti, jie registravo visas kovas, jos būdavo įrašomos ir į partizano žinių lapą. Kiek kartų partizanas dalyvavo kautynėse, būdavo nurodoma jį apdovanojant. Antai po mirties apdovanojant legendinį partizaną K. Pyplių-Mažylį-Audronį (jis su J. Lukša-Skirmantu 1947 m. buvo prasisiveržęs į Vakarus, o 1949 m. pavasarį grįžo atgal, žuvo 1949 m. rugsėjo 23 d. Kalesnykų miške prie Daugų) pačiu aukščiausiu partizanų apdovanojimu - Laisvės kovos karžygio vardu, nurodoma, jog jis yra dalyvavęs 18 kautynių¹. Stabams rengiamose ataskaitose būdavo išvardijami susidūrimai su sovietais bei kolaborantais ir nurodomi tiek vienos, tiek kitos pusės nuostoliai. Tačiau tokių dokumentų išliko nedaug. Čekistai buvo paėmę nemažai štabų dokumentų, dalis į jų rankas pateko jau po partizaninio karo, tačiau daugumą jų čekistai sunaikino. Šiek tiek dokumentų liko baudžiamosiose bylose, nes jie būdavo įkalčiais gyviems paimtiems partizanams apkaltinti. Daug partizanų dokumentų yra ne originalai, o vertimai į rusų kalbą, nes dauguma saugumiečių lietuvių kalbos nemokėjo.

Skaitant partizanų dokumentus, stebina, kaip blaiviai juose analizuojama padėtis. Tačiau duomenys apie mūšių rezultatus vargu ar yra visiškai objektyvūs. Visų laikų ir tautų karų statistikai beveik visuomet pagražindavo duomenis saviškių naudai. Tuo būdavo išreiškiamas patriotizmas, keliamas kovos dvasia, sumenkinamas priešas ir iškeliamas savųjų didvyriškumas. Lietuvoje vykusio partizaninio karo metu žuvusių priešų skaičių mūsų vyrams iš tikrųjų būdavo sunku nustatyti, nes daugumoje kautynių partizanams tekdavo trauktis nuo keleriopai gausesnio priešo, o tokiam mūšyje iššovus, sunku nustatyti, ar priešą pakirto kulka, ar jis šiaip pripuolė prie žemės. Be to, mūsų žmonės, linkėdami gero partizanams ir laukdami jų pergalių, visada buvo linkę liudyti didelius okupantų nuostolius. Štai kaip tą mūsų žmonių, dažniausiai kaimiečių, ir partizanų sąveiką - vieniems kovojant, kitiems daugiau ar mažiau pasyviai priešinant - 1950 m. nusakė vienas žymiausių partizanų analitikų, drąsus ir doras žmogus, tuo metu buvęs Dainavos apygardos vadu, L. Baliukevičius-Dzūkas: „Geriausiais kaimo nuotaiką pakelia ir skatina jį nepasiduoti bei priešintis - tai partizanų sėkmingai suruoštos pasalos priešui. Anksčiau, kai dar nebuvo tokio priešo

spaudimo, partizanai tykodavo priešą ištisas savaites dažnai tik tam, kad jį sunaikintų, galėtų pakelti žmonėms nuotaiką"².

Štai kokių duomenų pateikė Tauro apygardos atskirų rinktinių vadai 1946 m. gegužės 3 d. įvykusiame rinktinių vadų suvažiavime: 1) Gedimino rinktinė (tuo metu apie 180 kovotojų) dalyvavo apie 6 žymesnėse kautynėse, jose žuvo maždaug 120 partizanų, o priešų nukauta vien Kalniškės mūšyje apie 400; dar apie 100 enkavedistų sunaikinta kitose kautynėse; vietinio aktyvo ir sribų sunaikinta apie 400; 2) Vytauto Didžiojo rinktinėje (tuo metu - 40 partizanų) žuvo 7 partizanai, karių nukauta 2, aktyvo ir sribų - 70-80; 3) Geležinio Vilko rinktinė (tuo metu apie 200 partizanų) dalyvavo 15 kautynių, jų metu žuvo 39 kovotojai ir 2 buvo suimti; aktyvo sunaikinta apie 40, sribų ir karių - apie 100³. Iš šių ataskaitų matyti, kad mažesnėse rinktinėse būdavo skaičiuojama tiksliau, o didelėse - gana apytiksliai.

Neabejotinai tiksliai Merkio rinktinės vado A. Ramanausko-Vanago ataskaita Dainavos apygardos vadui, kurioje jis rašė, kad 1946 m. lapkričio 14 d. Daugų valsčiaus Raktininkų kaime 3-iasis batalionas ir Geležinio Vilko grupė buvo surengusi pasala, deja, nevysiškai sėkmingai, nes nepatyręs partizanas per anksti iššovė. Kilus mūšiui nukauta 18 sribų ir 10 kariškių - iš jų vienas kapitonas ir du leitenantai, - sudeginta mašina, paimta du lengvieji kulkosvaidžiai, 8 šautuvai, 7 automatiniai pistoletai, 25 granatos ir t. t.⁴

Manytume, jog partizanų pateikti duomenys apie savųjų žuvimą yra absoliučiai tikslūs, o dėl žuvusių karių skaičiaus, ypač Kalniškės mūšyje, galima ir suabejoti. Patys čekistai teigė, kad tame pusdienį trukusiame mūšyje su beveik šimtu gerai ir patogioje vietoje - kalvos viršūnėje - įsivirtinusių partizanų žuvo tik keturi 220-ojo pasienio pulko kariai. Vargu ar tai atitinka tiesą.

Čekistai įvairiai manipuliudavo į nelaisvę paimtų ir nukautų partizanų skaičiumi. Dažniausiai būdavo teigiama, jog nukauta tiek ir tiek partizanų, tačiau juos nusinešė ar nusivežė saviškiai. Iš tiesų partizanai po mūšio stengdavosi paimti savo žuvusius ginklo brolius, kad iš jų nebūtų tyčiojamosi turgų aikštėse ir kad žuvusieji būtų deramai palaidoti. Žuvusius, iš mūšio negrižusius draugus jie tiksliai suskaičiuodavo, o čekistai tą žuvusių ir nusivežtų partizanų skaičių visuomet išpūsdavo.

Šiuo atžvilgiu įdomūs abiejų pusių duomenys apie Merkinės puolimą 1945 m. gruodžio 15 d. Apie šį puolimą yra nemažai dokumentų. Partiza-

nai jį aprašė Merkio rinktinės štabo metraštyje⁵. Yra išlikęs A. Ramanausko-Vanago pranešimas apygardos vadui J. Vitkui-Kazimieraičiui⁶. Iš priešo dokumentų paminėtini šie: 261-ojo ŠP operatyvinė suvestinė⁷, 261-ojo ŠP vadų ir Alytaus apskrities čekistų vadų pranešimas P. Vetrovui, J. Bartašiūnui, D. Jefimovui ir I. Rudykai⁸ bei 211-ojo ŠP štabo viršininko pplk. Denisenkos mūšio dėl tilto „Aprašymas“¹⁹.

Kaip paaiškėjo iš šių dokumentų, partizanai puolė Merkinę po to, kai ten buvo užpulti 7 sribai, jų vadas nukautas, vienas sribas sunkiai sužeistas. Šis puolimas tikriausiai buvo specialiai planuotas žinant, kad čekistai toje vietovėje ieškos partizanų, į įvykio vietą buvo išsiųsta daug Merkinės sribų ir joje išsidėsčiusio 261-ojo ŠP 8-osios kuopos karių. Anot čekistų, Merkinę puolė apie 200 partizanų, o A. Ramanausko-Vanago, vadovavusio tam puolimui, teigimu, jų buvo 45. Partizanai užėmė valsčiaus, milicijos būstines, paštą, išvijo karius iš cerkvės, tačiau, kaip rašoma Merkio rinktinės metraštyje, „.... bažnyčios Vanagas liesti nedrįsta, nes tai šventa visų tikinčiųjų vietovė“. Daugiausia partizanų nukovė bažnyčios bokšte įsitvirtinę kariai su sribais. Partizanų puolimas nevysiškai pavyko ne vien dėl to, kad Vanago vyrai taktiniu atžvilgiu buvo prastai pasirengę, bet ir dėl to, kad iš Užnemunės turėjęs atvykti į pagalbą A. Grušausko-Siaubo būrys, patyręs nuostolių, turėjo atsitraukti nuo tilto, saugomo 14-osios geležinkelio apsaugos divizijos 211-ojo pulko 6-ojo bataliono 16 karių, kurie, dengiami kelių dzotų, atsisaukė iš dviejų kulkosvaidžių ir kitų ginklų. Nemunas dar nebuvo užšalęs ir į miestelį buvo galima patekti tik mediniu tiltu.

Šio puolimo metu partizanai žuvo dviejose vietose: užimdami miestelį ir mėgindami prasiveržti per tiltą. Čekistai ataskaitose rašė, kad keturias valandas trukusiame mūšyje, gindami miestelį, jie nukovė 20 miestelį puolusių partizanų. Tuo tarpu Vanagas išvardija 5 žuvusius ir 1 sužeistą (iš pradžių, matyt, sužeisti buvo du, bet vienas vėliau mirė). 211-ojo pulko štabo viršininko „Aprašyme“ teigiama, jog šturmuodami tiltą žuvo maždaug 25 partizanai, nors nurodoma, kad mūšio lauke liko 6 lavonai (jų partizanai negalėjo pasiimti, nes jų žuvimo vietos buvo apšaudomos iš kulkosvaidžių). Taigi tikėtina, jog ir čia partizanų nuostoliai buvo 3-4 kartus padidinti. Apie savo nuostolius čekistai pranešė, jog puolimo metu žuvo vienas sribas, buvo sunkiai sužeistas leitenantas, dar vienas karys lengvai sužeistas.

Partizanai metraštyje nurodė, kad žuvo vienas priešo karys; ar žuvo daugiau - nežino. Tuo tarpu pranešime Kazimieraičiui Vanagas rašė, kad

žuvo 15 karių ir 2 sribai. Šiuos skaičius galima paaiškinti noru padidinant savo laimėjimą kelti kovotojų dvasią. Šio vidurdienį įvykdyto Merkinės puolimo reikšmė buvo tikrai didelė, verta legendų - gandas apie didžiulį, neva šimtų partizanų puolimą pasklido ne tik po Dzūkiją, bet ir po visą Lietuvą ir kėlė žmonių dvasią.

Jei būtų likę daugiau tokių partizanų ir čekistų dokumentų apie tuos pačius mūšius, būtų galima daryti platesnius apibendrinimus. Kadangi jų nėra, tenka remtis vien čekistų statistika.

Kaip žinome, čekistai teigė, kad jie 1944-1953 m. nukovė apie 20 tūkst. partizanų ir apie 18 tūkst. paėmė gyvų. Todėl gali atrodyti, kad oficialiai okupantų pateikiami duomenys apie savo ir ginkluotų kolaborantų nuostolius (maždaug tūkstantis žuvusių kariškių, apie du tūkstančius žuvusių sribų) yra per menki, palyginus su mūsų miško brolių nuostoliais. Čekistai mažino savo nuostolius (tai mėginsime įrodyti toliau). Bet lygindami abiejų kovojusių pusių nuostolius turime turėti galvoje dar štai ką:

1. Su partizanais kovojo ne tik kariškiai, sribai ir milicininkai. Su jais kovojo visas operatyvininkų aparatas, kuriame 1953 m. gegužės 1 d. dirbo 3544 asmenys¹⁰. Kartu su operatyvininkais prieš partizanus veikė didžiulis jų sukurtas agentūrinis aparatas. Agentų ir informatorių 1951 m. buvo 27,7 tūkst.¹¹ Operatyvininkų (šie informacijos dar gaudavo tardymų metu) ir agentų veikla sudarydavo tokias sąlygas, kad kariuomenė dažnai partizanus užklupdavo netikėtai, nepasirengusius mūšiui.

Atviruose mūšiuose miške partizanai turėdavo tam tikrą pranašumą. Štai ką apie tai pasakojo partizanų būrio vadas M. Paškonis-Liūtas-Don Kichotas: „Kiek žinau iš patirties, susirėmimuose su NKVD kariuomene partizanų žūdavo labai mažai. Mums buvo gerai pažįstamas kiekvienas medis, kelmas, akmuo, apylinkė. Mes laukiame, kada priešai pakils, o jie mūsų nemato, tik maždaug nujaučia, kur esam. Rusai puola visada atvirai, triukšmingai „taranuodami“. Todėl partizanui labai patogu tokią armiją šienaut iš kulkosvaidžių ir automatų. Kautynėse mūsų žūdavo vienas, du, trys, o jų - 15-20 kareivių. (Kai susidūrėm su enkavedistais Ragielių miške, žuvo tik vienas partizanas, o kareivių - beveik 70.) Apsupimo metu mūsų tikslas būdavo gintis iš paskutiniųjų ir daryt viską, kad gyvų nepaimtų. Tokių vyrų tarp mūsų buvo daug, jie lemiama minutę priešams gyvi nepasidavė, patys sau padarė galutinį nuosprendį“¹². Mūsų miško broliai iš tiesų buvo drąsūs vyrai, bet pasipriešinti galėjo tik mūšyje, o ne užklupti slėptuvėse. Jau net 1947 m. beveik 2/3 partizanų žuvo dėl to, kad

buvo išduoti. Dalis jų žuvo būtent bunkeriuose, dalis buvo užklupti nepasirengę mūšiai, dalis iššaudyti atvirame lauke ir pan.

Be minėtų ginkluotų grupuočių, su partizanais kovojo ir vadinamieji ginkluoti aktyvistai, kurių įvairiais partizaninio karo laikotarpiais buvo 5-8 tūkst. Negalime užmiršti ir to, kad pokario Lietuvoje buvo įkurdinta ne mažiau kaip 10 RA divizijų (40-60 tūkst. karių), kurios prireikus taip pat talkino čekistams. Pagaliau šios divizijos okupantams ir kolaborantams teikė saugumo jausmą, bent jau miestuose. Taigi jėgos buvo labai nelygios. Neskaitant RA karių, 1947 m. su kiekvienu partizanu kovojo apie 10 ginkluotų okupantų karių ir kolaborantų.

2. Ne vien skaičiaus pranašumas lėmė jėgų persvarą. Kariuomenė buvo kur kas mobilesne. Net ir 1945 m. ji per trumpą laiką reikiamoje vietoje galėdavo sukongcentruoti tūkstančius karių. Vėliau jos mobilumas tolydžio didėjo, nes vis geriau buvo aprūpinama transportu ir radijo ryšio priemonėmis. Kariai operacijai turėdavo pasirengti per 0,5-1 val., o iškilus pavojui - per 10-15 min. Taigi jau po valandos į mūšio vietą, esančią už 20 km nuo įgulos, sugužėdavo kelios kuopos, o prireikus dar po kurio laiko - keli batalionai. Priešo karių persvara per valandą galėdavo tapti šimteriopai didesnė. Partizanai dažniausiai eidavo pėsčiomis, retkarčiais važiuodavo vežėčiomis ar rogėmis, pavojui užklupus, nujodavo arkliais.

3. Esant tokiai jėgų persvarai, laimėti mūšį būdavo neįmanoma. Norėdami likti gyvi, partizanai turėdavo trauktis, nesileisti būti apsupami. Patekus į apsuptį, tik vienam dviem iš dešimties pavykdavo prasiveržti pro apsupties žiedą. Dažnai žūdavo visi iki vieno. Besitraukiantys, bėgantys - nors ir atsišaudantys - partizanai dažniausiai būdavo neblogas taikynys. Kartais juos nuo mirties gelbėdavo priešų ginklų gedimai ir karių netaiklumas.

Šukuodami miškus arba iš dalies apsupę partizanus, kariai juos mėgindavo išstumti į laukus, kur jų laukdavo tikra pražūtis, nes nebūdavo už ko pasislėpti, kuo prisidengti. Štai kaip 1949 m. rugpjūčio 13 d. Užpelkių miške įvykusias kautynes, kurių metu žuvo P. Bartkus-Žadgaila (partizanavęs nuo 1944 m., 1944-1949 m. buvęs Prisikėlimo apygardos vadu, po to - LLKS prezidiumo sekretoriumi), savo raporte aprašė V. Šniuolis-Vytvytis: „... surikau, kad trauktumės į vakarus, nes tik čia liko neužsupta. Žadgaila paklausė, kur miško giluma, Džiugas parodė šiaurę, tada jis suriko: - Trauktis su perbėgimais, atsišaudant į tą pusę, kad neišspaustų į lauką“¹³.

4. Daugiausia žmonių, tarp jų ir partizanų, Lietuvoje žuvo 1944-1945 m. (per 12 tūkst.), kai partizanams vadovavę karininkai ir puskarininkiai, kariuomenėje neapmokyti partizaninio karo taktikos, mėgino su sovietais kariauti pozicinį karą. Partizanų iškastus apkasus ir blindazus sovietų kariai išdaužydavo minosvaidžių ir patrankų šūviais, o vėliau partizanus iššaudydavo kulkosvaidžiais. Pokario metais mūsų partizanai turėjo ne blogesnius, o gal ir geresnius už sovietų lengvuosius ginklus, bet sunkių jų jie neturėjo, gal tik iš pradžių vieną kitą minosvaidį. O sovietai prireikus pasitelkdavo net aviaciją, šarvuotus traukinius ir kitus tuo metu modernius ginklus.

5. Dauguma pagrindinių partizanų slėptuvių, ypač žemėje įrengti bunkeriai, buvo nepritaikyti gynybai. Dauguma jų teturėjo vieną įėjimą (nors buvo ir labai išradingai įrengtų, su keliais įėjimais bei ilgais kelių dešimčių metrų koridoriais), todėl išdavus bunkerį ir atidarius jo dangtį išsigelbėti nelikdavo jokios vilties. Bunkerį blokavę kariai beveik niekuo nerizikavo, gal tik vieną kitą kartą, kai partizanai būdavo savo bunkerį užminavę ir susisprogdindavo, tada žūdavo ir per arti bunkerio buvę kariai. Tiesa, kartais partizanai, rizikuodami būti sužeisti ir paimiti į nelaisvę, mėgindavo veržtis, pro atidarytą bunkerio angą išmesti granatas.

6. Okupantų kovos metodai buvo klastingi ir žiaurūs. 1944-1945 m. buvo išplitęs (1946 m. kovo mėn. truputį suvaržytas) masiškas sodybų su visais ten esančiais žmonėmis deginimas, užklopus jose partizanus. Neretai tose sodybose partizanų išvis nebūdavo, o būdavo vien įtariama, jog jie ten užaina ar turi slėptuvę (Panemunės dzūkai 1944 m. Kalėdų išvakarėse buvo deginami už antisovietinį nusiteikimą, nors dokumentuose tai buvo apiforminta kaip kovos su partizanais). Tuo atveju, jei partizanai iš tikrųjų būdavo sodyboje, ją padegus padegamomis kulkomis išsigelbėti nuo karių būdavo beveik neįmanoma, nes tiek dienos, tiek nakties metu žmogus gaisro fone būdavo puikus taikinys (išimtis - šiaudų šieno prikrauti kluonai: jie degdami smarkiai rūkdavo, todėl apsupti partizanai kartais patys juos padegdavo ir dūmų priedangoje mėgindavo prasiveržti). Daug partizanų, nenorėdami gyvi patekti į sužvėrėjusių čekistų rankas, yra sudegę jų padegtuose pastatuose.

Okupantai su savo azijatiška klasta užklupo mūsų žmones tam nepasirengusius. Partizanų vardu klastingai veikė čekistų agentai smogikai. Jie ne tik nužudė per 700 partizanų, bet apsimetę partizanais ištardė apie

700 mūsų pasipriešinimo dalyvių¹⁴, kurių dauguma, neįtardami klastos, viską nuoširdžiai jiems išsipasakodavo. Šitaip išgautos žinios - tai ir naujos žūtys, ir nauji suėmimai, ir naujos provokacijos. Būta ir įvairių „operatyvinių kombinacijų“ (pavyzdžiui, neva pamesti dokumentai), kurioms pasisekus partizanai, įtare išdavyste, sušaudė dešimtis, o gal ir šimtus nekaltų žmonių, tarp jų ir savo ginklo brolių.

Čekistai griebdavosi visokiausių išmonių: užmigdydavo įvairiais preparatais, agentų namuose įrengdavo radijo signalizavimo sistemas (jos būdavo įjungiamos pasirodžius partizanams), ištepėdavo partizanų batus ilgai kvapą išlaikančiais tepalais, kad būtų lengviau sekti šunims, ir pan.

7. Pagrįstai galima teigti, jog dalis tų 12 tūkst. vyrų, nušautų 1944–1945 m., nebuvo partizanai, o daugiausia nuo tarnavimo RA ir nuo pasiuntimo į frontą besislapstantys vyrai, daugiausia kaimiečiai. Dalis jų išvis jokia forma okupantams nesipriešino, o buvo nušauti iš sadistinio polinkio ar net per apsirikimą. Kad dalis 1944-1945 m. nušautų vyrų buvo ne partizanai, verčia manyti tas faktas, jog čekistiniai kareivos ataskaitose neretai rašydavo, kad nušovė, tarkime, trisdešimt vyrų, o iš jų paėmė

5 šautuvus, 2 automatus ar pan. Patys čekistai, suprasdami, jog negali būti ginkluotas tik kas 3-4 partizanas, išsigalvodavo įvairių šios situacijos paaiškinimų. Labai populiarius buvo toks: persekiojami partizanai ginklus išmetę, paskandinę pelkėse ir pan., todėl jų neva nepavykę surasti. Čekistų vadovybė buvo nieko prieš, kad pagąsdinimui būtų nušautas ir vienas kitas nekaltas žmogus, tačiau siekė, kad kova su partizanais nebūtų vien imitacija, todėl reikalavo suvestinėse ir ataskaitose būtinai nurodyti, kiek ginklų paimta iš partizanų. Po 1945 m., kai su partizanais daugiausia kovojo 4-oji ŠD, žuvusių partizanų apskaita buvo daugmaž tvarkinga. Tiesa, ir vėlesniais metais ant kai kurių kariškių suvestinių galima rasti operatyvinių pastabas, jog toks ir toks, dažniausiai paimtas į nelaisvę, yra ne partizanas, o tik partizanas rezervistas arba ryšininkas. Kariškiai visą laiką buvo linkę savo nuopelnus išpūsti, nes nuo to priklausė premijos, apdovanojimai, laipsnių ir pareigų pakėlimas.

Tyrinėtojai mano, kad iš 1944-1945 m. žuvusiųjų nuo 1/4 iki pusės buvo ne partizanai. Mūsų manymu, ne mažiau kaip trečdalis tais metais žuvusių žmonių tikrai buvo ne partizanai.

Kiekvienas pilietis turi teisę ginklu priešintis jo šalį okupuojančiai kariuomenei. Kuo besipriešinančiųjų daugiau, tuo tos šalies visuomenė yra labiau pilietišškai subrendusi. Ginklu besipriešinantys okupacijai asmenys

yra agresijos aukos, bet ypač skaudžios aukos yra nužudyti civiliai gyventojai. Pokario metais jų buvo tūkstančiai.

8. Čekistinių karių mažiau žuvo ir dėl mūsų partizanų požiūrio į juos. Partizanai stengėsi neliesti okupantų kariuomenės (nuo jos tik gintis), o atkakliai kovoti su savais išdavikais - sribais, operatyvininkais, aktyvistais, partiniais veikėjais ir komjaunuoliais. Tokia partizanų taktika pasiteisino. Maždaug iki 1950 m. partizanai pajėgė tiek nepriklausomos valstybės atkūrimo idėjomis, tiek naudodami jėgą prieš išdavikus išlaikyti mūsų tautą gana vieningą, mažai beužkrėstą komunizmo dogmomis.

9. Čekistiniai kariai, net eiliniai, tarnaudami 5-6 metus, tapdavo profesionaliais, gana gerai parengtais žudikais, o partizanai, ypač po 1945 m., negalėdavo net pasitreniruoti savo ginklais (tai darydavo didesniuose rūsiuose ir kitose uždaroose patalpose, kol jos prisipildydavo dūmų). Be to, ilgainiui jų ginklai, ypač šoviniai, anot partizanų, „supuvo“.

10. Operacijose prieš partizanus - kartais su kariuomene, o retsykais ir vieni - dalyvaudavo ir sribai, jų nuostoliai tame kare buvo kur kas didesni.

Kokius duomenis apie savo, „raudonųjų“, nuostolius pateikia čekistai? 1953 m. spalio 25 d. pažymoje, pasirašytoje MVD 4-osios valdybos (2-N valdybos įgaliojimų perėmėjos) viršininko mjr. P. Raslano, tarp įvairių suvestinių duomenų, nurodančių, kiek čekistai pasidarbavo Lietuvoje, yra duomenų ir apie okupantų bei kolaborantų nuostolius¹⁵:

1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	Iš viso
Įvykdyta partizanų puolimų (vražeskich projavlenij)										
854	3324	2354	1572	823	560	285	187	93	63	10 115
Jų metu nukauta										
582	3419	2731	2626	1673	1018	494	272	92	17	12 924
Iš jų sovietinio aktyvo										
253	447	493	299	256	122	83	52	17	-	2 022
Nuostoliai vykdant operacijas										
93	725	273	155	118	98	50	44	35	5	1 596

Šią suvestinę čekistai parengė gana kruopščiai, joje jau nėra kai kurių aiškiai du tris kartus padidintų skaičių (kad ir apie gyvus paimtus partizanus), tačiau, kaip ir visa čekistų statistika, ji nėra visiškai patikima. Joje neiššifruojama, kas buvo tie daugiau kaip 12 tūkst. partizanų nukautųjų, išskiriamas tik „sovietinis aktyvas“. Kaip vėliau išaiškėja, šitaip buvo vadinami ir tikrieji ginkluoti aktyvistai, ir sribai. „Nuostoliai vykdant ope-

racijas" galėtų būti kariškių nuostoliai, patirti partizaniniame kare, tačiau jie nesutampa su duomenimis, kuriuos yra paskelbęs 4-osios divizijos štabas. Taip ir lieka neaišku, ar į „nuostolius“ čekistai įskaičiavo tik žuvusius, ar ir sužeistuosius, ar vien kariškius, ar ir operatyvininkus ir t.t. Šiaip ar taip, jie yra per maži ir jais galima remtis tik santykinai.

Daugiausia turime duomenų apie sovietų nuostolius 1944 ir 1945 m. Antai ministro J. Bartašiūno pažymoje apie partizanų puolimus 1944 m. liepos mėn.-1945 m. birželio 1 d.¹⁶ rašoma, jog per tą laiką partizanai surengė 2009 puolimus, kurių metu 1492 žmonės nukovė, 209 sužeidė, 275 nusivedė. Iš jų:

1. NKVD-NKGB darbuotojų: nukauta - 71, sužeista - 10, nusivesta - 4.
2. NKVD ir RA karininkų: nukauta - 24, sužeista - 6, nusivesta - 1.
3. Eilinių ir seržantų: nukauta - 70, sužeista - 25, nusivesta - 3.
4. Sovietinio partinio aktyvo: nukauta - 493, sužeista - 43, nusivesta - 15.
5. Kitų „piliečių“: nukauta - 834, sužeista - 125, nusivesta - 110.

Kitoje pažymoje pateikiami tokie skaičiai!:

1944 m.	1945 m. sausis	vasaris	kovas	balandis	gegužė	Iš viso
1. Pulta NKVD-NKGB darbuotojai, milicininkai, kariai, aktyvas						
383	68	55	57	53	75	691
2. Pulta įstaigos ir įmonės						
148	12	17	8	43	49	277
3. Kiti puolimai						
323	158	115	139	253	353	1341
Iš viso						
854	238	187	204	349	477	2309

Per tuos puolimus nukauta:

1. NKVD-NKGB darbuotojų						
35	6	4	7	7	14	73
2. NKVD VK ir RA karininkų						
19	2		1	2	5	29
3. Eilinių ir seržantų						
26	2	6	15	12	12	73
4. Aktyvistų						
253	53	54	46	50	86	542
5. Kitų „piliečių“						
582	135	141	174	253	344	1629

OBB viršininko pplk. B. Burylino patvirtintose dviejose pažymose pateikiami tokie duomenys apie partizanų 1944 m.-1945 m. rugpjūčio 1 d.

surengtus puolimus ir jų metu patirtus „raudonųjų“ nuostolius¹⁸ (antroji pažyma taip pat pasirašyta rugpjūčio mėn., jos duomenys pateikti skliausteliuose skiltyje „iš viso“¹⁹:

1944 m.	1945 m. I ketvirtis	II ketvirtis	Liepa	Iš viso
Partizanų puolimų				
854	629	1213	308	3004 (2898)
1. Teroro aktai prieš NKVD-NKGB darbuotojus, kariuomenę, stribus, aktyvą				
383	180	231	133	927 (865)
2. Diversijos prieš transportą, ryšius, įmones				
27	9	19	2	57 (55)
3. Įmonių, kolūkių puolimai				
121	28	130	37	316 (295)
4. Kiti puolimai				
323	412	833	136	1704 (1683)
Partizanai nukovė				
582	450	840	244	2116 (2027)
Iš jų:				
1. NKVD- NKGB darbuotojų ir milicininkų:				
nukauta 35	17	28	15	95 (89)
sužeista 5	5	7	6	23 (19)
nusivesta	2	6	-	8 (11)
2. NKVD VK ir RA karininkų:				
nukauta 19	3	9	5	36 (36)
sužeista 3	2	4	1	10 (9)
nusivesta	1	-	1	2 (1)
3. Eilinių ir seržantų:				
nukauta 26	23	42	17	108 (99)
sužeista 5	16	11	4	36 (36)
nusivesta	3		2	7 (5)
4. Sovietinio partinio aktyvo:				
nukauta 253	153	187	57	650 (617)
sužeista 12	21	28	20	81 (66)
nusivesta 85	34	88	35	242 (220)
5. Kitų „piliečių“:				
nukauta 249	254	574	150	1227 (1186)
sužeista 36	32	101	18	187 (188)
nusivesta	52	150	40	242 (252)

Dar vienoje B. Burylino pažymoje²⁰ rašoma, jog 1945 m. iš viso užregistruota 3224 partizanų puolimai, iš jų:

1. Teroras prieš kariškius, milicininkus, aktyvistus - 905.
2. Valstybinių įstaigų, įmonių puolimai - 333.
3. Kiti puolimai - 1986.

Per puolimus:

nukauta - 2419, sužeista - 476, nusivesta - 537.

Iš jų:

1. NKVD-NKGB darbuotojų ir milicininkų: nukauta - 88, sužeista - 27, nusivesta - 11.
2. VK ir RA karininkų: nukauta - 24, sužeista - 7, nusivesta - 2.
3. Seržantų ir eilinių: nukauta - 105, sužeista - 47, nusivesta - 8.
4. Sovietinio partinio aktyvo: nukauta - 575, sužeista - 120, nusivesta - 201.
5. Kitų „piliečių“: nukauta - 1630, sužeista - 275, nusivesta - 315.

Dar viena B. Burylino pasirašyta pažyma apie nuostolius, patirtus partizanams puolant 1944 m. liepos mėn.-1945 m. rugsėjo 1 d., pateikta tarp dokumentų (žr. 25 dok.). Ši pažyma įdomi tuo, kad joje išvardijama net 19 nuo partizanų nukentėjusių žmonių grupių. Priklausymas kai kurioms grupėms (be čekistų, jų karių, dar ir valsčių, apylinkių įstaigų darbuotojai ir kt.) ir nulėmė jų likimą, o kiti (valstiečiai, naujakuriai, vidutiniokai, varguoliai, buožės ir kt.) partizanų buvo sušaudyti ne dėl savo profesijos ar socialinės padėties, o todėl, kad dirbo okupantų informatoriais, aiškiai jiems simpatizavo, padėjo sudarinėti išbuožinamųjų, tremiamųjų sąrašus ir t.t.

Lyginant čekistų pateiktus 1944-1945 m. duomenis, atrodo, kad jie nuoseklūs, didelių nesutapimų nėra. Labiausiai nesutampa dvi OBB viršininko pplk. B. Burylino pasirašytos to paties laikotarpio pažymos. Galima pamanyti, kad antroje pažymoje (jos duomenys pateikti skliausteliuose) neįtraukti kai kurie duomenys, nes beveik visi skaičiai joje yra mažesni (partizanų puolimų - 106 mažiau, aktyvo žuvo 33 mažiau, nusivesta 15 mažiau ir t.t.), tačiau yra ir didesnių (sužeista vienu „piliečiu“ daugiau, nusivesta 10 daugiau). Galimas daktas, čekistai ne visada dirbtelėdavo į savo jau sudarytas pažymas-suvestines, o jas sudarinėdami remdavosi skirtingais pradiniais duomenimis. Viena iš pažymų rodo, kad sribai kartais būdavo priskiriami „sovietiniam partiniam aktyvui“. (Stribų statusas buvo labai neapibrėžtas; jie buvo laikomi vietine ginkluota grupute; enkavedistai, vėliau - emvėdistai, emgėbistai jų nelaikė savo etatiniais darbuotojais, nors iš tikrųjų tai buvo profesionali, gaunanti atlyginimą karinė gruputė, dirbanti okupantui, t. y. savotiški samdiniai.)

Taigi čekistų duomenimis, 1944-1945 m. partizanams puolant žuvo tiek prieš partizanus su ginklu kariavusiųjų:

	1944 m.	1945 m.	Iš viso
1 NKVD-NKGB darbuotojų ir milicininkų:			
nukauta	35	88	123
sužeista	5	27	32
nusivesta		11	11
2 NKVD VK ir RA karininkų:			
nukauta	19	24	43
sužeista	3	7	10
nusivesta	–	2	2
3. Seržantų ir eilinių:			
nukauta	26	105	131
sužeista	5	47	52
nusivesta	-	8	8
4 Stribų:			
nukauta	apie 120	apie 220	apie 320
sužeista	apie 10	apie 100	apie 110
nusivesta	apie 50	apie 100	apie 150

(Pastaba: nustatant žuvusių, sužeistų, nusivestų stribų skaičių, vadovautasi tokiu skaičiavimu - pagal įvairias pažymas nustatyta, kad skirsnyje „sovietinis aktyvas“ apie 90 proc. žmonių sudaro stribai, o apie 10 proc. - ginkluotas sovietinis partinis aktyvas. Taip yra skaičiuojant čekistinių operacijų metu žuvusius stribus. Partizanams puolant apie pusę buvusių skiltyje „sovietinis partinis aktyvas“ sudarė stribai.) Nustatant galutinį žuvusiųjų skaičių, prie jų reikėtų pridėti ir „nusivestuosius“ (čekistai šiai dingusių žmonių grupei nusakyti vartoja kelis terminus - „pagrobtas“ (*zachvačen*) ir „nusivestas“ (*uveden*)). Partizanai kalėjimų neturėjo, puolimų metu paimtus priešus atokesnėje vietoje ištardavo, o po to dažniausiai sušaudydavo. Išimtis buvo tik stribai, kurie, ypač 1945 m., retsykais po vieną, o kartais ir grupelėmis pereidavo pas partizanus. Kad nenukentėtų šeimos, jų pasitraukimas pas partizanus būdavo pavaizduojamas kaip paėmimas į nelaisvę. 1945 m. tokių perbėgėlių pas partizanus tarp „nusivestųjų“ galėjo būti apie 25 proc. Vadinausi, 1944-1945 m. partizanams puolant žuvo 134 NKVD-NKGB darbuotojai ir milicininkai (vadinamieji operatyvininkai), 45 NKVD ir RA karininkai, 139 kariuomenės seržantai ir eiliniai bei apie 430 stribų. Tai gi, čekistų duomenimis, partizanams puolant 1944-1945 m. žuvo 184 kariškiai.

Apie okupantų ir kolaborantų nuostolius jiems patiems partizanus puolant, t. y. partizanams ginantis nuo priešų puolimų, yra tokių duomenų.

J. Bartašiūno pažymoje²¹ rašoma, kad 1944 m. liepos mėn.-1945 m. birželio 1 d. Lietuvoje surengtos 4233 čekistinės karinės operacijos, nukauta 7174 partizanai. Partizanai nusivedė 33, pačių puolančiųjų žuvo 436, sužeista 193. Iš jų:

1. NKVD-NKGB darbuotojų: nukauta - 45, sužeista - 15.
2. NKVD ir RA karininkų: nukauta - 23, sužeista - 8.
3. Eilinių ir seržantų: nukauta - 138, sužeista - 109.
4. Stribų: nukauta - 185, sužeista - 56, nusivesta - 33.
5. Aktyvistų: nukauta - 45, sužeista - 5.

OBB viršininkas pik. A. Gusevas pažymoje apie rusų puolimus 1944 m. liepos mėn.-1945 m. birželio 1 d. kartoja tuos pačius duomenis, kurie pateikti J. Bartašiūno pažymoje²². OBB viršininko pplk. B. Burylino viena pažyma²³ apie okupantų surengtus puolimus 1944 m. liepos mėn.-1945 m. rugpjūčio 1 d. ganėtinai skiriasi nuo kitos to paties laikotarpio pažymos²⁴ (antrosios duomenys pateikiami skliausteliuose). Pasak jo, tuo laikotarpiu buvo surengta 5831 operacija, iš jų 1944 m. - 870, 1945 m. pirmame ketvirtyje - 2210, antrame - 1945, liepos mėn. - 836. Jų metu nukauta 9461 partizanas. Puldami žuvo ir buvo sužeista tiek okupantų ir kolaborantų:

	1944 m.	1945 m. I ketv.	II ketv.	Liepa	Iš viso
1. NKVD-NKGB darbuotojų:					
žuvo	18	14	23	3	58 (55)
sužeista	2	10	6	-	18 (19)
nusivesta	-	1	-	-	1 d)
2. NKVD ir RA karininkų:					
žuvo	9	13	9	4	35 (31)
sužeista	3	3	7	2	15 (13)
3. Seržantų ir eilinių:					
žuvo	38	84	38	23	183 (199)
sužeista	9	68	52	29	158 (191)
nusivesta	-	-	1	-	1 (1)
4. Stribų:					
žuvo	13(?)	109	92	5	219 (215)
sužeista	-	6	60	3	89* (88)
nusivesta	-	18	30	-	48 (48)
5. Sovietinio partinio aktyvo:					
žuvo	15	28	7	3	53 (50)
sužeista	3,	2	6	2	13 (11)
nusivesta	-	-	-	3	3 (-)
Iš viso žuvo	93	248	169	38	548 (550)

*Turi būti 69.

Dar vienoje pažymyje nurodoma, kiek žuvo rugpjūčio-rugsėjo mėn.²⁵: NKVD-NKGB darbuotojų 4 (2 ir 2), karininkų - 3 (3 ir -), seržantų ir eilinių - 22 (9 ir 13), sribų - 17 (13 ir 4), aktyvistų - 3 (2 ir 1).

Šiuose duomenyse sribai atskirti nuo aktyvistų. Kaip ir duomenyse apie partizanų įvykdytus puolimus, nesutampa to paties asmens - OBB viršininko B. Burylino- pasirašyti to paties laikotarpio dviejų pažymų duomenys. Nors bendra žuvusiųjų suma nesutampa tik dviem žuvusiaisiais (548 ir 550), bet tarp atskirų duomenų pozicijų yra nemažų skirtumų. Antai vienoje pažymyje nurodoma, kad karininkų žuvo 35, o kitoje - 31, seržantų ir kareivių atitinkamai 183 ir 199, sribų - 219 ir 215 ir t.t. Be jau minėtų priežasčių, kodėl tie patys duomenys nesutampa, galima spėti ir tokią: centras neturėjo tikslių duomenų iš kai kurių vietovių ir juos nurašydavo „nuo lubų“.

Taigi čekistų duomenimis, 1944 m. partizanus puolant žuvo 18 NKVD-NKGB operatyvininkų, 9 karininkai, 38 seržantai ir eiliniai, 13 sribų,

15 aktyvistų. 1945 m. iki spalio 1 d. žuvo (nustatant žuvusiųjų skaičių, imtas abiųjų B. Burylino pažymų vidurkis): NKVD-NKGB operatyvininkų - 43 (pripliusuotas 1 nusivestas), karininkų - 27, seržantų ir eilinių - 176 (pripliusuotas 1 nusivestas), 285 sribai (pripliusuoti 64 nusivesti, t. y. 3/4 visų nusivestų sribų) bei 42 ginkluoti aktyvistai (pripliusuoti 3 nusivesti). Jei manytume, kad likusiais tų metų spalio-gruodžio mėnesiais žuvo tiek pat, kiek sudaro rugpjūčio-rugsėjo mėnesių vidurkis (tai daroma todėl, kad duomenų apie tuos likusius 3 mėnesius nepavyko surasti), tai išeitų, kad metų pabaigoje per 3 mėnesius žuvo maždaug 6 operatyvininkai, 4 karininkai, 33 seržantai ir kareiviai, 25 sribai, 5 aktyvistai. Vadinasi, per visus 1945 m. partizanus puldami žuvo 49 operatyvininkai, 31 karininkas, 209 seržantai ir eiliniai, 310 sribų ir 47 aktyvistai, o per 1944-1945 m. puldami žuvo 67 operatyvininkai, 40 karininkų, 247 seržantai ir eiliniai, 323 sribai, 62 ginkluoti aktyvistai. Vienoje iš ataskaitų LKP(b) CK P. Kapralovas rašo, kad 1944-1945 m. operacijų metu žuvo 71 operatyvininkas, 53 karininkai, 226 seržantai ir eiliniai, apie 440 sribų ir apie 30 ginkluotų aktyvistų.

Susumavus, kiek okupantų ir kolaborantų žuvo tiek jiems partizanus puolant, tiek partizanams juos puolant, išeitų, kad 1944-1945 m. iš viso žuvo 205 operatyvininkai, 98 vidaus kariuomenės karininkai, 365 seržantai ir eiliniai, apie 850 sribų ir apie 100 ginkluotų aktyvistų. Tad iš viso tais kruvinais metais yra žuvę per 1,5 tūkst. okupantų ir kolaborantų.

Ar šiais skaičiais galima tikėti? Nevisiškai. Dėl kelių pozicijų tikrai galima abejoti. Pirma, abejotina, ar išvis karo meto ir pokario sumaištyje įvairioms vidaus kariuomenės rūšims priklausę daliniai (pasienio pulkai ir būriai, šaulių pulkai, neaišku kam priklausę sribai) tvarkingai pristatydavo ataskaitas apie savo nuostolius. Antra, pasienio būriai - o jų mūsų krašte tuo metu veikė nuo penkių iki septynių - priklausė kitai žinybai - pasienio valdybai ir tikriausiai duomenis teikdavo jai. Trečia, sribai visą laiką buvo ne itin tvarkinga ir drausminga kariuomenė, ypač pakrikai jie veikė karo metais ir pirmaisiais pokario mėnesiais. Kiek jų tada žuvo - tikriausiai niekas nežino. Tarus, kad kariškių tuo metu galėjo žūti keliais šimtais daugiau negu pateikta oficialiuose duomenyse, sribų galėjo žūti irgi kokiais penkiais šimtais daugiau.

LSSR NKVD kadrų skyriaus 1945 m. ataskaitoje rašoma, kad tais metais Lietuvoje žuvo 138 NKVD-NKGB bendradarbiai, 393 NKVD kariškiai ir kareiviai, 615 sovietinių partinių aktyvistų ir 1630 „piliečių“, 1432 įvairių grupių žmonės buvo sužeisti ar nusiųsti²⁶. Tai, beje, beveik sutampa su anksčiau pateiktais skaičiavimais, pagal kuriuos 1945 m. iš viso žuvo (tiek puldami, tiek gindamiesi) 139 operatyvininkai ir 371 kariškis. Tačiau negalima suprasti, kodėl ataskaitoje nurodoma, kad 1945 m. žuvo tik 615 aktyvistų, nes į jų skaičių turėjo įeiti ir sribai, o 1945 m. čekistų duomenimis, žuvo apie 850 sribų. Tas ataskaitoje sumažintas „aktyvistų“ skaičius, matyt, atsirado manipuliuojant sąvokomis „liaudies gynėjas“ ir „aktyvistas“, skirstant į žuvusius partizanams puolant ir jiems patiems puolant, o gal dėl dar kitokių statistinių gudrybių.

Vėlesnių metų duomenys nėra tokie detalūs, išskyrus duomenis apie žuvusius 4-osios ŠD karius. Bet ir jie, kaip matysime, gana savotiškai pateikiami.

Kaip čekistai skaičiuodami supainiodavo skaičius, galima suprasti palyginus LSSR UBB* 1-ojo skyriaus viršininko mjr. S. Figurino pažymą, siųstą į Maskvos ir Vilniaus Centro komitetus²⁷, su kitais čekistų duomenimis apie jų darbą ir nuostolius 1946 m. Šioje majoro pažymoje pateikiami duomenys apie okupantų nuostolius ir partizanus puolant, ir šiems puolant, tačiau pastarieji yra iššifruoti, nurodyta, kuriai grupei priklauso nukautieji, o pirmieji - ne. Anot S. Figurino, kariams puolant („vykdant operacijas“) nukauta 273, sužeista - 246, dingo be žinios - 5. Kas jie tokie - nepasakyta. Ar tai tik kariškiai, ar ir operatyvininkai - neaišku. 1946 m. Lietuvoje vei-

* *Upravlenije bor'by s banditizmom* - Kovos su banditizmu valdyba.

kė beveik vien 4-oji divizija. plk. M. Klimovo ataskaitoje (apie ją vėliau) rašoma, kad 1946 m. žuvo 141 šios divizijos karys. Tad kas tie kiti likę 132? Apie partizanų puolimus S. Figurino pažymoje rašoma, jog jie 1946 m. surengė 2354 puolimus, kurių metu nukovė 2731 žmogų, iš jų 33 MVD-MGB darbuotojus, 34 milicininkus, 7 karininkus, 31 seržantą ir eilinį, 165 stribus, 432 aktyvistus, 2029 „kitus piliečius“. Pastaruosiuose duomenyse labai keistai atrodo didelis žuvusių aktyvistų skaičius ir palyginti mažas žuvusių stribų skaičius. O šiaip jau, lyginant šią pažymą su Maskvos vidaus kariuomenės vyriausiosios valdybos operatyvinio skyriaus pažymomis-suvestinėmis, matyti, jog pastarosiose duomenys gerokai sumažinti (S. Figurino pažymoje nurodyta, kad partizanai 1946 m. puolė 2354 kartus, Maskvos - 1840, partizanai nukovė atitinkamai 2731 ir 2262 žmones, paimta mūšių metu iš partizanų 501 ir 329 kulkosvaidžiai ir t.t.). Sunku pasakyti, ar ta skaičių painiava, nesutapimai, sudarantys net 25 proc., buvo ne itin rūpestingo darbo padarinys, ar skaičiai sąmoningai buvo tai didinami, tai mažinami.

Beje, latvių profesorius H. Struodas (*Strods*) savo knygoje „Latvijos nacionalinis partizanų karas“ pateikia tokius duomenis apie 1945 m. Latvijoje ir trijose Baltijos šalyse žuvusiuosius²⁸ (šiuos duomenis jis ėmė iš Maskvos archyvų):

	Latvijoje	Baltijos valstybėse
Čekistų	36	176
Čekistinės kariuomenės	48	278
Aktyvistų	225	1311
Sovietų valdžios rėmėjų	164	2211

Kadangi šioje suvestinėje neminimi stribai, o tik „aktyvistai“, galima manyti, jog tai yra duomenys apie „raudonųjų“ nuostolius partizanams puolant.

Apie 4-osios ŠD nuostolius yra tokių duomenų. 1948 m. spalio 14 d. A. Sniečkui adresuotoje ataskaitoje šios divizijos vadovybė rašė, kad iki to laiko Lietuvoje yra žuvęs 441 tos divizijos karys, 610 buvo sužeisti²⁹. Su šiais skaičiais beveik sutampa dr. A. Anušausko paskelbti 4-osios divizijos nuostoliai 1945-1949 m.³⁰

	1945	1946	1947	1948	1949	Iš viso
Žuvę	140	141	98	41	43	463
Sužeisti	184	171	129	78	87	649
Iš viso	324	312	227	119	130	1112

Rašau „beveik“, nes išeitų, kad atmetus 43 karius, žuvusius 1949 m., iki 1949 m. turėtų būti 420 žuvusiųjų, o juk ataskaitoje A. Sniečkui rašoma, jog iki 1948 m. spalio 14 žuvo 441. Tas pat ir su sužeistaisiais. Atmetus 1949 m. 87 sužeistuosius, išeitų, kad iki 1949 m. turėjo būti 562 sužeistieji, bet A. Sniečkui rašytoje ataskaitoje nurodoma, jog buvo sužeista 610 karių. Matyt, tie skaičių netikslumai čekistų ataskaitose buvo sistemingi.

Žiūrint į čekistų patirtus nuostolius, matyti, kaip mažėjant partizaninio karo intensyvumui, mažėjo ir jų nuostoliai. Tie nuostoliai truputį padidėjo 1949 m. ir tą padidėjimą, be abejo, lėmė tai, kad partizanai aktyviau priešinosi kolūkių kūrimui.

Kokie netikslūs buvo čekistų skaičiavimai, rodo ir vidaus kariuomenės vyriausiosios valdybos operatyvinio skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko pplk. Šimko sudaryta suvestinė³¹. Joje rašoma, kad Lietuvoje 1946 m. žuvo 125 vidaus kariuomenės kariai, 137 buvo sužeisti, 4- nusivesti. Tuo tarpu anksčiau pateiktoje 4-osios divizijos ataskaitoje rašoma, kad tais metais žuvo 141 karys, 171 buvo sužeistas. 1946 m. be 4-osios divizijos Lietuvoje dar veikė jai nepavaldus 108-asis pulkas, tad iš viso 1946 m. sovietų karių turėjo žūti daugiau negu 141. Jau esame kalbėję apie nesutapimus tarp mjr. S. Figurino parengtos pažymos ir maskviškių duomenų. Tie nesutapimai dar labiau įtikina santykinio čekistų duomenų tikslumu.

Beje, apie dingusius be žinios karius. Pplk. Šimko pažymoje jie išvardijami visi iki vieno. Nurodoma, jog SSRS teritorijoje 1946 m. jų dingo 8: po 4 Lietuvoje ir Ukrainoje. Dėl Lietuvoje dingusių 2 karių abejonių nekyla (tikriausiai juos nusivedė partizanai ir sušaudė), o dėl kitų 2 suklysta - jie dingo ne Lietuvoje, o Ukrainoje. Taigi vienas karys dingo

1946 m. rugsėjo 29 d., kai 32-ojo ŠP kariai, grįždami iš operacijos, užsuko pas gyventoją pailsėti, vienas iš jų išėjo į lauką ir negrįžo. Kitas atvejis: spalio 5 d. 285-ojo ŠP 2-ojo bataliono būrio vadas ltn. Strelakovas, vykdydamas užduotį saugoti duonos paruošas vykdančius darbuotojus, su vietiniu kaimo valdžios (matyt, apylinkės) atstovu girtuokliavo ir tos girtuoklystės antrą dieną dingo. Tačiau dar 2 kariai, apie kuriuos rašoma, kad jie priklausė 4-osios ŠD 37-ajam ir 267-ajam pulkams bei dingo dresuodami šunis prie Brodų miesto, tikriausiai priklausė 62-ajai ŠD, dislokuotai Vakarų Ukrainoje, nes 37-asis ŠP priklausė tai divizijai (Brodų miestas yra Ukrainoje).

Labai įdomi anksčiau pateiktos lentelės likusi dalis, kurioje išvardijami nuostoliai, patirti ypatingų atvejų metu:

	1945	1946	1947	1948	1949	Iš viso
Žuvę	84	67	55	61	40	307
Sužeisti	126	113	123	135	79	576
Iš viso	210	180	178	196	119	883

Taigi žuvę ypatingų atvejų metu sudaro beveik 40 proc. visų iki 1950 m. Lietuvoje žuvusių 4-osios divizijos karių (čekistų duomenimis, iš viso žuvo 463 plus 307 lygu 770). Ką reiškia tie „ypatingi atvejai“? Retsykiais tai buvo atvejai, kai kariai žūdavo nuo savųjų kulku. Kartais susišaudydavo kariai, dažniau - kariai su sribais. Bet dažniausiai nuo saviškių kulku kariai žūdavo operacijų metu.

Per operacijas visas apieškomas rajonas pirmiausia būdavo apsupamas kariuomenės užtvarų žiedu ir tame rajone (miške, miško kampe, kvartale ir pan.) esantys partizanai taip būdavo blokuojami. Užblokuotą rajoną šukuodavo - apieškodavo grandine arba grupelėmis einantys kariai. Taip einant didesnę atstumą, ypač tankiame arba pelkėtame miške, šukavimo grandinė suirdavo. Tai įvykdavo ir nesąmoningai, ir sąmoningai - aplenkiant tankumynus, drėgnas vietas, nenorint sušlapti ar susidraskyti ir bijant tokiose vietose akis į akį susidurti su partizanais. Be minėtų priežasčių, ypač dažnai grandinė nutrūkdavo sandūrose tarp padalinių. Suirus grandinei, dalis karių nukrypdavo ir išeidavo ne ten, kur turėdavo pasirodyti, todėl kartais būdavo užtvarose išdėstytų karių apšaudomi. Po savųjų ugnimi papuldavo ir tie, kurie persekiodami partizanus išsiverždavo į priekį ir atsidadavo ten, kur jų dar neturėdavo būti. Kartais, bijodami į tankmę įsmukusių partizanų, kariai tankumynus apšaudydavo aklai, partizanų nematydami. Aklai paleista kulka galėdavo ir saviškius pakloti. Yra aprašyta atvejų, kai, norėdami pavyti partizaną, stipresni kariai išsiverždavo į priekį ir būdavo savųjų, šaudžiusių į partizaną, nukaunami ar sužeidžiami. Saviesiems ypač pavojingos būdavo kulkosvaidžių ir automatų serijos. Neaišku, ar prieš mūsų sovietų kariams, kaip Antrojo pasaulinio karo metais, duodavo išgerti degtinės ar spirito. Partizanai liudija, jog kartais sovietų kariai, eidami šukavimo grandinėje, elgdavosi tarsi būtų girti - šūkalodavo, padrikai šaudydavo. Gali būti, jog jie šitaip drąsinosi, o gal ir būdavo apgirtę (jei ne viršininkų vaišinti, tai patys pas žmones rastos degtinės išgėrę).

Beje, ir čia galima rasti sąsajų su Čechėnijos karu. Kaip žinoma, to karo metu daug rusų karių žuvo nuo savosios aviacijos ir artilerijos antpuolių. Kai kurių rusų kariškių nuomone, pusė rusų karių tame kare žuvo nuo sa-

viškių kulkų, bombų, sviedinių. Neretai visiškai sąmoningai susikaudavo įvairių kariuomenės rūšių daliniai (Gynybos ir Vidaus reikalų ministerijų daliniai, kontržvalgybos padaliniai ir kt.). plk. S. Knezys rašo: „Tarpusavio susirėmimai ar susišaudymai vykdavo dėl menko vadų ir karių pasirėngimo, iš baimės prieš čečėnų antpuolius, dėl prastos dalinių sąveikos. Be to, tokius susirėmimus provokuodavo ir čečėnų kovotojų grupės“³². Visa tai, kas čia pasakyta, tinka ir mūsų partizaninio karo laikotarpiui, tik žodį „čečėnas“ reikėtų pakeisti „lietuvis partizanas“. Neaišku tik, kiek mūsų partizanai sąmoningai išprovokuodavo karių tarpusavio susišaudymus, tačiau kad kariai susišaudydavo, kai operacijų metu sandūroje tarp dviejų padalinių prasiverždavo partizanai, tai ne kartą yra minėję tiek partizanai, tiek čekistai.

Tačiau Lietuvoje vykusio partizaninio karo metu, kuris mūsų intensyvumu, panaudotos technikos kiekiu gerokai nusileido Čėčėnijos karui, daugiausia sovietų karių, įrašytų į skiltis „nekoviniai nuostoliai“ arba „ypatingi atvejai“, žūdavo ne nuo saviškių kulkų, o dėl kitų priežasčių.

Per palyginti intensyvius 1946 m. mūsų 4-ojoje ŠD „ypatingais atvejais“ yra žuvę³³:

	Atvejų	Žuvusiųjų	Sužeistųjų
1. Nemokėškiai ir neatsargiai elgiantis su ginklu	52	20	58
2. Autoavarijose	13	4	26
3. Susidūrus su saviškių būriais	10	3	11
4. Susidūrus su RA kariais	2	1	1
5. Girtuokliaujant ir plėšikaujant	5	-	5
6. Paskendo	1	1	-
7. Nužudymai	2	-	2
8. Kiti atvejai	10	2	9
Iš viso	95	31	112

Taigi 1946 m. susidūrus ir susišaudžius su saviškiais žuvo 4 kariai (13 proc.), o daugiausia - 20 (65 proc.) žuvo neatsargiai elgdami su ginklais. Beje, tais metais 13 vidaus kariuomenės divizijų (63-iojoje, 5-ojoje, 4-ojoje, 7-ojoje, 62-ojoje, 81-ojoje, 82-ojoje, 65-ojoje, 64-ojoje, 56-ojoje, 10-ojoje, 8-ojoje ir 1-ojoje MŠD), dislokuotų Sovietų Sąjungos teritorijoje, ir vidaus kariuomenės daliniuose, dislokuotuose už jos ribų (Vokietijoje, taip pat Šiaurės, Centro grupuotėse, 12-ajame, 170-ajame ŠP, 13-ajame, 8-ajame, 290-ajame MŠP, 234-ajame AŠB), iš viso buvo 722 ypatingi atvejai, kurių metu žuvo 263 kariai, o 670 buvo sužeista. Beje, tarp minėtų 13 divizijų 4-ojoje ypatingų atvejų buvo daugiausia. Panašių nuostolių patyrė ir 62-oji bei 82-oji divizijos, dislokuotos Vakarų Ukrainoje

(62-ojoje ypatingų atvejų buvo 86, per juos žuvo 30, sužeista - 75, 82-ojoje atitinkamai 73, 28 ir 61). Tuo tarpu kaimyninėje Latvijoje dislokuotoje 5-ojoje ŠD ir Estijoje dislokuotoje 63-iojoje ŠD tokių atvejų atitinkamai buvo 35, 10, 27 ir 27, 9, 30. Tokį skirtumą, be abejo, lėmė tai, kad 4-ojoje divizijoje 1946 m. buvo ne mažiau kaip 8 pulkai, o kartais ir 12, t. y. ji buvo beveik tris kartus didesnė už įprastą diviziją. Nemažą įtaką tiems ypatingiems atvejams turėjo ir kovų intensyvumas mūsų krašte (dažniau naudojami, valomi, užtaisomi ir t.t. ginklai, dažniau važinėjama, stipresni kareivių stresai ir t.t.).

Vėlgi ir čia krinta į akis duomenų nesutapimas. Divizija nurodė, kad jos „nekoviniai“ nuostoliai 1946 m. buvo 67 žuvę ir 113 sužeisti kariai, o vidaus kariuomenės vyriausioji valdyba tuos skaičius sumažino iki 31 ir 112.

Atkreiptinas dėmesys, kad ir kitoje, 1947 m. nekovinių nuostolių suvestinėje nurodomi mažesni skaičiai³⁴ negu pateikta 4-osios divizijos suvestinėje. Pastarojoje rašoma, jog tais metais žuvo 55 kariai, 123 buvo sužeisti, o Maskvos suvestinėje - atitinkamai 41 ir 117. Pagal šią lentelę, 1947 m. dėl neatsargaus elgesio su ginklu žuvo 5 (12 proc.), buvo sužeisti 51, automobilių avarijose žuvo atitinkamai 7 (17 proc.) ir 24, susidūrus su saviškiais - 9 (22 proc.) ir 6, susidūrus su TA ar sribais - 1 (2,4 proc.) ir 1, kitomis aplinkybėmis (dirbant ūkio darbus, muštynių metu, palindus po traukiniu ir pan.) - 19 (46 proc.) ir 31.

Maskva pateikė tokius 1948 m. duomenis: žuvo 36, sužeista 95 (pik. M. Klimovo suvestinėje nurodoma, jog žuvo 61, sužeista 135). Išvardijama dalis ypatingų atvejų, kurių 4-ojoje divizijoje buvo 145. Susišaudyta su saviškiais - 8 atvejai, nemokšiška ir neatsargiai elgtasi su ginklu - 39 atvejai, neteisingai panaudojo ginklą - 5 atvejai ir t.t. Kyla klausimas, kodėl atsirado tiek nesutapimų - ar Maskva neturėjo visos informacijos, ar sąmoningai mažino „nekovinius nuostolius“, norėdama pateikti gražesnius rezultatus?

Bendri tiek žuvusių karių, tiek sužeistų 4-osios divizijos karių nuostoliai nuo 1945 iki 1949 m. sumažėjo 2,5 karto (pagal 4-osios ŠD lentelę), o nuostoliai ypatingų atvejų metu - tik 1,8 karto. Tai rodytų, jog kovų intensyvumui mažėjant, čekistinių karių elgesys nelabai keitėsi (priežastys - prastas parengimas, nebranginama žmonių gyvybė, partizanų baimė ir pan.).

Beje, visa sovietų vidaus kariuomenė 1943 m. sausio 1 d.-1946 m. gruodžio 30 d. buvo patyrusi tokius „nekovinius nuostolius“: žuvo 1299, sužeista per 3 tūkst. karių. Iš jų 69 kariai žuvo susišaudę su saviškiais³⁵.

Duomenų apie tai, kiek vėliau, po 1949 m., kovose su partizanais žuvo čekistinių karių, nepavyko rasti, išskyrus 2-N valdybos viršininko pplk. T. Župikovo užuominas rašte „Dėl vidaus apsaugos būrių nepatenkinamo darbo“, kuriame jis rašė, jog 1952 m. sausio-balandžio mėn. žuvo ir buvo sužeista 13 karių, o tų pat metų balandžio-rugpjūčio mėn. - 20³⁶. Galime manyti, kad per likusius 4 mėnesius žuvo ir buvo sužeista apie 13 karių, tad iš viso tais metais - 46 kariai. Kadangi žuvusiųjų ir sužeistųjų santykis tame partizaniniame kare buvo apie 1:2, tai išeity, kad 1952 m. žuvo 15, o sužeistas buvo 31 karys. 1950-1951 m. su partizanais dar buvo kovojama gana intensyviai (1953 m. su partizanų būrių likučiais daugiausia kovojo stribai ir ypač agentai smogikai) ir kadangi žuvusių partizanų skaičius yra proporcingas žuvusių kariškių skaičiui, galime teigti, jog 1950 m. žuvo 23 rusų kariai, 46 buvo sužeisti, o 1951 m. atitinkamai 21 ir 43. Taigi iki partizaninio karo pabaigos per trejus metus nuo 1950 m. pradžios 4-ojoje divizijoje (1950-1951 m. balandžio mėn. - 2-ojoje ir 4-ojoje divizijoje, nuo 1951 m. rugpjūčio mėn. - vidaus apsaugos I skyriuje) žuvo dar apie 60 karių, apie 120 jų buvo sužeista. Vadinasi, galima teigti, kad remiantis čekistų duomenimis 4-oji ŠD ir jai priklausė daliniai per visą partizaninės kovos laikotarpį 1945-1952 m. neteko 523 žuvusių karių ir 769 sužeistų (kaip vėliau matysime, šiuos nuostolius 4-osios divizijos kariauna patyrė vykdydama operacijas, t. y. puldama partizanus). Ypatingais atvejais žuvusiųjų ir sužeistųjų skaičius siekė apie 1 tūkst.

Kaip jau ne kartą minėta, rusų nuostolius nustatyti sunku dar ir dėl dvigubo jų skaičiavimo: nuostoliai, patirti partizanamų puolant, ir nuostoliai, patirti partizanus puolant. Žiūrint į plk. M. Klimovo pateiktus 4-osios divizijos nuostolius 1945-1949 m. sunku suprasti, ar čia yra bendri nuostoliai, ar tik patirti operacijų metu, t. y. puolant partizanus.

Kaip žinome, sovietai pateikė dvejopus savo 1945 m. nuostolius: tiek patirtus partizanamų puolant, tiek jiems partizanus puolant. Vėlesnių metų duomenys ne iššifruojami, pateikiami taip, tarsi jie būtų suminiai. Tačiau tuo verčia abejoti kai kurie faktai. Gen. P. Vetrovo ir divizijos politinio skyriaus viršininko plk. Gerasimenkos 1948 m. gruodžio 23 d. pasirašytoje ataskaitoje nurodoma, jog tų metų rugsėjo-spalio mėn. žuvo 20 divizijos karių, iš jų spalio mėn. - 7. Toliau ataskaitoje rašoma, kad spalio mėn. dėl didelio patiklumo, užvažiavę ant partizanų minos, žuvo 17 karių, tarp jų du karininkai³⁷ (tai įvyko spalio 27 d., 4 km nuo Onušio, kai partizanų būrys, sustabdęs miškų ūkio mašiną, leido jai toliau važiuoti; vairuo-

tojas apie partizanus pranešė čekistams ir jų būrys su ta pačia mašina nuskubėjo ieškoti partizanų; prieštankinė mina buvo padėta arčiau tos vietos, negu partizanai buvo sulaikę mašiną). Kyla mintis, jog tie 17 buvo įrašyti į kitą skiltį, o nepateikiami išvardytuose nuostoliuose.

Dr. A. Anušauskas, abejodamas sovietų teikiamų žinių apie savus žuvusiuosius patikimumu, nustatė, jog 25-asis ŠP iki 1946 m. sausio 30 d. buvo išsiuntęs 204 pranešimus žuvusiųjų artimiesiems, o iki metų pabaigos dar 39. Tačiau oficialiose ataskaitose rašoma, kad žuvo mažiau kaip trečdalis nurodyto skaičiaus³⁸. Gali būti, jog dalis iš tų 243 karių iš tikrųjų žuvo ne mūšių metu (autokatastrofose, neatsargiai elgdamiesi su ginklu ir t.t.), bet net 2/3 jų taip žūti negalėjo.

Spėjimą, kad kariuomenės vadai ataskaitose nurodydavo tik dalį savo žuvusiųjų, būtent karius, žuvusius puolant partizanus operacijų metu, galutinai patvirtino labai sudėtinga didžiulė ataskaita-suvestinė iš Rusijos karo archyvo³⁹. Joje pateikiami duomenys apie įvairių šalių partizanų ir okupacinės kariuomenės puolimus, apie okupacinės kariuomenės kovos metodus, kiek puolimų vykdyta turint agentūrinių duomenų ir t.t. Be visa ko, suvestinėje rašoma, kad rusams puolant (kovos operacijose) žuvo 96 kariai, 120 buvo sužeista. Ten pat nurodoma, jog 8 kariai žuvo „kitomis aplinkybėmis“. Kokios tos „aplinkybės“ - neaišku. plk. M. Klimovo ataskaitoje nurodoma, jog 1947 m. ypatingų atvejų melu, t. y. ne nuo partizanų kulku, žuvo 55 kariai, tad minėti 8 kariai tarsi ir neįeina į šį skaičių. Galima spėti, jog tie 8 kariai žuvo nuo saviškių kulku tų operacijų metu. Tuo tarpu kitoje vietoje nurodoma, kad partizanams puolant žuvo 56 kariai, o 4 buvo „nusivesti“ (tuo metu tai taip pat reiškė mirtį). 1947 m. santykis tarp sovietų ir partizanų puolimuose žuvusių sovietų karių buvo 63:37. 1945 m. tas santykis buvo 60:40. Šiuo santykiu ir remsimės mėgindami nustatyti, kiek iš tikrųjų žuvo sovietų karių partizaninio karo laikotarpiu.

Taigi 1945-1952 m. 4-osios divizijos nuostoliai turėtų būti ne 523 žuvę kariai, o 778 (skaičiuota taip: 4-osios ŠD kariai, žuvę 1945 m., jau įeina į bendrą (tiek vieniems, tiek kitiems puolant) tais metais žuvusių karių skaičių - 471, tad iš 523 4-osios divizijos žuvusių karių reikia atimti 1945 m. žuvusius 140 divizijos karių; lieka 383 kariai. Kaip žinome, santykis tarp sovietų ir partizanų puolimų metu žuvusiųjų yra 60:40, tad iš-eitu, kad partizanų puolimų metu yra žuvę 255 divizijos kariai; 383 plus 255, plus 140 lygu 778).

Taip skaičiuojant išėitų, kad iš viso partizaninio karo laikotarpiu 1944-1952 m. yra žuvę 1109 sovietų vidaus kariuomenės kariai. Apie 2 tūkst. jų turėjo būti sužeista.

Tai vienas skaičiavimas. Ne kartą minėtoje P. Raslano pažymoje apie nuostolių operacijų metu nurodoma, kad nukauta 1596. Kas tie 1944-1953 m. žuvusieji - nepaaiškinama. Tikėtina, kad tai čekistai operatyvininkai ir čekistai kariai, nes jei būtų pripliusuoti ir stribai, skaičiai turėtų būti kur kas didesni. O kad šie 1596 yra žuvę tik puolimo metu, liudija kiti toje pažymoje pateikti duomenys, tarp jų duomenys apie tai, kiek žmonių žuvo partizanams puolant (iš viso tokių puolimų (*vražeskiye projavlenija*) 1944-1953 m. buvo surengta 10 115, jų metu nukauta 12 922 įvairių tipų „raudonieji“; iš šių duomenų matyti, kad kiekvieno puolimo metu žūdavo vidutiniškai po 1,2 okupantų simpatikų, ir tai paneigia komunistų atkakliai pirštą mintį apie partizanų kraugerškumą, apie ištisas išžudytas šeimas). Tas beveik 13 tūkst. skaičius neiššifruotas, tik nurodoma, kad tarp jų buvo 2022 sovietiniai partiniai aktyvistai. Jei vadovautumės anksčiau nustatytais duomenimis, kad sąvoka „sovietinis partinis aktyvas“ partizanams puolant apima pusę aktyvistų, pusę stribų, išėitų, jog partizanams puolant 1944-1953 m. žuvo po 1000 stribų ir aktyvistų. Per visą kovų laikotarpį turėjo žūti, tiek vieniems, tiek kitiems puolant, per 2 tūkst. stribų.

Bet grįžkime prie kariškių. Tarus, kad tie 1596 operacijų metu žuvę yra čekistai, lieka neaišku, kiek tarp jų buvo operatyvininkų, kiek karių. Kadangi turime tik 1944-1945 m. duomenis apie žuvusių kariškių ir operatyvininkų santykį (tuo laikotarpiu partizanams puolant žuvo 134 operatyvininkai ir 184 kariai, o patiems čekistams puolant atitinkamai 67 ir 287; tad iš viso, čekistų duomenimis, žuvo 201 čekistas operatyvininkas ir 471 čekistas kariškis; partizanams puolant santykis tarp vienu ir kitu yra 19:81), tai laikantis tos proporcijos iš tų 1596 žuvusiųjų puolant partizanus 303 turėtų būti čekistai operatyvininkai ir 1293 čekistai kariai. Kovų situacija kito ir vėliau, operatyvininkų žūdavo gal ir mažesnis procentas, bet koks - neaišku.

Jei manytume, kad 1944-1953 m. puolant partizanus žuvo 1293 kariškiai, beliktų nustatyti, kiek jų galėjo žūti partizanams puolant. Vėlgi, jei manysime, kad santykis tarp sovietų karių, žuvusių jiems puolant ir partizanams puolant, yra 60:40, tai išėitų, kad partizanams puolant žuvo 862 kariai. O tada išėitų, kad iš viso partizaniniame kare žuvo apie 2155 sovietų karius (1293 plus 862).

Taigi remdamiesi pačių čekistų duomenimis gavome du labai skirtingus skaičius. Pagal pirmą skaičiavimą sovietų karių partizaninio karo laikotarpiu žuvo apie 1100, apie 2 tūkst. jų turėjo būti sužeista, pagal antrą skaičiavimą gauti beveik dvigubai didesni skaičiai - žuvo apie 2100, sužeista apie 3,5 tūkst. Kuris iš tų skaičiavimų yra tikslesnis, sunku pasakyti, o kokie supainioti yra okupantų nuostolių skaičiavimai, gal geriau padės supaprasti žemiau dėstomos mintys ir paskaičiavimai.

Pirmiausia kyla klausimas, ar okupantai išvis norėjo žinoti savo nuostolius. Kadangi už žuvusius karius vadų neglostydavo, tad būdavo randama būdų, kaip netektis užmaskuoti. Sovietai apie savo nuostolius melavo visais laikais. Buvo meluojama Afganistano karo metu. Net Čėčėnijos karo metu, kai žiniasklaidos priemonės sugebėdavo atskleisti daugumą vadinamųjų karinių paslapčių, rusų oficialūs šaltiniai skelbė maždaug 5 kartus sumažintus nuostolius. Kaip pokario metais žuvusieji buvo skirstomi į žuvusius puolant partizanus ir į žuvusius partizanams puolant, taip ir Čėčėnijoje žuvę kariai pasimesdavo tarp įvairių žinybų „dingę be žinios“ nebuvo priskiriami prie žuvusiųjų, prie jų taip pat nebuvo priskiriami neatpažinti kariai ir t.t. plk. S. Knezio teigimu, rusų kariuomenėje prie žuvusiųjų nebuvo priskiriami tie mūšiuose sunkiai sužeisti kariai, kurie ligoninėse nuo žaizdų mirdavo. Kadangi rusų kariuomenė keičiasi nepaprastai lėtai, tikėtina, jog iš pokario laikų eina tradicija viską Slėpti, supainioti skaičius ir meluoti patiems sau.

Mūsų žmonių liudijimu, pasibaigus mūšiams tarp mūsų partizanų ir sovietinių karių, žuvusių karių būdavo kur kas daugiau negu oficialiai buvo skelbta. Bene vienas ryškiausių pavyzdžių, ne kartą įvairiomis progomis minimas, yra 1945 m. gegužės 17 d. Simno valsčiuje įvykęs Kalniškės mūšis. Šiame mūšyje apie 100 partizanų, gerai išitvirtinę kalvos viršūnėje, puikiai ginkluoti, pusę dienos atmušinėjo 220-ojo pasienio pulko karių atakas. Kaip mano kai kurie likę gyvi mūšio dalyviai, tos kalvos viršūnės kariai visai ir nebuvo užėmę. Po mūšio čekistai skelbė, jog žuvo 62 partizanai ir 4 kariai, o žmonių liudijimas, kad Kalniškės mūšyje žuvo apie 400 enkavedistų karių, užfiksuotas ir Tauro apygardos rinktinių vadų suvažiavimo, įvykusio 1946 m. gegužės 3 d., protokole. Duomenis apie tą mūšį pateikė Gedimino rinktinės vadas kpt. V. Navickas-Auksutis, kuriam pavaldus buvo Kalniškės mūšyje dalyvavęs ltn. J. Neifalto-Lakūno būrys⁴⁰.

Kaip saugumiečiai pagal savo poreikius tai didindavo, tai mažindavo skaičius, labai gerai matyti palyginus pirminius ir vėlesnius į nelaisvę pa-

imtų partizanų skaičius. 1953 m. spalio mėn. sudarytoje P Raslano pažymoje nurodoma, jog per 1944-1953 m. mūšius nukauta 20 093 partizanai, į nelaisvę jų paimta 17 963. Atskirais metais pateikiami tokie duomenys: 1944 m. - 2436 (žuvo) ir 2079 (paimta į nelaisvę), 1945 m. - 9777 ir 7747, 1946 m. - 2143 ir 3056, 1947 m. - 1540 ir 1501, 1948 m. - 1135 ir 1338, 1949 m. - 1192 ir 994 ir t.t. Tuo tarpu, tarkime, 1945 ar 1946 ir vėlesniais metais rašytose ataskaitose gyvų paimtų partizanų skaičius yra apie du kartus didesnis. Antai 1946 m. pažymoje rašoma, kad vien 4-oji divizija tais metais nukovė 1584 ir paėmė į nelaisvę 4461 partizaną⁴¹, kitoje - kad tais metais iš viso buvo nukauti 2143 ir paimti į nelaisvę 7353 partizanai⁴², 1947 m. - kad 4-oji divizija nukovė 1344 ir į nelaisvę paėmė 3679 partizanus⁴³, o 1948 m. - atitinkamai 841 ir 2470⁴⁴. Kad nesutampa nukautų partizanų skaičius - nieko nuostabaus, nes apie 1/5 partizanų nukovė kitos, ne vidaus kariuomenės pajėgos, daugiausia sribai ir milicininkai. Stebėtis būtų galima tuo, kad vien 4-oji divizija gyvų partizanų paėmė dvigubai daugiau, negu jų iš viso buvo paimta per visą partizaninio karo laikotarpį. Kodėl taip - aišku. Suimant prie partizanų buvo priskiriami partizanai rezervistai, rėmėjai bei ryšininkai. Taip buvo daroma norint pagerinti savo ataskaitas, nes jei jos būdavo prastos, vadai būdavo barami, atleidžiami iš darbo, kartais net teisiami. O jei ataskaitose būdavo pateikiami įspūdingi skaičiai, buvo galima laukti įvairių apdovanojimų, tarp jų ir piniginių. Matyt, praėjus kiek laiko, čekistai suskaičiavo, kiekgi iš tikrųjų buvo teista žmonių už partizanavimą, ir nustatė, kad jų buvo perpus mažiau, negu buvo rašoma to meto ataskaitose. Partizanai, žinodami, kad jų laukia baisūs kankinimai, ir bijodami tapti kovos brolių išdavikais, retai savo noru gyvi pasiduodavo. Į priešų rankas gyvi mūsų partizanai dažniausiai patekdavo prieš savo valią - sužeisti, kontūzyti, migdomaisiais vaistais ar dujomis užmigdyti, staigiai pasalose sučiupti ir pan. O ir ši čekistų skaičių ekvilibristika rodo, kiek jais galima tikėti.

Dar vieną įdomią skaičių ekvilibristiką čekistai darė nustatinėdami procentinį santykį tarp jų nukautų ir į nelaisvę paimtų partizanų, iš vienos pusės, ir savo nuostolių - žuvusių ir sužeistų karių - iš kitos pusės. Čekistų duomenimis, 4-oji divizija 1946 m. nukovė 1584 partizanus ir 4461 paėmė į nelaisvę, o čekistų karių buvo nukauta 125 ir sužeista 137, vadinasi, santykio procentas tarp karių ir partizanų yra 4,4⁴⁵. Tačiau žinome, kad čekistai mažų mažiausiai padvigubino į nelaisvę paimtų partizanų skaičių. Anot P. Raslano, 1946 m. į nelaisvę buvo paimti 3056, o žuvo 2142 parti-

zanai. Kadangi 4-osios divizijos kariai 1946 m. nukovė 74 proc. visų partizanų, tai ir suimti jų turėjo apie tiek pat procentų - iš 3056 partizanų 2261. Todėl išeina, kad nukauta ir paimta į nelaisvę ne 6045, o 3745 partizanai. Tada tas koeficientas tampa 7 proc. Jei skaičiuosime remdamiesi plk. M. Klimovo duomenimis (pasak jo, 1946 m. žuvo 141, sužeistas 171 karys, taigi iš viso 312; tikėtina, kad jo duomenys yra tikslesni už Maskvos operatyvinio skyriaus duomenis, nes jie yra pirminiai; matyt, Maskvoje prirėkus duomenys būdavo dar koreguojami; 1946 m. duomenys turėtų būti didesni už 4-osios divizijos, nes Lietuvoje tais metais kurį laiką veikė dar ir 108-asis divizijai nepriklausęs pulkas, tačiau operatyvinio skyriaus pateikiami duomenys dar mažesni negu 4-osios divizijos štabo), gausime dar didesnę koeficientą - 8,3 proc. Tačiau jau žinome, kad tie divizijos pateikti nuostoliai tėra dalis nuostolių, kuriuos čekistai patyrė operacijų metu, o nuostoliai, jų patirti partizanams puolant, įrašomi į kitas skiltis arba dažniausiai visiškai nutylimi. Apskaičiavę ir tuos nuostolius, gautume, kad 1946 m. sovietai neteko 520 karių (235 plus 285). Ir tokiu atveju koeficientas tampa beveik 14 proc., taigi jis padidėjo kone 3 kartus.

1948 m. čekistai taip pat nurodo, jog žuvusių ir paimtų į nelaisvę partizanų bei žuvusių ir sužeistų karių santykis yra 4,4 proc.⁴⁶, t. y. 100 žuvusių ir paimtų į nelaisvę partizanų tenka 4,4 žuvę ir sužeisti kariai. Atlikę tuos pačius skaičiavimus, gauname, kad tas koeficientas turėtų būti mažų mažiausiai 17 proc., t. y. beveik 4 kartus didesnis.

Beje, visos Sovietijos mastu tie procentai, remiantis čekistų duomenimis, buvo dar mažesni. Jų duomenimis, 1946 m. čekistai nukovė 8552 įvairių kraštų partizanus, 27 773 paėmė gyvus, o jų pačių nuostoliai - 416 nukautų, 547 sužeisti ir 8 dingę be žinios⁴⁷. Pagal šiuos duomenis koeficientas yra tik 2,8 proc. (prisiminkime, Lietuvoje oficialiais čekistų duomenimis - 4,4 proc.). Bet ir Sovietijos mastu, be abejo, buvo manipuluojama skaičiais ir tie procentai turėjo būti kur kas didesni.

Taip pat prie sovietų nuostolių, kad ir savotiškų, priskirtini karo tribunolų nuteisti 4-osios divizijos kariai. 1945-1949 m. jų buvo nuteista 857 (1945 m. - 113, 1946 m. - 158, 1947 m. - 224, 1948 m. - 170, 1949 m. - 192)⁴⁸. Pažymėtina, kad 1945 m., kai iš tiesų buvo už ką teisti, divizijos karių buvo nuteista mažiausiai (tiesa, tuo metu diviziją sudarė tik 4 pulkai, o ne 8 kaip vėlesniais metais). Buvo teisiama už nepateisinamas žudynes, vagystes, plėšimus, dezertyravimą, ginklo pametimą ir t.t. Čekistai skati-

no savo karių žiaurumą, tačiau stengėsi jį valdyti, nukreipti prieš sovietų priešus. Tuos, kurie per daug imdavosi saviveiklos, bausdavo.

Mūsų partizanai buvo įsitikinę, kad jie sovietų nukaudavo daugiau negu jų pačių žūdavo. Gana neblogai tą partizanų pažiūrą išsakė Šimonių girios partizanas P. Černius-Špokas: „Kovoti su NKVD kariuomene partizanams nebuvo lengva. Nors rusų nuošimtis ir didesnis žūdavo, bet prieš tokią laviną buvo nelengva atsilaikyti. Žinoma, susidūrimų su rusais mes vengdavom, nes kiekviena akistata su jais mums grėsė mirtimi...“⁴⁹

- ¹ *Laisvės kovos 1944-1953 metais*, p. 586.
- ² *LKA*, Kaunas, 1993. Nr. 6, p. 107
- ³ *Laisvės kovos...* p. 95-100.
- ⁴ *Ibid.*, p. 218
- ⁵ *Ibid.*, p. 199-210.
- ⁶ *Ibid.*, p. 201.
- ⁷ *LYA*, f. 18, ap. 18, b. 101, l. 31.
- ⁸ *Ibid.*, l. 70.
- ⁹ *Ibid.*, l. 234-239.
- ¹⁰ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais*, p. 252.
- ¹¹ *Ibid.*, p. 55.
- ¹² *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*. Vilnius, 1996, p. 765.
- ¹³ *Laisvės kovos...*, p. 235.
- ¹⁴ *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 1, p. 24.
- ¹⁵ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 619-622.
- ¹⁶ *LYA*, f. 1, ap. 3, b. 703, l. 19.
- ¹⁷ *Ibid.*, l. 99.
- ¹⁸ *Ibid.*, l. 49.
- ¹⁹ *Ibid.*, b. 711, l. 16.
- ²⁰ *Lietuvos partizanų kovos ...* p. 499-500.
- ²¹ *LYA*, f. 1, ap. 3, b. 703, l. 19.
- ²² *Ibid.*, l. 30.
- ²³ *Ibid.*, b. 696, l. 47.
- ²⁴ *Ibid.*, b. 711, l. 18.
- ²⁵ *Ibid.*, l. 35.
- ²⁶ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 233-235.
- ²⁷ *Ibid.*
- ²⁸ *H. Strods, Latvijas nacionālo partizanu karš 1944-1956*, Rīga, 1996, p. 487.
- ²⁹ *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 2, p. 31.
- ³⁰ *Ibid.*, Nr. 1, p. 180.
- ³¹ *RVKA*, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 16-17.
- ³² *S. Knezys, Čečėnijas karas*, Vilnius, 1997, p. 192.
- ³³ *RVKA*, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 22.
- ³⁴ *Ibid.*, l. 56.
- ³⁵ *Ibid.*, l. 4.
- ³⁶ *LYA*, f. 1, ap. 3, b. 392, l. 90-104.
- ³⁷ *Ibid.*, ap. 15, b. 1739/3, l. 144.
- ³⁸ *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1, p. 179.
- ³⁹ *RVKA*, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 30-39.
- ⁴⁰ *Laisvės kovos...*, p. 97.
- ⁴¹ *RVKA*, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 16.
- ⁴² *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 233.
- ⁴³ *RVKA*, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 36.
- ⁴⁴ *Ibid.*, l. 162.
- ⁴⁵ *Ibid.*, l. 13.
- ⁴⁶ *Ibid.*, l. 162.
- ⁴⁷ *Ibid.*, l. 10.
- ⁴⁸ *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1, p. 180.
- ⁴⁹ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, p. 324.

III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė

Šio fronto NKVD kariuomenės junginys Lietuvoje padarė bene daugiausia nuostolių. Ir ne vien dėl to, kad 1944 m. liepos-1945 m. vasario mėn. jame buvo net penki pasienio pulkai (13-asis, 86-asis, 132-asis, 217-asis, 331-asis), t. y. jis buvo didžiausias, palyginti su kitais panašiais Lietuvoje veikusiais NKVD kariuomenės junginiais. Daug lėmė ir tų pulkų čekistinis pasirengimas. Kai trys šio junginio pulkai 1945 m. birželio 15 d. iš Rytprūsių buvo gražinti į Lietuvą, visi jie turėjo vadinamuosius garbės vardus: 132-asis PP nuo 1944 m. liepos 4 d. - Minsko, 13-asis PP, minimas nuo rugpjūčio 3 d. - Vilniaus, 86-asis PP - Kenigsbergo. Be to, 132-asis PP buvo apdovanotas Raudonosios žvaigždės ordinu, o 13-asis PP - A. Nevskio ordinu. NKVD dalys, nedalyvavusios karo mūšiuose, tokiais vardais ir ordinais buvo apdovanojamos ne už drąsą mūšio lauke, o už beatodairišką įsakymų vykdymą, žiaurumą, nuožmumą, klastingumą.

III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės valdyba buvo įkurta 1944 m. balandžio mėn., o išformuota, kaip minėta, 1945 m. spalio mėn.¹ Taigi šio fronto užnugario apsaugos kariuomenė buvo suformuota kartu su III Baltarusijos frontu, sudarytu 1944 m. balandžio 24 d., Vakarų frontą padalijus į II ir III Baltarusijos frontus². III Baltarusijos frontas buvo išformuotas 1945 m. liepos 15 d., taigi jo užnugario NKVD daliniai po to Lietuvoje dar kovojo 2,5-3 mėnesius.

Įkūrus valdybą, tuoj pat buvo pradėti formuoti ir šį NKVD kariuomenės junginį sudarę pasienio pulkai, bet, matyt, ne vienu metu. Yra žinoma, kad 217-asis PP buvo suformuotas 1944 m. gegužės mėn.³, o 331-asis - tik spalio mėn.⁴ Pastarasis pulkas Lietuvoje tikrai veikė 1944 m. lapkričio mėn. Kiti pulkai - 13-asis, 86-asis, 132-asis-Lietuvoje ar jos priegose veikė nuo liepos vidurio.

Junginio veikimo vietos. Pirmasis šio junginio pranešimas - „Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisarui" - tai žvalgybinė suvestinė Nr. 195, rašyta 1944 m. liepos 14 d. ir gauta dar iš Baltarusijos Molodečno, Bori-

sovo rajonų⁵ (matyt, ankstesni pranešimai buvo siųsti Baltarusijos vidaus reikalų liaudies komisariui). Kitą dieną, liepos 15-ąją, jau buvo pranešama apie suėmimus Trakų apskrityje, kur veikė 13-asis PP, o Vilniaus apskrityje tuo metu veikė 132-asis PP.

Iš daugybės pranešimų galima nustatyti, kuriose vietovėse šie pulkai veikė (1944 m.):

Data	13-asis PP	86-asis PP	132-asis PP	217-asis PP	331-asis PP 105-oji OMG*
07 14	Borisovas	Molodečnas			
15	Trakų aps.		Vilniaus aps.		
21		Borisovas	Lydos r.	Lyda	
23	Vilniaus aps.		Alytaus aps.		
31	Kaišiadorys		Alytaus aps.	Gardino sr.	
08 03			Marijampolės aps.	Gardino sr.	
13		Merkinė			
14			Marijampolės aps.		
09 06			Marijampolės aps.		
12 08		Alytaus aps.		Lazdijų aps.	Lazdijų aps. Marijampolės aps.
11-31		Merkinė		Alytaus aps.	
12-24	Kauno aps.				

Ataskaitos J. Bartašiūnui ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui S. Kruglovui rodo, kad 1944 m. lapkričio 18-24 d. 13-asis, 86-asis, 132-asis, 217-asis, 331-asis PP veikė Kauno, Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės apskrityse. Kaip matyti iš lentelės, be šių pulkų, junginiui priklausė 105-oji OMG, turėjusi apie 200 karių. Gruodžio 1-16 d. pulkai veikė Kauno, Šakių, Marijampolės, Alytaus, Kėdainių, Lazdijų apskrityse, 6-12 d. - Kauno, Šakių, Kėdainių, Alytaus, Raseinių, Vilkaviškio, Marijampolės, Lazdijų apskrityse, 18-24 d. - Kauno, Šakių, Marijampolės, Vilkaviškio, Lazdijų, Alytaus apskrityse. Taigi ši kariuomenė visą laiką daugiausia niokojo Pietų Lietuvą, kuri dėl įvairių priežasčių čekistams rūpėjo labiausiai iš visų Lietuvos regionų.

1944 m. gruodžio 8 d. koviniu įsakymu Nr. 22, rašytu Marijampolėje, jau pakeltas generolu leitenantu šio junginio vadas I. Liubas pulkams įsakė taip išsidėstyti: 31-ajam PP - Siesikai, Kėdainiai, Jurbarkas, Insterburgas. Į kairę nuo 31-ojo PP išsidėstė 217-asis PP, užėmęs Vosiliškį (?), Sapockiną, Augustavą, Dutteken (?), Likk (?); jo pietinis pakraštys - Krosna. 13-asis PP

* *Otdel'naja manevrennaja gruppa - atski- roji manevrinė grupė.*

dešinėje ribojosi su 31-uuju PP, į kairę nuo jo buvo Kaunas, o užėmė jis padėtį į vakarus, iki Šešupės, Naumiesčio, Drusken (?), Liuciken (?). Jo užnugaris - Kėdainiai, Kaunas, Šakių apskritis. 86-asis PP išsidėstė Lazdijų, 331-asis PP - Alytaus, o 105-oji OMG- Marijampolės apskrityje⁶.

Apie vėlesnį šios kariuomenės dislokavimą iki išvykimo į Rytprūsius nežinoma, nes nepavyko rasti to laikotarpio dokumentų (tikėtina, kad jų Lietuvoje ir nėra). Birželio viduryje šis junginys vėl buvo mestas kovoti Lietuvoje. Iš Vilniaus operatyvinio sektoriaus vadovo plk. I. Rudykos

1945 m. birželio 5-15 d. ataskaitos I. Tkačenkai matyti, kad į jo vadovaujamą sektorių birželio 14 d. atvyko du pasienio pulkai, o jo sektoriuje buvęs 220-asis PP iš Alytaus net nebuvo išvykęs ir visą laiką kovėsi su Džukijos partizanais. Jau birželio 15 d. (tai čekistinis uolumas - po persikėlimo neleidžiama nė dienos pailsėti!) svarbiausiose vietose buvo pradėtom vykdyti operacijos⁷. Tačiau pirmas žinomas šios kariuomenės pranešimas yra rugpjūčio 21 d. raštas-žvalgybinė suvestinė Nr. 217, kurioje pranešama apie priešą (t. y. vokiečių) agentūros demaskavimą, kovos su partizanais ir filtravimo rezultatus. Šioje suvestinėje nurodoma, kad 86-asis ir 132-asis PP veikia Alytaus, o 13-asis PP - Trakų apskrityje⁸. Bet jau iš rugsėjo 7 d. žvalgybos skyriaus pranešimo Nr. 229 I. Tkačenkai matyti, kad 132-asis PP išsidėstęs Marijampolės, 86-asis - Lazdijų, 13-asis - Šakių apskrityje⁹, t. y. jie išsidėstę visame Lietuvos-Lenkijos pasienyje. Ten tie pulkai stovėjo ir spalio 1 d.¹⁰ Matyt, ten jie buvo išformuoti.

I. Tkačenkos rugsėjo 21 d. pasirašytas raštas rodo, kad iki pat paskutinės šios kariuomenės gyvavimo minutės buvo stengiamasi ją kuo daugiau išnaudoti, perduodant dalinį net kito junginio priklausomybei:

Pranešimas per „VČ“

Visiškai slaptai

III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininkui

gen. ltn. drg. Liubui. Marijampolė

Šiaulių oper. sektoriaus viršininkui gvardijos pulkininkui

drg. Kurovui. Šiauliai

Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininkui

pulkininkui

drg. Malui. Panevėžys

Sutinkamai su vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo drg. Apolonovo nurodymu 102-ąją OMG, pavaldžią drg. Liubui, perduoti Malo pavaldumui ir skubiai permesti į Joniškį pulkininko Kurovo žinion. Apie įvykdymą pranešti.

1945 m. rugsėjo 21 d., Nr. 53

Tkačenka¹¹

Taigi tuo metu, prieš pat išformavimą, šis junginys turėjo dvi OMG: 105-ąją ir jau minėtą 102-ąją.

Pirmasis junginio veiklos laikotarpis (1944 m. liepa—1945 m. vasaris).

Lietuvoje ši NKVD užnugario apsaugos kariuomenė darė tai, ką ir Baltarusijoje: gaudė, filtravo ir šaudė savo kariuomenės dezertyrus, vengiančius tarnauti RA, buvusius vokiečių nelaisvėje rusų karius, į apsuptą patekusius vokiečių karius, su vokiečiais bendradarbiavusius asmenis ir pan. Lietuvoje svarbiausiu jų darbu tapo kova su mūsų tautiniu (Vilniaus krašte - ir su lenkų) judėjimu, kuris greitai peraugo į partizaninį karą, remiamą tautos daugumos. Štai kaip ta kariuomenės veikla atsiskleidžia pačių enkavedistų ataskaitose, pranešimuose, suvestinėse. (Viena visa šios kariuomenės suvestinė, 1944 m. gruodžio 19 d. nusiųsta SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui S. Kruglovui, yra išspausdinta leidinyje „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose“ (p. 265-271). Iš jos matyti ne tik enkavedistų darbo apimtis, bet ir jų gebėjimas gražbyliauti. Beje, šios grupuotės štabas rašydavo labai ilgas detalias ataskaitas.)

Pirmoje žvalgybinėje suvestinėje, J. Bartašiūnui rašytoje 1944 m. liepos 14 d. (tuo metu dalis pulkų dar buvo Baltarusijoje), pažymima, kad pulkų ir batalionų žvalgybos skyriai išfiltravo 29 asmenis, iš kurių 5 buvo suimti gavus agentų pranešimus, o 24 sulaikyti užtvaromis¹². Rugsėjo 10 d. Lietuvoje jau išfiltruoti 56 asmenys, iš jų 4 suimti agentams įskundus, 8 - pagal kitus žvalgybinius duomenis, 44 pateko į užtvaras. Iš šių suimtųjų 49 buvo atiduoti „Smeršui“, vienas pasiūstas į RA formavimo punktą¹³. Lietuvoje veikla vis aktyvėjo. Rugsėjo 5 d. pulkų ir batalionų žvalgybos skyriai išfiltravo 142 žmones, iš jų 36 buvo suimti remiantis agentų duomenimis, 39 - kitais žvalgybiniais duomenimis, 67 pateko į užtvaras. Iš pastarųjų 2 buvo vokiečių kontržvalgybos agentai, 6 - išdavikai, 6 - policininkai ir baudėjai, 4 - šauliai, 45 - dezertyrai, 66 - vengiantys tarnybos RA, 1 - marodierius, 7 - įtartini nenustatyti asmenys, 5- paleisti. Perduota: 64 - NKVD, 4 - NKGB, 63 - „Smeršui“, 3 - įgulų viršininkams, 3 - RA formavimo punktam¹⁴. Apibendrinant kelių mėnesių veiklą rašoma, kad 1944 m. rugsėjo-spalio mėn. buvo sunaikinta 19 partizanų grupių (85 žmonės). Dar buvo nukauta 12 pavienių partizanų ir 94 įvairių pagrindžio organizacijų nariai, suimti 1038 dezertyrai ir 1784 slapstęsi nuo tarnavimo kariuomenėje asmenys.

1944 m. gruodžio 1-6 d. Kauno, Šakių, Marijampolės, Alytaus, Kė-

" *Filtracija čekistų kalba - tai žmogaus tapatybės nustatymas, jo veiklos atskleidimas. Tuo tikslu žmogus būdavo tardomas, jo dokumentai tikrinami pasitelkus šnipus, liudininkus ir t. t.*

dainių, Lazdijų apskrityse buvo nušauti 4 partizanai, 28 paimti gyvi ir perduoti NKVD organams, suimti 3 rėmėjai, 27 dezertyrai, 274 slapstęsi nuo kariuomenės asmenys, 10 vokiečių agentų, nušauti 5 vokiečiai. Per tą patį laiką partizanai nukovė 2 enkavedistus, 8 aktyvistus ir, kaip rašo enkavedistai, „vieną pilietį“. Tuo metu šis NKVD junginys turėjo 40 maršrutinių agentų*, 2 vidaus agentus**, 129 informatorius¹⁵. Beje, gen. I. Liubas S. Kruglovui rašė, kad jų „veiklos rezultatai“ Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės apskrityse yra prasti, nes trūksta operatyvinių darbuotojų ir agentūros¹⁶. Šio junginio penki pulkai 1944 m. vasario 7 d. išfiltravo 307 žmones, iš jų 60 suėmė turėdami agentų pranešimus, 26 - kitų žvalgybinių duomenų, 221 - užtvaramis. 213 šių žmonių buvo perduota NKVD organams, 6 - NKGB, 9 - „Smeršui“, 9 - įgulų viršininkams, 36 buvo nusiųsti į RA formavimo punktus¹⁷. 1944 m. gruodžio 18-24 d. šie pulkai nukovė 77 partizanus, 88 paėmė gyvus, sulaukė 317 besislapsčiusių nuo mobilizacijos, suėmė 20 vokiečių agentų¹⁸.

Susumavus anksčiau pateiktus ir kitus duomenis išeitų, kad ši NKVD kariuomenės grupuotė kasdien nušaudavo vidutiniškai po 3-4 partizanus, apie 10 jų paimdavo gyvų. Suimdavo per dieną apie 50-55 žmones, bet apie 40 proc. jų buvo ne iš mūsų pasipriešinimo gretų, o buvę vokiečių kariai, su jais bendradarbiavę asmenys ir t.t.. o daugiausia - rusų kariuomenės dezertyrai (tarp dezertyrų daugėjo lietuvių, nes vis dažniau jie gražumu ar prievarta buvo paimami į RA; dezertyru buvo laikomas tas, kuris pasitraukė iš kariuomenės po to, kai jau buvo davęs karinę priesaiką). Tarp sulaikytųjų buvo ir kriminalinių nusikaltėlių (beje, kai kuriose savo 1944-1945 m. ataskaitose čekistai painiojosi, nes banditais vadino ir tikrus plėšikus, ir mūsų partizanus).

Pirmuoju savo buvimo Lietuvoje laikotarpiu (1944 m. liepos vidury-1945 m. vasario 10 d.) III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė siautėjo 7 mėnesius, t. y. apie 210 dienų, tad išeitų, kad tuomet jos kariai nukovė apie 600-800 partizanų, apie 2 tūkst. (?) jų suėmė, o šiaip žmonių suėmė ir išfiltravo

apie 10 tūkst. Aišku, tai nereiškia, kad iš tikro taip buvo, nes čekistų apskaičiavimai tik apytiksliai.

Didieji šukavimai kartu su RA dalimis. Dokumentuose yra aprašyti du dideli - tiek kariuomenės

* *Maršrutinis agentas* - agentas, šnipinėjęs lankydamas čekistus dominančias vietas. Šie agentai, vaikštinėdami pamiškėse, kaimuose, dažnai apsimesdavo elgetomis, pavargėliais ir pan.

** *Vidaus agentas* - agentas, čekistų infiltruotas į pasipriešinimo organizaciją.

skaičiumi, tiek teritorijos plotu, tiek laiko trukme - šukavimai. Pirmasis vyko 1944 m. rugsėjo 1-6 d., antrasis - 1944 m. gruodžio 1-10 d. Pirmojo planą pasirašęs gen. mjr. Sladkevičius nurodė, kad nuo fronto linijos (ji tuo metu buvo keliems mėnesiams stabtelėjusi Žemaitijoje, į vakarus nuo Dubysos) turėjo būti slenkama iš vakarų į rytus, kratant miškus, sodybas, stotis ir kt., sulaikant ar sunaikinant vokiečių karius, diversantus, jų statytinius ir rėmėjus, dezertyrus, mūsų partizanus ir, pasak enkavedistų, „kitą nusikalstamą elementą“. Šioje grandiozinėje operacijoje dalyvavo RA dalys, III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos kariuomenė, pasienio būriai, kita vidaus kariuomenė, NKVD ir NKGB teritoriniai organai. RA daliniai turėjo veikti nuo fronto iki Lekėčių, Kazlų Rūdos, Sopackino. Toliau nuo RA pasiektų vietų iki Siesikų, Kaišiadorių, Varėnos turėjo valyti III Baltarusijos fronto NKVD dalys. Pasieniečiai, kita vidaus kariuomenė turėjo valyti iki Ašmenos, Trobių, taigi išeiti net už Lietuvos ribų. Buvo numatytos užduotys kiekvienam pulkui ir būriui. Šį planą tvirtino vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas I. Serovas¹⁹. Gen. lt. I. Liubas, kaip operacijos vadas, išsiuntinėjo gana detalų operacijos planą, kuriame nurodė, kas, kur, iki kurios vietos turi šukuoti kraštą, kur siųsti suimtuosius. Planas buvo nusiųstas LSSR valstybės saugumo liaudies komisarui A. Guzevičiui, vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui, Lietuvos pasienio apygardos viršininkui plk. M. Byčkovskiui, 4-osios ŠD vadui gen. mjr. R. Vetrovui, 13-ojo, 86-ojo, 132-ojo ir 217-ojo PP vadams (priklausė III Baltarusijos fronto NKVD daliniams), 94-ojo ir 97-ojo PB vadams (pasienio apygarda), 25-ojo, 173-iojo ir 198-ojo ŠP vadams (4-oji ŠD)²⁰.

Antras didysis šukavimas įvyko, kaip jau minėta, 1944 m. gruodžio 1-10 d., vykdamas III Baltarusijos fronto karo tarybos direktyvą Nr. 0087. Tuo metu vokiečiai Lietuvos teritorijoje laikėsi tik prie Klaipėdos. Naršoma, kratoma buvo viskas - miškai, kaimai, viensėdžiai ir kt. Šias operacijas taip pat vykdė visi NKVD junginiai bei daliniai, talkinami RA dalių, tarp jų ir lakūnų. Operacija vėl buvo vykdoma beveik visoje Lietuvos teritorijoje - iki Kėdainių, Kauno, Prienų, nuo ten toliau - vakarine Nemuno pakrante. Šios operacijos metu suimta 533 rusų kariškiai, 1708 civiliai gyventojai, iš jų 1395 besislapsčiusieji nuo tarnavimo RA, 187 neturėjusieji dokumentų, 4 režimo pažeidėjai, 122 įtartini asmenys. Buvo nukauti 25 partizanai, 3 sužeisti²¹.

Klepočių ir kilų Panemunės dzūkų tragedija. Ji įvyko 1944 m. gruodžio 23-24 d., t. y. Kalėdų išvakarėse, prieš Kūčias ir Kūčių dieną. Lietu-

vą okupavus sovietams, panašaus pobūdžio baudžiamosios operacijos, kai puolant partizanus ar tik prisidengus partizanų puolimu būdavo deginamos sodybos, žudomi jų šeimininkai, buvo dažnos, ypač 1944-1945 m. (Rusijos valstybiniame karo archyve dr. A. Anušausko rasti dokumentai rodo, kad sodybų deginimas nebuvo čia veikusių čekistinių karių savavaliavimas: tai sankcionavo jų vadovybės instrukcijos). Tą patį mėnesį, tik Raseinių apskrityje, Juodaičiuose, 13-ojo PP 3-iosios užkardos ir minosvaidžių manevrinė grupė užpuolė 50 partizanų ir sudegino 7 sodybas, kuriose neva slėpėsi partizanai. Tame mūšyje buvo nukauta 14 partizanų, 12 paimita gyvų²².

Dar nuožmesnis čekistinės kariuomenės puolimas įvyko Kauno apskrityties Čekiškės valsčiuje, kur 1944 m. gruodžio 16-21 d., kaip aiškėja iš pranešimo SSRS valstybės saugumo liaudies komisarui V. Merkulovui ir vidaus reikalų liaudies komisarų pavaduotojui S. Kruglovui, buvo „sudeginti 46 banditų vienkiemiai“, nukauti 56 partizanai. Žuvo ir 5 baudėjai: po vieną NKVD, „Smeršo“ operatyvininką ir stribą bei du milicininkai. Buvo sužeisti du NKVD kariai ir 5 milicininkai²³.

Tame pačiame pranešime rašoma, kad gruodžio 22 d. Vilkijos valsčiuje 13-ojo PP kariai per susišaudymą su partizanais 16 jų nukovė, 4 sudegino kartu su namais, o iš viso sudegino 9 sodybas.

Gen. ltn. I. Liubas S. Kruglovui savo 1944 m. gruodžio 20 d. pranešime rašė apie kelis atvejus, kai 13-ojo PP kariai, susidūrė su partizanais, degino sodybas. Joteikių apylinkėse 1944 m. gruodžio 17 d. jie nukovė 17 partizanų, sudegino 15 sodybų²⁴. Kitą dieną, kaip minėta, to paties pulko kariai nukovė 14 partizanų, sudegino 7 sodybas.

Tačiau tokių barbariškų akcijų ir tokios gausybės aukų kaip Panemunės Dzūkijoje Lietuvoje vienoje vietoje, ko gero, mažai kur buvo. Sovietai elgėsi savaip apdairiai: daug žudė, degino, tačiau tai darė ne vienu metu ir ne vienoje vietoje. Žmones visuomet sukrečia aukų gausumas, o kai žudoma dideliame plote, neatrodo, kad kas nors baisaus būtų įvykę. Dzūkai itin narsiai ir organizuotai sukilo ginti savo krašto, ignoravo okupantų nurodymus. Matyt, tai čekistus ir išsiutino, nes jie puolė naikinti ištisų kaimų. Tuo pačiu metu panaši egzekucija įvykdyta ir kitoje Alytaus apskrityties vietoje - Alovės valsčiaus Dubių ir Vabalių kaimuose²⁵.

1945 m. sausio pradžioje J. Bartašiūnui ir A. Gusevui (Lietuvos NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininkas) rašytame pranešime trys Alytaus apskrityties vyriausieji čekistai - NKVD-NKGB įgaliotinis Alytaus ap-

skirtyje pplk. Sabitovas, NKVD viršininkas mjr. Černyševs, NKGB viršininkas v/s kpt. Rogožinas gyrėsi, kad kartu su 331-uoju PP jie gruodžio 20-31 d. nemažai nuveikė. Pateikė tokius skaičius: per tą laiką jie įvykdė 13 karinių čekistinių operacijų gyvenvietėse ir miškuose, kurių metu nukovė 94 partizanus, 110 jų paėmė gyvus, suėmė 47 partizanų rėmėjus, 234 vengiančiuosius tarnybos RA ir 40 „kitokio įtartinio elemento“, paėmė 8 kulkosvaidžius, 19 automatų, 37 šautuvus. Be to, „sudegino 55 pastatus, priklausiusius aktyviems bandų dalyviams ir jų rėmėjams“²⁶.

Mjr. Černyševs savo tiesioginiam viršininkui J. Bartašiūnui apie Panemunės dzūkų kaimų sunaikinimą išdėstytas keliuose puslapiuose. Pasak jo, partizanai (kaip jis vadino, „banditai“) Alytaus apskrityje nedavė ramybės sovietiniam partiniam aktyvui, patiems čekistams, todėl į šią apskritį buvo atsiųsta LSSR NKVD ir NKGB darbuotojų grupė, kuri su vietiniais čekistais sudarinėjo partizanų naikinimo planus. Kad būtų veiksmingiau, ta čekistų grupė išsiskirstė į valsčius mažesnėmis grupėmis, kurioms vadovauti buvo paskirti „labiausiai patyrę operatyviniai čekistiniai darbuotojai“. Vietoje dirbant su agentais, per trumpą laiką „buvo patikslinta banditų grupių dalyvių sudėtis, jų apsiginklavimas, jų veikla ir jų bazavimosi vieta“. Taip „šauniai“ padirbėjus, operatyvinei grupei buvo atsiųstas III Baltarusijos fronto karinis junginys, susidėjęs iš 86-ojo PP manevrinio bataliono ir 331-ojo PP. Per mėnesį buvo įvykdytos 29 operatyvinės karinės čekistinės operacijos, kurios, jo nuomone, ypač pasisekė Merkinės ir Simno valsčiuose. Merkinės valsčiuje buvo įvykdytos 9 operacijos, kurių metu nukauta ir bunkeriuose sudeginta 62, gyvų paimta 46 partizanai, paimta 20 įvairių ginklų, susprogdinti likviduojant pasipriešinimo židinius partizanų ir jų rėmėjų namai, 3 ginklų sandėliai. Iš viso Merkinės valsčiuje suimti 208 žmonės, iš jų 50 pavienių partizanų, 30 rėmėjų, 99 vengusieji tarnybos RA, 29 įtartiniai asmenys, iš partizanų ir gyventojų paimti 39 ginklai. Per mėnesį Alytaus apskrityje buvo nukauta 133 partizanai, 202 paimli gyvi, suimti 63 rėmėjai, 20 dezertyrų, 496 vengusieji tarnybos RA, 15 vokiečių statytinių ir rėmėjų²⁷.

Gen. ltn. I. Liubas gruodžio 24 d. per „VČ“ SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui S. Kruglovui perduotame trumpame pranešime apie tas žudynes rašė: „44 12 23 d. Alytaus aps. (1206) Klepočiuose (1204), Ryliškėse (1206), Savilionyse (1000) 331-ojo pasienio pulko 3-iojo SB padaliniai, operacijoje likviduodami banditų grupę, nukovė 18, paėmė 23 banditus. Be to, sulaikyti 2 banditų rėmėjai. Paimta: 1 prieštankinis

šautuvas, 1 karabinas, 1 pistoletas. Sudeginti trys ginklų sandėliai ir 15 vienkiemių, kuriuose slėpėsi banditai. Mes nuostolių neturime. Banditų grupės likvidavimui vadovavo kariuomenės valdybos ž[valgybos] s[kyriaus] I skyr. virš[ininkas] papulkininkis Sutovas ir 331-ojo PP 3-iojo ŠB vadas kapitonas Konesenkovas. Banditų paieškas tame rajone tęsia 331-ojo PP padaliniai"²⁸.

Kitą dieną tas pats I. Liubas bendrame pranešime S. Kruglovui ir J. Bartašiūnui apie tą operaciją rašė:

„1944 m. gruodžio 23 d. Alytaus aps. Klepočių (1204), Ryliškių (1206), Lizdų (1094), Taručionių (1206), Nizomči [7] (0804), Živulnički [?] (0892) apylinkėse 331-ojo PP 3-iajam ŠB ir 86-ojo PP 1-ajam ŠB padaliniams toliau vykdant banditų grupės likvidavimo operaciją, nukauti 25 banditai, 7 sudegė namuose, 81 įtariamasis banditizmu asmuo sulaikytas.

Paimtas vienas rankinis kulkosvaidis, 1 automatas, 1 prieštankinis šautuvas, 1 granata, 500 įvairių šovinių, sudegė 1 sunkusis kulkosvaidis, 4 automatai, 3 šautuvai. Sudeginta 13 namų ir 3 miške įrengtos žeminės (1292), kuriose slėpėsi banditai.

Trijuose degančiuose namuose pastebėti šaudmenų sproginiai. 331-ojo PP vado duomenimis, du gaujos vadeivos pasislėpė iki operacijos pradžios, jų buvimo vieta nustatoma agentūrinėmis priemonėmis.

Mes nuostolių neturime. Tame pačiame rajone banditų ieško 331-ojo PP 3-iasis ŠB ir 86-ojo PP 1-asis ŠB"²⁹.

Taigi iš šiuose keturiuose pranešimuose, kurių du pasirašė NKVD Alytaus apskrities skyriaus viršininkas mjr. Černyševs, du - gen. lt. I. Liubas, pateiktų skaičių sunku ką nors suprasti. Visur kalbama apie skirtingas vietas ir laiką. Tai tipiška čekistinė rašymo maniera, atsiradusi ir dėl informacijos įvairovės karo sąlygomis, bet taip buvo rašoma ir vėliau. Matyt, tarp jų dar ilgai gyvavo įprotis prasimanymais savo darbą sureikšminti, o antra, dėl tokių neapibrėžtumų būdavo lengviau manipuliuoti skaičiais: kai reikia - juos didinti, o kai nereikia - mažinti.

Tik kelis dalykus galima tvirtinti. Pirma, didžiosios žudynės vyko ne Kūčių dieną, gruodžio 24-ąją, o jų išvakarėse - 23 d. Kadangi baudėjai liko tose pačiose vietose, žmonių atmintyje, matyt, įstrigo, tarsi žudyta buvo Kūčių vakarą. (Čekistai turbūt manė taip: lietuvių šeimose svarbiausias religines šventes, ypač Kūčias, susirinkdavo švęsti visi gyvi šeimos nariai, todėl tuo metu namuose buvo galima užtikti ir partizanus. Tokios taktikos - siaubti per didžiąsias religines šventes - čekistai laikėsi per visą par-

tizaninio karo laikotarpį.) Antra, žudikai buvo ne vadinamieji vetrovininkai, t. y. 4-osios ŠD kariai, o III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės 331-ojo PP 3-iojo ŠB ir 86-ojo PP 1-ojo ŠB kariai (jeigu tik NKVD kariuomenės kareivas galima vadinti kariais). Ir trečia, galima tvirtinti, kad daugelis nužudytųjų tikrai nebuvo partizanai, dalis jų net nebuvo neginkluoti nuo tarnavimo RA slapstėsi vyrai. Matyt, nemaža dalis nužudytųjų buvo tų sudegintų sodybų šeiminkai. Kiek buvo nužudyta ne partizanų? Tai galima apytiksliai sužinoti suskaičiavus čekistų nušautus ir paimtus gyvus vadinamuosius partizanus ir tą skaičių palyginus su paimtų ginklų kiekiu. Tikras partizanas su ginklu nesiskirdavo, ir be jo buvo galima užklupti tik vieną kitą. Prisiminkime, kad legendinis partizanas J. Lukša-Daumantas-Skirmantas partizanų ginklus vadino „mūsų meiluzėmis“, nes neretai partizanai ir miegodavo juos apsikabinę. Be to, kalbant apie paimtų ginklų kiekį reikia žinoti, kad pokario metais jų mėtėsi beveik visur ir juos priglausdavo ne tik paaugliai, bet ir suaugę vyrai. Darant kratas, ginklų buvo galima prisirinkti ne tik iš partizanavusiųjų. Taigi pirmame minėtame mjr. Černyševio pranešime rašoma, kad partizanų buvo nušauta ir paimta 204, o įvairių ginklų —64. Galima teigti, kad daugiau kaip pusė tų žmonių tikrai nebuvo partizanai. Antrame Černyševio pranešime pateikta daug skaičių. Pasak jo, Merkinės valsčiuje devynių operacijų metu nukauta ir bunkeriuose sudeginta 62, o gyvų paimta 46 partizanai, tad iš viso 108 partizanai, o ginklų - tik 20. I. Liubo skaičiai kiti: nukauta 18, paimta 23, tad iš viso 41, o ginklų - tik trys. Matyt, suvokdami savo duomenų neįtikinamumą, čekistai savo viršininkams (kurie kartais užpykę sakydavo, jog kovos su mūsų partizanais esančios tik imituojamos) nurodė, kad susprogdino ir tris ginklų sandėlius; apie tai antrame I. Liubo pranešime taip pasakyta: „Trijuose degančiuose namuose pastebėti šaudmenų sproginiai“. Pokario metais tokie šaudmenų sproginiai, ko gero, galėjo būti girdimi kas antroje ar trečioje deginamoje sodyboje, nes vaikai ir paaugliai sprogmėnų prisirinkdavo ir be suaugusiųjų žinios. Tarkime, kad ten iš tikrųjų buvo partizanų ginklų sandėliai, bet partizanai ginklus nešiodavosi, o sandėliuose gulėjo nenaudojami ginklai ir šovinių atsargos.

Tvirtinimą, kad Panemunės dzūkų kaimuose buvo iššaudyti taikūs gyventojai, paremia ir tai, kad, čekistų teigimu, jų kariuomenėje nežuvo nė vienas. Taip būna tik tada, kai niekas nespriešina, o šaudoma į beginklius.

Siuto čekistai, susidūrė su jiems netikėtu Lietuvos gyventojų pasipriešinimu, okupantų valdžios nepripažinimu, tad dažnai ir išliedavo savo pyktį taikiems gyventojams.

Pačių žmonių atsiminimais, paskelbtais 1989 m., vien Klepočių kaime per 1944 m. Kūčias ir Kalėdas buvo sudeginta 21 sodyba, sušaudyta ar gyvų sudeginta 12 šio kaimo gyventojų³⁰.

Pirmuoju III Baltarusijos fronto NKVD junginio buvimo Lietuvoje laikotarpiu, kai dar nebuvo pasibaigęs karas, tarp gaudytų ir šaudytų žmonių būta nemažai vokiečių. Pagauti diversantai pasakodavo apie diversantų mokyklas, suimti nuo fronto atsilikę, apsuptyje buvę kariai - apie savo slapstymąsi ir t.t. Štai kokios įdomesnės čekistų užfiksuotos žinios apie vokiečius.

1944 m. rugpjūčio 22 d. 13-asis PP pranešė apie vokiečių žvalgybos mokyklą Jurbarke, 23 d. buvo pranešta apie diversantų mokyklą netoli Rygos, 10 mokytojų ir 21 mokinio pavardės (daugelis mokinių - rusai)³¹. Tos pačios bylos 471-ame lape yra duomenų apie vokiečių žvalgybos mokyklą Suvalkuose.

13 d. 86-ojo PP kariai 12 km į pietvakarius nuo Merkinės iššaudė grupę vokiečių, tarp kurių buvo ir 267-osios pėstininkų divizijos vadas gen. lt. O. Drešneris³².

Įdomūs vokiečių belaisvių pasakojimai. Daugelis jų rusų žvalgybininkams pasakojo, kad Vakarų Baltarusijos ir Lietuvos žmonės noriai padėjo vokiečiams, patekusiems į apsupimą. Unteroficierius Gicnau sakė: „Baltarusijos gyventojai su mumis elgėsi prastai, mažai duodavo duonos, nenoriai atsakydavo į klausimus ar visai neatsakydavo. Vakarų Baltarusijoje su mumis elgėsi geriau, Lietuvoje - visiškai gerai. Pavyzdžiui, mes prašome duonos ir pieno, o mums duoda duonos, pieno, lašinių, kiaušinių, sviesto. Vakarų Baltarusijos ir Lietuvos vietiniai žmonės mums noriai rodydavo nepavojingus maršrutus, kviesdavo į namus, į kelią duodavo maisto“. Leitenantas Biurkė pasakojo, kad lietuviai visur aprūpindavo maistu, - jis savaitę slapstėsi su vengusiais tarnybos RA. Tokių ir panašių atvejų Lietuvoje daug. Taip J. Bartašiūnui rašė III Baltarusijos fronto „Smeršo“ valdybos viršininkas gen. lt. Zeleninas³³.

Matyt, lietuviai su vokiečiais taip elgėsi dėl kelių priežasčių. Visų pirma žmonės yra linkę užjausti tuos, kurie vargsta ir yra patekę į pavojų. Pagaliau, nors lietuviai ir iš vokiečių visko patyrė, tačiau jie iš 1940-1941 m. patirties žinojo, kad rusai bus dar nuožmesni.

Žiaurumas buvo būdingas visiems pasienio pulkams ir būriams.

1944 m. gruodžio 14 d. prie Alytaus apskrities Vėžancų (Vėžionių?) kaimo 331-ojo PP 6-osios užkardos 9 karius, lydėjusius 9 suimtuosius, užpuolė, čekistų teigimu, 40 partizanų. Kai suimtieji, tų pačių čekistų teigimu, mėgino bėgti, jie buvo iššaudyti³⁴.

Čekistų dokumentuose skaitant apie nušautus pabėgti bandžiusius suimtuosius dažnai kyla mintis, kad dalis jų tikrai buvo tyčia sušaudyti. Sužvėrėjusiems, įsiutusiems, nuovargio ir alkio iškankintiems, ideologiškai nuteiktiems, kad aplinkui vieni banditai, kuriuos reikia šaudyti, nes kitaip jie tave nušaus, čekistinės kariuomenės kareivoms, matyt, atrodė daug paprasčiau turėti lavoną - nei jo saugoti, nei maitinti. **III** Baltarusijos fronto grupuotės kariai iš penkių 1944 m. gruodžio 14-17 d. suimtų pavienių žmonių tris nušovė. Gruodžio 14 d. Alytaus apskrities Česukų kaime suimtą partizaną, neva mėginusį pabėgti, nušovė 331-ojo PP 1-osios užkardos būrys, vadovaujamas vyr. seržanto Semionovo. Gruodžio 15 d. to paties pulko 12-osios užkardos žvalgų grupė, vadovaujama vyr. ltn. Syčo, Miroslave sulaikė buvusi Alytaus kalėjimo viršininką, kuris neva mėgino bėgti ir buvo nušautas. To paties pulko 9-osios užkardos trys kariai Nemuno pakrantėje ties Staniavų kaimu nušovė valtimi plaukusį žmogų, kuris nesustojo ir kuris, čekistų teigimu, „buvo banditas“³⁵. Beje, toks beatodairiškas šaudymas buvo būdingas visiems NKVD daliniams, o ypač pasieniečiams. Antai vien 1945 m. rugpjūčio 25 d. Leningrado fronto grupuotės pasieniečiai kaip neva mėginusius pabėgti nušovė net 10 žmonių.

Antrasis junginio veiklos laikotarpis (1945 m. birželio 15 d.-spalio mėn.). Antrajam **III** Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės veikimo Lietuvoje laikotarpiui būdinga keletas savitumų. Pirma, iš nuvykusių į Rytprūsius penkių pulkų į Lietuvą buvo gražinti tik trys:

13-asis, 86-asis ir 132-asis. Žinoma, kad 217-asis PP 1945 m. birželio mėn. buvo išformuotas³⁶, o 331-asis PP kurį laiką buvo Vokietijoje, paskui - iki 1951 rugsėjo mėn. - Kolomyjoje (Ukraina), ten buvo performuotas į 16-ąjį vidaus apsaugos būrį, galutinai išformuotą 1954 m.³⁷ Antra, jau nebuvo vokiečių karių, jų diversantų ir pan., išskyrus vieną kitą įtariamą su jais bendradarbiavusį asmenį. Nedaug buvo likę ir rusų dezertyrų. Tad visos šios grupuotės jėga buvo nukreipta prieš mūsų partizanus ir jų rėmėjus. Trečia, keitėsi enkavedistų kovos priemonės. Pirmuoju laikotarpiu daugiausia žmonių (50-70 proc.) būdavo sugaudoma išdėsčius vadinamąsias užtvargas, o šiuo laikotarpiu jos beveik neminimos ir daugiausia suimama gavus duome-

nų iš agentų (karui pasibaigus sovietų pergale, su enkavedistais noriau pradėjo bendradarbiauti vadinamieji „sicilikuojantys“, liumpenizuoti gyventojų sluoksniai, pagaliau įtraukti šiek tiek žmonių į savo tinklus čekistai sugebėjo ir išradingai griebdamiesi provokacijų bei šantažo).

Kaip jau minėta, Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. I. Rudyka savo pranešime I. Tkačenkai nurodė, kad birželio 14 d. į jo operatyvinį sektorių atvyko du pasienio pulkai (tik nenurodė, kurie iš trijų), kurie ten rado 220-ąją PP (rašoma, kad šis pulkas buvo nespėjęs išvykti iš Alytaus apskrities; matyt, dzūkų partizanai buvo okupantus ir jų pakalikus gerokai prispaudę, ir šie nedrįso likti be šio pulko priedangos) ir 4-osios ŠD 266-ąją ŠP, jau birželio 15 d. „pradėjusius kovos operacijas“. O prieš jiems atvykstant birželio 5-15 d. lietuvių partizanai buvo puolę 16 kartų, lenkų - 3. „Lietuvių gaujos daugeliu atvejų reišėsi smarkiai“, - rašė I. Rudyka. Per vieną iš puolimų partizanai nukovė keturis NKVD kareivius³⁸.

Vienoje iš bylų yra likę keli pranešimai I. Tkačenkai ir NKVD Pabaltijo apygardos viršininkui Golovkai, iš kurių atsiskleidžia šios grupuotės veikla rugpjūčio viduryje. Štai koks buvo antras pranešimas:

Pranešimas Nr. 2

13-asis PP pagal planą šukavimą baigė 45 08 11 d. 19 val. ir sustojo įgulomis.

Kitos kariuomenės dalys ieško banditų įguli) dislokacijos rajonuose.

Operacijų rezultatai:

nukauta banditų 5.

sulaikyta įtartino elemento - 22.

Paimta ginklų:

automatų - 1,

pistoletų - 1.

granatų - 1,

įvairių šovinių - 160.

Mūsų nuostoliai:

220-ojo PP nukautas 1 raudonarmietis ir sužeistas 1 seržantas.

Partizanų puolimų praėjusią parą Alytaus aps. neužfiksuota.

NKVD Rudnios valsčiaus skyriaus [turėtų būti „poskyrio“. - J. 5¹.] duomenimis,

į Kašetų (9040). Lynežerio (49040) ir Kriokšlio kaimus atėjo 100 žmonių gauja.

Gaujos buvimo rajoną supa ir jos likvidavimas vykdomas 86-ojo PP 1-ojo. 2-ojo SB ir MG* jėgomis.

Pranešimą pasirašė III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininkas gen. ltn. I. Liubas ir Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. I. Rudyka³⁹.

Rugpjūčio 13 d. pranešime rašoma, kad tą minėtų 100 partizanų

* MG - manevrinė grupė, greitojo reagavimo padalinys.

nebuvo, pranešimas buvęs klaidingas, o pro Lynežerio kaimą buvo praėję tik 7 partizanai⁴⁰. Beje, taip dažnai atsitikdavo. Vietinių operatyvinių čekistų baimės akys buvo plačios, be to, išpūsdami skaičius jie jausdavosi esą reikšmingesni. Dezinformuodavo čekistus ir valstiečiai, kurių dauguma norėdavo, kad mūsų partizanų būtų daug ir stiprių.

Ketvirtame pranešime rašoma, kad „13-asis, 86-asis, 132-asis, 220-asis PP ir NKVD V[idaus] K[ariuomenės] 266-asis ŠP ir 105-oji OMG vykdė operacijas Alytaus apskrityje ieškodami ir suimdami banditinių elementą“. 13-asis PP veikė Onušio, 86-asis - Merkinės valsčiuje, 132-asis - Stakliškėse, Jiezne, Butrimonyse, 220-asis-Varėnos ir Daugų, 102-oji OMG - Merkinės valsčiuje, 105-oji OMG - Varanavo apylinkėse (Baltarusijoje). Per parą sulaikyta:

	PP				ŠP	OMG		Iš viso
	13-asis	86-asis	132-asis	220-asis	266-asis	102 oji	105-oji	
Partizanų	1			2	6	1	3	13
Rėmėjų	3			2	-	-	5	10
Įtartinų asmenų	3	25	19	5	41	7	-	100
Iš viso	7	25	19	9	47	8	8	123

Be to, buvo nukauti du neginkluoti vokiečių kareiviai⁴¹. Beje, jokiaje kitoje apskrityje tokios kariuomenės koncentracijos nebuvo. Penki pasienio ir šaulių pulkai, dvi OMG siaubė vieną apskritį. Apie 5 tūkst. enkavedistų niokojo dzūkų kaimus ir miškus. Ir vis dėlto ten per visą partizaninio karo laikotarpį buvo stipriausi ginkluotojo pasipriešinimo židiniai. Nors ir būdami tokioje apsuptyje, partizanai įstengė veikti ir parodyti, kad jie yra padėties viešpačiai. 1945 m. naktį iš rugpjūčio 4-osios į 5-ąją Onušio valsčiuje, veikdami po 8-10, jie per naktį 17-oje šeimų įvykdė 29 mirties nuosprendžius ir 2 žmones nusivedė į mišką⁴². Beje, net toks įžvalgus partizaninio karo tyrinėtojas kaip K. K. Girmius tokias vadinamąsias „Baltramiejaus naktis“ laikė nereikalingu žiaurumu. Iš tikrųjų taip elgtis ir per vieną naktį nemažoje teritorijoje įvykdyti išdavikams kelis ar keliolika mirties nuosprendžių partizanus vertė būtinybė. Čekistai labiau už savo kareivius saugojo jiems ar atviroms okupantų struktūroms dirbančius išdavikus, ir kuriam nors iš jų įvykdžius mirties nuosprendį, į tą vietą jie mesdavo didžiules jėgas, kurioms būdavo įsakoma žūtbūt surasti partizanus. Įvykdžius mirties nuosprendį keliose vietose, čekistai sutrikdavo, nebežinodavo, į kurią pusę pulti. Partizanų teismai, paskelbę mirties nuosprendžius, kurį laiką jų nevykdėdavo, laukdavo patogaus momento.

Nepavyko rasti dokumentų, iš kurių būtų galima nustatyti, kur ši NKVD kariuomenė „darbavosi“ liepos mėn. Tikėtina, kad ji siaubė Pietų Lietuvą. Kaip minėta, Dzūkiją ir Suvalkiją įvairi NKVD kariuomenė ypač aršiai buvo užgriuvusi ne vien dėl to, kad šiose Lietuvos srityse okupacijai buvo priešinamasi smarkiai ir organizuotai, bet ir dėl to, kad buvo siekiama partizanus atkirsti nuo pasienio, per kurį ėjo ryšių kanalas į užsienį. Savo ruožtu dėl žiaurių NKVD kariuomenės išpuolių to regiono žmonės atkakliau priešinosi.

Yra išlikęs žvalgybos skyriaus 1945 m. rugpjūčio 15 d. pranešimas Nr. 9-00708 Vilniaus operatyvinio sektoriaus vadovui plk. I. Rudykai (jis bent jau rugpjūčio 12-29 d. buvo Alytuje, nes šioje apskrityje vyko pagrindinės šio sektoriaus kovos su partizanais; Vilniaus-Trakų apskrityje veikę lenkų Armijos krajojovs kariai tuo metu jau buvo arba pasitraukę į Lenkiją, arba gerokai apnaikinti), pasirašytas gen. ltn. I. Liubo ir jo pavaduotojo žvalgybos reikalams plk. Lizino. Iš jo matyti, kad 14 d. 86-asis PP veikė Merkinės, o 132-asis - Simno apylinkėse. Per parą ši grupuotė nukovė 5 partizanus, išfiltravo 26 žmones, iš jų 2 buvo sulaukyti užtvaramis, 11 - remiantis agentūriniais duomenimis, 13 - kitais žvalgybiniais duomenimis⁴³.

Iš ankstesnio rugpjūčio 13 d. pranešimo matyti, kad 105-oji OMG veikė Alytaus apskrityje, 132-asis PP siaubė Jiezno, 86-asis - Merkinės valsčius, o 13-asis PP - Trakų apskrities Onušio valsčių. 15 d. pulkų ir batalionų žvalgybų skyriai per parą išfiltravo 24 žmones, iš jų 9 buvo suimti agentams įskundus, 10 - remiantis kitais žvalgybiniais duomenimis, 5 pateko į užtvaramis. Nustatyta, kad 10 jų buvo partizanai, 10 - partizanų rėmėjai, 2 vengė tarnybos RA, 1 buvo paleistas ir 1 perduotas tolesniam tyrimui. Visi suimtieji perduoti NKVD⁴⁴.

Iš 1945 m. liepos 10-16 d. nušautų, suimtų partizanų ir jų rėmėjų sąrašo matyti, kad 10 partizanų buvo identifikuoti (3 kilę iš Merkinės, 2 - iš Jiezno, po vieną - iš Onušio, Stakliškių, Butrimonių, Daugų ir Varėnos valsčių), o 4 - ne. Paėmė gyvus neva 46 partizanus ir 43 jų rėmėjus. Per tą laiką 15 žmonių jų veikimo zonoje legalizavosi⁴⁵.

Liepos 12-18 d. ši karinė grupuotė nuveikė tokius juodus darbus: 16 partizanų nukovė, išfiltravo 156 žmones (12 d. - 5 ir 26, 13 d. - 4 ir 47, 14 d. - 4 ir 8, 15 d. - 0 ir 24, 16 d. - 1 ir 30, 17 d. - 1 ir 8, 18 d. - 1 ir 13). Matyt, „darbo rezultatai“ tokie skirtingi (15 d. nenušautas nė vienas, suimta 24, o 13 d. - 4 žmonės nukauti, 47 suimti) dėl įvairių priežasčių: operacijų pradžios, tęsinio ir pabaigos, kėlimosi į kitą vietą, partizanų klaidų

ir puolimų, agentūros veiksmingumo, kaip sugebėta iš suimtųjų išpešti žinias ir t. t.

Vėliausia III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės žvalgybinė suvestinė, rasta KGB bylose, - 1945 m. rugpjūčio 17 d. Nr. 243⁴⁶, nors iš kitų dokumentų žinoma, kad ši ir kitos užfrontės NKVD grupuotės veikė dar ir spalio mėn.

Žvalgybinis-agentūrinis darbas. Jo apimtis atsiskleidžia iš ataskaitų ir įvairių suvestinių. Kaip sakyta, antruoju savo veiklos Lietuvoje laikotarpiu užnugario apsaugos NKVD kariuomenė, kovodama su partizaniniu judėjimu ir pogrindžiu, vis labiau rėmėsi iš agentų gautais duomenimis. „Kiti žvalgybiniai duomenys" - tai daugiausia žinios, išpeštos tardant.

Taigi 1945 m. rugsėjo 1 d. ši NKVD kariuomenės grupuotė turėjo 82 agentus ir 60 informatorių. Rugpjūčio mėn. NKVD vietiniams organams buvo perdavusi 150 agentų ir 140 informatorių⁴⁷. Tai padaryta todėl, kad daliniams ir padaliniams keičiant dislokacijos vietas, iš tų teritorijų, kur gyveno užverbuotieji, reikėdavo pasitraukti. Rugpjūčio mėn. remiantis agentūriniais duomenimis, t. y. šnipams įskundus, buvo sulaikyti 296 žmonės, kuriuos filtruojant nustatyta, kad 133 jų yra partizanai (?), 90 - rėmėjai, 10 - kontrrevoliucinių organizacijų agentai (?), 3 - išdavikai, 4 - policininkai ir baudėjai, 1 - vokiečių statytinis, 3 - dezertyrai, 41 - besislapstantieji nuo tarnavimo RA, 11 - antisovietiniai elementai. Liepos mėn. sulaikyta 209 žmonės, iš jų 201 buvo „nusikaltėliai"⁴⁸. Beje, šios formuotės ataskaitose (panašios buvo ir kitų formuočių) buvo šie skyriai: 1) operatyvinė padėtis; 2) agentūrinio informatorių tinklo būklė; 3) agentūrinio darbo rezultatai; 4) filtracijos ir kovos su banditizmu rezultatai.

Žvalgybinio-agentūrinio darbo apimtis geriausiai matyti iš toliau pateikiamų šios grupuotės žvalgybos skyriaus parengtų duomenų apie agentūrinį tinklą⁴⁹.

1945 m. spalio 1 d. duomenys apie agentūrinio informatorių tinklo padėtį

	Žvalgybos skyriaus pavadinimas			Iš viso
	13-ojo pulko ŽS*	86-ojo pulko ŽS	132-ojo pulko ŽS	
Buvo 1945 111 rugsėjo 1 d.	6	11	125	142
Pasipildė				
Užverbuota:				
Rezidentų	-	-	-	-
Agentų	22	44	48	114
Informatorių	45	32	41	118
Iš viso	67	76	89	232

* ŽS - žvalgybos skyrius.

*	Žvalgybos skyriaus pavadinimas			Iš viso
	13-ojo pulko ŽS	86-ojo pulko ŽS	132-ojo pulko ŽS	
Perimta iš NKVD, NKGB organų:				
Rezidentų	-	-	-	-
Agentų	7	1	2	10
Informatorių	10	8	2	20
Iš viso	17	9	4	30
<i>Iš viso pasipildė</i>	84	85	93	262
Sumažėjo				
Pašalinta dėl įvairių priežasčių:				
Rezidentų	-	-	-	-
Agentų	-	-	8	8
Informatorių	-	-	16	16
Iš viso	-	-	24	24
Perduota NKVD, NKGB organams:				
Rezidentų	-	-	-	-
Agentų	31	4	4	39
Informatorių	59	7	8	74
Iš viso	90	11	12	113
<i>Iš viso sumažėjo</i>	90	11	36	137
Yra 1945 m. spalio 1 d.				
Rezidentų	-	-	-	-
Agentų	-	45	114	159
Informatorių	-	40	68	108
Iš viso	-	85	182	267
Tinklo pasiskirstymas				
Pulkų vadai	-	-	-	-
Batalionų vadai	-	-	-	-
ŽS pulkų ir batalionų viršininkai	-	4/10*	4/18	8/28
Pulkų ŽS viršininkų pavad.	-	1/4	1/5	2/9
Pulkų ir batalionų ŽS viršin. vyr. padėjėjai	-	6/37	12/103	18/140
Pulkų ir batalionų ŽS viršin. jaun. padėjėjai	-	6/24	4/23	10/47
Užkardų viršininkai	-	4/10	9/28	13/38
Kitų tarnybų karininkai	-	-	1/5	1/5
Iš viso	-	21/85	31/182	52/267
Užplanuota ir sužlugdyta susitikimų				
Su rezidentais	-	-	-	-
Su agentais	95/2	152/7	333/9	580/18
Su informatoriais	123/7	131/16	204/6	458/29
Iš viso	218/9	283/23	537/15	1038/47

1945 m. spalio 6 d. III Baltarusijos fronto U[žnugario] A[psaugos] NKVD UV
Ž[valgybos] S[kyriaus] I poskyrio viršininkas pplk. [Sudov] (parašas)

Pirmas skaičius - čekistų, antras - agentų.
4/10 reiškia, kad 4 viršininkai dirbo su 10 agentų.

Taigi, kaip matyti, spalio 1 d. pulkų ir batalionų žvalgybos skyriai turėjo 267 šnipus (142 buvo likę nuo rugpjūčio, prisidėjo 262 nauji, 137 buvo perduoti NKVD ir NKGB organams), tuo tarpu rugsėjo 1 d. - tik 142 (163, dar 274 nauji ir 295 perduotieji)⁵⁰. Taip gausiai verbuoti (rugpjūčio mėn.-235, rugsėjo mėn.-262) šnipus galėjo tik labai intensyviai dirbantieji ir nevengiantieji jokių priemonių. Rugpjūčio mėn. NKVD ir NKGB organams buvo perduoti net 295 šnipai, o tai rodo, kad tą mėnesį daugelis užkardų kilnojosi iš vienos vietos į kitą. 13-asis PP spalio mėn. neturėjo šnipų, o tai reiškė, kad jis buvo persikėlęs į naują vietą. Įdomu tai, kad NKVD-NKGB organams šis junginys perduodavo kur kas daugiau agentų (rugsėjo mėn. - 113) negu iš jų gaudavo (tą patį mėn. - 30). Tai galėtų reikšti, kad ši grupuotė dirbo intensyviau, vadinasi, ir brutaliau.

Lyginant rugpjūčio⁵¹ ir rugsėjo mėn. duomenis, apibūdinančius agentūrinio darbo ir filtracijos rezultatus, matyti, kad jie labai skiriasi. Rugpjūčio mėn. buvo išfiltruota 578 žmonės ir nukauta 74 partizanai, o rugsėjį - atitinkamai tik 313 ir 19⁵², taigi suimta buvo beveik du kartus, o nukauta partizanų - beveik 4 kartus mažiau. Kodėl mūsų partizanai tuomet buvo ne taip aktyviai puolami ir ne taip energingai suiminėjami, galima tik spėlioti. Gal tai buvo susiję su užkardų kilnojimusi, gal jau buvo sužinota apie šios grupuotės išformavimą spalio mėn., gal dar kas nors veikė čekistinių kariuvių elgesį. Įdomūs šių dokumentų duomenys, nurodantys, koku pagrindu žmonės buvo sulaikyti. Rugsėjo mėn. iš 318 sulaikytųjų remiantis agentų pranešimais sulaikyti 159 žmonės, arba 50 proc., turint kitų žvalgybinių duomenų (daugiausia išgautų tardant) - 126, arba 40 proc., užtvaramis - 33, arba 10 proc., o rugpjūčio mėn. iš 578 sulaikytųjų atitinkamai buvo 296, arba 51 proc., 209, arba 36 proc., 73, arba 13 proc. Vadinasi, jau apie 50 proc. sulaikytųjų buvo suimta įskundus agentams-informatoriams, o užtvaramis, į kurias žmonės pakliūdavo atsitiktinai, - tik apie 10-13 proc. Tuo tarpu pirmuoju buvimo Lietuvoje laikotarpiu užtvaramis būdavo sulaikoma iki 40-70 proc. visų suimtųjų. Tai rodo, kad čekistų darbe atsitiktinumų vis mažėjo.

Bendradarbiavimas su kitomis NKVD grupuotėmis. Su jomis buvo bendradarbiaujama dažnai, kai operacijoms reikėdavo daug karių, nors visą laiką, net tuomet, kai pasienio pulkų ir būrių užkardos nuolat kilnodavosi iš vienos vietos į kitą, atskiri daliniai buvo pasiskirstę teritorijas. Tai buvo daroma jau vien dėl to, kad savi daliniai nesusišaudytų, ypač per naktines operacijas. Šį pasiskirstymą partizanai greitai perprato ir stengdavosi, jei tik leisdavo aplinkybės, atsidurti tarp dviejų čekistinės kariuo-

menės dalinių ar padalinių. Operacijų metu tos ribos tarp dalinių persitumdavo, ir jei partizanai būdavo užklumpami netikėtai, jie visur galėdavo susidurti su siaučiančia kariuomene. Kartais partizanai būdavo varomai -stumiami kaip medžiojami žvėrys iki tam tikros ribos (dažniausiai tai būdavo palaukė arba upės, ežero pakrantė), kur jų laukdavo užtvaros.

Kaip tik tokia operacija varant iki Nemuno buvo surengta 1945 m. rugpjūčio 6 d. didelėje dabartinės Prienų rajono teritorijos dalyje. Šioje operacijoje, kurios planą rugpjūčio 4 d. patvirtino Marijampolės operatyvinio sektoriaus vadas gen. mjr. M. Byčkovskis ir III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės vadas gen. ltn. I. Liubas, dalyvavo 2350 NKVD karių ir apie 300 užtvaras sudariusio Prienuose stovėjusio RA 22-ojo pulko karių. 550 NKVD karių buvo iš jungtinio pasienio būrio, kuris priklausė Lietuvos pasienio apygardai.

Geriau suprasti to meto čekistinių kareivių mąstyseną ir tai, kaip atskirti kariuomenės junginiai bendradarbiavo, padės čia pateikiamas planas. Kadangi jis labai ilgas, toliau bus atpasakota tik jo dalis „Dalinių užduotys“. Taigi plane rašoma⁵³:

I. Padėtis

Pastaruoju metu Marijampolės apskrityje buvo banditų puolimų, kurių metu iš pašalų nušaujami pasieniečiai, sovietinis partinis aktyvas ir plėšiami vietos gyventojai.

Aktyviausios yra šios gaujos:

1. „Dragnis“, kuriai vadovauja Degutis Kazys, veikianti Budos miške (4880). Gaujoje iki 50 žmonių. Ginkluota r[ankiniais] k[ulkosvaidžiais], automatais, šautuvais.

2. Gauja, vadovaujama Daukanto, veikia Prienų miškuose. Gauja susideda iš keilių grupių, vadinamų „Sakalai“, „Žalias Velnias“, „Viesulas“⁴⁴. Gaujoje - iki 50 žmonių. Ginkluota šautuvais ir automatais.

3. Gauja „Geležinis Vilkas“⁴⁴ veikia Šilavoto valsčiuje. Gauja susideda iš dviejų grupių, vienai vadovauja Dražys, kitai - Mikalauskas Stasys. Slapstosi miške (6676).

Operacijos užduotis:

Dviejų pasienio pulkų ir dviejų OMG jėgomis kartu su jungtiniu keturių komendantūrų PB ieškoti nurodytų gaujų ir likviduoti, todėl: Prienų DVRA pulkui apsupti Nemuno kair[į] krantą. Čiudiškes. Mačiūnus ir pradėti šukavimą iš p[lietvakarių] į š[iaurės] r[ytus] Būdos. Palių miškynus, Prienų miškus. J[ungtinis] PB tuo pačiu metu iš š[iaurės] į p[lietus] Liepų Būdos (6878), Tyliosios Būdos (6676) miškus. Be to, šukuojant sulaukomi vengiantieji tarnybos ir RA dezertyrai bei kitas nusikalstamas elementas. [...]

[...]

III. Pajėgos ir priemonės

1. 86-ojo PP aktyvių durtuvų iki 700 žmonių

2. 132-ojo PP „ „ 700

3. 102-osios OMG „ „ 200 „

4. 105-osios OMG „ „ 200

⁵ JPB „ „ 550

Iš viso 2350

[Čia praleidžiamos atskirų dalinių užduotys. - J. S.]

1945 m. rugpjūčio mėli. agentūrinio darbo, filtracijos ir išankstinio tardymo rezultatų duomenys

					86-asis pulkas	
	Agentų duom.	Kitais žvalg. duom.	Užtvartomis	Iš viso	Agentų duom.	Kitais žvalg. duom.
Pulkų ir batai, žvalgybos skyriuose išfiltruotųjų skaičius	76	52	20	58	103	49
Iš jų demaskuota:						
Agentų ir diversantų	-	1	-	1	-	-
Kontržvalgybos agentų	-	-	-	-	7	4
Išdavikų	1	-	-	1	2	1
Policininkų ir baudėjų	-	1	-	1	3	-
Statytinių ir rėmėjų	-	-	-	-	-	-
Banditų	52	30	-	82	37	16
Banditų rėmėjų	20	28	4	52	14	23
Raud. armijos dezertyrų	-	2	1	3	1	-
Vengiančių tarnybos Raud. armijoje	3	-	2	5	35	1
Antisovietinio elemento	-	-	-	-	4	4
Iš viso demaskuota	76	62	7	145	103	49
Turi būti perduota NKVD.						
NKGB organams ir formavimo punktams	-- 13 13					
Paleista	-					
Perduota NKVD teritoriniams organams			158 --			
Perduota NKGB teritoriniams organams						
Iš viso	-		158			

Pastaba: be to, 102-oji ir 105-oji atskirosios man. grupės sulaukė 22 banditus, 17 jų rėmėjų.

Nukauta vykdant operatyvines kariuomenės priemones 74 banditai.

2. Operaciją pradėti 45 08 06 d. 6 val., operacijos pabaiga - išėjus prie Nemuno ir užtvartų linijos.

3. Operacijos pradžioje K[omandiniai] P[unktai] turi būti: 86-ojo PP - Žiūronys, 132-osios OMG - Igliauka, 105-osios OMG - kelių sankryžoje (5472). Vėliau -KP vadų nuožiūra.

4. Savųjų atpažinimo ir sąveikos signalus palikti senus.

5. Kariuomenės valdybos KP - Marijampolė Ryšys radiju. Pranešti operacijos pradžioje, dienos rezultatus - 22 val., skubiai - susidūrus su gauja.

6. Filtracijos punktus organizuoti prie dalinių. Visus sulaukytus po filtracijos pasiųsti į Marijampolės NKVD A[pskrities] S[kyrių],

Marijampolės oper. sektoriaus pavaduotojas
kariuomenės reikalams pik [Sedovych] (parašas)

86-asis pulkas		132-asis pulkas				Iš viso			
Užtv-romis	Iš viso	Agentų duom.	Kitais žvalg. duom.	Užtv-romis	Iš viso	Agentų duom.	Kitais žvalg. duom.	Užtv-romis	Iš viso
27	179	117	98	26	241	296	209	73	578
-		-	-	-		-	1		1
-	11	3	1	-	4	10	5	-	15
-	3	-	-	-	-	3	1	-	4
1	4	1	-	-	1	4	1	1	6
-	-	1	-	-	1	1	-	-	1
5	58	44	40	2	86	133	86	7	226
7	44	56	27	6	89	90	78	17	185
4	5	2	5	-	7	3	7	5	15
4	40	3	-	-	3	41	1	6	48
-	8	7	7	2	16	11	11	2	24
24	176	117	80	10	207	296	191	41	528
			18	16	34		18	29	47
3	3	-	-	-	-	-	-	3	3
-	176	-	-	-	241	-	-	-	575
-	176	-	-	-	241	-	~	“	575

1945 m. rugsėjo 7 d.

III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD žvalgybos skyriaus 2-ojo poskyrio viršininkas kapitonas *[Poliščiuk]* (parašas)

Trumpai apie tą šukavimą. Visi keturi III Baltarusijos fronto NKVD daliniai judėjo viena kryptimi - iš pietvakarių į šiaurės rytus, varydami Prienų ir Nemuno link. Mačiūnų-Nemuno (Prienai-Balbieriškis)-Mockų ruožą turėjo dengti Prienuose stovėjusio RA 22-ojo pulko vienas batalionas (apie 300 karių). Numatytos užtvartos ruožo ilgis - apie 30 km, taigi ta užtvartų grandinė negalėjo būti labai tanki. Todėl plane nurodomos vietos, kurias reikėjo ypač saugoti, kur buvo didžiausia tikimybė, kad pasirodys partizanai, t. y. Neravų, Naudžiūnų, Uosos, Ažuolijos, Mockų kaimai. Tuo tarpu šukuojuojantieji (tarkime, 86-ojo PP 700 karių užėmė ruožą tarp

Mockų ir Vozniškio kaimų ir tokio ploto ruožu ėjo iki Prienu) turėjo išsidėstyti grandine maždaug po 100 karių kilometre, t. y. karys šalia kario ėjo kas 10 metrų. Nueiti per dieną šukuodami vietovę (nuo 6 val. iki 20 val., nes jau 22 val. reikėjo pranešti valdybai šukavimo rezultatus) turėjo po 15-25 km. Einant be kelio, tiesiai miškais ir laukais, tai nemenkas nuotolis.

Kitos šios kariuomenės įdomybės. Nors sovietinėje valstybėje represiniam aparatui buvo skiriamas prioritetas dėmesys, kai kuriais atvejais ir čekistinei kariuomenei nebuvo lengva, reikėdavo susiveržti. 1945 m. rugpjūčio 30 d. I. Tkačenka rašo Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkui I. Rudykai ir nurodo benzina skirti tik kroviniams mašinoms, vykstančioms į operacijas. Perdislokuoti kariuomenę reikia pėsčiomis, traukiniais ir arkliniu transportu. Benzina skirti tik operatyvinių sektorių ir kariuomenės viršininkų bei pulkų vadų lengvosios mašinoms⁵⁴. Pokario sunkumai bei sovietinė netvarka ir čekistus vertė paprakaituoti.

Įdomus yra I. Tkačenkos 1945 m. rugsėjo 21 d. I. Liubui ir Klaipėdos operatyvinio sektoriaus viršininkui Medvedevui rašytas raštas. Iš jo matyti, kad I. Liubo kariuomenė retsykais buvo permetama į įvairias Lietuvos vietas, kur susiburdavo didesni partizanų junginiai. Klaipėdos operatyviniame sektoriuje vieno veikiančio 4-osios ŠD pulko, matyt, neužteko partizanams suvaldyti. Beje, partizanai, įprastose jų buvimo vietose siaučiant dideliems NKVD daliniams (o visa Suvalkija ir Dzūkija, kaip jau minėta, dėl įvairių priežasčių čekistų buvo ypač „globojamos⁵¹), dažnai pasitraukdavo į gretimas vietas. Štai tas raštas⁵⁵:

Klaipėdos oper. sektoriaus viršininkui plk.
drg. Medvedevui. Tauragė
III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos
NKVD kariuomenės viršininkui gen. ltn. Liubui

Marijampolė

Nustatyta, kad į vakarus nuo Jurbarko miškuose veikia Potiuso gauja, turinti 150-200 žmonių, kurios 70 proc. susideda iš Šakių apskrities gyventojų, persikėlusiu per Nemuną į Jurbarko miškus.

Asmeniškai atsakyti už nurodytos gaujos paieškas ir likvidavimą pavedama gen. ltn. drg. Liubui ir plk. drg. Skorodumovui.

Drg. Liubui pasiūsti į gaujos veikimo rajoną reikiamą kariuomenės ir žvalgų skaičių, kurie sudaro planą ir veikia kartu su Klaipėdos oper. sektoriaus jungtinio būrio kariuomene. Drg. Liubui uždengti patruliais kairįjį Nemuno krantą, atkertant banditams kelią persikelti į Sakių apskritį.

Paieškų ir operacijos rezultatus pranešti.

1945 m. rugsėjo 21 d. Nr. 54

Tkačenka

Su III Baltarusijos fronto kariuomene (ne vien su jos NKVD dalimis) yra susijęs toks įdomus 1945 m. rugsėjo 25 d. raštas, kurį šio fronto tiekėjai majorai Gavrilovas ir Kuznecovas nusiuntė LKP(b) CK sekretoriui V. Niunkai. Jame jie rašo, kad LSSR paruošų ministras Banys trukdo paruošoms. Jis neva trukdė gauti 1 tūkst. tonų bulvių. Banys, tų majorų teigimu, neva pasakęs: „Jūsų frontas marodieriauja, jūs apiplėšiate gyventojus, plečiate banditizmą“⁵⁶. Be abejo, tas sovietinis veikėjas buvo savaip teisus: viena iš priežasčių, vertusių taikius gyventojus imtis ginklo, buvo noras apsiginti nuo barbariškų rusų kareivių, ypač NKVD kariuomenės, siautėjimo.

Kokią žalą Lietuvai padarė šio fronto NKVD baudėjai? Deja, kol kas į šį klausimą galima atsakyti tik apytiksliai, apskaičiuojant jų veiklos „rezultatų“ vidurkį ir dauginant iš Lietuvoje siautėtų dienų.

Iš įvairių anksčiau minėtų duomenų galima daryti išvadą, kad antruoju buvimo Lietuvoje laikotarpiu buvo suiminėjama mažiau - tik apie 20-25 žmones per dieną, partizanų žūdavo po 2-3, gyvų kasdien paimdavo maždaug po 6-7 partizanus. Tokį „darbo apimtį“ sumažėjimą (suimtųjų sumažėjo 2-3 kartus), palyginti su pirmuoju šio junginio buvimo Lietuvoje laikotarpiu, galima paaiškinti keliomis priežastimis. Pirma, pirmuoju laikotarpiu vengusiųjų tarnauti RA ir dezertyrų buvo pilni Lietuvos miškai ir kaimai, nemažai buvo ir su vokiečiais susijusių žmonių, o pasibaigus karui tiek vieni, tiek antri gerokai sumažėjo. Antra, partizanai pradėjo keisti kovos taktiką, vis dažniau pereidavo prie partizaninio karo taktikos, atsisakydavo pozicinio kariavimo, pradėjo veikti nedidelėmis grupelėmis, po susišaudymo greitai atsitraukdavo ir neleisdavo savęs apsupti. Trečia, nebuvo ir svarbiausio čekistinės kariuomenės stimulo - baimės būti pasiųstam į frontą. Be to, per daug aktyviai veikiant buvo galima susilaukti kulkos jau karui pasibaigus ir tikintis demobilizacijos. Pagaliau, ketvirta, į Lietuvą iš penkių pulkų, buvusių pirmuoju laikotarpiu, iš Rytprūsių grįžo tik trys, nors, matyt, patys nuožmiausi. Vis dėlto per antrąjį buvimo Lietuvoje laikotarpį (1945 m. birželio 15 d.-spalio mėn.) šis čekistinės kariuomenės junginys nužudė apie 250-300 partizanų, gyvų paėmė apie 600-700, suėmė apie 2 tūkst. žmonių.

Taigi siautėdama Lietuvoje III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė iš viso nušovė apie 1000-1200 partizanų (per pirmąjį laikotarpį - 600-800, per antrąjį - 250-300), apie 2500-2700 jų suėmė (?). Taip pat išfiltravo, t. y. suėmė, apie 12 tūkst. žmonių, kurių dalis nebuvo mūsų pasipriešinimo dalyviai.

- ¹ RVKA, 1918-1960 metų archyvinų fondų sąrašas.
- ² *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 339.
- ³ RVKA, 1918-1960 metų archyvinų fondų sąrašas.
- ⁴ *Ibid.*
- ⁵ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 799, I. 1A.
- ⁶ *Ibid.*, b. 801, I. 181.
- ⁷ *Ibid.*, ap. 18, b. 71, I. 111.
- ⁸ *Ibid.*, ap. 3, b. 812, I. 67.
- ⁹ *Ibid.*, b. 814, I. 2.
- ¹⁰ *Ibid.*, b. 815, I. 128.
- ¹¹ *Ibid.*, ap. 18, b. 1, I. 44.
- ¹² *Ibid.*, b. 799, I. 1A.
- ¹³ *Ibid.*, I. 90.
- ¹⁴ *Ibid.*, I. 162.
- ¹⁵ *Ibid.*, b. 801, I. 310.
- ¹⁶ *Ibid.*, I. 176.
- ¹⁷ *Ibid.*, I. 55.
- ¹⁸ *Ibid.*, I. 238.
- ¹⁹ *Ibid.*, b. 799, I. 289-292.
- ²⁰ *Ibid.*, I. 293-294.
- ²¹ *Ibid.*, b. 801, I. 92.
- ²² *Ibid.*, I. 118.
- ²³ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, p. 432.
- ²⁴ *Ibid.*, p. 430.
- ²⁵ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944-1953m.*, Kaunas, 1996, p. 216.
- ²⁶ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1010.
- ²⁷ *Ibid.*, I. 9-10.
- ²⁸ *Ibid.*, b. 801, I. 165.
- ²⁹ *Ibid.*, I. 166.
- ³⁰ *LKA*, Kaunas, 1996, Nr. 17, p. 13.
- ³¹ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 799, I. 127-132.
- ³² *Ibid.*, I. 87.
- ³³ *Ibid.*, I. 209-219.
- ³⁴ *Ibid.*, b. 801, I. 166.
- ³⁵ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, op. cit., p. 270.
- ³⁶ RVKA, 1918-1960 metų archyvinų fondų sąrašas.
- ³⁷ *Ibid.*
- ³⁸ LYA, f. K-1, ap. 18, b. 71, I. 111.
- ³⁹ *Ibid.*, b. 71, I. 1.
- ⁴⁰ *Ibid.*, I. 2.
- ⁴¹ *Ibid.*, I. 3.
- ⁴² *Ibid.*, I. 74.
- ⁴³ *Ibid.*, ap. 18, b. 97, I. 8-10.
- ⁴⁴ *Ibid.*, b. 97, I. 25.
- ⁴⁵ *Ibid.*, I. 35-43.
- ⁴⁶ *Ibid.*, ap. 3, b. 814, I. 40.
- ⁴⁷ *Ibid.*, b. 815, I. 193.
- ⁴⁸ *Ibid.*, I. 184.
- ⁴⁹ *Ibid.*, I. 303.
- ⁵⁰ *Ibid.*, I. 193.
- ⁵¹ *Ibid.*, I. 192.
- ⁵² *Ibid.*, I. 302.
- ⁵³ *Ibid.*, b. 2134, I. 206.
- ⁵⁴ *Ibid.*, ap. 18, b. 71, I. 49.
- ⁵⁵ *Ibid.*, ap. 10, b. 1, I. 45.
- ⁵⁶ LVOA, f. 1771, b. 7/107, I. 8.

I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė

Nors pirmieji I Pabaltijo fronto rusų kariai Lietuvos sieną ties Daugpiliu pasiekė 1944 m. liepos 4 d. ir su jais į Lietuvą turėjo atslinkti tikrieji naujų okupantų valdžios ramsčiai - NKVD daliniai, pirmas šio NKVD junginio pranešimas į Vilnių SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojui S. Kruglovui rašytas tik 1944 m. gruodžio 9 d. Jame rašoma, kad trys šio junginio pasienio pulkai išsidėstė Kretingos, Tauragės, Mažeikių ir Telšių apskrityse¹. Taigi tuo metu jie trumdė Žemaitijos partizanus ir gyventojus, o ką veikė iki tol penkis mėnesius - neaišku. Kaip galima spręsti iš vėlesnių pranešimų, į minėtas apskritis trys pulkai atvyko S. Kruglovo įsakymu 1944 m. gruodžio 8 d.²

I Pabaltijo frontas ir jo užnugario apsaugos junginys buvo sudaryti 1943 m. spalio mėn. Iš pradžių junginį sudarė du pulkai - 31-asis ir 33-iasis, nes 216-asis pasienio pulkas suformuotas tik 1944 m. gegužės mėn., t. y. prieš pat išžengiant rusų kariuomenei į Lietuvą. Šio fronto junginys performuotas į tokio pat tipo I Ukrainos fronto junginį 1945 m. rugpjūčio 19 d. Šiam NKVD junginiui ir toliau vadovavo plk. Romanovas, vis dar laikinai ejęs viršininko pareigas (vasario mėn. jį buvo pakeitęs gen. mjr. Serebriakovas).

Šis NKVD junginys, kaip ir kili to tipo užnugario apsaugos junginiai, Lietuvoje buvo dviem etapais. Pirmasis etapas - 1944 m. (? mėn.)-1945 m. vasario mėn., antrasis - 1945 m. birželio 10 d.-1945 m. spalio mėn. Vasario-birželio mėn. junginys buvo nusiųstas „daryti tvarkos“¹ Rytprūsiuose.

Pirmajame etape pulkai buvo išsidėstę taip:

	216-asis PP	31-asis PP	33-iasis PP	104-oji OMG
Gruodžio 13 d.	Telšių aps.	Raseinių aps.	Mažeikių. Kretingos aps.	(?)
Gruodžio 24 d.	(?)	Tauragės aps.	(?)	Kėdainių aps.

Nuo 1944 m. gruodžio 10 d. junginio štabas buvo įkurdintas Alsėdžiuose (matyt, ten ir liko visą laikotarpį). Batalionų ir užkardų dislokavimo vietos buvo nuolat keičiamos, nes manyta, kad senoje dislokacijos vieto-

je partizanai jau visai išnaikinti arba jų beveik nėra. 1944 m. gruodžio 20 d. 33-iojo PP 2-asis ŠB buvo perdislokuotas iš Ylakių į Kėdainius, 31-ojo PP štabas - iš Liolių (*Olej*) į Šiluvą, 2-ojo ŠB štabas - iš Naujamiesčio į Tauragę³. Gruodžio 23 d. pulkai perdislokuoti: 33-iojo PP 2-asis ŠB - iš Kėdainių į Grinkiškį, o jo užkardos - 7-oji - į Baisogalą, 6-oji - į Šaukotą, 10-oji - į Gudžiūnus, 9-oji- į Šėtą, 31-ojo PP 10-oji užkarda - iš Tauragės į Petrellen (?), 6-oji užkarda - iš Židikų į Tauragę⁴. Netrukus 104-oji OMG iš Kėdainių perdislokuota į Žoginę (Žaiginį?), mokomoji seržantų komanda - iš Žitaica (?) į Žoginę, 6-oji užkarda - iš Šaukoto į Paliepius (?), 9-oji užkarda - iš Taujėnų į Paliepius⁵.

1945 m. sausio 14 d. pagal operatyvinę suvestinę Nr. 0036⁶, kurioje pateikiama ataskaita apie sausio 1-14 d. atliktą „darbą“, visi šio junginio daliniai buvo išsidėstę taip:

- štabas - Alsėdžiuose,
- 33-iojo PP štabas, spec. padaliniai ir manevrinė grupė - Gilaičiuose (?),
- 1-asis ŠB, atsarginė ir 5-oji užkardos - Mažeikiuose,
- 1-oji, 2-oji, 3-ioji užkardos - Viekšniuose,
- 4-oji užkarda (saugojimo punktas Nr. 18)- Pikeliuose,
- 2-asis ŠB, atsarginė ir 10-oji užkardos - Grinkiškyje,
- 6-oji ir 9-oji užkardos - Paliepiuose,
- 7-oji užkarda - Baisogaloje,
- 8-oji užkarda (saugojimo punktas Nr. 102) - Vainute,
- 3-iasis ŠB, atsarginė ir 14-oji užkardos - Kretingoje,
- 1 1-oji užkarda - Darbėnuose,
- 12-oji užkarda - Kuliuose,
- 13-oji užkarda (saugojimo punktas Nr. 57) - Šaučikiuose,
- 216-ojo PP štabas, spec. padaliniai, manevrinė grupė - Telšiuose,
- 1-ojo ŠB štabas su padaliniais - Plungėje,
- 2-ojo ŠB štabas, atsarginė, 6-oji, 8-oji, 9-oji, 10-oji užkardos - Lukniki (Luokėje?),
- 7-oji užkarda - Rietave,
- 3-iojo ŠB štabas ir atsarginė užkarda - Gečaičiai (?),
- 11-oji ir 13-oji užkardos - Dzire (?),
- 12-oji užkarda - Jazdauskiškiuose,
- 14-oji užkarda - Šernelėje,
- 15-oji užkarda - Galvidze (?),
- 31-ojo PP štabas, spec. padaliniai, manevrinė grupė - Šiluvoje,

1-ojo ŠB štabas, atsarginė ir 4-oji užkardos - Kražiuose,
1-oji užkarda - Viduklėje,
2-oji ir 5-oji užkardos - Kelmėje,
3-ioji užkarda - Karklėnuose,
2-asis ŠB (be 10-osios užkardos) - Tauragėje,
10-oji užkarda - Švėkšnoje,
3-iasis ŠB su padaliniais (be 11-osios užkardos) - Girtakol (Girkalnis?),
11-oji užkarda (saugojimo punktas Nr. 20) - Judzi (?),
104-oji atskiroji manevrinė grupė - Juodaičiuose,
mokomoji komanda - Bliudze (?).

Nors 338-asis PP ir nepriklausė I Pabaltijo frontui, tačiau kurį laiką buvo jam pavaldus. Pulko štabas, spec. padaliniai ir manevrinė grupė tuo metu, t. y. sausio 14 d., buvo išikūrė Ariogaloje, 1-asis ŠB su padaliniais - Mikališkėse, 2-asis ŠB su padaliniais - Bojani (?), 3-iasis ŠB su padaliniais - Gaiževka (?)⁷. Beje, kaip matyti iš visų NKVD dalinių sąrašo⁸, 338-asis PP buvo sukurtas 1944 m. lapkričio 3 d. ir Lietuvoje, matyt, išbuvo iki 1945 m. birželio pabaigos, o po to buvo nusiųstas į Žežuvą, Lenkiją, ten įsiliejo į 64-ąją NKVD diviziją, slopinusią lenkų pasipriešinimą. Lenkijoje spalio mėn. pulkas buvo išformuotas.

Antrajame etape, grąžinti į Lietuvą 1945 m. birželio 10 d., pulkai iš pradžių kovojo Vilniaus operatyviniame sektoriuje. Trys pulkai išsidėstė taip: 31-asis PP - Vilniaus apskrityje, 33-iasis - Trakų apskrityje, 220-asis jau nuo seno buvo dislokuotas Alytaus apskrityje. Kartu su 31-uoju ir 33-iuoju PP į Lietuvą vietoj 216-ojo PP buvo atsiųstas 217-asis, tačiau tuoj pat buvo perduotas Leningrado fronto grupuotei, o šiam junginiui atiduotas 220-asis PP. Birželio 17 d. junginio daliniai ir padaliniai buvo taip išsidėstę: junginio valdyba, 104-oji OMG, mokomoji komanda, 105-oji atskiroji ryšių kuopa - Vilniuje, Kosciuškos g. 10-15; 31-ojo PP štabas su 2-uoju ŠB - Jašiūnuose, 1-asis ŠB - Nemenčinėje, 3-iasis - Eišiškėse; 33-iojo PP štabas ir 2-oji bei 12-oji užkardos - Trakuose, 1-asis ŠB (be 2-osios užkardos) - Žiežmariuose, 2-asis - Žasliuose, 3-iasis (be 12-osios užkardos) - Vievyje; 220-ojo PP štabas - Alytuje, 3-iasis ŠB - Dauguose, 1-asis - Simne, 2-asis - Merkinėje⁹.

1945 m. rugpjūčio 18 d. 31-asis PP buvo perkeltas į Kauno operatyvinių sektorių ir tuoj pat pakeistas junginio pavaldumas; junginys pavadintas I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomene.

Pirmasis junginio veiklos laikotarpis. Kaip ir kitos baudėjų grupuotės, šio junginio štabas rašė įvairias ataskaitas S. Kruglovui ir J. Bartašiūnui apie pulkų veiklą. Ataskaitų forma būdavo įvairi, bet dažniausiai tokia: 1) kovos su banditizmu rezultatai; 2) kito „nusikalstamo elemento“ išaiškinimas ir 3) filtracijos bei parengtinio tardymo rezultatai.

1944 m. gruodžio 1-20 d. junginys siautėjo Žemaitijoje ir Vidurio Lietuvoje. Jo veiklos rezultatai tokie:

Apskritis							
Kretingos	Telšių	Mažeikių	Tauragės	Panevėžio	Kėdainių	Raseinių	Iš viso
įvykdyta operacijų	2	4	3	13	1	1	25
Nukauta žmonių	-	19	-	-	2	12	33
Suimta	5	106	29	85	4	20	251

Per šį laikotarpį paimta 2 kulkosvaidžiai, 6 automatai, 21 šautuvas, 3 pistoletai¹⁰.

1944 m. gruodžio 13 d. pranešama, kad 2/216-ojo PP 40 karių šalia Varnių esančiame Korkėnų kaime kovojo su maždaug 110 partizanų būriu¹¹. Štai ką nuveikė tie trys pulkai per vieną dieną: gruodžio 13 d. išfiltravo 47 žmones, iš jų 13 buvo sulaikyti turint agentūrinių pranešimų, 9- turint kitų žvalgybinių duomenų, 25 suimti kariuomenės išstatytais užtvaramis. Neva išaiškinta, kad iš tų 47 žmonių 1 yra vokiečių agentas, 14 - partizanai, 2 - RA dezertyrai, 26 - vengiantys tarnybos RA, 2 - plėšikai. 13 jų perduota NKVD, 14- NKGB, 2- „Smeršui“, 16- kariniams komisariatams. Pabrėžiama, kad daugiausia kovojama su LLA „vanagų“ partizanų būriais¹². Gruodžio 24 d. remiantis agentų duomenimis sulaikyti 34 žmonės, remiantis kitais žvalgybiniais duomenimis - 13, užtvaramis - 7. Iš jų NKVD perduota 36, NKGB - 8, „Smeršui“ - 1, įgulų viršininkams - 4, kariniams komisariatams- 5^U. Tą pačią dieną Raseinių apskrityje Pograučėje (?) 31-ojo PP 12-oji ir 13-oji užkardos kovojo su partizanų „vanagų“ grupe; nukovė 30, paėmė gyvų 2, o su jais - 2 šautuvus, 2 automatus ir 8 prieštankines minas¹⁴. Šiuo atveju, kaip ir kitais panašiais atvejais, sunku patikėti, kad tik kas 4-6 partizanas turėjo ginklą, tad kyla abejonė, ar nebuvo iššaudyti beginkliai nuo ėmimo į kariuomenę besislapstantys vaikinai.

1945 m. irgi buvo veikiama taip pat. Sausio 2 d. išfiltruota 60 žmonių, iš jų 4 sulaikyti pagal kitus žvalgybinius duomenis, net 56 - užtvaramis. Išaiškinta, kad iš jų 2 yra kontrrevoliucijos (?) dalyviai, 3 - RA dezertyrai, 52 -

vengiantys tarnybos RA, 1 - atsilikęs nuo dalinio, 2 buvo paleisti. NKVD perduota 28, NKGB - 2, įgulų viršininkams - 4, kariniams komisariatams - 24¹⁵.

Atrodytų, kad šiai NKVD kariuomenės grupei tarsi buvo numatyta tam tikra darbo apimtis: kasdien suimti ir išfiltruoti apie 60 žmonių. Bet vėliau ta „norma“ tikriausiai padidinta, nes, kaip matyti iš toliau pateikiamų lentelių, kasdien būdavo suimama jau per 100 žmonių. 1945 m. sausio 10-14 d. tie trys pulkai suėmė:

Apskritis						
Mažeikių	Kretingos	Raseinių	Tauragės	Telšių	Kėdainių	Iš viso
Policininkų ir baudėjų						
3	4	-	-	-	-	7
Partizanų						
12	21	16	41	5	4	99
Vengiančių tarnybos RA						
19	35	53	49	90	-	246
Kito nusikalstamo elemento						
-	1	-	-	-	-	1
Be dokumentų						
4	-	-	-	9	-	13
Įtartinų						
-	1	24	31	50	4	110
Partizanų rėmėjų						
-	1	6	-	-	1	8
Iš viso						
38	63	99	121	154	9	483

Be to, dar suimtas 1 vokiečių agentas.

Iš jų paleista 9, perduota NKVD, NKGB, milicijai - 114, karo komen-
dantams- 155, palikta filtruoti pulkų ir batalionų žvalgybos skyriuose ir
filtracijos punktuose - 207¹⁶.

Sausio 15-19 d. 33-iasis PP vykdė operacijas miškuose į pietryčius nuo
Ariogalos ir kartu su kitais pulkais per tą laiką nukovė 21 partizaną. Suėmė:

Apskritis						
Mažeikių	Kretingos	Raseinių	Tauragės	Telšių	Kėdainių	Iš viso
Partizanų						
11	-	16	22	29	59	137
Vengiančių tarnybos RA						
45	37	91	102	137	26	438
Be dokumentų						
-	-	-	-	18	-	18
Įtartinų						
-	13	6	16	36	10	81
Partizanų rėmėjų						
9	-	5	1	-	3	18
Iš viso						
65	50	118	141	210	98	692

Iš jų paleista - 19, perduota NKVD, NKGB, milicijai - 125, kariniams komisariatams - 285, palikta pulkų ir batalionų filtracijai - 261¹⁷.

Sugretinus šias lenteles matyti, kaip intensyvėjo kariuomenės veikla. Per visą tą laikotarpį labiausiai niokojamos buvo Telšių, Tauragės, Raseinių apskritys.

Įvairiapusę to meto čekistinės kariuomenės veiklą gerai atspindi junginio vadovybės 1944 m. gruodžio mėn. ataskaita S. Kruglovui¹⁸. 2-ame ataskaitos skyriuje pateikiami duomenys apie agentų-informatorių tinklą. Gruodžio 1 d. junginys turėjo 58 agentus ir 155 informatorius. Gruodžio mėn. užverbuota 58 agentai ir 53 informatoriai. Iš naujų užverbuotųjų 18 buvo maršrutiniai agentai, 30- informatorių-ieškotojų (matyt, tai prastesnė maršrutinių agentų atmaina). Iš susikompromitavusiųjų (t. y. turėjusių ryšį su pagrindžiu ar talkinusių vokiečiams) užverbuota

24 žmonės. Agentai dirbo Mažeikių, Kretingos, Plungės, Telšių, Raseinių, Tauragės apskrityse. Perdislokuojant padalinius agentai buvo perduodami NKVD-NKGB. (Beje, 1944 m. lapkričio 25 d. I Pabaltijo fronto NKVD junginys turėjo tik 13 maršrutinių agentų, 8 vidaus agentus ir 82 informatorius¹⁹.)

3-iam ataskaitos skyriuje pateikti agentūrinio darbo rezultatai: gruodžio mėn. buvo suplanuota 848 susitikimai su agentais ir informatoriais, iš jų dėl įvairių priežasčių neįvyko tik 20. Gauta 346 agentūriniai pranešimai, jais remiantis sulaikyta 334 žmonės, iš kurių 13 buvo vokiečių agentai, 5 - išdavikai, 4 - policininkai ir baudėjai, 176 - partizanai, 120 - vengiančių tarnybos RA, 1 - plėšikas, 1 - LLA vadovas, 3 - pagrindinės organizacijos nariai, 2 - sienos pažeidėjai ir 3 - partizanų rėmėjai.

5-ame ataskaitos skyriuje rašoma, jog per mėnesį nukauta 86 partizanai ir sulaikyta 278.

Įdomus 6 skyrius, jame rašoma apie vadinamojo paieškos aktyvo (*rozsknoj aktiv*) darbą. Siame aktyve gruodžio 1 d. dirbo:

Pulkai	31-asis	33-iasis	216-asis	Iš viso
Karininkų	20	12	33	65
Seržantų	67	45	120	232
Kareivių	88	93	70	251
Iš viso	175	150	223	548

1945 m. sausio 1 d. paieškos aktyvo darbuotojų buvo beveik tiek pat - 546 žmonės. Turint galvoje, kad pulke paprastai būdavo ne mažiau kaip tūkstantis karių, galima daryti išvadą, jog pirminę sulaikytųjų apklausą

vykdavo tik kai kurie čekistiniai kariai, matyt, patys patikimiausi ir raštingiausi. Išskirsčius grupėmis, jiems buvo skaitomos paskaitos apie priešų ekipiruotę, legendavimą, gudrybes slepiantis užfrontėje, apie kratas ir konvojavimą.

8-ame skyriuje rašoma apie pulkų vykdytą filtraciją ir parengtinių tardymą. Pulkai išfiltravo 986 žmones; nustatyta, kad iš jų 847 yra nusikaltėliai, būtent: 1 - agentas, 20- kontržvalgybos agentų, 10- išdavikų,

14- policininkų ir baudėjų, 1 - statytinis ir išdavikas, 134- 1941 m. sukilėliai, 133 - dalyvaujantys „vanagų“ veikloje, 11 - banditų (tikrų ar partizanų - neaišku), 74 - dezertyrai, 399 - vengiantys tarnybos RA, 20 - plėšikų, 1 - saugumo tarnautojas, 2 - 1941 m. sienos pažeidėjai, 5 - kontrrevoliucinių partijų veikėjai, 3 - LLA vadovai, 13 - vokiečių repatriantų, 4- slėpėjai (*ukryvateli*), 1 - pabėgęs iš SPP (kas tai - neaišku). Iš sulaukytųjų 98 paleisti. Be to, išaiškinta: 1 - Pabaltijo karys, kariavęs prieš RA, 5 - įtartini, 4 - režimo pažeidėjai, 28 - atsilikę nuo dalinių, 3 - išėję iš okupuotų vietų.

Panaudota 47 vidaus kamerų agentai, iš jų 26- sėkmingai.

Taigi šioje ataskaitoje viskas suplakta į krūvą - ir mūsų partizanai, ir vokiečių kolaborantai, jų rėmėjai ir agentai, ir plėšikai. Šitaip buvo elgiama sąmoningai, norint pavaizduoti, kad mūsų pasipriešinimą neva suorganizavo vokiečiai. Ir sovietų kariai, bent jau daugelis iš jų, buvo įsitikinę, jog kovoja ne su nepriklausomybės siekiančia tauta, o su „nepribaigtais fašistais“ (beje, taip sovietai per visą okupacijos laikotarpį vadino Baltijos šalių disidentus, siekiančius savo šalių laisvės).

Nelengvas buvo čekistinių karių gyvenimas, ypač kai jausdavo, kad jų pastangos neduoda reikiamų rezultatų. Štai kaip rezignuoja vienoje iš ataskaitų, rašytų 1944 m. gruodžio 11 d., junginio vadas plk. Romanovas: „Dėl banditų grupių veiklos sužlugdytos visos priemonės, kurias sovietų valdžia vykdė išlaisvintuose rajonuose“²⁰. Matyt, pulkininkui buvo sunku suvokti, kad mūsų žmonės ir jis „išlaisvinimą“ supranta skirtingai.

1945 m. vasario mėn. I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės trys pulkai kartu su tokio pat tipo III Baltarusijos fronto penkiais pulkais buvo išsiųsti į Rytprūsius.

Antrasis junginio veiklos laikotarpis. SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo nurodymu (vienoje ataskaitoje rašoma, jog bendru A. Apolonovo ir saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo nurodymu) I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuo-

menės trys pulkai birželio 10 d. (kitoje vietoje nurodoma, kad birželio 15 d.) iš Rytprūsių buvo gražinti į Lietuvą ir gavo „kovinę užduotį“ - likviduoti partizanų judėjimą Vilniaus operatyviniame sektoriuje²¹. Į Lietuvą grįžo du tie patys pasienio pulkai - 31-asis ir 33-iasis (šių pulkų vadai - papulkininkiai Kotovas ir Zotovas), o 216 - aji PP pakeitė 217-asis. 33-iasis PP buvo gavęs Kenigsbergo vardą ir jau anksčiau apdovanotas Raudonosios žvaigždės ordinu. Tik atvykęs į Lietuvą, 217-asis PP buvo perduotas Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD grupei (gen. Abyzovas) ir nukreiptas į Utenos operatyvinį sektorių, o I Pabaltijo fronto grupei priskirtas 220-asis PP - vienintelis iš pasienio pulkų, nebuvęs Rytprūsiose ir visą laiką kovojęs Alytaus apskrityje²².

220-asis PP (vadas - mjr. Jacenka), matyt, buvo vienas nuožmiausių, jam vadovavo aktyvūs ir fanatiški karininkai. 1945 m. gegužės 17 d. Kalniškės miške (Simno vlsč.) pulkas kovėsi su lt. J. Neifalto-Lakūno beveik šimto vyrų būriu, o 1945 m. birželio 14-20 d. Varčios miške (Daugų vlsč.) - su A. Ramausko aštuoniasdešimčia partizanų bei V. Voverio-Žaišo ir K. Barausko-Vėžio būriais. Tiek viename, tiek kitame mūšyje partizanai patyrė didelių nuostolių, nors ir buvo neblogai išitvirtinę (ypač Kalniškėje). Šie ir kiti mūšiai parodė, kad pozicinio karo prieš daug judresnius ir gausnius priešo pulkus laimėti neįmanoma, todėl 1945 m. pabaigoje ne tik Pietų Lietuvoje, bet ir kitur buvo pereita prie tikro partizaninio karo taktikos, kai veikiama nedidelėmis 3-5 žmonių grupelėmis, sudavus smūgį greitai atsitraukiama ir t.t.

Šio junginio antrojo laikotarpio veikla neblogai dokumentuota, yra likę nemažai dokumentų. Be didesnės apimties ataskaitų, buvo rašomos žvalgybinės penkių dienų veiklos suvestinės ir operatyvinės vienos dienos veiklos suvestinės. Pirmosiose buvo šie skyriai: 1) operatyvinė padėtis; 2) kovos su banditizmu rezultatai ir 3) filtracijos bei parengtinio tardymo rezultatai. Antrosios suvestinės skyriai truputį kitokie: 1) operatyvinė padėtis; 2) kovinė kariuomenės veikla; 3) kariuomenės dislokacijos pasikeitimai ir 4) operatyvinė-tarnybinė kariuomenės veikla. Šios suvestinės būdavo sudaromos gavus tokių pat duomenų suvestines iš atskirų pasienio pulkų. Pastarosios buvo rašomos Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkui plk. I. Rudykai ir junginio vadui plk. Romanovui.

Svarbiausiam okupantų užmačių įgyvendintojui gen. lt. I. Tkačenkai kasdien buvo siunčiamos lakoniškos „Pašto telegramos“. Štai kas jose buvo rašoma:

I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės valdyba

Visiškai slaptai
Egz. Nr. 1
Drg. Tkačenkai

Pašto telegrama apie padėtį 1945 m. liepos 17 d. 24 val.

Vilniaus oper. sektoriuje - keli banditų puolimai (*bandprojavlenija*)

Per parą	31-asis PP	33-iasis PP	220-asis PP	10-oji ŠD	NKVD-NKGB organai	Iš viso
Nukauta rėmėjų						
1	-	-	-	-	-	1
Sulaikyta: banditų						
2	-	4	44	2	52	
rėmėjų	-	-	10	3	13	
įtartinų	3	20	-	9	-	32
Iš viso	5	20	4	63	5	97

Spec. perkėlimo operacija Vilniaus oper. sektoriuje prasidėjo 1945 m. liepos 17 d. 4 val., baigėsi 21 val. išvežta 161 šeima, 626 žmonės. 39 šeimos neišvežtos, nes nerasta namuose.

Vilniaus oper. sektoriaus viršininkas plk. Rudyka
I Pabaltijo fronto U[žnugario] A[psaugos] NKVD

I. e. p. viršininkas plk. Romanovas

Štabo viršininko pavad.

1945 m. liepos 17 d.²³

mjr. Koriakinas

Beje, šie trėmimai Vilniaus operatyviniame sektoriuje - pirmieji per visą Lietuvą nusiritusių pokario trėmimų; liepos 17 d.-rugsėjo 3 d. buvo išstremta 1188 šeimos, 3829 žmonės. Trėmimai buvo nukreipti prieš partizanus norint parodyti, jog tų partizanų, kurie nesilegalizuos, t. y. neišeis iš miško ir nesiliaus kovoje, šeimos bus išstremtos²⁴.

Skubiai gaudamas naujausias žinias, I. Tkačenka galėjo priimti sprendimus pagal situacijos pokyčius. Beje, vėliau jis gaudavo ne telegramas, o specialius pranešimus. Apskritai ataskaitas čekistai rašė gana reguliariai, štabai dirbo operatyviai, tik, deja, ne viskuo, kas tose ataskaitose rašoma, galima tikėti. Buvo meluojama norint padidinti nuopelnus ir gauti apdovanojimus, pagaliau buvo meluojama, nes čekistams nebuvo suprantamos pasipriešinimo priežastys, ir t.t.

Tik atvykę ir paskubomis įsikūrę, čekistinės kariuomenės pulkai „ėmėsi darbų“; Kokie jie buvo, galima suprasti iš toliau pateikiamų duomenų.

Plk. Romanovas parašė I. Rudykai ataskaitą apie jo sektoriuje 1945 m. birželio 15 d. - liepos 20 d. nuveiktus darbus²⁵. Pagal šią ataskaitą, junginio pulkai išsidėstė taip: 31-asis PP - Vilniaus apskrityje, 33-iasis - Trakų apskrityje, 220-asis kaip ir anksčiau - Alytaus apskrityje. Šiems pulkams buvo keliamas uždavinys sutriuškinti lietuvių ir lenkų partizanų būrius. Tuo metu pietinėse Vilniaus ir Trakų apskričių apylinkėse laikėsi Armijos krajojvos šiaurinė grupuotė, vadovaujama Mozepos, Trakų apskrities šiaurinėje dalyje - Žaliojo Velnio būriai, Alytaus apskrityje - „LLA vanagai, Ramanausko, Rugio kuopos ir kun. Kęstučio gauja“. (Tiesą sakant, LLA įtaka Dzūkijoje nebuvo didelė, joje formavosi savitos pasipriešinimo organizacijos, bet čekistai dažnai mąstė stereotipiškai, mėgo apibendrinimus.)

Kaip ir visi čekistai, pulkų žvalgybininkai vos atvykę pradėjo kurti agentų tinklą. Iš pradžių buvo reikalaujama, kad agentai pateiktų bendro pobūdžio informaciją (*osvedomlenija*), o vėliau - tikslingą (*celevaja*), kuri padėtų išaiškinti partizanus ir jų rėmėjus. Per minėtą laikotarpį užverbuotas 101 žmogus: 33 agentai ir 68 informatoriai. Du agentai buvo vidaus agentais tarp lietuvių partizanų, du - tarp akovcų.

Siekiant sutriuškinti AK Mozepos grupę, buvo sukurta OČG*, vadovaujama 31-ojo PP 2-ojo ŠB ltn. Kryškoveco. Ši grupė dislokuota Rūdninkų girioje. Ji sudarė trijų agentų smogikų grupelę iš buvusių AK partizanų, juos apginklavo ir aprūpino dokumentais. Grupelės tikslas buvo sulaukyti ar sunaikinti AK vadus.

Birželio mėnesį per 5 dienas nukauta 148 partizanai ir suimta 323. Išaiškinta ir sulaukyta 182 partizanų rėmėjai. Čekistų duomenimis, visiškai likviduotos trys partizanų grupės, iš viso 167 žmonės: LLA „vanagų Romanausko“ kuopa, veikusi Merkinės, Daugų ir Varėnos valsčiuose (šios kuopos nukauta 63, suimta 35, atėjo ir pasidavė - 5, iš viso 103 partizanai); AK Ėdiko grupė: sulaukyta 27, pasidavė 3, iš viso 30; AK Lepiko grupė: sulaukyta 18, pasidavė 16, iš viso 34 žmonės. O iš viso apnaikinta 18 partizanų grupių, iš jų penkios - AK. Tai, ką čekistai rašė apie lenkų AK partizanus, beveik viskas buvo teisybė. Dėl sudėtingos psichologinės situacijos - kovota su vokiečiais, vėliau - su vokiečių priešais rusais; dėl didelių nuostolių, patirtų kovose su vokiečiais; dėl rusų klastingumo, kai 1944 m. liepos 17-18 d. III Baltarusijos fronto vadovybės nurodymu buvo suimti Vilniaus ir Naugarduko apygardų AK kariai su visa vadovybe, dar

* *Operativno-čekistskaja grupa* - operatyvinė čekistinė grupė.

į petį su rusais, ir dėl daugelio kitų priežasčių akovcai 1945 m. pabaigoje-1946 m. pradžioje Vilniaus krašte nustojo aktyviai priešintis. Tuo tarpu lietuvių partizanai elgėsi kitaip; nepaisant skaudžių smūgių, jų būriai vėl atsigaudavo, kūrėsi nauji ir kovos vyko iki 1953 m.

Kovose su partizanais grupuotė paėmė tiek ginklų: minosvaidžių - 1, prieštankinių šautuvų - 2, rankinių kulkosvaidžių - 29, automatų - 38, šautuvų - 149, raketų - 9, medžioklinių šautuvų - 1, šovinių - 32 142, minu - 2, pistoletų - 61, granatų - 181, raketinių - 3. Taip pat paimta 4 žiūronai ir 5-osios LLA apygardos vėliava bei dokumentai.

Legalizavosi 5713 žmonių, iš jų:

Apskritis	Partizanų	RA dezertyrų	Vengiančių tarnybos RA	Iš viso
Vilniaus	260	-	482	742
Traki)	19	7	2174	2200
Alytaus	109	26	2636	2771
Iš viso	388	33	5292	5713

Kartu su vietiniais saugumo organais junginio kariai dalyvavo jau minėtame trėmime, per kurį išremta 625 žmonės, tarp jų iš Vilniaus apskrities - 127, Trakų - 180, Alytaus - 318. (Beje, Dzūkijos partizanai viename 1945 m. vasarą išplatintame atsišaukime, be kita ko, rašė: „Tas iš lietuvių, kuris pirks iš rusų ar istrebitelių prisiplėštus ištremtųjų daiktus, tas bus vertinamas kaip istrebitelis ir jo turtas bus konfiskuotas arba sunaikintas“²⁶. Partizanai gerai suprato, kad okupantai, norėdami patraukti į savo pusę žmones, skatino jų blogas savybes, ypač godumą, todėl mėgino tam priešintis skelbdami, jog nuosavybė yra neliečiama.)

Junginys nemažai pasidarbavo filtruodamas žmones ir pradinėje suėmimo stadijoje (toliau tardyti junginio žvalgybininkai žmogų dažniausiai perduodavo vadinamiesiems „organams“, t. y. NKVD, kartais - NKGB operatyvininkams). Birželio 15 d.-liepos 20 d. buvo išfiltruota 986 žmonės, iš jų sulaikyta remiantis agentų duomenimis - 143, remiantis kitais žvalgybiniais duomenimis (tie „kiti“ - tai daugiausia tardymo metu išgautos žinios) - 667, užtvaramis - 176. Iš jų išaiškinta: kontržvalgybos agentų - 18, išdavikų - 18, policininkų ir baudėjų - 10, vokiečių statytinių ir rėmėjų - 50, banditų (t. y. partizanų) - 323, jų rėmėjų - 182, RA dezertyrų - 11, vengiančių tarnybos RA - 57, kito antisovietinio elemento - 137.

Iš viso išfiltruota 806 žmonės, 139 paleisti.

Išfiltruoti žmonės perduoti: NKVD teritoriniams organams - 570, NKGB teritoriniams organams - 270, prokuratūrai - 3, karo komendantui- 1, į karo belaisvių stovyklą - 2. Vienas sulaikytasis nusižudė KPZ.

O štai kokias išvadas padarė plk. Romanovas: 1) Vilniaus, Trakų, Alytaus apskrityse padėtis labai pagerėjo. AK ir „vanagai“, veikę kompaktiškai, iš dalies sutriuškinti, iš dalies suskilo į smulkias grupes ir slapstosi savo gyvenamosiose vietose; 2) NKVD kariuomenės žvalgybos aparatą tikslinga panaudoti operatyvinėse grupėse, kurios veikia labiausiai „banditizmo pažeistose“ vietovėse; reikia duoti jiems į pagalbą kariuomenės, kad jie galėtų realizuoti savo surinktus duomenis. Karininkų žvalgybininkų naudojimas masiškai kratant vietovę rezultatų neduoda.

Ataskaitos pabaigoje nurodoma, kad junginį perdislokavus į Kauno sektorių, liepos 20 d. visa junginio užverbuota agentūra buvo perduota apskričių ir valsčių NKVD-NKGB organams.

Kitoje ataskaitoje, pasirašytoje plk. Romanovo ir 1. e. štabo viršininko pareigas plk. Gaborovo, pateikiama ir kitų duomenų apie junginio veiklą kartu su kitais NKVD daliniais birželio 10d.-liepos 17 d.²⁷ Per šį laikotarpį pulkai dalyvavo mūšiuose ir juose nukovė partizanų:

Pulkai	Mūšiai	Partizanų		Iš viso	Kareivių		Iš viso
		nukauta	paimta		nukauta	sužeista	
31-asis							
33-iasis	6	23	14	37	2	2	
220-asis	8	88	37	125	48	12	
Iš viso	14	111	51	162	410	14	

Iš jų per masinę liepos 7- 17 d. operaciją

Pulkai	Mūšiai	Partizanų		Iš viso	Kareivių		Iš viso
		nukauta	paimta		nukauta	sužeista	
31-asis	-	-	-	-	-	-	-
33-iasis	1	2	-	2	-	-	-
220-asis	2	15	5	20	3	3	6
Iš viso	3	17	5	22	3	3	6

Į šią ataskaitą neįtraukti partizanai, nukauti ir į nelaisvę paimti ne mūšiuose, o kitų tarnybinių būrių veikimo metu. Tie tarnybiniai būriai - tai RPG, naikintųjų grupės ir būriai, sekretai, pasalos ir užtvartos, išstatyti tikėtiniuose partizanų judėjimo keliuose.

Ne mūšių metu nuveikta dar šie „darbai“:

Pulkai	Nukauta partizanų	Sulaikyta						Iš viso
		Partizanų	Rėmėjų	Įtariamų	Dezerterų	Vokiečių kareivių	Be dokumentų	
31-asis	–	83	41	601	–	–	1	726
33-iasis	10	6	33	381	1	9	4	434
220-asis	27	93	99	84	2	–	36	315
104-oji OMG	–	–	34	–	–	–	–	34
Iš viso	37	182	207	1066	3	9	41	1509

Vilniaus operatyviniame sektoriuje talkinę NKVD daliniai nuveikė

	Nukauta partizanų	Sulaikyta						Iš viso
		Partizanų	Rėmėjų	Įtariamų	Dezerterų	Vokiečių kareivių	Be dokumentų	
10-oji ŠD 5	–	173	88	–	8	2	6	544*
262-asis SP -	–	–	8	–	3	–	–	205
266-asis SP 7	–	–	–	–	–	–	–	–
Iš viso	12	173	96	–	11	2	6	749
Iš viso	49	392**	299***	1066	14	11	47	2258****

(Prie 10-osios ŠD nuveiktų darbų priskaičiuota tos divizijos karių sulaikyti 223 asmenys, vengę tarnauti RA, 6 vokiečių statybiniai bei 38 buvę šauliai, prie 262-ojo ŠP - 194 vengę tarnauti RA.)

Paskutinėmis buvimo Vilniaus operatyviniame sektoriuje dienomis čekistiniai kariai liepos 7-17 d. surengė masinę operaciją²⁸. Trims pasienio pulkams šioje operacijoje talkino dar kelių divizijų, tuo metu dislokuotų Gudijoje, pulkai. Iš 10-osios ŠD operacijoje dalyvavo 34-asis MŠP (šis pulkas taip ir liko Dzūkijoje, o nuo 1946 m. pradžios buvo prijungtas prie 4-osios ŠD), 84-ojo ŠP 1-asis batalionas, matyt, 6-ajai ŠD priklausęs 262-asis ŠP (nuo 1946 m. kovo mėn. taip pat prijungtas prie 4-osios ŠD), o iš Lietuvoje dislokuotų NKVD šaulių pulkų operacijoje dalyvavo 266-ojo ŠP 2-asis ir 3-iasis batalionai. Taigi operacijoje dalyvavo apie 4-5 tūkst. karių, buvo sulaikyta 1409 žmonės ir nukauta 27 partizanai. Štai ką nuveikė atskiri daliniai:

	Sulaikyta	Nukauta		Sulaikyta	Nukauta
31-asis PP	361	–	10-oji ŠD	223	5
33-iasis PP	121	1	262-asis SP	447	–
220-asis PP	160	14	266-asis SP	97	7
Iš viso	642	15	Iš viso	767	12

Taigi per visą buvimo Vilniaus operatyviniame sektoriuje laiką 1 Pabaltijo fronto NKVD junginys

* Turi būti 549.

** Turi būti 355.

*** Turi būti 303.

**** Turi būti 2339.

su savo talkininkais nukovė 160 partizanų, 554 neva partizanus sulaukė. Iš viso sulaukyta 2695 žmonės. Kaip rašoma ataskaitoje, minėta didelė operacija lūkesčių nepateisino. Pasak čekistų vadų, geresni rezultatai būna, kai kariuomenė staigiai išmetama į partizanų būrių bazavimosi vietas ir kai veikiama koordinuojant kariuomenės ir operatyvinių veiksmus. Tokie menki rezultatai, be abejo, buvo todėl, kad partizanai tuo metu jau beveik visoje Lietuvoje buvo išsiskirstę į mažas 2-5 žmonių grupes, neblogai išmokę slėptis bunkeriuose ir kitose slėptuvėse. Be to, partizanai ir jų rėmėjai žvalgai jau buvo perpratę rengiamų operacijų požymius ir pasitraukdavo į kaimynines apylinkes arba gerai pasislėpdavo. Atvirų mūšių su gausesniu ir daug judresniu priešu buvo vengiama.

Pastarojoje ataskaitoje čekistai giriasi, kad jie ne tik šaudė ir suiminėjo: trijose apskrityse jie surengė 1013 mitingų, pokalbių, pranešimų, kurių klausėsi 45 tūkst. žmonių, demonstravo 41 filmą, kurį žiūrėjo 5 tūkst. žmonių, ir surengė 45 koncertus, į kuriuos susirinko 15 tūkst. žmonių. Žinant to meto mūsų žmonių požiūrį į sovietų kariuomenę, galima patikėti, jog nebent paugliai susirinkdavo tik į filmus.

Ataskaitą junginio vadai baigia išvadamis: 1) nuveikta daug; 2) norint nuveikti daugiau, reikia ilgiau būti vienoje vietoje, ten įsigyti agentų ir rėmėjų, ir 3) reikia skubinti pasų išdavimą.

Kadangi neturime išsamių duomenų, ką yra nuveikęs šis junginys pirmuoju buvimo Lietuvoje laikotarpiu, negalime palyginti jų su antrojo laikotarpio duomenimis. Bet pagal analogiją su tokia pat III Baltarusijos fronto grupuote galima daryti išvadą, kad antruoju laikotarpiu suimta ir ypač iššaudyta kur kas mažiau. Tai suprantama, nes per karą mūsų miškuose slapstėsi daug vengiančiųjų tarnauti RA (1945 m. legalizavosi 36 272 žmonės, iš jų 6160 partizanų²⁹), be to, partizanams pakeitus taktiką, juos tapo kur kas sunkiau nukauti. Tačiau ir iš tų 160 nukautų žmonių dalis tikriausiai buvo nušauti atsitiktinai patekę į čekistinių karių girmamalę. Keletą tokių atvejų nurodo patys čekistai. Liepos 16 d. 3/220-ojo PP būrys, vadovaujamas seržanto Oniščenkos, Daugų valsčiuje nušovė mišku einantį žmogų. Ginklo jis neturėjo. Tą pačią dieną to pat pulko 2-ojo bataliono būrys 25 km nuo Alytaus Agripiškių (?) kaime nušovė nuo jų neva bėgusį žmogų, kuris ginklo taip pat neturėjo. Vėl tą pačią dieną 3/33-iojo PP būrys, vadovaujamas lt. Korpuno, Kmitų kaime už 40 km nuo Vilniaus pašovė neva mėginusį bėgti taip pat ginklo neturėjusį žmogų³⁰.

Labai abejotini čekistų pateikti duomenys apie savo žuvusius karius. Apie Kalniškės mūšio tiek vienos, tiek kitos pusės paskelbtus duomenis jau rašyta. Neįtikėtina, jog pirmajame Varčios mūšyje partizanai, kad ir netikėtai užklupti, tačiau puolančius priešus pasitikę 12 kulkosvaidžių ugnumi, nenukovė nė vieno priešo. A. Ramanauskas-Vanagas rašo, jog žmonių žiniomis, nugirstomis iš rusų, tame mūšyje žuvo 176 rusų kariai⁵¹.

Nors duomenys ir iškraipyti, vis dėlto jie aiškiai rodo, kad Vilniaus operatyviniame sektoriuje 1945 m. liepos mėn. okupantams atakliai priešinosi tik lietuvių partizanai. Iš 160 tą mėnesį žuvusių partizanų net 124 žuvo Alytaus apskrityje, kur veikė 220-asis PP. Kiti žuvo nuo 33-iojo PP karių rankos ir tikriausiai priklausė Žaliojo Velnio būriams. Tuo tarpu audringais 1944 m. ir 1945 m. pradžioje veikę lenkų AK partizanai visiškai pakriko.

Beje, su I Pabaltijo frontu susijęs vienas įdomus atvejis. Dar 1944 m. spalio 8 d. šio fronto politinės valdybos viršininkas gen. mjr. Drebedejevas parašė A. Sniečkui raštą, kuriame reikalavo, kad Lietuvoje iš mokyklų, organizacijų ir net gyventojų būtų paimtos „fašistinės, profašistinės ir kitos antisovietinės knygos“. Esą jos patenka ir į kariškių rankas. Politrukai saugojo savo valdinių komunistinių įsitikinimų grynumą, nes tik neabejojančys kariai klusniai vykdė žiauriausius ir beprasmiškiausius vadų įsakymus.

1945 m. liepos 19 d. grupuotė pradėjo keltis į Kauno operatyvinį sektorių. Pirmasis ten išvyko 31-asis pasienio pulkas. Vos atvykusiam pulkui buvo smogtas skaudus smūgis: nuo partizanų rankų pasaloje 1945 m. liepos 20 d. Raseinių apskrities Šimkaičių apylinkėje 1 km nuo Kalniškių kaimo žuvo pirmame vežime važiavę jaunesnieji leitenantai Lavrovas, Bolvarovas ir Vedernikovas bei raudonarmietis Venjaminovičius³².

Didžiulių operacijų planai. 166 puslapių byloje³³ dėstoma, kaip didžiulėmis operacijomis sutriuškinti partizanus trijose Kauno operatyvinio sektoriaus apskrityse - Kauno, Kėdainių ir Raseinių. Buvo parengti du planai. Pagal pirmąjį planą operacijoje turėjo dalyvauti šeši pulkai, pagal antrąjį - keturi. Šių operacijų vykdymui, ko gero, ir buvo perkelti į Kauno sektorių 31-asis ir 33-iasis pasienio pulkai.

Pirmausia buvo sudarytas bendras planas, nurodytos konkrečios užduotys. Jį turėjo pasirašyti B. Kobulovas ir A. Apolonovas (jų parašų ant archyve esančio egzemplioriaus nėra). Planas vadinosi taip: „Operatyvinis smūgis lietuviškam pagrindžiui, gaujų formuotėms, priešinininko agentūrai, išdavikams ir vokiečių statytiniams, banditų rėmėjams ir vengiantiems tar-

nybos DVRA Kauno NKVD-NKGB operatyviniame] sektoriuje per čekistinę operaciją 1945 m. liepos 20-30 d.“³⁴ Sudavus „operatyvinį smūgį“ sektoriuje turėjo būti sunaikinta:

1. 31 „gaujų formuotė“, iš viso 1104 žmonės. Iš jų Kauno apskrityje 12 grupių, iš viso 404 žmonės, Kėdainių - 7 ir 450, Raseinių - 12 ir 250.

2. Lietuviško antisovietinio pagrindžio 114 dalyvių, iš jų Kauno apskrityje 16 žmonių, Kaune - 53, Kėdainių apskrityje - 10, Kėdainiuose - 5, Raseinių apskrityje - 50, Raseiniuose - 1.

3. Tėvynės išdavikai, vokiečių rėmėjai ir statybiniai - 364 žmonės.

4. 44 priešo žvalgybos ir kontržvalgybos agentai.

5. 88 partizanų rėmėjai.

„II. Turi būti sulaikyti ir išfiltruoti, o besipriešinantys - sunaikinti: 925 RA dezertyrai, 824 vengiantys tarnauti RA, iš viso - 1749 žmonės“.

„Iš viso operatyviniame] sektoriuje turi būti likviduoti, areštuoti ir sulaikyti 3463 žmonės“.

III. Numatyta ištremti 137 „banditinio elemento šeimas“, iš viso 517 žmonių, iš jų Kauno apskrityje - 240, Kėdainių - 112, Raseinių apskrityje - 165.

Šį planą turėjo pasirašyti Kauno operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. Vesiolovas, bet jo parašo nėra; planą pasirašė I Pabaltijo fronto NKVD junginio viršininkas plk. Romanovas.

Pirmajame plane numatyta, jog trylikos dienų operacijoje dalyvaus šeši pulkai (apie 6 tūkst. karių). Numatyta šukuoti Kauno apskrityje 7 miškus, Kėdainių - 8, Raseinių - 4. Po tris pulkus pirmą dieną turėjo šukuoti Kėdainių apskrities Ruseinėlių (?), Josvainių ir Šaravų miškus, septintą dieną - Paupio ir Girdžių (?) miškus, dešimtą dieną - Paliepių mišką, vienuoliką dieną - Burbinų miškelius. Kitus miškus turėjo šukuoti 1-2 pulkai.

Kiekvienai apskričiai buvo parengti atskiri planai, juose nurodyta:

- 1) operatyvinė padėtis (trumpa partizanų būrių apžvalga, jų veikimo vietos, duomenys apie nelegalus);
- 2) operacijos vykdymo rajonai ir laikas ir
- 3) operacijos vykdymo tvarka. Kariuomenės veikla suskirstyta etapais.

Daugiausia kariuomenės turėjo dalyvauti 3-iajame šukavimo etape Kauno apskrityje; ten ji turėjo veikti taip: Čekiškės ir Novėtų (?) šile nuo 6 val. iki 18 val. 200 karių blokuoja Panevėžio-Čekiškės kelią, neleidžia pereiti į šiaurę; 200 karių blokuoja ruožą tarp Podstūnų (Pastrūnio?) ir Jaglėnų (Jagminiškių?), kad partizanai nepereitų per Nevėžį; 300 karių slapta blokuoja Jaglėnų-Vilkijos kelią; 700 karių šukuoja vietovę nuo kelio Vilkija-Čekiškė į rytus iki Nevėžio, kruopščiai apžiūri visas gyvenvietes;

50 karių rezervas su automašina išsidėsto Vilkijoje; 20 operatyvinių veikia su kariuomene, 2 - filtravimo punkte.

Daug kariuomenės numatyta sutelkti 5-ajame etape, kai turėjo būti šukuojamas Paliapių miškas Ariogalos valsčiuje. Operaciją numatyta pradėti 6 val. ir baigti 14 val.

Pirmoji 400 karių grupė blokuoja ruožą Paliapiai-Vosbučiai; Paginiavyje išsidėsto 200 karių rezervas. Antroji 600 karių grupė sudaro užtvarą Mažašenių (?) - Paliapių ruože ir iššukuoja dalį miško, 18 operatyvinių veikia su kariuomene, 5 - filtravimo punkte. Trečioji 1200 karių grupė ieško partizanų Paliapių miške (nurodoma, nuo kur iki kur) ir juos likviduoja.

Taip etapais kariuomenės veikla buvo suplanuota ir kitose apskrityse. Prie kiekvienos apskrities plano buvo pridėtos pažymos apie bendrą partizanų ir nelegalių skaičių, atskiras partizanų grupes, partizanų ir kitų „likviduotinių“ žmonių grupių sąrašai. Partizanų sąrašuose nurodoma partizano pavardė, vardas, tėvavardis, iš kurios vietovės kilęs, ką veikė vokiečių okupacijos metais, ar lanko savo šeimas ir gimines. Nurodoma būrių ginkluotė, jų bazavimosi vietos, ką būrys sušaudė, kurie agentai (išvardijami slapyvardžiai) seka būrį.

Įdomūs prieš operacijos pradžią parašyti NKVD-NKGB Kėdainių apskrities operatyvinės grupės viršininko mjr. Todeso ir kitų čekistinių viršininkų „Samprotavimai“³⁵. Štai keletas jų minčių: Kėdainių apskrityje yra daug, apie 450, partizanų, jie turi nemažai rėmėjų, todėl reikėtų: 1) iš karto blokuoti kelis partizanų centrus; 2) miškus šukuoti kelis kartus, su 3-5 dienų pertraukomis arba dviem trim, o ne viena „banga“; 3) operaciją pradėti iškart, nekoncentruojant kariuomenės Kėdainiuose, nes partizanų žvalgai iš kariuomenės koncentracijos nustato, jog bus valymas; 4) pirmiausia reikėtų pulti Ruseinėlių mišką, nes jame, agentų duomenimis, yra partizanų štabas; 5) pirminę filtraciją vykdyti kariuomenės batalionuose, kur turėtų būti po vieną operatyvininką, o prie pulkų įkurti filtravimo punktus.

Antrasis planas kur kas paprastesnis (matyt, buvo sudarytas įsitikinus, jog anksčiau trumpai aprašytą operaciją suorganizuoti bus sunku, be to, gal ir suabejota, ar iš to masiško renginio bus didelės naudos). Jame numatyta, jog operacijoje dalyvaus keturi pulkai (be 31-ojo, 33-iojo, 220-ojo, dar ir 4-ajai ŠD priklausantis 298-asis ŠP). Šis planas taip pat pasirašytas tik I Pabaltijo fronto junginio štabo viršininko pavaduotojo mjr. Koriakino. Pagal planą operaciją numatyta vykdyti liepos 22-31 d., kiekviena ap-

skritis suskirstyta į kovos barus (Kauno aps. - 4 barai, Kėdainių - 4, Raseinių - 5), vienam barui skiriama po vieną batalioną (apie 300-400 karių). Batalionai baruose „dirbti“ turėjo visas dešimt dienų³⁶.

Kas tuo metu darėsi Kauno operatyviniame sektoriuje, galima spręsti iš 1945 m. rugpjūčio 5 d. plk. Romanovo ir jo štabo viršininko pavaduotojo mjr. Koriakino pasirašytos „Pažymos apie kovą su banditizmu Kauno oper[atyviniame] sektoriuje 1945 m. liepos 20 d.-rugsėjo 5 d.“ Skyriuje „Kovinė kariuomenės veikla“¹¹ rašoma, kad per tą laiką partizanai puolė 18 kartų, įvyko koviniai susidūrimai su partizanais, nukauta 121 partizanas, iš to skaičiaus 21 nukovė 31-asis PP, 8-33-iasis, 26 - 220-asis, 66 - 398-asis ŠP (šis pulkas, kaip minėta, priklausė 4-ajai ŠD ir veikė Kauno operatyviniame sektoriuje). Kariuomenė patyrė tokius nuostolius: 31-ajame PP žuvo 3 ir sužeisti 6 seržantai ir kareiviai, 220-ajame atitinkamai 2 ir 2, 298-ajame ŠP - 2 ir 3 (kaip ir kitose nuostolių suvestinėse, šioje nenurodyta, kiek karių žuvo partizanams puolant; į suvestinę neįtraukti mažiausiai trys leitenantai, apie kurių žuvimą liepos 20 d. jau rašyta). Mūšiuose paimta 2 sunkieji kulkosvaidžiai, 8 lengvieji, 20 automatų, 68 šautuvai, 4 karabinai, 25 pistoletai ir revolveriai, 106 granatos.

Skyriuje „Operatyvinė-tarnybinė kariuomenės veikla“ rašoma, jog per 15 dienų buvo sulaikyta 516 žmonių, iš jų 66 partizanai (31-asis PP sulaikė 11, 33-iasis - 15, 220-asis - 12, 298-asis ŠP - 28), 78 partizanų rėmėjai, 13 dezertyrų, 1 vokiečių policininkas, 3 vokiečių kareiviai, 136 įtartini asmenys. Liepos 24 d. buvo išstremtos 136 šeimos - 484 žmonės, iš Kauno apskrities - 214, Raseinių - 169, Kėdainių - 101³⁷.

Kaip matyti iš pažymos, iš Kauno sektoriuje numatytų „likviduoti, areštuoti, sulaikyti“ 3463 žmonių buvo suimti tik 516, o iš 1104 čekistams žinomų partizanų nukauta 121 ir 66 suimta. Tik vieną užduotį - išstremti neginkluotus, nesipriešinančius žmones, daugiausia pagyvenusius ir vaikus - čekistai įvykdė beveik šimtu procentų: iš 137 ištrėmė 136.

Taigi iš ataskaitos galima spręsti, jog tie didžiuliai operacijų planai nebuvo įgyvendinti. Čekistai įvykdė tik dalį planų, nes kitoje byloje rašoma, jog Kauno apskrityje Ariogalos valsčiuje Paliepių miškas liepos mėn. buvo ištiesai šukuojamas³⁸. Be abejo, tai buvo ne pirmas ir ne paskutinis smūgis Paliepių girioje besilaikantiems partizanams. J. Stalino „Ypatingajame aplanke“ yra LSSR NKVD-NKGB L. Berijos vardu 1945 m. sausio 10 d. rašytas pranešimas „Apie operatyvinio smūgio ginkluotų formuočių štabui Paliepių miške rezultatus“³⁹.

- ¹ LYA, f 1, ap. 3, b. 802, l. 2.
- ² Ibid., b. 806, l. 7.
- ³ Ibid., b. 809, l. 30.
- ⁴ Ibid., l. 53.
- ⁵ Ibid., l. 66.
- ⁶ Ibid., l. 108.
- ⁷ Ibid.
- ⁸ RVKA. 1918-1960 metų archyvinių fondų sąrašas.
- ⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 810, l. 15.
- ¹⁰ A. Amišauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, p. 190.
- ¹¹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 802, l. 7.
- ¹² Ibid., b. 809, l. 24.
- ¹³ Ibid., l. 50.
- ¹⁴ Ibid., b. 806, l. 23.
- ¹⁵ Ibid., b. 809, l. 112.
- ¹⁶ Ibid., l. 110.
- ¹⁷ Ibid., b. 7/144.
- ¹⁸ Ibid., b. 809, l. 75-83.
- ¹⁹ Ibid., b. 806, l. 26.
- ²⁰ Ibid., l. 31.
- ²¹ Ibid., b. 811, l. 30.
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid., b. 809, l. 1-2.
- ²⁴ E. Grunskis, *Lietuvos gyventojų/ trėmimai sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*. Vilnius. 1995, p. 63-72.
- ²⁵ LYA, f. 1, ap. 18, b. 97, l. 47-56.
- ²⁶ Ibid., l. 20.
- ²⁷ Ibid., l. 57-69.
- ²⁸ Ibid., l. 64-65.
- ²⁹ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais*, p. 363.
- ³⁰ LYA, f. 1, ap. 3, b. 810, l. 289.
- ³¹ A. Ramanauskas (Vanagas). *Daugel krito sūnų*. Vilnius, 1992. p. 45-60.
- ³² LYA, f. 1, ap. 3, b. 811, l. 72.
- ³³ Ibid., ap. 18, b. 6, l. 1-166.
- ³⁴ Ibid., l. 161-163.
- ³⁵ Ibid., l. 111-112.
- ³⁶ Ibid., l. 165-169.
- ³⁷ Ibid., l. 159-160.
- ³⁸ Ibid., b. 11, l. 28.
- ³⁹ *Archiv novejšej istorii Rossii*, t. 1, s. 72.

I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė

Iš buvusio I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos kariuomenės pulkų pirmas 1945 m. liepos 18 d. į Kauno operatyvinių sektorių, Kėdainių apskritį, buvo perdislokuotas 31-asis pasienio pulkas¹, o jau rugpjūčio 19 d. junginys pavadintas I Ukrainos fronto junginiu. Liepos 19 d. junginys „pradėjo vykdyti užduotį naikinant banditizmą Kauno oper[atyviniame] sektoriuje“².

Liepos 24 d. 31-asis PP veikė Raseinių aps., 33-iasis - Kauno aps., dalis jo padalinių dar buvo Trakų aps., 220-asis liko Alytaus aps.³ Toks čekistų vadų sprendimas visai logiškas, nes tuo metu lenkų akovcai buvo arba sutriuškinti, arba pasitraukė į Lenkiją, o Dzūkijos partizanai dar ilgai priešinosi.

Kodėl buvo pakeistas to trijų pulkų junginio pavadinimas, galime tik spėlioti, nes rastuose dokumentuose čekistai apie tai nerašo. Galima spėti, kad tai padaryta finansiniais sumetimais, nes pulkų sudėtis nepasikeitė, liko tas pats junginio viršininkas - vis dar laikinai einantis pareigas plk. Romanovas. Šio junginio vadovybė - I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės valdyba dar vykstant karui, 1945 m. kovo mėn., pakeitė pavadinimą ir tapo Kuršo (*Zemliandijos*) grupuotės užnugario apsaugos valdyba (matyt, gavo naujus pulkus), o minėtas junginys gyvavo tarsi be vadovybės - štabo. A. Apolonovo pastangomis jis buvo prijungtas, aišku, visiškai formaliai, prie I Ukrainos fronto ir trys pasienio pulkai dar du mėnesius - iki spalio mėn. - siautėjo Lietuvoje.

1945 m. rugpjūčio 21 d. šiam junginiui priklausė 31-asis PP, veikęs Raseinių ir Kėdainių aps., 33-iasis, veikęs Kauno aps., ir 220-asis, likęs Alytaus aps.⁴ Tačiau jau rugsėjo 5 d. 33-įjį PP keičia 134-asis, kuris rugsėjo 8 d. veikė Trakų aps.⁵ Rugsėjo 18 d. 31-asis PP buvo Tauragės aps., 220-asis - ten pat, Alytaus aps., nors kurį laiką šio pulko 3-iasis ŠB kartu su 86-ojo PP 3-uoju ŠB kovojo Kėdainių aps. Baisogalos apylinkėse⁶.

1945 m. rugpjūčio 20 d. 31-asis PP perdislokuojamas: 2-asis ŠB - į Baisogalą, 1-asis - į Raseinius, 3-iasis - į Josvainius⁷. Rugsėjo 1 d. 31-asis PP

buvo Raseinių aps., 220-asis - Alytaus aps. Daugų ir Varėnos vlsč., 33-iasis - Kauno aps. prie Darsūniškio⁸. Rugsėjo 3 d. 33-įjį PP pakeitęs 134-asis PP buvo dislokuotas Trakų aps., jo štabas įkurtas Trakuose, 2-ojo bataliono štabas - Žasliuose, 1-ojo- Semeliškėse, 3-iojo- Onuškyje. Gretimuose bažnytkaimiuose ir net kaimuose buvo išsidėsčiusios 15 šio pulko užkardų⁹. Pulkas tose pat vietose veikė ir rugsėjo 24 d.

Rugsėjo 10 d. 31-asis PP veikė Šiaulių ir Kėdainių aps., kiti du pulkai savo ankstesnėse vietose¹⁰.

220-asis PP iki pat junginio išformavimo spalio mėn. buvo Alytaus aps. Ten jis buvo ir spalio 12 d., kai Alytaus operatyvininkams prašant atsiskyta duoti karių operacijai vykdyti, nes jau buvo gautas įsakymas, kad pulkas išformuojamas¹¹. Pulko vadai, sužinoję apie išformavimą, nenorėjo rizikuoti savo karių gyvybėmis.

Visą laiką šiame junginyje buvo 104-oji OMG, kelių šimtų karių dalinys, kuris tikriausiai atliko rezervo vaidmenį. Rugsėjo 8 d. minima šiame junginyje veikusi ir 108-oji OMG.

Įdomus 31-ojo PP likimas. Rugsėjo 28 d., t. y. prieš pat junginio išformavimą, pulkas buvo performuotas į 115-ąjį pasienio būrį, kuris galutinai išformuotas 1946 m. gruodžio 11 d.¹² Šis pasienio būrys beveik nesaugojo sienos (tokia buvo pasienio būrių paskirtis), o daugiausia kovojo su partizanais Pietų Lietuvoje. Matyt, gen. plk. A. Apolonovas, negalėdamas Lietuvoje išsaugoti pasienio pulką, nors vieną jų pavertė pasienio būriu ir taip jį Lietuvoje išlaikė dar apie metus.

Nemaža įdomybių susiję ir su 134-uju PP, kuris į Lietuvą atvyko rugpjūčio 31 d. Matyt, tai buvo nemenkos čekistinės šlovės pulkas, nes jis turėjo Ruščuko (Rumunijos miestas) vardą, buvo apdovanotas B. Chmelnicio ordinu. Kaip J. Bartašiūnui rugsėjo 19 d. rašė I Ukrainos fronto NKVD junginio „Smerš“ skyriaus viršininko pareigas einantis mjr. Nazarčiukas, šis pulkas, perkeliamas iš Vengrijos į Lietuvą, ilgai laukė sąstato Samboro stotelėje (Užkarpatės-Vengrijos pasienyje) ir kariai laukdami „ištvirko“, prarado norą kovoti. Atvykę per 15 dienų sulaukė tik 4 partizanus¹³. Čekistai savo kariams sukeldavo tam tikrą pilną neapykantos dirbtinę būseną neleidami jiems bendrauti su vietiniais gyventojais, gąsdindami „banditais“ ir apkraudami dideliais fiziniais krūviais. Tokią mankurto būseną pasiekusį karį buvo galima bet kur panaudoti. Kiek nors iš tos būsenos ištrūkus, kaip kad atsitiko 134-ojo PP kariams, pagyvenus normalų gyvenimą, vėl sukurstyti pagiežą ir neapykantą net ir čekistams nebuvo lengva.

Junginio veikla. Šio junginio štabo vadovybė J. Bartašiūnui rašė žvalgybinius pranešimus be suvestinių duomenų, I. Tkačenkai - operatyvines suvestines su visais duomenimis, o nuo rugsėjo 11 d. jiems abiem buvo siunčiamos suvestinės, kuriose buvo tokie skyriai: 1) operatyvinė padėtis; 2) kovinė veikla ir 3) operatyvinė-tarybinė kariuomenės veikla. Jei būdavo pakeitimų, įvesdavo skyrių „Dislokacijos pakeitimai“.

Įdomus 1945 m. rugpjūčio 18 d. pranešimas, kuriame rašoma, jog Vilniaus apskrityje Pikeliškių miške prieš LLA partizanus (t. y. lietuvius; iki tol tai buvo lenkų AK veikimo zona) buvo mestos 104-oji ir 108-oji OMG, kurioms vadovavo pplk. Zinovjevas.

Rugpjūčio 23 d. šis junginys nukovė 1 partizaną, 1 suėmė, 15 išfiltravo,

24 d. - atitinkamai 3, 0 ir 7,

25 d. - 5, 0 ir 5,

26 d. - 0, 0 ir 10,

27 d. - 2, 0 ir 7,

28 d. - 3, 2 ir 7,

29 d. - 1, 0 ir 6.

Taigi per 7 dienas junginys nukovė 14 partizanų, 3 paėmė į nelaisvę ir suėmė 57 žmones¹⁴.

Čekistiniai kariai operacijose šaudydavo ne tik priešus - mūsų partizanus, bet nušaudavo ir vieną kitą neapdairų savo simpatiką. Antai rugpjūčio 28 d. Šiaulių valsčiaus sribas Kisielius, būdamas operacijoje Maželių apylinkėse, atitrūko nuo savo grupės ir slampinėdamas po mišką pateko į 31-ojo PP manevrinės grupės užtvartą. Pasak čekistų, sušokus „Stok!“ jis bėgo ir buvo nušautas¹⁵.

Šio junginio kariai iškrėtė ir kitokių šunybių. 1945 m. rugsėjo 18 d. 220-ojo PP vyr. ltn. Popovas su dviem kareiviais Jiezne girtuokliavo pas Mką. Ten nugirdė ir išprievartavo jo 13 metų dukrą, po to pabėgo palikes kareivius, kuriuos sumušė ir vos nenušovė sribai, palaikė juos partizanais. Beje, kaip neretai būdavo, tas nusikaltimas padarytas perdislokavimo išvakarėse¹⁶.

Rugsėjo 1-15 d. 31-asis, 134-asis ir 220-asis PP nuveikė tokius „darbus“:

Rugsėjo mėn.	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15
1. Nukovė partizanų	-			1	2	7	2	1	1	2	13				
2. Suėmė: partizanų	5	2	3	-	2	3		6	5	2	4	4	6	1	2

Rugsėjo mėn.	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15
rėmėjų	5	-	-	2		2		-	-	6	3	-	-	11	-
dezertyrų	-	1	-	-		1		1	2	1					
be dokumentų	-	2	-	-		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
vengiančių tarnybos RA	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Pasidavė partizanų	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	6	4

Pasak kariškių, jie rugsėjo 11d. neteko tik vieno savo kario ir talkinuisio stribo¹⁷. Taigi per 15 dienų junginio kariai nukovė 29 partizanus, 45 paėmė į nelaisvę, suėmė 29 jų rėmėjus, 6 dezertyrus, 3 be dokumentų, 5 vengiančius tarnybos RA. 12 partizanų pasidavė.

Štai vienos iš paskutiniųjų operatyvinių suvestinių, kurios buvo nusiųstos J. Bartašiūnui ir Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkui plk. I. Rudykai:

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisariui
geu. mjr. drp. Bartašiūnui

Visiškai slaptai
Egz. Nr. 4

I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės štabo operatyvinė suvestinė Nr. 00194 pagal pasienio pulki) pranešimus iki 45 09 21 d. 24 val. Žemėlapis 200 000 - 42 m.

Operatyvinė padėtis

31-ojo PP duomenimis, gautais iš NKVD Raseinių AS 45 09 19 d., gauja iki 30 žmonių apiplėšė apylinkės tarybos pirmininką Kašaitį Skopiškėse (2040). Tos pat dienos 22 val minėtoji banditų grupė nužudė vietinį Rusiškių (2040) gyventoją Žolį ir su juo kartu buvusį Girkalnio naikintoji) būrio kovotoją. Juos nužudę banditai pasislėpė Burbinų mišk[ke] (1040).

45 09 21 d. 8 val. į Burbulų mišką (1040) siekiant suieškoti ir likviduoti gaujas pasiūstas 1/31-ojo PP naikintojų būrys, vadovaujamas mjr. Riabinino.

Tais pat duomenimis, gantais iš NKVD Krakių VP. į vakarus nuo Gudaičių (4060) slepiasi nežinomo dydžio gauja.

Duomenų patikrinimui ir gaujos likvidavimui 45 09 21 d. į Gudaičių apylinkes (4060) išsiųsta 2/31-ojo PP RPG.

220-ojo PP pranešimais Solcenikų (3060) [Šalčininkų. - J. 5] apylinkėse slepiasi 5 žmonių gauja.

45 09 20 d. į gaujos buvimo rajoną nusiųsta 220-ojo PP 1-osios atsarginės užkardos RPG, vadovaujama ltn. Komarovo.

Kovinė kariuomenės veikla

45 09 20 d. 220-ojo PP 1-osios atsarginės užkardos žvalgybinė paieškų grupė, vadovaujama ltn. Komarovo, šukuodama vietovę Solcenikų (3060) apylinkėse, vienoje iš daržinių surado 5 banditų grupę. Pasiūlius pasiduoti, banditai atidengė ugnį į RPG iš šautuvų ir automatų. Užvirus mūšiu, daržinė buvo padegta. Mėginę iš daržinės iššokti du banditai buvo nukauti, o kiti trys buvo sužeisti, liko daržinėje ir sudegė.

Paimta: 3 šautuvai, 1 automatas, 1 pistoletas.

RPG nuostolių neturi.

Operatyvinė kariuomenės veikla

Tarnybiniai būriai 45 09 21 d. sulaikė 16 žmonių, iš jų:

Sulaikytųjų kontingentas	Iš viso	31-asis PP	220-asis PP	134-asis PP
a) banditų rėmėjai	2	1		1
b) įtartinas elementas	14	10		4
Iš viso	16	11		5
Iš sulaikytųjų palikta filtracijai				
	16	11		5

45 09 21 d. 2/220-asis ir 3/220-asis PP, nutarus Alytaus apskrities komitetui, vykdė banditų šeimų ištrėmimą iš nurodytos apskrities teritorijos.

45 09 21 d. ištremita 9 banditų šeimos. 27 žmonės.

L. e. I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininko p[areigas] plk. [Romanov] (parašas)
L. e. kariuomenės štabo viršininko p[areigas] plk. [Burov] (parašas)¹⁸

O štai bene paskutinė operatyvinė suvestinė:

Operatyvinio sektoriaus viršininkui plk. drg. Rudyka i

I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės operatyvinė suvestinė Nr. 00205 pagal pasienio pulki) vadų pranešimus, gautus 45 10 02 d. 24 val. Žemėlapis 200 000 - 42 m.

Papildant 45 09 30 d. 220-ojo PP [pranešimą], nenustatyto skaičiaus banditai vietinio Janiancų [?] gyventojų Rudansko Jono bute nušovė tris RA kariškius.

Nušovę banditai ginklu privertė Rudanską nuvežti nušautųjų lavonus prie Nemuno; pastarasis tai ir padarė. Žudikai dingo.

220-ojo PP ir NKVD Alytaus AS pajėgomis organizuotose banditų paieškose nustatyta, kad nušovė Siaubo 5 banditų grupė, aktyviai dalyvaujant anksčiau legalizavusiesiems banditams.

Per NKVD Alytaus AS vykdomas priemonės areštuota 15 anksčiau legalizavusiųjų banditų, kurie, prisistatę su atgaila, ginklo neatidavė.

Operacija tęsiasi.

Tais pat duomenimis, Jakubiškių apylinkėse (0000) slepiasi pavieniai banditai.

45 10 02 d. 2/220-ojo PP vadas į Jakubiškių (0000) apylinkes išsiuntė 10-osios užkardos RPG. vadovaujama ltn. Korobickio.

Operatyvinė-tarnybinė kariuomenės veikla

Tarnybiniai būriai 45 10 02 d. sulaikė 16 žmonių, iš jų:

Sulaikytųjų kontingentas	Iš viso	31-asis PP	220-asis PP	134-asis PP
I. Civiliai				
a) banditai	4	-	4	-
b) banditų rėmėjai	8	8	-	-
c) įtartinas elementas	4	4	-	-
Iš viso	16	12	4	-
Iš sulaikytųjų palikta filtracijai				
	16	12	4	-
Iš viso	16	12	4	-

I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininkas plk. Romanovas

L. e. kariuomenės štabo viršininko p[areigas] pplk. Drukovas¹⁹

Tokio keisto pavadinimo NKVD kariuomenės junginys Lietuvoje veikė neilgai, tik nuo 1945 m. rugpjūčio 19 d. iki spalio pradžios. I Ukrainos fronto keliai ėjo toli nuo Lietuvos, tačiau čekistų valia to fronto vardas įrašytas ir į mūsų istoriją. Kitaip pavadintas, tikriausiai finansiniais sumetimais, šis NKVD kariuomenės junginys tęsė I Pabaltijo fronto NKVD junginio darbą - kovojo su mūsų laisvės kovotojais partizanais ir terorizavo mūsų žmones. Čekistų vadų ir ypač NKVD liaudies komisaro pavaduotojo ir kartu vidaus kariuomenės vyriausiosios valdybos viršininko gen. plk. A. Apolonovo pastangomis šis junginys dar du mėnesius terorizavo Lietuvą (kitų frontų tokio tipo NKVD junginiai buvo išformuoti daugiausia 1945 m. liepos mėn. ar dar anksčiau). Spalio mėnesį išformavus šios kariuomenės vyriausiąją valdybą, Lietuvoje buvo išformuoti ir visi šio tipo junginiai, tarp jų ir I Ukrainos fronto NKVD kariuomenė. 31-ąjį PP performavus į 115-ąjį pasienio būrį, jo kariai dar beveik metus siautėjo pietinėje Lietuvos dalyje.

¹ LYA, f. 1, ap. 18, b. 1/1, l. 351.

² Ibid., ap. 3, b. 811, l. 42.

³ Ibid., l. 90.

⁴ Ibid., b. 812, l. 1.

⁵ Ibid., b. 814, l. 30.

⁶ Ibid., b. 811, l. 229.

⁷ Ibid., l. 280.

⁸ Ibid., b. 812, l. 6.

⁹ Ibid., l. 191.

¹⁰ Ibid., b. 815, l. 4.

¹¹ Ibid., ap. 18, b. 64, l. 86.

¹² VRMA, f. 10, ap. 105, b. 3, l. 76.

¹³ LYA, f. 1, ap. 18, b. 55, l. 34.

¹⁴ Ibid., ap. 3, b. 798, l. 24.

¹⁵ Ibid., b. 812, l. 54.

¹⁶ Ibid., b. 814, l. 269.

¹⁷ Ibid., ap. 18, b. 102, l. 1-26.

¹⁸ Ibid., ap. 3, b. 814, l. 294-295.

¹⁹ Ibid., ap. 18, b. 1/3, l. 56.

Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė

Ši NKVD kariuomenė į Lietuvą buvo perkelta 1945 m. birželio viduryje iš Latvijos, kur iki pat Vokietijos kapituliacijos 1945 m. gegužės 9 d. vadinamajame Kuršo katilė buvo vokiečių Šiaurės kariuomenės grupuotė. Kad šis NKVD kariuomenės junginys perkeltas iš Latvijos, galima spręsti ir iš to, jog abu junginių sudarę pasienio pulkai - 12-asis ir 130-asis - turėjo Rygos garbės vardus. Taigi junginys atvyko į Lietuvą kitaip negu šio tipo I Pabaltijo ir III Baltarusijos fronto junginiai, kurie 1945 m. vasario mėn. buvo iš Lietuvos nusiųsti „daryti tvarkos“ Rytprūsiose, o birželio viduryje A. Apolonovo ir B. Kobulovo pastangomis vėl grąžinti į mūsų kraštą. Šis junginys buvo atsiųstas sustiprinti NKVD pajėgas, nes 1945 m., pasibaigus karui, buvo aišku, jog Lietuva taps pagrindiniu pasipriešinimo naujiems okupantams židiniu.

Pulkams atvykus į Lietuvą, A. Apolonovo nurodymu iš I Pabaltijo fronto to paties tipo junginio buvo atkeltas 217-asis PP ir perduotas Leningrado fronto junginiui. Pulkai atvyko į Utenos operatyvinių sektorių, kuriam priklausė Ukmergės, Utenos, Švenčionių ir Zarasų apskritys. Šiam sektoriui vadovavo vienas nuožmiausių čekistų, tuo metu buvęs ir LSSR NKVD liaudies komisaro pavaduotoju, gen. mjr. P. Kapralovas. Utenos sektoriuje veikė ir 4-osios ŠD 137-asis ŠP.

Iš pradžių junginiui vadovavo gen. mjr. Abyzovas, o nuo 1945 m. rugpjūčio pradžios jį pakeitė buvęs junginio štabo viršininkas plk. Malas. Galima tik spėlioti, kodėl buvo pakeisti vadai, bet, matyt, turėjo įtakos liepos pabaigoje šio junginio „Smeršo“ viršininko mjr. Suchovilino pradėta kova tiek su pačiu Abyzovu, tiek su jo statytiniu tiekimo skyriaus viršininku pplk. F. Borovskiu. Neaišku, kas vertė šį pačius čekistus šnipinėjančią majorą tai daryti - ar čekistinis uolumas, ar buvo ir kitų priežasčių. Abu vadus jis kaltino tuo, kad jie gyvena su savo mašininkėmis - meilužėmis, kad papulkininkis pataikauja generolui ir taip daro jam įtaką, kad dėl papulkininkio aplaidumo buvo sušaldyta ir išgrobstyta dešimtys tonų bulvių,

kad 130-ojo PP kariams laiku nebuvo gauta naujų batų, todėl „70 karių per fronto kariuomenės puolimą liko visiškai be batų ir buvo pervežami vežimais, tuo būdu be reikalo buvo apkrautas transportas ir, suprantama, 70 basų karių nebuvo naudojami tarnyboje“. Bet, matyt, lemiamą įtaką generolo karjerai galėjo turėti papulkininkio meiluzės laiškas, rašytas saviškiams į Ukrainą, kurį kartu su siunčiama rašomąja mašinėle perėmė kontržvalgybininkai. Tame laiške, be kita ko, rašoma: „Gerų siuntinių mums nepasisėkė išsiųsti, juk mes stovime vietoje ir, aišku, nieko neturime. Tai daro tie, kurie yra Vokietijoje. Mūsiškiai važiavo ten, kai ką parsivežė, aišku, viską išgrobstė viršininkai...“¹

Taigi čekistai krauju kūrė utopinės valstybės neklasinę visuomenę, o tuo tarpu patys - nuo generolo iki mašininkės - grobė ką tik galėjo.

Pirmoji žinia apie junginio veiklą yra kpt. Kokino 1945 m. birželio 18 d. pasirašyta trumpa operatyvinė suvestinė, kurioje pateikiami duomenys, kas nuveikta nuo birželio 15 d.² Taigi birželio 15 d. pulkai jau buvo įsikūrę ir aktyviai kariavo. Stebina 137-ojo ŠP aktyvumas, nes jis vienas nukovė beveik pusę visų keturiose apskrityse tuo metu žuvusių partizanų. Matyt, tai galima paaiškinti tuo, kad ilgiau būdamas Utenos sektoriuje šis pulkas turėjo daugiau agentūrinių duomenų.

Kur įsikūrė ką tik atvykę pulkai - neaišku. Iš birželio 16 d. operatyvinės suvestinės Nr. 00167 sužinome, kad tą dieną kariuomenė buvo perdislokuota. 217-ojo PP 1-ojo bataliono štabas su 3-iaja, 4-aja ir atsarginėmis užkardomis įsikūrė Volniki (Balninkuose?), 1-oji užkarda - Žmudki (Žemaitkiemyje?), 2-oji- Giedraičiuose, 3-ioji — Šešuolėliuose. 3-iojo bataliono štabas su 12-aja, 13-aja ir atsargine užkardomis įsikūrė Vepriuose, 11-oji užkarda - Gelvonuose, 15-oji- Širvintose³. Liepos 12 d. dalys ir padaliniai buvo perdislokuoti: 12-ojo PP štabas su manevrine grupe, 4-oji užkarda, 3-iojo bataliono atsarginė, 11-oji ir 12-oji užkardos - Zelvoje; 1-asis batalionas su atsargine ir 1-aja užkarda - Širvintose, 2-oji užkarda - Šešuolėliuose, 3-ioji - Musninkuose, 5-oji - Gelvonuose, 9-oji - Labanore; 130-ojo PP štabas - Kurkliuose, 1-ojo bataliono štabas - Vyžuonose, 2-ojo bataliono - Anykščiuose, 3-iojo bataliono - Kavarske⁴.

Kaip ir visos NKVD kariuomenės dalys bei padaliniai, šio junginio batalionai ir užkardos 1944-1945 m. buvo nuolat kilnojamos iš vienos vietos į kitą manant, kad toje vietoje partizanai jau sunaikinti. Prieš tai, iki liepos 12 d., padaliniai buvo perdislokuoti net du kartus⁵. Ko gero, Utenos operatyviniame sektoriuje nebuvo likę nė vieno bažnytikaimio, kuriame

nors kelioms dienoms nebūtų apsistojusi bent viena šios fronto kariuomenės užkarda (kaip žinome, pasienio pulkas susidėjo iš trijų batalionų, šie - iš penkių užkardų ir vienos atsarginės užkardos; užkardoje būdavo apie 30-40 karių).

Liepos 19 d. A. Apolonovo nurodymu junginys perdislokuojamas iš Utenos į Šiaulių operatyvinį sektorių; senoje vietoje paliktas tik 4-osios ŠD 137-asis ŠP. Perdislokavimo priežastys galėjo būti įvairios, viena iš jų ta, kad šio krašto partizanų judėjimas buvo gerokai paralyžiuotas, nes jie ilgai nesugebėjo persitvarkyti ir kariavo atvirą pozicinį karą. Perdislokavimo priežastimi galėjo būti ir Žemaitijos partizanų suaktyvėjimas. Šiaip ar taip, liepos 22 d. nurodoma išsidėstyti:

12-ojo PP štabui - Joniškėje, 1-ajam batalionui - Žagarėje, 2-ajam - Šiauliuose, 3-iajam - Lygumuose.

217-ojo PP štabui - Mažeikiuose, 1-ajam batalionui - Lukniki (Luokė?), 2-ajam - Alsėdžiuose, 3-iajam - Žarėnuose.

130-ojo PP štabui - Telšiuose, 1-ajam batalionui - Papilėje, 2-ajam - Nevarėnuose, 3-iajam - Židikuose.

12-ojo PP užkardos buvo išdėstytos labai tankiai: 1-oji ir 2-oji - Žagarėje, 3-ioji - Daunoravoje, 5-oji - Skaistgirėje; 2-ojo bataliono štabas įsikūrė Gruzdžiuose, 6-oji ir 7-oji užkardos - Bučiūnuose, 8-oji - Straudzy (?), 9-oji - Šiūpeliuose, 10-oji - Dudiškiuose; 3-iojo bataliono štabas ir 11-oji užkarda - Kruopiuose, 12-oji - Šakiniuose (Šakynoje?), 13-oji - Vegeriuose, 14-oji - Deguliuose, 15-oji - Juodeikiuose.

Kurį laiką šiam junginiui pavaldus buvo ir 120-asis PP. Liepos 27 d. jis buvo išsidėstęs taip: 2-oji ir 3-ioji užkardos - Lukniki (Luokė?), 1-oji, 4-oji ir 5-oji - Varniuose, 6-oji ir 8-oji - Plungėje, 7-oji ir 9-oji - Nevarėnuose, 10-oji - Kalvarijoje, 11-oji ir 12-oji - Rietave, 13-oji ir 14-oji - Tveruose, 15-oji - Žarėnuose⁶.

Rugpjūčio 1 d. perdislokuotos šios užkardos: 12-ojo PP 4-oji užkarda - į Juodeikius, 7-oji - į Lygumus, 8-oji - į Šapnagius; 217-ojo PP 6-oji užkarda - į Šavliani (Šaukėnus?), 9-oji - į Kurtuvėnus, 10-oji - į Vaiguva, o 3-iasis ŠB ir 11-oji, 12-oji, 13-oji, 14-oji bei 15-oji užkardos - į Kuršėnus⁷.

Rugpjūčio 9 d. vėl nurodoma visą grupuotę perkelti į naujas pozicijas. Junginio valdyba perkelta į Tauragę, 106-oji manevrinė grupė - į Laigžargen (Lauksargius?), 12-ojo PP štabas - į Batakus, šio pulko 1-ojo bataliono štabas - į Kaltinėnus, 2-ojo bataliono - į Gavri (Gaurė?), 3-iojo bataliono - į Eržvilką; 130-ojo PP štabas - į Kretingą, šio pulko 1-ojo bata-

liono štabas - į Darbėnus, 2-ojo bataliono - į Mosėdį, 3-iojo bataliono - į Kulių; 217-ojo PP štabas - į Konstantinovą (?), šio pulko 1-ojo bataliono štabas - į Vainutą, 2-ojo bataliono - į Veiviržėnus, 3-iojo bataliono - į Šilalę⁸.

Kitą dieną, t. y. rugpjūčio 10-ąją, vėl perdislokuojamos trys iš penkiolikos 12-ojo PP užkardų, kurios toliau siaubė Tauragės apskrities Upynos, Eržvilko, Varlaukio, Pašaltuonio apylinkes. 130-asis PP veikė Salantų, Šateikių, Darbėnų, Platelių, Vaineikių ir kitų gyvenviečių apylinkėse. 217-ojo PP užkardos sukiojosi toje pat vietoje⁹.

Rugpjūčio 11d. perdislokuojamos 12-ojo PP dvi užkardos, 217-ojo PP - net vienuolika¹⁰. Rugpjūčio 15 d. 12-asis ir 130-asis PP perdislokavo po vieną užkardą, 217-asis - keturias¹¹. Taigi per mėnesį nuo liepos 17 d., kai junginys buvo perkeltas į Žemaitiją, ir čia neliko nė vieno bažnytkaimio, kurio apylinkių nebūtų siaubę šio NKVD junginio baudėjai, kai kurias - net po kelis kartus.

1945 m. rugpjūčio 18 d. A. Apolonovo nurodymu pulkai vėl permeta mi į naujas vietas. 12-asis PP sutelkiamas Biržuose, 217-asis - Ukmergėje, 130-asis - Kaltinėnuose. 12-ojo PP 1-asis batalionas ir atsarginė užkarda išikuria Rokiškyje, 2-ojo bataliono štabas ir atsarginė užkarda - Skapiškyje, 3-iasis batalionas ir atsarginė bei 13-oji užkardos - Vabalninke. Kitos užkardos išsidėstė taip: OČG ir 1-oji - Naujajame Radviliškyje, 2-oji — Kamajuose, 3-oji - Obeliuose, 4-oji- Pajedupėje (Juodupėje?), 5-oji- Jūžintuose, 6-oji- Svėdasuose, 7-osios užkardos 2-oji OČG - Saločiuose, 8-oji- Panemunėlyje, 9-oji- Pandėlyje, 10-oji- Urliuose, 11-oji- Krinčine, 12-oji- Papilyje, 13-oji- Vabalninke, 14-oji - Joniškėlyje, 15-oji- Pabiržėje. 217-ojo PP štabas išikūrė Ukmergėje, šio pulko 1-asis batalionas su štabu ir atsargine bei 5-ąją užkarda - Želvoje, 1-oji ir 4-oji užkardos - Molėtuose, 2-oji - Labanore, 3-oji - Aluntoje, 2-ojo bataliono štabas ir atsarginė bei 8-oji užkardos - Lany (Lėne?), 6-oji - Siesikuose, 7-oji - Kavarske, 9-oji- Taujėnuose, 10-oji- Žemaitkiemyje. 3-iojo bataliono štabas, atsarginė ir 11-oji užkardos - Gelvonuose, 12-oji- Musninkuose, 13-oji — Šešuoliuose, 14-oji - Vepriuose, 15-oji - Širvintose¹². Taigi Ukmergės apylinkėse šis junginys siautėjo ne vieną kartą.

1945 m. spalio 2 d. junginio pulkai veikė Panevėžio operatyviniame sektoriuje: 130-asis PP - Biržų apskrityje, 12-asis - Rokiškio apskrityje (217-asis, kaip minėta, buvo gražintas į Utenos operatyvinių sektorių ir veikė Ukmergės apskrityje¹³). Šiose vietovėse išsidėstęs šis siaubingas NKVD

kariuomenės junginys ir buvo išformuotas. Išbuvęs Lietuvoje beveik 3,5 mėn., šis trijų pulkų - 13-ojo, 130-ojo ir 217-ojo - junginys nusiaubė didžiulius Lietuvos plotus. Jo nebūta tik Pietų Lietuvoje. Apie junginio išformavimą žinoma tik tiek, kad jam vadovavęs plk. Malas, būdamas Biržuose, spalio 7 d. žodžiu nurodė pavaldiems daliniams nebedalyvauti mūšiuose su partizanais¹⁴.

Junginio veikla. Kaip minėta, pirmoji archyve rasta operatyvinė suvestinė apie junginio veiklą rašyta 1945 m. birželio 18 d. (Paprastai suvestinės susidėjo iš keturių dalių: A dalis - operatyvinė padėtis, B - kovinė kariuomenės veikla, C - operatyvinės-tarnybinės veiklos rezultatai ir D-dislokacijos pasikeitimai. Ataskaitos buvo rašomos B. Kobulovui, A. Apolonovui, I. Tkačenkai ir J. Bartašiūnui. Tokios formos ataskaitas šio junginio vadai rašė visą laiką. Matyt, tai buvo standartas, nes ir kiti junginiai 1945 m. antroje pusėje rašė tokios pat formos ataskaitas.)

Tačiau šie pasienio pulkai į Lietuvą tikriausiai atvyko truputį anksčiau negu 18 d., nes jau minėtoje kpt. Kokino pažymyje rašoma, ką junginys ir 137-asis SP nuveikė nuo birželio 15 d. Utenos operatyviniame sektoriuje per 20 dienų buvo nukauta 291 partizanas. Iš jų 47 nukovė 217-asis PP, 26- 130-asis, 25- 12-asis, o 137-asis ŠP kartu su sribais nukovė net 165. Be to, pasienio būrių kariai kartu su 137-ojo ŠP kariais nukovė dar 18 partizanų¹⁵. Taigi šiame sektoriuje kasdien žūdavo vidutiniškai po 3 partizanus.

Kokios buvo kito tipo ataskaitos, kurias gen. Abyzovas rašė Utenos sektoriaus viršininkui P. Kapralovui, ir ką kariuomenė nuveikė per 5 dienas, galima pamatyti iš žemiau pateiktų ataskaitų pavyzdžių. Pirmojo stulpelio skaičiai rodo, ką trys pulkai nuveikė birželio 20-25 d., antrojo - kitą penkiadienį, t. y. birželio 25-30 d., trečiojo - liepos 10-15 d.

1. Įvykdyta operacijų	21	71	53
2. Sunaikinta lietuvių partizanų grupių	10	4	5
a) per operacijas nukauta partizanų	49	48	34
b) suimta partizanų	21	40	12
3. Nukauta pavienių partizanų	22	4	34
4. Sulaikyta pavienių partizanų	8	12	69
5. Pasidavė atgailaujančių partizanų	2	21	26
6. Iš paimtų į nelaisvę ir atgailaujančiųjų:			

a) suimta ir perduota operatyviniam sektoriui	10	28	74
b) legalizuota		- 2	27
c) perduota kariniams komisariatams			
7. Likviduota antisovietinių organizacijų, neįėjusių į partizanų grupes	-		
8. Likviduota antisovietinių nacionalistinių organizacijų, tuo metu:			
a) nukauta	--		-
b) sulaikyta	--		-
9. Iš įrašytų į įskaitą ir per 5 dienas išaiškintų asmenų suimta	61	30	130
10. Išaiškinta ir į įskaitą įrašyta vokiečių parašiutininkų	-	-	-
11. Iš įrašytų į įskaitą dezertyrų:			
a) suimta	2	-	11
b) legalizuota	-	4	-
c) perduota kariniams komisariatams			
12. Iš įrašytų į įskaitą vengiančių tarnybos RA:			
a) suimta	102	-	17
b) legalizuota	6	43	-
c) perduota kariniams komisariatams	-	-	13
13. Iš viso per 5 d. suimta:			
a) žvalgybos tarnautojų ir priešo kontržvalgybininkų		-	2
b) priešo agentų	-	-	1
c) lietuvių nacionalistinio pogrindžio dalyvių			
d) lenkų pogrindžio dalyvių		-	
e) partizanų junginių dalyvių	31	30	82
f) tėvynės išdavikų, aktyvių vokiečių rėmėjų ir statytinių	61	12	214
g) kitų antisovietišškai nusiteikusių asmenų	104	12	110

14. Iš partizanų paimta ginklų:			
a) patrankų	-	-	-
b) minosvaidžių	-	-	-
c) kulkosvaidžių	5	10	6
d) automatų	9	10	14
e) šautuvų ir pistoletų	60	44	89
f) granatų	40	17	98
g) šovinių	?	6015	5950
h), i), j) paimtas tik 1 radijo imtuvas; siųstuvų, rašomųjų mašinė- lių ir dauginimo aparatų - nepaimta.			
15. Per 5 d. užregistruota partizanų išpuolių:			
a) sovietinių įstaigų ir karinių dalinių puolimų		2	-
b) teroro aktų	2	6	5
c) diversijų	-	-	-
d) atsisaukimų platinimo	-	-	2
16. Partizanams puolant:			
a) nukauta	2		9
b) sužeista	-	-	4
Iš jų:			
a) nukauta sribų	2	-	-
b) nukauta NKVD darbuotojų	-	-	1
c) sužeista NKVD darbuotojų	-	-	1
d) nukauta NKVD karių	-	-	1
e) nukauta, kitų piliečių	-	-	7
f) sužeista kitų piliečių	-	-	2
17. Nuostoliai vykdant čekistines karines operacijas:			
a) nukauta	5	-	1
b) sužeista	9	5	-
18. Įrašyta į įskaitą:			
a) partizanų grupių	29	32	27
b) partizanų rėmėjų	26	94	40
c) dezertyrų	-	26	32
e) vengiančių tarnybos RA	35	36	17
f), g), h) - antisovietinių organizacijų narių, vokiečių parašiutinin- kų, tėvynės išdavikų, vokiečių padėjėjų - nėra ¹⁶ .			
Papildydamas birželio 25-30 d. ataskaitą, gen. Abyzovas rašė, kad			

Švenčionių apskrityje yra apie 500 partizanų; be kitų ginklų, jie turi 7 patrankas ir 3 minosvaidžius¹⁷.

Kitą penkiadienį - birželio 30 d.-liepos 5 d. - čekistinė veikla buvo tiek šiek nusilpusi, nes įvykdyta tik 17 operacijų, nukauta 5, sulaikyta 8 partizanai, o pavienių partizanų nukauta 15, sulaikyta 9¹⁸. Bet jau liepos 5-10 d. darbuotasi išsijuosus - surengta 51 operacija, nukauta 32 partizanai, 41 sulaikytas, pavienių partizanų nukauta 11, sulaikyta 16, pasidavė 17 partizanų¹⁹. Tikėtina, kad dauguma tų „pavienių banditų“ buvo nuo ėmimo į RA besislapstantys vaikinai. Beje, gaudami gana išsamias ataskaitas, net žinodami, kad jose dalis „darbų“ yra iš piršto išlaužti, čekistų vadai susidarydavo neblogą bendrą padėties vaizdą ir galėdavo planuoti kariuomenės veiklą. Sumažėjus mūšių, junginys būdavo perkeliamas į kitą vietą.

Kaip minėta, ataskaitose buvo rašoma ne tik apie „kovinę veiklą“, bet ir apie vadinamąją „operatyvinę-tarnybinę“. Į šią sąvoką daugiausia įėjo suėmimai ir filtracija, t. y. išaiškinimas, koks žmogus pateko į čekistų rankas. Jei suimdavo kariai, turėdami kokių nors duomenų iš operatyvinių (tiek savų, tiek vadinamųjų „teritorinių“, t. y. tos vietovės, kur dalinys veikė, NKVD-NKGB organų), tai filtruodavo dažniausiai operatyvininkai, dirbantys pulkų ir batalionų žvalgybos skyriuose.

Taigi, kaip rašoma žvalgybinėje suvestinėje Nr. 87, birželio 28 d. pulkai išfiltravo 50 žmonių, iš jų 2 buvo sulaikyti remiantis agentūriniais duomenimis, 33 - remiantis kitais žvalgybiniais duomenimis (daugiausia tardymo metu išgautomis žiniomis), 15 - užtvaromis. Tarp jų išaiškinta neva 40 partizanų, 1 dezertyras, 8 partizanų rėmėjai, 1 paleistas. Išfiltravus NKVD perduota 45, NKGB - 4 žmonės²⁰. Birželio 28 d. nukauta 5 partizanai,

5 paimti gyvi, suimta 35 jų rėmėjai, 59- įtartini. Iš viso sulaikyta 104 žmonės. Iš jų NKVD-NKGB perduota 30, toliau pulkų ir batalionų žvalgybos skyriai filtravo 69 žmones. Tą dieną trys junginio pulkai išsiuntė 95 tarnybinius būrius, iš jų 1 naikintojų būrį, 2 naikintojų grupes (toliau - NG),

12 RPG, 2 pasalas²¹. Panašius „darbus“ nuveikdavo kasdien, kartais darbuodavosi visu pajėgumu. Antai liepos 12 d. Utenos operatyviniame sektoriuje trys pasienio pulkai ir 106 OMG sudarė 4 naikintojų grupes po 100-150 karių kiekvienoje, 57 RPG po 15-25 karius, 24 patrulių grupes, surengė 20 pasalų, 10 sekretų. Metę tokias jėgas, tą dieną nušovė

8 partizanus, 20 paėmė gyvų, suėmė 14 rėmėjų, 2 vengiančius tarnybos RA, 8 dezertyrus²². Išėitų, kad tą dieną į kovą su partizanais ir jų paieškas buvo mestas maksimalus čekistinių karių skaičius - apie 3180 karių

(4 NG x 125) + (57 RPG x 20 karių) + (20 pasalų + 10 sekretų + 24 patruliai) x 10 karių). Maždaug tiek „aktyvių durtuvų“ trys pasienio pulkai ir viena OMG ir tegalėjo turėti, nes trijuose pasienio pulkuose ir juos sudariusiuose devyniuose batalionuose buvo dar ir dvylika štabų, kuriuose galėjo dirbti apie 1/5 visų pulkuose buvusių karių.

Tiesa, kitomis dienomis karių į Lietuvos miškus ir kaimus būdavo siunčiama mažiau. Liepos 2 d. buvo išsiųsti tokie būriai: 3 NG, 26 RPG, 15 pasalų, 18 patrulių. Taigi tą dieną „dirbo“ apie 1200 karių.

Prieš išvykdamas iš Utenos operatyvinio sektoriaus, šios grupuotės laikinai einantis viršininko pareigas plk. Malas Utenos sektoriaus viršininkui gen. mjr. P. Kapralovui rugpjūčio 6 d. nusiuntė tvarkingus suimtųjų sąrašus, kuriuos jo vadovaujami pulkai buvo perdavę NKVD teritoriniams organams²³. Tuose sąrašuose nurodoma suimtojo pavardė, vardas, tėvo vardas, gimimo metai ir vieta, nusikaltimo pobūdis, kuriam NKVD skyriui ar poskyriui perduotas. Liepos mėn. 217-asis PP buvo sulaikęs ir enkavedistams perdavęs 198 žmones, iš jų 72 partizanus; 12-asis - 319 žmonių, iš jų 58 partizanus, o 130-asis PP - net 357 žmones (pastarajame sąrašė „nusikaltimų“ pobūdis nenurodytas). Tokie skirtingi „darbo“ rezultatai galėjo būti dėl įvairių priežasčių. Vieni pulkai galbūt veikė „švariau“, t. y. suiminėjo tikrai besipriešinančius okupacijai asmenis, kiti griebdavo visus po ranka pasipainiojusius. Nemažai galėjo lemti ir tai, kurioje apskrityje pulkai veikė. Utenos sektoriui priklausančios Utenos ir Ukmergės apskritys buvo bene labiausiai partizanų kontroliuojamos. Tuo tarpu Zarasų ir Švenčionių apskrityse karo ir pirmaisiais pokario metais labai aktyviai veikę partizanai (kai kurie net buvo sudarę judriuosius būrius) vėliau pakriko, nes nesugebėjo pereiti prie tikros partizaninės taktikos. Tų apskričių partizanams nemažai sunkumų sudarė ir tai, kad ten gyveno daug svetimtaučių, ypač sentikių, kurių nemažai tapo sribais ir buvo labai aktyvūs.

Vadinamosios operacijos būdavo įvairaus masto. Kai kuriose dalyvaudavo tik apie šimtą karių, kitos būdavo didžiulės, jose dalyvaudavo tūkstančiai karių. Kaip būdavo vykdomos pastarosios, galima spręsti iš žemiau pateikiamo plano. Šią operaciją buvo numatyta surengti 1945 m. liepos 7-17 d. Utenos operatyviniame sektoriuje, pasitelkiant beveik penkis pulkus ir apie tūkstantį sribų, taigi iš viso apie 6-7 tūkst. ginkluotų vyrų. Beje, tokio pat masto operacija tuo pačiu metu buvo vykdoma Vilniaus operatyviniame sektoriuje. Kiekvienas

* Taip buvo vadinami kariai, bet kuriuo metu pasirengę kovai.

supdavo gana didelį plotą (apie 1000 km²). Būdavo naudojami įvairaus tipo tarnybiniai būriai (RPG, NG), rengiamos pasalos, užtvaros ir t.t. Remdamiesi savų operatyvininkų-žvalgybininkų bei operatyvininkų iš NKVD-NKGB apskričių skyrių ir valsčių poskyrių turimais agentūriniais duomenimis, pulkai mėgindavo sunaikinti arba suimti partizanus ir jų rėmėjus. Agentūriniai duomenys buvo būtinais reikalingi, nes dideliame (maždaug 100 x 120 km) plote, kuris būdavo šukuojamas dviem etapais, 5-7 tūkst. karių buvo aiškiai per maža. Norint pasiekti apčiuopiamų rezultatų, reikėjo smogti į tam tikras partizanų telkimosi vietas.

Štai tas planas:

Leningrado fronto užnugario apsaugos
NKVD kariuomenė
1945 07 06 d 10 val. Utena
Žemėlapis 200 000 - 42 m.
Kovinis įsakymas Nr. 0017

Visiškai slaptai
Serija G
Egz. Nr. 8

t. Utenos operatyviniame sektoriuje suskaičiuota 44 gaujos, kuriose yra per 1800 dalyvių Birželio mėnesį įvykdžius čekistines karines operacijas Zarasų, Švenčionių, Utenos ir Ukmergės apskrityse, nacionalistiniame pagrindžiui ir gaujų formuotėms buvo smogtas smūgis. Tačiau dalis veikiančių gaujų, turėdamos tikslą išsaugoti savo jėgas, laikinai išsiskirstė į smulkias grupes. Aktyvesnė dalis nuolat juda, ne tokie aktyvus išsivaikščiojo po gyvenvietes, slepiasi viensėdžiuose, nedideliuose valsčių miškuose ir kt. priedangose

2. Remiantis Utenos oper. sektoriaus operacijos planu, Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomeni, dalyvaujant NKVD V[idaus] K[ariuomenės] 137-ajam ir 139-ajam ŠP [pastarasis priklausė Gudijoje dislokuotai 6-ajai NKVD šaulių divizijai. - J. S.], nuo 45 07 07 d. iki 45 07 17 d. iš rytų į vakarus vykdyti operaciją likviduojant gaujas ir suimant kitą nusikalstamą elementą Švenčionių, Zarasų, Utenos ir Ukmergės apskričių teritorijose.

Operaciją vykdyti dviem etapais:

pirmasis etapas - nuo 45 07 07 d. iki 45 07 12 d.

antrasis etapas - nuo 45 07 13 d. iki 45 07 17 d.

Abiem etapais sukurti po tris kovos barus.

3. Pasienio pulkų vadams operaciją vykdyti:

Pirmajame etape:

a) 130-ajam pasienio pulkui - kovos bare Nr. 1 tokioje teritorijoje: Svėdasai (7090), Berziūnai [Berniūnai?] (8020), Aleksandravėlė (9030), Čuvikiai [?] (9040), Smėlinė (7050), Liudvinavas (7070), Čepukai [?] (5070), Dūkštas (5050), Vaišnoriškės [Vaišniūnai. Vaištariškės?] (4030), Tauragnai (4020), Viškėnai (4000), Utena (5010), Svėdasai (7080), visuose punktuose, išskyrus Svėdasus, imtinai.

Kovos barą suskirstyti į tris batalionų rajonus. Batalionų štabus dislokuoti: Dusetose (8020), Daugailiuose (6020), Salake (6040). Pulko K[komandinis] P[punktas] - Daugailiuose (6020).

b) 12-ajam pasienio pulkui - kovos bare Nr. 2 tokioje teritorijoje: Čepukai [?] (5070), Triburce [Tverečius?] (3060), Kazionys (Koziany) (2090), Adutiškis (1070), Popniškiai [?] (0050), Švenčionėliai (1030), toliau Žeimenos upe iki Santakos (8010), Dubingiai (0000), Molėtai (2090), Viškėnai [?] (4000).

12-ojo pasienio pulko pastiprinimui skirti 217-ojo PP 2 batalionus.

Kovos barą suskirstyti į penkis batalionų rajonus. Batalionų štabus dislokuoti: 12-ojo PP - Ignalinoje (3040), Švenčionėliuose (1030), Mielagėnuose (2060); 217-ojo PP - Kuktiškėse (4010). Inturkėje (1000), pulko KP - Kaltinėnuose (2030).

c) NKVD V[idaus] K[ariuomenes] 139-ajam šaulių pulkui - kovos bare Nr. 3 šiose teritorijose: Santaka (8010), toliau Žeimenos upe iki Švenčionėlių (1030), Ožuraisce [?] (0050), Šaikunų [?] (9040), Pukliškių [?] (7020).

Kovos barą suskirstyti į tris batalionų rajonus. Batalionų štabus dislokuoti: Švenčionyse (1040). Klačiūnuose [?] (9020), Ošvoraice [?] (9030). Pulko KP - Švenčionyse (1040).

d) 217-ojo pasienio pulko vadui du batalionus iki 45 07 06 d. 12 val. nusiųsti 12-ojo PP vado žinion. Vieno bataliono jėgomis tęsti pavienes operacijas Ukmergės apskrities teritorijoje. Pulko KP - Ukmergėje.

Antrajame etape:

a) 130-ajam pasienio pulkui kovos bare Nr. 1 tokioje teritorijoje: Utena (5010), Vyžuonos (6000), Svėdasai (7090), Kryvине [?] (6070), Lioniškiiai [?] (5050), Taujėnai (4050), Ukmergė (2050), Žemaitkiemis (3070), Alanta (3090), Utena (5010).

Kovos barą suskirstyti į tris batalionų rajonus. Batalionų štabus dislokuoti: Debeikiuose (6090), Anykščiūose (5080). Kavarske (4060). Pulko KP - Anykščiūose (5080).

b) 12-ajam pasienio pulkui - kovos bare Nr. 2 tokioje teritorijoje: Viškėnai (4000), Molėtai (2090), Dubingiai (0000). Pagiriai (6070), Pakalniškiai (8060), Juknėnai (9040), Gelvonai (0050), Ukmergė (2050), Žemaitkiemis (3070), Alanta (3090). Viškėnai (4000). Visi punktai, išskyrus Ukmergę, imtinai.

Kovos barą suskirstyti į tris batalionų rajonus. Batalionų štabus dislokuoti: Želvoje (2070), Giedraičiuose (0080), Širvintose (0060). Pulko KP - Želvoje (2070).

c) 217-ajam pasienio pulkui - kovos bare Nr. 3 tokioje teritorijoje: Ukmergė (2050). Gelvonai (0050), Juknėnai (9040), Markuciškiai (1030), Lapės [?] (2020), Bobrikai [?] (3030). Taujėnai (2020). Dobrovo [?] (4020). Lioniškiiai (5050), Taujėnai (4050). Ukmergė. Visi punktai 217-ajam PP - imtinai.

Kovos barą suskirstyti į tris batalionų rajonus. Batalionų štabus dislokuoti: Vepriuose (1040). Siesikuose (3040), Pagiriuose (3030). Pulko KP - Ukmergėje.

4. NKVD VK 137-ojo šaulių pulko vadui batalionus ir kuopas palikti senuose dislokavimo punktuose ir suaktyvinti kovą su gaujomis. Esant būtinybei, dislokacijos pakeitimus vykdyti suderinus su NKVD A[pskričių] S[kyrių] viršininkais. Skirti reikiamą skaičių karininkų NKVD valsčių poskyrių ir A[pskričių] S[kyrių] naikintojų būriams vadovauti ir jų sąveikai su kariuomenės padaliniais organizuoti.

5. Operaciją pradėti 45 07 07 d. 4 val., baigti 45 07 17 d. 20 val.

6. NKVD kariuomenės dalims agentūrinėmis priemonėmis ir aktyviais padalinių veiksniais gaujų likvidavimo ir kito nusikalstamo elemento suėmimo operaciją vykdyti blokuojant labiausiai banditizmo pažeistus rajonus ir rūpestingai šukuojant tuos rajonus naikintojų būrių, grupių, RPG jėgomis, išstačius pasalas, užtvaras ir kt. tipo būrius tikėtinuose banditų judėjimo keliuose, prie gyvenviečių įėjimo ir išėjimo, miškuose, praėjimuose tarp ežerų

Operaciją vykdyti visą parą, palaikant glaudų ryšį su NKVD, NKGB AS.

7. Kiekviename batalione turėti filtravimo punktus, kuriuos sudaryti iš NKVD, NKGB AS, pulkų ir batalionų Ž[valgybos] S[kyrių] operatyvininkų.

8. Mano rezervą - 106-ąją OMG, 130-ojo PP MG, vadovaujamas kpt. Karpovo, dislokuoti (5010) Blagodat [?].

9. Pranešimus pateikti gavus įsakymą ir kasdien 10 val. ir 22 val.

10. Mano KP - Utenoje (5010).

Gavę [įsakymą] patvirtinkite [gavimą].

Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininkas

gen. mjr. Abyzovas

NKVD kariuomenės štabo viršininkas plk. Malas²⁴

Deja, šios operacijos rezultatai nežinomi. Vilniaus operatyviniame sektoriuje tokia operacija nepavyko: nors ir labai stengtasi ją kuo geriau suorganizuoti ir įvykdyti, tačiau partizanų nuostoliai buvo nedideli.

Įdomu, kad prieš sudarant šį planą buvo parengtas ir net P. Kapralovo ir Abyzovo patvirtintas kitas, dar sudėtingesnis planas, pagal kurį beveik tuo pačiu laiku (liepos 1-17 d.) numatyta įvykdyti trijų etapų operaciją²⁵. Šio plano pirmajame etape buvo numatyta sunaikinti partizanų Zarasų ir Švenčionių apskrityse, antrajame etape (liepos 7-11 d.) - Utenos apskrityje ir dalyje Švenčionių apskrities, trečiajame etape (13-17 d.) - Ukmergės Apskrityje. Vietiniai apskričių ir valsčių operatyvininkai bei kariuomenės vadai turėjo „operacijos planą taip sudaryti, kad per 10-15 d. apdorotų visą sektorių ir išvalytų iš jo priešišką elementą“. Rašoma, kad valsčių ir apskričių operatyvininkus reikia perspėti, jog jei po šios operacijos valsčiaus teritorijoje „liks veikiančios gaujos ar neišaiškintas nacionalistinis pagrindis, jie asmeniškai atsakys už savo valsčius arba apskritis“. Ir čia pat teigiama - teiginių nenuoseklumas! - kad „NKVD-NKGB Ukmergės, Švenčionių apskričių skyriai neturi jokios vilties sunaikinti nacionalistinių pagrindį“.

Kaip ir daugelyje kitų panašių raštų, valdiniam grasinama, kad jei blogai dirbs, užsitrauks partinę ir administracinę atsakomybę, bus pažemintos pareigos, o jei dirbs gerai - gaus aukštesnes pareigas, be eilės bus pakelti laipsniai, bus pristatyti vyriausybiniam apdovanojimams. Prie šio plano pridėti 44 partizanų būrių sąrašai, teigiama, kad būriuose yra 1800 partizanų, be jų sektoriuje dar yra 830 dezertyrų, 1000 vengiančių tarnybos RA, 430 „išdavikų, priešo statytinių“, 250 partizanų šeimų, kurias reikia ištremti.

Neaišku, kas vertė atsisakyti šio jau patvirtinto plano.

Rugsėjo 19 d., jau persikėlus į Panevėžio operatyvinį sektorių (Ukmergės apskrityje liko tik 217-asis PP), ši NKVD kariuomenės grupuotė surengė 59 pasalas, 53 sekretus, 31 RPG, sudarė 40 patrulių grupių²⁶. Tai gi išpuoliuose dalyvaudavo maksimalus karių skaičius - per 3 tūkst.

Visą laiką ši NKVD grupuotė veikė nepaprastai energingai. Dar juniui būnant Klaipėdos operatyviniame sektoriuje, rugpjūčio 17 d. buvo

išsiųsti 46 patruliai, 62 RPG, surengtos 55 pasalos, 48 sekretai, o rugpjūčio 18-ąją (nors A. Apolonovo nurodymu tą dieną pulkai turėjo pakeisti dislokavimo vietas) išsiųsta 49 RPG, surengta 117 pasalų, 70 sekretų, 25 patrulių grupės²⁷. Taigi tomis dienomis Lietuvoje siautėjo per 2 tūkst. iki ausų ginkluotų šio junginio karių.

Spalio 2 d., jau baigiantis šio tipo junginių veiklai Lietuvoje, junginys išsiuntė 47 RPG, 65 patrulių grupes ir 17 kito tipo patrulių, surengė 64 pasalas, 98 sekretus. Šios pajėgos tą dieną sulaukė 18 partizanų, 10 jų rėmėjų, 3 vengiančius tarnybos RA, 8 įtartinus. Iš jų NKVD-NKGB perduota 14, palikta tolesnei filtracijai pulkuose - 25. Vėliau be šių tarnybinių būrių dar buvo siunčiami 1-2 naikintojų būriai ar grupės²⁸. Taigi visas tas dienas kaimuose ir miškuose buvo optimalus šio junginio karių skaičius - apie 3 tūkst.

Junginio operatyvininkai sugebėdavo įsigyti vertingų agentų. 12-ojo PP 2-osios linijinės užkardos kariai rugsėjo 30 d., agentui Stasei Pajėdos name (Rokiškio aps. Svėdasų vlsč. Šaduikų vienkiemis) suorganizavus vakarėlį, užpuolė ir padegė namą, kuriame buvo į vakarėlį susirinkę partizanai. 8 partizanai sudegė, 3, mėginę pabėgti, buvo nušauti²⁹.

Apie vieno pasienio pulko išpuolius galima spręsti iš tokių duomenų. 217-asis PP spalio 10 d. į operacijas išsiuntė vieną RPG (ji sulaukė 4 žmones), 15 patrulių grupių (jos sulaukė 1 žmogų), surengė 9 pasalas (jos sulaukė 3 žmones) ir 10 sekretų³⁰. Taigi tą dieną išpuoliuose dalyvavo apie 360 karių. Tačiau kai spalio 10 d. tas pats pulkas išsiuntė beveik maksimalų karių skaičių - per tūkstantį karių, jų „laimikis“ buvo ne ką gausesnis. 4 RPG, 32 pasalos, 21 sekretas, 18 patrulių grupių sulaukė 6 žmones (sekretai- 2, patruliai - 4)³¹.

NKVD daliniai į užduotį vykdavo gerai apsiginklavę. Kai liepos 15 d. 20 val. 12-ojo PP 1-asis batalionas iš Švenčionių NKVD gavo pranešimą, jog Dūdų (?) kaime 20 sribų susidūrė su 60-70 partizanų, šio bataliono 70 karių naikintojų grupė iš Kaltinėnų išvyko 21 val. Tarp 70 karių buvo 11 karininkų. Grupės ginkluotę sudarė: 1 sunkusis kulkosvaidis, 6 lengvieji, 27 šautuvai, 36 automatai, 11 pistoletų ir revolverių; kariai turėjo vieną šunį. Šis būrys persekiojo partizanus dvi dienas, 11 jų nušovė, vieną sužeistą paėmė gyvą. Jų pačių nuostoliai buvo nedideli: vienas nukautas ir vienas sužeistas³².

Apskritai pulkų ginkluotė buvo neprasta. 217-asis PP rugpjūčio pradžioje turėjo po kuopą automatinių ir minosvaidininkų, po būrį sunkių-

jų kulkosvaidžių ir raitelių³³. Be abejo, analogiškas kuopas ir būrius turėjo ir kiti pulkai.

Kaip ir kiti čekistiniai daliniai, pirmajame partizaninio karo etape (1944-1945 m.) šis junginys, matyt, nušovė ir nemažai beginklių žmonių (besislapstančių nuo tarnybos RA, šiaip išsigandusių ir bėgusių kariams pasirodžius ir pan.). Šis junginys liepos 18 d. nukovė 10, paėmė gyvų

13 partizanų ir kartu su jais - tik 1 automata, 2 šautuvus, 1 pistoletą. Liepos 19 d. nukovė 13, gyvų paėmė 11, o ginklų - po du šautuvus ir automatus. 20 d. buvo nukauta 33, gyvų paimta 13 partizanų, o ginklų - 4 automatai, 8 šautuvai, 2 pistoletai ir 2 kulkosvaidžiai³⁴. Rugpjūčio 11d. šio junginio kariai nukovė 4 partizanus, du suimti gyvi, 1 pasidavė pats, o ginklų išvis nepaimta. 12 d. nukauta 5, suimta taip pat 5, 33 pasidavė patys, o ginklų paimta tik 1 kulkosvaidis, 1 automatas ir 2 pistoletai³⁵. Taigi net liepos 20 d., kai buvo paimta daugiausia ginklų, 46 partizanams jų teko tik 14, t. y. išeitų, jog tik kas trečias ketvirtas partizanas buvo ginkluotas. O tai aiški nesąmonė. Partizanai okupacijos pradžioje gal ir nebuvo geriau už čekistus ginkluoti, bet tikrai ne prasčiau. Pogrindis rengėsi kovai, ilgai kaupė ginklus, nes pralinkus frontui jų daug liko.

Kaip ir visi NKVD daliniai, šis junginys pasižymėjo ne tik veiklumu, bet ir žiaurumu. Vien 1945 m. rugpjūčio 25 d., kai ši Leningrado fronto NKVD kariuomenė buvo išsibarsčiusi vos ne po visą Šiaurės Lietuvą, 10 žmonių buvo nušauta labai neaiškiais aplinkybėmis. Numanydamas, kad šis skaičius yra per didelis, plk. Malas rašė tarsi pasiaiškinimą, kuriame teigia, kad 6 iš nušautų tikrai buvo partizanai³⁶. Štai kaip (pagal čekistų versiją) buvo nušauti tie žmonės.

1. 6-osios užkardos 10 karių RPG Kunigiškių (?) kaime nušovė vieną nežinomą asmenį, kuris neva mėgino pasislėpti miške.
2. 12-ojo PP 3-iojo bataliono RPG Petrovkos kaime kratė krūmus ir užtiko žmogų, kuris leidosi bėgti, todėl buvo nušautas.
3. 12-ojo PP 2-osios užkardos RPG Kustų apylinkėse pamatė du nepažįstamus žmones, kurie mėgino pasislėpti, todėl buvo nušauti.
4. 130-ojo PP 12-osios užkardos kariai Ruibiškių kaime pastebėjo bėgantį į mišką nepažįstamąjį ir jį nušovė.
5. 130-ojo PP 4-osios užkardos kariai Užupio apylinkėse rado slėptuvėje žmogų, o kadangi liepiamas išeiti to nepadarė - buvo nušautas.
6. 130-ojo PP 1-osios užkardos RPG kariai Derkinčių kaimo apylinkėse pastebėjo du nepažįstamus žmones, kurie bėgo ir buvo nušauti.

7. 130-ojo PP 11-osios užkardos patruliai sulaukė žmogų, kuris vedamas mėgino pabėgti ir buvo nušautas.

8. 130-ojo PP 11-osios užkardos kariai Pociaičių apylinkėse pastebėjo bėgantį žmogų ir jį nušovė.

Kadangi nerašoma, ar tie nušautieji turėjo ginklų, galima spėti, kad jie buvo beginkliai. Kitu atveju tai būtų pabrėžta. Tik pažymima, jog jie visi „buvo ieškomųjų sąrašuose“³⁷.

Upelius kraujo praliejo čekistinė kariuomenė, nemažai prie to prisidėjo ir Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės trys pasienio pulkai. Daugelis Lietuvos žmonių pokario metais troško Nepriklausomybės, jų troškimą okupantai stengėsi nuslopinti beatodairišku teroru. Kaip rašė šio NKVD junginio politinės dalies viršininkas plk. Kuznecovas kitam pulkininkui - NKVD Pabaltijo apygardos politinės dalies viršininkui Kirilovui apie jų organizuojamus susitikimus su Lietuvos žmonėmis ir tuose susitikimuose čekistams užduodamus klausimus, „užduodamų klausimų charakteris liudija, kad banditai tarp vietinių gyventojų vykdo didelį darbą, nukreiptą prieš sovietų valdžią, už Lietuvos atskyrimą nuo SSRS, prieš partijos ir vyriausybės priemones“³⁸. Geriau pokario mūsų žmonių įvertinti ir negalima.

¹ LYA, f. t, ap. 18, b. 48, l. 80-84.

² Ibid., b. 61, l. 84.

³ Ibid., ap. 3, b. 810, l. 5.

⁴ Ibid., l. 246.

⁵ Ibid., ap. 18, b. 61, l. 67, 80.

⁶ Ibid., ap. 3, b. 811, l. 113.

⁷ Ibid., l. 146.

⁸ Ibid., l. 180.

⁹ Ibid., l. 192.

¹⁰ Ibid., l. 196.

¹¹ Ibid., l. 221.

¹² Ibid., b. 812, l. 70.

¹³ Ibid., b. 815, l. 20.

¹⁴ Ibid., ap. 18, b. 64, l. 86.

¹⁵ Ibid., b. 61, l. 84.

¹⁶ Ibid., l. 29, 52, 237.

¹⁷ Ibid., l. 59.

¹⁸ Ibid., l. 113.

¹⁹ Ibid., l. 180.

²⁰ Ibid., ap. 3, b. 810, l. 74.

²¹ Ibid., l. 79.

²² Ibid., ap. 18, b. 61, l. 209.

²³ Ibid., b. 39, l. 38-129.

²⁴ Ibid., l. 72-73.

²⁵ Ibid., l. 42-54.

²⁶ Ibid., ap. 3, b. 815, l. 195.

²⁷ Ibid., b. 812, l. 64.

²⁸ Ibid., b. 815, l. 20.

²⁹ Ibid., ap. 18, b. 61, l. 282.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., l. 284.

³² Ibid., l. 275.

³³ Ibid., l. 307.

³⁴ Ibid., ap. 3, b. 811, l. 44, 49.

³⁵ Ibid., l. 196-197.

³⁶ Ibid., b. 814, l. 17.

³⁷ Ibid., b. 812, l. 90.

³⁸ Ibid., ap. 18, b. 61, l. 19.

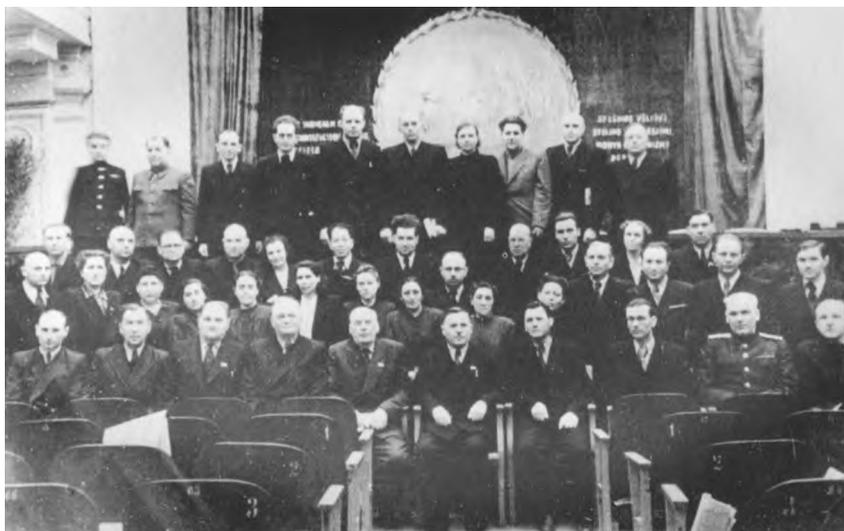
1. 1950 m. (?) gegužės 1-osios vyriausybinių tribūna Vilniuje. Balkone iš kairės:

E. Ozarskis (CK sekretorius), K. Liaudis (MT pirmininko pavad., vėliau - MVD ministras, KGB pirmininkas), P. Kapralovas (MGB ministras), A. Sniečkus (LKP(b) CK pirmasis sekretorius), M. Gedvilas (MT pirmininkas), F. Bieliauskas (LKP(b) Vilniaus pirmasis sekretorius), A. Raguotis (LLKJS CK sekretorius), J. Paleckis (AT Prezidiumo pirmininkas), du nežinomi asmenys, K. Preikšas (MT pirmininko pavad.), A. Trofimovas (LKP(b) CK sekretorius), V. Pisarevas (MT pirmininko pavad.), A. Sokolovas (MT pirmininko pavad.)

2. SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatai iš LSSR Maskvoje, Kremliuje, 1946 m. kovo mėn. Pirmoje eilėje iš kairės po gen. pulkininko - M. Gedvilas, J. Paleckis, M. Suslovas (VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas, vėliau VKP(b) CK, SSKP CK sekretorius), A. Sniečkus. Stovi antras iš dešinės MVD ministras J. Bartašiūnas

3. Iš kairės: Mečislovas Gedvilas - Liaudies Komisarų Tarybos, vėliau Ministrų Tarybos pirmininkas; Aleksandras Guzevičius - vidaus reikalų ministras, vėliau valstybės saugumo liaudies komisaras; justas Paleckis - Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas
4. LKP(b) CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus su generolais lietuviais. Iš kairės: Pranas Petronis, Jonas Macijauskas, Jonas Žiburkus, MVD ministras Josifas Bartašiūnas, pplk. Juozas Piligrimas (apie 1950 m.)

5. Iš nepriklausomoje Lietuvoje veikusių Sovietų Sąjungos agentų, vadinamųjų pogrindininkų, kilo daug čekistų. LKP(b) VI suvažiavimo delegatai ir svečiai, buvę pogrindininkai komunistai Filharmonijos salėje 1949 m. vasario 17 d.

Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės): 1) Feliksas Bieliauskas, 2) Juozas Stimburys, 3) Karolis Didžiulis (Grosmanas), 4) Bronius Leonas-Pušinis, 5) Ignas Gaška, 6) Mykolas Junčas-Kučinskas, 7) Elijas Bilevičius, 8) Fridis Krastinis, 9) Antanas Mickevičius, 10) Aleksandras Guzevičius

Antroje eilėje stovi (iš kairės): 1) Jankelis Vinickis, 2) Michalina Meškauskienė, 3) Mira Kučinskienė, 4) Roza Šneiderytė, 5) Volianskytė, 6) Dveira Berzakaitė, 7) Domicėlė Povilaitytė, 8) Marija Chodosaitė, 9) Mima Frankaitė, 10) Mira Bordonaitė, 11) Stasys Pupekis, 12) Leiba Solominas, 13) P. Putrimas, 14) Romas Šarmaitis

Trečioje eilėje stovi (iš kairės): 1) (?), 2) Jonas Vildžiūnas, 3) Vladas Vildžiūnas, 4) P. Grigėnas, 5) Judita Komodaitė, 6) Chaimas Aizinas, 7) Juozas Mickevičius, 8) Danielius Todesas, 9) Mironas Moskvinas, 10) Leonardas Martavičius, 11) Vladė Vyšniauskaitė, 12) Benys Rutkauskas

Ketvirtoje eilėje stovi (iš kairės): 1) (?), 2) N. Fedorenka (nepogrindininkas), 3) Pranas Ulevičius, 4) Šlevičius, 5) Petras Murauskas, 6) Stasys Filipavičius, 7) (?), 8) Alfonsas Gailevičius, 9) Aleksas Šimanas, 10) Balys Baranauskas

6. UBB čekistai 1946 m. vasaros pradžioje. Iš kairės į dešinę: 1) laikinai einantis tardymo skyriaus viršininko pareigas mjr. Piotras Krivošejevas (?), 2) valdybos viršininko pavad. pplk. Borisas Burylinas (?), 3) MVD ministro pavad. ir UBB viršininkas gen. mjr. Piotras Kapralovas, 4) MVD ministras gen. mjr. Josifas Bartašiūnas, 5) valdybos viršininko pavad. plk. Jakovas Sinicynas, 6) tardymo skyriaus viršininko pavad. pplk. Aleksandras Guliajevas, 7) skyriaus viršininko pavad. pplk. Ignatijus Glazunovas-Eismontas (?), 8) 1-ojo skyriaus viršininkas pplk. Vladimiras Vasiljevas (?) bei jų valdiniai

7. Spalio perversmo minėjime 1946 m. (?) iš kairės: gen. mjr. Piotras Kapralovas, nežinomas asmuo, pplk. Borisas Burylinas (?), gen. mjr. Michailas Byčkovskis (?) (Lietuvos pasienio apygardos vadas 1944-1953 m.)

8. Grupė LSSR MVD darbuotojų 1953 m. balandžio mėn. išlydint J. Bartašiūną (sėdi centre) į pensiją
9. MGB Švenčionių apskrities skyriaus darbuotojai 1950 m. kovo 21 d. Centre - skyriaus viršininkas plk. Malaninas, jam iš dešinės - jo pavaduotojas 2-N poskyrio viršininkas pplk. Carenka ir poskyrio viršininkas mjr. Laptevas. Kairėje sėdi pplk. Buškovas, pavaduotojas operatyviniam darbui

10. Gen. ltn. Ivanas Tkačenka - SSRS NKVD-NKGB (MVD-MGB) igaliojinis Lietuvoje 1944-1947 m.
11. Gen. mjr. Pavelas Vetrovas - NKVD (MVD) 4-osios šaulių divizijos vadas 1943-1950 m.
12. Gen. mjr. Josifas Bartašiūnas (1895-1972) - NKVD (MVD) liaudies komisaras (ministras) 1944-1953 m.
13. Gen. mjr. Aleksandras Guzevičius (1908-1969) - vidaus reikalų ministras 1940-1941 m., valstybės saugumo liaudies komisaras 1944—1945 m.

14. Gen. mjr. Dmitrijus Jefimovas - NKGB (MGB) liaudies komisaras (ministras) 1945-1949 m.
15. Gen. mjr. Piotras Kondakovas - SSRS MGB ministro pavaduotojas 1951-1952 m., LSSR MGB ministras 1952 m. rugpjūčio-1953 m. kovo mėn.
16. Gen. mjr. Piotras Kapralovas (g. 1906 m.) - NKVD liaudies komisaro (ministro) pavaduotojas 1944-1949 m., MGB ministras 1949-1952 m.
17. Plk. Leonardas Martavičius (1920-1994) - MGB ministro pavaduotojas 1946-1953 m., MVD ministro pavaduotojas 1953-1954 m., KGB pirmininko pavaduotojas 1954-1959 m.

18. Gen. mjr. Alfonsas Gailevičius (1910-1998) - MGB ministro pavaduotojas 1948-1953 m., MVD ministro pavaduotojas 1953-1954 m., vidaus reikalų ministras 1954-1962 m., viešosios tvarkos apsaugos ministras 1962-1968 m.
19. Plk. Ilja Počkajus (g. 1910 m.) - MGB 2-N valdybos skyriaus viršininkas 1946-1947 m., 2-N valdybos viršininko pavaduotojas 1947-1948 m., viršininkas 1948-1951 m., ministro pavaduotojas 1951-1953 m.
20. Pplk. Timofejus Župikovas (1918-1961) - MGB 2-N valdybos viršininkas 1951-1953 m.

21. Plk. Stanislovas Vaupšasovas (1899-1976) - MGB 7-ojo skyriaus viršininkas 1946-1950 m., 2-N valdybos viršininko pavaduotojas 1950-1952 m., MVD 2-ojo skyriaus viršininkas 1953-1954 m.
22. Plk. Jakovas Sinicynas (1905-1987) - NKVD Raseinių apskrities viršininkas 1944-1946 m., OBB viršininko pavaduotojas 1946-1947 m., MGB 2-N valdybos viršininko pavaduotojas 1947-1948 m., MGB Kauno m. viršininko pavaduotojas, viršininkas 1948-1950 m., Kauno sr. viršininkas 1950-1953 m., MVD ministro pavaduotojas 1953-1954 m., KGB pirmininko pavaduotojas 1954-1959 m.
- 23., Antanas Mickevičius (1906-1972) - NKVD (MVD) liaudies komisaro (ministro) pavaduotojas 1944-1950 m.

24 298-ojo šaulių pulko, bazavusiojo Kaune ir kaimyninėse apskrityse, smogiamoji naikintojų karių grupė Šimonių girioje 1949 m. lapkričio 1 d. Dvi dienas trukusios operacijos metu buvo susprogdinti 5 bunkeriai, žuvo 19 partizanų. Pirmas buvo susprogdintas Algimanto apygardos vado Antano Starkaus-Montės bunkeris, kuriame žuvo visi ten buvę 7 partizanai

25. Grupė 287-ojo šaulių pulko karių po mūšio 1948 m. rugpjūčio mėn. Gargžduose

26. Leitenantas Chaimas Frenkelis, Dotnuvos vyr. operatyvininkas, nukautas 1951 m. liepos 11d. prie Šmotiškių kaimo

27. Leitenantas Ruvinas Tokeris, nukautas 1944 m. gruodžio 7 d., kai kartu su 16 operatyvininkų buvo partizanų apsuptas Kėdainių apskrities Rezgių kaime

28. 287-ojo šaulių pulko leitenantai Marijampolėje 1947 m. Pirmoje eilėje iš kairės - ltn. Belovas, antroje eilėje iš kairės ketvirtas - medicinos tarnybos vyr. ltn. Bucharinovas, šeštas - ltn. Kistenka, septintas - ltn. Sukatovas

29. Kapitonas Julius Timinskas, MGB Jurbarko skyriaus viršininkas, partizano nukautas 1951 m. gruodžio 12 d.

30. 287-ojo šaulių pulko kariai Kazlų Rūdoje 1947 m. spalio mėn.

31. Pašarvotas vyr. leitenantas Kirilas Kurnevas, nukautas Alytaus apskrityje 1946 m. lapkričio 14 d.

32. Pašarvotas A. Panemunėje stovėjusio 298-ojo pulko būrio vado pavaduotojas P. Filatovas, nukautas 1950 m. rugsėjo 14 d.

33. Dar vienas atējūno kapas mūsu zemēje... J. leitenanto M. Kutiašovo kapas
Alytuje 1945 m. ruggjūčio 12 d.

Čekistai pasieniečiai Lietuvoje pokario metais

Kovoje su mūsų partizanais, o ir apskritai su Lietuvos žmonėmis, pasieniečiai suvaidino dvigubą vaidmenį: jie užblokavo pasienį, neleisdami Lietuvos pasipriešinimo jėgoms gauti paramos iš užsienio, ir kartu, kaip ir visa čekistinė kariuomenė, dalyvavo mūsųose su partizanais bei taikių žmonių teroro akcijose. Palyginti net su kita čekistine kariuomene, jie pasižymėjo nepaprastu nuožmumu; mūsų žmonės juos vadino „žaliakepuriais velniais“.*

Visų NKVD (MVD)-MGB dalinių veiklą Lietuvoje, ypač 1944-1945 m., nelengva atsekti, nes jie buvo nuolat permetami iš vienos vietos į kitą, o dokumentų mūsų archyvuose yra likę tik dalis (daug apie NKVD-MGB vidaus kariuomenės veiklą išaiškėjo iš dokumentų, dr. A. Anušausko parsivežtų iš Rusijos karo archyvo, tačiau tame archyve nėra duomenų apie pasieniečius). Dar daugiau neišskumų kyla dėl mus dominančių pasienio būrių (PB), nes jie nuo 1945 m. vasario mėn. ir sieną saugojo, ir su partizanais kovojo. Iki to laiko PB, kaip ir kiti NKVD kariuomenės daliniai, su partizanais kovojo daugiausia tiesiogiai, o nuo vasario mėn. - jau kitaip: neleisdami partizanams pereiti sienos ir susisiekti su Lenkijoje, vadinamajame Suvalkų trikampyje, buvusiais lietuvių partizanų būriais ir dar toliau - su lietuvių emigrantais, Lietuvos diplomatais. Bet ir šiuo laikotarpiu dalis pasienio būrių karių kovojo su partizanais, o 1945 m. birželio mėn. iš PB buvo suformuotas didelis 877 karių jungtinis būrys. Panašaus dydžio jungtinis būrys veikė jau kovo-gegužės mėn. Tokie būriai buvo nuolat formuojami ir vėliau.

Pasieniečių kariuomenė Rusijoje po komunistų perversmo buvo įkurta 1918 m. gegužės 28 d. V. Lenino dekretu. Mus dominančiu laikotarpiu NKVD (nuo 1946 m. kovo 15 d. - MVD) centriniame aparate Maskvoje, tarp kitų čekistinei kariuomenei vadovavusių žinybų, veikė ir Vyriausioji pasienio kariuomenės valdyba. Tuo metu jai vadovavo gen. ltn. Stachanovas. Nors kita vidaus kariuomenė iš MVD į MGB pavaldumą buvo per-

duota 1947 m. sausio 21 d. įsakymu, pasieniečiai iš MVD į MGB pavaldumą buvo perduoti bendru MVD ir MGB 1949 m. spalio 17 d. įsakymu Nr. 00968/00334¹. Lietuvoje, dar ne visą ją okupavus, 1944 m. liepos 30 d. buvo įkurta Lietuvos pasienio apygarda², kuriai visą mus dominantį laikotarpį vadovavo gen. mjr. M. Byčkovskis (iki 1944 m. spalio mėn. - pulkininkas). Jis rezidavo Kaune. Į šią apygardą įėjo pulkai, saugantys ne tik Lietuvos sieną (su Lenkija, Baltijos pajūrį, kurį laiką po karo - Rytprūsių), bet ir Karaliaučiaus kraštą bei dalį Latvijos pajūrio.

Tikrieji pasienio būriai (tokio pat dydžio pasienio daliniai, veikę frontų užnugario apsaugos junginiuose, vadinosi pulkais) buvo šaulių pulko dydžio, t. y. turėjo apie tūkstantį karių, nors galėjo būti nukrypimų tiek į vieną, tiek į kitą pusę. Pasienio būriai buvo klasikinės struktūros. Jie susidėjo iš penkių komendantūrų, komendantūra - iš keturių penkių vadinamųjų linijinių užkardų ir vienos karinio laidavimo (*obespečenija*) užkardos. Pastarojo tipo užkardos buvo atsarginės, sienos tiesiogiai nesaugojo, bet išitraukdavo į kautynes ar paieškas, kai būdavo mėginama pereiti sieną, persekiodavo vadinamuosius sienos pažeidėjus. Iš šių užkardų karių dažniausiai būdavo sudaromi jungtiniai būriai, kovoję su partizanais nuo sienos labiau nutolusiose vietovėse.

Pasienio būriai, tie nuožmūs ir sovietų valdžiai itin atsidavę daliniai, Lietuvą „geležine uždanga“ atskyrė nuo laisvo Vakarų pasaulio. Niekas pasaulyje taip kruopščiai nesaugojo savo sienų, kaip komunistiniai kraštai. Lietuva, apsupta tokių pat okupuotų vadinamųjų sovietinių respublikų, tik vienoje vietoje, maždaug 110 km ruože, turėjo sausumos sieną su nors ir satelitine, tačiau iš dalies savarankiška Lenkija. Per šią sieną maždaug iki 1947 m. pabaigos partizanai palaikė ryšį su Vakarais. Pervedimams per sieną buvo sukurtas partizanų būrys, dažniausiai bazavęsis Lenkijoje. Čekistai šią sieną pamažu taip sutvirtino, kad legendinis partizanas J. Lukša-Skirmantas-Kazimieras-Skrajūnas-Daumantas-Mykolaitis su kovos draugais antrą kartą jau veržėsi ne per Lietuvos-Lenkijos, o per Rytprūsių-Lenkijos sieną prie Ramintos miestelio. Jis ir paliko kelis dokumentus, kurie padeda suprasti, kaip sovietai tą „geležinę uždangą“ simbolizuojančią sieną statė ir kaip ją buvo galima pereiti³.

Pasak J. Lukšos, pirmą kartą oficialūs pogrindžio atstovai iš Lenkijos į Lietuvą perėjo 1945 m. gruodžio mėn. keletą kilometrų į rytus nuo Punsko, išvengę kautynių. Palydovams grįžtant į Lenkijos pusę, žuvo vienas partizanas. Anot J. Lukšos, pasienyje gyvenantys partizanai iki 1946 m. va-

saros net ir su menkais reikalais pereidavę sieną, tačiau kai tų metų gegužės mėn. į Lietuvą atvyko J. Deksnys ir V. Stanevičius-Staneika, kuriuos partizanai be mūšio pervedė per sieną ties Vaičiuliškėmis (apie 6 km į šiaurės vakarus nuo Punsko), o po to vienas iš jų vėl be kautynių liepos mėn. buvo pervestas atgal į Lenkiją, sovietai ėmėsi stiprinti sieną.

Kai J. Lukšai 1947 m. vasarą reikėjo pereiti sieną į Lenkiją ties Punsku, „bolševikai šią vietą jau buvo sustiprinę gelžbetoninių bunkerių sistema, specialiais apkasais slapukams, dviejomis spygliuotų vielų užtvaramis ir kt. kliūtimis“. Nutarta veržtis per sieną į dešinę nuo Punsko, ties Ristiškių miškeliu, kur dar nebuvo vielų užtvary, tik driekėsi apie 20 m pločio suakėta žemės juosta bei pažeme nutiestos vielos, kurias užkliudžius būtų iššovusios raketos ir sprogosios minos. Perėjo be mūšių, nepatyrę nuostolių, bet kai birželio 4 d. grįžo atgal, buvo kur kas sunkiau: pastebėjo, kad ties Punsku siena dar labiau stiprinama - statomos antros vielų užtvaros bei stebėjimo bokštai, kasami apkasai ir gynybos bunkeriai, tiesiamos automatinė minų linijos. Nutarė per sieną eiti ties Pašešupio mišku (Pašešupio kaimas yra tiesiai ties Liubavo miesteliu Lenkijos pusėje, apie 5 km nuo Liubavo). Ir toje vietoje jau buvo pilna slapukų postų (kulkosvaidžiais ginkluotos sargybos), jų apkasų. Postai naktį buvo sustiprinami patruliais - patruliuodavo tiek pėstieji, tiek raiteliai. Mūsų partizanai taikė pereiti sieną dviejų užkardų - Liubavo ir Raketijos - sandūroje. Kai susitiko su slapukaujančiais kariais, kurie paklausė slapyvardžio, o atsakymą gavo ginklų ugnimi, tuoj į dangų pakilo šimtai raketų. Traukdamiesi nuo pasienio, batus tepė įvairiais tepalais, kad nesuuostų pėdsekiai šunys, susidurdavo su visur šmirinėjančių rusų karių grupelėmis. Skubėjo išeiti iš apsupties žiedo, nes žinojo, kad prašvitus prasidės dideli siautėjimai. Dieną įsitaisė krūmuose šalia Liubavo, pasieniečių pašonėje. J. Lukšos teigimu, po šio prasiveržimo rusai siautėjo maždaug 20 km, o kai kur ir 30 km atstumu nuo sienos.

Už sienos ryšiui palaikyti, perėjimams organizuoti ir remti dar buvo palikta apie 20 mūsų partizanų. Kai J. Lukša antrą kartą, 1947 m. gruodžio 15 d. vykdydamas vadovybės užduotį susisiekti su Vakalais, perėjo Rytprūsių-Lenkijos sieną, partizanų jau nerado, jie buvo lenkų žvalgybos likviduoti, iš rusų gavus žinių apie jų buvimą.

Rengiantis tam prasiveržimui paaiškėjo, kad tuo metu - 1947 m. pabaigoje - kirsti Lietuvos-Lenkijos sieną jau buvo labai rizikinga, todėl buvo pasirinkti Rytprūsiai. Tačiau įvyko kautynės, žuvo draugai, tačiau vis dėlto

pasisekė prasiveržti ir pro akylai saugomą sieną, ir pro dvi kas tris kilometrus išdėstytas vielų užtvares.

Štai ką apie Lietuvos-Lenkijos sieną pasakoja buvęs partizanų ryšininkas A. Kružikas⁴. Sienos liniją sudarė 100 m pločio juosta, vadinamoji mirties zona, į kurią niekas neįkeldavo kojos. Už jos driekėsi maždaug 20 m pločio stropiai suakėta juosta, o už jos - spygliuotų vielų tvora, šen bei ten dviguba. Priešais tvorą - vielos, kurias užkliudžius šauna raketos, sprogs ta minos. Už vielų tvoros plytėjo vadinamosios zonos. Pirmoji - 500 m pločio - buvo be gyventojų, antroje - 2 km pločio - gyveno žmonės, pasuose turintys spaudą „Antroji zona“. Toliau ėjo 10 km pločio trečioji zona (čia pasakotojas, matyt, klydo; čekistai mini, kad pasienio zona buvo 7,5 km pločio), kurioje gyvenantys žmonės pasuose taip pat turėjo atitinkamus spaudus. Net šios, trečiosios, zonos gyventojai negalėjo įžengti į antrąją zoną be pasieniečių leidimo. Į abi zonas atvykstantiems iš bet kurios Lietuvos vietos taip pat reikėjo leidimų. Šis reikalavimas galiojo visą sovietmetį. Partizaninio karo laikotarpiu pasienyje veikė Tauro apygardos Vytauto rinktinės 4-oji kuopa, kurios vyrai padėdavo pereiti sieną. Dalis tos kuopos - 3-iasis būrys - bazavosi anapus sienos, Punsko apylinkėse. Jo pagrindą sudarė vyrai, į Lenkiją pabėgę nuo ėmimo į sovietų kariuomenę. Paskutiniai to būrio vyrai, du partizanai, žuvo Augustavo miškuose 1951 m. vasarą. A. Kružikas teigia, kad ir po 1947 m. partizanai dažnai pereinavo sieną, bet tai jau buvo susiję su didele rizika.

Net ir aštuntajame-devintajame dešimtmečiais, kai pasienyje jau buvo įrengtos visos įmanomos apsaugos priemonės, rizikos nebijantys drąsuočiai reisykiais sieną įveikdavo. Juo labiau siena buvo įveikiama anksčiau, kad ir 1951 m. Tais metais sienų problema sovietams labai parūpo, nes

1950 m. spalio 3 d. Tauragės miškuose desantu nusileido J. Lukša ir jo kovos draugai B. Trumpys ir K. Širvys. 1951 m. liepos mėn. 2-N valdybos viršininkas plk. I. Počkajus parengė (MGB ministras P. Kapralovas patvirtino) didelį (11 p.) planą, kaip suaktyvinti kovą su nacionalistiniu pagrindu ir jo ginkluotomis grupėmis. To plano 11 paragrafe rašoma: „Ypač suaktyvinti agentūrinį-operatyvinį darbą sovietų-lenkų ir jūros pasieniuose. Artimiausiu laiku likviduoti šiuose rajonuose veikiančias gaujas ir užkirsti kelią bet kokiai galimybei pereiti sieną arba pabėgti nacionalistams iš respublikos šnipinėjimo ir kt. tikslais“.

Toliau dokumente rašoma, kad esama tikimybė, jog Skirmantas (J. Lukša) ir kiti partizanų vadai gali bėgti į užsienį, todėl siena turi būti

ypač akylai saugoma. Pasienį visiškai išvalyti nuo partizanų turi MGB Kauno ir Klaipėdos sričių valdybos kartu su pasienio būriais⁵. Beje, pasienyje veikusių Tauro ir Dainavos apygardų partizanai nuo pat okupacijos pradžios turėjo atlaikyti nepaprastą čekistų spaudimą. Tose apygardose visuomet veikė didžiausios priešų pajėgos. Antra vertus, dėl didelio spaudimo tų apygardų partizanai turėjo veikti drausmingai ir kartu aktyviai.

Baigiantis penktajam dešimtmečiui siena jau buvo beveik nepereinama, todėl partizanai organizuoti, turėdami vadovybės nurodymus, per ją nesiverždavo. Partizanų ir žvalgų permetimui į Lietuvą užsienio žvalgybos pradėjo naudoti pajūrį arba jie būdavo nuleidžiami iš lėktuvų parašiutais.

Marionetinė Lietuvos valdžia vėliau - matyt, kad būtų patogiau administruoti - atskiras apskritis (vėliau rajonus) priskyrė pasienio ir priepasienio (*pograničnyje* ir *prigraničnyje*) zonoms. 1949 m. įkūrus Kalvarijos apskritį, LSSR MT 1949 m. gegužės 31 d. nutarimu Vilkaviškio ir Marijampolės apskritys buvo „išimtos“ iš uždraustos pasienio zonos, kuri buvo numatyta anksčiau, 1946 m. rugsėjo 20 d. MT nutarimu, o į tą zoną įtraukta Kalvarijos apskritis⁶. LSSR AT Prezidiumo 1950 m. birželio 20 d. įsaku įkūrus 4 sritis su 87 rajonais, pasienio rajonais buvo paskelbti Vėisiejų, Lazdijų, Kalvarijos rajonai⁷, o už jų buvo priepasienio rajonai.

Per sieną, ypač pirmaisiais pokario metais, veržėsi ne tik mūsų partizanai ir kiti tautiečiai. Iš sovietinės šalies mėgino bėgti vokiečiai ir ypač žydai. Beje, žydai per sieną veržėsi ne vien tiesiogiai, bet ir ieškojo kitų, patikimesnių ir ne tokių rizikingų sienos perėjimo būdų. 1945 m. gruodžio pabaigoje agentai Galeras ir Eugenijus čekistams pranešė, kad Vilniuje veikia sionistinė organizacija, kuri aprūpina žydus reikiama dokumentais ir siunčia juos į užsienį maršrutu Gardinas-Belostokas-Lodzė-Miunchenas. Operacijos metu sulaikyta 98 žydai, tarp jų - 10 vaikų, du žydai buvo nušauti, du sužeisti. Žymesni iš sulaikytųjų: S. Šapyra - permetimo per sieną organizatorius, G. Raižas - statybos tresto transporto skyriaus viršininkas, G. Mozenonas - 16-osios divizijos vairuotojas, Ch. Šachnovičius - rabinas ir kt.⁸

Iš J. Bartašiūno, D. Jefimovo, M. Byčkovskio 1946 m. balandžio 3 d. rašto 23-iojo, 94-ojo, 95-ojo, 97-ojo, 113-ojo ir 115-ojo PB vadams matyti, kaip pasieniečiai bendradarbiavo su MVD (NKVD) ir MGB (NKGB) organais. Jie rašo, kad bendradarbiavimo pagrindai nurodyti NKVD-NKGB 1941 m. įsakyme Nr. 00595/00190. Tame įsakyme rašoma, jog bendradarbiavimo tikslai yra šie: 1) neleisti kirsti SSRS sienos; 2) išaiškinti.

ieškoti ir suimti sienos pažeidėjus; 3) priversti, kad būtų laikomasi pasienio režimo; 4) siekti, kad būtų nutraukta visokia antisovietinė veikla. Todėl bendradarbiaudami saugumo organai ir pasieniečiai turi: 1) vieni kitus informuoti apie pasienyje gyvenančius asmenis, kurie rengiasi bėgti per sieną; 2) palaikyti ryšius vykdant operatyvines ir kitas priemones; 3) derinti visus veiksmus, atliekamus 7,5 km pasienio zonoje - areštus, kratas, tardymus ir verbavimą, išskyrus skubius pasieniečių darbus, kaip kad prasiveržusių per sieną persekiojimas ir pan.⁹

Čekistų vadovybė dažnai supindavo kelių čekistinių organizacijų veiklą - taip jos tikrindavo viena kitą. KGB ir pasieniečiai bendradarbiavo iki SSRS žlugimo - 1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje. Toje pat pasienio zonoje ir vieni, ir kiti turėjo daug agentų, KGB kontržvalgyba akylai sekė pasieniečius. Net KGB pastatą Vilniuje, Lukiškių aikštėje, prieš pat Sovietijos žlugimą saugojo viena pasieniečių užkarda. Jie nakvojo toje pastato dalyje, kur dabar yra vyriausybės apsaugos skyrius, ten buvo įrengti tikri kiauulių migiai - aplinka palikta baisiai netvarkinga ir nešvari.

Pasieniečių, kaip ir visų kitų čekistinių organų ir dalinių, veiklos pagrindą sudarė darbas su įvairaus tipo agentais. Buvo sekami ne tik mūsų žmonės, bet ir patys pasieniečiai. Pasieno gyventojai, tiek užverbuoti, tiek ne, buvo nuolat provokuojami paleidžiant į pasienį provokatorius, kurie vaizduodavo perėjusius sieną ar norinčius ją pereiti, užeidavo pas gyventojus, prašydavo jų pagalbos arba sukinėdavosi aplink ir paskui stebėdavo, ar apie nepažįstamų žmonių pasirodymą bus pranešta pasieniečiams. Jei apie nepažįstamojo pasirodymą pasienyje žmogus nepranešdavo, jis būdavo tampomas, tardomas, jam grėsė išvartymas iš pasienio zonos ir net teismas. Beje, mūsų žmonės šitaip buvo provokuojami iki pat Sovietijos žlugimo; čekistai pasiekė, kad apie kiekvieną pasienyje pasirodžiusį nepažįstamąjį būdavo skubiai pranešama. Pranešdavo nebūtinai slaptieji saugumo bendradarbiai, bet šie, be abejo, visada būdavo pirmieji.

Kiek tų agentų-informatorių pasieniečiai turėjo? 1947 m. birželio 6 d. jų buvo:

	Agentų	Rezidentų	Informatorių	Iš viso
Lietuvos pasienio apyg. MVD kontržv.	17	30	232	281
23-ojo PB MVD kontržv. skyrius	7	32	177	216
24-ojo „ „ „ „ 6		30	234	270
94-ojo „ „ „ „ 1		28	217	246
95-ojo „ „ „ „ 5		53	234	292
Iš viso	36	173	1094	1305 ¹⁰

Tame pat dokumente rašoma, kad dar trūksta 64 rezidentų. Rezidentais tuo metu daugiausia dirbo pasieniečiai seržantai, kurių 1947 m. daug demobilizavosi. Aukštesnio lygio agentai - rezidentai - dirbdavo su 3-5 informatorių grupe, iš jų surinkdavo žvalgybos duomenis ir paskirstydavo jiems užduotis. Tai, jog rezidentais tuo metu dirbo rusų seržantai, rodo, kad bent kiek raštingesni mūsų žmonės nenorėjo dirbti šio juodo darbo. Paskutiniiais sovietų valdymo metais pasienyje rezidentais dirbo daugiausia jau mūsų inteligentai- agronomai, kolūkių pirmininkų pavaduotojai, mokytojai ir kt.

1947 m. vienam pasienio kilometrui teko 4-5 šnipeliai (tuo metu 23-iasis PB „aptarnavo“ maždaug 70 km ilgio mūsų pajūrio ruožą, o 94-asis ir 95-asis PB - maždaug 110 km ilgio Lietuvos-Lenkijos sieną). Beje, pati apygarda, jos valdybos kontržvalgybininkai irgi turėjo visuose pasienio ruožuose savo informatorių, kurie padėdavo kontroliuoti ir būrių kontržvalgybininkų darbą.

1949 m. balandžio 1 d. Lietuvos pasienio apygarda turėjo 1415 slaptųjų bendradarbių, tarp jų 60 agentų, 187 rezidentus, 1168 informatorius. Per 1949 m. pirmąjį ketvirtį buvo gauta 2211 agentūrinių pranešimų¹¹.

Taigi nuo 1947 iki 1949 m. slaptųjų informatorių padaugėjo vos šimtu su trupučiu. Kodėl taip nedaug, galima tik spėlioti: ar jau pasienis buvo pakankamai prisotintas informatorių, ar daugiau nepajėgė užverbuoti.

Kaip minėta, buvo sekami ne tik mūsų žmonės, bet ir pasieniečiai, atrodo, tikrinti ir pertikrinti juos imant į šią kariuomenės rūšį. Iš pradžių juos sekė „Smerš“, o po 1946 m. - MVD ir MGB kontržvalgybos skyriai. Keista, tačiau ir tarp pasieniečių atsirasdavo abejojančių savo darbo tikslingumu ir apskritai sovietų valdžia. 1944 m. gruodžio 24 d. 97-ojo PB 4-osios komendantūros viršila Tolstopiatovas, būdamas girtas, kariams girdint šaukė: „[...] mus laiko vagimis, mumis nepasitiki, į mus šaudo“¹². Nusigėręs viršila išliejo rusams būdingą sielvartą, kad kitos tautos jų gerų norų nesupranta. Tai buvo, anot rusų, „sielos šauksmas“, išreiškęs tam tikros, matyt, mažos, dalies pasieniečių abejonę savo misijos Lietuvoje tikslingumu. Tačiau ir kai kurių kitų pasieniečių mąstymas ir elgesys buvo visiškai ereziskas. 1949 m. 95-ojo PB 25-osios užkardos j. serž. V. Šabalinas nuolat kalbėjo ketinąs pereiti sieną, o į tarnybos draugų pastabas, kad jį iš Lenkijos gražins, atsakydavo, jog yra šalių ir toliau už Lenkiją. Be to, jis pasakęs: „Mano tėvas ir brolis mirė lageriuose, o antras brolis ir dabar yra lageryje, man visiškai tas pat“¹³. Atrodo neįtikėtina, kad pro tankius čekistų patikrinimo tinklus į pasieniečius praspūsdavo antisovietiška nu-

siteikę žmonės. Matyt, imant į pasienio kariuomenę tokius žmones buvo tikimasi, jog jie, patekę į aplinką, kurioje įtarumas buvo laikomas didžiausia dorybe, bus sudrausminti ir taps paklusnūs.

Kad ir pasieniečiai - ta, atrodo, labiausiai sovietų valdžiai atsidavusi kariuomenės rūšis - nebuvo šimtaprocentiniai vienminčiai, paklaikę nuo komunistinės ideologijos, rodo Lietuvos pasienio apygardos MVD kontržvalgybos viršininko plk. Fomenkos 1949 m. balandžio mėn. pranešimas J. Bartašiūnui¹⁴. Pasak pulkininko, Lietuvoje labai išplitusios antikolūkinės nuotaikos paveikė ir karius, todėl 1949 m. pirmajame ketvirtyje tarp pasieniečių kontržvalgybininkai išaiškino 3 išdavikiškas užmačias, 4 teroristinius grasinimus, 12 atvejų, kai buvo giriamas užsienis, 48 įvairias antisovietines apraiškas, 11 antikolūkinių pasisakymų, 4 atvejus, kai buvo skleidžiami gandai apie karą, 8 užsienio stočių klausymo ir perpasakojimo atvejus, 28 demobilizacines nuotaikas, 42 ryšius su vietiniais, 39 kitus neigiamus pasisakymus ir 1 revoliucinio teisėtumo pažeidimą.

Iš pirmo žvilgsnio gali stebinti, jog prie prasižengimų priskiriama ir „ryšiai su vietiniais“. Iš tikrųjų, atskirdami karius nuo vietinių, jų vadai tikėjosi išlaikyti jiems skiepijamą neapykantą lietuviams.

Kontržvalgybininkai ne tik fiksavo visas, jų nuomone, antisovietines apraiškas. Per minėtą laikotarpį, t. y. 1949 m. pirmąjį ketvirtį, buvo suimti 7 pasieniečiai, iš jų 5 apkaltinti pagal 58 straipsnį, t. y. antisovietines politinės veiklos straipsnį¹⁵.

Kiek iš PB turimų agentų dirbo tiesiogiai tarp pasieniečių? 1949 m. 23-iasis PB, veikęs mūsų pajūryje, turėjo apie 220-230 slaptųjų bendradarbių, iš jų 15 agentų, 10 informatorių tarp laisvai samdomų, 26 informatoriai iš vadinamosios „aplinkos“, 28 veikiantys rezidentai, tarp jų 10 maršrutinių, iš viso 79 slaptieji bendradarbiai, arba apie 35 proc., veikė ištiesai ar iš dalies tarp pasieniečių¹⁶.

Beje, čekistai pasieniečius akylai saugojo ne be pagrindo. Pirmia, pasieniečiai, būdami arčiausiai sienos ir žinodami, kaip ji įrengta, galėjo sėkmingai ją įveikti. Antra, priklausydami vienai iš čekistinės kariuomenės rūšių, jie žinojo daug paslapčių.

Užsienyje yra iš Sovietijos pabėgusių pasieniečių. Lietuvos istorijai ypač svarbus pplk. G. Burlickio pabėgimas 1953 m. Jis JAV kongresmeno Ch. Kersteno komisijai, veikusiai 1953-1954 m., perdavė naujausias žinias apie vidaus kariuomenės siautėjimą

* *Žr.: Baltijos valstybių užgrobito byla*, Vilnius, 1997, p. 776-813.

Be pasienio būrių, Lietuvos pasienio apygardai priklausė ir keli pagalbiniai padaliniai. 1947 m. tai buvo 242-oji atskiroji statybos kuopa ir 3-iasis spec. tarnybos atskiras divizionas¹⁷. Šis divizionas priskirtinas tiems paslaptingiems čekistų daliniams - beje, jų pavadinimuose visada buvo rašomas žodelis „spec.“, - kurių veikla buvo visiškai įslaptinta, nes dažnai būdavo teroristinė.

Pasienio būrių išsidėstymas. Yra žinoma, kad 94-asis PB į Marijampolę atvyko 1944 m. rugpjūčio 5 d.¹⁸ Ar ir kiti būriai atvyko tuo pačiu metu - neaišku.

1944 m. rugpjūčio 18 d. Lietuvos pasienio apygardos pasienio būriai buvo taip išsidėstę:

23-iasis dukart Raudonosios vėliavos ordinu apdovanotas būrys veikė į rytus nuo Šiaulių;

94-asis būrys - Marijampolės apskrityje;

95-asis Lenino ordino būrys - Vilniaus apskrityje;

97-asis būrys - Kauno apskrityje¹⁹.

1944 m. gruodžio 1-7 d. pasienio būriai veikė Kretingos, Tauragės, Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės ir Lazdijų apskrityse²⁰. 1944 m. gruodžio 10-20 d. pasienį saugojo tik 94-asis PB, kiti kovojo su partizanais įvairiose apskrityse²¹. 1945 m. sausio 10-15 d. 23-iasis PB veikė Šiaulių apskrityje, 95-asis - Rokiškio (būrys ten jau buvo 1944 m. gruodžio mėn.) ir Panevėžio, 97-asis - Trakų, 94-asis PB - Raseinių apskrityse²².

Nuo 1945 m. sausio 23 d. pasienio būriai nustojo veikti Šiaulių, Panevėžio, Trakų apskrityse ir pradėjo saugoti sieną. Nuo vasario 2 d. 97-asis PB saugojo sieną su Vokietija, t. y. Rytprūsiais, o nuo vasario 15 d. ir 95-asis bei 94-asis PB pradėjo saugoti Lenkijos sieną ir kartu kovojo su partizanais²³.

Lietuvos pasienio apygardos viršininko gen. mjr. M. Byčkovskio ir apygardos štabo viršininko plk. Golovkino 1945 m. vasario 10 d. įsakyme Nr. 004 pasienio kariuomenei „Dėl 23-iojo ir 95-ojo pasienio būrių perdlokavimo ir 97-ojo pasienio būrio saugomos sienos pakeitimo“ rašoma, kad, remiantis SSRS pasienio kariuomenės viršininko 1945 m. vasario 3 d. įsakymu Nr. 18/2/615, 23-iasis ir 95-asis būriai turi priimti naują pasienio dalį, nustatytą pagal 1928 m. sausio 29 d. sutartį tarp Vokietijos ir Lietuvos Respublikos.

23-iasis PB turėjo išsidėstyti taip, kad jo dešinėje būtų siena su Latvija, kairėje - Skirvytės žiotys.

95-asis PB turėjo išsidėstyti panemune taip, kad dešinėje būtų Skirvytės žiotys, kairėje - Rytprūsių siena, pasiekianti Nemuną. Sienos ruožą nuo Nemuno iki Slavikų (ten buvo sandūra tarp 95-ojo ir 97-ojo PB) reikėjo perduoti 97-ojo PB „aptarnavimui“. 23-iojo PB štabą nurodyta perdislokuoti į Klaipėdą, 95-ojo PB štabas paliekamas senoje vietoje - Tauragėje. Toliau įsakyme rašoma, kad, norint sustiprinti 97-ąjį PB, viena 23-iojo PB komendantūra perduodama jam. Perdislokavimą įsakyta baigti 1945 m. vasario 12 d. iki 20 val.²⁴

Dar vasario 7 d. gen. M. Byčkovskis kreipėsi į savo vadovybę guosdamasis, kad pasienio būriams, be pasienio saugojimo, skiriamos „aptarnauti“, t. y. kovoti su mūsų žmonių pasipriešinimu, devynios apskritys, tarp jų Kauno ir Alytaus, kurios neprieina prie pasienio. Jis prašė atleisti pasieniečius nuo pareigos kovoti šiose dviejose apskrityse²⁵.

Paskutiniai pasienio būrių padaliniai į savo vietas pasienyje išvyko 1945 m. spalio pradžioje. Itin grėsmingame gen. lt. I. Tkačenkos (NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje) 1945 m. spalio 13 d. rašte, be pasienio pulkų, kurie, matyt, gavę įsakymą, kad yra išformuojami, nustojo kovoję su partizanais, minimas ir 23-iasis PB, kurio vadas plk. Skorodumovas, išvykdamas iš Tauragės prie sienos, nepaliko jokių padalinių kovai su partizanais. 6-ajame savo nurodymų paragrafe I. Tkačenka įsako Lietuvos pasienio apygardos viršininkui M. Byčkovskiui per tris dienas Marijampolės operatyviniame sektoriuje suformuoti jungtinį 400 karių būrį, o Klaipėdos operatyviniame sektoriuje - jungtinę 200 karių komendantūrą, ap rūpinti šias grupes autotransportu, žvalgybininkais ir šunimis²⁶.

Netrukus Klaipėdos operatyvinio sektoriaus viršininkas Sovietų Sąjungos didvyris plk. Medvedevas I. Tkačenkai pranešė, kad sudaryta jungtinė komendantūra: iš 95-ojo PB paimtas 61 žmogus, tarp jų 5 karininkai, iš 23-iojo - 28 ir 2, iš 97-ojo - 36 ir 3, iš 115-ojo PB - 38 ir 2. Iš viso buvo surinkta 186 kariai, iš jų viena 40 karių užkarda dislokuota Kretingoje, kiti smulkiomis grupėmis išbarstyti po Tauragės apskritį²⁷. Matyt, toks pat, tik gausesnis jungtinis būrys tuo pat metu buvo sudarytas ir Marijampolės operatyviniame sektoriuje.

Iš NKVD pasienio kariuomenės Lietuvos apygardos štabo viršininko kasdien J. Bartašiūnui rašytų suvestinių matyti, kad Lietuvos pasienį 1946 m. saugojo šie būriai: 115-asis Kenigsbergo Raudonosios žvaigždės ordino būrys, 95-asis Lenino ordino būrys, 23-iasis dukart Raudonosios vėliavos ordinu apdovanotas būrys ir 97-asis bei 94-asis pasienio būriai.

23-iasis PB buvo Klaipėdos krašte, saugojo jūrų sieną, 115-asis ir 95-asis - Rytprūsių sieną (?), o pastarieji du - 97-asis ir 94-asis - Lenkijos-Lietuvos pasienį²⁸.

Garsiam J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakyme Nr. 0026, kuriuo remiantis daugelyje Lietuvos apskričių ir valsčių buvo įkuriamos pastovios NKVD kariuomenės įgulos, ypač pabrėžiamas pasienio būrių vaidmuo. Kaip žinome, šiuo įsakymu okupantai pripažino, kad žlugo jų masinio teroro politika, vykdyta 1944-1945 m., ir kad norint mūsų tautą palaužti reikės ilgai ją demoralizuoti masiškai verbuojant agentūrą, įtraukiant į marionetinės valdžios struktūras, palankiems leidžiant vogti ir t.t. Iš Lietuvoje įkurtų 200 čekistinės kariuomenės įgulų 37 įgulas nurodyta įkurti pasieniečiams Marijampolės, Lazdijų, Šakių ir Tauragės apskrityse. 94-asis PB įkūrė devynias įvairaus dydžio įgulas, 23-iasis - dvi, 97-asis - dvi, 113-asis ir 112-asis - devyniolika, Tauragės jungtinės komendantūros štabas - penkias²⁹. Tauragės komendantūrą, matyt, sudarė 95-ojo ir 115-ojo PB kariai. Minimas naujas 113-asis (kartu su 112-uoju) PB, turėjęs įkurti net devyniolika įgulų Vilkaviškio ir Marijampolės apskrityse, 1946 m. balandžio* pabaigoje buvo išformuotas ir po to beveik visas pasieniečių įgulų vietas užėmė 4-osios ŠD kariai.

Kaip keitėsi pasienio būrių išsidėstymas 1947-1948 m. - nežinoma, duomenų apie tai nepavyko rasti. Be abejo, būrių išsidėstymas, jų veiklos formos po truputį keitėsi. Lietuvos pasienio apygardos MVD kontržvalgybos viršininkas plk. Fomenka 1949 m. balandžio mėn. J. Bartašiūnui rašė³⁰, kad jo kontržvalgyba „aptarnauja“¹¹ apygardos valdybos štabą, 23-įjį, 24-ąjį, 94-ąjį ir 95-ąjį pasienio būrius, 9-ąją ir 10-ąją ODSKP*, 108-ąjį atskirąjį statybininkų batalioną, apygardos seržantų mokyklą, šunininkų seržantų mokyklą, praleidimo punktus „Kaliningradas“, „Ryga“, „Gerdanen“ ir Jūros pakrančių bazę³¹. Iš čia išvardytų dalinių ir kitų pasieniečių žinybų 23-iasis PB saugojo Lietuvos, dalį Latvijos ir dalį Karaliaučiaus krašto jūros sienos, 94-asis blokažo Lietuvos-Lenkijos pasienį, apygardos štabas buvo Kaune. Kur buvo seržantų mokyklos - neaišku. 24-asis ir 95-asis pasienio būriai saugojo Karaliaučiaus krašto sienas. 1949 m. Latvijos jūros pasieniui saugoti buvo sukurtas 8-asis PB, perėmęs iš 23-iojo PB dalį Latvijos sienos apsaugos³².

Kada nustota saugoti Rytprūsių-Lietuvos sieną, nepavyko nustatyti.

* Šios santrumpos nepavyko iššifruoti, pirmosios raidės reiškia „*otdd'nyj divizion*“ - atskirasis divizionas.

Pasienio būrių veikla. Iš Lietuvos pasienio apygardos štabo pranešimų J. Bartašiūnui galima sužinoti, ką pasienio būriai nuveikė 1944-1945 m. Apie vėlesnius laikus yra tik fragmentiškų duomenų.

J. Bartašiūnas iš pasieniečių štabo gaudavo žvalgybos ir kontržvalgybos suvestines, tačiau archyve išliko tik dalis tų dokumentų. Labai detalūs yra agentų pranešimai apie padėtį Lenkijos pasienyje. Kontržvalgybos suvestinėse buvo aprašomas užsienis, t. y. Lenkija, jos žvalgybos ir kontržvalgybos organai. Buvo pateikiami duomenys apie: 1) valstybės saugumo organus; 2) miliciją; 3) buvusią lenkų ir vokiečių agentūrą; 4) ukrainiečių antisovietines organizacijas; 5) praktinę antisovietinę veiklą; 6) užsienio banditizmą (t. y. lenkų, iš dalies lietuvių partizanus) ir kontrevoliucines grupes; 7) kontrabandą; 8) tėvynės išdavikus ir kt. Suvestinėse pranešama apie šnipų ir emisarų veiklą Lietuvos pasienyje, taip pat antisovietines grupes ir pavienius asmenis. Apie pasienio partizanus buvo pranešama: a) sudėtis ir apsiginklavimas; b) partizanų puolimai; c) nelegalai pasienio juostoje ir d) rėmėjų bazė. Žvalgybos suvestinėse pateikiami duomenys apie lenkų armiją ir jos karines priemones, politinę-ekonominę pasienio padėtį ir kt. Be to, Lietuvos pasienio apygardos „Smerš“ skyrius pranešdavo apie pasieniečių apsileidimą, pavyzdžiui, apie nesėkmes Marijampolės ir Tauragės (Klaipėdos) operatyviniuose sektoriuose³³. Žvalgybos žinias J. Bartašiūnui pradėta pranešinėti nuo 1945 m. kovo 5 d. Agentais dirbo dalis lenkų žvalgybininkų.

Yra žinoma, kad 1944 m. rugpjūčio viduryje Lietuvoje buvo 23-iasis, 94-asis, 95-asis ir 97-asis pasienio būriai. Šie keturi būriai 1944 m. rugsėjo 15-20 d. nušovė 2 vokiečius, 8 mūsų partizanus ir sulaukė 429 žmones, tarp jų 10 vokiečių, 2 vokiečių agentus, 5 išdavikus, 6 priešo rėmėjus, 55 partizanus, 12 Raudonosios armijos dezertyrų, 332 vengiančius mobilizacijos, 3 ginklo laikytojus, 4 be dokumentų. Iš jų NKVD teritoriniams organams buvo perduota 68 žmonės, į belaisvių lagerius nusiųsta 8, į naujokų šaukimo punktus - 332 žmonės, RA įgulų viršininkams perduota 10³⁴. Tie patys pulkai 1945 m. sausio 10-15 d. nukovė ir paėmė gyvus 346 partizanus ir „priešiškus elementus“. Jų pačių žuvo tik du ir vienas buvo sužeistas³⁵.

Kaip minėta, viena iš priežasčių, kodėl žūdavo daugiau partizanų negu sovietų karių, buvo sovietų naudoti kariavimo metodai, tarp jų - sodybų deginimas ten užtikus partizanus (arba be jų, jei norėdavo pasigirti neva nukautų partizanų skaičiumi). Pasienio būriai 1944 m. gruodžio 10-20 d. vien pasienio zonoje sudegino 14 gyvenamųjų namų ir 13 negyvenamųjų pastatų³⁶. Galima spėti, kad pasieniečiai Lietuvoje iki 1946 m.

kovo mėn., kai buvo uždrausta naudoti tokį kovos metodą, sudegino apie porą šimtų sodybų.

Apie žuvusius nuo partizanų rankų pasieniečius kitame dokumente rašoma, kad per tą patį laiką, t. y. 1945 m. sausio 10-15 d., vien tik 97-ajame PB žuvo 4, sužeisti taip pat 4 kariai³⁷. Galima spėti, jog pasieniečiai, kaip ir kitos čekistinės kariuomenės rūšys, savo žuvusiuosius skirstė į tuos, kurie žuvo puolant partizanams, ir į tuos, kurie žuvo jiems patiems puolant partizanus. Ataskaitose paprastai būdavo pateikiami duomenys tik apie karius, žuvusius puolant partizanus. Beje, 1944-1945 m. čekistai, taip pat ir pasieniečiai, „banditais“ vadino ir tikrus banditus, ir mūsų partizanus. Kartais sunku suprasti, ką jie turi galvoje.

1944 m. lapkričio 20-30 d. pasienio būriai nukovė 12 partizanų, sulaukė 120 žmonių, iš jų 48 perdavė NKVD organams, 19- „Smeršui“, 1 - į šaukimo punktą, o 33 tardė būrių 5-ieji skyriai (žvalgybos), kurie po filtracijos 7 paleido³⁸. Pamažu renkami ir žvalgybos duomenys apie mūsų partizanus. Pasieniečiai jau žino, kad didžiausias partizanų junginys - apie 500 vyrų - yra Šimonių girioje, apie 100 vyrų - Troškūnų, 150-180 vyrų - Ramygalos, apie 150 vyrų - Raguvos miškuose³⁹. Kai pasieniečiai 1944 m. gruodžio 12 d. puolė Šimonių girioje, juos rėmė keli tankai. Per puolimą žuvo 24 partizanai, buvo sudeginti 2 namai, 3 kluonai, iš kurių neva buvo šaudoma⁴⁰.

Kaip jau ne kartą minėta, ir stoję saugoti sienos pasieniečiai kovojo su partizanais. Ta kova pasireiškė ne vien tuo, kad jie trukdydavo partizanams pereiti sieną ir naikino juos pasienio ruože; nuolat buvo kuriami įvairūs jungtiniai būriai, operatyvinės komendantūros ir pan., kurios su partizanais kovojo ir per 50 km nuo sienos nutolusiose vietovėse. Įvairiu laiku, įsakius aukščiausiajai valdžiai, pasieniečiai buvo sudarę ne vieną jungtinį būrį ar grupę viename pasienio būryje ar sujungiant kelių būrių karius. Vienas iš tokių būrių veikė 1945 m. birželio pradžioje. Šis jungtinis būrys susidėjo iš penkių pasienio komendantūrų ir vienos manevrinės grupės. Jį sudarė 103 karininkai, 164 seržantai, 610 eilinių, iš viso 877 kariai. Būrys turėjo 17 šunų, buvo ginkluotas 106 pistoletais, 5 sunkiaisiais, 57 lengvaisiais kulkosvaidžiais, 334 šautuvais, 357 automatais, turėjo 3 šarvuočius. Komendantūros dislokavosi: 5/97-ojo PB - Griškabūdyje, jai vadovavo mjr. Gusarovas, 2/94-ojo PB - Šventežeryje, vadovavo kpt. Pogorelovas, 3/95-ojo PB - Marijampolėje, vadovavo mjr. Čertovas (rezervas), 4/97-ojo PB - Butelių (?) kaime, vadovavo kpt. Kuznecovas, 2/23-iojo PB - Prienuose, vadovavo mjr. Baranovas, MG/94-ojo PB - Kazlų Rūdoje,

vadovavo kpt. Zujevas. Tuo pat metu Marijampolės operatyviniame sektoriuje - Marijampolės, Lazdijų, Vilkaviškio, Sakių apskričių 18 valsčių pasieniečiai įkūrė žvalgybines-operatyvines 3-4 žvalgybininkų grupes ir prie jų po vieną užkardą, turinčią po 30 karių. Šie 18 centrų pradėjo dirbti

1945 m. birželio 8 d.⁴¹ Tai buvo tarsi užuomazga 1946 m. kovo pabaigoje įkurtų pastovių čekistinės kariuomenės įgulių, apie kurias jau kalbėjome.

Prieš tai, 1945 m. kovo 28 d.-gegužės 18 d., toks jungtinis būrys veikė beveik tose pat vietose - Alytaus, Lazdijų, Marijampolės ir Šakių apskrityse. Apie to būrio veiklą gen. mjr. M. Byčkovskis rašė J. Bartašiūnui⁴². Didelio rašto pradžioje aiškinama, kodėl balandžio mėn. minėtose apskrityse padaugėjo partizanų puolimų. Anot M. Byčkovskio, Lietuvos vidaus apskrityse

1944 m. pabaigoje-1945 m. pradžioje buvo įvykdytos didelės operatyvinės-karinės operacijos, todėl partizanai iš ten pasitraukė į pakraščius apskritis. Be to, pasak generolo, partizanų veikimą lėmė ir tai, jog minėtose apskrityse yra daug buožių ir geros gamtinės sąlygos - nemažai partizanauti tinkamų miškų. Išvardydamas partizanų puolimus, M. Byčkovskis mini faktą, kad 1945 m. balandžio 20 d. naktį į 21 d. apie 50 partizanų puolė Griškabūdį; per puolimą buvo nukauti 3 stribai. Pasak generolo, dėl to ir buvo suformuotas jungtinis būrys, kuriam iš rezervinių padalinių karių davė šios komendantūros: 2AJ4-ojo PB - 134 karius, 5/97-ojo PB - 128, 4/23-iojo PB - 188, 1/95-ojo PB - 164, 3/97-ojo PB - 139, MG/97-ojo PB - 50, iš viso - 803 kariai.

Šiam jungtiniam būriui iš minėtų padalinių buvo paskirti ir karininkai, taip pat transportas. Būrio veiklą galima suskirstyti į du etapus. Pirmajame etape, 1945 m. kovo 28 d.-gegužės 5 d., buvo veikama Alytaus, Lazdijų ir Marijampolės apskrities rytinėje dalyje, t. y. ten, kur operatyviai „aptarnavo“ 94-asis PB, vadovaujamas plk. Kiričenkos. Antrajame etape, gegužės 6-8 d., būrys veikė Šakių ir Marijampolės apskrities vakarinėje dalyje, t. y. ruože, kurį „aptarnavo“ 97-asis PB, vadovaujamas plk. Gorškovo.

Būrio veiklos per 50 dienų rezultatai:

	Apskritys				Iš viso
	Alytaus	Lazdijų	Marijampolės	Sakių	
Sutriuškino partizanų būrių	3	0	8	3	14
Nukovė partizanų	64	15	298	79	456
Paėmė partizanų į nelaisvę	48	55	141	116	360
Suėmė kitų žmonių					1315
Paėmė ginklų:					
kulkosvaidžių	3	2	9	3	17
automatų	14	-	23	12	49
šautuvų	34	19	55	36	144

Rašoma, kad šio junginio veikimo metu žuvo tik 3 seržantai ir eiliniai.

Taigi santykis tarp žuvusių pasieniečių ir neva partizanų yra 1:152. Tačiau taip būti negali, nebent buvo šaudomi prie duobės atvaryti beginkliai žmonės. Kad dauguma iš 816 nurodytų nukautų ir paimtų į nelaisvę nebuvo partizanai, galima spręsti ir iš to, jog paimta tik 210 ginklų, taigi peršasi išvada, kad tik kas ketvirtas partizanas turėjo ginklą. Bet ir tie 210 ginkluotų partizanų (ginklų kiekis taip pat abejotinas, nes pokario metais čekistai galėdavo ginklų prisirinkti ir pas žmones, jų mėtėsi daug kur) turėjo nukauti tikrai daugiau pasieniečių.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog kiti vidaus kariuomenės daliniai į nelaisvę paimdavo maždaug 2,5-3 kartus daugiau negu nukaudavo, o šis jungtinis būrys nukovė daugiau negu paėmė į nelaisvę. Todėl galima teigti, jog žaliakepuriai šaudė į visa, kas tik gyva. Beje, pokario metais tie sadistai Suvalkijos ir Dzūkijos kaimuose iššaudė daug kvailėlių, kurie stabdomi nesuprasdavo, ko iš jų nori.

1946 m. pradžioje Lietuvos pasienyje buvo išsidėstę 5 būriai - 23-iasis, 115-asis, 97-asis, 95-asis ir 94-asis. Jie gana akylai saugojo sieną, kurią kasdien pažeisdavo 5-10 žmonių, ėjusių iš Lietuvos ar į ją. Daugiausia buvo sulaikoma iš belaisvių stovyklų bėgančių vokiečių. Nemažai bėgo į Lenkiją ir žydų, nes iš tos šalies nesunkiai buvo galima išvažiuoti į bet kurią kitą šalį. Apskritai tuo metu sieną pereinavo įvairūs žmonės, tarp jų ir mūsų partizanai⁴³.

Apie ilgą periodą, maždaug nuo 1946 m. vidurio iki 1953 m., ir apie tai, kas darėsi pasienyje bei ką veikė pasienio būriai, kaip kito jų išsidėstymas, nepavyko rasti beveik jokių duomenų. Žinoma tik tiek, kad Lietuvos pasienio apygardos pasieniečiai 1949 m. sulaikė 36 sienos pažeidėjus, kurie 16 kartų mėgino kirsti sieną: į SSRS 9 kartus ėjo 27 žmonės, iš SSRS - 7 kartus 9 žmonės. Buvo sulaikyti 1043 pasienio zonos pažeidėjai, iš jų 845 sulaikė pasieniečiai, 36 - MVD-MGB organai, 153 - milicija, pasienio draugovinė ir gyventojai⁴⁴. Tai atrodo nedaug per 300 km ilgio Lietuvos-Lenkijos ir Rytprūsių-Lenkijos sienos ruože, bet reikia turėti omenyje tai, jog tuo metu daugelis suprato, kad kirsti sieną buvo nedaug galimybių.

Atskiri pasienio būriai. 94-asis pasienio būrys įkurtas 1944 m. balandžio 25 d., o tų metų rugpjūčio 5 d. atvyko į Marijampolę saugoti sienos su Lenkija⁴⁵. Marijampolė tapo būrio štabo centru. Būrio vadas - plk. Smetaninas. Iš vienos būrio ataskaitos matyti, kad būrys 1944 m. liepos 23 d.-

rugpjūčio 15 d. ne tik kovojo su mūsų partizanais, bet ir sulaikė 13 vokiečių karininkų, 163 kareivius, 1 rumunų kareivį, 9 akovcus, 2 vlasovininkus, 3 buvusius vokiečių nelaisvėje, 5 vokiečių rėmėjus. Kadangi dar vyko karas, vokiečiai buvo šaudomi be pasigailėjimo, per daug nesistengta imti jų į nelaisvę. Iš minėtų sulaikytų vokiečių 94-ojo PB kariai nušovė 7 karininkus ir 91 kareivį, t. y. daugiau kaip pusę⁴⁶.

1945 m. rugpjūčio mėn. būrys tvirtai stovėjo Lietuvos-Lenkijos pasienyje. Iš būrio pranešimų įdomesni yra tie, kuriuose rašoma apie sienos pažeidėjus. Viename iš jų minima, kad 1945 m. lapkričio 28 d. buvo suimta O. Antanavičienė, gyvenanti Lazdijų apskrities Sangrūdės valsčiaus Bereznykų kaime, nes jos brolis K. Urbonavičius dažnai pereinavo sieną iš Lenkijos ir kartu su kitais užpuldavo sovietines įstaigas bei pareigūnus. Pirmą kartą sieną jis buvo kirtęs rugpjūčio mėn.⁴⁷

Taip pat minima, kad 1946 m. sausio 22 d. kitas partizanas - J. Vinickas-Ožys su 11 partizanų perėjo sieną iš Lenkijos ir rengėsi pulti Sangrūdės bažnytkaimį (Lazdijų aps.), remiamas Perkūno būrio partizanų iš Lietuvos pusės⁴⁸. Truputį kitaip visa tai nušviesta kitoje byloje. J. Bartašiūnui skirtoje kontržvalgybos suvestinėje Nr. 2 rašoma, jog 94-asis PB iš užsienio agento Smoliono gavo pranešimą, kad pas jį 1946 m. sausio 22 d. užėjo partizanai; tarp jų buvo J. Krupčinskas ir J. Vinickas. Jie papasakojo, kad 15 K. Urbonavičiaus būrio partizanų turi iš Lenkijos pereiti į Lietuvą (rašoma - SSRS), susijungti su Ožio būriu ir kartu pulti NKVD Sangrūdės būstinę. Pulti numatyta dienos metu, kad pastatą būtų galima užmėtyti granatomis. Gavę šį pranešimą, pasieniečiai į Sangrūdą nusiuntė 113-ojo PB šarvuotį, o į numatomą perėjimo vietą buvo nusiųstos 3 operatyvinės grupės, kurios turėjo sunaikinti ar sulaikyti mėginančius kirsti sieną žmones. 1946 m. sausio 23 d. ant suartos pasienio juostos rasti šešių žmonių pėdsakai. Prie Zavadų kaimo jie išsiskyrė. Operatyvininkai vieną grupę prie Rudagų kaimo pasivijo ir vieną partizaną nušovė, du paėmė gyvus⁴⁹. Taigi palyginus įvairius pranešimus matyti, kaip keičiasi čekistų apdorotos žinios. Labai dažnai, tingėdami ar nesugebėdami surinkti tikrų žinių, jie pateikdavo apytikslų įvykių aprašymą.

Štai dar vienas įdomus 94-ojo PB kontržvalgybos pranešimas. 1945 m. gruodžio 27 d. agentė Irina pranešė, kad Nevinykų kaime gyvenantis Sangrūdės stribas Baranauskas, buvęs partizanas, o 1945 m. legalizavęsis, ir toliau palaiko ryšius su partizanais. Pasak agentės, pas jį ateina po 5-6, kartais iki 20 partizanų⁵⁰.

Gavęs nurodymą, 94-asis PB 1945 m. spalio mėn. įkūrė vien kovai su partizanais vadinamąją operatyvinę komendantūrą, kuri veikė visame Marijampolės operatyviniame sektoriuje, t. y. Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės ir Lazdijų apskrityse. Ši komendantūra įkurta todėl, kad tuo metu buvo išformuoti devyni frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenės pasienio pulkai, o netrukus nustojo veikęs ir I. Tkačenkos nurodymu sudarytas Lietuvos pasienio apygardos jungtinis būrys. Sumažėjus su partizanais kovojančios okupacinės kariuomenės, jie labai suaktyvėjo, 4-osios ŠD pulkai sunkiai padėtį besukontroliavo.

Tarp įvairių čekistinių žinybų buvo ir painesnių santykių. Tai rodo žemiau pateikiamas dokumentas.

SSRS vidaus reikalų komisaro pavaduotojui generolui pulkininkui A. Apolonovui
1945 m. spalio 30 d.

Pagal Jūsų įsakymą iš pasienio kariuomenės suformuotas jungtinis būrys kovai su banditizmu Marijampolės oper. sektoriaus apskrityse.

Remiantis gen. ltn. drg. Stachanovo [pasienio kariuomenės valdybos viršininko. - J.S.] įsakymais. 94-ojo pasienio būrio vadas plk. Smetaninas nebuvo paskirtas oper. sektoriaus viršininko pavaduotoju kariuomenei ir neatsako už kovą su banditizmu.

Tai jau davė nepageidaujamų padarinių, kadangi drg. Smetaninas užkrauna jungtinio būrio kariams nebūdingas jiems pareigas, skriaudžia būrį degalais, o kartais [jų] ir visai neduoda.

Dėl to prašau Jus atšaukti drg. Stachanovo potvarkį ir paskirti plk. Smetaniną oper. sektoriaus viršininko pavaduotoju, pavesti jam atsakomybę už kovą su banditizmu ir grąžinti tokią tvarką bei tarpusavio santykius tarp pasienio būrio ir oper. sektoriaus. kokie buvo Jūsų nustatyti būnant Lietuvoje.

I. Tkačenka ⁵¹

Iš pateikto rašto, kurį MVD-MGB įgaliotinis Lietuvoje gen. ltn. I. Tkačenka parašė SSRS vidaus kariuomenės valdybos viršininkui gen. plk. A. Apolonovui, lieka neaišku, kam buvo pavaldi ta operatyvinė komendantūra (ji rašte vadinama jungtiniu būriu). Iš rašto gerai matyti, kad ir tarp čekistų vyravo žinybiniai interesai.

I. Tkačenka troško kuo greičiau sutriuškinti partizanus, o Stachanovas rūpinosi, kad pasieniečiams nebūtų užkrauta papildomų darbų.

Minėtos operatyvinės komendantūros štabas ir atsarginė užkarda įsikūrė Kazlų Rūdoje, 1-oji užkarda - Griškabūdyje, 2-oji ir 3-ioji užkardos - Prienuose, 4-oji - Gudeliuose, viena užkarda ir skyrius - Lazdijuose. Vėliau 2-oji užkarda buvo perdislokuota į Balbieriškį, o 3-ioji - į Šilavotą⁵².

Padėtį išaiškino gen. ltn. Stachanovas, 1945 m. lapkričio 10 d. rašte M. Byčkovskiui ir I. Tkačenkai nurodęs, kad jungtinis būrys pavaldus tik Marijampolės operatyvinio sektoriaus viršininkui, o 94-ojo PB vadas

plk. Smetaninas negali pplk. Skorinai - jungtinio būrio vadui - duoti kokių nors nurodymų⁵³. Taigi tarsi ir pabrėžiamas kovos su partizanais prioritetas.

Tą prioritetą patvirtina dar keli dokumentai. M. Byčkovskis 1945 m. lapkričio 28 d. rašė I. Tkačenkai, jog pasienį saugoti sunku, todėl į Klaipėdos operatyvinį sektorių atvykus NKVD 73-iajam ŠP (?), prašo pasieniečiams gražinti jungtinį pasienio būrį, sukurtą kovai su partizanais⁵⁴. I. Tkačenka gruodžio 4 d. atsakė, kad L. Berijos įsakymu jungtinė komendantūra prie Klaipėdos operatyvinio sektoriaus sukurta ne laikinai, o pastoviai iki „gaujų likvidavimo“⁵⁵.

Su 94-uoji PB tiesiogiai susijusi viena A. Sniečkaus rezoliucija, Šilavoto, Iglirkėlių ir Gudelių žmonėms kainavusi 114 gyvybių ir 384 suimtuosius (žr. 4 dok.). Komunistų partijos Marijampolės apskrities komiteto sekretorius Naudžiūnas 1945 m. balandžio 5 d. nusiuntė A. Sniečkui raštą, kuriame pranešė, kad partizanai trukdo sovietų valdžiai ramiai gyventi - šaudė stribus, sovietų valdžios rėmėjus, neleidžia iš miško vežti rąstų ir t.t. Balandžio 9 d. ant šio rašto A. Sniečkus raudonu pieštuku (visi nors kiek prakutę sovietiniai vadukai, pamėgdžiodami Staliną, rezoliucijas rašydavo spalvotais pieštukais; mėgo jais rašyti ir čekistų viršininkai) rusiškai užrašė rezoliuciją: „Bartašiūnui, prašau skubiai imtis priemonių, kad būtų likviduotos banditų grupės Marijampolės apskrityje“. Ant minėto rašto yra ir J. Bartašiūno rezoliucija: „Drg. Gusevui, Marijampolės aps. 1945 m. balandžio 11d. jung[tinio] pasienio būrio pajėgomis vykdoma operacija“⁵⁶. (A. Gusevas - OBB viršininkas, plk.)

Taigi A. Sniečkaus rezoliucija gal ir nebuvo lemiamą, nes operacija buvo jau anksčiau planuojama, bet ji galėjo paskatinti čekistus žmonių naikinimui mesti daugiau jėgų.

Operacija vyko balandžio 12-15 d., joje kartu su 94-ojo PB kariais dalyvavo ir Marijampolės operatyvininkai. Šią operaciją tikriausiai paskubino tokie įvykiai. Balandžio 10 d. stribas J. Riata NKVD Šilavoto viršininkui, milicijos j. ltn. Sedovui pranešė, kad Ingavangyje (kaime apie 3 km nuo Šilavoto) partizanai nušovė jo brolių, taip pat stribą. Sedovas, pasitelkęs tuo metu Šilavote buvusį NKVD apskrities skyriaus „Smerš“ vyr. oper. įgaliotinį j. ltn. Ivanovą bei NKVD apskrities OBB oper. įgaliotinio padėjėją j. ltn. Bartkų (jie Šilavote vykdė agentūrines priemones, t. y. verbavo agentus ir susitikinėjo su jais), pasiėmė dar 13 milicininkų ir stribų, išskubėjo į įvykio vietą. Pasiekę Ingavangį, didelės partizanų grupės (rašoma - iki 150 žmonių) buvo apšaudyti iš kulkosvaidžių ir šautuvų ir išsibėgijo ne-

stoję į mūšį. Sedovas, Ivanovas, vienas milicininkas ir trys sribai buvo nukauti. Pabėgęs sužeistas Bartkus atsirado NKVD apskrities skyriuje. Nurodoma, jog viena iš priežasčių, kodėl taip gėdingai pabėgo be mūšio, buvo ta, kad kulkosvaidžiai užsikirto ir nešaudė.

Tą dieną, t. y. balandžio 10-ąją, pasiūsti 94-ojo PB kariai partizanų nerado, todėl balandžio 12 d. nuo 6 val. operacijai vykdyti mesta 950 žaliakepurių. Operacijos plane buvo numatyta partizanus varyti prieš save šukavimo grandinėmis, prispausti prie Nemuno ir ten, išstačius karių užtvaras, juos sunaikinti.

Balandžio 12 d. Plutiškių, Dambrovos (?), Leskavos (?) ir kitų gretimų kaimų apylinkėse, čekistų žargonu tariant, buvo sunaikinti 45 „banditai“. Balandžio 13 d. 94-ojo PB kariai veikė Šilavoto, Gudelių apylinkėse. Prie Klioniškio kaimo jie susidūrė su partizanais ir mūšyje, trukusiame nuo 14 val. iki 19 val., nukovė 33 partizanus. Užblokavę Klioniškio mišką ir veikdami gretimuose kaimuose, dar nušovė, anot čekistų, 23 „pavienius banditus“.

Taigi balandžio 12-15 d. buvo nukauta 114 partizanų, sulaikyta 384 žmonės, tarp jų neva 80 partizanų, 66 rėmėjai, kitų - 238. Mūšiuose paimtas 1 kulkosvaidis, 7 automatai, 18 šautuvų, 4 revolveriai, 33 granatos ir t.t.⁵⁷ Vadinasi, 194 partizanai turėjo tik 30 šaunamųjų ginklų, t. y. ginkluotas buvo maždaug kas šeštas partizanas. Čekistiniai kariai įvairiai aiškino tokias nesąmones. III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD daliniai, 1944 m. Kūčių išvakarėse surengę dar baisesnes skerdynes Panemunės dzūkų kaimuose, aiškino, kad partizanų ginklai neva buvo sandėliuose ir trys tokie sandėliai sproginėjo namams degant. Šiuo atveju čekistiniai kariai sugalvojo naują paaiškinimą. Anot jų, bėgdami partizanai ginklus mėtė į pelkes⁵⁸. Iš tiesų nedideli 5-10 partizanų būriai, susidūrę su šimtinėmis čekistų jėgomis, mūšio vengdavo, atsisaukdavo norėdami atitrūkti, dažnai ir išbėgiodavo išsiskirstę po kelis ar net pavieniui. Kai kurie jų persekiojami, kad būtų lengviau bėgti, galėjo ir ginklus mesti. Vis dėlto ne 4/5 taip elgėsi. Įsiutę dėl atkaklaus priešinimosi, be to, dar žuvus dviem karininkams, žaliakepuriai prišaudė neginkluotų, matyt, daugiausia nuo kariuomenės besislapstančių vaikinių, ir šventė savo kruviną pergalę. Be to, jie laukė ir apdovanojimų. Faktą, kad dauguma nušautųjų nebuvo partizanai, patvirtina ta aplinkybė, jog pačių pasieniečių ne tik nė vienas nežuvo, bet net nebuvo sužeistas.

Beje, minėtame rašte pažymima, kad „94-asis PB š. m. balandžio 16 d. numatęs pakartotinai išsukuoti banditizmu labiausiai užkrėstus Balbieriš-

čio, Gudelių, Igliskėlių, Prienu ir Šilavoto valsčius⁵⁹. Kuo tas šukavimas baigėsi - nežinia.

Dokumentuose minima, kad 1945 m. birželio 8 d.-spalio 15 d. Marijampolės operatyviniame sektoriuje iš 2-osios ir 3-iosios pasieniečių komendantūrų buvo sudaryta ir veikė 150 karių komendantūra, vadovaujama mjr. Baranovo. Ji savo „veiklos“ laikotarpiu nužudė 72, paėmė gyvus 52 partizanus⁶⁰.

1946 m. kovo mėn.-1947 m. liepos mėn. 94-asis PB ir atskiri jo padaliniai įvykdė daugiau kaip 10 operacijų, kurių metu sunaikino per 50 partizanų. Nuolatinei kovai su partizanais šiame būryje buvo sukurta speciali manevrinė grupė⁶¹.

Gana įdomi 94-ojo PB kontržvalgybos skyriaus viršininko mjr. Nazarovo 1951 m. rugsėjo 1 d. pažyma⁶². Nors joje rašoma apie kontržvalgybos reikalus, bet pateikiama nemažai duomenų ir apie to meto būrio sudėtį bei veiklą. Štai tos pažymos santrauka. Būrys saugo 112 km 919 m sieną su Lenkija. Sausumos ilgis - 89,408 km, upių - 13,675 km, ežerų - 9,836 km. Būrį sudaro 4 komendantūros, turinčios 18 vadinamųjų linijinių užkardų (t. y. saugančių tiesiogiai sieną) ir 4 kovinio laidavimo užkardas. Daugelyje vietų naudojama „KLION-M“ sistemos užtvara. Iš kairės būrys ribojasi su 16-uju Gudijos pasienio apygardos būriu, iš dešinės - su 24-uju Kenigsbergo Raudonosios žvaigždės ordino Lietuvos pasienio apygardos būriu. 94-ojo PB štabas yra Marijampolėje, vadas - plk. Menščikovas. 1-oji pasienio komendantūra įsikūrusi Vištytyje, į ją įeina 1-oji, 2-oji, 3-ioji, 4-oji linijinės užkardos ir 1-oji kovinio laidavimo užkarda.

2-oji pasienio komendantūra dislokuota Kalvarijoje, ją sudaro 5-oji, 6-oji, 7-oji, 8-oji, 9-oji užkardos ir 2-oji kovinio laidavimo užkarda.

3-ioji pasienio komendantūra dislokuota Lazdijuose, susideda iš 10-osios, 11-osios, 12-osios, 13-osios, 14-osios linijinių užkardų ir 3-iosios kovinio laidavimo užkardos.

4-oji pasienio komendantūra dislokuota Veisiejuose, ją sudaro 15-oji, 16-oji, 17-oji, 18-oji linijinės užkardos ir 4-oji kovinio laidavimo užkarda.

Toliau pažymoje rašoma, kad būryje dirba 6 operatyvininkai, jie turi užverbavę 11 agentų, 30 rezidentų, 142 informatorius, iš jų 29 - karininkai, 12- iš kariškių šeimų, 1 - iš laisvai samdomųjų, 6- iš vadinamosios aplinkos.

Būrio štabe dirba 48 žmonės. Be minėtų padalinių, būryje yra 1-asis štabo skyrius, kuriame dirba 16 žm, tiekimo skyrius - 20 žm., sanitarinės

ir veterinarinės tarnybos skyriai - 21 žm., transporto būrys - 20 žm., autobūrys - 16 žm., inžinerijos būrys - 25 žm., ryšių kuopa - 40 žm., manevrinė grupė - 120 žm. Komendantūrų valdybose dirba po 17 žmonių. Užkardose tarnauja nuo 48 iki 63 karių, iš viso būryje - 1515 karių.

Būryje yra 22 veikiančios rezidentūros, iš jų 3 - maršrutinės. Rezidentai turi ryšį su 56 slaptaisiais informatoriais. Konspiraciniams susitikimams su agentais ir informatoriais turima po vieną butą Marijampolėje, Lazdiujuose ir Vištytyje.

Kontržvalgybininkai yra pradėję keturias įskaitos bylas; dvi iš jų - prieš karininkų žmonas, viena vadinasi „Repatriantė iš amerikiečių zonos“, antra - „Vokiškųjų fašistų padėjėja“. Prieš vairuotoją sudaryta byla pavadinta „Ivairus antisovietinis elementas“, prieš gydytoją majorą - „Antisovietinė agitacija“. Kontržvalgybininkai atliko 15 pirmųjų tyrimų.

Taigi 1951 m. Lietuvos-Lenkijos pasienį saugojo tik vienas, nors ir gausus - per 1,5 tūkst. karių turintis - 94-asis pasienio būrys. Be abejonės, siena tuo metu jau buvo gerai sutvirtinta ir jai saugoti užteko vieno būrio.

Net ir 1952-1953 m. 94-asis pasienio būrys dalyvavo kovose su partizanais. 1952 m. kartu su Lazdijų ir Veisiejų rajonų MGB organais buvo įvykdyta 16 karinių operacijų. 1952 m. pirmajame ketvirtyje 4-oji komendantūra įvykdė 4 karines operacijas, antrajame ketvirtyje - 5, trečiajame - 3, ketvirtajame - 4. 1953 m. pirmajame ketvirtyje įvykdytos 4 karinės operacijos. Vienoje operacijoje paprastai dalyvaudavo 14-25 kariai. Didžiausias laimėjimas pasiektas 1952 m. rugsėjo 7 d., kai 16 karių su šunimi Aza, vadovaujami kpt. Vasiutinskio, ir Veisiejų operatyvinė 14 žmonių grupė įvykdė operaciją Valančiūnų kaime. Mūšyje buvo nukauti du partizanai - Urbonas ir Stankevičius, susprogdintas jų bunkeris⁶³.

95-asis pasienio būrys, kaip jau minėta, Lietuvoje atsirado 1944 m. rugpjūčio mėn. Iš pradžių jis veikė Vilniaus operatyviniame sektoriuje. Gruodžio mėn. Lietuvos-Lenkijos sieną saugojo tik 94-asis PB, kiti pasienio būriai, išsibarstę po Lietuvą, kovėsi su partizanais.

Dokumentuose rašoma, kad 95-ojo PB kariai gruodžio 25 d. Panevėžio apskrities Girelės kaime, sutikę pastatuose įsitvirtinusių partizanų pasipriešinimą, padegė sodybą, kurioje sudegė ir besikauną partizanai⁶⁴. Iš pranešimo S. Kruglovui (tuo metu jis buvo SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojas, nuo 1945 m. gruodžio 29 d. - komisaras) ir J. Bartašiūnui žinoma, kad būrys Panevėžio apskrities Bernotų kaime kovėsi su 60 partizanų. Tame mūšyje žuvo 5 partizanai ir 2 kariškiai, dar 2 partizanai

buvo paimti į nelaisvę⁶⁵. Prieš tai, gruodžio 12 d., būrys kovėsi Rokiškio apskrityje su 60 partizanų būriu, nukovė 6 partizanus, žuvo ir vienas pasienietis⁶⁶. Gruodžio 8 d. prie Raseinių žuvo 3, sužeisti taip pat 3 šio būrio kariai⁶⁷.

Lietuvos pasienio apygardos viršininko M. Byčkovskio ir jo štabo viršininko plk. Golovkino 1945 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 004 buvo nurodyta užimti naujas pozicijas - saugoti buvusią Lietuvos-Vokietijos sieną, nustatytą pagal Lietuvos ir Vokietijos 1928 m. sausio 29 d. sutartį. Po to 95-asis PB ėmė saugoti sieną nuo Skirvytės žiočių iki tos vietos, kur Nemunas ties Smalininkais nutolsta nuo sienos. Būrio štabas paliktas Tauragėje, o komendantūros išdėstytos taip: 1-oji - Šiblen (Šiškrantė?), 2-oji - Štanišken (Stoniškiai?), 3-ioji - Tauragėje (palikta kaip rezervas ir, be abejo, dažnai naudota kovoje su partizanais), 4-oji - Pagėgiuose, 5-oji - Viešvilėje⁶⁸. 1945 m. spalio mėn. 95-asis PB dar saugojo minėtą sieną. 1947 m. šis būrys kartu su 94-uoju PB saugojo Lietuvos-Lenkijos sieną, o 1949 m. - Karaliaučiaus krašto-Lenkijos sieną. Beje, per šio būrio 15-osios užkardos saugomą sieną 1949 m. rugsėjo 6 d. prasiveržė 4 mūsų partizanai. Lenkijos teritorijoje juos sulaukė Lenkijos saugumiečiai ir perdavė MGB⁶⁹.

Daugiau duomenų apie šį būrį rasti nepavyko.

97-asis pasienio būrys irgi vienas iš tų, kurie jau 1944 m. rugpjūčio mėn. buvo atvykę į Lietuvą ir kovojo su mūsų partizanais. Šis būrys nuo 1944 m. liepos 31 d. iki spalio 21 d. saugojo III Baltarusijos fronto užnugarį, o tų pat metų gruodžio 8 d.-1945 m. sausio 26 d., vykdydamas Lietuvos pasienio apygardos viršininko įsakymą, kovojo su partizanais Ukmergės ir Trakų apskrityse⁷⁰. Apie būrio veiklą per mėnesį Ukmergės apskrityje M. Byčkovskis 1944 m. spalio 20 d. J. Bartašiūnui rašė: „[...] nors būrys atliko didelį darbą, reikiamo efekto kovoje su banditizmu nepasiekta“, nes, pasak generolo, 1) blogai vykdomas masinis agitacinis darbas; 2) vietos organai nėra organizuojanti jėga, todėl nėra į ką remtis; 3) nereprezuojamoms partizanų šeimoms, nekonfiskuojamas jų turtas ir 4) lėtai tarinama. Konstatuojama, kad partizanų būrių skaičius smarkiai auga: rugsėjo 10 d. apskrityje jų buvo 14, o tų pačių metų spalio 5 d. - jau 32⁷¹.

Kaip ir kitiems pasienio būriams, 1945 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 004 97-ajam PB nurodyta saugoti Rytprūsių-Lietuvos sieną nuo Lenkijos pasienio iki Slavikų, ties kuriais buvo 97-ojo ir 95-ojo PB sandūra. Šią sandūrą (nedidelę dalį sienos iki Nemuno) nurodyta perduoti 97-ajam PB, būrį sustiprinti viena papildoma - 4-ąja - komendantūra, paimta iš 23-iojo PB, saugojusio pajūrio sieną⁷².

Beje, kai šis būrys SSRS NKGB liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo įsakymu 1944 m. gruodžio 9 d. 12 val. turėjo būti sukoncentruotas Trakuose, kur turėjo kovoti su lietuvių ir lenkų partizanais, atsitiko štai kas. Į Trakus jis atvykti vėlavo, nes per vėlai buvo paskirti du ešelonai, nors Karo tarybos (III Baltarusijos fronto?) nario Chochlovo įsakymu operatyviniai ešelonai turėjo būti praleisti be eilės (taigi vyksta karas, bet ne frontininkų ešelonai turi pirmumo teisę, o čekistų!). 97-ojo PB kariai ilgai stovėjo Kaune, ten 8-osios užkardos kariai su savo vadu j. ltn. Čmožu nusigėrė. Keturi nusigėrę būrio leitenantai atsilikavo nuo ešelono.

1944 m. gruodžio 13 d. būrys turėjo tik 800 „aktyvių durtuvų“. Kiti būrio kariai buvo naudojami ne pagal paskirtį: jie saugojo sandėlius Kaune, Kybartuose, Kazlų Rūdoje, Lukšiuose, Vištytyje, Kaišiadoryse ir kitur⁷³.

Vienoje iš Centrinio pasieniečių archyvo atsiųstoje pažymoje rašoma, jog „97-ojo PB ataskaitoje apie operatyvinę-tarnybinę veiklą 1945 m. pirmame pusmetyje“ nurodoma: „Kartu su pasienio linijos apsauga būrys visą pusmetį kovojo su banditizmu Marijampolės, Kauno, Šakių apskrityse. Tiems tikslams buvo panaudota M[anevrinės] G[rupės], 4-oji P[asienio] K[omendantūra], taip pat buvo sudaromi jungtiniai padaliniai iš linijinių ir atsarginių 1-osios, 2-osios, 3-iosios bei 5-osios komendantūrų. Per nurodytą laiką 13 kovinių susidūrimų nukauta 208, sužeista 2 banditai, sunaikinta 13 banditų grupių“. Ir toliau: „1945 m. antrame pusmetyje 97-ojo PB jėgomis nukauta 70, sulaikyta 126 banditai, likviduotos 3 banditų grupės“⁷⁴.

Kitoje iš Centrinio pasieniečių archyvo į LSSR KGB atsiųstoje pažymoje rašoma, kad „1945 m.-1946 m. pirmajame ketvirtyje čekistinėse karinėse operacijose, apvalant pasienio ruožą nuo banditinio nusikalstamo elemento, būrio jėgomis RPG per karinius susidūrimus sunaikinta 428, sužeista 8 banditai, sunaikinta 12, iš dalies - 17 band[itų] grupių. Išvalydamas pasienį, būrys turėjo 28 karinius susidūrimus“⁷⁵.

Tikriausiai visą šį laikotarpį būrys saugojo Rytprūsių-Lietuvos sieną, nors pagal J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakymą, kuriame nurodoma įkurti pastovias vidaus kariuomenės įgulas, 97-asis PB jas turėjo įkurti Lenkijos pasienyje: iš vienos pasienio komendantūros - Veisiejuose, o iš vienos užkardos - Leipalingyje⁷⁶. Toks kai kurių padalinių permetimas toli nuo dalinio štabo - dažnas reiškiny s čekistų praktikoje. Antra vertus, tuo metu būrys jau galėjo būti pakeitęs savo dislokavimo vietą.

Koks tolesnis būrio likimas - nežinoma. Jis Lietuvoje tikriausiai dar buvo 1947 m. pradžioje, nes šio būrio 17-osios užkardos karys automatininkas N. Michejevas 1982 m. rašė, kad jis buvo komandiruotas kovoti su nacionalistiniu pagrindžiu į Marijampolės operatyvinį sektorių 1946 m. vasario 2 d.-balandžio 6 d. ir tų metų birželio 7 d.-1947 m. vasario 17 d.⁷⁷

23-iasis pasienio būrys irgi vienas iš tų pasienio būrių, kurie į Lietuvą „padaryti tvarkos“ buvo atkelti 1944 m. rugpjūčio mėn.

Vienoje iš Centrinio pasieniečių archyvo pažymų rašoma, kad 23-iasis PB į Lietuvą atvyko 1944 m. gruodžio mėn. (kai kurie padaliniai - jau rugpjūčio mėn.) ir kovojo su partizanais iki 1948 m. spalio mėn. Per tą laiką įvykdė daugiau kaip 30 operacijų, nukovė per 300 partizanų. Daugiausia su partizanais kovojo visas būrys⁷⁸. Vienas iš buvusių būrio karių rašė, kad jis kartu su 23-uoju PB į Lietuvą buvo pasiųstas dar 1944 m. birželio mėn., atvyko į Lazdijus ir tame būryje išbuvo iki 1946 m. gruodžio 30 d., su partizanais kovojo Lazdijų, Marijampolės, Alytaus ir Varėnos raj.⁷⁹ Šis pasienietis painioja datas, nes nauji okupantai Lietuvą pradėjo užiminėti tik 1944 m. liepos mėn.

1945 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 004 23-iasis PB buvo nusiųstas saugoti sienos nuo Latvijos iki Skirvytės žiočių, t. y. blokavo visą Lietuvos pajūrį. 23-iojo PB štabas perkeliamas į Klaipėdą, o komendantūros įkuriamos: 1-oji - Palangoje, 2-oji- Klaipėdos pietvakarinėje dalyje, 3-ioji- Priekulėje, 5-oji- Švarcort (7)⁸⁰. Trūksta 4-osios komendantūros, kuri, matyt, buvo perduota 97-ajam PB norint jį sustiprinti.

23-iojo PB operatyvinė grupė 1946 m. kovo 12 d.-gegužės 10 d. buvo operatyvinėje komandiruotėje Kretingos ir Marijampolės apskrityse⁸¹.

Pagal garsų 1946 m. kovo 26 d. įsakymą šio būrio manevrinė grupė turėjo įkurti įgulą Lazdijuose, o viena užkarda - Šventežeryje.

Centrinis pasieniečių archyvas pateikia ir tokius įdomius duomenis: neva šis būrys 1944 m. rugpjūčio 11 d.-rugsėjo 15 d. ir rugsėjo 19 d.-gruodžio 8 d. dalyvavo fronto kovose⁸². Jei tai tiesa, tai 23-iasis PB - vienintelis iš visų dar Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvos teritorijoje buvusių daugiau kaip kelių dešimčių NKVD dalinių, kuris kovojo rusų-vokiečių fronte.

24-asis pasienio pulkas priklausė Lietuvos pasienio apygardai, tačiau mus dominančiu laikotarpiu jis buvo išsidėstęs Rytprūsių-Lenkijos pasienyje. Per jo 14-osios komendantūros saugomą sieną 1947 m. gruodžio 21 d. atsišaudydami į Lenkiją veržėsi J. Lukša, K. Pyplys ir jų kovos

draugai. Juos sustabdyti puolė 14-osios ir 15-osios užkardų kariai, tačiau jiems to nepavyko padaryti⁸³. Ši didvyrišką prasiveržimą per Ramintos tiltą (maždaug už 15 km nuo Lietuvos-Lenkijos-Karaliaučiaus krašto sienų susikirtimo vietos) išsamiai ir įdomiai aprašė J. Lukša-Daumantas knygoje „Partizanai“ (p. 357-377). Beje, čekistai rašė, kad prasiveržė 5 partizanai. Iš tikrųjų prasiveržė 3, o 3 jų draugai žuvo kautynėse prie Ramintos tilto.

113-asis pasienio būrys pasibaigus Antrajam pasauliniam karui apie du mėnesius saugojo Lenkijos-Čekoslovakijos sieną, vėliau jį pakeitė lenkų pasieniečiai. Po to būrys buvo mestas į Vakarų Gudiją kovoti su lenkų partizanais ir kaudamasis nuėjo nuo Bresto iki Gardino. Paskui buvo perkeltas į Lietuvą - Alytų, Perloją, Varėną, Marcinkonis. Po kurio laiko būrys buvo išformuotas, dalis karių perduota 16-ajam PB, kurio štabas buvo Gardine⁸⁴. 16-asis PB saugojo Gudijos-Lenkijos sieną toliau į pietus nuo Lietuvos.

Prieš išformuojant būrį, būta įvairių įvykių. Jis kovojo su partizanais Marijampolės ir Vilniaus operatyviniuose sektoriuose⁸⁵, matyt, iki 1946 m. sausio 10 d. Marijampolės operatyviniame sektoriuje būrio kariai suėmė 77 žmones, iš jų 31 partizaną, 32 jų rėmėjus, 13 ryšininkų. Vilniaus operatyviniame sektoriuje, Seirijuose (Alytaus aps.) suėmė 66 žmones, iš jų 9 partizanus, 47 rėmėjus, 6 ryšininkus, 4 asmenybės nustatymui⁸⁶. 1945 m. gruodžio 31 d. (mėgstama čekistų kiaulystė - pulti švenčių išvakarėse!) šio būrio 3-iosios komendantūros 95 kariai, išsiskirstę į 12 grupių, Leipalingio apylinkėje suėmė 16 žmonių⁸⁷. Be abejo, tai tik fragmentinės žinios apie būrio „nuveiktus darbus“. Būdamas Lietuvoje apie metus ir visą laiką kovodamas su partizanais, jis tikriausiai nužudė jų kelis šimtus.

Būriui lik atvykus į Lietuvą, I. Tkačenka 1945 m. gruodžio 27 d. siunčia M. Byčkovskiui tokį raštą:

„SSRS NKVD įsakymu Baltarusijos apygardos 113-asis pasienio būrys perduotas mano pavaldumui siekiant suaktyvinti kovą su banditizmu Lietuvos SSR; jis turi būti dislokuotas kairiajame apygardos sparne.

Būrį įsakyta perduoti tiesiogiai 94-ojo PB viršininko plk. Smetanino pavaldumui.

Būrio štabą su padaliniais dislokuoti Veisiejuose 90-76, 1-ąją komendantūrą - Lazdijuose 14-64, 2-ąją komendantūrą - Marcinkonyse 94-30, 3-iąją komendantūrą - Leipalingyje 98-86, 4-ąją komendantūrą - Dauguo-se 28-26.

Sąjungos kariuomenės viršininko gen. lttn. Stachanovo nurodymu paskirta komisija būriui priimti, karių [tinkamumui] kovai su banditizmu patikrinti. Neparuoštus, netinkamus nurodytam uždaviniui vykdyti - pakeis. Komisija pradėjo darbą⁸⁸.

Iš šio rašto matyti, kad I. Tkačenka buvo sugalvojęs dar vieną pavaldumo hibridą - pasienio būrys, tačiau nepavaldus pasienio apygardai. Šis būrys vienerius metus siaubė Pietų Lietuvą, kuriai čekistai ir komunistai daugiausia dėmesio skyrė todėl, kad per šias žemes ėjo kelias į Vakarus.

Dar įdomesnė užuomina apie karių tinkamumą kovoti. Tikriausiai buvo tikrinamas ne fizinis karių pasirengimas, o jų nusiteikimas žudyti. Matyt, buvo įtariama, jog, pasisukioję po pasaulį, pamatę, kad yra daug geriau negu Rusijoje gyvenančių, kariai, anot čekistinio pasakymo, galėjo „ištvirkinti“, t. y. galėjo susvyruoti jų tikėjimas komunizmo dogmomis, o kartu ir noras kiekvieną sovietų priešą žudyti.

115-asis pasienio būrys buvo įkurtas 1945 m. rugsėjo 28 d., performavus iki tol Lietuvoje veikusį I Pabaltijo fronto, vėliau - I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės 31-ąjį pasienio pulką. Performuotas būrys 1945 m. liepos 19d.-spalio 8 d. vykdė specialią vadovybės užduotį Raseinių ir Kėdainių apskrityse, ten per tą laiką nukovė 29 partizanus, suėmė 501 žmogų⁸⁹. Vėliau kovojo Vilniaus ir Marijampolės operatyviniuose sektoriuose, saugojo pasienį Rytprūsių ruože. 115-asis PB buvo išformuotas 1946 m. gruodžio 11 d.

Apie 116-ąjį pasienio būrį žinome tik iš I. Tkačenkos 1945 m. gruodžio 4 d. rašto A. Apolonovui. Jame rašoma, kad „ryšium su 116-ojo pasienio būrio perkėlimu iš Rokiškio apskrities į Pietų Sachalino pasienio apygardą kariai pradėjo plėšikauti. Kai buvo ruošiamas ešelonas, iš Rokiškio klubo ir amatų mokyklos paimta turto už 90 tūkst. rublių - kilimai, medžiagos, užuolaidos ir kt. Grasindami ginklu iš Zagotzerno išvežė 1,6 t presuoto šieno. Iš Rokiškio miškų ūkio pagrobta malkų už 49 tūkst. rublių, dalis jų parduota turguje. Plėšiami ir žmonės - iš Kamajų valsčiaus [gyventojų] P. Kriukelio, P. Putaškino ir A. Bročkaus paimti drabužiai ir maisto produktai" ir t.t. „Būrio vadovybė nesiėmė priemonių, kad būtų užkirstas kelias minėtiems marodieravimo ir grobimo faktams, o kai kurie karininkai tam net nuolaidžiavo"⁹⁰.

Visų rūšių sovietinė kariuomenė, o ypač čekistinė, susidarius palankioms aplinkybėms parodydavo savo tikrąjį veidą - plėšrų, cinišką, piktą. Tremiami į pasaulio kraštą, Pietų Sachaliną, 116-ojo būrio kariai gerai ži-

nojo, kad ten, be jūros ir akmenų, nieko vertingesnio neras - japonų paliktos gėrybės iki to laiko tikriausiai jau buvo išgrobstytos. Rusų kareivių ir karininkų skurdas vertė kaip nors manytis.

Apie 112-įjį pasienio būrį žinome dar mažiau. Jis minimas J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakyme dėl pastovių įgulų įkūrimo. Kartu su 113-uuju PB jis turėjo įkurti net 19 įgulų. Matyt, būrys veikė Rytprūsių pasienyje. Nuo kada iki kada - neaišku. Viena iš priežasčių, kodėl 1945 m. balandžio 30 d. J. Bartašiūnas paskelbė naują įsakymą dėl įgulų perdislokavimo, buvo ta, jog buvo išformuotas 113-asis PB. Ar tuo pat metu galėjo būti išformuotas ir 112-asis PB - neaišku.

Taigi septyni aštuoni pasienio būriai, apie 8-10 tūkst. rinktinių karių, vieni ilgiau, kiti trumpiau siaubė Lietuvą. Prisiminę tuos žaliakepurius, dar ilgai krūpčiojo ne tik moterys, bet ir vyrai. Specialiai atrinkti, gerai išreniruoti pasieniečiai buvo aklu komunistų įrankiu. Ne tik Lietuvą, bet ir visą Sovietiją jie pavertė fiziniu ir dvasiniu kalėjimu, nutiesę apie ją nepereinamas sienas. „Geležinės uždangos“ sargai į istoriją įėjo kaip viena bjauriausių čekistinės kariuomenės rūšių.

Beje, tiems profesionaliems žudikams ne taip jau lengva buvo šeiminkauti Lietuvoje. Vienas iš agentų smogikų grupės ideologų ir tos ideologijos įgyvendintojų P. Rimkevičius (iki 1967 m. - Rymkievič), pokario metais buvęs vieno iš 2-N valdybos poskyrio viršininko pavaduotoju, 1981 m. apie dalyvavimą kovinėse operacijose Lietuvoje rašė: „Kartais apsieidavome be šūvių, bet visada buvo rizika gauti kulką ar peilio smūgį: aš neprisimenu tokio ginkluoto nacionalisto, kuris troško papulti už gročių ar ilgiems metams būti pasiūstas įsisavinti Šiaurės turtų. Kova buvo kieta ir negailestinga“⁹¹.

¹ *Liubianka VČK-KGB*, s. 38.

² VRMA, t. 18, ap. 1, b. 14, l. 79.

³ *Laisvės kovos 1944-1953 metais*, p. 478-482; J. Daumantas, *Partizanai*. Vilnius, 1990, p. 267-276, 357-372.

⁴ A. Vilutienė, *Trečioji vėliavos spalva*, Vilnius, 1996, p. 70-76.

⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 375, l. 40.

⁶ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 142, l. 60.

⁷ Ibid., b. 173, l. 8.

⁸ Ibid., f. 10, ap. 2, b. 29, l. 13.

⁹ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 52, l. 115-117.

¹⁰ Ibid., f. 18, ap. 1, b. 14, l. 85.

¹¹ Ibid., b. 117, l. 1.

¹² Ibid., b. 14, l. 64.

¹³ Ibid., b. 117, l. 9.

¹⁴ Ibid., l. 1.

¹⁵ Ibid., l. 12.

¹⁶ Ibid., l. 14.

¹⁷ Ibid., b. 14, l. 96.

- ¹⁸ Ibid., f. 16, ap. 148, b. 16,1. 138.
¹⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 681,1. 8.
²⁰ Ibid., b. 802,1. 12.
²¹ Ibid., 1. 68.
²² Ibid., b. 800,1. 7.
²³ Ibid., 1. 26.
²⁴ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 23,1 1.
²⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 802,1. 83.
²⁶ VRMA, f. 18, ap. 1. b. 4.1. 86-87?
²⁷ Ibid., ap. 2, b. 33,1. 57.
²⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 818,1. 10-20.
²⁹ **LKA**, Kaimas, 1992, Nr. 5, p. 119.
³⁰ VRMA, f. 18, ap. 1, b. 117,1 1.
³¹ Ibid.
³² Ibid., 1. 20.
³³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 800,1. 106-120,139,157.
³⁴ Ibid., b. 681,1. 10.
³⁵ Ibid., b. 800,1. 7.
³⁶ Ibid., b. 802,1. 68-70.
³⁷ Ibid., b. 68t.t. 23.
³⁸ Ibid., b. 802,1. 28.
³⁹ Ibid., 1. 35.
⁴⁰ Ibid., 1. 31.
⁴¹ Ibid., b. 2136,1 162.
⁴² Ibid., b. 681. 1. 236-247.
⁴³ Ibid., b. 818,1. 70-80.
⁴⁴ VRMA, f. 18, ap. 1. b. 117,1. 20.
⁴⁵ LYA, f. 1, ap. 16, b. 157, 1. 138.
⁴⁶ Ibid., ap. 3, b. 681,1 8.
⁴⁷ VRMA, f. 18, ap. 3, b. 20,1. 3.
⁴⁸ Ibid., 1. 13.
⁴⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 818,1 114.
⁵⁰ Ibid., 1. 116.
⁵¹ VRMA, f. 10, ap. 4, b. 1,1. 105.
⁵² Ibid., f. 18, ap. 3, b. 20,1. 28.
⁵³ Ibid., ap. 2. b. 28,1. 52.
⁵⁴ Ibid., 1. 57.
⁵⁵ Ibid., 1. 56.
⁵⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 2136,1. 39.
⁵⁷ Ibid., 1. 55-57.
⁵⁸ Ibid., 1. 47.
⁵⁹ Ibid., 1. 66.
⁶⁰ VRMA, f. 10, ap. 154, b. 119,1. 273.
⁶¹ Ibid., ap. 105, b. 3. 1. 23.
⁶² LYA, f. 1, ap. 16. b. 157,1. 138-148.
⁶³ VRMA, f. 10, ap. 139, b. 113, 1. 253.
⁶⁴ LYA, f. 1, ap. 3. b. 800,1. 5.
⁶⁵ Ibid., b. 802,1. 3.
⁶⁶ Ibid., 1. 14.
⁶⁷ VRMA, f. 18, ap. 1.b. 14.1. 78.
⁶⁸ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 23,1. 1.
⁶⁹ Ibid., f. 18, ap. 1, b. 117.1. 20, 106.
⁷⁰ Ibid., f. 10, ap. 139, b. 113.1. 13.
⁷¹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 68t.t. 35.
⁷² VRMA, f. 141, ap. 1.b. 23,1. 1.
⁷³ Ibid., f. 18, ap. 1, b. 14,1. 76.
⁷⁴ Ibid., f. 10, ap. 139, b. 113,1. 43.
⁷⁵ Ibid., ap. 154. b. 119,1. 36.
⁷⁶ **LKA**, Nr. 5. p. 119.
⁷⁷ VRMA, f. 10, ap. 139, b. 113,1. 264.
⁷⁸ Ibid., ap. 10, b. 100,1. 190.
⁷⁹ Ibid., ap. 159, b. 119,1. 220.
⁸⁰ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 23,1. 1.
⁸¹ Ibid., f. 10, ap. 144, b. 7,1. 125.
⁸² Ibid., ap. 154. b. 119,1. 221.
⁸³ Ibid., 1. 77.
⁸⁴ Ibid., 1. 59.
⁸⁵ Ibid., ap. 139, b. 113,1. 12.
⁸⁶ Ibid., f. 18, ap. 3, b. 20,1.5.
⁸⁷ Ibid., 1. 7.
⁸⁸ Ibid., f. 10, ap. 4, b. 1,1. 60.
⁸⁹ Ibid., ap. 105. b. 3.1. 76.
⁹⁰ Ibid., ap. 4, b. 1,1. 195-196.
⁹¹ Ibid., ap. 139, b. 113,1. 57.

211-asis geležinkelių apsaugos NKVD-MVD kariuomenės pulkas

Atskira NKVD kariuomenės rūšis - geležinkelių apsaugos kariuomenė - SSRS įkurta 1939 m. kovo 8 d. Ši kariuomenė 1946 m. gruodžio 7 d. sujungta su svarbių pramonės objektų apsaugos kariuomene ir nuo to laiko vadinosi ypatingai svarbių pramonės objektų ir geležinkelių apsaugos MVD kariuomene. Reorganizuota 1951 m. gruodžio 7 d. Visą laiką buvo pavaldi MVD¹. Rusijos platybėse geležinkeliai daug kur buvo (ir dabar yra) vienintelės susisiekimo linijos, jų apsauga komunistinė valstybė visą laiką nepaprastai rūpinosi.

Lietuvoje buvo dislokuotas 211-asis šios kariuomenės pulkas. Jis priklausė 14-ajai geležinkelių apsaugos NKVD divizijai. Po sujungimo ši divizija nuo 1946 m. gruodžio 7 d. vadinosi 14-oji MVD kariuomenės divizija, sauganti ypatingai svarbius pramonės objektus ir geležinkelius.

1946 m. pulkas susidėjo iš šešių batalionų, turėjo per 1600 karių. Išformuotas 1951 m. pabaigoje.

Nors divizija vadinosi geležinkelių apsaugos (vėliau - ir ypatingai svarbių pramonės objektų) divizija, tačiau pulko kariai Lietuvoje saugojo įvairių tipų tiltus. Lietuvos partizanai sąmoningai nevykdė diversijų, ypač geležinkelyje, kad nenukentėtų nekalti žmonės. Okupantai šitai žinojo, bet strategines vietas saugojo ir iš inercijos, ir bijodami, jog tiltai gali būti sprogdinti kilus kariniam konfliktui su Vakarais.

SSRS NKVD vadovybė įsakymu Nr. 0054-46 nurodė, kad 211-ojo ŠP kariai turi būti operatyviai pavaldūs tiems NKVD organams, kurių teritorijoje jie dislokuoti. Jie turi ne tik saugoti geležinkelį, bet ir rengti sekretus, pasalas, patruliuoti. Tam turi būti panaudotas ir 56-asis Raudonosios žvaigždės šarvuotas traukinys. Pulkas turi kurti savo agentūrą, palaikyti ryšius su NKGB transporto skyriumi, transporto milicija. Šį įsakymą pasirašė J. Bartašiūnas ir 14-osios divizijos vadas gen. mjr. Krylovas².

Nurodymas, kad 211-ojo ŠP kariai turi būti maksimaliai panaudoti jų dislokacijos vietose kovoje su partizanais, kad vietiniai operatyvininkai turi juos įtraukti į savo kovų planus, buvo ne vienintelis; tokių nurodymų būta ir vėliau³.

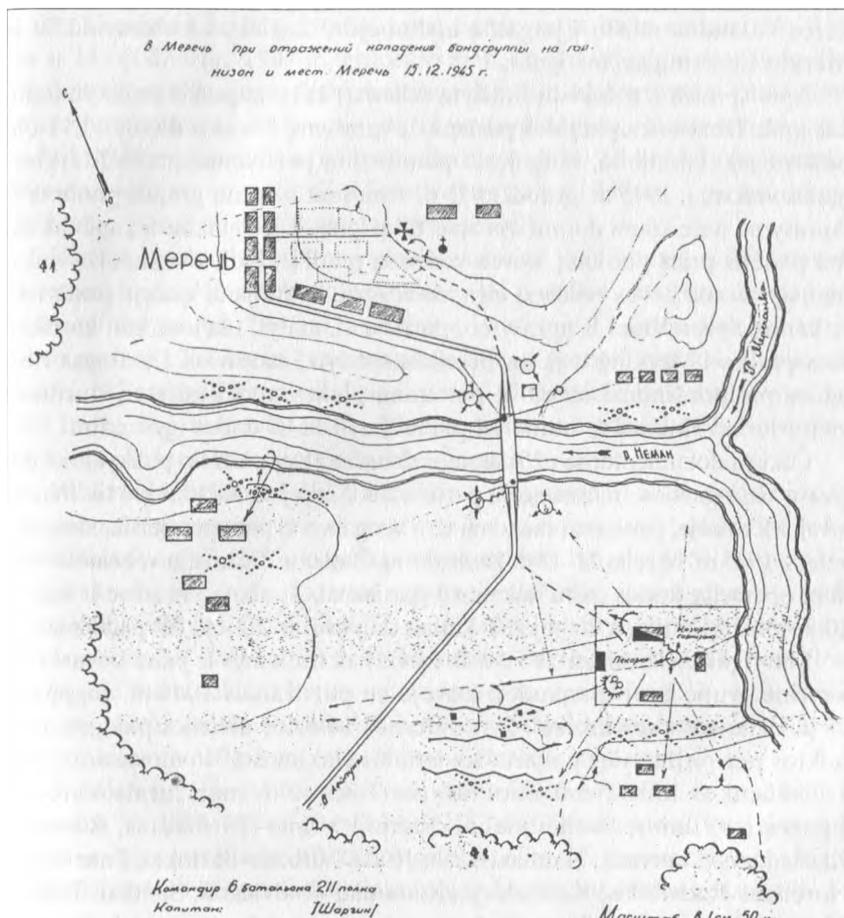
14-ąją MVD diviziją 1946 m. sudarė 152-asis, 211-asis, 212-asis, 213-asis, 83-iasis pulkai ir keli atskirieji batalionai⁴. Pastarieji du pulkai - 213-asis ir 83-iasis - buvo išformuoti 1946 m. 1949 m. kovo mėn. 14-osios divizijos 211-asis pulkas (vadas - plk. Pimenovas) buvo išsidėstęs Lietuvoje (pulko štabas - Kaune, 1-asis batalionas - Vilniuje, 2-asis - Kaune, 3-iasis - Klaipėdoje, 4-asis - Šiauliuose), 152-asis pulkas - Latvijoje, 212-asis - Baltarusijoje, 106-asis atskirasis batalionas - Karaliaučiuje, 536-asis - Černiachovske (Išrutyje), pulko seržantų mokykla - Vilniuje⁵.

1946 m. pulko štabas buvo Kaune, 1-ojo bataliono štabas - Vilniuje. Šis batalionas saugojo:

- 1) Naujosios Vilnios geležinkelio stotį - 28 kariai,
- 2) Vilniaus stoties vandentiekį - 17,
- 3) Vilniaus prekių stotį - 97,
- 4) Vilnelės 421-ojo km tiltą - 12,
- 5) Neries 452-ojo km tiltą - 12,
- 6) Merkio 28-ojo km tiltą - 12,
- 7) Vesenčios 36-ojo km tiltą - 12,
- 8) Švenčionėlių prekių stotį - 35,
- 9) Maros tiltą - 12,
- 10) 404-ojo km tunelį - 25,
- 11) Vokės tiltą - 12,
- 12) Dumblys, Spenglos, Merkio 349-ojo km tiltus - po 12,
- 13) Lentvario prekių stotį - 28,
- 14) Kaišiadorių prekių stotį - 35 kariai.

1-ojo bataliono 385 kariai saugojo 16 objektų. Panašius objektus saugojo ir kiti batalionai. 2-asis batalionas bazavosi Kaune, jame buvo 373 kariai, 3-iasis batalionas (328 kariai) - Radviliškyje, 4-asis (193 kariai) - Šiauliuose, 5-asis (226 kariai) - Klaipėdoje, 6-asis - Kaune (vadinosi kelių apsaugos batalionu), jame buvo 184 kariai⁶. Iš viso pulke buvo 1659 „aktyvūs durtuvai“, t. y. kovinės parengties kariai. Dar apie porą šimtų kariškių dirbo pulko ir šešių batalionų štabuose. Tad šis šešių batalionų pulkas iš viso galėjo turėti apie 2 tūkst. karių.

Nors pagrindinė 211-ojo pulko karių užduotis buvo saugoti tiltus ir prekių stotis, retsykiais jie susikaudavo ir su partizanais. Bene didžiausias šio pulko karių mūšis įvyko garsiojo Merkinės šturmo metu. Miestelį 1945 m. gruodžio 15 d. turėjo pulti Merkio rinktinė, vadovaujama A. Ramausko-Vanago, o iš kairiojo Nemuno kranto jiems turėjo talkinti

A. Grušausko-Siaubo būrys. Kadangi tuo metu Nemunas nebuvo užšalęs, Siaubo būrio partizanai į kitą pusę galėjo patekti tik per tiltą. 17 Nemuno tiltą saugančių įgulos karių, vadovaujami seržanto Ivanovo (karininkai tuo metu atostogavo), ginkluoti dviem kulkosvaidžiais, išitvirtinę dzotuose ir apkasuose, atmušė kelias partizanų atakas ir nukovė mažiausiai 6 partizanus, kurių lavonai liko gulėti mūšio lauke, nes partizanai apšaudomame lauke negalėjo jų pasiekti. Patys čekistiniai kariai rašė, kad jie nukovė 25 partizanus, bet neva jų lavonus partizanai nusivežė. Šiai įgulai po

geros valandos mūšio į pagalbą atskubėjo 5 kariai su kulkosvaidžiu iš Merkio tiltą saugančios įgulos.

Apie šį mūšį (žr. čekistų braižytą schemą) 211-ojo pulko štabo viršininkas pplk. Denisenka parašė 5 puslapių „Aprašymą 14-osios divizijos 211-ojo pulko 6-ojo bataliono, saugojusio plento tiltą per Nemuną ties Merkine, įgulos veiksmų, 1945 m. gruodžio 15 d. atmušant banditų grupės puolimą“⁷. Aprašyme pateikiami duomenys apie tiltą, įgulą ir jos ginkluotę, apibūdinama padėtis prieš puolimą, kovos veiksmų pradžia, įgulos viršininko veiksmai, aprašoma kovos veiksmų eiga, nuostoliai, išvardijami mūšyje pasižymėję kariai. Sprendžiant iš aprašymo, partizanai, matyt, tikėjosi, kad kariškiai juos praleis į Merkinę ir jiems nereikės šaudyti į kareivius, įnirtingas rusų įgulos pasipriešinimas sugriovė partizanų planus, todėl miestelį šturmavo vien Merkio rinktinė ir numatyti planai buvo tik iš dalies įgyvendinti.

Čekistų dokumentuose užfiksuota ir daugiau atvejų, kai šio pulko kariai dalyvavo tiesioginiuose mūšiuose su partizanais. Šiaip jau, išskyrus gal tik minėtą atvejį Merkinėje, partizanai saugomų tiltų vengdavo, o per upes persikeldavo laiveliais. 1945 m. birželio 11-13 d. Kaišiadorių, Žaslių ir Žiežmarių valsčiuose vykdant operaciją, kurios metu nukauta 5 partizanai, 2 paimta į nelaisvę ir suimta 10 jų rėmėjų, kartu su 266-ojo ŠP kariais dalyvavo ir 211-ojo ŠP padaliniai⁸.

Matyt, anksčiau minėtas 56-asis šarvuotas traukinys ir jame buvusi manevrinė grupė buvo panaudoti kovoje su partizanais 1945 m. rugpjūčio 28 d. Panevėžio apylinkėse⁹. Dar didesnės 14-osios divizijos pajėgos pasiteltos per pirmuosius pokario sovietinius rinkimus 1946 m. vasario 10 d.

I. Tkačenkos nurodymu nuo vasario 7 iki 12 d. maršrutais Varėna-Lentvaris-Vilnius, Švenčionėliai-Naujoji Vilnia-Turmantas, Kaunas-Kaišiadorys-Lentvaris, Kaunas-Kazlų Rūda-Virbalis-Šeštokai, Panevėžys-Noreikiai-Radviliškis, Kaišiadorys-Kėdainiai-Radviliškis, Šiauliai—Telšiai—Mažeikiai-Moniškis (?) turėjo kursuoti septynios šarvuotos platformos, kiekvienoje po 30 karių. Šios grupės turėjo dalyvauti operatyvinėse-kovinėse operacijose šalia geležinkelio esančiose vietovėse¹⁰.

1947 m. vasario 15 d. J. Bartašiūnas įsakymu Nr. 012 už sėkmingą kovą su partizanais 1946 m. gruodžio mėn.-1947 m. vasario 10 d. apdovanojo šio pulko 2-ojo bataliono leitenantus Voliką ir Mosejevą po 500 ir 400 rb, keturis j. seržantus - po 150 rb, 4-ojo bataliono ltn. Živodorovą - 350 rb, seržantą - 150 rb¹¹.

14-osios divizijos seržantų mokykla 1949 m. rugsėjo 26 d.-gruodžio 26 d. vykdė specialias užduotis, t. y. kovojo su partizanais. Už „gerą darbą“ J. Bartašiūnas jiems padėkojo¹².

Čekistai ne tik visus totaliai sekė, bet ir patys buvo sekami. Ne išimtis ir 14-oji divizija. 1947 m. gruodžio mėn. kontržvalgybininkai šioje divizijoje turėjo 490 agentų-informatorių, iš jų 211-ajame pulke - 152. Divizijoje buvo sekama 30 žmonių, įtariamų šnipinėjimu, antisovietine veikla ir kt.¹³, 1949 m. kovo mėn. 14-ojoje divizijoje dirbo 18 kontržvalgybininkų, kuriems vadovavo pplk. G. Molodcovas (nuo 1950 m. - pulkininkas). 21-ajame pulke dirbo 4 kontržvalgybininkai¹⁴.

Kadangi pulko kariai buvo plačiai išsimėtę po Lietuvą, reikia manyti, drausmė tame pulke nebuvo pavyzdinė. Tai iš dalies patvirtina žemiau pateikiami duomenys. 1945 m. antrajame ketvirtyje 14-osios divizijos kariai buvo padare 1781 karinį prasižengimą, iš jų: 4 pametė ginklus, 21 miegojo poste, 205 savavališkai pasišalino iš posto, 15 nevykdė įsakymų, 6 vogė karinį turtą, 20- asmeninį turtą, 76 sirgo veneros ligomis, 14 buvo nukauti savųjų bei nusinuodijo girtuokliaudami ir t.t.¹⁵

1951 m. lapkričio 13 d. J. Bartašiūno įsakymu iš 14-osios divizijos jos saugomus objektus perima pertvarkyta į sukarintus sargybos būrius ir komandas apsauga¹⁶. 211-ojo pulko išformavimas baigtas 1951 m. gruodžio 1 d. Jo kariai perdavė sukarintai apsaugai geležinkelyje saugotus 31 objektą, o kelių valdybai (USOSDOR) - 13 kelių objektų. Iš pulko toms žinyboms perduota 1041 kariškis, 16 karininkų dar neturėjo paskyrimo. Pulko bazėje buvo sukurti keturi sukarintos apsaugos būriai, iš jų du turėjo saugoti geležinkelius (dislokuoti Kaune ir Šiauliuose), trečias - kelių tiltus (dislokuotas Vilniuje), o ketvirtas - Babtų radijo stotį¹⁷.

Šį įsakymą J. Bartašiūnas pasirašė gavęs SSRS MT 1951 m. gegužės 6 d. nutarimą Nr. 1483-749 ss, pagal kurį SSRS MVD kariuomenė, saugojusi ypatingai svarbius pramonės objektus ir geležinkelius, išformuojama, o jų saugoti objektai turėjo būti perduoti ministerijų ir žinybų sukarintai apsaugai¹⁸.

¹ *Liubianka VČK-KGB*, s. 137.

² VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, l. 21.

³ Ibid., b. 72, l. 11.

⁴ Ibid., f. 26, ap. 1, b. 1, l. 28.

⁵ Ibid., b. 2, l. 135.

⁶ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 51, l. 22-26.

⁷ Ibid., f. 1, ap. 18, b. 101, l. 234-239.

⁸ Ibid., b. 76, l. 16.

⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 816, l. 242.

¹⁰ Ibid., f. 1, ap. 18, b. 39, l. 30.

¹¹ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 84, l. 20.

¹² Ibid., b. 173, l. 8.

¹³ Ibid., f. 26, ap. 1, b. t. 1, 7-19.

¹⁴ Ibid., b. 2, l. 108.

¹⁵ LYA, t. 1, ap. 18, b. 102, l. 19.

¹⁶ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 193, l. 131.

¹⁷ Ibid., f. 26, ap. 1, b. 8, l. 162.

¹⁸ *Liubianka VČK-KGB*, s. 66.

NKVD-MVD konvojinė kariuomenė

Šios kariuomenės paskirtis - saugoti suimtuosius, nuteistuosius, tremtinius jų įkalinimo vietose ir juos pervežant. Kariuomenei vadovaujanti SSRS NKVD-MVD konvojinės kariuomenės valdyba veikė 1939 m. kovo 8 d.-1954 m. kovo 16 d. Iki 1939 m. kariuomenė įėjo į vidaus kariuomenės sudėtį. Sovietinė valstybė turėjo laikyti gausią specializuotą kariuomenę, saugančią milijonus kalinių bei tremtinių.

Nors šios kariuomenės kariai tiesioginėse kovose su partizanais nedalyvavo, tačiau jie, saugodami suimtuosius ir kalinius, juos ir tremtinius lydėdami į kalinimo ir tremties vietas, prisidėjo prie bendros represinės čekistinės kariuomenės veiklos, kurios tikslas - palaužti pasipriešinimą okupacijai ir susovietinti Lietuvą.

Lietuvoje 1944-1945 m. veikė 45-ajai konvojinėi divizijai priklausęs 159-asis atskirasis batalionas, 1944-1947 m. - 37-ajai divizijai priklausęs 240-asis pulkas (divizijos štabas - Minske), 1945 m. lapkričio mėn.-

1951 m. - 48-ajai divizijai (jos štabas - Rygoje) priklausęs 132-asis Minsko Raudonosios žvaigždės ordino pulkas (suformuotas 1945 m. lapkričio mėn. iš 132-ojo PP). 240-ojo pulko štabas (vadai - mjr. V. Osetrovas, nuo 1946 m. - pplk. N. Maliutinas) buvo Vilniuje, o 132-ojo (vadai - gvardijos plk. A. Chmeliukas, nuo 1947 m. - plk. G. Mormitka) - Kaune. Šie pulkai 1946 m. pradžioje turėjo po 1,5 tūkst. karių. 1947 m. sausio mėn. abu pulkai sujungti į 48-osios konvojinės divizijos 132-ąją Minsko Raudonosios žvaigždės ordino pulką (štabas - Vilniuje). 1951 m. birželio 27 d. pulkas performuotas į 22-ąją atskirąją apsaugos būrį ir perduotas LSSR vidaus reikalų ministerijos žinion. Šis konvojinės apsaugos būrys susidėjo iš dviejų divizionų, kuriuose 1951 m. spalio mėn. buvo 944 kariai¹.

Be minėtų pulkų, Kaune ir Vilniuje 1944 m. rugpjūčio mėn.-1946 m. sausio mėn. dar buvo dislokuotas 223-iasis konvojinis pulkas. Lietuvoje jis buvo ir išformuotas².

Iš visų šių pulkų daugiausia yra žinoma apie 240-ojo pulko veiklą 1941 m. Pulkas pradėtas komplektuoti 1940 m. spalio mėn. ir metų pabaigoje jau buvo visiškai sukomplektuotas. Jam vadovavo mjr. Alekseje-

vas. pulko štabas įsikūrė Vilniuje. Į pulką įsiliejęs 131-ajam atskirajam NKVD batalionui, jį sudarė trys batalionai, vienas iš jų buvo dislokuotas Gardine, o vienas šio bataliono būrys - net Lomžoje. Pulkas turėjo 1101 kari, iš jų 88 buvo komunistai (8,8 proc.) ir 641 komjaunuolis (58,2 proc.). Taigi ne mažiau kaip 66,9 proc. karių buvo visiškai atsida- vę, kaip jie sakydavo, „Lenino-Stalino-Dzeržinskio reikalui“. Tuo metu jie dirbo tokį darbą: lydėdavo suimtuosius, saugojo kalėjimus, „palai- kė re- voliucinę tvarką“ miestuose, kur buvo dislokuoti. Per 1941 metų tremimus kartu su 226-uoju ir 238-uoju konvojniais pulkais lydėjo tremtinius. Prasidėjus karui, nors daugelis pulko karių buvo išvykę su tremtiniais, iš Lie- tuvos kalėjimų mėgino išvežti kuo daugiau suimtųjų. Antai Šiaulių kalė- jimą saugoję pulko kariai kalinius išvežė autobusais, nes geležinkelis bu- vo užblokuotas. Iš Vilniaus kalėjimų kaliniai į sąstatą buvo vežami iki bir- želio 23 d. ryto. Kariams vadovavo vyr. ltn. Djačkovas. Vilniaus stotyje jų pakrautą kalinių sąstatą sukilėliams jau buvo beveik pavykę išlaisvinti, da- lis kalinių išsibėgiojo, pabėgo ir pats Djačkovas. Tada keturi konvojini- kai - seržantas Umernikovas, eiliniai Razgoniajevas, Makarovas ir Serge- jevas, grasindami ginklu geležinkelio stoties vadovams, iš kulkosvaidžio apšaudė bėgančius kalinius ir gavę lokomotyvą išvežė likusius kalinius į Gorkį³. Reikia pridurti, jog prasidėjus karui čekistai su kaliniais jėga ver- žėsi iš pafrontės rajonų ne tiek skatinami sovietinio patriotizmo, kiek gel- bėdami savo kailį, kad tik kuo toliau būtų nuo fronto.

1945 m. gegužės 1 d. 240-ojo pulko štabas buvo įsikūręs Vilniuje, 2-ojo bataliono štabas - Šiauliuose, 3-iojo bataliono - Kaune. Pulko bū- riai buvo išsidėstę taip: trys būriai - Šiauliuose, po vieną - Panevėžyje, Raseiniuose, Telšiuose, Zarasuose, Kybartuose, Marijampolėje ir Šven- čionėliuose, du - Tauragėje, po keturis - Kaune ir Vilniuje⁴.

1944 m. NKVD Lietuvoje turėjo 11 kalėjimų (tuo metu kalėjimas Nr. 1 buvo Kaune, Nr. 2 ir Nr. 3 - Vilniuje), kuriuos saugojo konvojinė kariuomenė. Etapu varyti kalinius į NKVD kalėjimus turėjo 240-ojo pul- ko kariai, o ten, kur nebuvo pulko įgulų - milicija⁵.

J. Bartašiūno 1951 m. birželio 6 d. įsakyme Nr. 0032 nurodoma, kad remiantis SSRS MVD įsakymu išformuojamas 132-asis konvojinis pul- kas, saugojęs kalėjimą Nr. 1 Vilniuje ir kalėjimą Nr. 3 Klaipėdoje. Ka- lėjimus saugoti pavedama sukarintai apsaugai⁶.

Kad konvojinė kariuomenė retsykiais kaudavosi su partizanais, pavy- ko užtikti tik keletą žinučių. Tai nieko nuostabaus, nes J. Stalino laikais

Lietuvoje kalėjimų ir kalinių buvo tiek daug, kad konvojinei kariuomenei darbo užteko. Taigi viename dokumente minima, kad 240-ojo pulko (klaidingai rašoma - „motošaulių pulko“) konvojinė kuopa 1946 m. liepos mėn. kovėsi su partizanais Alytaus apskrityje⁷. Kitame dokumente pažymima, kad 1946 m. vasario 12 d. 25-ojo ŠP kariai su 600 konvojinės ir geležinkelių apsaugos NKVD kariuomenės karių vykdė operaciją Rokiškio apskrityje⁸.

¹ E. Grunskis, *Lietuvos gyventojų/ trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais*, Vilnius, 1996. p. 105-106.

² RVKA, 1918-1960 metai; archyvinių fondų sąrašas.

³ RVKA, f. 38099, ap. 1. b. 7, l. 16.

⁴ Ibid., l. 54.

⁵ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 192, l. 200.

⁶ Ibid., b. 1. l. 41.

⁷ LYA, f. 1. ap. 3, b. 1627. l. 152.

⁸ Ibid., b. 803. l. 58.

Lietuvoje laikinei veikę NKVD-MGB kariuomenės daliniai

Mūsų šalis pokario metais buvo tapusi tokio masto kovos arena, kad su-traukė ir kaimyninėse šalyse dislokuotus NKVD-MVD-MGB kariuome-nės pulkus. Be to, į Lietuvą atlikti „praktikos“, t. y. kovoti, suvažiuodavo, ko gero, visų SSRS NKVD-MGB mokyklų kursantai. Iš pradžių sovietai, okupavę naujas šalis, NKVD divizijas išdėstė atsižvelgdami į šalies plotą (Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje - po diviziją, Gudijoje - trys divizijos ir t.t.), bet vėliau, ypač pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, pulkai buvo per-dislokuoti ir nemažai jų ilgiau ar trumpiau pasilikdavo Lietuvoje.

Buvo dvi tų „užklydėlių“ mūsų šalyje buvimo formos. Dažniausiai vi-sas pulkas, būdamas pavaldus liaudies komisarui J. Bartašiūnui, kovoda-vo Lietuvoje. Vėliau toks pulkas paprastai įsiliedavo į 4-ąją ŠD. Antra for-ma buvo tokia: kaimyninėje ar net tolimesnėje šalyje dislokuota NKVD-MGB divizija ar pulkas kuriam laikui „komandiruodavo“ į Lietuvą savo pulką, batalioną ar kuri kitą padalinį.

Be abejo, Lietuvoje laikinai veikusių čekistinės kariuomenės dalinių buvo daugiau negu čia minima. Tų dalinių ataskaitos plaukė į jų divizijų štabus, o Lietuvoje likusiose čekistų suvestinėse jie minimi tik prabėgomis ir, ko gero, ne visi. Daugiausia įvairių dalinių ir padalinių, neįeinančių į aprašomus junginius (frontų užnugario apsaugos kariuomenę, 4-ąją divi-ziją ir kt.), Lietuvoje veikė 1944-1946 m., bet kai kurie į mūsų šalį būda-vo permetami net iki 1952 m., kai okupantai galutinai palaužė aktyvų par-tizanų pasipriešinimą.

Turėdami duomenų iš Rusijos karo archyvo, žinome beveik apie visas NKVD-MVD-MGB vidaus kariuomenės divizijas ir pulkus, kur ir kada jie veikė. Tačiau, neturėdami kariuomenės vadų įsakymų, nežinome, ko-kiais tikslais buvo sudaryti, o vėliau išformuoti kai kurie pulkai. Vienas iš tokių pulkų, neįėjusių į 4-osios ŠD sudėtį, nors veikė pačiame Vilniuje, buvo 266-asis ŠP. Jis sukurtas 1944 m. gruodžio mėn., išformuotas 1945 m. gruodžio mėn. Pulko štabas visą laiką buvo Vilniuje.

Šio pulko, kaip ir vėliau jį pakeitusio 261-ojo ŠP, du batalionai - 1-asis ir 2-asis - bei spec. dalys saugojo svarbiausius pastatus Vilniuje. Paprastai saugodavo vienas batalionas, o kitas būdavo čekistinės vadovybės rezerve. Su partizanais tiesiogiai kovojo tik 3-iasis batalionas¹, todėl tų kovų rezultatai nėra įspūdingi. Antai 1945 m. rugsėjo 1-15 d. 3-iasis batalionas nuveikė tokius „darbus“²:

Rugsėjo	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	Iš viso
Nukauta partizanų	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Suimta:																
ryšininkų	4	3	3	3	_____											13
rėmėjų	3	2	2	1	5	-		2	2	1	_____				18	
žvalgų	1															1
Pasidavė partizanų	2	2	1	-	2			-	-	-	-	-	-	-	-	14
Suimta:																
partizanų	-	2	2	5	-	1	-	-	2	2	3	-	-	-	-	17
dezertyrų	-	1	1	_____											2	
chuliganų	-	7	7												14	
spec. kontingento	-	-	1	-	-	-	-	85	-	-	-	-	-	-	-	86
išdavikų	1															1
Legalizavosi partizanų								18	2	3	-	5	-	-	-	28
Suimta AK narių	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Suimta KR (kontrevoliucinio) elemento	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	5

Kartais prireikus į kovą būdavo metamas ir šio pulko 2-asis batalionas. Taip įvyko, kai tų pačių metų rugpjūčio 5 d. partizanai Daugų valsčiuje nužudė 17 okupantų rėmėjų ir informatorių, Onušio valsčiuje tą pačią naktį - 21. Gen. P. Vetrovas, J. Bartašiūno pavaduotojas kariuomenės reikalams, nutarė surengti operaciją Onušio valsčiuje 266-ojo ŠP 2-ojo bataliono ir I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos junginio mokomosios ko-

mandos jėgomis, o Daugų valsčiuje - 3-iojo bataliono jėgomis. Nutarta tose apylinkėse, kur įvykdyti mirties nuosprendžiai, iš karto suimti visus žinomus partizanų rėmėjus. Čekistai manė, jog šie mirties nuosprendžiai - tai atsakas už ištremtas partizanų šeimas³. Iš tiesų taip ir galėjo būti, nes prieš ištremiant turėdavo būti apiforminami trėmimo dokumentai: keli vietos gyventojai pasirašydavo liudijimą, kuriame būdavo išdėstomi tremiamųjų „nusikaltimai“. Partizanai be pasigailėjimo baudavo tuos, kurie pasirašydavo tokius dokumentus. Įvykdžius mirties nuosprendį čekistai į tas vietas mesdavo dideles kariuomenės jėgas, kurioms būdavo įsakyta tol ieškoti partizanų, kol bus surasti. Tai žinodami partizanai kartais per vieną naktį įvykdėdavo kelis ar keliolika mirties nuosprendžių. Po tokių „Baltramiejaus naktų“ čekistai nežinodavo, į kurią pusę pulti, kur ir ko ieškoti.

Matyt, apie 266-ojo ŠP karius Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojas mjr. Smirnovas išsiuntė telegramą savo viršininkui plk. I. Rudykai. Joje rašoma: „Rugsėjo 12 d. 23 val. į pietus nuo Žalmiškių (?) Dainavos apylinkėse maždaug 90 žmonių gauja apsupo grupę kareivių ir naikintojų, iš viso 14 žmonių, 3 iš jų nužudė, 1 sužeidė, vienas prasiveržė iš apsupties, yra Žiezmaruose. Kiti kaunasi. Prašau tuoj pat padėti - atsiųskite kariuomenę iš Vilniaus“⁴. Neaišku, kuo tos kautynės baigėsi, apie jas duomenų nepavyko rasti. Kitame dokumente rašoma, kad 50 partizanų (o ne 90, kaip telegramoje; čekistai labai dažnai perdėdavo partizanų skaičių, matyt, norėdami padidinti savo nuopelnus) buvo ieškoma iki spalio 14 d., bet nepavyko rasti.

266-ojo ŠP 3-iasis batalionas rugpjūčio antroje pusėje veikė Daugų, Semeliškių, Žiez marių ir Žaslių valsčiuose, rugsėjo mėn. - Butrimonių, Birštono ir Jiezno valsčiuose. Prieš išformavimą 1945 m. lapkričio 5 d. 261-asis ŠP iš 266-ojo ŠP perėmė Jiezno, Birštono, Butrimonių, Stakliškių valsčių apsaugą, o 26Tj-ojo ŠP 3-iasis batalionas grįžo į Vilnių⁵. Lapkričio 14 d. 266-ojo pulko įgulą Kaišiadoryse, Žiez mariuose ir Žasliuose pakeitė 261-ojo pulko kariai⁶. Nuo tos dienos vietoj 266-ojo pulko veikia 261-asis, nors iki lapkričio 21 d. naujo pulko vadu lieka senasis - pplk. Gagarkinas, ir tik vėliau juo paskiriamas Zakurdajėvas. 261-ojo ŠP 2-asis batalionas įkūrė įgulas: 2-ojo ŠB štabas, kulkosvaidininkų ir ryšininkų būriai, 6-oji šaulių kuopa - Kaišiadoryse, 4-oji - Žiez mariuose, 5-oji - Žasliuose⁷.

338-ojo PP štabas 1945 m. sausio 14 d. buvo Ariogaloje, batalionai buvo išsidėstę, matyt, netoli Kauno. Lietuvoje veikė iki 1945 m. pabaigos, o vėliau buvo nusiųstas į Žežuvą, ten įsiliejo į 64-ąją diviziją, dislokuotą

Lenkijoje. Būdamas mūsų krašte, kurį laiką buvo pavaldus I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos kariuomenei.

Kaip minėta, Gudijoje 1945 m. buvo dislokuotos trys NKVD kariuomenės divizijos: 6-oji, 7-oji, 10-oji (6-osios divizijos štabai pokario metais buvo Vileikoje ir Ašmenoje, divizija suformuota 1942 m., išformuota 1945 m. spalio mėn.; 7-oji motošaulių divizija su štabu pokario metais Minske buvo suformuota 1942 m., performuota 1951 m. rugsėjo 13 d.; 10-oji divizija išformuota 1946 m. birželį). Visų šių divizijų dalys ar padaliniai, o 10-oji divizija dažnai visos sudėties (minint šią diviziją kartais nenurodomi jos padaliniai, ji tiesiog vadinama 10-ąja divizija), visą jų gyvavimo laiką kovojo Lietuvoje, daugiausia jos rytinėje dalyje ir Dzūkijoje.

10-oji ŠD kartu su I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos pulkais, 34-uju MŠP, 135-uju ŠP (priklausė, matyt, 6-ajai divizijai, štabas buvo dislokuotas Molodečne, Gardine) bei 262-uju ŠP (neaišku, kuriai - 4-ajai ar 7-ajai- divizijai tuo metu priklausė, štabas buvo Vileikoje; šis pulkas 1946 m. kovo 19 d.-gruodžio 31 d. priklausė 4-ajai divizijai, buvo dislokuotas Ukmergėje, po to išformuotas) 1945 m. birželio-liepos mėn. veikė Vilniaus operatyviniame sektoriuje⁸. Šie „pagalbininkai“ nuo birželio 10 d. iki liepos 18 d. sulaukė 749 žmones ir nukovė 12 partizanų⁹. Per Vilniaus operatyviniame sektoriuje (Trakų, Vilniaus, Alytaus apskritys) liepos 7-17 d. įvykdytą didžiulę operaciją „svetimieji“ daliniai - 266-asis, 262-asis pulkai bei 10-oji divizija - nuveikė dar daugiau: trys I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos pasienio pulkai nukovė 15 partizanų, suėmė 642 žmones, o minėti daliniai - atitinkamai 12 ir 767¹⁰. Liepos 10 d. 10-osios ŠD kariai sulaukė 6 partizanus, 4 rėmėjus, 6 įtartinus asmenis¹¹.

6-osios divizijos 136-asis pulkas (suformuotas 1942 m., išformuotas 1945 m. lapkritį, štabas - Ašmenoje) 1945 m. sausio 7 d. vykdė operaciją į pietryčius nuo Rūdninkų girios. Šios operacijos metu suėmė 319 besislapstančiųjų nuo tarnavimo RA, iš jų 2 nušovė¹².

Be abejo, daugiau ar mažiau aktyviai Lietuvos žemėje kovojo trečia Gudijoje dislokuota vidaus kariuomenės divizija - 7-oji. Tačiau žinoma tik tiek, kad jos 287-ojo ŠP 2-asis batalionas Lietuvoje veikė 1947 m. kovo-spalio mėn., o visas 284-asis ŠP 1948 m. birželį mūsų šalyje vykdė „specialias užduotis“¹³.

Kurį laiką Lietuvoje veikė motorizuotasis 34-asis, 262-asis ir 285-asis šaulių pulkai. Tuo metu jie buvo tiesiogiai pavaldūs NKVD vadams - pirmiausia I. Tkačenkai ir J. Bartašiūnui, o 1946 m. kovo 26 d. įtraukti į

4-ąją diviziją. 34-asis motorizuotu pulku buvo iki 1946 m. pabaigos, vėliau - paprastas šaulių pulkas. Iki perkėlimo į Lietuvą pulkas priklausė Vakarų Gudijoje dislokuotai 10-ajai ŠD (?). Pirmą kartą dokumentuose šis pulkas paminėtas 1945 m. liepos 7 d., kai jis, būdamas pavaldus I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos junginio valdybai, dalyvavo didelėje operacijoje¹⁴. 262-asis ŠP, dar priklausydamas Vakarų Gudijoje dislokuotai divizijai, jau kovėsi su partizanais Ukmergės apskrityje. Įtrauktas į 4-ąją diviziją, vėl buvo dislokuotas ten pat. Išformuotas 1946 m. gruodžio 31 d. 285-asis ŠP į Lietuvą buvo perkeltas iš 56-osios divizijos, dislokuotos, ko gero. Vidurinėje Azijoje. Įkurdintas Biržuose, išformuotas 1946 m. gruodžio mėn. Jo kariai įsiliejo į 353-įjį ŠP.

1946 m. antroje pusėje Lietuvoje įkuriami dar trys pulkai - į Alytaus apskritį iš Rytprūsių perkeliamas 108-asis ŠP, Marijampolėje dislokuojamas naujai sudarytas 353-iasis ŠP, Telšiuose - taip pat naujai sudarytas 354-asis ŠP.

Daug Lietuvoje nuveikė vidaus kariuomenės 63-ioji ŠD, tiksliau - trys šios divizijos pulkai. Divizija buvo suformuota Baltstogėje 1945 m. sausio mėn. iš III Pabaltijo fronto užnugario apsaugos 32-ojo MŠP, 108-ojo PP ir 10-osios divizijos 273-iojo ŠP. Ši divizija paskui frontą ne tik perėjo Vokietiją iki Brandenburgo žemės, bet ir atlydėjo į Sovietų Sąjungą per 300 tūkst. vokiečių belaisvių. 1945 m. spalio mėn., prasidėjus keturiasdešimtmečių ir vyresniojo amžiaus karių demobilizacijai, šią diviziją rengtasi permesti į Lietuvą. Kiekviename pulke numatyta turėti po 1550 karių ir 22 tarnybinius šunis. Pulkai traukė į Lietuvą per Rytprūsius. Nuo 1945 m. rugsėjo 24 d. Karaliaučiuje įsikūrė divizijos vadovybė, Įsrutyje išsidėstė 108-asis ŠP. Spalio 28 d. 32-asis ŠP, o lapkričio 12 d. ir 273-iasis Gdansko vardo ŠP jau buvo Lietuvoje - Šiauliuose, Telšiuose, Tauragėje ir Marijampolėje. Nors ir papildyti beveik tūkstančiu karių iš panaikintos 57-osios NKVD divizijos, šie pulkai iki 1946 m. mažai tenuveikė. Matyt, dėl neveiklumo divizijos vadas plk. Ignatovas buvo atleistas iš pareigų ir jį pakeitė plk. Babincevas. Nuo 1946 m. sausio mėn. divizijos pulkai pradėjo aktyviai dalyvauti kovose su mūsų partizanais. 1946 m. vasarą divizijos vadovybė buvo perkelta į Estiją, ten ji gavo 138-ąjį ir 260-ąjį ŠP, iki tol kovojusius Latvijoje (divizija galutinai išformuota 1946 m. gruodžio mėn.; po to Estijoje liko vienas - 260-asis - pulkas), o buvę 63-iosios divizijos pulkai - 32-asis ir 273-iasis - įsiliejo į 4-ąją diviziją. 108-asis ŠP taip pat buvo trumpam (1946 m. spalio-gruodžio mėn.) įkurdintas Alytaus ir Lei-

palingio apylinkėse - ten jis sudarė septynias įgulas, - o vėliau performuotas į 562-ąją atskirąją ŠB ir išvyko iš Lietuvos¹⁵. I. Tkačenka, J. Bartašiūnas ir D. Jefimovas viename iš savo raštų, konstatavę, jog prastai dirbama su legalizavusiais partizanais, tarp įvairių žinybų bei dalinių mini ir 63-iąją diviziją¹⁶. Ši divizija minima ir kitame tų pačių asmenų pasirašytame dokumente, kuriame rašoma, jog 1943 m. vasarą partizanai pakeitė taktiką: neatidavę ginklų legalizavosi (minima, jog tokių partizanų iki 1945 m. pabaigos buvo 40 tūkst.), o jų branduolys išsiskirstė mažomis grupelėmis ir nelegaliai slapstosi¹⁷. Daugiau iš dokumentų žinoma apie 273-iojo ŠP 2-ojo bataliono veiklą Marijampolės apskrityje 1945 m. gruodžio 25 d.-1946 m. kovo 10 d. 1945 m. gruodžio 16 d. bataliono kariai buvo išsidėstę taip: 95 kariai - Kazlų Rūdoje, 75 - Griškabūdyje, 39 - Pilviškiuose, 25 - Vilkaviškyje, 15 - Kybartuose. Per minėtą laikotarpį jie nukovė 6 partizanus, sulaukė 410 žmonių, iš jų net 217 - neva partizanų, bet iš jų pamė tik vieną kulkosvaidį, 48 šautuvus ir 6 granatas¹⁸.

Apie Latvijoje dislokuotos 5-osios ŠD veiklą Lietuvoje žinome nedaug. Kai 4-osios ŠD keturi pulkai - 285-asis, 25-asis, 137-asis ir 262-asis-1946 m. liepos 10 d. surengė didžiulę Biržų girios šukavimo operaciją, 5-osios divizijos kariai sudarė užtvaras ties Nemunėliu (Memeliu, kaip rašė čekistai), kad Lietuvos pusėje prispausti partizanai nepersikeltų į Latvijos miškus¹⁹. Nemunėlio ilgis su visais vingiais Biržų girios ruože yra apie 40 km. Jei manytume, kad užtvarose kariai po du buvo išdėstyti kas 100 metrų, tai tokio ruožo apsaugai reikėjo apie 800 karių. 1948 m. gruodžio mėn. rašytoje ataskaitoje tarp aštuonių šaulių pulkų, priklaususių 4-ajai divizijai, minimas ir 24-asis ŠP, įėjęs į 5-osios divizijos sudėtį. Šis pulkas minimas ir 1949 m. sausio mėn. - tada jis „šefavo“ Kretingos apskrities kolūkius²⁰. Iš to galima daryti išvadą, kad 24-asis ŠP, arba, tiksliau, jo padaliniai, Žemaitijoje kovojo ne vieną mėnesį. Kai 1951 m. balandį iš 2-osios Lietuvoje dislokuotos divizijos buvo paimti trys pulkai - 25-asis, 137-asis ir 273-iasis - ir perduoti pasieniečiams, į likusį be vidaus kariuomenės plotą pasislinko 4-osios divizijos kariai, tačiau to, matyt, nepakako, į Šiaurės Lietuvą ir Žemaitiją - Šiaulių, Biržų, Tauragės, Telšių apylinkes - 1951 m. rugsėjo mėn. atvyko II skyriaus (buvusios 5-osios divizijos) 3-iojo ir 2-ojo būrių apie 300 karių²¹. Kiek jie Lietuvoje buvo ir ką nuveikė - neaišku.

1945 m. gruodžio 31 d. (Naujųjų metų išvakarėse!) Prienų apylinkėse Ašmintos kaime veikė jungtinis 3-iosios ŠD 80 karių būrys, kuris sulaukė

4 partizanus²². Atrodo, jog 3-ioji NKVD šaulių divizija tuo metu buvo dislokuota Karelijoje. Tad net iš tokios tolimos į mūsų šalį būdavo siunčiami čekistų kariai!

Iš Lietuvoje veikusių vidaus kariuomenės dalių sąrašo žinoma, kad mūsų šalyje kurį laiką veikė dar keli pulkai, tačiau jų veiklos pėdsakų dokumentuose nepavyko užtikti. Antai Kaune (ir, matyt, jo apylinkėse) veikė 307-asis ŠP, įėjęs į 23-iąją šaulių brigadą. 139-asis ŠP, priklausęs Gudijoje dislokuotai 6-ajai ŠD, kurį laiką veikė Vilniuje ir jo apylinkėse. Lietuvoje 1947 m. veikė ir vienas 260-ojo ŠP (iš Estijos 1946 m. perkelta į Latviją) batalionas, o 1948 m. jau visas pulkas kovojo mūsų šalyje. Vėliau jis buvo gražintas į Estiją, bet 1950 m. jo padaliniai vėl buvo Latvijoje²³. Dokumentuose minima ir 25-oji ŠD, kurios 8-asis pulkas kartu su sribais

1946 m. kovo 3 d. Valkininkų valsčiuje sudarė operatyvinę karinę grupę. Ta grupė mūsų šalyje nukovė 4 partizanus²⁴. Iš kur ši divizija - neaišku. Partizaninio karo laikotarpiu mūsų šalyje galėjo būti ir daugiau čekistinės kariuomenės dalinių bei jų padalinių. Antai viename gen. M. Byčkovskio pranešime rašoma, jog 1945 m. lapkričio mėn. į Klaipėdos operatyvinį sektorių buvo atvykęs kažkoks 73-iasis ŠP. Detaliau apie visus dalinius, kovojusius Lietuvoje, bus galima sužinoti tik gerokai padirbėjus Maskvos archyvuose.

Į Lietuvą dėl įvairių priežasčių - siekiant sustiprinti karines pajėgas, atlikti stažuotę, o gal ir dėl kitko - per visą partizaninio karo laikotarpį nuolat buvo siunčiami įvairių NKVD-MGB mokyklų kursantai. 1946 m. pradžioje Alytaus apskrityje, be 34-ojo MŠP, veikė Saratovo karo mokyklos kursantai ir karininkai bei MVD Maskvos karininkų tobulinimosi mokyklos klausytojai, laikinai komandiruoti į tą apskritį²⁵. MVD-MGB Saratovo mokykla 1946 m. gruodžio 22 d.-1947 m. vasario 24 d., t. y. daugiau kaip du mėnesius, buvo komandiruota į Lietuvą, kovojo su partizanais Alytaus ir Šiaulių apskrityse. Šios mokyklos medicinos skyrius buvo įsikūręs Merkinėje²⁶. Kaip aiškėja iš 1975 m. rašyto pasienio kariuomenės mjr. V. Nosovo raporto, jis, būdamas MVD Leningrado mokyklos kursantu, 1946 m. gruodžio 24 d.-1947 m. kovo 1 d., t. y. 66 dienas, Ukmergės apskrityje kasdien kovojo su partizanais. Kiek tų emvėdistų leningradiečių buvo - neaišku, tik nurodoma, kad V. Nosovas sąrašė buvo 76-tas²⁷. Kitame rašte nurodoma, jog ta pati ar kita SSRS MVD Leningrado karo mokykla mūsų krašte buvo 1947 m. sausio 5 d.-vasario 11d. Per tą laiką įvykdė 60 čekistinių karinių operacijų, iš jų Panevėžio apskrityje - 20, Kė-

dainių - 19, Ukmergės - 21. Iš viso buvo atvykę 570 kursantų, iš jų Panevėžio apskrityje dislokuota 218, Kėdainių - 174, Ukmergės - 174. 1947 m. vasario 1-11 d. kursantai buvo išsidėstę įgulomis ir saugojo rinkimų apylinkių būstines²⁸. 1947 m. sausio mėn. Kupiškio valsčiuje veikė MVD Ordžonikidzės karo mokyklos 3-iasis divizionas. Mokyklos kursantai sausio 22 d. sušaudė niekuo dėtus Kupiškio valsčiaus Didžiagraščių kaimo gyventojus P. Kiburį, Juknevičių ir Skaržų. Nusikaltimas įvykdytas įsakius šios mokyklos partinės organizacijos sekretoriui j. ltn. J. Terechovui²⁹.

Be abejo, Lietuvoje veikė ir ypatingosios paskirties būriai. Visa NKVD-MVD-MGB vidaus kariuomenė buvo ypatinga, tai, ką ji darė, buvo įvardijama kaip „specialios užduoties vykdymas“. Taip būdavo vadinama ginkluota kova su mūsų partizanais bei teroro akcijos, tokios kaip trėmimai. Tačiau ir šioje kariuomenėje būdavo atrenkami kariai ir iš jų suformuojami ypatingi specialūs padaliniai. Vėliau Sovietijoje jie virto specnazu ir OMON'u. Ką tie būriai veikė partizaninio karo laikotarpiu, galima tik spėlioti, nes apie juos dokumentų nerasta; be abejo, tai buvo teroristiniai būriai. Viename dokumente rašoma, kad F. Judinburas 1945-1946 m. buvo SSRS NKVD ypatingosios paskirties būrio viršila ir 1945 m. dviem mėnesiams buvo komandiruotas į Lietuvą³⁰. Kad toks būrys priklausė 36-ajam motošaulių pulkui, mini prof. H. Struodas. Šis būrys 1944-1951 m. veikė Latgaloje ir Rygoje, vadinosi „ypatingosios paskirties ypatingąja komanda“*. 1951 m. šioje komandoje buvo 315 karių³¹. Minima, kad 1949 m. pradžioje Kaune stovėjo 3-iasis atskirasis specialus divizionas³². Nuo kada iki kada šis divizionas buvo Lietuvoje, ką veikė - neaišku. Specialius divizionus turėjo pasieniečiai (jų Lietuvos pasienio apygardoje buvo du).

Įdomu, kad viena NKVD divizija - 57-oji - buvo suformuota Lietuvoje (aišku, ne iš lietuvių), bet ji Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto nio-kojimuose nedalyvavo. Divizijos štabas įkurtas 1944 m. pabaigoje, o trys pulkai - 369-asis, 370-asis ir 371-asis- suformuoti 1945 m. sausio mėn. Gaižiūnų poligone. Po to divizija buvo nusiųsta į Rytprūsius, kur kartu su kitomis NKVD kariuomenės dalimis bei RA daliniais kankino ir terorizavo vokiečius bei vietos gyventojus. Žudynės ir teroras buvo toks baisus, kad visi to krašto likę gyvi gyventojai pabiro po įvairias šalis, daug jų duoneliaudami pokario metais traukė ir per Lietuvą. Ta divizija, matyt, atlikusi savo „darbą“, gyvavo tik iki 1945 m. spalio mėn. ir buvo išfor-

* *Osobaja komanda osobovo naznačeni-ja, OKON,*

muota. Divizijos štabas buvo įsikūręs Įsrutyje, vėliau - Karaliaučiuje, jos 369-ojo SP štabas buvo Tilžėje, 270-ojo - Įsrutyje, vėliau Gumbinėje, 371-ojo - Rastenburge³³.

Ne visose savo čekistinės veiklos srityse susigaudę ir patys saugumiečiai. Matyt, tarp daugybės kariuomenės veiklą atspindinčių dokumentų pradingdavo ne tik pavienių žmonių, bet ir išties čekistinių grupių dokumentai. Antai 1982 m. į LSSR KGB kreipėsi pasienio kariuomenės mjr. A. Sujevas, jis teigė, kad su grupe Taškento čekistų 1948 m. vasario i pabaigoje buvo komandiruotas kovoti su partizanais Širvintų rajone, ten išbuvo iki 1948 m. gegužės 4 d. Jam buvo atsakyta, kad duomenų apie tos čekistinės grupės buvimą Lietuvoje nerasta³⁴. S. Bajarkinas 1983 m. rašė į LSSR KGB, jog jis 1945 m. sausio-spalio mėnesiais tarnavo kulkosvaidininku 253-iajame šaulių atsarginiame pulke ir dažnai dalyvaudavo mūšiuose su partizanais. Jam iš KGB kadru skyriaus atsakyta, kad toks pulkas kovose nedalyvavo³⁵.

Taigi istorikams dar teks padirbėti norint išsiaiškinti, kokie sovietų daliniai niokojo Lietuvos žemę.

¹ LYA, f. 1, ap. 18, b. 101. 1. 2.

² Ibid., 1. 15-27.

³ Ibid., 1. 1.

⁴ Ibid., b. 100, 1. 71.

⁵ Ibid., 1. 91.

⁶ Ibid., b. 101, 1. 42.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid., b. 99, 1. 262.

⁹ Ibid., b. 97, 1. 63.

¹⁰ Ibid., 1. 64.

¹¹ Ibid., ap. 3, b. 810, 1. 218.

¹² Ibid., b. 807, 1. 12.

¹³ RVKA, f. 38650. ap. 1, b. 313, 1. 14.

¹⁴ LYA, f. 1. ap. 18. b. 97. I. 57-69.

¹⁵ *Genocidas ir rezistencija*. Nr. 1. p. 177—178.

¹⁶ LYA, f. 1, ap. 18, b. 4, I 206.

¹⁷ Ibid., b. 41. I. 10-15.

¹⁸ Ibid., b. 25, 1. 21. 25.

¹⁹ Ibid., ap. 3, b. 1045. 1. 76.

²⁰ LVOA, f. 1771, ap. 190. b. 7, 1. 13.

²¹ LYA, f. 1. ap. 3, b. 829. I. 34.

²² Ibid., b. 739, I 1.

²³ *Genocidas ir rezistencija*. Nr. 1, p. 181.

²⁴ LYA, f. 1, ap. 18, b. 24, I. 240.

²⁵ Ibid., ap. 3, b. 244. 1. 174.

²⁶ VRMA, f. 10, ap. 144, b. 7, 1. 73-75.

²⁷ Ibid., ap. 105, b. 3, 1. 1.

²⁸ Ibid., ap. 154, b. 119, 1. 13.

²⁹ LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 293, I. 50.

³⁰ VRMA, f. 10, ap. 10, b. 100, I. 193.

³¹ H. Slrods, *Latvijas nacionāla partizānu karš, 1944-1956*, p. 316.

³² LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 7, 1. 15.

³³ RVKA, 1918-1960 metų archyvinų fondu sąrašas.

³⁴ VRMA, f. 10, ap. 139, b. 113, 1. 192.

³⁵ Ibid., ap. 144, b. 7, 1. 4.

Raudonosios armijos kariai kovose su partizanais

Partizanai stengėsi nestoti į kautynes su vidaus kariuomene. Dar labiau jie vengė liesti Raudonosios armijos dalinius. Tačiau RA daliniai, ypač Antrojo pasaulinio karo metu, savo vadovybės nurodymu dalyvaudavo tiek valant iš užfrontės vadinamąjį „nusikalstamą elementą“, tiek kovose su partizanais.

Kad RA daliniai privalo kovoti su mūsų partizanais, aiškiai nurodyta Baltarusijos ir Lietuvos karinės apygardos vadų 1945 m. kovo 27 d. įsakyme kariuomenei. Šio įsakymo preambulėje rašoma, kad Vakarų Gudijoje ir Lietuvoje yra partizanų dalinių, bet RA daliniai su jais kovoja chaotiškai, savo veiksmų nederina su NKVD organais. Įsakymą sudaro penki straipsniai, trečiasis skamba taip: „Įgulų viršininkams, miestų komendantams, junginių ir dalinių vadams savo dislokacijos vietoje išvalyti minimalią 10 km zoną ir nuolat ją stebėti. Kad būtų surasti banditiški elementai, dezertyrai, sistemingai ir organizuotai ne rečiau kaip 2 kartus per mėnesį vykdyti gaudynes, šiuo tikslu pasitelkti kuo daugiau karinių dalinių ir įstaiigų, suderinti savo planus su partiniais, sovietiniais ir NKVD organais. Nuolatinėje parengtyje laikyti ginkluotą komandą (dalinį), galinčią greitai pasirodyti ir veikti ten, kur prireiks“¹. Šis įsakymas RA dalims suteikė teisinį pagrindą veikti prieš partizanus. Neatrodo, kad frontininkai veržėsi dalyvauti enkavedistų rengiamose taikių žmonių skerdynėse ir rizikuoti savo gyvybėmis (norint RA dalinį panaudoti kovose su partizanais, reikėjo gauti Generalinio štabo sutikimą), tačiau retsykais, tiek prieš pasirodant šiam įsakymui, tiek ir vėliau, didesni ar mažesni RA daliniai kovėsi su partizanais.

Kaip matyti iš LSSR NKVD OBB viršininko pavad. pplk. Vasiljevo 1945 m. balandžio 16 d. pranešimo J. Bartašiūnui, kai Šilavoto, Igliškėlių ir Gudelių apylinkėse (Marijampolės aps.) balandžio 12-15 d. buvo vykdoma operacija, kurioje dalyvavo 1000 pasieniečių, čekistams nepavyko į ją įtraukti 14-ojo šaulių korpuso, kuris tuo metu bazavosi Marijampolės ap-

skirtyje. Pasak čekisto, tai įvyko todėl, „kad dalyvauti operacijoje korpuso vadovybei uždraudė Raudonosios armijos Generalinis štabas“².

Kad čekistai visą laiką stengėsi kovai su partizanais pasitelkti RA dalinius, rodo I. Tkačenkos ir NKVD kariuomenės Pabaltijo apygardos vado gen. mjr. Golovkos 1945 m. lapkričio 3 d. pasirašytas įsakymas NKVD kariuomenei šaulių pulkų vadus skirti operatyvinių sektorių viršininkų pavaduotojais kariuomenės reikalams. Šio įsakymo antrojo paragrafo antroje skirsnyje rašoma, kad tie pavaduotojai „turi dėmesyje (*imejut vvidu*) Raudonosios armijos dalinius, esančius savo sektoriaus teritorijoje, ir su jais organizuoja sąveiką kovojant su banditizmu ir palaikant revoliucinę tvarką“³.

RA daliniai kovoje su partizanais buvo panaudojami ir karui pasibaigus, nes dar metus - iki 1946 m. liepos mėn. - Lietuvoje buvo karo padėtis. Esant karo padėčiai, bet kuris karinis dalinys galėjo būti siunčiamas į karines operacijas; būtent tokios buvo operacijos prieš mūsų partizanus.

Siekdami RA dalinius įtraukti į partizaninį karą, čekistai turėjo dar vieną svertą. Kiekviename RA dalinyje buvo čekistų „Smeršo“ kontržvalgybininkų, kurie, būdami pavaldūs vyriausiesiems čekistų organams, noriai padėdavo savo kruvinos gildijos nariams. Kai buvo organizuojamas anksčiau minėtas partizanų puolimas Marijampolės apskrityje ir čekistams nepavyko gauti 14-ojo šaulių korpuso paramos, jiems sutiko padėti 13-ojo priešlėktuvinės gynybos kariuomenės korpuso „Smeršo“ viršininkas pplk. Siniševas, žadėjęs atsiųsti iki 200 karių⁴.

Čekistai naudodavosi kiekviena proga įtraukti ir RA dalinius į kovą su partizanais. Tai gerai matyti ir iš I. Tkačenkos 1945 m. prieš spalio šventes (tiksliai data nenurodyta) operatyvinių sektorių viršininkams rašyto rašto apie tai, kad artėjant minėtoms komunistų šventėms visuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose esančioms Vakarų fronto priešlėktuvinėms dalims fronto vadas gen. plk. Žuravliovas ir šio fronto „Smeršo“ viršininkas plk. Lesnovas įsakė sukurti iš kariškių operatyvines grupes, kurios padėtų likviduoti partizanų būrius. I. Tkačenka nurodo: 1) susisiekti su fronto „Smeršu“ ir pasikeisti informacija; 2) prireikus sudaryti bendras operatyvines grupes partizanų būriams sunaikinti; 3) prašyti skirti automatininkų švenčių eisenoms apsaugoti ir patruliuoti; 4) tartis dėl sulaikytų žmonių⁵. Taigi mūsų partizanai, ypač prieš komunistų šventes, galėjo laukti ne tik čekistinės kariuomenės įgulų, bet ir RA kariškių smūgių.

Du didžiuliai užfrontės valymai, kuriuose dalyvavo daug RA dalių ir kurie užfiksuoti dokumentuose, vyko dar frontui esant Lietuvoje. Pirmasis valymas įvyko 1944 m. rugsėjo 1-6 d., kai frontas keliems mėnesiams buvo sustojęs Žemaitijoje. Tada RA vadovybė, nurimus fronto mūšiams (vokiečiai jėgų turėjo tik nedideliems kontrpuolimams, o rusai kaupė jėgas), dalį dalinių atitraukė nuo fronto ir viską pakeliui kratydami (miškus, sodybas, miestelius ir kt.) pasislinko iš vakarų į rytus apie 50-70 km, o toliau iki sienos su Gudija valymą tęsė NKVD daliniai⁶.

Antras didelis Lietuvos valymas įvyko 1944 m. gruodžio 1-10 d., jame kartu su NKVD kariuomene taip pat dalyvavo daug RA dalinių. Operacijoje dalyvavę čekistai ir kariai slinko taip pat iš vakarų į rytus nuo pajūrio (tuo metu frontas Lietuvoje laikėsi tik ties Klaipėda) iki Kauno ir Kėdainių ruožo⁷. (Plačiau apie šiuos valymus rašoma skyriuje apie III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomene).

Tiesioginių RA dalinių ir partizanų susidūrimų čekistų dokumentuose užfiksuota ne tiek daug. Yra žinoma, kad RA 208-asis atsarginis pulkas 1944 m. rugsėjo 18-19 d. šukavo mišką 15 km į šiaurės rytus nuo Vilniaus. To šukavimo metu kariai suėmė 141 žmogų, iš jų vėliau 74 paleido, 11 atidavė NKVD, 55 atsivedė į pulką⁸. Kai 120-130 partizanų būrys Lelekanco (Lelikonių?) apylinkėse, 28 km į pietryčius nuo Ukmergės, kovėsi su Giedraičių sribais, „netiksliais duomenimis“, buvo nukauta 18 partizanų. Sribų nukauta 4, tiek pat ir sužeista. Partizanai pasitraukė į Adamavo (?) pusę, 30 km nuo Ukmergės. Juos persekioti

1945 m. kovo 19 d. ėmėsi 137-ojo ŠP 2-osios šaulių kuopos 50 karių, vadovaujami kuopos vado lt. Sidorovičiaus, ir 53-iojo atsarginio pulko 60 karių. Pastarieji atvyko iš Ukmergės⁹. 1945 m. rugpjūčio 6 d. vykdant operaciją dabartinio Prienų rajono teritorijoje dalyvavo 2350 NKVD kariuomenės karių; jiems talkino, sudarę užtvarą Mačiūnų kaimo, Prienų, Balbieriškio ir Mockų kaimo ruože, Prienuose dislokuotas RA 22-asis ŠP (visas pulko pavadinimas sunkiai iššifruojamas - GVOLSP (rusų k.))¹⁰. Kai 1946 m. vasario 12 d. 268-asis ŠP vykdė operaciją prieš partizanus Kauno apskrities Vaišvydavos miške, jam taip pat talkino RA daliniai¹¹.

Bene didžiausias RA dalinių „nuopelnas“ kovoje su partizanais buvo tas, kad jie saugojo rinkimų apylinkes. Partizanai, būdami Nepriklausomybės idėjos skelbėjai ir saugotojai, priešinosi kiekvienai sovietinimo ar nutautinimo apraiškai. Ypač smarkiai buvo priešinamasi sovietiniams rinki-

mams, o vėliau - kolūkių kūrimui. Rinkimais okupantai tarsi pagrindė teisinių Lietuvos pavergimą, kolūkiais - ekonominį.

Smarkiausiai buvo priešinamasi 1946 m. vasario 10 d. įvykusiems rinkimams. Tam buvo kelios priežastys: pirma, buvo renkamas ne Lietuvos organas, o SSRS Aukščiausioji Taryba ir tais rinkimais tarsi norėta įteisinti okupaciją; antra, tuo metu partizanai buvo labai stiprūs, o mūsų žmonės dar nelabai okupantų išvarginti, ir trečia, tai buvo pirmieji rinkimai antrą kartą okupavus Lietuvą. Beje, tai, kad šių rinkimų rezultatai buvo suklastoti, galima dokumentaliai įrodyti (to jau neįmanoma padaryti kalbant apie kitus sovietų organizuotus rinkimus). Mat tiek prieš rinkimus, tiek po rinkimų okupantai ir kolaborantai buvo gerokai sutrikę ir todėl ne viską „švariai“ atliko. Bet mus šį kartą domina, kiek prie šių, taip pat ir kitų rinkimų „stūmimo“ yra prisidėję RA daliniai. Tiems pirmiesiems rinkimams „aptarnauti“, neskaitant ginkluotų aktyvistų bei milicininkų, buvo skirta 21 tūkst. karių - RA, NKVD kariuomenės, operatyvininkų bei sribų. Suskirstyti į grupes po 8-12 žmonių, jie saugojo kiekvieną Lietuvoje buvusią rinkimų apylinkę (išskyrus penkių miestų, kur jas saugojo milicija). Viename iš Lietuvos čekistų vadų - I. Tkačenkos, J. Bartašiūno ir D. Jefimovo - raštų sakoma, kad tarp tų 21 tūkst. karių 4342 buvo iš RA dalių¹². Tuo tarpu kitame rašte Pabaltijo karinės apygardos štabo viršininkui gen. ltn. Vaškevičiui (rašta patvirtino apygardos vadas armijos gen. I. Bagramianas bei Karo tarybos narys gen. ltn. Rudakovas) nurodoma, jog rinkimų būstinėms saugoti turi būti skirta 3710 karių¹³. Gali būti, kad marionetinė Lietuvos valdžia paprašė skirti papildomai karių ir jie buvo paskirti. Pagal tą raštą rinkimų būstinėms saugoti skyrė karių tokios dalys:

Karinės dalys	įgulos	Kariai	Apskritys
16-oji lietuviškoji divizija	97	970	Rokiškio, Biržų, Panevėžio, Švenčionių, Trakų
21-oji artilerijos divizija	27	270	Ukmergės
35-asis PAL (?)	23	250	Kėdainių
51-osios gvardijos divizijos 154-asis ŠP	9	90	Joniškio
332-oji ŠD	27	270	Šiaulių
46-oji gvardijos ŠD	13	130	Kretingos
119-oji gvardijos ŠD	33	380	Tauragės
71-oji gvardijos ŠD	38	380	Kauno
9-oji gvardijos ŠD	50	500	Marijampolės, Vilkaviškio
166-oji ŠD	47	470	Lazdijų, Vilkaviškio
Iš viso	364	3710	

Taigi tuo metu Lietuvoje buvo mažiausiai devynios RA šaulių divizijos ir keletas pavienių pulkų. O tai - apie 40-60 tūkst. karių. Šis sąrašas tikriausiai neišsamus, nes yra žinoma, kad 1945 m. spalio mėn. Šalčininkų apylinkėse buvo išsidėsčiusios kai kurios 48-osios divizijos dalys¹⁴, o Vilniaus apylinkėse - 50-oji šaulių atsarginė divizija. Be to, Lietuvoje buvo gausu karinių aerodromų.

Pagrindinė okupantų jėga ir buvo tokia karių gausybė, o ne tie 15-20 tūkst. čekistinių karių. Turėdami tvirtą karinį užnugarį, okupantai ir kolaborantai jautėsi saugiai, bent miestuose, ir galėjo ramiai vykdyti sovietinimo bei rusinimo darbus. Nors RA divizijos tiesioginėse kovose su partizanais ir nedaug dalyvavo, tačiau jos buvo vienas iš lemiamų veiksmų pavergiant Lietuvą.

Vis dėlto RA daliniai vienu atžvilgiu pasitarnavo ir partizanams: iš rusų kariškių nesunkiai, dažnai net už naminės butelį, buvo galima įsigyti ginklų, kurie dažniausiai patekdavo į partizanų rankas. Daug vokiškų ginklų, ypač pistoletų, į Lietuvą atvežė Vokietijoje pabuvę daliniai. Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. I. Rudyka I. Tkačenkai rašė, kad Alytaus valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko pavad. Sidoris iš kariškių 1945 m. liepos mėn. už 600 rb nusipirko „TT“ pistoletą, tais pat metais Alytaus Osoviachimo pirmininko pavad. Žukauskas „Parabeliumą“ pirko už 200 rb, o broliai Žambos - Aleksandras ir Albinas - po „Parabeliumą“ už 1000 rb¹⁵. A. Skačkauskas 1945 m. vasarą Šeduvoje įsigijo du pistoletus - vieną už pusę, kitą už litrą naminės. U. Aberavičius pirko šautuvą Panevėžyje, vėliau jį perdavė partizanams. J. Ramoška Panevėžyje iš kariškių už degtinę įsigijo naganą¹⁶.

Matyt, ginklų pardavimas tarp kariškių buvo toks dažnas reiškinys, kad I. Tkačenka 1945 m. spalio 24 d. rašte Nr. 61 operatyvinių sektorių viršininkams rašė: „Turimais duomenimis, kai kuriose apskrityse buvo atveju, kai RA kariai gyventojams už degtinę ir produktus pardavė ginklų, o šie vėliau atiteko banditams. Prašau Jus visuose apskričių ir miestų NKVD-NKGB skyriuose ir milicijoje surinkti konkrečią medžiagą apie tokius faktus ir pranešti man iki lapkričio 3 d. spe[cialiu] pranešimu“¹⁷.

Kad partizanai neretai iš RA karių pirkdavo šovinių ir ginklų, užsimeina ir ne vienas partizanas (kitas amunicijos papildymo šaltinis buvo stribai). Antai P. Černius-Špokas iš Šimonių girios teigia, kad šovinius rusų kariai atveždavo vežimais. Kartą A. Starkus-Montė (Algimanto apygardos vadas, žuvo 1949 m. spalio 31 d.) Butėnų kaime sutarė su kariais, kad šie

atvešių du kulkosvaidžius ir šovinių. Kariai atvežė žadėtus kulkosvaidžius, taip pat du automatų ir tris dėžes šovinių¹⁸. Beje, visai taip pat, tik didesniu mastu, rusų kariai pardavinėjo įvairius ginklus Čečėnijos kare. Kai kurios rusų karių tradicijos yra nepaprastai gajos.

¹ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, p. 222-223.

² LYA, t. I, ap. 3, b. 2134, l. 56.

³ Ibid., ap. 18, b. 64, l. 121.

⁴ Ibid., ap. 3, b. 2134, l. 56.

⁵ Ibid., ap. 18, b. 1/4, l. 109.

⁶ Ibid., ap. 3, b. 799, l. 289-292.

⁷ Ibid., b. 801, l. 92.

⁸ Ibid., b. 681, l. 21.

⁹ Ibid., b. 813, l. 142.

¹⁰ Ibid., b. 7/13, l. 207.

¹¹ Ibid., b. 803, l. 58.

¹² Ibid., ap. 6, b. 663, l. 154.

¹³ LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 267, l. 15-18.

¹⁴ LYA, f. 1, ap. 18, b. 69, l. 64.

¹⁵ Ibid., l. 91.

¹⁶ Ibid., b. 24, l. 78.

¹⁷ Ibid., b. 1, l. 51.

¹⁸ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, l. 327.

NKVD 4-osios šaulių divizijos veiklos Lietuvoje pirmasis periodas (1944-1946 m. kovo mėn.)

Su šios NKVD-MVD-MGB divizijos veikla susijęs visas partizaninio karo laikotarpis (1944-1953 m.). Divizija į Lietuvą atvyko iš Krymo 1944 m. rugpjūčio 1 d., taigi dar nevisiškai okupavus Lietuvą, ir išbuvo joje iki partizaninio karo pabaigos. 1949 m. pabaigoje divizija padalyta pusiau - į 2-ąją ir 4-ąją - divizijas, o 1951 m. rugpjūčio mėn. pakeitė pavadinimą. 1944-1945 m. ne šios divizijos pulkų veikla Lietuvoje buvo lemiamą: tada po mūsų šalį siautėjo gausūs pasienio būriai ir frontų užnugario apsaugos NKVD pasienio pulkai. Tačiau nuo 1946 m. pradžios 4-oji divizija tapo pagrindine ginkluota jėga, kovojusia su mūsų partizanais.

Divizijos vado pareigas ilgai (iki 1950 m.) ėjo gen. mjr. P. Vetrovas (iki 1943 m. spalio - pulkininkas), todėl ši divizija neretai vadinama „Vetrovo divizija“. Pats šios kraugeriškos divizijos vadas buvo nepaprastai nuožmus ir žiaurus. Sprendžiant iš jo kalbų bei veiksmų, tai buvo tikras čekistas stalinietis, be paliovos mygęs savo valdinius daugiau žudyti, suiminti, klastauti.

Iki paskiriamas divizijos vadu, 41 metų pulkininkas P. Vetrovas (generolo laipsnį gavo praėjus dviem savaitėms po paskyrimo) yra buvęs pulko vadu, divizijos štabo viršininku. Pirmą kartą į Lietuvą P. Vetrovas atvyko Antrojo pasaulinio karo išvakarėse ir buvo Pabaltijyje dislokuotos NKVD 22-osios motošaulių divizijos štabo viršininku. Prasidėjus karui, kovėsi prie Rygos. Prie Talino buvo sužeistas. Iš naujo okupavus Lietuvą, iki karo pabaigos ėjo Vilniaus įgulos viršininko, kurį laiką - ir Vilniaus komendantu pareigas. 1944 m. vasario 23 d.-kovo 6 d. trėmė čečėnus ir ingušus, per dvi savaites į Kazachstaną ir Kirgiziją ištrėmė daugiau nei pusę milijono žmonių. Tremiama buvo nepaprastai žiauriai ir klastingai. Už šį trėmimą P. Vetrovas apdovanotas Raudonosios vėliavos ordinu. Vėliau jo vadovaujama divizija nuo 1944 m. gegužės 18 d. iš Krymo į Sibirą ir Vidurinę Aziją ištrėmė 188 tūkst. totorių ir 27 tūkst. graikų, bulgarų, armėnų¹. Beje, sudvejinus pareigas P. Vetrovas buvo ir Lietuvos SSR NKVD kariuomenės

vyresnysis viršininkas², t. y. J. Bartašiūno, o vėliau LSSR MGB ministrų pavaduotojas kariuomenės reikalams.

NKVD 4-oji divizija įkurta 1943 m. spalio 10 d. Divizijos įkūrimo pirmųjų metinių proga P. Vetrovas kreipėsi į LSSR vyriausybę prašydamas apdovanoti tuos fronto nemačiusius čekistinius kareivas. Savo prašyme vadas išvardijo divizijos karių nuopelnus. Per metus divizija: sulaikė šnipų ir priešų statytinių - 178, tėvynės išdavikų - 208, dezertyrų - 1207, marodierių - 756, vengiančių tarnybos RA - 3265, atsilikusių nuo savo dalių - 2157, be dokumentų - 21 032, režimo laužytojų - 1744, išėjusių iš apsupties ir patekusių į nelaisvę - 1257, neatidavusių radijo imtuvų - 26, vokiečių - 627, rumunų - 124, spekuliantų - 80. Sunaikino „banditų“, t. y. partizanų - 125, suėmė - 769. Perkelta „spec. kontingento“, t. y. ištremta - 90 227. Iš viso - 139 082 žmonės.

Už šiuos „darbus“ P. Vetrovas prašė apdovanoti tuo metu Lietuvoje buvusius 557 divizijos karininkus, 1140 seržantų, 2442 eilinius, iš viso - 4139 kariškius³. P. Vetrovas A. Sniečkui adresuotame rašte ne tik išvardijo tuos pačius duomenis, bet ir gyrėsi, kad jo divizija įvykdė dvi „vyriausybės spec. užduotis“, t. y. dalyvavo tremiant Čėčėnijos-Ingušijos ir Krymo gyventojus. Todėl, rašė generolas, „minėtam skaičiui karių prašau Jūsų nurodymo skirti amerikiečių dovanų“⁴. Kad būtų amerikiečiai žinoję, kam ir už kokius „nuopelnus“ teko jų dovanos! Beje, čekistai visada pasiimdavo tai, kas vertingiausia. Ir antrųjų divizijos metinių proga jau pats I. Tkačenka 1945 m. rugsėjo 29 d. kreipėsi į A. Sniečką prašydamas apdovanoti 600-700 labiausiai nusipelnusių čekistų karių. Jis prašė nurodyti prekybos komisariui Augustinaičiui skirti jiems batų, kostiumų, laikrodžių, skustuvų, papirosų ir kt.⁵

Karo metu divizijos kariai daugiausia kovojo su ginklo broliais - suvargusiais, apsuptyje buvusiais, iš nelaisvės besiveržiančiais kariais, su karo sumaištyje be dokumentų besiblaškančiais žmonėmis bei tremiamais vaikais ir moterimis (tuo metu daugelis totorių, čėčėnų ir ingušų vyrų kovojo fronte rusų kariuomenėje). Beje, iš anksčiau minėtų 139 tūkst. šios divizijos sulaikytų ar net nušautų žmonių ne mažiau kaip 22,6 tūkst. buvo iš Lietuvos⁶.

Divizijos veiklą Lietuvoje galima suskirstyti į tris periodus: pirmasis - 1944 m. rugpjūčio 1 d.-1946 m. kovo 20 d. (iki pastovių čekistinės kariuomenės įgulų įkūrimo apskričių ir daugelio valsčių centruose), antrasis - nuo 1946 m. kovo 26 d. iki 1949 m. pabaigos (iki divizijos padalijimo į 2-ąją ir 4-ąją divizijas) ir trečiasis - veikla po šio padalijimo.

Pirmajam divizijos veiklos periodui būdinga tai, kad 4-5 šios divizijos pulkai veikė kartu su III Baltarusijos, I Pabaltijo (nuo 1945 m. rugpjūčio 19 d. - I Ukrainos) bei Leningrado frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomene, sudaryta iš pasienio pulkų. Šios kariuomenės dalys į Lietuvą įsiveržė truputį anksčiau negu 4-oji divizija, nes slinko tuoj už fronto linijos. III Baltarusijos fronto čekistai kariai Lietuvoje pasirodė 1944 m. liepos 15 d. Visi užfrontės čekistai kariai (išskyrus 220-ąjį PP, likusį Alytaus apskrityje) 1945 m. vasario mėn. buvo perkelti į Rytprūsius „daryti tvarkos“. Tačiau jie ne tiek ieškojo likusių vokiečių karių ir žvalgybininkų, kiek sudarė tokias baisias sąlygas vokiečiams civiliams, kad šie buvo priversti bėgti iš savo krašto. Sovietų vadai toleravo vokiečių moterų prievartavimą, turto naikinimą ir gadinimą. Šios ir kitos sovietų karių barbariškos priemonės sukėlė masines vokiečių savižudybes⁷ ir masinį bėgimą; tūkstančiai vokiečių moterų su vaikais elgetaudami klaidžiojo Lietuvos keliais. Rytprūsiuose būta ir kanibalizmo atvejų. 1945 m. birželio viduryje pasienio pulkai vėl buvo grąžinti į Lietuvą ir joje išbuvo iki spalio pradžios.

Užnugario apsaugos junginių vadai veikė turėdami divizijų vadų teises; NKVD kariuomenės šaulių pulkai jų veikimo zonose būdavo jiems pavaldūs. Pasienio pulkai gal ir nebuvo veržlesni ir ne gailėstingesni už šaulių pulkus (priešingai, šie kartais buvo veiklesni už pasieniečius), tačiau būdami judrūs, neturėdami pastovios bazavimosi vietos gausūs pasienio pulkai Lietuvai padarė daugiausia žalos 1944-1945 m.

Vis dėlto ir 4-oji ŠD tuo laikotarpiu nemažai nuveikė. 1945 m. vasario-birželio mėn. ir 1945 m. spalio-1946 m. kovo mėn. kovoje su partizanais ir mūsų žmonėmis ji buvo pagrindinė okupantų jėga. Tiesa, tuo metu Lietuvoje veikė ir 4-5 pasienio būriai, kurie ir sieną saugojo, ir su partizanais kovojo, buvo 8-10 tūkst. sribų, apie 4 tūkst. milicininkų, 14-osios divizijos 211-asis geležinkelių apsaugos pulkas, du trys konvojinės kariuomenės pulkai ir pagaliau apie dešimt reguliariosios Raudonosios armijos divizijų.

4-osios ŠD pulkų dislokacija. Tik atvykę į Lietuvą, divizijos pulkai 1944 m. rugpjūčio 1-15 d. išsidėstė taip:

137-asis - Šiaulių ir gretimose apskrityse, 298-asis - Kauno ir gretimose apskrityse, 25-asis - Vilniaus ir gretimose apskrityse, 261-asis - Panevėžio ir Utenos apskrityse⁸.

Tuo metu Lietuvoje veikė ir 266-asis ŠP, nepriklausęs 4-ajai divizijai.

Nors pulkai buvo išsisklaidę beveik po visą Lietuvą, prirėkus į vieną vietą būdavo sutraukiami įvairių pulkų padaliniai. Taip buvo 1945 m. ko-

vo mėn., kai Kauno apylinkėse veikė 25-ojo, 137-ojo ir 298-ojo ŠP padaliniai⁹.

1944 m. gruodžio 11d. divizijos vado pavaduotojas plk. A. Solomatinas ir 1. e. štabo viršininko pareigas mjr. Morozovas koviniame pranešime (*bojevoje soobščeniye*) S. Kruglovui rašė, jog įvykdė jo 1944 m. gruodžio 6 d. įsakymą dėl perdislokavimo. Divizijos pulkai įsikūrė taip:

25-asis ŠP - Švenčionyse,

137-asis ŠP iš Panevėžio persikėlė į Uteną,

261-ojo ŠP 1-asis ŠB įsikūrė Biržuose, 2-asis - Rokiškyje, 3-iasis batalionas iš Šiaulių keliasi į Biržus,

298-asis ŠP gruodžio 9 d. įsikūrė Ukmergėje¹⁰.

1945 m. sausio 1 d. 25-asis ŠP iš Švenčionėlių perkeliamas į Vilnių ir sausio 3 d. jau veikia Rūdinkų girioje, 137-asis lieka Utenoje, 261-asis - Biržuose, 298-asis - Ukmergėje¹¹.

Sausio 13 d. daliniai buvo išsidėstę ir veikė taip:

25-asis ŠP su 1-uoju ŠB ir štabu bei specialiais padaliniais - Švenčionyse, 2-asis ŠB - Švenčionėliuose, 3-iasis - Pabradėje.

137-asis ŠP iš Rokiškio grįžo į Uteną, į ankstesnę dislokacijos vietą.

261-asis ŠP operacijas vykdė Rokiškio apylinkėse, po to grįžo į dislokacijos vietą Biržuose.

298-asis ŠP veikė Trakų apskrityje¹².

J. Bartašiūno 1945 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. 005 divizija perdislokuojama:

1. 25-ojo ŠP štabas, specialūs daliniai - į Trakus, 1-asis batalionas - į Švenčionis, 2-asis - į Žaslius (jo 4-oji kuopa - Žiežmariuose), 3-iasis - į Rūdiškes (jo 8-oji kuopa - Eišiškėse, 9-oji - Onuškyje).

2. 137-ojo ŠP štabas, specialūs daliniai ir 3-iasis ŠB - į Uteną (jo 7-oji kuopa - Degučiuose, 9-oji - Tauragnuose), 1-ojo ŠB 2-oji kuopa - į Ukmergę, 1-oji - į Siesikus, 3-ioji - į Širvintas, 2-asis ŠB - į Molėtus (jo 4-oji kuopa - Aluntoje, 6-oji - Kuktiškėse).

3. 261-asis ŠP, 3-iojo ŠB štabas ir specialūs daliniai - į Panevėžį, 1-asis ŠB - į Biržus (jo 3-ioji kuopa - Rokiškyje), 2-asis - į Šiaulius.

4. 298-ojo ŠP štabas ir 1-asis bei 3-iasis ŠB - į Kauną, 2-asis - į Alytų¹³.

1945 m. kovo-balandžio mėn. pulkai veikė šiose apskrityse:

137-asis - Utenos ir Zarasų aps.,

261-asis - Šiaulių, Biržų, Mažeikių ir Telšių aps.,

266-asis - Vilniaus ir Trakų aps.,

25-asis - Trakų aps.,

298-asis - Kauno, Ukmergės ir Alytaus aps. Be to, tuo metu Alytaus apskrityje veikė ir 220-asis PP¹⁴.

1945 m. birželio pradžioje, o gal ir anksčiau, pulkai buvo išdėstyti taip, kad kiekvienas jų veikė vieno operatyvinio sektoriaus teritorijoje: 137-asis ŠP - Utenos, 266-asis - Vilniaus, 25-asis - Panevėžio, 261-asis - Šiaulių, 298-asis - Kauno¹⁵.

Pasienyje buvusį Marijampolės operatyvinį sektorių „šefavo“ pasienio būriai, o Šiaulių - 32-asis ŠP Klaipėdos (tuo metu čekistai neretai jį vadindavo „Memelio“, pagal vokišką Klaipėdos pavadinimą, arba Tauragės, nes sektoriaus vadovybė kurį laiką buvo Tauragėje) - 273-iasis ŠP¹⁶. Du pastarieji pulkai neįėjo į 4-osios ŠD sudėtį ir buvo pavaldūs tiesiogiai J. Bartašiūnui ar už jį aukštesniems čekistų vadams A. Apolonovui ir I. Tkačenkai. Beje, šie pulkai į Lietuvą buvo perkelti iš Rytprūsių, kur priklausė NKVD 63-iajai divizijai. Ta divizija lapkričio mėn. perkelta į Lietuvą ir joje užsibuvo gana ilgai. 1946 m. vasarą į Estiją buvo perkelta tik 63-iosios ŠD vadovybė, ten ji gavo naujus pulkus, o šie pulkai įsiliejo į 4-ąją ŠD.

Paskirstyti po operatyvinius sektorius, pulkai neapėmė visų apskričių.

1945 m. lapkričio pabaigoje 25-asis ŠP kovėsi Biržų ir Radviliškio apskrityse (tam sektoriui priklausė ir Panevėžio aps.), 137-asis - Utenos, Ukmergės ir Švenčionių (priklausė dar Zarasų aps.), 298-asis - Raseinių ir Kėdainių (priklausė dar Kauno aps.), 261-asis - Alytaus ir Trakų (priklausė dar Vilniaus aps.)¹⁷. Be abejo, tas apskritis turėjo „globoti“ kokia nors kita NKVD kariuomenė, nes čekistai be priežiūros nepalikdavo nė vieno Lietuvos kampelio. Net jeigu jie ir būtų norėję tai padaryti, jiems to būtų neleidę komunistų partijos veikėjai.

P. Vetrovas 1945 m. gruodžio 28 d. operatyvinėje suvestinėje Nr. 366

I. Tkačenkai pranešė, jog pulkai išdėstomi taip:

261-asis ŠP - Vilniaus, 137-asis - Utenos, 298-asis - Kauno, 25-asis - Panevėžio sektoriuose¹⁸. Taigi nuo 1945 m. pradžios 4-osios ŠD pulkų dislokavimo vietas beveik nekito. Nuolat kilnojamas buvo tik 261-asis ŠP: sausio 20 d. jis stovėjo Panevėžyje, rugpjūčio mėn. - Šiauliuose, gruodžio mėn. - Vilniuje. Divizijos pulkai jau tarsi pradeda specializuotis tam tikruose regionuose ir nėra taip blaškomi iš vienos vietos į kitą, kaip buvo blaškoma frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenė.

4-osios ŠD veikla. Kaip minėta, 4-oji ŠD į Lietuvą atvyko 1944 m. rugpjūčio 1 d., o rugsėjo 27 d. P. Vetrovas parašė J. Bartašiūnui raštą Nr. 5/001007

ir tokį pat raštą A. Sniečkui, kuriuose išvardija, ką divizija nuveikė per tuos beveik du mėnesius: suėmė šnipų ir priešų statytinių - 90, tėvynės išdavikų - 81, sunaikino banditų - 59, jų areštavo - 325, sulaikė RA dezertyrų - 741, vengiančių tarnybos RA - 2833, atsilikusių nuo savo dalių rusų karių - 987, be dokumentų - 8164, režimo ir gynybos komisariato įsakymų pažeidėjų - 8094, išėjusių iš apsupties ir nelaisvės - 617, vokiečių karių - 34. Iš viso - 22 600 žmonių.

Pasirodo, šioje suvestinėje čekistai pateikė duomenis apie tikrus banditus, nes toliau A. Sniečkui rašė, kad per nurodytą laiką likvidavo 34 partizanų (rusiškai - taip pat „banditų“) grupes, kuriose buvo nuo 3 iki 54 žmonių. Mūšiuose nukovė 40, sužeidė 23, NKVD organams perdavė 685 partizanus (!)¹⁹. Pastarasis skaičius, be abejo, buvo fantastiškas. Kariai tikriausiai sugaudė besislapstančius nuo ėmimo į RA vyrus ir pateikė juos kaip partizanus. Už tokį „darbą“ jie tikėjosi apdovanojimų. O štai ką rašė P. Vetrovas J. Bartašiūnui (tą generolo mintį galėtume laikyti savotišku motto): „Karininkai, eiliniai ir seržantai, vykdydami ypatingas Vyriausybės užduotis, operatyvinius-kovinius SSRS NKVD įsakymus ir Jūsų asmeniškai nurodymus, parodė bebaimiškumą, drąsą ir atsidadimą Lenino-Stalino reikalui“²⁰.

Taigi tuo metu 4-osios divizijos žaliūnai per dieną sulaikydavo beveik po 400 žmonių, kurių apie 2/3 buvo mūsų žmonės. Truputį vėliau partizanų (ar besislapstančiųjų) 4-osios ŠD kariai nušaudavo daug: 1944 m. gruodžio 16 d. nušovė 25, 17 d. - 9, 18 d. - 30, 19 d. - 66, 20 d. - 19, paėmė į nelaisvę atitinkamai 19, 27, 16, 35 ir 12²¹. Taigi nuo šios divizijos karių rankų kasdien žūdavo vidutiniškai apie 30 partizanų ar šiaip mūsų vyrų ir 22 patekdavo į nelaisvę.

4-osios divizijos štabas, kaip ir kitų NKVD kariuomenės grupuočių štabai, savo viršininkams rašė įvairias ataskaitas, pranešimus. S. Kruglovui buvo rašomi koviniai pranešimai. Jau vien tų pranešimų pavadinimas rodo, kad sovietai Lietuvoje ir po karo kariavo. J. Bartašiūnui buvo rašomos operatyvinės suvestinės. Vėliau P. Vetrovas ir jo štabo viršininkas M. Klimovas I. Tkačenkai ir J. Bartašiūnui pradėjo rašyti vienodas operatyvines suvestines (beje, sovietų kariuomenėje operatyvinės suvestinės buvo rašomos tik iš kovos lauko), kuriose buvo šie skyriai: I. Partizanų puolimai (*bandprojavlenija*) (atskirai operatyviniais sektoriais). II. Operatyvinė-kovinė ir tarnybinė veikla (vėlgi buvo rašoma apie kiekvieną sektorių ir net apskritį). III. Operatyvinės-kovinės ir tarnybinės veiklos rezultatai. Šiame

skyriuje būdavo pateikiami duomenys, kiek partizanų nukauta, kiek jų suimta, kiek suimta partizanų rėmėjų, ryšininkų, vengiančių tarnybos RA, plėšikų, įtartinų asmenų, be dokumentų, legalizavusiųjų. Labai detaliai išvardijami paimti iš partizanų ginklai, net jų dalys. J. Bartašiūnui ataskaitas rašė ir NKVD apskričių skyriai, jose buvo pateikiamos tokios žinios:

I. Operatyvinė padėtis apskrityje. II. Agentų verbavimas. III. Operatyvinės apskaitos kitimas. IV. Areštai ir baigtos bylos. V. Tardymas. VI. Priešo (t. y. vokiečių) agentų ir nelegalų paieškos. Šios apskričių skyrių ataskaitos buvo reikalingos ne vien todėl, kad jos apimdavo įvairias veiklos sritis, bet ir todėl, kad čekistų vadovybė Vilniuje nuolat lygino kariškių ir operatyvininkų ataskaitas ir jose ieškodavo neatitikimų, kurių ir rasdavo nemažai.

Savo veikloje, t. y. kovoje su partizanais, NKVD šaulių pulkai naudojo tuos pačius kovos metodus kaip ir pasieniečiai. Per visą partizaninio karo laikotarpį išliko tie patys kovos metodai - RPG, operacijos, pasalos, sekretai, užtvaros, stebėjimo punktai. Kai kurie po truputį kito, buvo tobulinami. Pasalos, sekreto, RPG vykdymo metodika buvo gana nusistovėjusi, tuo tarpu operacijų metu atliekami šukavimai buvo gana įvairūs ir, matyt, priklausė ne tik nuo gamtinių sąlygų, bet ir nuo čekistinės kariuomenės vadų fantazijos. Operacijų metu dažniausiai būdavo elgiamasi dvejopai. Vienas variantas: apsupus kurią nors vietovę, dažniausiai mišką, vadinamosiomis karių užtvaromis, šukavimo grandinės, kuriose karys eidavo šalia kario, verždavo apsupties žiedą, kol visiškai užverždavo. Kitas variantas: įrengus užtvaras prie kokios nors natūralios kliūties, dažniausiai upės, partizanai būdavo stumiami iki tos kliūties ir ten iššaudomi. Bet pasitaikydavo ir sudėtingesnių operacijų. Apskritai čekistai, kaip ir partizanai, neretai improvizuodavo, nes partizaniniame kare nebuvo aiškių pozicijų, todėl situacija be paliovos keisdavosi.

Kaip rašo patys čekistai, tuo metu - 1944-1945 m. - kariškių veikla buvo planuojama remiantis operatyvininkų jiems pateikiamais duomenimis. Bet tik vėliau, nuo 1946 m., tie duomenys buvo gaunami iš MGB apskričių skyrių ir valsčių poskyrių, o 1945 m. duomenis daugiausia teikdavo savi pulkų ir batalionų žvalgybos skyriai. Nesant žvalgybinių duomenų, kovinę veiklą planuodavo batalionų ir kuopų, net būrių vadai. Dažnai čekistų planus pakoreguodavo partizanų puolimai, ypač įvykdyti mirties nuosprendžiai kolaborantams ir išdavikams. Į tuos puolimus būdavo reaguojama nepaprastai smarkiai, nes vietiniai kolaborantai ir okupantai bijojo, kad Lietuvoje gali netekti paskutinių negausių rėmėjų. Norėdami išvengti pa-

vojingo persekiojimo, jie retsykais griebdavosi ir tokios taktikos: mirties nuosprendžius įvykdavo nemažoje teritorijoje keliolikai išdavikų ir kolaborantų. Taip 1945 m. rugpjūčio 5 d. naktį Daugų valsčiaus partizanai mirties nuosprendį įvykdė 17 žmonių, Onušio valsčiuje - 21 žmogui. Kaip atsaką P. Vetrovas Daugų valsčiuje surengė operaciją 2/266-ojo ŠP ir I Pabaltijo fronto junginio mokomosios komandos jėgomis, Onušio valsčiuje - 3/266-ojo ŠP jėgomis. Beje, po šio partizanų puolimo buvo nutarta suimti visus tose apylinkėse gyvenusius partizanų rėmėjus. Patys čekistai padarė išvadą, kad jų talkininkai mirties bausme nubausti už partizanų šeimų ištrėmimą²². Toks spėjimas buvo ne be pagrindo, nes partizanai mirties bausme bausdavo tuos, kurie prisidėdavo prie trėmimų. O kad žmogus būtų ištrėmtas, būdavo surašomas neva apkaltos aktas, kurį turėdavo pasirašyti keli slapsti ar atviri okupantų rėmėjai.

Iš minėtų kovos metodų 1945 m. populiariausias ir dažniausiai naudojamas buvo RPG (šis metodas naudotas per visą karo laikotarpį). 1945 m. rugsėjo 9 d. visi keturi divizijos pulkai išsiuntė apie 30 RPG ir surengė tik dvi pasalas. Tą dieną buvo nukauti 2 partizanai, 3 suimti, sulaikyti 29 žmonės²³. Spalio 12 d. vėl suorganizuota apie 30 RPG, kitų metodų nenaudota, lapkričio 3 d. išsiūsta apie 25 RPG ir surengta 3 sekretai²⁴. Panašiai buvo ir visas kitas dienas.

Nors vyko karas, sovietams fronte trūko karių ir ginklų, tačiau fronto užnugaryje veikę NKVD daliniai buvo neblogai ginkluoti. Kai 1945 m. vasario 7 d. Trakų apskrities Mīgūčionių kaime įvyko mūšis, kurio metu buvo sudegintas visas kaimas ir žuvo 25-ojo ŠP 9-osios kuopos vienuolika (ar septyniolika) karių, į mūšio vietą buvo mesta 25-ojo ŠP 7-oji šaulių kuopa, minosvaidininkų ir automatininkų kuopos, raitosios žvalgybos būrys bei 298-ojo ŠP 6-oji kuopa. Partizanų atsitraukimą blokavo atskiroji inžinerinė kuopa bei pulko mokomoji kuopa²⁵. Taigi prieš partizanus buvo mestos šešios kuopos, t. y. apie 400 karių. Jų ginkluotė buvo itin gera, trūko nebent tankų. Beje, šio mūšio aprašyme išidėmėtini keli dalykai. Pirmia, čekistai pateikė net tris skirtingus savo žuvusiųjų skaičius - 11, 15 ir 17. Antra, buvusio mūšio dalyvio liudijimu, tame mūšyje žuvo ne 50 partizanų, kaip teigė čekistai (neva partizanai „atsitraukdami su savimi vežimais nusivežė ir žuvusiuosius“), bet 9²⁶.

Grįžkime prie pulkų veiklos. 1944 m. gruodžio 24-ąją, Kūčių dieną, 25-asis ŠP siautėjo Švenčionių apskrities Lakaju, Kertojo ir Galono ežerų apylinkėse, ten nušovė 14 partizanų, bet paėmė tik 2 pistoletus ir 4 gra-

natas. Tuo metu 137-asis ŠP, bazavęsis Utenoje, veikė šalia, Labanoro girioje, ir nušovė vieną partizaną. 261-asis ŠP, tuo metu buvęs Biržuose, kartu su II Pabaltijo fronto NKVD kariuomene veikė Latvijoje, o 298-asis ŠP kratė Šešuolių mišką (Ukmergės aps.). Kaip matyti iš gruodžio 25 d. pranešimo S. Kruglovui, toliau buvo veikama tose pat vietovėse ir tą dieną keturi pulkai nukovė 3 partizanus, 8 paėmė gyvus²⁷. Kaip paskaičiavo dr. A. Anušauskas, tuo metu 4-osios ŠD keturi šaulių pulkai per tris mėnesius - sausį, vasarį ir kovą - nukovė 1396 žmones, iš jų 25-asis ŠP - 305, 137-asis - 238, 261-asis - 544, 298-asis - 309²⁸.

Nors nuo 1945 m. pradžios 4-osios ŠD pulkai turėjo daugumą pastovias dislokavimosi vietas, prireikus jie būdavo permetami ir į kitas vietas. Taip 1945 m. sausio 9 d. du pulkai - 137-asis ir 261-asis - buvo sutraukti į Rokiškio apskritį, ten vykdė operacijas prieš partizanus²⁹. Beje, perkelti į Rokiškio apskritį, 137-asis ir 261-asis ŠP bei vienas pasienio būrys sausio 8-12 d. šukavo miškus ir surengė gaudynes Juodupės, Skapiškio, Obelių, Panemunėlio (?), Rokiškio ir Pandėlio valsčiuose. Operacija buvo neblogai suorganizuota. Kariuomenės daliniai turėjo savo vertėjus, vietas pažįstančius vedlius, operatyvininkai buvo sudarę suimtinų žmonių sąrašus. Stribai užblokavo geležinkelio stotis ir tikrino važiuojančius keleivius. 261-ojo ŠP (666 kariai) štabas įsikūrė Čedasuose, 137-ojo ŠP (510 karių) - Rokiškyje. Per penkias dienas buvo nukauta neva 122 partizanoi, suimta 229 žmonės³⁰. Operacijos metu paimta tik 5 kulkosvaidžiai, 6 automatai ir 34 šautuvai.

1944 m. gruodžio 13-31 d. 137-asis ŠP, veikdamas Utenos apskrityje, nukovė 117 žmonių. Daugiausia nukauta gruodžio 28 d. - 33, nė vieno nenukauta 19, 24, 25, 26 ir 31 d. 298-asis ŠP tomis pat dienomis, veikdamas Ukmergės apskrityje, nukovė 110 žmonių, daugiausia - 30 žmonių - gruodžio 13 d. ir 31 žmogų - gruodžio 18 d. 25-asis ŠP, veikdamas Švenčionių apskrityje, nukovė 118 žmonių, daugiausia - 33 žmones - gruodžio 31 d. Biržų apskrityje veikęs 261-asis ŠP per tas 19 dienų nukovė mažiausiai tik 76 žmones. Visi keturi pulkai per 19 dienų nukovė 421 žmogų³¹ (visus juos čekistai vadino „banditais“). Nuostabą kelia trijų iš keturių pulkų sinchroniška veikla. Jie ir nukovė maždaug vienodai, panašus ir dienų skaičius, kai nenukauta nė vieno partizano (137-asis ŠP nieko nenukovė per penkias, 298-asis - šešias, 25-asis ir 261-asis - septynias dienas). Be abejo, tokį rezultatų sinchroniškumą lėmė daug kas - operacijų dienų išdėstymas, susidūrimai su partizanais, karių poilsio dienos ir t.t.

Divizijos kariai ne tik kovojo su partizanais ir terorizavo mūsų žmones, bet turėjo ir kitų užsiėmimų. Štai kaip atrodė 4-osios ŠD karių veikla 1945 m. sausio 6 d.:

Pulkai	25-asis	137-asis	261-asis	298-asis	Iš viso
1. Dalyvauta operacijose prieš partizanus	687	-	666	232	1585
2. Įgulų apsauga ir sargyba	1/20*	2/32	1/10	8/138	12/200
3. Vidaus tarnyba	13	64	62	92	231
4. Patruliai	-	-	4/8	-	4/8
5. Žygiavimas į operacijų rajoną	-	510	-	188	698
Iš viso	720	606	746	650	2722 ³²

Tuo metu divizijoje galėjo būti apie 4 tūkst. karių. Taigi dar apie 1 tūkst. karių užsiėmė kitkuo - dirbo štabuose, sėdėjo areštinėje, sirgo, išsėjosi ir t. t.

Prie pulkų buvo mokomosios kuopos, rengusios seržantus, ir specialūs daliniai prie štabo (ryšininkai, vairuotojai ir kt.). Pulkai ir batalionai turėjo savo štabus, kurie planavo operacijas, ir žvalgybos skyrius. Batalionai turėjo ir karių rezervą, kurį mesdavo norėdami sustiprinti partizanų persekiojimą ar pan. Be jau minėtų automatininkų ir minosvaidininkų kuopų bei raitosios žvalgybos būrio, pulkai dar turėjo sunkiųjų kulkosvaidžių būrį ir inžinerinę kuopą. Sunkiųjų kulkosvaidžių būrys paprastai būdavo 3-iajame batalione.

Kaip ir visų tuo metu Lietuvoje veikusių NKVD dalinių suvestinėse, visiškai nesutapo šie duomenys: nukautų ir į nelaisvę paimtų partizanų skaičius neatitiko čekistų paimtų ginklų kiekio. Štai 1945 m. sausio 11 d.

4-osios ŠD kariai nukovė 39, gyvus paėmė 48 partizanus, o ginklų paėmė 24 šautuvus, 6 automatus ir 4 kulkosvaidžius³³. Taigi beveik 2/3 vadinamųjų „banditų“ neturėjo ginklų. Vasario 5 d. keturi pulkai nukovė 29, paėmė gyvus 14 partizanų, o ginklų paimta tik 2 kulkosvaidžiai ir 1 šautuvas³⁴. Panašiai buvo ir kitomis dienomis; tarkime, vasario 19-ąją penki pulkai (sumuota ir 266-ojo ŠP, neįėjusio į 4-ąją ŠD, veikla) nukovė 14, paėmė gyvus 29 partizanus, o ginklų - 1 sunkiųjų kulkosvaidį, 1 rankinį, 2 šautu-

* Pirmas skaičius žymi tarnybų kiekį, antras - kiek karių jose dalyvavo.

vus ir 4 automatus⁵⁵. Tuo tarpu 1945 m. kovo 11 d. per Labanoro girioje įvykusias kautynes su išitvirtinisiais partizanais, čekistų duomenimis, žuvo 78 partizanai (6 iš jų buvo vokiečiai), o į čekistų rankas pateko 7 kulkosvaidžiai, 7 automatai ir 47 šautuvai. Šiame mūšyje su partizanais kovėsi visas 137-asis ŠP be I-ojo bataliono, bet pulkui į pagalbą buvo atsiųstas 25-ojo ŠP I-asis batalionas³⁶. Taigi į mūšį buvo mesta 600-700 karių. Visi partizanai turėjo ginklus.

Kaip matyti iš žemiau pateikiamų duomenų (duomenys paimti iš 4-osios ŠD operatyvinių suvestinių), partizanų, kuriuos nukovė keturių šaulių pulkų kariai, skaičius svyravo, tačiau vidutiniškai per dieną 1945 m. sausio mėn. buvo nukauta apie 7-9, paimta į nelaisvę 7-10 partizanų. Kovo mėn. žuvusiųjų skaičius padvigubėjo - per dieną okupantai nukaudavo vidutiniškai po 19, o į nelaisvę paimdavo po 11 partizanų. Taip buvo ne todėl, kad į kovo mėn. suvestines įtrauktas ir 266-asis ŠP, nepriklausęs 4-ajai ŠD (jo veikla buvo palyginti menka, nes su partizanais paprastai kovojo tik vienas šio pulko batalionas, kitas saugojo valdžios pastatus Vilniuje, dar kitas, atrodo, buvo čekistų vadovybės rezerve), o todėl, kad pavasarėjant intensyvėjo mūšiai, suaktyvėjo ir šaulių pulkų veikla, nes, kaip žinome, vasario mėn. aštuoni pasienio pulkai buvo nusiųsti į Rytprūsius.

4-osios ŠD keturi pulkai sausio 1 d. nukovė 33, į nelaisvę paėmė 2 partizanus, 2 d. atitinkamai 5 ir 13, 3 d. - 0 ir 16, 4 d. - 9 ir 14, 5 d. - 1 ir 20, 6 d. - 9 ir 10, 7 d. - 2 ir 2, 8 d. - 15 ir 2, 9 d. - 1 ir 18, 10 d. - 20 ir 3. Pulkų nuostoliai tokie: 1 d. buvo sužeistas vienas 25-ojo ŠP karys, 4 d. sužeistas vienas 137-ojo ŠP karys, 8 d. žuvo du 25-ojo ŠP eiliniai, dar vienas sužeistas 10 d.³⁷ Kaip minėta, per 10 dienų žuvo 95 partizanai, arba po 9,5 per dieną, o į nelaisvę paimta 100, arba po 10 per dieną.

Atskirų pulkų indėlis į tas čekistų pergales buvo toks:

Pulkai	25-asis	137-asis	261-asis	298-asis	Iš viso
Sausio 15 d. nukauta 3		-	-	2	5
paimta į nelaisvę .	2	-	-	2	4
16 d. nukauta	-	-	-	6	6
paimta į nelaisvę	-	-	-	1	1
17 d. nukauta	-	3	-	-	3
paimta į nelaisvę	-	19	-	1	20
18 d. nukauta	-	-	8	-	8
paimta į nelaisvę	4	-	4	-	8
19 d. nukauta	-	-	-	4	4
paimta į nelaisvę	-	-	2	-	2
20 d. nukauta	-	-	18	1	19
paimta į nelaisvę	6	-	-	-	6

Priešo karių nuostoliai tomis dienomis buvo tokie: 15 d. žuvo vienas karininkas, 19 d. - seržantas ir eilinis, 20 d. buvo sužeisti du seržantai ir du eiliniai³⁸. Per tas šešias dienas žuvo ir suimta truputį mažiau negu mėnesio pradžioje - atitinkamai 7,5 ir 6 žmonės per dieną.

Kovo mėn. 1-5 d. nukauta ir paimta į nelaisvę partizanų:

Pulkai 2	5-asis	137-asis	261-asis	266-asis	298-asis	Iš viso
1 d. nukauta	-	4	-	-	-	4
paimta į nelaisvę	-	-	2	-	6	8
2 d. nukauta	-	-	-	-	39	39
paimta į nelaisvę	-	4	4	-	1	9
3 d. nukauta	-	6	-	-	-	6
paimta į nelaisvę	-	2	-	17	-	19
4 d. nukauta	-	37	5	-	4	46
paimta į nelaisvę	3	9	2	-	5	19
6 d. nukauta	1	-	-	-	-	1
paimta į nelaisvę	1	-	-	1	-	2 ³⁹

Taigi per penkias dienas nukauta 96 partizanai, arba vidutiniškai po 19 per dieną, paimta į nelaisvę 57, arba vidutiniškai po 11 per dieną. Galimas daiktas, jog 96 partizanai nukauti dviejuose pozicinio karo mūšiuose arba - galėjo būti ir taip - norėdami pasižymėti 137-ojo ir 298-ojo ŠP kariai operacijos metu iššaudė beginklius, nuo ėmimo į kariuomenę besislapančius vaikus.

Dėl jau minėtų priežasčių partizanų žūdavo net iki 10 kartų daugiau negu čekistų. Bet tai nebuvo taisyklė. Žuvusiųjų santykis abiejose pusėse priklausė nuo daug ko: kaip vieni ir kiti būdavo įsitvirtinę, nuo smūgio staigumo, nuo kiekybinės ir kokybinės jėgų persvaros ir t. t. Daug lemdavo vietovė. Jei partizanai būdavo užklumpami bemiškėje lygumoje, juos daug kartų gausnis priešas (paprastai jėgų santykis būdavo nuo 1:10 iki 1:50 okupantų naudai) iššaudydavo kaip kurapkas. Tačiau partizanų gerai surengtose pasalose žūdavo ne tik sribai, bet ir kariškiai.

1945 m. lapkričio 29 d. suvestinėje rašoma, kad kai 25-ojo ŠP 6-oji kuopa ir sribų būrys šalia Ramygalos Trilupio kaime susikovė su partizanais, buvo nukauti 2 kareiviai ir 1 sribas. Žuvo 3 partizanai⁴⁰. Pagal gruodžio 11d. suvestines, tą dieną žuvo 5 „banditai“, o partizanai nukovė 1 karininką, 2 seržantus, vieną eilinį sužeidė⁴¹. Kaip rašo čekistai,

1946 m. vasario 2 d. netoli Prienų buvo užpultos trys mašinos su kariais operatyvininkais, važiuusiais saugoti rinkimų apylinkių: visi kariai žuvo⁴². Žūti mažų mažiausiai apie 40 treniruotų čekistų galėjo tik patekę

į gerai surengtas pasalas, apšaudomi kulkosvaidžiais, kai jau nebuvo laiko ir galimybių iššokti iš mašinų ir įsitvirtinti.

Apie šaulių pulkus, 1945 m. kariavusius su mūsų partizanais, yra tik bendriausių duomenų. Išimtis - 261-asis ir 266-asis ŠP, kurių yra likę keletas bylų, daugiausia operatyvinių suvestinių. Įdomus Panevėžio apskrities Ažagų ir Staroliškių miškuose 1945 m. kovo 27 d. 261-ojo ŠP jėgomis vykdytos operacijos aprašymas (žr. 3 dok.). Pagal šį aprašymą, čekistai toje operacijoje naudojo įprastą taktiką. Iš pradžių buvo apsuptas tam tikras plotas, o po to šukuojama gana glaustomis karių grandinėmis. Partizanai buvo apsupti glaudžiu žiedu ir besiblaškantys, netekę galimybės sistemingai ir apgalvotai gintis - iššaudyti. Tuo iš dalies galima paaiškinti toje operacijoje patirtus didelius partizanų nuostolius: 121 žuvo, 18 pateko į nelaisvę, tuo tarpu čekistų žuvo tik 2 ir 11 buvo sužeista. Krinta į akis neatitikimas tarp žuvusių ir į nelaisvę paimtų partizanų skaičiaus (iš viso 139) bei paimtų ginklų kiekio (7 kulkosvaidžiai, 30 šautuvų, 5 automatai, 7 pistoletai, iš viso 49 ginklai). Išėitų, kad ir vėl 2/3 partizanų buvo beginkliai. Ir šiuo atveju, matyt, šaudyta į visus pakelyje pasitaikiusius vyrus, nesiaiškinant, ar jie partizanai, ar ne.

261-ojo ŠP 1-asis šaulių batalionas, vadovaujamas vyr. ltn. Šibilkino, po šių kautynių grįždamas į savo dislokavimo vietą 4 km į vakarus nuo Joniškėlio užtiko partizanų įtvirtinimus - šešis bunkerius. 1-osios ir 2-osios kuopų kariai kelis kartus atakavo partizanus, bet nepavyko jų iš įtvirtinimų išstumti. Prisdengę stipria kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi, partizanai atsitraukė. Kariai nukovė neva 30 partizanų, bet, čekistų teigimu, jų lavonus pasiėmė partizanai. Mūšio metu žuvo 1-ojo ŠB 3 kariai, 12 buvo sužeista. Atsitraukusių partizanų surasti nepavyko, jie dingo⁴³. Taigi susidūrus su partizanais, kariams ne taip lengva būdavo juos įveikti.

O štai kaip vyko vienas iš sovietams tragiškiausių jau minėtas mūšis Mígūčionių kaime (Trakų aps., 10 km į pietus nuo Onuškių). 1945 m. vasario 7 d. į kaimą, kuriame nakvojo didelis partizanų būrys (čekistų teigimu - 250), 8 val. ryto įžengė 25-ojo ŠP 9-oji kuopa ir pradėjo tikrinti kaimą. Kuopos vadas vyr. ltn. Gluchovas, vadovavęs trijų tikrinimo grupių veiklai, kaimo centre buvo apšaudytas iš sunkiųjų kulkosvaidžių. Pamažu visi kuopos kariai įsitraukė į mūšį, kuriame jų žuvo 15 (kitoje vietoje rašoma - 11) ir 1 sribas, 2 kareiviai buvo sužeisti. Žuvo kuopos vadas, buvo sunkiai sužeistas Onuškių milicijos viršininkas. Čekistų teigimu, septynias valandas trukusiame mūšyje „pagal požymius“ žuvo apie 50 partiza-

nų, jų lavonus, traukdamiės į rytus Žilinių kryptimi, partizanai neva pasiekė. Mūšio metu kaimas sudegė (matyt, namai stovėjo vienas šalia kito abipus gatvės; tokių kaimų buvo likę Rytų Lietuvoje), gyventojai iš jo pasitraukė kartu su partizanais. Apie tai, kiek karių mesta partizanams persekioti, jau rašyta (žr. 235 p.). Sutemus partizanų pėdsakai buvo pamesti⁴⁴.

Bet grįžkime prie 261-ojo ŠP. Iš kelių lakoniškų šio pulko 1945 m. pabaigos operatyvinių suvestinių (žr. 22, 24, 26 ir 27 dok.) galima padaryti tokias išvadas: apie 80-90 proc. visų to pulko rengiamų vadinamųjų tarnybinių būrių sudarė RPG (beje, panašiai buvo ir kituose pulkuose); retsykais kariai, turėdami duomenų iš informatorių, surengdavo partizanams pasalas; praktikuoti iš sribų ir operatyvininkų sudaryti būriai, veikę partizanų vardu (vėliau, 1946 m., tie būriai peraugo į agentų smogikų būrius). 261-asis ŠP palaipsniui iš 266-ojo ŠP perima jo saugotus objektus bei igulas ir tampa pagrindiniu marionetinės vyriausybės ir jos įstaigų saugotoju Vilniuje. Tuo tarpu 266-asis ŠP dėl nežinomų priežasčių 1945 m. pabaigoje išformuojamas.

Šio pulko kariai lydėdavo aukštus okupantų ir kolaborantų veikėjus, kai šie įsidrąsindavo išvažiuoti iš Vilniaus. 1945 m. gruodžio 1 d. pulko kariai saugojo:

1. NKVD pastatą ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą - 25 kariai.
2. LSSR LKT ir LKP(b) CK - 22 kariai.
3. Vyriausybės pastatą (Akmenų g. 4) - 25 kariai.
4. NKGB pastatą - 26 kariai.
5. Specialią vilą - 13 karių.
6. 75-tą sandėlį - 24 kariai.
7. Specialią A. Sniečkaus vilą - 7 kariai.
8. Aerodromą - 13 karių.
9. 261-ojo ŠP štabą ir sandėlius - 30 karių.
10. Autodirbtuves - 13 karių.
11. 4-osios ŠD maisto sandėlius - 5 kariai.
12. Grigiškių elektros stotį - 30 karių.

Iš viso - 233 kariai⁴⁵.

Taigi pulkas saugojo 12 objektų. Kiti pulko darbai: sausio 14 d. pulkas išsiuntė keturias 79 karių RPG, surengė vieną miško šukavimą, kuriame dalyvavo 55 kariai, 24 kariai lydėjo 3 vyriausybės narius⁴⁶.

Ar kito šaulių pulkų veiklos intensyvumas? Po to, kai 1945 m. spalio mėn. buvo išformuoti devyni iki tol Lietuvoje veikę frontų užnugario

apsaugos NKVD kariuomenės pasienio pulkai, Lietuvoje veikusių NKVD pulkų skaičius sumažėjo beveik perpus. (Be 4-osios ŠD keturių pulkų, Lietuvoje dar buvo į šią diviziją neįėję 262-asis ir 266-asis ŠP, 34-asis motošaulių pulkas. Rytų Lietuvoje veikė kai kurie Gudijoje dislokuotų divizijų padaliniai.) Ką šiuo atveju patarė daryti L. Berija, kalbėsime vėliau. Netrukus po pulkų išformavimo, o gal ir anksčiau, nutarta Lietuvoje išdėstyti tuo metu Rytprūsiose dislokuotą NKVD 63-iąją diviziją. Tos divizijos 32-asis ŠP į Lietuvą atvyko spalio pabaigoje, o 273-iasis - lapkričio viduryje. Trečias šios divizijos pulkas - 108-asis - matyt, į Lietuvą atvyko 1946 m. viduryje. Tiesa, be šaulių pulkų, tuo metu Lietuvoje buvo išsidėstę ne mažiau kaip penki pasienio būriai. Jie saugojo sieną ir kovojo su partizanais. Šiokią tokią karinę jėgą sudarė ir apie 10 tūkst. stribų.

Vis dėlto, nepaisant pastiprinimų, pasienio pulkų išformavimas keitė padėtį kovų arenoje. Matyt, jausdami, kad būriai netrukus bus išformuoti ir kad artėja eilinių karių bei seržantų demobilizacija, dar gerokai iki išformavimo kariai labai susilpnino savo veiklą: jie jau nebenorėjo rizikuoti gyvybe prieš pat demobilizaciją. Kovos intensyvumą, be abejo, lėmė ir mūsų partizanų keičiama kovos taktika. Dideli - iki šimto žmonių ir didesni partizanų būriai išsiskirstė mažomis grupelėmis po 3-5 žmones. Pradėta geriau maskuotis. Nedidelius partizanų būrius būdavo kur kas sunkiau netikėtai užklupti ir apsupti. Mažėjo ir į miškus kovoti bei slapstytis išėjusių vyrų. Legalizavosi tie, kurių kovos ryžtas nebuvo labai tvirtas.

Bet grįžkime prie čekistinės kariuomenės. Štai kaip kito jos veiklos intensyvumas 1945 m. birželio-gruodžio mėn.:

	Nukauta	Suimta	Legalizavosi
Birželis	1135	3 697	8 871
Liepa	1436	3 474	10 632
Rugpjūtis	710	3 209	9 961
Rugsėjis	416	2 052	3 342
Spalis	238	1 416	955
Lapkritis	247	1 336	518
Gruodis	343	1 386	395
Iš viso	4 525	16 570	34 674 ⁴⁷

Iš šios lentelės matyti, kad nuo rugpjūčio mėn., o ypač rugsėjį, šaudyta kur kas mažiau. Todėl galima suprasti I. Tkačenkos pasipiktinimą, išreikštą žodžiais: „Tokių gėdingų mūsų kariuomenės ir organų darbo rezultatų, kaip per pirmąsias penkias rugsėjo mėnesio dienas, dar nebuvo nuo

respublikos išvadavimo iš vokiečių. Dvidešimt pulkų per penkias dienas nukovė tik 56 ir suėmė 158 banditus"⁴⁸. Konstatavęs, kad per keturias rugsėjo dienas partizanai „nužudė ir išsivedė 27 sovietinius aktyvistus“, įsitarščiavęs I. Tkačenka nurodo, jog po partizanų puolimų įvairaus lygio kariuomenės vadai turi važiuoti į įvykio vietą ir iš ten negrįžti tol, kol nesuras partizanų į puolimo vietą taip pat turi vykti „Smeršo“ bei karinės prokuratūros atstovai ir ištyrę padėtį, vadovaudamiesi B. Kobulovo įsakymo nurodymais, patraukti teisinėn atsakomybėn padalinių vadus už „dykaduoniavimą ir nesiėmimą jokių priemonių banditams likviduoti“. Prieš tai, rugpjūčio 17 d., taip pat pareiškęs nepasitenkinimą operatyvininkais ir kariuomenės vadais, nurodęs „operatyvinius organus ir kariuomenę laikyti pastovioje įtampoje“, įsako operatyvinių sektorių, NKVD-NKGB skyrių viršininkams ir kariuomenės pulkų vadams rugpjūčio 23 d. atvykti į Vilnių atsiskaityti B. Kobulovui ir A. Apolonovui⁴⁹. I. Tkačenka, pats ne kartą aukštesniųjų čekistų vadų kritikuotas, dalijosi atsiskaitymo „džiaugsmiais“ su savo valdiniais.

Rugsėjo 22 d. I. Tkačenka ir Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės vadas gen. mjr. Golovka pasirašo įsakymą Nr. 004 „Daliniams, kovojantiems su banditizmu Lietuvos SSR teritorijoje“:

„1. Kariuomenės vadams, junginių vadams geriau ir dažniau kontroliuoti tarnybinę dalių veiklą betarpiškai užkardose ir kuopose, o ne pulkų ir batalionų štabuose, kaip dabar. Ypač kontroliuoti žvalgybininkų darbą, išaiškinti tinginius, dykinėtojus ir griežtai nubausti, net atiduoti karo tribunolo teismui.

2. Dalių vadams konkrečiuose daliniuose organizuoti draugo Kobulovo įsakymo vykdymą, visus nukreipti į konkrečių banditų grupių ir pavienių banditų paiešką. Iš dalinių vadų pareikalauti konkrečių praktinių priemonių išgaudant pavienius banditus ir nelegalius asmenis.

3. Žvalgybos organams daugiau ir geriau dirbti su agentūra ir informatoriais, pasiekti, kad per juos kariuomenė būtų perspėjama apie banditų pasirodymą ir ruošiamus banditų išpuolius.

4. 31-ojo pasienio pulko vadui draugui Kotovui už blogą pulko darbą kovoje su banditais reiškiu papeikimą ir perspėjimą, kad jei artimiausiu laiku pulkas nepagerins tarnybinės-kovinės veiklos, jis bus atleistas iš pareigų ir patrauktas atsakomybėn.

5. Perspėjimą visus dalinių vadus, kad už blogą dalinio darbų atlikimą griežtai bausiu, o karininkus, aplaidžiai atliekančius tarnybines pareigas.

perduosiu karo tribunolo teismui⁵⁰. Taigi partizanus sutriuškinti artimiausiu metu buvo siekiama kiek tik įmanoma spaudžiant kariškius.

Išformavus devynis pasienio pulkus, L. Berijai teko Lietuvoje dirbantiems čekistams kalti į galvą, kad ir likusios Lietuvoje NKVD kariuomenės visiškai užteks, jei bus dirbama vis labiau pasitelkiant agentus, kurie turi nurodyti, kur laikosi partizanai: „Prieš vykdant čekistines karines operacijas, iš anksto pasidarbavus agentūrinei žvalgybai ir gerai organizavus pačias operacijas, esamos NKVD kariuomenės pakanka išskeltiems uždaviniams įvykdyti“⁵¹. Vis dėlto į Lietuvą buvo papildomai permesti trys NKVD kariuomenės pulkai. Labai aktyviai buvo verbuojami ir nauji informatoriai.

Archyve saugomas įdomus septynių puslapių dokumentas⁵², matyt, rašytas 1945 m. lapkričio mėn. antroje pusėje tikriausiai 137-ojo ŠP „Smeršo“ vadovų (dokumentas be datų, be parašų, gerokai subraukytas). Iš čekistų viršininkų - L. Berijos, A. Apolonovo, B. Kobulovo, I. Tkačenkos ir kt. - rašytų raštų žinome, kad jie be paliovos mygo žemesniojo rango operatyvininkus ir kariuomenės vadus, teigdami, jog šie prastai dirba. Tas mygimas dažnai būdavo gana abstraktus. Iš šio rašto sužinome, ką operatyvininkai kariuomenei inkriminavo konkrečiai. Sunku pasakyti, kiek 137-ajam ŠP išsakomi priekaištai tinka ir kitiems pulkams, bet žinodami, kad šis pulkas veikė Utenos operatyviniame sektoriuje, kurio viršininku buvo vienas iš veiklesnių ir žiauresnių čekistų, gen. mjr. P. Kapralovas, tuo metu buvęs ir NKVD liaudies komisaro pavaduotoju, vėliau - ministro pavaduotoju, nuo 1949 m. rugpjūčio 13 d. iki 1953 m. balandžio 23 d. - MGB ministru, galime manyti, jog pulkas nebuvo prasčiausias. Dokumentas rašytas po to, kai buvo išformuoti devyni pasienio pulkai ir visame keturių apskričių sektoriaus plote likęs tik vienas pulkas, t. y. apie 1000 karių, iš kurių mūsųose dalyvaudavo 600-700 (kiti dirbo pagalbiniuose daliniuose, štabuose ir kt.).

Rašto autorius ar autoriai, padėjavę, kad partizanų smūgiai vėl sustiprėjo, jų skaičius ir aktyvumas didėja, kad jie „neleidžia normaliai vykdyti partijos ir sovietų valdžios priemonių vietose“, nurodo, kad dėl to kalti NKVD kariškiai. Batalionų vadai, štabo darbuotojai į partizanų puolimo vietas liovėsi važinėti, ten siunčia negausų kareivių būrį, vadovaujamą žemesniųjų vadų, dažniausiai seržantų. Būrys, truputį paklaidžiojęs po laukus, grįžta nieko nenuveikęs. Dirbama po senovei, mažai rengiama sudėtingesnių tarnybinių būrių, tokių kaip pasala, sekretas ir kt. Partizanų ne-

ieškoma, laukiama duomenų iš NKVD organų. Be to, karininkai pradėjo girtuokliauti tiek su vietos gyventojais, tiek su savo valdiniais. Seržantai ir eiliniai seka karininkų pavyzdžiu - girtuokliauja su vietos gyventojais, be to, dar ir plėšikauja, prievartauja.

Pateikiami šeši pavyzdžiai, kai į partizanų puolimų vielas būdavo išsiunčiami nedideli padaliniai, kurie, pasisukioję vietoje, tuščiomis grįždavo atgal. Štai vienas iš pateiktų pavyzdžių. 1945 m. spalio 19 d. į šiaurės vakarus nuo Ukmergės Žižmų kaime partizanai nušovė sribą. 2-ojo bataliono vadas partizanų ieškoti išsiuntė 12-15 karių būrį, vadovaujamą ltn. Ibragimo, su kelelu sribų (sribai būdavo kariuomenės vedliais, nes kariškiai nemokėjo kalbos ir nepažino vietovės). Šį būrį vėl apšaudė partizanai, nukovė dar vieną sribą ir netrukdomi pasitraukė į mišką. Toliau jų nebuvo ieškoma. Kitas pavyzdys. Kai partizanai Švenčionių apskrities Antanų kaime „nužudė du mums lojaliai nusiteikusius piliečius“, partizanų ieškoti buvo pasiūstas 3-ojo bataliono, kurio vadas buvo mjr. Rankovas, kulkosvaidininkų būrys, vadovaujamas ltn. Zotovo. Šis būrys partizanų nepersėkiojo, o iš nušautųjų sodybos paėmė apie 10 vištų ir nuėjo į valsčiaus centrą. Ten kareivius karininkas paleido kur kas nori, o pats su parduotuvės vedėja visą naktį girtuokliavo. Rytą grįžo į dalinį.

Rašto autoriai mano, kad be tų 15 partizanų puolimų, kurie įvykdyti spalio mėn., dar tiek puolimų pulko štabe nebuvo užfiksuota, iki jo duomenys nenuėjo.

Pateikiama keletas pavyzdžių, kai sužlugdavo nevykusiai organizuotos operacijos. Antai 1945 m. spalio 12 d. 5-osios kuopos vado pavaduotojas vyr. ltn. Tarasovas iš savo dislokacijos vietos Giedraičiuose išsiuntė 6 karių RPG, vadovaujamą seržanto Morozovo. Dėl „neatsargumo ir atsainaus požiūrio į darbą“ ją apšaudė partizanai 5 karius nukovė, vienas išsigelbėjo pabėgdamas. Nors ltn. Tarasovo įguloje apie įvykį sužinota jau po kelių valandų, pasiūsta kareivių grupė ne tik neieškojo partizanų, bet net nesurado savo žuvusiųjų ir grįžo įgulon. Tik po kelių dienų pulko štabas pasiuntė nedidelę karių grupę, kuri, truputį paieškojusi, grįžo be rezultatų.

Teigiama, jog ir didelės operacijos dėl netinkamo organizavimo baigiasi nesėkmingai. Taip baigėsi lapkričio 1-4 d. Ukmergės apskrities Siesikų ir Pagirių apylinkėse vykdyta operacija, kurioje dalyvavo daug karių. Operacijai vadovavo pulko vadas pplk. Kalabuchovas, jos metu išėikvota 2 t benzino. Teigiama, jog operacija žlugo todėl, kad jai ilgai - tris dienas - rengtasi. Per tą laiką apie rengiamą operaciją sužinojo Ukmergės gyventojai.

Apie ryšius su vietos gyventojais sakoma, kad dėl tų ryšių „neretai vietos gyventojams tampa žinoma apie mūsų vykdomas priemones“. Kadangi visi „vietos gyventojai“ yra partizanų rėmėjai, tai apie operacijas nesunkiai sužino ir partizanai.

Rašto autorių teigimu, kariai, užuot kovoje - plėšikauja. Rugsėjo 10 d. pagalbinio ūkio kariai, pasiūsti į operatyvinį kariuomenės puolimą Utenos valsčiuje, užuot vykdė užduotis, pradėjo prievartauti gyventojus, grįžo visi girti, grįžę kareivinėse šaudė. Spalio 2 d. automatinių kuopos būrys, vadovaujamas j. ltn. Naumovo, dalyvaudamas kratose Utenos apskrities Kašperokos (?) kaime, plėšė avilius. Reziumuojama, kad „pagal agentūrinius duomenis, daugelis operatyviniame darbe dalyvaujančių pulko padalinių iš vietos gyventojų kad ir nedideliais kiekiais neleistinai paima daiktus; tai sukelia vietos gyventojų nepasitenkinimą“ (pokario metais vogimo ir plėšimo meistrai buvo stribai, bet, kaip matyti, nors ir labiau slėpdamiesi, sėkmingai jiems talkino ir NKVD kariškiai).

Rašoma, jog kartais pasigėrę karininkai į planuotas operacijas išvis nevykdavo, nors į štabą pranešdavo, kad jose dalyvavę. Taip rugsėjo 21 d. 9-osios kuopos ltn. Višniavecų, turėjęs vykdyti operaciją Švenčionių apskrityje kartu su kita kuopa, vadovaujama ltn. Biriukovo, pasigėrė Ignalinoje, toliau girtuokliavo su Biriukovu, todėl operacija nebuvo vykdoma.

7-osios kuopos vadas ltn. Klimentka į kovos žygius rugsėjo mėn. buvo iššėjęs tik tris kartus. Operacijoms daugiausia vadovaudavo seržantai.

Nebuvo vengiama susipešti ir su kitais kariuomenės daliniais, ypač su stribais. Spalio 10 d. Tverėčiuje dislokuotos 7-osios kuopos kariai klube šokių metu susimušė su stribais. Muštynėse dalyvavo ir girtas kuopos vadas ltn. Klimentka. Spalio 18 d. 3-iojo ŠB kariai ir seržantai Švenčionyse pas gyventoją nusigėrė, po to gėrė bataliono radijo ryšio patalpose, paskui mušėsi štabe, gatvėje ir galiausiai stribų štabe, iš kurio išvaikė visus ten buvusius stribus. Reziumuojama: „Amoralaus elgesio faktų su girtuokliavimu, muštynėmis ne vien tarp 3-iojo ŠB karininkų, bet ir tarp eilinių bei seržantų, galima suminėti daug. Toks elgesys padaliniuose tapo sistemingas“.

Ne tik girtuokliavimas ir muštynės tapo įprastu dalyku. „1-ojo ŠB vadas kpt. Izuskinas taip pat girtuokliavo, turi sugyventinę. Bataliono partorgas ltn. Krotas, žinodamas, kad tiekimo skyriaus viršininkas j. ltn. Plechanovas girtuokliavo su moterimis ir savo valdiniais, tai nutyli už kyšius mėsa, vištomis ir kt. Gautus kyšius Krotas persiunčia savo sugyventinei Melnikaitei, dirbančiai Zarasų banke. Iš jos ltn. Krotas yra gavęs 2000 rb“.

Taigi tie „geležinio“ Felikso Dzeržinskio vyrukai, NKVD gvardija, turėjo visas sovietinei visuomenei būdingas ydas, kurios graužė ypač aukštesniuosius jos sluoksnius: buvo vagys, plėšikai, girtuokliai, ištvirkėliai. Tik tokie žmonės ir galėjo būti aklu okupantų įrankiu, nes kai priešinasi tautos dauguma, tautai palaužti reikia naudoti baisią brutalią jėgą. Be abejo, tarp čekistų karių buvo ir idėjinių sadistų, manusių, kad „dėl šviesios komunizmo ateities“ galima ir reikia susitepti rankas.

- ¹ E. Grunskis, „Vetrovo divizija“. *Pasaulis, nis naikinimas 1940-1958 metais*, p. 232-233. 1990. Nr. 23.
- ² LYA, f. 1, ap. 3, b. 803, l. 39.
- ³ *Ibid.*, b. 7/144. I. 29.
- ⁴ LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 91, l. 28.
- ⁵ *Pasaulis*, Nr. 23.
- ⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 7/144, l. 28.
- ⁷ *Archiv novejšej istorii Rossii*. t. 1, s. 86.³³
- ⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 681, l. 6.
- ⁹ *Ibid.*. I. 180.
- ¹⁰ *Ibid.*, b. 803, I. t.
- ¹¹ *Ibid.*, b. 807, I. 1-2.
- ¹² *Ibid.*, I. 35.
- ¹³ *Ibid.*, I. 50.
- ¹⁴ *Ibid.*, b. 803. I. 18.
- ¹⁵ *Ibid.*, b. 813, I. 1.
- ¹⁶ *Ibid.*, ap. 18, b. 64, I. 121.
- ¹⁷ *Ibid.*, ap. 3, b. 816, I. 2.
- ¹⁸ *Ibid.*, b. 803, I. 51.
- ¹⁹ LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 91, l. 26-28.
- ²⁰ LYA, f. 1, ap. 3, b. 681, l. 29.
- ²¹ *Ibid.*, b. 803, I. 13-21.
- ²² *Ibid.*, ap. 18, b. 101, I. 1.
- ²³ *Ibid.*, ap. 3, b. 813, I. 5.
- ²⁴ *Ibid.*, I. 182.
- ²⁵ *Ibid.*, b. 681. I. 87.
- ²⁶ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietin-*
- ²⁷ LYA, f. 1, ap. 3, b. 803, l. 28-30.
- ²⁸ A. Anušauskas, op. cit., p. 229-231.
- ²⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 807, l. 21.
- ³⁰ A. Anušauskas, op. cit., p. 226-227.
- ³¹ *Ibid.*, p. 185.
- ³² LYA, f. 1, ap. 3, b. 807, l. 13.
- ³³ *Ibid.*, I. 47.
- ³⁴ *Ibid.*, I. 60.
- ³⁵ *Ibid.*, I. 144.
- ³⁶ *Ibid.*, I. 131.
- ³⁷ *Ibid.*, I. 15-20.
- ³⁸ *Ibid.*, I. 37-42.
- ³⁹ *Ibid.*, I. 109-116.
- ⁴⁰ *Ibid.*, b. 816, I. 10.
- ⁴¹ *Ibid.*, I. 50.
- ⁴² *Ibid.*, ap. 18, b. 27, I. 71.
- ⁴³ *Ibid.*, ap. 3, b. 803, I. 2.
- ⁴⁴ *Ibid.*, b. 813, I. 66, 68.
- ⁴⁵ *Ibid.*, ap. 18, b. 98. I. 16.
- ⁴⁶ *Ibid.*, I. 17.
- ⁴⁷ A. Anušauskas, op. cit., p. 249-250.
- ⁴⁸ *LKA*, Nr. 11, p. 111-112.
- ⁴⁹ *Ibid.*, p. 110-111.
- ⁵⁰ *Ibid.*, p. 114.
- ⁵¹ *Ibid.*, p. 115.
- ⁵² LYA, f. 1, ap. 18, b. 48, I. 301-307.

MVD vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos veiklos antrasis periodas (1946-1949 m.)

4-oji šaulių divizija 1946 m.

1946 m. pradžioje liek partinė, tiek čekistinė vadovybė ir Maskvoje, ir Vilniuje suprato, kad jų laukia ilgas varginantis karas su mūsų partizanais. Nepasisekė įvykdyti ne tik fantastiško L. Berijos plano „nacionalistinių ginkluotąjį pagrindį sutriuškinti per dvi tris savaites“, bet ir daug realesnių planų padaryti tai per kelis mėnesius, pusę metų. Reikėjo kažką daryti. Tas „kažkas“ - pastovių įgulų įkūrimas apskričių centruose ir daugelyje valsčių centrų.

Per prabėgusius pusantrų kovos metų partizanai patyrė didelių nuostolių (čekistų duomenimis, 1944-1945 m. žuvo per 12 tūkst. partizanų; tačiau pagrįstai galima teigti, kad ne mažiau kaip trečdalis jų nebuvo partizanai, o į visa kas gyva šaudžiusių enkavedistų civilinės aukos). Partizanams teko keisti kovos taktiką, pereiti prie tikros partizaninio karo taktikos. Svyruojantys, tikėjęsi greito Vakarų konflikto su Rusija, o kai kurie ir partizanų vadovybės nurodymu legalizavosi, išėjo iš miškų (manoma, kad 1945 m. legalizavosi apie 20 tūkst. partizanų, tačiau daugelis jų okupantams prisistatė kaip vengę tarnybos Raudonojoje armijoje; čekistų duomenimis, 1945 m. legalizavosi 6160 partizanų!). Remiami daugumos tautos, ypač kaimo gyventojų, partizanai po kiekvieno smūgio atsigaudavo, net stiprino savo struktūras ir ypač kaime neleido įsitvirtinti okupantų valdžiai. Beveik iš visų Lietuvos apskričių (išimtis - trys Klaipėdos krašto apskritys, likusios be vietinių gyventojų, ir kai kurie, daugiausia Šiaurės Rytų Lietuvos, valsčiai, kuriuose gyveno daug sentikių, noriai talkinusių savo tautiečiams) į LKP(b) CK plaukė pranešimai, kad 1945 m. rudenį partizanai vėl labai suaktyvėjo, kad jie kaimuose visiškai eliminuoja sovietų valdžią. Lazdijų apskrities komiteto sekretorius Grigelionis CK rašė, kad 1946 m. pradžioje Leipalingio valsčiuje iš devynių apylinkių veikia tik viena. Tuo pat metu instruktorius Kozlovas teigė: „Apskrityje tokia padėtis, kad nacionalistinis pagrindis ir jo ginkluotos gaujos pradėjo dirbti geriau už juos [t. y. MVD ir MGB. - J. S.]. Gerai dirba jų agentūra, ryšiai

ir t. t.⁴² Apie padėtį Kauno apskrityje savo šefui plk. Jakovlevui į Vilnių rašęs šios apskrities komiteto karinio skyriaus vedėjas Rodionovas teigė, kad partizanų veikla apėmė visus valsčius, kad tai tapo panašu į sukilimą prieš sovietų valdžią. Jis rašė, jog užimami valsčių centrai, dideli partizanų būriai - iki 300 ginkluotų vyrų - 2-3 dienas kaunasi su NKVD kariuomene. „1945 m. sausio-vasario mėn. sutriuškinus gaujas truputį aprimo, pavasarį [puolimai] vėl prasidėjo, gaujų daugėja kiekvieną dieną“⁴³. 1946 m. rugpjūčio 1 d. A. Sniečkui rašytoje pažymoje CK instruktorius Pankinas teigia, kad Biržų apskrities Vabalninko valsčiuje iš 18 apylinkės pirmininkų 14 gyvena valsčiaus centre. Į savo apylinkes jie išvyksta ne dažniau kaip tris kartus per mėnesį ir tai tik kelioms valandoms, lydimi 10-15 sargybinių. „Faktiškai sovietų valdžios organų apylinkėse nėra“⁴⁴. Žymus partijos funkcionierius K. Didžiulis-Grosmanas apsilankęs Lazdijų apskrityje

1945 m. rugsėjo 28 d. A. Sniečkui rašė, kad valdžia pasyvi, o partizanai puola. Anot jo, daugelis apskrities vadovų įsitikinę, kad be centro - Vidaus reikalų liaudies komisariato - paramos savo jėgomis padėties pakeisti negalės, kad atsakyti pasyvaus laukimo bei savigynos taktikos valsčių centruose ir pereiti į aktyvų puolimą nepajėgs⁵. Tokias kaip K. Didžiulis-Grosmanas išvadas padarė daugelio apskričių partiniai funkcionieriai, užvertę A. Sniečkų prašymais teikti pagalbą iš centro.

Žlugo kolaborantų valdžios viltys, kad gal vadinamųjų sribų batalionai sugebės nors valsčių centrus apginti. Stribai, 1945 m. kovose patyrę nemažų nuostolių (tais metais jų žuvo apie tūkstantį, t. y. kas septintas aštuntas), prarado kovingumą ir tik šiaip taip išsilaikydavo valsčių centruose, bijodavo iš jų koją iškelti. Daugelis komunistų partijos vadeivų padarė tokią pačią išvadą kaip ir E. Ozarskis, kuris 1945 m. liepos mėn. aplankęs keturias Siaurės Rytų Lietuvos apskritis teigė: „Pagrindinio vaidmens kaip ginkluotas kumštis prieš banditų veiksmus ir kaip organizacija, į kurią būtų galima remtis vykdant ūkines ir kitas priemones, - mūsų naikintojų būriai nesuvaidino“⁶.

Svarbus įvykis, kuris galėjo turėti įtakos planuojant čekistų, tarp jų ir čekistinės kariuomenės veiklą, buvo 1946 m. vasario 10 d. vykę SSRS Aukščiausiosios Tarybos rinkimai. Tuo metu Lietuvos partizanai buvo gana stiprūs - vien ginkluotas struktūras sudarė apie 5 tūkst. karių, - o žmonės karštai troško nepriklausomybės ir tikėjo, kad Vakarai nepaliks Lietuvos likimo valiai. Okupantai ir kolaborantai labai stengėsi prastumti rinkimus ir pasiekti jiems įprastą 99 proc. balsavusiųjų už juos rezultatą. Buvo

sukelti visi agentai, sutelkta per 20 tūkst. karių rinkimų apylinkėms saugoti bei patruliuoti (patruliavo 3884 4-osios ŠD kariai, apylinkes saugojo 17 987 kariai, iš jų 7241 NKVD karys, 4342 RA kariai, 6404 sribai⁷). Nepaisant visų pastangų, kai kuriose apskrityse rezultatai buvo apgailėtini, pavyzdžiui, Alytaus apskrityje balsavo 32 proc. rinkėjų, Lazdijų - 38 proc., Marijampolės - 54 proc., Kretingos - 51 proc. ir t.t. Tokiu atveju, kaip paprastai, reikalus ėmėsi tvarkyti vienas didžiausių falsifikavimo meistrų - komunistų partija: ji rinkimų rezultatus ir šį kartą paprasčiausiai sufabrikavo⁸. Pažymėtina, kad jau prieš rinkimus daliai Lietuvos žmonių buvo atimta rinkimų teisė. Taigi nors rinkimų rezultatai buvo „apiforminti“ taip, kaip reikėjo komunistų partijai, vis dėlto okupantai ir jų tarnai kolaborantai suprato, kad kol Lietuvos žmonių dvasią kels partizanai, tol Lietuvoje jie negalės jaustis saugūs. Didžiulėmis aukomis (prieš rinkimus ir rinkimų laikotarpiu 1945 m. gruodžio 1 d.-1946 m. vasario 10 d. nukauta 667 partizanai, 1046 jų pateko į nelaisvę⁹) įrodyta, jog derinant aktyvųjį ir pasyvųjį pasipriešinimą galima sėkmingai okupantams priešintis. Okupantams beliko veikti per savo represines struktūras, kad tokių nesėkmių daugiau nebūtų.

Iki rinkimų likus dar beveik mėnesiui, sausio 16 d. SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas A. Apolonovas išsiuntė raštą SSRS ir LSSR NKVD apskričių įgaliotiniams, apskričių skyrių viršininkams, NKVD kariuomenės dalių vadams, kuriame konstatavo, kad „SSRS vidaus reikalų ministro Kruglovo įsakymas Nr. 001164 smogti lemiamą smūgį antisovietiniam nacionalistiniam pagrindžiui ir jo ginkluotoms gaujoms pirmoje sausio pusėje buvo vykdomas nepakankamai intensyviai ir reikiamų rezultatų negauta. Dauge lyje apskričių banditų gaujos veikia nebaudžiamos, žudo sovietinius žmones, plėšia jų turtą“. Jis reikalavo panaudoti visas agentūrines-operatyvines, čekistines karines ir partines politines priemones, visus organus, tarp jų miliciją, kursantus, visą vidaus kariuomenę, Raudonosios armijos dalis, ginkluotą partinį sovietinį aktyvą ir neleisti sutrukdyti rinkimams. Įsakyta, kad kiekvieną rinkimų apylinkę saugotų 8-12 karių, vadovaujamų karininko ir operatyvininko. Įdomu tai, jog buvo neleidžiama tą pačią apylinkę saugoti įvairių rūšių kariuomenei (matyt, bijota peštynių, kurios dažnai kildavo tarp įvairių rūšių sovietinės kariuomenės dalinių). Nurodyta kariams apylinkėse įsikurti nuo vasario 1 d. (t. y. likus net devynioms dienoms iki rinkimų)¹⁰.

Taigi nors organizuojant 1946 m. vasario 10 d. rinkimus daugiausia dar bavo si kariuomenė, bet ir jos pastangų neužteko, kad priverstų Lietuvos žmones paklusti.

Negalėdami palaužti partizanų sąjūdžio, okupantai nutarė pereiti prie ilgo karo taktikos. Buvo planuojama pamažu partizanus išžudyti, o mūsų žmones palaužti, vienus terorizuojant, kitus verbuojant agentais, trečius perkant tarnybomis ir galimybė šį bei tą pasivogti ar gauti iš eksproprijuotųjų turto. Okupantams būtinai reikėjo plėsti rėmėjų bazę, nes pokario metais juos miestuose palaikė ne daugiau kaip 10 proc. mūsų žmonių, o kaimuose - 2-4 proc. Beje, tokie procentai ne iš piršto laužti. Kai 1945 m. buvo organizuojama laiško J. Stalinui pasirašymo kampanija, tik 2-5 lietuviai iš 100 sutikdavo jį pasirašyti ir tai po nemenko spaudimo (būdavo uždaromos durys, leidžiama išeiti po vieną pro pasirašymo komitetą ir pan.). Atsisakyti totoriškos kovos taktikos, kai neturintys pastovios dislokavimo vietos kariai nusiaubdavo apylinkes ir toliau nuskubėdavo palikę lavonus ir degėsius, gal vertė ir supratimas, kad teroras stiprius žmones skatina griebtis ginklo. Ir įkūrus pastovias įgulas kova buvo kruvina, negailestinga. Už Lietuvos nepriklausomybę 2326 partizanai 1946 m. paguldė savo jaunas galvas¹¹. Tačiau, reikia pripažinti, čekistai pradėjo smogti taiklesnius smūgius, t. y. tiems, kurie tikrai priešinosi, o ne visiems paeiliui, kaip kad 1944-1945 m. Kruvinos pokario metų bakchanalijos vėliau nepasikartojė.

Dar prieš J. Bartašiūnui išleidžiant įsakymą dėl pastovių įgulų įkūrimo. 1946 m. kovo 25 d. 4-ojoje ŠD jau buvo šeši pulkai. Prie jos buvo prijungti 32-asis ir 273-iasis pulkai, iki tol priklausę 63-iajai ŠD ir į Lietuvą perkelti 1945 m. spalio-lapkričio mėn. Tie šeši pulkai kariavo tokiuose sektoriuose: 25-asis - Panevėžio, 32-asis - Šiaulių, 137-asis - Utenos, 261-asis - Vilniaus, 273-iasis - Klaipėdos, 298-asis - Kauno, 94-asis pasienio būrys - Marijampolės¹².

Beje, šiose savo „šefuojamose“ vietose visi šeši pulkai, išskirsčius juos į įgulas, ir liko. Jau anksčiau Lietuvoje veikę pulkai, prijungti prie 4-osios ŠD, buvo išdėstyti tose vietovėse, kuriose partizanai ypač aktyviai kovojo. 34-ojo motorizuotojo šaulių pulko štabas įsikūrė Alytuje, o jo padaliniai visoje Dainavos partizanų apygardoje, 262-ojo ŠP štabas - Ukmergėje, jo padaliniai išsibarstė aplinkui, dviejų batalionų 285-asis ŠP, beje, anksčiau priklausęs Rytprūsiose dislokuotai 56-ajai NKVD šaulių divizijai, dabar buvo dislokuotas Biržų krašte.

Visos anksčiau minėtos priemonės lėmė tai, kad 1946 m. kovo 26 d. vidaus reikalų ministras J. Bartašiūnas pasirašė įsakymą Nr. 0026, kuriuo nurodė Lietuvos apskričių ir valsčių centruose įkurti pastovias įgulas: 163 - vidaus kariuomenės ir 37 - pasieniečių (žr. 31, 32 dok.). Tos 163 MVD

kariuomenės įgulos pagal karių skaičių buvo skirstomos į pulkų ir batalionų, kuopų ir būrių įgulas. Įgulos buvo įkurtos išskirsčius 4-ajai ŠD priklausiusius šešis pulkus ir prie jų prijungus jau minėtus 34-ąjį MŠP, 285-ąjį ir 262-ąjį ŠP, kurie iki tol buvo tiesiogiai pavaldūs J. Bartašiūnui. Štai kokių tipų ir kiek įgulų įkūrė atskiri šaulių pulkai:

ŠP	Pulkų ir batalionų štabų	Kuopos	Būrio	Iš viso
25-asis	4	6	5	15
285-asis	3	5	4	12
137-asis	4	8	9	21
262-asis	4	9	7	20
261-asis	2	3	2	7
298-asis	4	9	13	26
273-iasis	4	10	10	24
32-asis	4	9	9	22
34-asis MŠP*	4	9	3	16
Iš viso	33	68	62	163

Kaip matome, dviejų - 285-ojo ir 261-ojo - ŠP įkurtų įgulų skaičius gerokai mažesnis negu kitų pulkų. Taip buvo todėl, kad 285-asis ŠP buvo ne visos sudėties, vietoj trijų batalionų turėjo du, o 261-ojo ŠP du batalionai Vilniuje saugojo svarbiausius marionetinės vyriausybės ir represinių struktūrų pastatus, aukštų komunistų partijos funkcionierių namus bei vilas ir t.t. Su partizanais kovojo tik 2-asis batalionas, dislokuotas Trakuose.

Net tos pulkų ir batalionų štabų įgulos, prie kurių nebuvo įkurta rikiuotės būrių (tokios buvo penkios - 285-ojo, 262-ojo, 273-iojo, 32-ojo ir 34-ojo ŠP), buvo kovingos, nes mūšiuose su partizanais dažnai dalyvaudavo ir prie štabų buvę vadinamieji specialieji padaliniai - ryšio ir autokuopų kariai, o ypač pulko mokyklos, kuri rengė seržantus, kariai (specialiems padaliniams dar priklausė medicinos, tiekimo skyriai, sporto ir saviveiklos grupės ir kt.).

Labai abejotina, ar išties tikslinga buvo kurti būrių įgulas. Būrių sudarė 15-25 kariai ir dauguma jų būdavo panaudojami visokiems pašaliniais darbais: sargyboms, darbui virtuvėje, pagalbiniame ūkyje ir t.t. Iš tų kelių dešimčių karių nelikdavo kam kovoti su partizanais. Tačiau tos nedidelės įgulos buvo įkurtos vietinių kolaborantų ir čekistų operatyvinkų prašymu, kad jiems būtų ramiau gyventi valsčių centruose, nes iš patirties žinojo, kad valsčiuose taip pat buvę

* 34-asis MŠP 1947 m. sausio 1 d. tapo šaulių pulku.

dažniausiai išsibėgiodavo. Kuo kariuomenės padalinys didesnis, tuo daugiau karių galima panaudoti mūšyje. Bet tą kartą, kaip dabar sakytume, „buvo priimtas politinis sprendimas“: išbarstyti, susmulkinti jėgas, kad būtų išsaugoti valsčių centruose glaudęsi negausūs kolaborantai. Tikėtasi, jog valsčiuje turint nors vieną patikimą sovietų valdžios atsparos tašką, iš jo komunistinis ar kolaboravimo tvaikas galės plisti į apylinkes ir kaimus.

37 įgulas pasieniečiai įkūrė pasienio apskrityse - Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių, Lazdijų ir Tauragės. Kai kurios jų įkurtos įgulos - Prienų, Balbieriškio, Lekėčių ir kt. - buvo per 50-60 km nuo pasienio zonos.

1945 m. Lietuvoje buvo 26 apskritys ir 267 valsčiai, taigi 293 vietos, kur galėjo būti išdėstytos įgulos. Tačiau 93 galimose vietose įgulos nebuvo įkurtos. Jų neįkurta keturiose apskrityse - Vilniaus ir Klaipėdos krašto - Klaipėdos, Šilutės, Pagėgių.

Taip, kaip buvo numatyta J. Bartašiūno įsakyme, įgulos buvo išsidėsčiusios neilgai. Išformavus 113-ąją PB, kuris kartu su 112-uju PB sudarė 19 įgulų daugiausia Vilkaviškio ir Šakių apskrityse bei jungtinę komendantūrą, veikusią Tauragės apskrityje, jų vietas turėjo užimti šaulių pulkai. Pasieniečių „globotą“ Šakių apskritį ir įkurtą naują Prienų apskritį užėmė 298-asis ir 34-asis pulkai, pasislinkę iš kai kurių anksčiau įkurtų įgulų. Savo ruožtu kiti pulkai turėjo užimti šių paliktas vietas. Tik 32-ojo, 137-ojo ir 262-ojo ŠP įgulos liko tose pačiose vietose, kaip buvo numatyta įsakyme. Po pertvarkymo pasieniečių įgulos dar liko Vilkaviškio, Lazdijų apskrityse ir dalyje Marijampolės apskrities (be Veiverių ir Kazlų Rūdos valsčių). Remiantis nauju 1946 m. balandžio 30 d. įsakymu Nr. 0045 (žr. 33 dok.) iš viso buvo įkurtos 175 devynių šaulių pulkų įgulos, t. y.

13 įgulų daugiau negu kovo mėnesį. Daugiau įgulų buvo įkurta smulkinant esamas įgulas, t. y. vietoj kuopų įgulų įkuriant būrių įgulas.

Beje, 4-ąją ŠD išplėtus iki devynių pulkų (taigi ji tapo vos ne tris kartus didesnė už normalaus dydžio diviziją; paprastai NKVD diviziją sudarydavo 3-4 pulkai), buvo didinamas ir valdymo aparatas centre, Vilniuje, kur per visą šios divizijos veiklos laikotarpį Lietuvoje buvo įsikūręs jos štabas (Didžioji g. 23). Tuo metu, matyt, P. Vetrovą pavadavęs gen. mjr. Golovka 1946 m. birželio 8 d. rašė A. Sniečkui, kad divizijos valdyba yra padidinta 51 karininku ir kad jiems reikalingi butai. Ant šio rašto yra A. Sniečkaus rezoliucija Vilniaus vykdomojo komiteto pirmininkui Kareckui, kurioje nurodoma tuos kareivius butais aprūpinti per 10 dienų¹³. Žinant, kad pokario metais sugriautame Vilniuje labai trūko butų, galima

įvertinti vyriausiojo Lietuvos kolaboranto pastangas. O ir apskritai kolaborantų marionetinė valdžia čekistams nieko negailėjo, nes tik jų dėka ir sėdėjo valdžioje. Galima įsivaizduoti, kiek pastangų ir lėšų reikėjo, kad būtų įkurta 200 įgulų, nes ne visuose apskričių centruose buvo tinkamos patalpos, o ką jau kalbėti apie valsčių centrus. Kad buvo sunku apgyvendinti karius, rodo 298-ojo ŠP vado pplk. Gagarkino 1946 m. kovo 30 d. raštas J. Paleckiui ir A. Sniečkui. Jame pulko vadas prašo 500 vietų kareivinių ir 12 butų karininkams (matyt, kitus karius jau buvo įkurdinęs provincijos įgulose). Rašte rašoma, jog 1944 m. vasarą pulkas į miestą įėjo kariška rikiuote, parke gyveno palapinėse. 1944 m. rugsėjo mėn. pulkas buvo permestas į Ukmergę, 1945 m. vasario mėn. grįžo į Kauną ir nuo to laiko neturi kur gyventi¹⁴.

Čekistų įgulos po 1946 m. gegužės mėn. nebuvo visiškai stabilios. Nepaprastas sujudimas prasidėjo 1946 m. rugsėjo mėn., kai čekistai surengė Lietuvos apgultį, panašią kaip 1945 m. Į kovą su partizanais buvo mesta dvylika šaulių pulkų. Be jau priklausiusių 4-ajai ŠD 25-ojo, 32-ojo, 34-ojo, 137-ojo, 261-ojo, 262-ojo, 273-iojo, 285-ojo ir 298-ojo pulkų, tuo metu Lietuvoje veikė dar 108-asis, 353-iasis ir 354-asis ŠP (kaip minėta, 108-asis ŠP buvo permestas iš 63-iosios ŠD, Lietuvoje 1946 m. veikė savarankiškai ir gana aktyviai; 353-iasis ir 354-asis pulkai, matyt, buvo suformuoti specialiai Lietuvai, norint efektyviau pulti partizanus). 1946 m. pabaigoje 4-ąją ŠD sudarė aštuoni pulkai. Prie divizijos buvo prijungtas 353-iasis ŠP, o 285-asis ir 262-asis pulkai išformuoti.

Kariuomenės veikla 1946 m. UBB* 1-ojo skyriaus viršininko mjr. S. Figurino pažymoje, 1947 m. vasario 1 d. nusiųstoje partiniams organams į Maskvą ir Vilnių, rašoma, kad 1946 m. vidaus kariuomenė prieš partizanus surengė 16 811 didelių karinių operacijų, buvo nukauta 2143 partizanai, 7353 suimta. Per kautynes iš partizanų paimta 15 minosvaidžių, 501 kulkosvaidis, 1166 automatai, 3959 šautuvai¹⁵. Tais metais čekistai gero kai mažiau šaudė į dešinę ir į kairę kur pakliūva, tačiau mūšiai su partizanais virte virė. Beje, okupantai ir jų rėmėjai vėlesnėse ataskaitose - pavyzdžiui, P. Raslanas - suimtųjų tais metais partizanų skaičių sumažino per pusę, liko tik 3056. 4-oji ŠD iš tų 2143 partizanų nukovė 1585¹⁶, arba 74 proc. Likusius 558 partizanus nukovė kitos su jais kovojusios jėgos - pasieniečiai, sribai, milicininkai.

1946 m. pradžioje, kol Lietuvoje dar nebuvo įkurtos pastovios įgulos ir čekistinė kariuomenė buvo judresnė, operacijų prieš partizanus skaičius

svyravo. Kaip matyti iš J. Bartašiūno GUBB* viršininkui gen. ltn. Leontjevui į Maskvą siunčiamų ataskaitų, sausio 5 d. buvo surengta 17 operacijų, 6 d. - 13, 7 d. - 9, 8 d. - 14, 9 d. - 17, vasario 1 d. - 28, o 10 d. - tik 2. Tuo tarpu vasario 14 d. buvo įvykdytos net 48 čekistinės karinės operacijos¹⁷.

Iš I. Tkačenkos, J. Bartašiūno ir D. Jefimovo pasirašytų penkiadienių pranešimų matyti, kad partizanų žūdavo daug, bet vis dėlto kur kas mažiau negu 1945 m. Visiškai neįtikėtinas tik vienas skaičius - į nelaisvę paimtų partizanų. Partizanai žinojo, kas jų laukia patekus į priešo rankas, ir bijodami, kad neišlaikę kankinimų gali išduoti kovos draugus, retai kada gyvi pasiduodavo. Dalis jų į čekistų rankas patekdavo sužeisti, kontūzyti, bet tokių nebuvo daug. Matyt, prie partizanų buvo priskiriami jų ryšininkai ir rėmėjai, legalizavęsi partizanai. Pasibaigus partizaninėms kovoms, suskaičiavę žuvusius bei į nelaisvę paimtus partizanus, čekistai perpus sumažino į nelaisvę paimtų partizanų skaičių. Tuo metu partizanai kartais smogdavo gana stiprius smūgius okupantams ir jų rėmėjams. Čekistų duomenimis, 1946 m. sausio 5-10 d. partizanai nukovė 21, nusivedė 1 žmogų, tarp jų po vieną NKVD darbuotoją, sribą, NKVD kariškį bei rinkimų komisijos pirmininką, 2 sovietinių tarnautojų šeimų narius, 15 „valstiečių" ir 1 legalizavusį. Tariamuosius „valstiečius" partizanai karo lauko teismo sprendimu sušaudė todėl, kad jie buvo okupantų informatoriai, prosovietiška ar prorusiškai nusiteikę asmenys. Okupantai tuo pat metu nukovė 21 partizaną (nuo mėnesio pradžios - 50), 63 paėmė gyvus (nuo metų pradžios - 144)¹⁸.

Sausio 10-15 d. partizanai sušaudė 14 žmonių, iš jų apylinkės pirmininką ir jo pavaduotoją, 3 sribus, 4 sovietinius tarnautojus ir jų šeimų narius, 1 komjaunuolį, 4 kilusius iš „varguomenės". Per tą laiką buvo nukauti 31 partizanas, 69 paimti gyvi¹⁹. Sausio 25 d.-vasario 1 d. partizanai nukovė 22, nusivedė (tai irgi reiškė mirtį, nes išlardžius dažniausiai būdavo sušaudoma) 10 žmonių, iš jų 2 NKVD darbuotojus, 4 sribus ir rėmimo grupių narius, 1 kariškį, 3 rinkimų komisijos narius, 6 valsčių ir apylinkių pirmininkus, 4 sovietinius tarnautojus ir jų šeimų narius, 4 „naujakurius", 7 „valstiečių" šeimų narius, 1 legalizavusį partizaną. Partizanų buvo nukauta 28, per visą mėnesį - 267, paimta gyvų - 93, per visą mėnesį - 423. Be to, per mėnesį buvo suimta 1570 „antisovietinio elemento"²⁰.

1946 m. vasario 1 d. atsitiko vienas įvykis, kuris rodo, kaip partizanai - jei ne visi, tai didelė jų dalis -

* *Glavnoje upravlenije bor'by s banditizmom* Vyriausioji kovos su banditizmu valdyba.

elgėsi su reguliariąja rusų kariuomene. Tą dieną 19 val. 3 km nuo Prienu 13 partizanų sulaikė karių pionierių mašiną, kurioje buvo 5 kariai ir civilis. Karius nuginklavo, civilį sušaudė. Po 40 min. važiavo Marijampolės vykdomojo komiteto mašina su dokumentais. Kelias buvo užgrūstas, tad sustojo. Privažiavus dar vienai mašinai, vykdomojo komiteto instruktorius Draugelis pabėgo. Naujoje mašinoje buvo civilių žmonių ir majoras, jį partizanai nuginklavo, vykdomojo komiteto mašiną sudegino, civilius ir karius paleido²¹. Galima spėti, jog buvo laukiama būtent dokumentų, o gal tuo metu tiesiog buvo tikrinamos pravažiuojančios mašinos - Pietų Lietuvoje tuo metu partizanai dažnai taip darydavo, ypač artėjant rinkimams, nors ir smarkiai rizikavo, nes žiemą pėdsakais sekti būdavo lengva.

Kaip minėta, tarp 4-osios ŠD pulkų specifinę vietą užėmė 266-asis, o vėliau - to pulko funkcijas perėmęs 261-asis ŠP. 1945 m. pabaigoje jis saugojo anksčiau išvardytus objektus. Vienas iš tokių objektų buvo A. Apolonovo speciali vila, kurią nuolat saugojo 13 karių. Tai patvirtina faktą, jog tas stambus čekistų veikėjas, vidaus kariuomenės vadas, dažnai būdavo Lietuvoje, matyt, ją „šefavo“.

Iš specialių suvestinių, kurias 261-ojo ŠP vadas Zakurdajevs rašė divizijos vadui P. Vetrovui, matyti, jog tas pulkas ne tik saugojo valdžios įstaigas, bet ir kasdien išsiųsdavo nuo 150 iki 250 karių kovoti su partizanais. Kaip ir kiti pulkai, daugiausia siuntė RPG, kurių veikloje dalyvavo nuo 50 iki 80 proc. karių. Surengdavo ir vieną kitą operaciją. Pulkų kariai taip pat lydėdavo valdžios vyrus, kai šie panorėdavo išvykti už Vilniaus ribų, - komunistų partijos veikėjus, vyriausybės narius, kandidatus į Aukščiausiąją Tarybą ir t.t. Kasdien tokių išvykstančiųjų iš Vilniaus būdavo vienas du. Jų palydą sudarydavo 4-10 karių²².

Kaip pažymėta J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakyme Nr. 0026, pastovios įgulos buvo kuriamos siekiant tokių tikslų: pirma, kovoti su partizanais, antra, palaikyti tvarką. Tiesą sakant, tvarkos palaikymą čekistai ir komunistai suprato taip: nebus partizanų, bus tvarka - mūsiška, sovietinė.

Įkūrus pastovias karių įgulas, 4-osios ŠD štabas parengė Lietuvoje dislokuotos MVD kariuomenės „veiklos pagerinimo priemonių planą“, kurį 1946 m. gegužės 6 d. patvirtino J. Bartašiūnas²³ (žr. 34 dok.). Šį dokumentą sudaro trys dalys: 1) trumpa preambulė, įvardyta kaip „Tikslai“, 2) užduotys ir 3) praktinės priemonės.

Nurodomi trys tikslai: įvykdyti SSRS MVD ministro S. Kruglovo 1946 m. kovo 15 d. įsakymą Nr. 00216, kuriame reikalaujama likviduoti

pasipriešinimą Lietuvoje, antra, suaktyvinti visų kovojančių su partizanais padalinių veiklą ir, trečia, nustatyti kariuomenės dalių, batalionų ir įgulų vadų atsakomybę.

Užduotyse apibrėžiamos pulko, bataliono, įgulos vadų pareigos, pavaldumas, atskaitingumas. Nurodoma, jog bataliono vadas yra MVD apskrities skyriaus viršininko pavaduotojas, įgulų vadai - valsčių poskyrių viršininkų pavaduotojai kariuomenės reikalams (4-osios ŠD vadas buvo J. Bartašiūno pavaduotojas kariuomenės reikalams). Ypač akcentuojama batalionų žvalgybos skyrių (ŽS) karininkų atsakomybė už kariuomenės aprūpinimą operatyviniais duomenimis jos padaliniais rengiantis operacijai. Nurodoma, iš ko verbuoti agentūrą (legalizavęsi partizanai, partizanų giminės ir rėmėjai bei kt.). Reikalaujama, kad savi žvalgybiniai duomenys, gavus dar papildomų duomenų iš MVD organų, kasdien būtų apdorojami ir pateikiami įgulų viršininkams. Tačiau ir neturėdami tikslių operatyvinių duomenų, įgulų viršininkai pagal 10 dienų operatyvinius planus turi rengti įvairaus tipo (RPG, pasalų, sekretų ir t.t.) tarnybinius būrius.

6 paragrafe buvo išdėstytas reikalavimas, kad 2/3 įgulų karių nuolat dalyvautų kovose, o 1/3 būtų laikomas kaip kovinis rezervas ir prireikus būtų skubiai metamas į kovų rajoną. Tačiau šis reikalavimas niekada nebuvo įvykdytas, nebent tik kai kuriuose padaliniuose, kai būdavo įkuriami judrieji jungtiniai būriai, kurie nesudarydavo pastovių įgulų. Dažniausiai įgulos tuoj pat „apaugdavo“ statybomis, pagalbinais ūkiais, sargybų postais ir pan. Be to, dalis karių sirgdavo, atostogaudavo, sėdėdavo areštinėse, dalyvaudavo pratybose ir t.t. Geriausiu atveju tik apie 50 proc. įguloje esančių karių galėdavo dalyvauti kovose ir partizanų paieškose. Ypač neveiklios buvo nedidelės, būrio dydžio įgulos, turinčios 15-25 karius. Paprastai iš tokių įgulų tik apie 1/3 karių galėdavo kasdien dalyvauti tarnybinių būrių veikloje.

Ilgiausias tame plane yra „Praktinių priemonių“ skyrius. Jame nurodoma, kokių lygiu - pulko, bataliono, kuopos įgulų, kitų padalinių - kas ir kada daroma. Iš visų tų „priemonių“ įdomesnės gal kelios. Pirmą, tarp vadinamųjų tarnybinių būrių rūšių, be RPG, sekreto, pasalos, minimas ir „stebėjimo punktas“. Vėliau, apie 1950 m., toks čekistinis kovos būdas buvo plačiai naudojamas: stebėti kaimynų ir aplinkos agento-informatoriaus sodyboje arba kur nors prie kaimo pamiškėje būdavo įkurdinami keli kariai su radijo siųstuvu. Pastebėję pasirodžiusius partizanus, jie iškviesda-

vo kariuomenės būrį. (1946 m. čekistai vargu ar turėjo pakankamai radijo siųstuvų ir agentų tokiems punktam įkurti.)

Antra įdomesnė vieta, kurioje kalbama apie tai, kad įgulų viršininkai kasdien darbo žemėlapyje (schemoje) turėsiantys pažymėti, kur tą dieną veiks jiems pavaldūs padaliniai. Rusų kariuomenės karininkai iki pat Sovietų valstybės žlugimo labai prastai išmanė topografiją. Kai kuriuose čekistinių operacijų aprašymuose minima, kad jų būriai klaidžiodavo ieškodami nurodyto miško ar kaimo. Ko gero, pagrindiniai čekistinės kariuomenės „žemėlapiai“ būdavo vedliai stribai, pažinoję vietas. Vis dėlto čekistai žemėlapiais būdavo aprūpinami geriau už RA karius, o gal ir kiek geriau juos suprato.

Trečia, čekistai gerokai prisibijojo partizanų puolimų (partizanai būtų puolę įgulas paaštrėjus tarptautinei padėčiai; 1941 m. patirtį gerai prisiminė tiek partizanai, tiek čekistai). Plane nurodoma prie įgulų įkurti ne tik sargybos postus, bet ir pasirengti gynybai įrengiant ugnies pozicijas.

Apie konkrečią vidaus kariuomenės veiklą 1946 m. pavyko rasti ne per daugiausia dokumentų. Vienas iš įdomesnių - 1946 m. liepos 10 d. keturių pulkų jėgomis įvykdytos operacijos Biržų girioje planas (žr. 36 dok.). Ši 285-ojo, 25-ojo, 137-ojo ir 262-ojo ŠP operacija rodo, jog nepaisant to, kad pulkai buvo išbarstyti gana nedidelėmis įgulomis, prirėkus būdavo sutelkiami dideli kariuomenės būriai, kaip kad šiuo atveju - apie 2000 karių (dokumente tikslus karių skaičius nenurodomas). Biržų giria driekėsi prie Latvijos pasienio, nuo Latvijos ribojama Nemunėlio, per 30 km ir buvo apie 9 km pločio. Tos operacijos metu du pulkai nuo šiaurinės miško dalies slinko į pietryčius, o 137-asis ir 262-asis ŠP - nuo pietinės miško dalies į šiaurės vakarus. Tiek viena, tiek kita grupė, kiekviena maždaug po 1000 karių, nuo 5 val. iki 18 val. turėjo nužygiuoti po 15-17 km - kariai eidavo grandine maždaug kas 8-10 metrų - ir susitikti prie kelio, Biržų girią dalijančio per pusę. Pažymėtina, kad apie 35 km ilgio Nemunėlio pakrantę saugojo MVD 5-osios divizijos kariai; jie neleido partizanams pereiti į Latvijos pusę. Ši divizija buvo Lietuvoje veikusios 4-osios ŠD analogas, tik išsidėsčiusi Latvijoje. Vakarinėje miškų dalyje užtvaras buvo išstatę 285-asis ir 262-asis ŠP, kurių šukavimo grandinės buvo toje pusėje. Šios operacijos rezultatai nėra žinomi, bet, turint galvoje, kad buvo šukuojama taip tankiai, girioje buvusiems partizanams tikriausiai buvo rieta.

Kaip matyti iš įsakymo, tokia gausi kariuomenė buvo sutelkta ne vienai dienai. Matyt, giria jau prieš tai buvo šukuojama, o operacija galėjo būti kartojama ir trečią kartą (tai priklausė nuo liepos 10 d. rezultatu).

Šią didelę operaciją yra plačiai aprašęs Biržų krašto partizanas R. Tučas-Barzdyla²⁴, to kariuomenės siautėjimo liudininkas. Kartu su kitais dviem partizanais jis per šukavimą lindėjo pelkėje (taip partizanai dažnai išsigelbėdavo, nes jei nepasitaikydavo koks nuožmus karininkas, eiliniai kariai, nenorėdami sušlapti, pelkes aplenkėdavo). Šių partizanų grupelė kelis kartus susidūrė su girią šukuojančių karių grandinėmis, tačiau nė vienas nežuvo, o R. Tučas-Barzdyla nušovė vieną juos persekiojantį karį.

Beje, viena iš okupantų tragikomiškų grimasų buvo ta, kad jie ne tik žudė Lietuvos laisvės gynėjus ir terorizavo mūsų žmones, bet ir mėgino juos šviesti, aišku, pagal savo supratimą. Vidaus reikalų ministro pavaduotojas 1946 m. birželio mėn. pažymoje „Apie MVD organų ir kariuomenės atliktą darbą tarp vietos gyventojų“ išvardija Alovėje, Dauguose, Merkinėje, Varėnoje, Seirijuose bei tų valsčių kaimuose skaitytas paskaitas ir rodytus kinofilms. Viena iš paskaitų temų - „Apie lietuvių liaudies uždavinius vykdant penkmečio planą“; tokia paskaita birželio 9 d. buvo skaitoma Alovėje. Tačiau tie, kurie taip rūpinosi mūsų tautos įnašu į penkmečio planą, nė vienas nemokėjo lietuvių kalbos, visur naudodavosi vertėjų paslaugomis. Taigi ne vien lavonai ir sudegusios sodybos likdavo ten, kur praeidavo kariuomenė, nes „be masinių pokalbių, paskaitų, mitingų, kiekvienoje gyvenvietėje, per kurią pereidavo kariuomenė, karininkai ir agitatoriai organizuodavo individualius pokalbius“²⁵.

Kaip minėta, 1946 m. spalio mėn. Lietuvoje vėl buvo rengiamas naujas 1945 m. pavyzdžio totoriškas anpuolis. Devyniems 4-osios ŠD pulkams talkino trys šaulių pulkai. Prieš anpuolį buvo sudarytas pulkų veiklos planas, kurį 1946 m. rugsėjo 26 d. patvirtino A. Apolonovas. Plano pavadinimas gana ilgas: „Kariuomenės, dislokuotos Lietuvos SSR teritorijoje, operatyvinių priemonių užtikrinimas (*obespečenije*) likviduojant nacionalistinio pagrindžio štabus ir gaujas, veikiančias Lietuvos teritorijoje“. Apie šį planą verta pakalbėti plačiau.

Matyt, tai buvo dar vienas mėginimas stipriais koncentruotais smūgiais palaužti ginkluotąjį pasipriešinimą Lietuvoje. Visa Lietuvos teritorija nuo 1946 m. spalio 1 d. turėjo būti suskirstyta į šešis operatyvinius sektorius²⁶, maždaug atitinkančius partizanų apygardas (reikia pasakyti, kad čekistų žinios apie to laikotarpio - 1946 m. pabaigos - partizanų junginius buvo gana netikslios: Dzūkijos partizanų junginiai jau nuo 1946 m. gegužės vidurio buvo sujungti į Dainavos apygardą, dar mėnesiu anksčiau performuotas Žemaičių legionas ir t. t.; visi tie netikslumai rodo, kad tuo metu

saugumiečiai dar nebuvo giliai įsiskverbę į partizanų štabus, o jų gaunamos žinios gerokai vėluodavo). Tuos sektorius turėjo „aptarnauti“ atitinkamai šešios operatyvinės grupės. Buvo numatyta, jog viena ir pusė operatyvinės grupės veiks prieš Žemaitijos partizanus, dvi su puse - prieš Aukštaitijos, po vieną - prieš Dzūkijos ir Suvalkijos. Šešias operatyvines grupes sudarė pastoviomis įgulomis išsidėstę devyni 4-osios ŠD pulkai - 25-asis, 32-asis, 34-asis, 137-asis, 261-asis, 262-asis, 273-iasis, 285-asis ir 298-asis. Pradėjus masiškai pulti partizanus, turėjo prisidėti dar trys pulkai. Puolimo pradžia numatyta spalio 1 d. Nevisiškai aišku, kiek ta operacija truko. Paaiškinamajame A. Apolonovo ir J. Bartašiūno rašte sakoma, jog „operatyvinių priemonių užtikrinimas“ truks 10 dienų, nors vienoje plano vietoje rašoma, kad 4-osios ŠD dalys iki spalio 1 d. turi apsirūpinti maistu visam mėnesiui, o kitoje vietoje - kad daliniai turi būti aprūpinti maistu 15 dienų. Tad galima manyti, jog masiškas partizanų puolimas tęsėsi ne trumpiau kaip 10 dienų. Šio puolimo metu devyni pulkai, išėję iš įgulų, turėjo sudaryti tankų pasalų ir sekretų tinklą „tikėtinuose gaujų, pavienių banditų ir jų ryšininų veikimo keliuose, ypač naktį“, o dieną išsiųsti kuo daugiau kad ir nedidelių RPG. Tuo tarpu trijų - 108-ojo, 353-iojo ir 354-ojo - pulkų karijai (t. y. apie 4 tūkst. karių), išskirstyti po 200-300 karių, turėdami operatyvinių duomenų, privalėjo smogti smūgius į tuos miškus ir kaimus, kur galėjo būti partizanų.

Be dvylikos šaulių pulkų, šiame eiliniame bandyme masišku puolimu palaužti partizanus dalyvavo ir visi sribai (apie 7 tūkst.), o Vilkaviškio ir Marijampolės apskrityse - 94-asis pasienio būrys bei MVD priešlėktuvinės gynybos batalionas. Kokie buvo šios didžiulės operacijos rezultatai - neaišku, dokumentų nepavyko rasti. Kadangi čekistų agentai tada dar nebuvo giliai įsiskverbę į partizanų būrius, o partizanai per dvejus partizaninio karo metus jau buvo daug ko išmokę, reikia manyti, labai didelių nuostolių jie nepatyrė, nors aukų, be abejojimo, buvo. Šis antpuolis, kaip ir kai kurie kiti, tikriausiai buvo surengtas po eilinio L. Berijos ar S. Kruglovo reikalavimo „per du tris mėnesius Lietuvą išvalyti nuo banditų“, nors toliau pateikiamame A. Apolonovo ir J. Bartašiūno rašte pažymima, kad operacija surengta dėl suaktyvėjusios partizanų veiklos.

Šį raštą, parašytą rugsėjo 26 d., t. y. likus kelioms dienoms iki operacijos pradžios, būtų galima pavadinti metodiniais nurodymais. Jame ypač grėsmingai skamba nurodymas paskubinti suėmimus. Preambulėje rašoma: „Pastaruoju metu pastebimas didelis nacionalistinio pagrindo ir jo ginkluotų gaujų suaktyvėjimas Lietuvos SSR“. Todėl reikia:

1. Operatyvinių grupių viršininkams ir kt. iki spalio 1 d. peržiūrėti visas agentūrinės bei tardymo bylas ir esant pakankamai įrodymų įtariamuosius suimti.

2. Iki spalio 1 d. parengti duomenis apie tai, kur slepiasi partizanų būriai bei pavieniai partizanai, ir jiems smogti panaudojant operatyvinių grupių viršininkams priskirtus judriuosius rezervus ir įgulas. Operacijas kartoti toje pat vietoje. Jas vykdyti ne tik tiksliai žinant, kur yra partizanų, bet ir spėjamosiose jų buvimo vietose.

3. Spalio 1-10 d. operaciją vykdyti kiaurą parą: dieną ieškoti, naktį išsiųsti nejudriais būriais arba perkirsti tikėtinus partizanų judėjimo kelius.

4. Praktikuoti slaptą kariuomenės grupių išmetimą sovietinio partinio aktyvo judėjimo kelyje ir gyvenvietėse, turint tikslą likviduoti banditus, jeigu jie mėgintų įvykdyti teroro aktus.

5. Po partizanų puolimų mesti į įvykio vietą ir kaimynines įgulas.

6. Ypatingą dėmesį kreipti į apskričių ir valsčių ribas - ten surengti bendras operacijas.

7. Nepažeisti socialistinio teisingumo.

8. Pasižymėjusius apdovanoti²⁷.

Ko jau ko, o apdovanojimų sovietinė aukščiausioji valdžia čekistams negailėjo. Kaip žinome, buvo mokami pinigai už partizanų „galvas“, o pats J. Stalinas, kaip galima spręsti iš jo „Ypatingojo aplanko“ dokumentų, čekistus ordinais ir medaliais apdovanodavo du tris kartus per mėnesį.

[domus 4-as nurodymų paragrafas. Jame siūloma sovietinį partinį aktyvą paversti jauku partizanams, kaip kad dirbtines antis ančių medžioklėje.

[domus ir LSSR saugumo ministro D. Jefimovo 1946 m. vasario 4 d. raštas Kauno operatyvinio sektoriaus viršininkui plk. Jegorovui. Saugumo ministras rašo, kad SSRS NKGB radijo kontržvalgybos tarnyba Kauno apylinkėse užfiksavo nežinomos grupės radijo stočių darbą. Ministro nuomone, tas radijo ryšys priklauso vienam iš partizanų būrių. Radijo ryšiui išaiškinti į Kauno apylinkes siunčiama SSRS NKGB operatyvinė paieškų grupė, vadovaujama kpt. Jevdokimovo, o vasario 5-6 d. atskris ir specialus paieškų lėktuvas. D. Jefimovas prašo skirti 6 automatinius pelengavimo grupės apsaugai²⁸. (Beje, pelengavimo būrys bazavosi Rygoje.) Tai, kad mūsų partizanai naudojo radijo ryšį, rodo neprastą jų būrių organizacinį lygį.

Kaip ir per visą partizaninio karo laikotarpį, čekistinės kariuomenės labai apgulta buvo Alytaus apskritis. 1946 m. liepos mėn. šioje apskrityje

34-ojo ŠP 3-iasis batalionas surengė 137 čekistines karines operacijas. Bet šis batalionas sudarė tik menką MVD kariuomenės toje apskrityje dalį. Apskrityje veikė 108-asis ŠP, 261-ojo ŠP seržantų mokykla, 240-ojo konvojinio pulko kuopa ir pasieniečių 2-oji manevrinė grupė²⁹.

Per vieną iš daugelio operacijų 1946 m. liepos 2 d. Žaliamiškyje, ties Merkinės ir Leipalingio valsčių riba, žuvo Dainavos apygardos įkūrėjas, o tuo metu Pietų Lietuvos partizanų štabo viršininkas plk. ltn. J. Vitkus-Kazimieraitis. Kad tose vietose gali būti Kazimieraičio štabas, čekistai gavo žinių iš maršrutinio agento Volko. 9 žmonių RPG, vadovaujama j. seržanto Kapustino, 14 val. 30 min. prie kelio, vedančio į Guobinius, užtiko Kazimieraitį. Jį gyvą mėgino paimti raudonarmietis Syniaginas, bet Kazimieraitis, turėdamas tik brauningą, atsišaudė, ir Syniaginas turėjo prigulti ir gulomis šaudyti. Kazimieraitį iš dešinės mėgino pasiekti kitas čekistų karys, Povarenka, kuris buvo priartėjęs prie Kazimieraičio per 3 m, į jį šaudydamas tris kartus sužeidė, buvo ir pats jo sužeistas. Tuomet prišliaužęs Syniaginas metė granatą, kuri mirtinai sužeidė partizaną. Po trijų valandų mirė vienas žymiausių ir garbingiausių Lietuvos pasipriešinimo vadų J. Vitkus-Kazimieraitis³⁰.

Kaip ir 1945 m., MVD ministro pavaduotojas P. Kapralovas - jis kartu buvo ir Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkas - be paliovos mygo 137-ąjį ŠP, veikusių keturiose Šiaurės Rytų Lietuvos apskrityse. Jis teigė, kad to pulko kariai visiškai nemoka kariauti, todėl liepė patikrinti batalionų štabus, kuopų ir būrių vadus, kaip jie vykdo vadovybės nurodymus, ypač tikrinti tuos, kurių „aptarnaujamose“ apylinkėse partizanai „nebaudžiami žudo prosovietiškausi nusiteikusius asmenis“. P. Kapralovas nurodė, kad vykdant operacijas, ypač naktį, būtų laikomasi tam tikrų reikalavimų: kad būtų gerai suderinta apranga ir ginkluotė (kad nešnarėtų ir nebarškėtų), nebūtų triukšmaujama ir kalbama, nekeliaujama keliais, kai galima jais neiti, nekuriami laužai ir t.t. Beje, tokius reikalavimus čekistų vadovybė nuolat keldavo per visą partizaninio karo laikotarpį, tačiau nuvaryti nuo kojų kariai į tuos nurodymus nedaug kreipdavo dėmesio ir juos dažnai pažeisdavo. P. Kapralovas taip pat reikalavo, kad kariai iš čekistų operatyvininkų sužinotų, kur gyvena partizanų giminės ir rėmėjai, nes artėjant žiemai partizanai patrauks arčiau gyvenamųjų namų. Sužinojus liepė prie partizanų tikėtinų bazavimosi vietų rengti pasalas³¹.

Beje, iš P. Kapralovo 1946 m. spalio 23 d. rašto SSRS vidaus reikalų ministrui S. Kruglovui, jo pavaduotojui gen. ltn. V. Riasnojui bei tos pat

ministerijos OBB viršininkui gen. ltn. A. Leontjevui matyti, kaip detaliai būdavo informuojami vyriausieji Maskvos čekistai. Tame rašte rašoma, ką 137-asis ŠP nuveikė per vieną dieną, spalio 21-ąją. Tą dieną buvo nukauti 4 partizanai. Detaliai išvardyta, kas pas juos rasta, ypač smulkiai aprašyti paimti ginklai³².

Netrukus, lapkričio 16 d., J. Bartašiūnas siunčia V. Riasnojui ir A. Leontjevui „Specialų pranešimą“ apie vieną iš didesnių partizaniniame kare patirtų nuostolių. Pasak J. Bartašiūno, lapkričio 15 d. partizanai Daugų valsčiaus Purvelių kaime nušovė 68 metų valstietį Sidoravičių. Iš jo žmonos sužinoję apie įvykį, iš Daugų išvažiavo 20 čekistų karių. Iki įvykio vietos likus 300 metrų, grupė išsiuntė į priekį apsaugą ir žvalgybą ir toliau ėjo pėsčia. Jai įėjus į kaimo vienkiemį rajoną, iš keturių pusių apie 50 partizanų kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi sunaikino 18 iš 20 grupės karių. Žuvo MVD Daugų valsčiaus viršininkas vyr. ltn. Derkausovas, BB skyriaus operatyvinis įgaliotinis j. ltn. Brunevičius, MGB įgaliotinis vyr. ltn. Kurenovas, 34-ojo MŠP kuopos vadas ltn. Judinas, tos pat kuopos felčeris j. ltn. Bandurinas, 8 kareiviai ir 5 stribai. Pasibaigus mūšiui partizanai paėmė 2 kulkosvaidžius, 5 automatus, 9 šautuvus, 3 pistoletus. Matyt, dalis karių dar spėjo gintis, nes, pasak J. Bartašiūno, buvo nukauti ir 4 partizanai³³.

Kitas skaudus smūgis, šį kartą kolaborantams, buvo smogtas 1946 m. gruodžio 6 d. naktį Vidurio Lietuvoje - Kėdainių apskrities Grinkiškio valsčiaus Miliškių kaime, kurio mokykloje naktį susirinkdavo miegoti apylinkės kolaborantai, saugomi 25-ojo ŠP karių ir stribų (beje, šis tragiškas įvykis - turbūt jį galima taip pavadinti, nes žuvo ir kolaborantų šeimų nariai, kurie prie išdavysčių tiesiogiai galėjo būti ir neprisidėję, - rodo, kokia paini padėtis pokario metais buvo Lietuvoje, kaip arti vaikščiodavo mirtis ir kaip sunkiai įsitvirtino sovietai Lietuvoje, ypač kaime). Tą naktį mokykloje miegojo 11 kolaborantų ir jų šeimų narių: apylinkės tarybos pirmininkas V. Danielius su šeima ir kaimo aktyvistai bei jų šeimos. Partizanai apšaudė mokyklą padegamomis kulkomis, ji užsidegė ir nuo šūvių bei gaisro liepsnose žuvo 10 žmonių, taip pat 3 kariai ir 1 stribas, 2 kareiviai buvo sužeisti.

Kad du partizanų būriai rengiasi pulti tuos kolaborantų nakvynės namus, Grinkiškio čekistai buvo gavę agentūrinių žinių lapkričio 24 d., todėl nuo lapkričio 28 d. iki gruodžio 4 d. MVD apskrities skyriaus nurodymu kiekvieną naktį Miliškių mokyklą saugojo 10-15 vietinės įgulos karių. Kasdien apylinkėse būdavo rengiamos pasalos ir sekretai.

Gruodžio 5 d. Grinkiškio įgulos viršininkas j. ltn. Šumakovas iš MVD valsčiaus viršininko gavo pranešimą, kad partizanai yra apsistoję gretimame kaime ir ketina pulti mokyklą. Apie tai Šumakovas pulko vadovybės neinformavo, o saugoti mokyklos nusiuntė 4 karius, vadovaujamus seržanto Gogovo. Šis prie mokyklos neišstatė net sargybos ir kartu su aktyvu nuėjo miegoti. Partizanams pradėjus puolimą, Gogovas neorganizavo gynybos ir būdamas lengvai sužeistas pabėgo. Už įsakymo nevykdymą ir bailumą jis buvo suimtas ir teisiamas. SSRS MVD ministro pavaduotojui A. Apolonovui adresuotame rašte P. Kapralovas prašė leisti už prastą vadovavimą suimti Grinkiškio įgulos viršininką Šumakovą ir perduoti karo tribunolui³⁴. Čekistai labai atidžiai saugojo kiekvieną kolaborantą, nes tuo metu jų nedaug buvo. Gandai, dažnai gerokai perdėti, apie tokius sėkmingus partizanų puolimus plačiai paplisdavo po šalį ir ne vieną atbaidydavo nuo išdavysčių.

1946 m. pabaigoje-1947 m. sausio mėn. 4-ajai ŠD buvo paskirta penkiolika PO-2 lėktuvų (juos žmonės vadino kukurūznikais). Lėktuvai turėjo:

- 1) žvalgyti vietas iš oro; 2) palaikyti ryšį tarp dalinių; 3) padėti likviduoti partizanų būrius, t. y. apšaudyti juos iš kulkosvaidžių, retkarčiais mėtyti bombas; 4) parodyti kariuomenei, kur yra partizanų, t. y. koreguoti iš oro kariuomenės judėjimą. Gen. mjr. P. Kapralovas savo rašte apskričių skyrių viršininkams išplečia lėktuvams skirtas užduotis. Jis rašo, kad lėktuvai, be minėtų užduočių, dar turės pristatyti kariuomenei šaudmenis ir maistą, išvežti sergančiuosius ir sužeistuosius, vykdyti įvairias operatyvines užduotis, persekioti partizanų būrius³⁵. Šie nedideli lėktuvai, matyt, daugiausia buvo naudojami žvalgybai, nes ne vieno partizano atsiminimuose minima, kad pasirodžius virš miško lėktuvams reikėdavo laukti puolimo.

4-ajai ŠD priskirti lėktuvai 1947 m. sausio 3 d. bazavosi taip: Kaune - 3 (aptarnavo 4 apskritis), Panevėžyje - 3 (aptarnavo 5 apskritis), Varėnoje - 3 (aptarnavo 4 apskritis), Vilniuje - 2 (aptarnavo 5 apskritis), Šiaurliuose - 4 (aptarnavo 7 apskritis)³⁶.

Tų penkiolikos lėktuvų veikla apėmė beveik visas 26 Lietuvos apskritis. Jie neskraidė tik trijose Klaipėdos krašto apskrityse, kur partizanų judėjimas buvo menkas.

Čekistai nuo pat partizaninio karo pradžios naudojo lėktuvus, dažniausiai tuos pačius vadinamuosius kukurūznikus, nes jie galėdavo nusileisti bet kurioje didesnėje pievoje. 1946 m. pabaigoje, matyt, nutarta, kad bus lengviau derinti veiksmus ir siekti didesnio jų intensyvumo tuos lėktuvus

perdavus 4-osios ŠD žinion (iki tol jie priklausė karo aviacijos junginiams). Nedidelio galingumo PO-2 lėktuvai labai tiko kovoje su partizanais, nes galėjo žemai skristi, nedidelėje aikštelėje nutūpti.

Tam tikrą vaidmenį 1946 m. kovose suvaidino 108-asis ŠP, kuris neįėjo į 4-osios ŠD sudėtį (tais metais tokių pulkų, veikiančių kaip atskiras kovinis vienetas, be 108-ojo ŠP, Sovietijoje buvo dar trys: 12-asis ŠP veikė Ukrainoje, 8-asis MŠP - Gruzijoje ir 13-asis MŠP - Leningrade). 108-ojo ŠP kariai 1946 m. sulaukė net 3407 žmones, o visa devynių pulkų 4-oji ŠD - tik 9300. Tačiau didelė tų sulaikytųjų dalis tikriausiai nebuvo mūsų pasipriešinimo dalyviai (2179 sulaikytieji buvo „be dokumentų, įtartini ir kt.“, 768- „plėšikai ir prievartautojai“)³⁷. Taigi nors 108-asis ŠP sulaukė 27 proc. visų tais metais Lietuvoje sulaikytų žmonių, tačiau tarp jų buvo tik 5 proc. tų, kurie tikrai priklausė pagrindžiui, t. y. partizanų rėmėjų (jų tais metais 4-oji ŠD sulaukė 5127, o 108-asis ŠP - 292). Tad šio pulko veikimo kryptis buvo gana specifinė, ne tiek čekistinės, kiek milicijos pakraipos. Gali būti, jog daugelis tų „darbų“ buvo padaryta ne Lietuvoje, o Rytprūsiose.

Daug informacijos apie to meto kovas bei karių veiklą teikia MVD ministro pavadootojo, atsakingo už vidaus kariuomenę, gen. plk. A. Apolonovo 1946 m. spalio 10 d. raštas divizijos vadui P. Vetrovui, tos divizijos dalių vadams, J. Bartašiūnui ir Lietuvos pasienio apygardos vadui gen. mjr. M. Byčkovskiui. Ilgame 14 puslapių dokumente apžvelgiami 1946 m. trečiojo ketvirčio darbo rezultatai³⁸.

Pasak A. Apolonovo, trečiajame ketvirtyje blogai dirbo žemiau išvardyti pulkai, kurie liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėn. nukovė ir į nelaisvę paėmė tiek partizanų:

ŠP	Liepa	Rugpjūtis	Rugsėjis	Iš viso
25-asis	31	26	12	69
32-asis	71	42	24	137
34-asis	132	87	81	300
137-asis	55	46	30	131
285-asis	38	18	17	73
Iš viso	327	219	164	710

(Keista, kad į „blogai dirbančiųjų“ sąrašą įtrauktas ir 25-asis ŠP, paėmęs į nelaisvę ir nukovęs 69 partizanus, ir 34-asis ŠP, paėmęs ir nukovęs 300 partizanų, t. y. 4 kartus daugiau negu 25-asis ŠP.)

Tuo tarpu partizanai puola. Liepos-rugsėjo mėn. jie įvykdė 412 „teroro aktų“. Pulta valsčių centrai: rugsėjo 20 d. - Gižai, rugsėjo 30 d. - Šimkaičiai (Raseinių aps.), tą pačią dieną - ir Zapyškis (*Sapežinskoje*) (Kauno aps.).

Kariuomenė sužlugdė nemažai operacijų: liepos mėn. - 43, rugpjūčio mėn. - 106, rugsėjo mėn. - 42. A. Apolonovas išvardija šias nesėkmingų operacijų priežastis:

1. Kariuomenė nežino operatyvinės padėties, kur ir kaip po puolimo partizanai pasitrauks, todėl išvykstama tik į įvykio vietą, o neatkertami pasitraukimo keliai.

2. Nesimokoma iš klaidų. Rugpjūčio 19 d. į pasalą ėjęs vyr. seržanto Safonovo vadovaujamas 32-ojo SP būrys susitiko su partizanais; šie pasakė, jog eina savi, iš MVD kariuomenės, priėjo ir iššaudė karius. Rugpjūčio 27 d. 262-ojo SP minosvaidininkų kuopos 15 karių buvo surengę pasalą viename name norėdami sulaikyti ar sunaikinti 6 partizanus, kai šie įeis į vidų. Tačiau seržantas Piliavskis, pamatęs 3 partizanus už 20 metrų, jiems sušuko, ir partizanai pasitraukė. Tai įvyko Ukmergės apskrityje.

3. Iš daugelio partizanų mūšyje nušaunamas tik vienas kitas.

4. Kai partizanai atidengę ugnį prispaudžia karius prie žemės, šie nejudą ir laukia, kol nustos šaudyti, nė nemėgina partizanų apsupti. Rugsėjo 28 d. Kretingos apskrityje 353-iojo ir 354-ojo ŠP kariai kelis kartus susitiko su partizanais. Šiems šaudant, kariai nejudėjo, ir partizanai sėkmingai pasitraukė. Planai keičiami be reikalo, o nekeičiami pasikeitus aplinkybėms. Netikrinama, kaip vykdomos užduotys, nurodymai labai nekonkretūs. Alytaus apskrityje veikusio 108-ojo ŠP 1-ojo bataliono vadas kpt. Zotkinas spalio 5 d. nurodė kariams „vykti į numatytą rajoną ir pradėti ieškoti“.

5. Į RPG, pasalas ir kt. eina ne karininkai, o seržantai. Karininkai sėdi vadavietėse, nors šiuo klausimu buvo ir A. Apolonovo, ir SSRS MVD GUBB 1946 m. rugpjūčio 12 d. nurodymas Nr. 24/10-00465. Štabų karininkai, atvykę į vietą, taip pat trina vadavietėje, todėl ir nežino padėties.

6. Pulko vadai neorganizuoja operatyvinės-kovinės veiklos, rezultatai susumuojami tik kas mėnesį, tad nuo 10 iki 26 d. kai kurios dalys neturi jokių rezultatų. Operatyvinė-kovinė veikla blogai organizuojama šiuose šaulių pulkuose: 25-ajame (vadas - pplk. Golyševs), 285-ajame (vadas - plk. Voronežskis), 108-ajame - (vadas - pplk. Sergutinas) ir 354-ajame (vadas - pplk. Markinas). Divizijos štabas nelabai nutuokia apie tikrąją padėti vietose.

7. Blogai panaudojami kariai. Iš 298-ojo ŠP 5-osios kuopos 69 karių operacijose dalyvauja tik 25, iš 108-ojo ŠP 1-ojo ir 3-iojo batalionų karių - tik 300 karių, 30 proc. karių dirba ūkio darbus. 34-ojo MŠP 8-ojoje kuopoje iš 79 žmonių kovoja tik 42, kiti taip pat dirba ūkio darbus.

8. Štabai padalinių neaprūpina žemėlapiais. Kariai dažnai klaidžioja praradę orientaciją.

9. Nesuderinę su MVD apskričių viršininkais, vadai dažnai keičia igulų dislokacijos vietas.

10. Kariai nemoka šaudyti stati, naktį ir eidami per mišką. 1946 m. rugpjūčio 3 d. 273-iojo ŠP 8-osios kuopos RPG 21 karys Jurbarko miške 40-50 metrų atstumu susitiko su 10 partizanų, šie atidengę ugnį karius prispaudė prie žemės ir atsitraukė.

11. Štabai netikrina, ar tiksliai vykdomi įsakymai.

12. Kariai prastai aprūpinami maistu, nepakankama medicinos pagalba, trūksta poilsio. Kai kuriuose padaliniuose yra utėlių, retai kūrenama pirtis. Kareiviai ir net karininkai nekaip atrodo.

13. Blogai prižiūrimas autotransportas.

Išvardijęs šias blogybes, A. Apolonovas įsako 354-ojo ŠP vadą pplk. Markiną atleisti iš pareigų, 108-ojo ŠP vadui pplk. Sergutinui pareiškia papeikimą. 285-ojo ŠP 9-osios kuopos vyr. ltn. Gavrilčenką ir 354-ojo ŠP ltn. Loskovą už kovinės užduoties nevykdymą įsakyta atiduoti karo tribunolui.

3-iajame įsakymo paragrafe rašoma, kad jei dalyje ar padalinyje 10 dienų nėra rezultatų (t. y. nieko nenušauta ar nesuimta), ten reikia nusiųsti patyrusius divizijos ar pulko štabų karininkus, kad išsiaiškintų neveiklumo priežastis. 7-ajame paragrafe nurodoma pamačius partizaną prisileisti jį visiškai arti ir tik tada sušukti (sušunkama „Stoj“ - „Stok“, jei nesustoja, tada šauti). Prisileisti partizaną arti reikia todėl, kad garantuotai būtų galima jį nukauti. Sėkminga laikyti tik tokią operaciją, per kurią nukauti visi ten buvę partizanai.

Šis A. Apolonovo raštas įdomus keliais aspektais. Pirma, jis gana metodiškas, mintys suformuluotos aiškiai ir tiksliai, nors netrūksta ir pasikartojimų, perdėto pompastiškumo. Dauguma čekistų vadų savo raštuose nuolat dėstydamo bendras tiesas, tie raštai būdavo tokie šabloniški, kad juos vargu ar kas skaitydavo, nebent štabuose. Šis raštas rodo, kad čekistinės kariuomenės štabuose buvo ir aiškiai bei logiškai mąstančių asmenų, sugebančių suformuluoti tikslus ir užduotis. Antra, nurodyti čekistinės kariuomenės trūkumai buvo jai būdingi per visą partizaninio karo laikotarpį. Šiame kare, kaip ir Antrajame pasauliniame, okupantai laimėdavo ne tiek protu ir tech-

nika, kiek savo gausumu, didelėmis pastangomis, nors operatyvininkai kartais gana sumaniai organizuodavo provokacijas. Vis dėlto minėtame dokumente esama ir prieštaravimų, ypač ten, kur kalbama apie kareivių apkrovimą darbais. Rašoma, kad jie atrodo blogai, kai kur net utėlėti (nieko nuostabaus - juk kareiviai buvo nuolat vaikomi į pasalas, sekretus, RPG, neturėjo normalaus poilsio, nes dažnai tik grįžusius iš vieno žygio juos varydavo į kitą net nespėjusius pavalgyti; paros ritmas buvo sutrikęs, mat pasalos, sekretai ir kt. kovos metodai būdavo naudojami naktį, o juose būnant miegoti neleidavo ir t.t.), ir čia pat reikalaujama juos dar labiau apkrauti tarnybine veikla. Priekaištaujama, jog daug karių dirba ūkyje, bet jeigu jie nebūtų ten dirbę, jų maistas ir buities sąlygos būtų visiškai nepakenčiamos.

Visą partizaninio karo laikotarpį mūsų kovotojams sunkiausia būdavo žiemą, ir ne vien dėl šalčio. Pėdsakai sniege galėjo būti mirtinai pavojingi. Nereikėdavo nė pėdsekių šunų - čekistai patys nesunkiai jais sekdamo. Dauguma partizanų žiemą stengdavosi būti kuo arčiau žmonių, daugiausia jų sodybose, vaikščiodavo arba rogėmis važinėdavo tik gerai išvažinėtais keliais. Tie, kurie likdavo žiemoti miške bunkeriuose, į viršų galėdavo išlįsti tik per pūgas, o jų kartais reikėdavo laukti ištisas savaites.

Žiemą, partizanams sunkiausia laikotarpį, stengėsi išnaudoti ir komunistai bei jų parankiniai čekistai. Štai ką 1946 m. gruodžio 7 d. rašte partijos apskričių komitetų sekretoriams ir MVD skyrių viršininkams rašė A. Sniečkus ir I. Tkačenka: „Respublikos politinė padėtis reikalauja imtis pačių ryžtingiausių ir įvairiapusių priemonių, kad būtų kuo greičiau likviduotas banditizmas.

Atėjus žiemos periodui, kuris apsunkins gaujų veiksmus ir sudarys sunkesnes sąlygas jų gyvavimui, turi būti įvairiapusiškai pasirengta suduoti nacionalistiniam pagrindžiui ir jo ginkluotoms gaujoms lemiamą smūgį.

Tokiomis sąlygomis kartu su nuolatinėmis aktyviomis MVD-MGB organų operatyvinėmis-karinėmis priemonėmis didelę reikšmę įgyja priemonės, kuriomis siekiama demoralizuoti gaujas, palenkti jas savanoriškai ateiti su atgaila, atskleisti banditizmo Lietuvoje fašistinę esmę, prigimtį ir kilmę, kompromituoti banditus ir jų vadeivas prieš gyventojus³⁹.

Okupantai ir jų talkininkai labai stengėsi įtikinti Lietuvos žmones (o gal ir patys save), kad Lietuvai tuo metu buvo du keliai: arba su fašistine Vokietija, arba su komunistine Rusija. Jie teigė, kad kas stoja prieš komunizmą, tas yra už fašizmą (tuo metu taip teigti buvo nelogiška vien todėl, kad alternatyvos nebuvo - fašizmas jau buvo parklupdytas). Kollaborantai, beveik visiškai praradę tautinę savimone, nesugebėjo suprasti

(arba apsimetė nesupranta), kad ir nedidelė Lietuva gali eiti savo, nepriklausomos valstybės keliu, kuris daugumai jos žmonių garantuotų palankiausias sąlygas gyventi ir tobulėti.

Minėto rašto pabaigoje komunistų partijos sekretorius ir čekistų vadas užkrauna kolektyvinę atsakomybę žmonėms, kurie dažniausiai nieko bendra nėra turėję su partizanais: „Kiekvienu banditizmo pasireiškimo atveju, be gaujos privalomos paieškos ir likvidavimo, tame rajone turi būti visiškai ar iš dalies konfiskuojami buožių, banditų ir jų rėmėjų ūkiai remiantis žemės įstatymu“.

Pokario metais žemė būdavo atimama gana dažnai. Ją atimdavo iš vadinamųjų buožių, asmenų, kolaboravusių su vokiečiais, dalyvavusių anti-sovietiniame pasipriešinime, ir t.t. Tokios žemės buvo per 1,5 mln. ha; nemaža jos išdalyta bežemiams (taip buvo supriešinti mūsų žmonės), o po kelerių metų, suvarius juos į kolūkius, žemė vėl atimta. Be žemės atėmimo, tuo metu ir vėliau plačiai naudotas dar baisesnis kolektyvinės atsakomybės būdas - trėmimai iš tų apylinkių, kur aktyviai veikė partizanai.

1946 m. pabaigoje-1947 m. pradžioje čekistai mėgino dar kartą smogti „lemiamą smūgį“ mūsų partizanams. Šį sykį tas smūgis planuotas ne tiek pasitelkiant papildomus kariuomenės pulkus, kiek aktyvinant operatyvinių pastangas, t. y. kuriant tankesnę agentų tinklą, mėginant pasipriešinimą susprogdinti iš vidaus. MVD ministras 1946 m. gruodžio 29 d. rašo įsakymą Nr. 00160 (beje, įsakymą pasirašė jo pavaduotojas P. Kapralovas) „Dėl sustiprinimo priemonių kovoje su banditizmu Lietuvos SSR“. Šiame įsakyme, remiantis SSRS MVD ministro 1946 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. 001164, nurodoma: „1947 m. sausio mėn. smogti ryžtingą smūgį banditiniam nacionalistiniam pagrindžiui, jo rezervui, rėmėjų bazei ir pirmiausia šiose apskrityse: Alytaus, Lazdijų, Varėnos, Prienų, Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių, Kauno, Panevėžio, Šiaulių, Telšių, Kretingos, Utenos, Ukmergės, Tauragės ir Kėdainių, kuriose operatyvinė padėtis tebėra labai įtempta“. Įtampai sumažinti, t. y. partizanų veiklai suvaržyti, iš SSRS MVD operatyvinių mokyklų į apskričių skyrius ir valsčių poskyrius įsakyta išsiųsti 568 operatyvinius, juos po apskritis išskirstyti taip: Alytaus - 25 operatyvinkai, Varėnos ir Lazdijų - po 20, Tauragės - 30 ir t.t.

Be to, remiantis minėtu SSRS MVD ministro 1946 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. 001164, į Lietuvos apskritis operatyvinės veiklos organizavimui ir „priemonių vykdymui likviduojant nacionalistinį pagrindį ir gaujas“ paskirti:

- 1) Lazdijų - gen. ltn. Šeredega,
- 2) Prienų - gen. mjr. Nikolskis,
- 3) Varėnos - gen. mjr. Smirnovas,
- 4) Raseinių - gen. mjr. Ziminas,
- 5) Marijampolės - gen. mjr. Ryndziunskis,
- 6) Šiaulių - gen. mjr. Skorodumovas,
- 7) Alytaus - gen. mjr. Žebrovskis,
- 8) Telšių - gen. mjr. Pavlovas,
- 9) Kretingos - gen. mjr. Kurlykinas,
- 10) Utenos - gen. mjr. Bogdanovas,
- 11) Ukmergės - gen. mjr. Jermilovas,
- 12) Tauragės - gen. mjr. Mažirinas,
- 13) Kaišiadorių - gen. mjr. Anisimovas,
- 14) Rokiškio - plk. Šachovas,
- 15) Panevėžio - plk. Golovlevas,
- 16) Kauno - gen. mjr. Byčkovskis.

Be jų, LSSR MVD dar paskyrė: į Vilkaviškio apskritį - pplk. Buryliną, Kupiškio - pplk. Fedotovą, Biržų - plk. Gusevą, Kėdainių - pplk. Mostovą, Mažeikių - mjr. Avdejevą.

Visi paskirtieji į vietas turėjo atvykti ne vėliau kaip 1947 m. sausio 1 d. ir vietoje padėti operatyvininkams sudaryti priemonių planus, kaip sausio mėn. smogti smūgi pogrindžiui. Beje, tarp tų priemonių minima ir „sudarymas čekistinių kariuomenės grupių gaujų junginių išaiškinimui ir likvidavimui pagal konkrečias bylas“⁴⁰. Taigi nepavykus sutriuškinti partizanų atvira jėga, mėginama tai daryti klasta (nors ir anksčiau jos užteko). Tie 14 generolų ir 7 žemesnio rango karininkai nebuvo paskirti pastoviai dirbti į minėtas apskritis, jie tik turėjo padėti sudaryti veiklos planus, kuriuose būtų numatyta, kaip (jau kelioliktą kartą!) jei ne sunaikinti, tai nors apnaikinti partizanų būrius. Nevisiškai aišku, iš kur tie generolai atsirado, bet kadangi lik dalis jų tuo metu tarnavo Lietuvoje (M. Byčkovskis buvo Lietuvos pasienio apygardos viršininkas, o Skorodumovas, anksčiau buvęs vieno iš Lietuvoje veikusio pasienio būrio vadas, tuo metu ėjo vidaus kariuomenės vado pavaduotojo pareigas), galima manyti, jog jie buvo surinkti iš įvairių čekistinių žinybų, tarp jų ir iš Maskvos. Įdomu, jog šiame plane pirmą kartą minimos čekistinės kariuomenės grupės (ČVG), kurios grėsmingos tapo vėliau, nuo 1950 m., o tuo metu, matyt, buvo rutuliojama jų veiklos teorija.

Grįžtant prie minėtų apskričių „šefų“ reikia pasakyti, jog čekistų pareigos šitaip sudvejinamos būdavo gana dažnai. Beje, matyt, tokie apskričių aukšto rango „šefai“ buvo praktikuojami ir anksčiau. Prisiminkime A. Apolonovo 1946 m. sausio 16 d. raštą dėl teroro sustiprinimo rengiantis pirmiesiems pokario metais vasario 10 d. rinkimams. Apolonovas tą raštą adresuoja ir „SSRS ir LSSR MVD apskričių įgaliotiniams“⁴¹. Tačiau dokumento apie jų paskyrimą nepavyko rasti.

Pabaigai apie šunis. Nors pokario metais mūsų žmonės niūriai juokaudavo, kad čekistai baisēsni už bet kokį šunį, tačiau čekistų vilkšuniai, specialiai treniruoti sekti pėdomis, pasivijus pargriauti ir laikyti žmogų, kol atvyks jo palydovas, o priešinantis kandžioti ir net griebti už gerklės, tikrai buvo verti savo šeiminkų. Partizanai nuo jų įvairiai gindavosi - batų padus tepdavo žibalu, pašlakstydavo jo aplink bunkerį, tačiau vėliau, apie 1950 m., matyt, čekistai šunis išmokė sekti būtent žibalu dvokiančiomis pėdomis. Operatyvininkai irgi stengėsi padėti šunims; jie aprūpindavo agentus specialiu tepalu, kuriuo ištepus partizanų batus arba kilimėlių, į kuriuos jie nusivalydavo kojas, jo kvapas išsilaikydavo kelias dienas ir šuo nesunkiai jį suosdavo. Partizanai šunims ir jų palydovams skirdavo pirmuosius šūvius (pranešimų apie nušautus šunis ir jų palydovus yra nemažai). Šuns palydovas turėjo būti ne tik geras dresuotojas, bet ir fiziškai stiprus, kad spėtų paskui jį tempiantį žvėrį ir sugebėtų vienas pulti ar gintis nuo partizanų.

Apie šunis prakalbome todėl, kad 1946 m. gruodžio 28 d. 4-osios ŠD aštuoni pulkai papildomai gavo 75 šunis⁴². Iki tol juose buvo 90 šunų, tad 1946 m. pabaigoje iš viso turėta 165 šunis. Iki papildymo šunų skaičius pulkuose buvo nevienodas: 273-iajame ŠP - 3, 34-ajame - 6, 353-iajame - 20. Po papildymo šunų skaičius pulkuose beveik susilygino: nuo 15-kos 273-iajame ŠP iki 26-ųjų 25-ajame ŠP. Taigi kiekvienai kuopai (pulke jų paprastai būdavo devynios) teko maždaug nuo 1,6 iki 3 šunų. Beje, tuo metu prieš partizanus buvo naudojami ne vien tie 165 šunys. Pasienio apskrityse su partizanais kovojo pasieniečiai, kurie šunų turėjo daugiau negu vidaus kariuomenė. Jie turėjo net šunininkų seržantų mokyklą (Lietuvos pasienio apygardoje buvo dar ir paprastų seržantų mokykla). Kad pasieniečiai turėjo daug šunų, rodo tokie faktai. Kai 1945 m. birželio 10 d. iš 94-ojo ir 97-ojo PB buvo sudarytas jungtinis 877 karių pasienio būrys tiesioginei kovai su partizanais, be geros ginkluotės (5 sunkieji kulkosvaidžiai, 57 lengvieji), šiam būriui buvo skirta ir 17 šunų. Kadangi pagrindinis pasieniečių

darbas buvo saugoti sieną ir šiam būriui buvo perduoti „pertekliniai“ šunys, galima manyti, kad pasieniečiai jų turėjo daug.

Vidaus kariuomenėje šunų skaičius buvo nuolat didinamas. Gen. P. Kapralovas 1947 m. sausio 3 d. rašte MVD skyrių viršininkams praneša, kad siunčiama nauja vadinamųjų tarnybinių paieškos šunų partija, ir nurodo, kur jie turi būti naudojami: „a) išeinant grupei po banditų antpuolio ir organizuojant banditų paieškas; b) išeinant į pasalas; c) organizuojant banditų persekiojimą visais atvejais, susidūrus su banditais, kai šie bando pasislėpti“⁴³.

Nors šunys buvo efektingas ginklas kovoje su partizanais, bet kartu jie sukeldavo ir papildomų rūpesčių (jų mokymas, šėrimas, priežiūra ir kt.), todėl ne visi karininkai vienodai vertino jų naudą. Taip galima teigti perskaičius 4-osios ŠD karių - „tarnybos meistrų“ suvažiavime 1950 m. pasakytą kalbą stenogramas (žr. 341-342 p).

¹ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais*, p. 364.

² LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 179, l. 88.

³ Ibid., b. 177, l. 162.

⁴ Ibid., ap. 190, b. 4, l. 105.

⁵ Ibid., ap. 8, b. 179, l. 88.

⁶ Ibid., ap. 52, b. 5, l. 113-115.

⁷ *LKA*, Kaunas, 1996, Nr. 18, p. 179.

⁸ Ibid., p. 182.

⁹ Ibid., p. 180.

¹⁰ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 104, l. 16-19.

¹¹ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas...*, p. 233-234

¹² LYA, f. 1, ap. 3, b. 803, l. 104.

¹³ LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 267, l. 142-143.

¹⁴ Ibid., l. 135.

¹⁵ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas...*, p. 233-234

¹⁶ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 16.

¹⁷ LYA, f. 1, ap. 3, b. 739, l. 6.

¹⁸ Ibid., ap. 18, b. 2, l. 7.

¹⁹ Ibid., l. 15.

²⁰ Ibid., l. 39.

²¹ Ibid., ap. 3, b. 739, l. 84.

²² Ibid., ap. 18, b. 98, l. 21-34.

²³ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, l. 99-103.

²⁴ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, p. 705-706.

²⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 217, l. 70-71.

²⁶ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, l. 213-216.

²⁷ Ibid., l. 211.

²⁸ LYA, f. 1, ap. 18, b. 5, l. 7.

²⁹ Ibid., ap. 3, b. 1627, l. 152.

³⁰ Ibid., l. 152 A.

³¹ Ibid., ap. 18, b. 39, l. 188.

³² Ibid., ap. 3, b. 765, l. 11-12.

³³ Ibid., l. 84

³⁴ Ibid., l. 142-143.

³⁵ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 104, l. 2.

³⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 575, l. 18-21.

³⁷ RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 19.

³⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 575, l. 2-17.

³⁹ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, l. 270.

⁴⁰ Ibid., b. 51, l. 292-294.

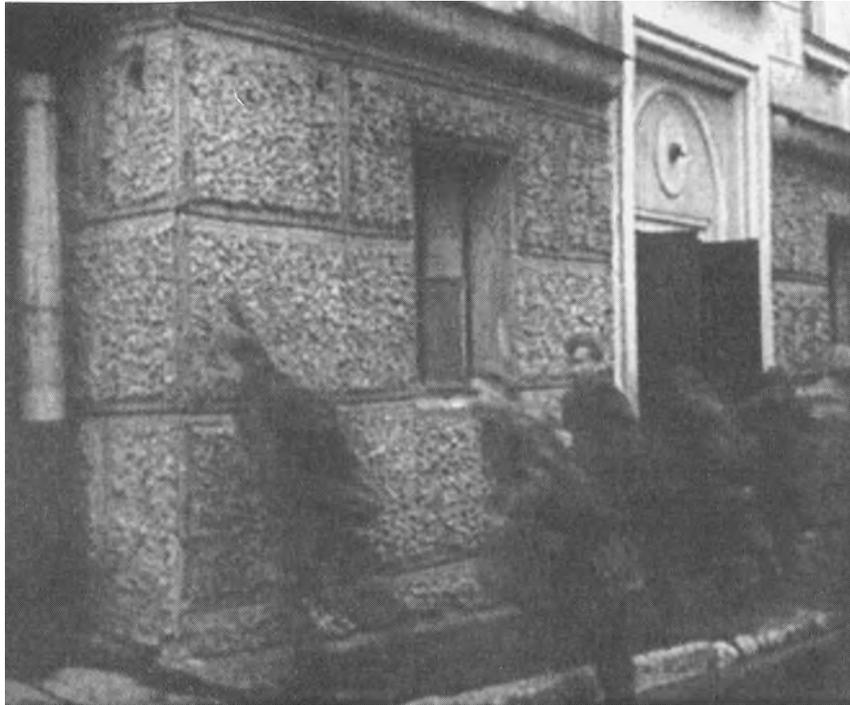
⁴¹ Ibid., b. 104, l. 16.

⁴² *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas...* p. 287.

⁴³ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 104, l. 5.

34. Iš Rozalimo (Panevėžio aps.) išstūmus partizanus 1945 m. liepos 8 d. Prie studebekerio su kariškiais, stribais ir belaisviais stovi karininkai operatyvininkai kariškiai

35. Paskelbus pavojų. Iš kareivinių į mašinas

36. Karininkas stebi, kaip kareiviai susėda į mašinas

37. Skubama susēsti

38. Mašinos, išvežiojančios apsupties žiedą sudariusius karius

39. Po du kariai išsidėsto apsupties žiede

40. Išdėstomas apsupties žiedas

- 41.** Tikslinama užduotis skyriui
- 42.** Šukavimo grandinė kerta vieškelį

- 43.** Šukavimo grandinės kariai miške
44. Tikrinamos įtartinos vietos

45. Pēdsekys šuo tempia palydovā

46. Pēdsekys šuo laukia įsakymo pulti ar sekti

91. Ieškant bunkerio, su smeigu badomos įtartinos vietos

48. Su lauko apranga karys net retame miške sunkiai pastebimas

49. Apsupties žiede su radijo siųstuvu

50. Dirbama su radijo siųstuvu

Сов. секретно.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ЦК ВКП(б) по Л И Т В Е
товарищу СУСЛОВУ

ЛИЧНАЯ ЗАПИСКА

о работе органов НКВД Литовской С С Р
по борьбе с бандитизмом.

по состоянию с 1 по 10 июня 1945 года.

С момента освобождения Литовской ССР, с июля 1944 года по
10 июня 1945 года органами НКВД всего задержано и арестовано - 36.180
из них арестовано.....- 13.491

*Ген. Секретарю
тов. Гусеву
В связи с рекомендацией 4478
с замечаниями тов. Гусеву
Берия, эту записку
направить 13.6.45*

51. Užsimaskavęs, pasirengęs šaudyti karys

52.1. Tkačenkos 1945 m. birželio 13 d. rezoliucija vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui Sokolovskiui ir OBB viršininkui Gusevui ant ataskaitos M. Suslovui: „Šio pranešimo drg. Suslovui aš neperdaviau, nes skyrėsi skaičiai draugui Berijai pasiūstame pranešime“.

4-oji šaulių divizija 1947-1948 m.

Nuodugniai atskleisti čekistinės kariuomenės veiklą Lietuvoje sunku, nes buvusių represinių struktūrų archyvuose trūksta dokumentų. Ypač trūksta 1947-1948 m. laikotarpio dokumentų. Tais metais vyko atkakli ir žiauri kova su okupantų struktūromis. Čekistų duomenimis, 1947 m. Lietuvoje žuvo 1540, o 1948 m. - 1135 partizanai. Nors viltys atgauti nepriklausomybę nutolo, bet mūsų žmonės, ypač jaunimas ir drąsiausieji iš jų - partizanai, nenorėjo su tuo taikstytis. Pamiřta viso pasaulio, lietuvių tauta nešė savo kovos kryžių.

Nuo 4-osios ŠD karių rankų 1947 m. žuvo 1344 partizanai, 1948 m. - 841. Tad 1947 m. 196 partizanus, o 1948 m. - 294 partizanus nukovė ne šaulių divizijos kariai, o sribai, milicija, pasieniečiai. Kadangi 1947 m. 4-osios ŠD kariai nukovė 87 proc. visų partizanų, o 1948 m. - tik 74 proc., galima daryti išvadą, jog vidaus kariuomenė kovos našta pamažu stengėsi perduoti sribams. Tačiau 1949 m., kai suvaryti į kolūkius Lietuvos žmonės vėl ėmė smarkiau priešintis, vidaus kariuomenė nukovė 81 proc. visų tais metais žuvusių partizanų. Sribai galėjo būti tik pagalbininkais. 4-osios ŠD kariai 1947 m. įvykdė 563 čekistines karines operacijas, sudarė 72 030 įvairių tipų (RPG, sekretų, pasalų ir kt.) tarnybinių būrių¹. Taigi, be operacijų, Lietuvoje tuo metu aštuoni šaulių pulkai kasdien išsiųsdavo vidutiniškai beveik po 200 įvairių tipų būrių, kuriuose buvo apie 3000-4000 karių. 4-osios ŠD pulkai 1948 m. surengė 515 čekistinių karinių operacijų ir išsiuntė tik 30 177 įvairaus tipo kariuomenės tarnybinius būrius. Iš tų per 30 tūkst. būrių išpuolių 95 proc. buvo nesėkmingi², t. y. kariai nesusitiko ir nesusikovė su partizanais. Tad tais metais kariuomenė nesumažino operacijų skaičiaus (operacijos paprastai būdavo rengiamos turint tikrų žinių, kad tam tikroje vietoje yra partizanų), tačiau daugiau kaip perpus sumažino kitų būrių, kurie dažniausiai veikė neturėdami operatyvinių duomenų. Kas lėmė tokius pokyčius - galima tik spėlioti. Gal šitaip buvo mėginama didesnę kovos naštos dalį užkrauti sribams.

Padėtį tuometinėje Lietuvoje padeda suprasti komunistų funkcionierių bei pačių čekistų rašyti dokumentai. Atsakingas CK organizatorius Pikinas 1947 m. birželio 2 d. A. Sniečkui apie politinę padėtį Mažeikių apskrityje rašė, kad 1946 m. antrame pusmetyje „apskrityje buvo

20 partizanų puolimų, kurių metu netekta 30 sovietinių partinių aktyvistų", o per penkis 1947 m. mėnesius buvo jau 23 puolimai ir „mūsų nuostoliai išaugo - 36 žmonės". Čekistai tuo laikotarpiu įvykdė 65 čekistines karines operacijas, beveik visos buvo nesėkmingos, tuo tarpu, pasak Pikino, apskrityje veikia devynios partizanų grupės, turinčios apie 100 žmonių³.

Tas pats Pikinas A. Sniečkui apie padėtį Tauragės apskrityje beveik tuo pat metu rašė, jog apskrityje veikia devynios partizanų grupės, jose yra apie 250 žmonių. „Per banditų puolimus balandžio-gegužės mėn. nukauta 24 sovietiniai partiniai aktyvistai". Pasak Pikino, MGB padeda du karių batalionai, išsidėstę Tauragėje, Eržvilke, Skaudvilėje, Šilalėje, Kaltinėnuose ir Gaurėje. Trūksta trečdalis sribų⁴.

Kitas CK organizatorius Gariunovas A. Sniečkui apie padėtį Ukmergės apskrityje rašė, kad 1947 m. sausio-gegužės mėn. buvo 51 partizanų puolimas, kurių metu nukauta 108 žmonės, tarp jų 11 sovietinių partinių aktyvistų, 4 kariai, 9 sribai bei milicininkai ir t.t.⁵

Net iš Klaipėdos apskrities ateina pagalbos šauksmai. CK sektoriaus vedėjas Žukauskas 1947 m. gegužės 24 d. CK sekretoriui A. Trofimovui rašė, kad Klaipėdos apskrityje suaktyvėjo partizanai (surengė kelias pasalas, gegužės 23 ir 24 d. iššaudė aktyvistus), todėl „drg. Kenevičius prašo Lietuvos KP(b) CK gražinti operatyvines grupes, dirbusias Klaipėdos apskrityje ir atšauktas į Tauragės įgulą"⁶.

Panaši padėtis 1947 m. buvo beveik visose Lietuvos apskrityse. Tuo metu partizanų gretose kovojo apie 3,5 tūkst. vyrų⁷.

1947 m. rugsėjo 20 d. 137-ojo šaulių pulko, veikusio keturiose Šiaurės Rytų Lietuvos apskrityse, štabo viršininkas mjr. K. Vlasovas, matyt, pagautas čekistinio uolumo ir komunistinio patriotinio įkarščio, parašė laišką J. Stalinui, kuriame dėstė savo samprotavimus apie tai, kokia yra padėtis ir ką reikia daryti norint sutriuškinti ginkluotąjį pagrindį Lietuvoje⁸. Sustiprintas dviem batalionais, 137-asis ŠP kariavo su Vytauto apygardos partizanais, kurių tuo metu buvo apie 400. Majoras rašė: „Banditai visą laiką tarp vietos gyventojų veda antisovietinę agitaciją. Veikia dažniausiai naktimis, mažomis grupėmis po 3-5 banditus (retkarčiais po 10-20 banditų), bazavimosi vietose turi stiprią rėmėjų bazę ir patyrusius ryšininkus.

Dalis vietos gyventojų aktyviai remia banditus, teikia jiems slėptuves, aprūpina maisto produktais, informuoja apie mūsų kariuomenės pasirody-

mą ir veiksmus. [...] Banditizmo apimtose apskrityse sovietų valdžia praktiškai egzistuoja iki valsčiaus centro, o apylinkėse (kaimų tarybose), t. y. ten, kur daugiausia gyventojų, jai neduoda galimybės egzistuoti nacionalistinis pagrindis ir ginkluotos gaujos".

K. Vlasovas manė, jog didžiausia bėda ta, kad apylinkėse nėra sovietų valdžios ir kad blogai dirba operatyvininkai, nes neinformuoja kariškių, kur ieškoti partizanų. Todėl jis siūlo apylinkių centrus paversti savotiškomis sovietų valdžios tvirtovėmis: įkurdinti juose apie 10 ginkluotų žmonių - partinių sovietinių aktyvistų, milicininkų ir strībų, operatyvinių darbuotojų, kurie veiktų kitus - jaunimą, mokytojus ir pan. Kitas siūlymas - sekti visus gyventojus išplėtojus informatorių tinklą. Pasak jo, kariuomenė turi veikti nedidelėmis grupėmis po 12-14 karių, būtinai su radijo siųstuvu bei turėdama agentūrinių žinių, palaikydama ryšį su vadovybe, jei prireiktų pagalbos, neišsiduodama, slėpdamasi nuo gyventojų. Beje, vėliau čekistai daug ką iš šio fanatiško čekisto samprotavimų perėmė arba tiesiog patį įvykių eiga vertė taip elgtis. Tuo metu jo siūlymų nebuvo galima įgyvendinti paprasčiausiai todėl, kad trūko kolaborantų ir patikimų agentų.

Įvyko ir struktūrinių pokyčių. 1946 m. kovo 25 d., kai NKVD tapo MVD, t. y. komisariatas pavirto Vidaus reikalų ministerija, buvo pakeistas tik pavadinimas, o SSRS MVD ir MGB 1947 m. sausio 21 d. įsakymu Nr. 0074/0029 perdavus vidaus kariuomenę iš MVD į MGB pavaldumą (1949 m. pabaigoje MGB pavaldumui buvo perduoti ir pasieniečiai), įvyko šiokių tokių pokyčių. Perdavus kariuomenę, beveik visas vadovavimas kovai su kitaminčiais, tarp jų ir Lietuvos okupacijai su ginklu besipriešinančiais partizanais, buvo sutelktas emgėbistų rankose. MVD teko tik pagalbinis vaidmuo. Iki 1947 m. buvo priešingai - MGB atlikdavo specifinius, daugiau techninius darbus, tokius kaip pelengavimas, o kovai vadovavo NKVD-MVD vadovybė. Tačiau principinių pokyčių ir po šio perpasiskirstymo neįvyko jau vien todėl, kad ir toliau viską darė tie patys žmonės, iš emvėdistų tapę emgėbistais.

Beje, įsakyme dėl 4-osios ŠD perdavimo iš MVD į MBG pavaldumą J. Bartašiūnas nurodo: „MVD V[idaus K[ariuomenės] 4-osios ŠD vadui gen. mjr. drg. Vetrovui, politinio skyriaus viršininkui pik. drg. Gerasimenkai, štabo, viršininkui plk. drg. Klimovui už sumanų vadovavimą ir kariuomenės karių auklėjimą, visiems 4-osios ŠD kariams, seržantams, karininkams už sąžiningą kovinių užduočių vykdymą pareikšti padėką ir palinkėti vaisingo darbo kovoje su socialistinės Tėvynės priešais“⁹.

Kas aiškėja iš tų negausių dokumentų apie konkrečias kovas? Iš SSRS MVD įgaliotinio Alytaus apskrityje gen. mjr. Žebrovskio ir MVD apskrities skyriaus viršininko pplk. Lisovskio pranešimo A Apolonovui matyti, kad SSRS MVD 1946 m. gruodžio 18 d. įsakyme Nr. 001164 buvo reikalaujama trijų įprastų dalykų: pirma, pagerinti darbą su agentūra ir greičiau reaguoti į kitą informaciją, antra, padidinti čekistinių karinių operacijų skaičių ir, trečia, pagerinti sąveiką tarp operatyvinių ir kariškių. Beje, tų pačių dalykų iš savo valdinių čekistų vadai reikalavo jei ne kiekviename, tai kas antrame rašte.

Alytaus apskrityje tuo metu, be 34-ojo SP bataliono, su partizanais kovojo dviejų karo mokyklų kursantai - „laikiniai komandiruoti“ MVD Maskvos karininkų tobulinimosi kursų klausytojai ir Saratovo karo mokyklos kursantai bei karininkai. 1947 m. sausio mėn. šios jėgos surengė 7 čekistines karines operacijas ir apie 170 sekretų, RPG, pasalų, per mėnesį nukovė 16 partizanų, iš jų 5 pavienius, suėmė 49. Pranešama, kad čekistai užverbavo 52 naujus informatorius ir 4 agentus, iš kurių du - Kova ir Beržas - yra vidaus agentai, t. y. dirba tarp partizanų Tauro ir Žmogaus būriuose¹⁰.

Kad čekistinė kariuomenė nebuvo vien iš geležinių vyrų ir kad neretai partizanų ugnies prispausti prie žemės kariai bijodavo pakelti galvas, o akyse iš baimės viskas dvejindavosi, matyti iš SSRS MVD įgaliotinio Tauragės apskrityje gen. mjr. F. Mažirino 1947 m. sausio 8 d. specialaus pranešimo A. Apolonovui¹¹. Jame pranešama, kad 39 karių RPG, vadovaujama kpt. Bogorodčenkos, prie Meižių kaimo susidūrė su 20-25 partizanų grupe ir užuot puolusi ėmė trauktis, o kapitonas prašė atsiųsti į pagalbą 100 karių. Pranešime apie savo karius kapitonas rašė: „Smarkiai vaikinai bijo. Gauja ginkluota kulkosvaidžiais, rankiniais kulkosvaidžiais ir automatais. Nė minutės galvų negalime pakelti“. Kaip parodė vėlesnis čekistų tyrimas, partizanai turėjo tik du rankinius kulkosvaidžius. Baimės akys didelės.

Aukštesnioji čekistų vadovybė, rašydama apie partizanus, neretai vartodavo juos niekinančius propagandinius šampus, tuo tarpu karių pranešimuose iš vietų partizanai iškyla kaip neeilinių kovotojų savybių turintys pasiryžėliai. Apie vieną tokių partizanų rašoma MVD Varėnos apskrities skyriaus viršininko pplk. Gocevo 1947 m. sausio mėn. pranešime J. Bartašiūnui¹². Sausio 11 d. Merkinės valsčiaus poskyrio operatyvinė karinė 24 karių grupė su užduotimi ėjo iš Panaros į Kibyšių kaimą. Jiems įžengus į kaimą, informatorė perspėjo, kad viename iš namų yra partizanas Žaibas. Čekistiniai kariai iš visų ginklų apšaudė palėpę, kurioje turėjo būti partizanas, ir įmetė ten granatą. Partizanas nerodė jokių gyvybės ženklų,

bet kai kariai mėgino plėsti palėpės lentas, jis nušovė eilinį Kiseliovą. Tada, kaip įprasta tokiais atvejais, čekistai padegė namą. Partizanas, imituo-damas susisprogdinimą, susprogdino granatą, o pats nulipo į apačią ir, nu-taikęs momentą, kai čekistai, pasislėpė už gretimo namo, išlindo pasižiū-rėti, ar iš degančio namo nebėga partizanas, taiklia automato serija nušo-vė Merkinės valsčiaus poskyrio vyresnįjį operatyvininką j. ltn. Pčelkiną bei 34-ojo ŠP 3-iojo ŠB 8-osios kuopos vadą j. ltn. Staidą. Nušovęs mėgino pabėgti, bet už 800 metrų nuo namo buvo nušautas.

Klasikinis čekistų įviliojimas į pasalas aprašomas MGB Marijampolės apskrities skyriaus viršininko pplk. Pachomyčevo operatyvinėje suvestinėje Nr. 00156 (žr. 38 dok.). Joje rašoma, kad 1947 m. kovo 19 d. du Liudvina-vo milicininkai vyko su užduotimi į Buktos sovietinį ūkį, bet jo nepasiekė - buvo apšaudyti ir grįžo į Liudvinavą. Iš ten valsčiaus poskyrio viršininkas kpt. Godovanikas su septyniais 298-ojo ŠP 2-ojo bataliono kariais, 3 milici-ninkais, 1 stribu trimis vežimais išvyko į Buklą. Iki jos likus apie 1 km buvo apšaudyti, be kita ko, iš kulkosvaidžių ir apmėtyti granatomis. Žuvo 5 ka-reiviai, 3 milicininkai, stribas, o sužeisti - pats kapitonas ir 2 kareiviai. Pa-siėmę nukautųjų ginklus, dvi spirito statines iš spirito gamyklos, iš sovieti-nio ūkio - rašomąją mašinėlę bei tūkstantį rublių ir sunaikinę sovietinio ūkio dokumentus, partizanai pasitraukė į Didžiosios Buktos miškus. Anot čekistų, partizanų buvo 25-30, iš jų 21 buvo pasaloje. Jau po 30 min. į įvy-kio vietą atvyko dvi čekistų grupės - 23 pasieniečiai ir 298-ojo ŠP 20 karių¹³.

Daug plačiau ir išsamiau šis mūšis aprašomas partizanų atsiminimuose. Partizanų rėmėja R. Zorskienė ir partizanas S. Kajokas-Kovas prisimena, kad Buktos dvarą užpuolė ir pasalas surengė Vytauto rinktinės Šarvo būrio partizanai. Gal ir Juozinių proga pasivaišinę be vargo įsigytu spiritu, parti-zanai panoro pamokyti vis labiau įžulėjančius Liudvinavo stribus. Trimis ro-gėmis atvykę emgėbistai pateko į kryžminę ugnį. Manyta, kad žuvo visi, to-dėl surenkant ginklus ir ruošiantis trauktis buvo sužeistas būrio vadas J. Ra-šytinis-Šarvas, vėliau stribai jį pribagė. Žuvo dar vienas partizanas, kurio kūną partizanai atsitraukdami pasiėmė. Atvykus Marijampolės emgėbistams, dalis jų taip pat buvo iššaudyti. Partizanų atsitraukimą į mišką dengė du partizanai - minėtas Kovas ir A. Ratkelis-Oželis su kulkosvaidžiu ir šturmi-niu šautuvu. Pasiekę mišką, partizanai išsisklaidė ir kariai jų nerado¹⁴.

Po LKP(b) CK 1947 m. gruodžio 12 d. nutarimo „Dėl kovos su buržu-aziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvini-mo“ A. Sniečkus pamėgino įgyvendinti bent vieną iš svarbiausiųjų savo

planų - kuo daugiau tautiečių įtraukti į išdavystės liūną ir taip juos priartinti prie komunistų ir okupantų. VKP(b) CK sekretoriui adresuotame rašte jis prašė 4-ojoje ŠD sudaryti nors vieną lietuvių pulką.

Štai tas raštas:

VKP(b) Centro Komiteto Sekretoriui
draugui A. A. Ždanovui

Visiškai slapta

Savo 1947 m. gruodžio 12 d. nutarime „Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo“ Lietuvos KP(b) CK biuras prašė VKP(b) CK padėti respublikos MGB organams - sustiprinti juos nacionaliniais kadrėmis ir aprūpinti MGB kariuomenę transportu.

Kadangi MGB vidaus kariuomenėje nėra lietuviškų padalinių, vykdant kariuomenės operacijas prieš gaujas nesusikuria būtinas kontaktas su gyventojais. Nacionalistiniai elementai tai išnaudoja ir tarp gyventojų veda priešišką agitaciją, nukreiptą į tautinio priešiško kurstyją. Lietuvos KP(b) CK mano, jog artimiausiu metu būtina suformuoti nors vieną lietuvių pulką MGB kariuomenės sudėtyje ir prašo VKP(b) CK pagreitinti šio klausimo sprendimą.

Lietuvos KP(b) CK numatė nemažai priemonių, kaip sustiprinti MGB organus vietiniais nacionaliniais kadrėmis. Ieškoma Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro pavadootojo kadrėms kandidatūra, atrinkta 40 komunistų į vadovaujančius ir atsakingus darbus MGB apskričių skyriuose ir 100 komjaunuolių bei sovietinių įstai-gų darbuotojų, kalbančių lietuviškai, dirbti MGB valsčių organuose.

Kartu Lietuvos KP(b) CK prašo VKP(b) CK nurodyti SSRS vidaus reikalų ministru leisti atrinkti iš Lietuvos SSR MVD ir milicijos operatyvinių darbuotojų 150 lietuvių žemutiniais MGB organams sustiprinti.

Būtinio transporto MGB kariuomenėje trūkumas mažina jos judrumą bei manevringumą ir labai apsunkina sėkmingą kovos su banditizmu operacijų vykdymą. Lietuvos KP(b) CK prašo VKP(b) CK duoti nurodymus SSRS valstybės saugumo ministerijai pakeisti Lietuvos SSR MGB kariuomenėje 120 sugedusių mašinų ir skirti 360 komplektų padangų.

Tikra: Nr. 51-ss
1948 01 27¹⁵

Lietuvos KP(b) CK sekretorius A. Sniečkus

Neaišku, kiek po šio rašto naujų mašinų gavo 4-oji šaulių divizija, bet lietuviškas MGB pulkas tikrai nebuvo suformuotas. 4-ąją diviziją daugiausia sudarė slavų kilmės kareiviai. Tautinio pulko sudarymas prieštaravo sovietinės kariuomenės prigimčiai: ši kariuomenė buvo skirta permalti visas tautybes ir lydyti jas viename katile.

Įdomus ir iškalbingas MGB ministro pareigas ėjusio P. Kapralovo 1948 m. kovo 8 d. pasirašytas raštas, kad sergančius ir sužeistus partizanus reikės gydyti ne vietinėse ligoninėse, bet kalėjimo kamerose arba kalėjimo ligoninėse, nes kariai, saugoję partizanus ligoninėse, „negali dalyvauti karinėse priemonėse kovojant su banditizmu, moraliai pakrinka, praranda budrumą, todėl dažnai [partizanai] pabėga“¹⁶. Iš tiesų partizanai, padedami medikų, ypač seselių, dažnai iš ligoninių pabėgdavo arba juos iš-

vaduodavo draugai. Bet čekistus daugiau gąsdino įbaugintų, fanatiškai prieš mūsų tautą nuteiktų kareivių ryšiai su mūsų žmonėmis, ypač tokiais humaniškais kaip gydytojai, kurie jų aukas traukdavo iš mirties glėbio. Bendraudami, stebėdami aplinką dalis rusų karių, matyt, priedavo prie išvados, jog lietuviai nėra tokie blogi, kad juos reikėtų iššaudyti. Tie kariai imdavo abejoti jiems įdiegtos ideologijos teisingumu.

Naktį pasalose tūnantys kariai būdavo pavojingi ne tik partizanams, bet ir eiliniams gyventojams - iš šokių grįžtančiam jaunimui, žvejams, vėluojantiems keleiviams. Keletą tokių atvejų, kai nuo kariškių skaudžiai nukentėjo pašaliečiai, mini Lietuvos pasienio apygardos karo prokuroras plk. S. Grimovičius savo rašte Centro komitetui¹⁷. Jame rašoma, kad MGB Kuršėnų skyriaus duomenimis, 1948 m. spalio 3 d. ties Daugužės kaimu per Ventą turėjo keltis 7 partizanai. 32-ojo ŠP 9-osios kuopos kariai ties keltu įrengė pasalą. Valsčiaus poskyrio viršininkas ltn. Jefremovas tikino, kad ten tą naktį turės keltis tik partizanai. 3 val. nakties per upę kėlėsi penki vietiniai jaunuoliai, iš jų dvi merginos. Kariškiai nušovė du.

34-ojo ŠP kariai Dzūkijoje apšaudė ir sužeidė iš žvejybos grįžtančius meškeriotojus.

Karių neryžtingumą ir net bailumą rodo S. Grimovičiaus aprašytas atvejis. 1948 m. liepos 8 d. 32-ojo ŠP šeši kariai buvo nusiųsti į Kuršėnų valsčiaus Krišnelių kaimą, kur pas informatorių Lengvenį turėjo ateiti 4 partizanai. Pasalą įrengė namuose ir ilgai laukė. Pagaliau pasirodė 7 partizanai, du išsivedė šeiminką ir jo giminaitį J. Koprą, kiti įsikūrė miške šalia sodybos. Penkis kartus Lengvenis ėjo į namus, nešė partizanams gerti ir valgyti, grįžęs pranešdavo pasaloje sėdintiems kariam apie padėtį. Partizanų tardomas Kopra prisipažino esąs informatorius, netrukus ir jo tėvą partizanai išsivedė į mišką. Pasivaišinę partizanai iškeliaavo.

1948 m. vasaros pabaigoje - rugpjūčio 26 d. Lazdijų apskrities Žalabėkių kaime įvyko tipiškos „kautynės“, kai šiek tiek partizanų pajudinti sribai puolė ieškoti karių pagalbos, nors ir jų pačių buvo nemažai. Atskubėję ir neišsiaiškinę padėties, kariai sudegino sodybą, nušovė sodybos šeiminkę P. Gutauskienę ir sužeidė šešis ten buvusius žmones. Mat kratant kaimą neva iš Gutauskų sodybos buvo apšaudyti sribai, vienas jų sužeistas. 20 Lazdijų sribų apsupo sodybą, raketa išsikvietė 120 karių iš 34-ojo ŠP 2-ojo bataliono. Tie apgule" šūviais padegė sodybą, kuri visa sudegė. Partizanų joje nebuvo¹⁸.

Tų pačių metų spalio 27 d. šalia Rūdiškių (Trakų aps.) įvykdyta viena skaudžiausių kariškiams operacijų per visą partizaninio karo laikotarpį. Bu-

vo taip. Tą dieną 4 km nuo Rūdiškių buvo sulaikyta Onušio miškų ūkio mašina. Patikrinę važiuosiuoju dokumentus, partizanai leido važiuoti toliau. Atvykęs į Onuskį, vairuotojas apie įvykį pranešė MGB. Valsčiaus poskyrio 1. e. viršininko pareigas Pacevičius tuoj suorganizavo 18 žmonių operatyvinę kariuomenės grupę ir ta pačia mašina išvyko į įvykio vietą. Nuvaziavę nuo Onušio 4 km, užvažiavo ant partizanų padėtos prieštan-kinės minos. Žuvo minėtas čekistas, dar vienas čekistas - j. ltn. Mikolajūnas, 261-ojo ŠP 5-osios kuopos vadas ltn. Sergejevas, 3 seržantai, 10 kareivių ir išdavikas vairuotojas. Partizanai pasiėmė 2 kulkosvaidžius, 9 automatus, 3 šautuvus. Tirti įvykio, ieškoti partizanų sugužėjo vyriausioji čekistų vadovybė¹⁹.

Yra kelios 4-osios ŠD vadovybės 1948 m. pabaigoje rašytos ataskaitos LSSR komunistų partijos vadovybei, iš kurių galima šį tą naujo sužinoti.

1948 m. spalio 14 d. A. Sniečkui adresuotame rašte Nr. 8/002130 (pasirašė P. Vetrovas, jo štabo viršininkas plk. M. Klimovas ir politinio skyriaus viršininkas mjr. Usas bei 261-ojo ŠP vadas plk. Zakurdajevas) rašoma, jog spalio 10 d. sukako 5 metai nuo divizijos įkūrimo. Ji per šį laikotarpį „nuo banditų valė“ Krasnodaro kraštą, Krymą ir Lietuvą (kažkodėl užmiršo pasigirti vykdę SSRS vadovybės „spec. užduotis“, t. y. dalyvavę tremiant čečėnus, ingušus, totorius, graikus, bulgarus ir kt.). Lietuvoje divizija sunaikino 6 štabus, 300 partizanų grupių, nukovė ir į nelaisvę paėmė 26 692 „banditus“, suėmė 3843 pagrindininkus. Iš „banditų“ paėmė 1067 kulkosvaidžius ir minosvaidžius, 6595 šautuvus, 2568 automatus. Kovose Lietuvoje žuvo 441 divizijos karys, 610 sužeista. 419 karių buvo apdovanoti ordinais, 554 - medaliais „Už drąsą“ ir „Už karinius nuopelnus“, 2000- medaliais už miestų gynimą ir 7500- medaliais „Už pergalę prieš Vokietiją“ ir „Už pergalę prieš Japoniją“. Komunistų vadai gausiai dali-jo apdovanojimus savo parankiniams, nors šie nė dienos nebuvo kovęsi fronte. Rašto pabaigoje giriamasi, jog patys pasistatė 31 kareivines, 6 sandėlius, 11 garažų ir t.t.²⁰ Išvardiję savo nuopelnus, vadai tarsi ir nieko neprašo, bet potekstė aiški - šitiek nuveikė kovodami su partizanais, dažnai rizikuodami savo galvomis, tad tikrai verti šį tą gauti.

Išsamesnis yra P. Vetrovo ir politinio skyriaus viršininko plk. Gerasi-
menkos 1948 m. gruodžio 23 d. pasirašytas pranešimas CK biurui. Pranešimo pradžioje rašoma: „Nors organai [saugumo. - J. S.] ir divizijos dalys patyrė daug nuostolių, gaujų aktyvumas nesilpsta“.

Toliau išvardijama, kiek puolimų surengė partizanai:

	Rugsėjis	Spalis	Lapkritis	Iš viso
Puolimų skaičius	85	80	67	232
Nukauta sovietinių žmonių	175	139	149	463

Divizijos dalyvavimas mūšiuose:

	Rugsėjis	Spalis	Lapkritis	Iš viso
Mūšių skaičius	38	48	44	130
Nukauta ir paimta partizanų	296	233	230	759
Divizijos nuostoliai	4	7	9	20

Iš viso 1948 m. žuvo 39 kariai ir 68 buvo sužeisti. Per visą buvimo Lietuvoje laiką žuvo ir buvo sužeista apie 1000 karių.

Be 4-ajai šaulių divizijai priklausiusių 25-ojo, 32-ojo, 34-ojo, 137-ojo, 261-ojo, 298-ojo ir 353-iojo šaulių pulkų, pranešime minimas ir Lietuvoje tiems pulkams talkinęs 24-asis ŠP, priklausęs Latvijoje dislokuotai 5-ajai ŠD. Rašoma, jog mūšiai su partizanais vyksta visur, išskyrus Zarasų, Klaipėdos ir Vilniaus apskritis. Divizijos pulkų nesėkmės:

	Rugsėjis	Spalis	Lapkritis	Iš viso
Buvo nemokšišių veiksmų	9	16	15	40
Sužlugdyta operacijų	1	1	-	2
Pasitraukė partizanų	15	43	43	101

Per tuos tris mėnesius nukauti ir sužeisti 9 vietos gyventojai, susišaudant tarp saviškių ir autokatastrofose žuvo ir sužeisti 24 kariai. Nedidelis karių rezultatyvumas aiškinamas tuo, kad trūksta informacijos iš operatyvinių, be to, trūksta mašinų, todėl karių būriai yra nejudrūs. Kenkia ir per didelis pasitikėjimas - spalio mėn. Trakų apskrityje partizanams susprogdinus mašiną žuvo 17 karių.

Toliau pranešime rašoma, kad 1948 m. antrame pusmetyje divizija gavo 145 naujus kėlikus tik mokyklas baigusius karininkus, kurie dabar įgyja patirties. „Šiuo metu diviziją sudaro 96 įgulos, daugiausia yra būrių, puskuopių ir kuopų, todėl daug kėlikų vietose sprendžia būrių ir kuopų vadai. Divizija turi tik 64 proc. jai pagal etatus skirtų mašinų, iš kurių 21 proc. reikia kapitališkai remontuoti, 4,5 proc. - nurašyti, 29 proc. neturi padangų, važiuoja 45 proc.“

Trečiajame ketvirtyje prasižengė 9 proc. karių, o ketvirtajame - tik 6 proc. Prasižengimų sumažėjo 3 proc., arba 400 atvejų. 1948 m. antrame pusmetyje už įvairius nusikaltimus teista 60 karių.

1948 m. iš divizijos į Vokietiją, mokyti ir kitur išvyko 145 karininkai. Ilgai nedemobilizuojami 1922, 1923 ir 1924 m. gimimo kariai, iš jų naudos mažai, nes jie nenusiteikė dirbti²¹.

Iš pranešimo matome, kad Lietuvoje 1947-1948 m. veikė tie patys pulkai kaip ir 1946 m. pabaigoje. 24-ojo šaulių pulko padaliniai, matyt, į Lietuvą buvo siunčiami kartkartėmis, rengiant operacijas pasienyje. Lietuvoje dislokuoti pulkai tūnojo savo vietose. Partizanai po truputį spaudžiami; kaip rašoma pranešime, ne tik Klaipėdos ir Vilniaus kraštuose, bet jau ir Zarasų apskrityje „mūšiai nebevyksta“. Šioje apskrityje sentikių kaimai tapo komunistų šnipų bastionais, daug sentikių įstojo į strībų būrius ir paralyžiavo partizanų veiksmus. Dauguma partizanų žuvo arba buvo suimti, naujų neatsirado.

Perpus sumažėjo įgulų - vietoj 200 (kartu su pasieniečiais), Įkurtų 1946 m., liko tik 96. Kadangi nuo to laiko, kai 1946 m. kovo mėn. buvo įkurtos pastovios įgulos, 4-oji ŠD sumažėjo tik vienu pulku (beje, pulkų skaičius nėra lemiamas rodiklis: pulke karių galėjo būti nuo 700 iki 2000; taigi vienas pulkas galėjo atstoti tris pulkus), todėl galime teigti, kad karių skaičius įgulose turėjo gerokai išaugti, nors ataskaitoje rašoma, kad tarp įgulų yra nemažai tokių, kurios karių skaičiumi - 20-30 karių - prilygsta būriui.

Vėl išryškėja apgaulingas savo nuostolių skaičiavimas. Iš pradžių rašoma, kad spalio mėn. žuvo 7 kariai, o truputį žemiau - kad partizanams ties Rūdiškėmis susprogdinus mašiną vien ten žuvo 14 karių. Anksčiau pateiktoje ataskaitoje nurodyti tik tie kariai, kurie žuvo čekistams puolant.

¹ RVKA, f. 38650, ap. t, b. 313, l. 35.

² Ibid., l. 163.

³ LVOA f. 1771. ap. 10, b. 255, l. 6-10.

⁴ Ibid., l. 11.

⁵ Ibid., l. 15-20.

⁶ Ibid., l. 5.

⁷ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta. B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944-1953m.*, p. 366.

⁸ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais.* p. 291-296.

⁹ VRMA. f. 141. ap. 1, b 84. l. 16.

¹⁰ LYA, f. 1, ap. 3, b 19/131, l. 174-175.

¹¹ *Lietuvos partizanų kovos ...* p. 288.

¹² Ibid., p. 532.

¹³ LYA, f. 1, ap. 6, b. 233, l. 46.

¹⁴ A. Vilitienė, *Trečioji vėliavos spalva.* p. 173-176.

¹⁵ LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 216, l. 1-2.

¹⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 283, l. 29.

¹⁷ LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 15, l. 112.

¹⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 1840. l. 18.

¹⁹ Ibid., ap. 15, b. 1739/3. l. 144.

²⁰ LVOA, f. 1771. ap. 52. b. 5, l. 50.

²¹ Ibid., ap. 11. b. 282. l. 20.

4-oji šaulių divizija 1949 m.

Šie metai buvo bene lemtingiausi partizaniniame kare. Nesiliaujantys trėmimai pamažu pakirto partizanų rėmėjų bazę, kiti, ypač turintys šeimas, dėl trėmimų bijojo padėti partizanams. Skurdinamas kaimas, ypač prasi-dėjus prievartiniam kolūkių kūrimui, labai sumažino materialinę paramą partizanams. Vis daugiau nuvargintų, naudos sau ieškančių, o neretai ir šantažu į čekistų pinkles įviliotų žmonių pradeda su okupantais slapta bendradarbiauti, tampa slaptaisiais MGB informatoriais. Okupantų agen-tų 1949 m. jau buvo per 26 tūkst.¹ Laimė, ne visa ši informatorių armija čekistams sąžiningai tarnavo. Vis dėlto čekistai, remdamiesi agentų-infor-matorių pranešimais, tardymų metu išmuštomis žiniomis, patys atidžiai stebėdami, po truputį pradėjo geriau pažinti partizanus: jų slėpimosi vie-tas ir veiklos būdus, elgesį, rėmėjus. Netekę vilties iškovoti pergalę, pa-klivę į čekistų rankas ir rafinuotai kankinami, šeimos narių, giminių at-kalbinėjami, kai kurie partizanai pradėjo svyruoti. Iki didžiosios išdavys-čių lavinos dar buvo likę daugiau kaip dveji metai, bet prielaidos tam jau brendo.

Apskritai partizaninis sąjūdis, ypač jo vadovybė, po penkerių kovos metų pasiekė naują kokybę. 1949 m. vasario 2-22 d. prie Radviliškio įvy-kusiame visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime buvo įkurta vieninga Lietuvos partizanų organizacija, pavadinta Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiu (LLKS). Jo vadovaujančiu organu, kurio sprendimai buvo privalomi vi-siems partizanams, tapo prezidiumas. Prezidiumo pirmininku buvo išrink-tas J. Žemaitis-Vytautas, geras strategas ir mąstytojas, kuriam vieninteliame iš partizanų buvo suteiktas generolo laipsnis.

Tačiau partizanų jėgos silpo. 1949 m., kaip ir ankstesniaisiais, žuvo per tūkstantį partizanų - 1192, liko kovoti dar apie du tūkstančius². Žuvusiųjų gretos jau ne taip gausiai pasipildė naujais vyrais. Emgėbistai vis labiau perėmė iniciatyvą. Mažėjant žmonių ir trūkstant ginklų, ypač šovinių, silpstant kovos dvasiai, partizanai pradėjo vengti kautynių. Neapsikentę nubausdavo mirtimi vieną kitą išūlų išdaviką, patekę į pasalą atsišaudyda-vo, bet šiaip jau buvo linkę nestoti į kautynes. Kita vertus, daugiau dėme-sio imta skirti pagrindžio spaudai. Daugelis partizanų vadų pradėjo su-prasti, kad kova su okupantais pamažu tampa ne tiek kova su šautuvu, kiek idėjų kova, kova dėl žmonių sąmonės.

Štai kaip to meto padėtį LLKS prezidiumo pirmininkui J. Žemaičiui-Vytautui 1949 m. liepos 20 d. rašte apibūdina Jūros srities vadas V. Ivanauskas-Gintautas. Rašto pradžioje jis nušviečia situaciją jo srityje: rinktinėse tėra maždaug po vieną pareigūną, tinkamą užimamoms pareigoms, kiti - menko išsilavinimo. Okupantų siautėjimų, kuriuose vien Kęstučio apygardoje tais metais dalyvavo nuo 1000 iki 10 tūkst. karių, jau buvo apie dešimt, jie nusinešė daug partizanų gyvybių. Kęstučio apygardoje birželio mėn. žuvo per 30 partizanų. Apie netekčių priežastis Gintautas rašė, kad 1) priešas gana gerai nustatė partizanų taktiką, laikymosi būdus; 2) dabar (t. y. 1949 m.) žūvama dažniausiai per šnipus. „Negudrūs šnipeliai jau seniai likviduoti; dabar šnipai dažniausiai visai neįtariamai, pas juos ir P[artizanai] užaina ir t. t. Šnipai pradėjo smarkiau veikti dar ir dėl to, kad P[artizanai] pasidarė gana pasyvūs. Labai mažai telikviduojama komunistinio elemento. Dabar P[artizanai] daugiausia pasitenkina pinigėmis baudomis ir perspėjimais. Vietiniams istrebiteliams bei kitiems ginkluotiems išgamoms P[artizanai] veik niekur nesuduoda smūgių“; 3) kai kurie tautiečiai, netekę vilties sulaukti karo, nustojo remti partizanus. „Šiandien beveik perpus sumažėjo mūsų rėmėjų skaičius. Arba jie prieš kankinami kalėjimuose arba Sibire, arba patys slapstosi, arba jie nuėjo priešui palankiais keliais“; 4) labai kenkia pačių partizanų išdavystės. Tarp siūlymų, kaip dar būtų galima padėti taisyti, yra ir toks: „P[artizanai] privalo suaktyvinti šnipų bei kitokių pasidavėlių naikinimą. Praktika rodo, kad po kelių šnipų likvidavimo toje apylinkėje likę šnipai pabūgs ta ir arba visai atsisako nuo savo Judo darbų, arba bent tam tikrą laiką laikosi pasyviai“³.

Šis V. Ivanausko-Gintauto siūlymas rodo, jog partizanai dar turėjo jėgų. Esant kitokioms tarptautinėms aplinkybėms, jie būtų galėję daug prisidėti prie Lietuvos laisvinimo. Deja, tarptautinė padėtis jiems ir mūsų šaliai nebuvo palanki.

Nors ir apsilpę, vis labiau supami agentų, partizanai nebuvo nusi-teikę pasiduoti be kovos. Daug lėmė ir per ilgus kovos metus įgyta patirtis. Partizanai gerai perprato čekistinės kariuomenės veikimo taktiką. Per visą partizaninį karą vyko anaipol ne vien ginkluotos varžybos. Dirbo protai ir nuo to, kurių protas buvo išradingesnis, priklausė žmonių gyvybė. Neretai net ir tada, kai partizanų buvimo vietą išdavikai nurodydavo kariuomenei ir ji didelėmis jėgomis keliais žiedais apsup-

davo vietovę, išradingesniems partizanams pavykdavo ištrūkti. Aišku, daug lemdavo ir atsitiktinumai. 2-N valdybos viršininko plk. I. Počkajaus pasirašytoje pažymoje nurodoma, kiek 4-osios ŠD kariai į 949 m. birželio-liepos mėn. sužlugdė ar nevykusiai vykdė operacijų⁴. Pasak

I. Počkajaus, per du mėnesius buvo sužlugdytos ar nevykusiai vykdytos 33 operacijos, jų metu „paleisti“, t. y. susidūrus nenušauti, 77 partizanai. 81 operacija buvo be rezultatų, t. y. partizanų nepavyko užtikti. Štai tie duomenys:

Šaulių pulkai	Sužlugdyta ar nevykusiai vykdyta operacijų	Paleista partizanų	Nesėkmingų operacijų
25-asis	6	13	30
32-asis	1	2	15
34-asis	8	14	10
137-asis	4	14	11
261-asis	1	2	2
273-iasis	5	11	5
298-asis	6	17	3
353-iasis	2	4	5
Iš viso	33	77	81

Turėdama tokius duomenis (o jų turėjo tikrai daug ir įvairių), čekistų vadovybė galėjo neblogai analizuoti atskirų pulkų ir net batalionų veiklą.

Partizanų „paleidimas“, t. y. jų sugebėjimas atsiplėšti nuo rusų karių, sugebėjimas išsisukti nuo pasalose esančių kareivių, irgi buvo viena iš priežasčių, paskatinusių kurti vadinamuosius judriuosius būrius. Tiems būriams buvo įsakyta partizanus persekioti tol, kol jie bus tikrai sunaikinti, t. y. nukauti ar paimti į nelaisvę.

Kad čekistai perėmė iniciatyvą partizaniniame kare, rodo ir jų mėginimai keisti kovos taktiką bei kovos metodus. Iki tol nei taktika, nei kovos metodai beveik nebuvo keičiami, naudojami dar atsivežtieji iš Rusijos. Liepos mėn. dviem mėnesiams buvo įkurti vadinamieji judrieji būriai. Kaip matyti iš LSSR MGB ministro P. Kapralovo 1949 m. balandžio 25 d. rašto MGB Raseinių apskrities skyriaus viršininkui pplk. Čarkovui ir 273-iojo ŠP vadui mjr. Tugarovui⁵, jau tuo metu buvo subrandinta mintis įkurti vadinamąsias ČVG (čekistinės kariuomenės grupės masiškai buvo kuriamos nuo 1950 m.), nors 1949 m. tų grupių veikla tik kristalizavosi. Tame rašte P. Kapralovas rašė, kad Raseinių apskrities operatyvininkai ir kariuomenė prastai dirba, nes per 25 dienas nušovė tik vieną partizaną. Jis siūlo panaudoti tai, kas buvo būdinga ČVG, t. y. kiekvienam partizanų būriui

sudaryti grupę iš operatyvinių darbuotojų, kariuomenės padalinio ir stribų būrio. Ta grupė ir būtų atsakinga už konkretaus partizanų būrio sunaikinimą. Partizanų būrį persekiojantys kariai turėjo būti atleisti nuo kitų darbų.

Apie tam tikrus čekistų operatyvininkų ir čekistų kariškių nesutarius užsimenama CK biuro 1949 m. sausio 28 d. nutarime, kuriame rašoma, kaip 4-oji ŠD vykdė CK biuro 1948 m. rugpjūčio 27 d. nutarimą „Dėl tolesnių kovos su sovietinės teisėtvarkos pažeidimais priemonių“. Šio nutarimo 4-ajame paragrafe nurodoma MGB ministrui D. Jefimovui ir 4-osios ŠD vadui P. Vetrovui panaikinti trynimąsi tarp atskirų operatyvininkų ir karių⁶.

Kaip jau minėta rašant apie 4-osios ŠD veiklą 1948 m., be įprastinių tą diviziją sudariusių aštuonių pulkų, buvo minimas ir 24-asis ŠP, bazavęsis Latvijoje. Tas pulkas „šefavo“ Kretingos apskrities kolūkius. Jis minimas ir 1949 m. sausio mėn.⁷ Tai rodo, jog pulkas vis dar veikė Šiaurės Lietuvoje.

Jau žinome, kad iš 200 kartu su pasieniečiais 1946 m. kovo mėn. įkurtų įgulų valsčių ir apskričių centruose 1948 m. pabaigoje buvo likusios 96, t. y. jų sumažėjo per pusę. Labiausiai sumažėjo nedidelių būrio dydžio - 15-30 karių - įgulų. 1946 m. jų buvo įkurta 62, o 1949 m. liepos 15 d. liko tik 20. Jos buvo išdėstytos taip: 25-ojo ŠP 6-osios šaulių kuopos (toliau - ŠK) 3-iojo būrio 23 karių įgula stovėjo Vadokliuose (Panevėžio aps.), 34-ojo ŠP 2-osios ŠK 2-ojo būrio 25 karių įgula - Simne (Alytaus aps.), 7-osios ŠK 1-ojo būrio 26 karių - Druskininkuose, 8-osios ŠK 3-iojo būrio 26 kariai - Ryliškėse (Varėnos aps.), 273-iojo ŠP 1-osios ŠK 26 karių įgula - Mosėdyje, tos pat kuopos 3-iojo būrio 27 kariai - Kartenoje, 3-osios ŠK 2-ojo būrio - Lenkimuose (visi - Kretingos aps.), 2-osios ŠK 1-ojo būrio 24 kariai - Veiviržėnuose (Klaipėdos aps.), 5-osios ŠK 2-ojo būrio 19 karių - Šiluvoje, 6-osios ŠK 1-ojo būrio 17 karių - Šimkaičiuose (abu - Raseinių aps.), 7-osios ŠK 2-ojo būrio 20 karių - Skaudvilėje (Tauragės aps.), 8-osios ŠK 3-iojo būrio 19 karių - Šilutėje. 298-asis ŠP: 1-osios ŠK 2-ojo būrio 26 karių įgula - Liusbergyje (dabar - Linksmakalnis), 7-osios ŠK 1-ojo būrio 23 kariai - Veiveriuose, 9-osios ŠK 1-ojo būrio 22 kariai - Zapyškyje (visi - Kauno aps.), 3-osios ŠK 3-iojo būrio 24 kariai - Jiezne (Prienu aps.). 353-iasis ŠP: 4-osios ŠK 3-iojo būrio 22 kariai - Igliškėliuose (Marijampolės aps.), 7-osios ŠK 3-iojo būrio 33 kariai - Jankuose (Šakių aps.), 9-osios ŠK 2-ojo būrio 29 kariai - Kiduliuose (Šakių aps.),

8-osios ŠK 3-iojo būrio 30 karių - Eržvilke (Jurbarko aps.). Iš viso būrio dydžio įgulose buvo 488 kariai⁸. Taigi, kaip ir pulkai, būriai galėjo būti labai įvairaus dydžio - nuo 17 iki 33 karių. Trys pulkai - 32-asis, 137-asis ir 261-asis - tuo metu neturėjo būrio dydžio įgulų.

Šių nedidelių įgulų skaičius rodo, kiek tuo metu saugūs valsčių centruose jautėsi okupantai, jų rėmėjai ir sribai. Karinė vadovybė, jei tik būtų galėjusi, tokias nedideles įgulas būtų tuoj pat panaikinusi, nes jos buvo labai neveiklios. Tokios įgulos buvo laikomos daugiau partinių organų prašymu. Tuo metu jų daugiausia buvo Dzūkijoje, Žemaitijoje ir Suvalkijoje.

Judrieji būriai. Šie būriai buvo formuojami gana įdomiai. Pati idėja nebuvo nauja. Ko gero, tokie būriai įvairiuose karuose buvo naudojami nuo neatmenamų laikų, o raudonieji juos sėkmingai naudojo pilietiniame kare Rusijoje, vėliau - užkariaujant Kaukazą ir Vidurinę Aziją. Lietuvoje tokio tipo būriais iš esmės buvo visi frontų užnugario apsaugos pasienio pulkai, mūsų kraštą siaubę 1944—1945 m. Judriųjų būrių esmė tokia: šie kariniai daliniai, neapsunkinti jokiais ūkinėmis, patruliavimo ir apsaugos funkcijomis, galėjo laisvai judėti, manevruoti, staigiai būti sutelkti reikiamoje vietoje, suduoti netikėtą smūgį ir tuoj pat persikelti į naują vietą kitam smūgiui. Judrieji būriai ypač efektingi tapo tada, kai čekistai jau turėjo pakankamai transporto. Įkūrus šiuos būrius, 1949 m. vasarą atsirado tarsi trys čekistinės kariuomenės rūšys: judrieji būriai, įgulos ir sribai.

Beje, apie tai, kad pastovios įgulos turi nemažai trūkumų, čekistų vadai kalbėjo ir šią problemą svarstė be paliovos. Vienas iš jų - Lietuvos pasienio apygardos kariuomenės karo prokuroras plk. S. Grimovičius - A. Sniečkui 1948 m. lapkričio 12 d. rašė, jog su partizanis kovojančioje 4-ojoje ŠD yra aštuoni pulkai, todėl juos sunku valdyti. Pulkų padaliniai išsibarstę po valsčius, todėl nėra manevringi ir juos sunku kontroliuoti. Be to, prokuroras tame rašte rašė, kad MGB daliniuose tarnauja dar 1922-1925 m. gimę kariai, nors iš kitų rūšių kariuomenės tų gimimo metų kariai jau seniai paleisti (galima spėti, jog tie kariai taip ilgai buvo užlaikyti mūsų partinės vadovybės prašymu, nes ji bijojo likti be gausios kariuomenės priedangos), kad dalis karininkų yra nedrausmingi, nežino prieš, t. y. partizanų, taktikos, nepakankamai iniciatyvūs, kad yra daug geriančiųjų⁹.

Judrieji būriai buvo kuriami keliais etapais. Pirmiausia buvo mėginama išsiaiškinti, ar MGB apskričių skyrių viršininkai sutinka, kad tokie būriai būtų sudaryti. Mat sudarius tuos būrius, laikinai jų veikimo laikotar-

piu turėtų būti sumažintos įgulos, o kai kurios negausios ir visiškai panaikintos. 1949 m. liepos 22 d. pažymyje nurodoma, kurių skyrių viršininkai sutinka, kad būtų sumažintas įgulų skaičius, kurių - ne. Nesutinkančiųjų kur kas daugiau. Prie kai kurių nurodoma, kodėl jie nesutinka. Matyt, daugelį viršininkų apsispręsti vertė aplinkybės, nes tiek valsčių čekistai operatyvininkai, tiek komunistų partijos funkcionieriai net ir 1949 m. bijojo kad ir trumpam likti be įgulų priedangos. Be to, apskričių viršininkams buvo patogiau turėti sau pavaldžią didesnę kariuomenę, nes judrieji būriai jiems nedaug tebuvo pavaldūs. Prieš įgulų sumažinimą pasisakė:

1. Alytaus aps. - Lobkovas,
2. Panevėžio aps. - Čachava,
3. Varėnos aps. - Karplovas (?),
4. Jurbarko aps. - Serebriakovas,
5. Šakių aps. - Komendantas,
6. Biržų aps. - Truchačiovas,
7. Rokiškio aps. - Župikovas,
8. Kauno aps. - Sinicynas (jis nesutiko, kad būtų panaikintos Veiverių ir Zapyškio įgulos),
9. Marijampolės aps. - Plevko (jis nesutiko, kad būtų naikinamos Iglirkėlių ir Liudvinavo įgulos),
10. Plungės aps. - Golovanovas (jis manė, kad Platelių įgula turi būti netgi sustiprinta),
11. Prienų aps. - Karnuchinas.

Sutiko:

1. Utenos aps. - Malychas,
2. Kretingos aps. - Glanrovas,
3. Vilkaviškio aps. - Pritkovas,
4. Mažeikių aps. - Vasiljevas,
5. Klaipėdos aps. - Avčerovas (iš dalies)¹⁰.

Matyt, tas nuomonių atsiklausimas buvo tik čekistų žaidimas demokratija: nors dauguma ir nesutiko, būriai vis tiek buvo sudaryti, įgulos sumažintos. Bet prieš galutinai tuos būrius sudarant, čekistų vadams taip pat reikėjo paklaidžioti.

Iš pradžių ketinta (jau buvo 4-osios ŠD vadų pasirašyti planai) judriuosis būrius kurti pulkų pagrindu. L. e. divizijos vado pareigas gen. mjr. I. Pankino ir štabo viršininko plk. M. Klimovo pasirašyto plano 2-ajame paragrafe rašoma: „Pulkų operatyvinio aptarnavimo rajonuose sukurti

6 jungtinius judriuosius būrius pulkų bazėje, sumažinus karių skaičių igulose, turint tikslą ryžtingomis, pastoviomis ir judriomis operatyvinėmis-kaiinėmis priemonėmis likviduoti banditizmo likučius¹¹.

Buvo numatoma įkurti šešių pulkų jungtinius būrius po 273 karius kiekviename. Tokio būrio nenumatyta įkurti 261-ajame ŠP, nes jo tik vienas batalionas kovojo su partizanais, o kiti du saugojo įvairius vyriausybės ir čekistų pastatus Vilniuje, buvo divizijos vado rezerve; 298-asis ir 353-iasis ŠP turėjo sudaryti bendrą būrį. Taigi pulkų buvo aštuoni, o būrių numatyta sudaryti šešis. 25-ojo ŠP būrys turėjo veikti Šiaulių, Kuršėnų, Radviliškio aps., 32-ojo - Telšių, Rietavo, Plungės, Kretingos aps., 34-ojo - Alytaus, Varėnos, Lazdijų aps., 137-ojo- Kupiškio, Anykščių, Rokiškio, Utenos aps., 273-iojo - Tauragės, Jurbarko, Raseinių, Kelmės aps., 298-ojo ir 353-iojo pulkų jungtinis būrys - Šakių, Marijampolės, Prienų, Kalvarijos ir Kauno apskrityse¹².

Be judrųjų būrių sudarančių 273 karius, turėjo būti operatyvinė grupė ir juos aptarnaujantis autobūrys. Nors tie būriai ir nebuvo sukurti pulkų pagrindu, bet panašūs - sukurti batalionų pagrindu - veikė 1949 m. vasarą ir rudenį. Gana įdomūs tų būrių etatai; iš jų galima šį tą suprasti apie to meto čekistinės kariuomenės kovinę ir operatyvinę parengtį bei techniką. Taigi buvo numatyta tokia tų būrių struktūra: 13 žmonių operatyvinė grupė, 22 žmonių autobūrys ir 273 karius turinčios trys kuopos (po 91 karį kuopoje). Savo ruožtu kuopa susidėjo iš trijų būrių, kurių kiekviename turėjo būti po 28 karius, o būrys susidėjo iš trijų skyrių, kurių kiekviename turėjo būti po 8 karius.

13 karių operatyvinę grupę sudarė:

- 1) vyresnysis operatyvininkų viršininkas - papulkininkio laipsnio,
- 2) jungtinio būrio vadas - papulkininkis, majoras,
- 3) vado pavaduotojas politiniams reikalams - majoras,
- 4) vado pavaduotojas tiekimui - kapitonas,
- 5) štabo viršininkas - kapitonas,
- 6) štabo viršininko padėjėjas - vyr. leitenantas,
- 7) būrio ryšių viršininkas - vyr. leitenantas,
- 8) vyresnysis šifruotojas - vyr. seržantas,
- 9) šifruotojas - j. seržantas,
- 10) radijo stoties viršininkas - seržantas,
- 11) du radistai - j. seržantai,
- 12) elektromechanikas-vairuotojas - j. seržantas.

Prie operatyvinio būrio buvo automašina su RSB-F radijo siūstuvu ir atsarginis RB-M radijo siūstuvus.

Autobūrį sudarė 22 kariai, vadovaujami būrio vado leitenanto. Šiam būriui turėjo būti skirtas vienas Dodžas (štai kur baigė savo dienas amerikiečių pagalba!), 9 ZIS-5 bei 8 GAZ-AA mašinos.

Kuopos vadovybe sudarė:

- 1) kuopos vadas - kapitonas,
- 2) jo pavaduotojas politiniams reikalams - vyr. leitenantas,
- 3) kuopos felčeris - medicinos tarnybos leitenantas,
- 4) kuopos viršila,
- 5) kuopos raštininkas - eilinis,
- 6) koduotojas - eilinis,
- 7) radijo siūstuvo viršininkas - seržantas,
- 8) radistas - eilinis,
- 9) virėjas - eilinis,
- 10) batsiuovys - eilinis.

Prie kuopos buvo RB-M siūstuvus ir žygio virtuvė.

Būrį sudarė:

- 1) vadas - leitenantas,
- 2) jo pavaduotojas - vyr. seržantas,
- 3) tarnybinių šunų instruktorius - seržantas.

Būrys susidėjo iš trijų skyrių, kurių kiekviename turėjo būti:

- 1) skyriaus vadas - j. seržantas,
- 2) rankinio kulkosvaidžio taikytojas - j. seržantas,
- 3) taikytojo padėjėjas - eilinis,
- 4) du automatininkai,
- 5) trys šauliai¹³.

Taigi kiekvienas 8 karių skyrius turėjo po vieną kulkosvaidį, du automatus ir tris šautuvus. Tikėtina, kad skyriaus vadas taip pat buvo ginkluotas automatu, tad skyriuje buvo trys automatininkai. Kiekvienas būrys turėjo dar ir pėdsekį šunį. Kuopoje buvo 9 rankiniai kulkosvaidžiai, maždaug po 27 automatais ir po tiek pat šautuvais ginkluotus karius, trys šunys ir radijo siūstuvus.

Liepos 15 d. gen. mjr. I. Pankinas pasirašė anksčiau minėtus dokumentus, o jau liepos 23 d. pažymoje MGB ministrui P. Kapralovui rašė, kad vietoj pulkų pagrindu sukurtų judriųjų būrių siūlo sudaryti batalionų judriuosius būrius. Vienas iš argumentų toks: batalionų pagrindu sukurtuo-

se būriuose būtų dvigubai daugiau karių - iš viso apie 2730-3150, tuo tarpu sudarant kiekviename pulke judrųjį būrį, susidarytų tik apie 1400 karių¹⁴. Gen. mjr. I. Pankinas ir plk. M. Klimovas trečiajame plano variante (žr. 40 dok.) nurodo ir kitas priežastis, kodėl atsisakyta jungtinių pulkų būrių varianto. Anot jų, tai padaryta todėl, kad „trūkstant autotransporto ir jų [karių. - J. S.] įkurdinimo bazės“, tie būriai nepasiteisins.

Iš gen. mjr. I. Pankino ir laikinai einančio štabo viršininko pareigas pplk. Piatakovo liepos 27 d. kovinio įsakymo Nr. 003 (žr. 39 dok.) matyti svarbiausia priežastis, kodėl buvo reikalaujama, kad MGB kariuomenė pertvarkytų savo veiklą ir sustiprintų partizanų puolimą¹⁵. Tuo metu Lietuvos žmonės buvo masiškai varomi į kolūkius, o partizanai tam įnirtingai priešinosi. Komunistų funkcionieriai suprato, kad nepaisant visų jų drastiškų priemonių - gąsdinimų, suiminėjimų, mušimų - jei nepalauš partizanų, jiems bus sunku suvaldyti Lietuvos valstiečius ir priversti juos stoti į kolūkius. Iš to įsakymo matyti dar viena priežastis, kodėl buvo sudaryti nauji kariuomenės junginiai. Mat įsikūrusios savo aptarnaujamose apskrityse ir valsčiuose, įgulos veikdavo dažniausiai tik joms priskirtuose plotuose ir nelabai kreipdavo dėmesį į tai, kas darėsi už jų ribų.

Partizanai, šitai žinodami, dažnai apsigyvendavo būtent apskričių pakraščiuose. Kariuomenė siautėjant vienoje apskrityje, jie pasitraukdavo į gretimą apskritį (Šiaurės Lietuvos partizanai dažnai pereidavo į Latviją); kai ten pasidarydavo nesaugu, grįždavo į ankstesnę buvimo vietą. Beje, čekistai žinojo šią taktinę partizanų gudrybę ir sukūrė judriuosius būrius mėgino neleisti partizanams manevruoti po kaimynines apskritis, nes judriųjų būrių kariai galėjo būti bet kur, jie nepaisė administracinių ribų.

Judriesiems būriams net būdavo specialiai nurodoma partizanus persekioti nepaisant jokių administracinių ribų. Per penkerius kovos metus kai kur jau sugebėta gerokai palaužti partizanų pasipriešinimą. Klaipėdos krašte, nelikus vietos gyventojų, didelio pasipriešinimo nebuvo. Vilniaus ir Trakų apskrityse veikę lenkų akovcai buvo sutriuškinti ar išsikėlė į Lenkiją dar 1946 m. pradžioje. Didžiosios Kovos apygarda buvo nusiaubta po J. Markulio išdavystės, ten partizanai priešinosi tik vienoje kitoje vietoje. Šiaurės Rytų Lietuvos pakraštyje - Zarasų, Švenčionių apskrityse ir kai kuriuose kitų apskričių valsčiuose, kuriuose gyveno daug sentikių, gausūs sribų būriai paralyžiavo partizanų veiksmus. Todėl 1949 m. įgulos buvo perkeltos į tas vietas, kuriose partizanai dar aktyviai ir organizuotai veikė (žr. žemėlapi), būtent Lietuvos pietinę dalį (Tauro, Dainavos apygar-

dos), vakarinę (Žemaičių, Kęstučio, Prisikėlimo apygardos) ir šiaurės rytų (Vyčio, dalis Algimanto, Vytauto apygardų).

Taigi čekistai liepos 25 d. galutinai suderino du dokumentus - minėtą kovini įsakymą Nr. 003 ir kariuomenės pergrupavimo ir judriųjų būrių sudarymo planą¹⁶ (žr. 40 dok.), kuriuose numatyta 1949 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. perkelti įgulas ir įkurti 18 judriųjų būrių batalionų pagrindu. Keturi pulkai - 25-asis, 32-asis, 34-asis ir 137-asis - sudarė po tris būrius, o 273-iasis, 298-asis ir 353-iasis - po du. Kiekviename būryje buvo nuo 130 iki 200 karių, iš viso 18 būrių buvo 2700 karių. Buvusiose įgulose palikta tik po 12-15 karių, iš viso įgulose dar liko 1482 kariai, kurie tas įgulas saugojo, o prareikus galėjo būti panaudojami ir kovose. Kaip galima spręsti iš dislokavimo žemėlapių, tuo metu buvo tokios įgulos: 7 - pulkų štabų, 21 - batalionų štabų, 21 - kuopų ir 61 - būrių. Taigi tuo metu Lietuvoje buvo 110 įgulų. Nestebina nedidelių įgulų gausumas, nes kariai iš įgulų buvo paimti į judriuosius būrius.

Tolesnis judriųjų būrių likimas neaiškus, taip pat nežinoma, ar jie visiškai pateisino čekistų vadovybės lūkesčius. Iš dalies jie prisidėjo prie persilaužimo partizaniniame kare sovietinių okupantų naudai; tai rodo ir skaičiai. 1949 m. pavasarį partizanų buvo apie 2 tūkst., tais metais, čekistų duomenimis, žuvo 1192 partizanai, taigi daugiau kaip pusė. Tiesa, ir anksčiau per metus žūdavo apie pusę metų pradžioje buvusių partizanų, bet anksčiau į žuvusiųjų vietas ateidavo nauji kovotojai, o dabar tų drąsių vyrų mažėjo. Beje, ilgainiui vis daugiau partizanų žūdavo ne tiek dėl kariuomenės veiklos, jos vienokių ar kitokių pertvarkymų, kiek dėl išdavysčių, nes vis daugiau agentų apsupdavo partizanų būrius. Manoma, kad 1949 m. tik

14 proc. partizanų žūdavo nuo tiesioginės kariuomenės veiklos, o 80 proc. - išdavus agentams ir informatoriams, 6 proc. - panaudojus tardymo metu išgautas žinias¹⁷. Nors turint agentūrinių duomenų partizanai buvo nesunku užklupti, ypač nepasirengusius gintis, poilsiaujančius ir besislepiančius gynybai nepritaikytuose bunkeriuose, tačiau, anot čekistų, „likviduoti“ juos turėjo čekistiniai kariai. Taigi kariuomenė dar buvo reikalinga.

Spalio mėnesio ataskaitose judrieji būriai retkarčiais minimi iki spalio 24 d., nors jų veikla nedetalizuojama. Aišku tik, kad batalionų štabai taip ir liko tose vietovėse, kur buvo įsikūrę judrieji būriai. Batalionai aptarnavo tas pačias apskritis kaip ir judrieji būriai. Vėliau, po spalio 24 d., ataskaitose minimos pastovios įgulos ir retkarčiais jungtiniai pulko būriai, turin-

tys 200 ir daugiau karių. Galima spėti, kad tie jungtiniai būriai buvo tam tikra judriųjų būrių atmaina ir būdavo sudaromi, kai to reikėdavo.

1949 m. lapkričio 19 d. atskiruose batalionuose ir pulkuose buvo tiek „aktyvių durtuvų“:

25-asis ŠP:

- 1-asis batalionas, štabas Šiauliuose, 217 karių,
- 2-asis batalionas, štabas Panevėžyje, 160 karių,
- 3-iasis batalionas, štabas Radviliškyje, 211 karių,
- pulko vado rezervas Pasvalyje - 97 kariai.

Iš viso 685 kariai.

32-asis ŠP:

- 1-asis batalionas, dislokuotas Kretingos, Klaipėdos aps., 204 kariai,
- 2-asis batalionas, dislokuotas Plungės, Rietavo aps., 225 kariai,
- 3-iasis batalionas, dislokuotas Telšių aps., 146 kariai,
- pulko vado rezervas Mažeikių aps. - 100 karių.

Iš viso 675 kariai.

34-asis ŠP:

- 1-asis batalionas, dislokuotas Alytaus aps., 149 kariai.
- 2-asis batalionas, dislokuotas Lazdijų aps., 225 kariai,
- 3-iasis batalionas, dislokuotas Varėnos aps., 232 kariai,
- pulko vado rezervas - 107 kariai.

Iš viso 713 karių.

137-asis ŠP:

- 1-asis batalionas, dislokuotas Utenos aps., 177 kariai,
- 2-asis batalionas, dislokuotas Biržų, Kupiškio aps., 214 karių,
- 3-iasis batalionas, dislokuotas Rokiškio, Anykščių aps., 211 karių,
- pulko vado rezervas Švenčionių, Zarasų aps. - 135 kariai.

Iš viso 737 kariai.

273-asis ŠP:

- 1-asis batalionas, dislokuotas Tauragės aps., 208 kariai,
- 2-asis batalionas, dislokuotas Raseinių aps., 226 kariai,
- 3-iasis batalionas, dislokuotas Jurbarko, Kelmės aps., 210 karių,
- pulko vado rezervas Šilutės, Pagėgių aps. - 74 kariai.

Iš viso 718 karių.

298-asis ŠP:

- 1-asis batalionas, dislokuotas Ukmergės aps., 226 kariai,
- 2-asis batalionas, dislokuotas Kėdainių aps., 156 kariai,

3-iasis batalionas, dislokuotas Kauno aps., 219 karių,
pulko vado rezervas Vilkijoje, Kaišiadoryse - 111 karių.

Iš viso 712 karių.

353-iasis ŠP:

1-asis batalionas, dislokuotas Prienų aps., 221 karys,

2-asis batalionas, dislokuotas Marijampolės, Kalvarijos aps.,

203 kariai,

3-iasis batalionas, dislokuotas Šakių, Vilkaviškio aps., 212 karių,
pulko vado rezervas - 37 kariai.

Iš viso 673 kariai.

261-asis ŠP:

6-oji ir 7-oji kuopos, dislokuotos Alytaus, Trakų aps., 141 karys,

pulko vado rezervas Vilniuje, Širvintose - 72 kariai.

Iš viso 213 karių.

Iš viso divizijoje buvo 5116 „aktyvių durtuvų“¹⁸. Apskritai divizijoje jų skaičius įvairavo, ir gana smarkiai: rugsėjo 21 d. buvo 4145, o lapkričio 30 d. - 5186¹⁵.

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, „aktyvių durtuvų“ viename pulke buvo nuo 673 (353-iajame ŠP) iki 737 (137-ajame ŠP), taigi skirtumas nedidelis. Be jų, pulko ir batalionų štabuose, prie pulko esančiuose specialiuosiuose padaliniuose (ryšio, auto, medicinos ir kt.) bei pulko mokyklose dar buvo per kelis šimtus karių, tad iš viso pulke buvo apie 900-1000 karių. Kaip matyti iš žemiau pateikiamų lentelių, vienas pulkas tuo metu kasdien išsiųsdavo su įvairiais būriais vidutiniškai nuo 220 iki 315 karių. Mažiausiai karių siuntė - dėl jau ne kartą minėtų priežasčių - 261-asis ŠP: tik po 97 kasdien. Toliau - 353-iasis ŠP - po 221, 32-asis - po 231, 298-asis - po 252, 137-asis - po 248, 25-asis - po 253 ir 34-asis - po 315 karių. Su tarnybiniais būriais siunčiamų karių skaičius priklausė nuo pulke esančių karių skaičiaus bei kitų priežasčių. Nemažai lėmė ir karininkų noras aktyviai veikti, vykdyti aukščiausiosios čekistų vadovybės nurodymus. Vilniaus ir Maskvos čekistų vadovybė, 1944-1945 m. primygtinai reikalavusi, kad kasdien būtų panaudojama 2/3 karių, vėliau, įkūrus pastovias įgulas, pradėjo reikalauti, kad ne mažiau kaip 50 proc. karių kasdien iš-eitų su vadinamaisiais tarnybiniais būriais. Kuopų, būrių vadai atsi-kalbinėjo, kad kariai ne mašinos, jiems taip pat reikia poilsio, be to, juos reikia mokyti karybos meno.

Štai kokių kovos metodų, kiek ir kurie pulkai naudojo per vieną 1949 m. rugsėjo penkiadienį (skaičius prieš brūkšnį - būrių skaičius, po jo - karių skaičius).

Rugsėjo 20 d. surengta:

Pulkai	25-asis	32-asis	34-asis	137-asis	261-asis	273-iasis	298-asis	353-iasis	Iš viso
Operacijų	-	1/80	0/130	-	0/180	-	-	-	1/390
RPG	9/104	12/144	21/169	2/21	13/94	16/190	9/133	6/92	88/947
Pasalų	-	-	1/8	-	-	-	1/17	-	2/25
Sekretų	1/6	2/24	4/35	1/5	-	1/7	6/33	15/107	30/217
Aktyvo priedangų	4/34	5/30	4/12	4/18	-	3/15	2/8	10/32	32/149
Iš viso dalyvavo karių	144	278	354	44	274	212	191	231	1728
Nukauta partizanų	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Sužeista karių	-	-	-	-	-	-	1	-	1

Rugsėjo 21 d. surengta:

Pulkai	25-asis	32-asis	34-asis	137-asis	261-asis	273-iasis	298-asis	353-iasis	Iš viso
Operacijų	0/160	1/80	0/250	1/110	-	-	-	0/100	2/700
RPG	11/134	14/159	26/265	1/12	19/199	14/181	15/189	6/74	106/1213
Pasalų	-	-	-	-	-	1/7	-	-	1/7
Sekretų	1/9	2/23	3/29	5/52	-	1/10	1/7	22/112	35/242
Aktyvo priedangų	3/30	2/16	6/17	3/14	-	3/15	2/10	-	19/102
OVG	-	-	-	-	-	-	2/9	-	2/9
Iš viso dalyvavo karių	333	278	561	188	199	213	215	286	2273
Nukauta partizanų	-	3	-	-	-	-	-	-	3
Paimta gyvų	-	-	-	-	-	-	3	-	3
Sužeista karininkų	-	-	-	-	-	-	-	1	1

Rugsėjo 22 d. surengta:

Pulkai 25-asis	32-asis	34-asis	137-asis	261-asis	273-iasis	298-asis	353-iasis	Iš viso
Operacijų 0/160	-	-	0/100	0/180	-	1/77	-	1/517
RPG 8/87	13/193	23/243	5/80	2/19	16/141	12/136	21/164	100/1093
Pasalų -	-	-	-	-	-	1/7	-	1/7
Aktyvo priedangų 7/34	4/27	7/22	6/16	-	2/10	4/14	-	30/123
Sekretų 7/39	3/31	1/8	4/42	-	1/10	1/5	22/126	39/261
OVG -	-	-	-	-	-	2/22	-	2/22
Iš viso dalyvavo karių 320	251	273	238	199	168	254	290	1993
Nukauta partizanų -	1	-	5	3	3	-	-	12
Paimta gyvų -	1	-	-	-	-	-	-	1
Sužeista eilinių karių -	-	1	-	-	1	-	-	2

Rugsėjo 23 d. surengta:

Pulkai 25-asis	32-asis	34-asis	137-asis	261-asis	273-iasis	298-asis	353-iasis	Iš viso
Operacijų 1/207	1/301	-	1/118	1/180	0/30	1/90	-	5/925
RPG 3/38	3/40	22/203	9/109	2/19	20/321	10/119	19/186	112/1035
Pasalų -	-	-	-	-	4/10	1/5	-	5/15
Sekretų 5/102	-	1/7	7/62	-	-	6/36	7/42	26/246
Aktyvo priedangų 1/4	-	9/29	2/6	-	3/16	3/12	4/20	22/87
Iš viso dalyvavo karių 351	341	239	395	199	377	262	248	2412
Nukauta partizanų 1	-	2	-	-	-	-	-	3
Paimta gyvi) S	-	-	3	-	1	-	-	4
Sužeista seržantų 1	-	-	-	1	-	-	-	2

Rugsėjo 24 d. surengta:

Pulkai	25-asis	32-asis	34-asis	137-asis	261-asis	273-iasis	298-asis	353-iasis	Iš viso
Operacijų	1/175	0/80	1/395	0/115	0/180	-	0/90	-	2/1035
RPG	3/38	17/235	27/225	9/123	2/19	23/370	19/208	21/200	
Pasalų	-			-	-	1/10	1/5	-	2/15
Sekretų	15/102	1/10	3/21	-	-	2/21	-	7/33	28/187
Aktyvo priedangų	1/4	3/22	10/32	4/21	-	2/10	4/20	1/2	25/111
OVG	1/4	-	-	-	-	-	-	1/15	2/29
Iš viso dalyvavo karių	333	347	673	259	199	411	338	235	2795
Nukauta partizanų	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Sužeista karių	-	-	-	-	1	-	-	-	1 ²⁰

Šie skaičiai rodo, kad 25-ojo ŠP tik 37 proc. „aktyvių durtuvų“ kasdien dalyvaudavo paieškose ir mūšiuose, 32-ojo ŠP - 34 proc., 34-ojo ŠP - 44 proc., 137-ojo ŠP - 34 proc., 273-iojo ŠP - 42 proc., 298-ojo ŠP - 35 proc., 353-iojo ŠP - 32 proc. Taigi su partizaniais aktyviausiai kovojo 34-asis pulkas, veikęs Dzūkijoje, o mažiausiai - 353-iasis pulkas, veikęs Suvalkijoje.

Kovos metodų arsenalas čekistinėje kariuomenėje nuo 1946 m. beveik nepakito, tik vieni metodai buvo naudojami dažniau, kiti - rečiau. Kaip savarankiškas metodas galutinai išnyko vadinamosios užtvaros. Kitokio pobūdžio užtvaros, į kurias žmonės įkliūdavo operacijų melu apsupant šukuojamą rajoną kartais net keliais žiedais, buvo naudojamos visą partizaninio karo laikotarpį. Štai kiek karių dalyvavo įvairiuose tarnybiniuose būriuose per anksčiau minėtas penkias rugsėjo dienas (panašūs ir kitų dienų duomenys 1949 m. vasarą ir rudenį): operacijose - 3467 kariai, arba 31 proc. visų kovinėse išvykose dalyvavusių karių, RPG - 5706, arba 51 proc., pasalose - 69, arba 0,6 proc., sekretuose - 1153, arba 10 proc., priedangose - 569, arba 5 proc. Stebina gana didelis skaičius karių, lydėjusių partinius veikėjus į kaimo vietoves. Tai rodo, viena, kad apskričių partiniai veikėjai vis dažniau lankydavosi kaimų vietovėse, antra, kad tą darbą turėjusiais atlikti sribais ir toliau buvo nelabai pasitikima.

Tuo metu iš 5331 divizijos „aktyvių durtuvų“ tarnybiniuose būriuose kasdien dalyvaudavo vidutiniškai 2240 karių, arba 42 proc. (likusieji 58 proc. dirbo kitus darbus, ilsėjosi, dalyvavo pratybose ir t.t.).

Kiek karių dalyvaudavo vienoje operacijoje, neaišku, nes ataskaitoje žymimas brūkšniais operacijas rengdavo ne tas pulkas, kurio kariai jose dalyvavo (matyt, jas rengdavo divizijos vadovybė). Tikėtina, jog tos operacijos buvo gausios. Pačių pulkų surengtose operacijose dalyvaudavo nedaug karių - nuo 80 iki 400. RPG tuo metu dalyvaudavo vidutiniškai 11 karių, pasaloje - apie 6, sekrete - apie 7 karius. Partinius veikėjus lydinčių karių skaičius priklausė nuo lydimo asmens reikšmingumo ir nuo to, kiek ta vietovė, į kurią keliaudavo, buvo „užkrėsta banditizmu“, todėl karių skaičius svyravo nuo dviejų iki dešimties.

Kaip minėta, 1949 m. dauguma partizanų, per 86 proc., žūdavo dėl išdavysčių. Aišku, išdavikai ne visuomet žinodavo tikslų partizanų buvimo ar lankymosi vietą, todėl kariams, net ir turintiems apytikslų duomenų, ne visuomet pavykdavo partizanus surasti ir nukauti. Daug ne tik smulkių būrių, bet ir didelių operacijų, kurios beveik visos buvo rengiamos turint operatyvinių duomenų, ir tada baigdavosi nesėkmingai. J. Bartašiūnas dar 1946 m. birželio mėn. buvo uždraudęs deginti sodybas, jeigu jose būdavo įsitvirtinę partizanai, bet tame nurodyme buvo numatytos ir tam tikros išimties. Viena iš jų - kai negalima rizikuoti čekistų gyvybėmis. Būtent taip atsitiko 1949 m. gruodžio mėn., kai čekistai Pakruojo apylinkėse Trečiūnų kaime Vincloso (?) sodyboje apsupo keturis partizanus. Kadangi partizanai atsišaudė ir vieną kareivį nušovė, nutarta kluoną padegti. Iki paskutiniųjų atsišaudydami, jame sudegė visi partizanai, tarp jų Prisikėlimo apygardos Mindaugo tėvūnijos vadas S. Banylis-Smidra, operatyvinio ir žvalgybinio skyriaus viršininkas J. Bulzgis-Klevas²¹.

Koks tuo metu Lietuvoje buvo kovų intensyvumas, partizanų veiklumas, galima spręsti iš 2-N valdybos viršininko plk. I. Počkajaus pažymos „Apie įvykdytus teroro aktus, jų metu patirtus nuostolius ir nukautus banditus nuo 1949 m. rugpjūčio 1 d. iki rugsėjo 15 d.“ (žr. 41 dok.). Aišku, tik pusantro mėnesio duomenys gali ir iškreipti vaizdą, nes, pvz., Kuršėnų apskrityje, be abejo, dėl išdavystės žuvę 16 partizanų sudarė beveik pusę šešiose 25-ojo ŠP aptarnaujamose apskrityse žuvusių partizanų²². Be tos išdavystės vaizdas būtų buvęs kitoks. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kiek vienas pulkas aptarnauja apskričių. Tuo metu kaip ir anksčiau daugiausia karių siautėjo Dzūkijoje - čia tris apskritis siaubė 34-asis ŠP. Tuo tarpu kituose regionuose vienam pulkui teko 5-7 apskritys.

Vertas dėmesio saugumo ministro R Kapralovo 1949 m. rugsėjo 21 d. raštas MGB Kauno valdybai ir MGB apskričių skyrių viršininkams:

„MGB kariuomenės 4-osios ŠD dalinių vadų pasitarime išaiškėjo, kad apskričių skyrių viršininkai, jų pavaduotojai ir kiti operatyviniai darbuotojai bei kariuomenės padalinių vadai vykdomose karinėse operacijose laikosi šablono, pasitenkina miškų masyvų šukavimu.

Tokia taktika kovoje su banditizmu reikiamų rezultatų negali duoti, todėl prašau vykdomose operacijose naudoti kombinuotą metodą, t. y. atsižvelgiant į operatyvinę padėtį kasdien pagal numatytą planą organizuoti operacijas didelėmis kariuomenės jėgomis, išsiunčiant RPG, mažas kariuomenės grupes, išstatant įvairių rūšių sargybos patrulius, pasalas, sekretus, užtvaras.

Visais atvejais numatyti gaujų, ryšininkų ir rėmėjų dezinformavimą - kariuomenei judėti melaginga kryptimi, organizuoti klaidinančias operacijas, kartu rengti ir vykdyti operacijas pagrindinėmis kryptimis.

Operacijų metodus ir vykdymą kasdien praturtinti kareivių, karininkų ir operatyvinių darbuotojų patirtimi. Įneškite naują į mūsų taktiką, priešpriešindami ją priešo taktikai²³.

Iš šio rašto matyti, kad kartkartėmis tokiais gana elementariais pamokymais buvo mėginama išjudinti kariuomenės čekistų išmonę, nes ji, kasdien vykdant begalę išpuolių, kurių 95 proc. baigdavosi be rezultatų, be abejonės, nusilpdavo. Be to, iš rašto matyti, jog partizanai turėjo neblogą žvalgybą ir čekistai laikė ją rimtu varžovu.

¹ N. Gaškaitė ir kt., *Lietuvos partizanai 1944-1953 metais*, p. 386.

² *Ibid.*, p. 367.

³ *Laisvės kovos 1944-1953 metais*, p. 385—387.

⁴ LYA, f. 1, ap. 3, b. 819, l. 54.

⁵ *Ibid.*, b. 307, l. 45.

⁶ LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 7, l. 5.

⁷ *Ibid.*, l. 13-15.

⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 819, l. 19-20.

⁹ LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 5, l. 11.

¹⁰ LYA, f. 1, ap. 3, b. 819, l. 9.

¹¹ *Ibid.*, l. 23.

¹² *Ibid.*, l. 31-32.

¹³ *Ibid.*, l. 28-30.

¹⁴ *Ibid.*, l. 7-8.

¹⁵ *Ibid.*, l. 35-38.

¹⁶ *Ibid.*, l. 1-3.

¹⁷ N. Gaškaitė ir kt., *Lietuvos partizanai 1944-1953 metais*, p. 355.

¹⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 820, l. 324.

¹⁹ *Ibid.*, l. 375.

²⁰ *Ibid.*, l. 12-23.

²¹ *Ibid.*, l. 112.

²² *Ibid.*, b. 822, l. 1-2.

²³ *Ibid.*, b. 307, l. 58.

MGB vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos veiklos trečiasis periodas (1950-1953 m.)

2-oji ir 4-oji šaulių divizijos 1950 m.

Apie čekistinės kariuomenės veiklą 1950 m. yra likę palyginti daug dokumentų. Keliuose bylose sukauptos ne vien sausų skaičių ataskaitos apie rengtus išpuolius prieš partizanus, bet ir nemažai analitinių dokumentų. Visiškai naujo tipo dokumentai - „Išvados“ apie vykdytas operacijas, gana detalūs jų aprašymai, schemas, taip pat vadinamųjų „tarnybos meistrų“ pasitarimų stenogramos. Net 29 šio laikotarpio dokumentai yra publikuoti*, todėl juos tik trumpai atpasakosime.

Divizijos reorganizavimas. Jau ir anksčiau čekistai bei su jų darbu susiję funkcionieriai ne kartą rašė, kad 4-osios divizijos veikla per daug sustabarėjusi, divizijos vadovybė nesugeba kontroliuoti aštuonių po visą Lietuvą išbarsytų pulkų, daugelis įgulų gyvena visai savarankiškai, daugiausia dirba ūkio darbus ir ne per daug aktyviai kovoja su partizanais. Pamažu brendo mintis diviziją skirti per pusę. Padalijimas įkuriant dvi divizijas - 2-ąją ir 4-ąją - buvo apiformintas SSRS valstybės saugumo ministro V. Abakumovo 1949 m. gruodžio 26 d. įsakymu Nr. 00381 ir SSRS MVD vidaus kariuomenės viršininko gen. lttn. R. Burmako 1949 m. gruodžio 27 d. direktyva Nr. 9/3-006070¹. Štai kaip divizijos padalijimo motyvus apibūdino laikinai einantis naujos divizijos vado pareigas pik. Širinskis ir štabo viršininkas pplk. Amelinas: „... priartina vadovybę prie dalių ir padalinių, sudaro galimybę divizijos vadovybei laiku paveikti kovos eigą ir baigtį, dažniau būti dalyse ir padaliniuose ir kartu pakelti bei sustiprinti karių drausmę“². Visiškai tikėtina, kad divizijos reorganizavimą galutinai nulėmė partinių funkcionierių nesugebėjimas užbaigti kaimo sukollektivinimo. Jie gerai suprato, kad kol bus veiklūs partizanai, jiems sunkiai pavyks Lietuvos kaimo žmones suvaryti į kolūkius. Beje, apie šią divizijos reorganizavimo priežastį užsimena ir minėti divizijos vadai³.

Įdomu, jog Lietuvos plotas tarp dviejų divizijų buvo padalytas ne taip, kad būtų patogų vadovauti iš dviejų centrų (žr. 2-osios divizijos dislokavimo ir jos veikimo teritorijoje esančių partizanų apygardų išsidės-

* Žr.: *LKA*, Kaunas, 1995, Nr. 14-15.

tymą). 4-ajai ŠD teko kur kas kompaktiškesnis mūsų šalies plotas: nuo vieno iki kito krašto iš pietų į šiaurę maždaug 160 km, iš rytų į vakarus apie - 200 km. Tuo tarpu 2-osios ŠD aptarnaujama Lietuvos dalis išstūsi iš rytų į vakarus, nuo Baltarusijos sienos iki Baltijos jūros, apie 330 km, o iš pietų į šiaurę - tik apie 130 km. Galima net įtarti, jog 4-osios divizijos štabas ir pats P. Vetrovas, bazuodamiesi Vilniuje bei turėdami galimybę priėti ne tik prie Vilniaus, bet ir prie Maskvos čekistų vadų, išsirūpino patogesnę poziciją.

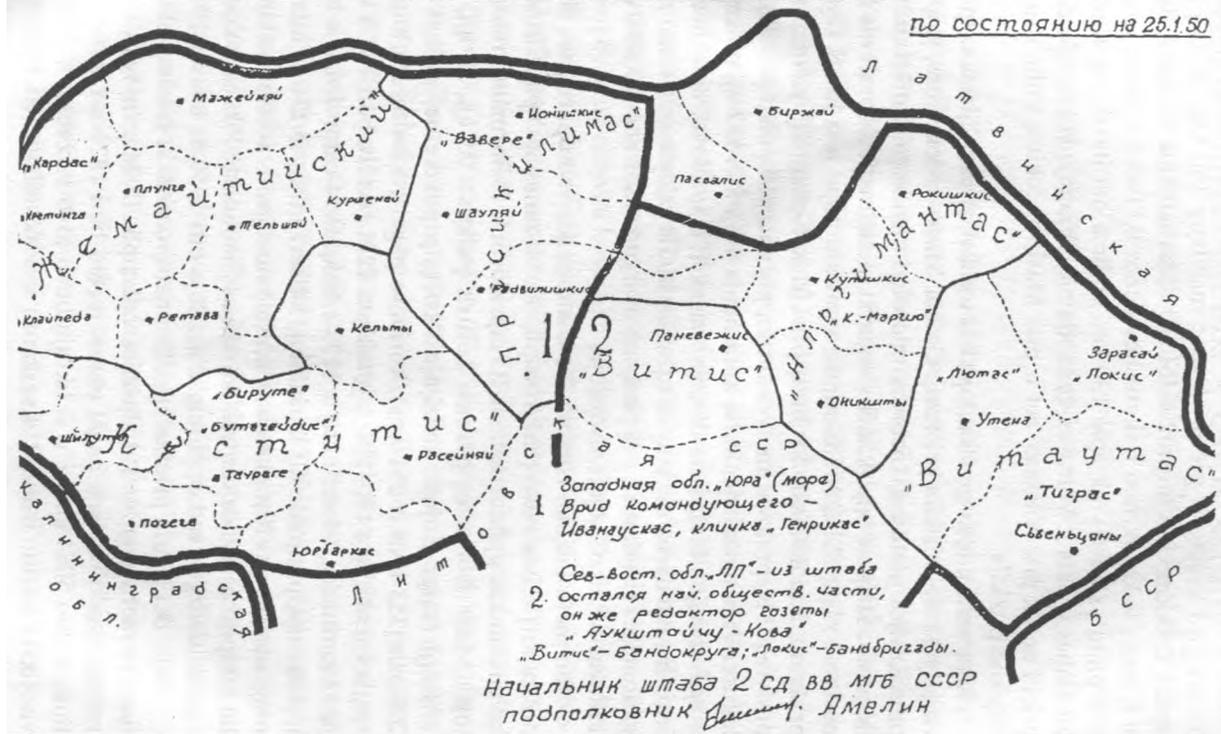
Kita vertus, toks ne visai logiškas teritorijos padalijimas tarp dviejų divizijų gal turėjo ir kitą priežastį. Galbūt Maskvos čekistams, pripratusiems prie Rusijos platumų, Lietuvos nuotoliai atrodė miniatiūriniai ir neverti dėmesio. Šiaip ar taip, LSSR saugumo ministras P. Kapralovas liepos 3 d. nusiuntė raštą SSRS MGB ministro pavaduotojui gen. ltn. S. Ogolcovui su prašymu, kad 137-asis ŠP būtų priskirtas 4-osios ŠD pavaldumui. Savo prašymą P. Kapralovas motyvavo tuo, jog daugelis pulko padalinių yra dislokuoti Vilniaus srityje, kurią aptarnauja 4-oji ŠD. 137-ąjį pulką priskyrus 4-ajai divizijai, kiekviena divizija, pasak P. Kapralovo, aptarnautų po dvi sritis ir savo darbą derintų su tų sričių MGB valdybomis, todėl nebūtų organizacinės painiavos⁴. Į šį prašymą ir argumentus nebuvo atsižvelgta, nes 137-asis ŠP liko 2-ojoje divizijoje.

Tuo metu laikinai einantis 2-osios divizijos vado pareigas (divizijos vado truputį vėliau buvo paskirtas plk. D. Mazanašvilis) plk. Širinskis ir štabo viršininkas pplk. Amelinas R. Kapralovui ir R. Burmakui rašė, kad naujoji divizija iš 4-osios perėmė keturis pulkus - 25-ąjį, 32-ąjį, 137-ąjį ir 273-įjį (taigi 4-ojoje divizijoje liko taip pat keturi pulkai - 34-asis, 298-asis, 353-iasis ir 261-asis), kuriuose pagal etatus turėtų būti 5771 karys, bet realiai yra tik 4574, t. y. trūksta 1221 (turėtų būti 1203) kario, tarp jų 34 karininkų, 14 seržantų ir 1173 eilinių. Be 4-osios divizijos karių, naujoji divizija pasipildė 60 karininkų, 54 seržantais ir 136 eilinais iš Kaliningrado srityje (Karaliaučiaus krašte) stovėjusios 1-osios atskirosios šaulių kuopos. Divizijos centras įkuriamas Šiauliuose. plk. Širinskis, kaip laikinasis divizijos vadas, pareigas pradėjo eiti 1950 m. sausio 18 d.⁵

Beje, dėl įvairių priežasčių pulkai nebuvo visiškai sukomplektuoti ir vėliau. Tų metų gegužės 1 d. divizijos vadas plk. D. Mazanašvilis rašė R. Kapralovui, kad divizijoje pagal etatus turėtų būti 1323 seržantai ir 3761 eilinis, iš viso 5084 kariai, o iš tikrųjų buvo 1109 seržantai ir 2401 eilinis, iš viso 3510 karių. Trūko 214 seržantų ir 1360 eilinių. Kiekviename pulke

Схема
обстановки на участке 2 СД ВВ МГБ СССР

по состоянию на 25.1.50

pagal etatus turėjo būti po 299 seržantus ir 911 eilinių, iš viso 1210 karių. Divizijos valdyboje ir specialiuose padaliniuose turėjo būti 127 seržantai ir 117 eilinių, iš viso 244 kariai. Tame pat rašte vadas rašė, jog 25-ojo ŠP mokomajame punkte rengiama nauja 450 karių „karta“. Baigę mokymą tu metų liepos mėn. 50 žmonių bus komandiruoti į „ypatingos paskirties įgulą“ Maskvoje, o kiti išskirstyti po diviziją⁶. Beje, ta „ypatingos paskirties įgula“ Maskvoje buvo Kremliaus sargyba. Matyt, dalis jo sargybinių buvo atrenkama ir Lietuvoje, kurioje tuo metu, čekistų akimis žiūrint, buvo nepaprastai geros sąlygos čekistų karių patikimumui patikrinti.

Įkurta naujoji divizija perėmė vietoves, kuriose dar veikė 111 partizanų būrių su 896 kovotojais. Tie partizanai priklausė Žemaičių, Kęstučio, Prisikėlimo, Vyčio, Vytauto apygardoms ir Algimanto apygardos likučiams. Be keturių pulkų, pačios divizijos valdybos, prie divizijos štabo buvo vadinamieji specialūs padaliniai, kuriuos sudarė: atskiroji autokuopa, atskiroji ryšių kuopa, komendanto ir pionierių būriai, karo ligoninė ir divizijos seržantų mokykla. Naujoji divizija buvo išsiskirsčiusi 37 įgulose, iš jų būrių dydžio buvo 10, kuopų ir puskuopių - 23, batalionų - 4.

Divizijos daliniai ir padaliniai dislokuoti taip*: 25-ojo ŠP štabas įsikūrė Panevėžyje, pulkas aptarnavo 6 apskritis, 32-ojo - Šiauliuose, aptarnavo 6 apskritis, 137-ojo - Utenoje, aptarnavo 7 apskritis ir 273-iojo - Tauragėje, aptarnavo 6 apskritis.

1950 m. birželio mėn. Rusijos pavyzdžiu Lietuvoje įkūrus 4 sritis ir 88 rajonus, abi divizijos persibazavo. Pagal 1950 m. rugpjūčio mėn. sudarytą ir divizijos vado plk. D. Mazanašvilio pasirašytą įgulų išdėstymo planą⁷, naujoji divizija išsidėstė 37 įgulose (įskaitant divizijos štabą su viena kuopa ir divizijos seržantų mokyklą). 25-asis pulkas su štabu Panevėžyje aptarnavo 14 rajonų (Akmenės, Dotnavos, Joniškio, Kelmės, Kuršėnų, Linkuvos, Panevėžio, Radviliškio, Ramygalos, Šeduvos, Šiaulių, Tytuvėnų, Užvenčio ir Žagarės; pagal etatus pulke turėjo būti 969 kariai, iš tikrųjų buvo 815); 32-asis pulkas su štabu Klaipėdoje aptarnavo 11 rajonų (Klaipėdos, Kretingos, Mažeikių, Plungės, Priekulės, Rietavo, Salantų, Sedos, Skuodo, Telšių ir Varnių; pagal etatus pulke turėjo būti 1003 kariai, buvo 856); 137-asis pulkas su štabu Utenoje aptarnavo 15 rajonų (Anykščių, Biržų, Dusetų, Dūkšto, Joniškio, Kavarsko, Kupiškio, Obelių, Pakruojo, Pandėlio, Pasvalio, Rokiškio, Troškūnų, Utenos ir Vabalninko; pagal etatus pulke turėjo būti 1035 kariai,

* Dislokacijos vietos smulkiai išvardytos „Laisvės kovų archyve“. Nr. 15, p. 152-154.

buvo 879); 273-iasis pulkas su štabu Tauragėje aptarnavo 8 rajonus (Ariogalos, Jurbarko, Pagėgių, Raseinių, Skaudvilės, Šilalės, Šilutės ir Tauragės; įdomu, kad 7-oji ŠK aptarnavo vien Kvedarnos valsčių; pagal etatus pulke turėjo būti 1005 kariai, buvo 828).

Taigi 1950 m. birželio mėn. vietoj 51 apskrities įkūrus 88 rajonus, o juose kiekviename įsteigus MGB skyrių, 2-osios divizijos padaliniai vėl buvo perskirstyti ir įkurta 11 naujų įgulų. 2-N valdybos 2-ojo skyriaus viršininko plk. G. Čachavos rašte nurodoma, kurios įgulos įkurtos seniau, o kurios naujos⁸.

Iki rajonų sudarymo įgulos buvo šiose vietovėse:

Anykščiuose, Biržuose, Ginkūnuose, Kelmėje, Klaipėdoje, Kretingoje, Kupiškyje, Lauksargiuose, Panevėžyje, Plungėje, Ramygaloje, Raseiniuose, Rietave, Rokiškyje, Skaudvilėje, Šiauliuose, Šilalėje, Šilutėje, Tauragėje, Telšiuose, Utenoje ir Varniuose. Iš viso - 22 vietovėse.

Po rajonų sudarymo įkurtos naujos įgulos:

Ariogaloje, Dotnuvoje, Dūkšte, Dusetose, Joniškėlyje, Joniškyje, Kvedarnoje, Priekulėje, Sedoje, Skuode ir Žagarėje. Iš viso įkurta 11 naujų įgulų.

Taigi įgulos įkurtos ne visuose rajonuose (divizija aptarnavo 50 rajonų), bet maždaug dviejuose trečdaliuose jų. Viena kuopa paprastai veikė viename rajone, o bataliono štabas su specialiais padaliniais ir prie jo esanti viena kuopa - dviejuose trijuose rajonuose.

Keičiantis kovų situacijai, o gal ir dėl kitų priežasčių, divizijos įgulos tuo metu būdavo dažnai perdislokuojamos. MGB Šiaulių srities valdybos viršininkas plk. Vasiljevas 2-N valdybos viršininkui plk. I. Počkajui 1950 m. rugpjūčio 3 d. rašė, kad:

1) divizijos štabas dislokuotas Šiauliuose, ten dar išdėstytos trys kuopos, iš kurių viena yra divizijos vado rezerve, antra - srities valdybos viršininko rezerve, trečia aptarnavo Šiaulių ir Kuršėnų rajonus;

2) Panevėžyje dislokuotas 25-ojo ŠP ir vieno bataliono štabai, viena kuopa aptarnavo Panevėžio rajoną;

3) žemiau išvardytose vietovėse dislokuota po vieną kuopą:

Biržuose, veikė Biržų ir Pasvalio raj.,

Joniškėlyje, veikė Joniškėlio ir Pakruojo raj.,

Joniškyje, veikė Joniškio ir Linkuvos raj.,

Kelmėje, veikė Kelmės, Tytuvėnų ir Užvenčio raj.,

Kupiškyje, veikė Kupiškio ir Vabalninko raj.,

Ramygaloje, veikė Ramygalos ir Dotnuvos raj.,
Rokiškyje, veikė Rokiškio, Obelių ir Pandėlio raj.,
Šeduvoje, veikė Šeduvos ir Radviliškio raj.,
Žagarėje, veikė Žagarės ir Akmenės raj.

Troškūnų rajone veikė kuopa, dislokuota Vilniaus srities Anykščių rajone. Be to, Joniškyje buvo dislokuotas bataliono štabas⁹.

Truputį vėliau, tą patį mėnesį* neliko 25-ojo ŠP igulų Biržuose, Joniškėlyje, Kupiškyje, Rokiškyje, Šeduvoje ir Troškūnuose, o Dotnuvoje ir Šiauliuose buvo įkurtos naujos igulos. Taigi per vieną mėnesį igulų išdėstymas kito labai smarkiai - šešios buvo panaikintos, dvi įkurtos naujos.

Rugpjūčio 23 d., P. Kapralovui patvirtinus, divizijos padaliniai buvo gero-
kai perdislokuoti. 32-ojo ŠP viena kuopa perkelta į Priekulę, 5-oji - į Sedą,
8-oji - į Klaipėdą, 9-oji - į Varnius; 3-iosios kuopos perdislokavimas iš Sa-
lantų į Skuodą sulaikytas, nes Skuode nebuvo patalpų. 137-ojo ŠP 2-oji
kuopa perkeliama į Dusetas, 6-oji - į Joniškėlį, 7-oji - į Kavarską. 273-iojo
ŠP 4-oji kuopa perkeliama į Jurbarką, 7-oji- į Kvėdarną, 8-oji — į Šilutę¹⁰.

Taigi tuo metu kariuomenė buvo nuolat kilnojama siekiant ją priartinti
prie tų vietovių, kur yra daugiau partizanų arba vadinamųjų operatyvinių
galimybių juos užklupti. Kadangi kai kurios kuopos buvo sukeistos vieto-
mis, galima įtarti, jog tai daryta turint tikslą nutraukti karių (šiuo atveju
daugiau karininkų) kontaktus su mūsų žmonėmis, kad kariuomenėje bū-
tų išlaikytas įniršis, neapykanta tiek laisvės kovotojams partizanams, tiek
apskritai visiems Lietuvos žmonėms.

Tuo tarpu laikinai ėjęs 4-osios divizijos vado pareigas gen. mjr. I. Pan-
kinas rugpjūčio 12 d.¹¹, o divizijos vadas P. Vetrovas to pat mėnesio 19 d.¹²,
įvedus naują administracinę paskirstymą ir diviziją padalijus į dvi divizijas,
taip pat iš dalies pertvarkė padalinių dislokaciją. Kaip minėta, divizijoje
liko 34-asis, 261-asis, 298-asis ir 353-iasis pulkai. Pagal etatus divizijoje tu-
rėjo būti 4605 kariai, o iš tikrųjų buvo 3704, trūko 901 kario. Divizijos šta-
bas ir prie jo esantys įvairūs specialūs padaliniai kaip ir iki tol liko Vilniu-
je, Didžioji g. 23. Štabe su specialiais padaliniais, seržantų mokykla, divi-
zijos ansambliu ir ligonine buvo 368 kariai, o etatų - 398. 34-asis pulkas
su štabu Alytuje veikė aštuoniuose rajonuose: Alytaus, Daugų, Druskinin-
kų, Eišiškių, Lazdijų, Simno, Varėnos ir Veisiejų; jame buvo 814 karių, o
pagal etatus turėjo būti 1058; labai mažos igulos buvo įkurtos Veisiej-
juose (13 karių) ir Druskininkuose
(15 karių). 261-asis pulkas su štabu

* Žr.: *LKA*. Nr. 15. p. 112-113.

Vilniuje veikė vienuolikoje rajonų ir saugojo vyriausybės pastatus bei žymių funkcionierių namus Vilniuje, taip pat vyriausybės vilas Palangoje. Šis pulkas aptarnavo Ignalinos, Naujosios Vilnios, Nemenčinės, Pabradės, Šalčininkų, Širvintų, Švenčionėlių, Švenčionių, Trakų, Vievio ir Vilniaus rajonus, tačiau iš septynių pulko kuopų tik 7-oji - 75 kariai - buvo dislokuota Saldutiškyje, nors ankstesniuose planuose numatyta ją dislokuoti Švenčionyse. Didžioji pulko dalis - 694 kariai - saugojo vyriausybės ir čekistų įstaigas bei gyvenamuosius namus Vilniuje, o vienas būrys - 34 kariai - Palangoje saugojo vyriausybės vilas. 298-asis pulkas su štabu Kaune veikė dešimtyje rajonų: Jonavos, Kaišiadorių, Kėdainių, Molėtų, Panevėžės, Smėlių, Vilijampolės, Ukmergės, Vilkijos ir Žiežmarių; jame buvo 874 kariai (pagal etatus turėjo būti 1022). 353-iasis pulkas su štabu Marijampolėje veikė devyniuose rajonuose: Jiezno, Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Kybartų, Marijampolės, Naumiesčio, Prienų, Šakių ir Vilkaviškio; jame buvo 845 kariai (turėjo būti 1027).

Minėtu P. Vetrovo rugpjūčio 19 d. įsakymu 4-oji divizija iš viso sudarė 32 įgulas (laikant Vilniuje dislokuotą beveik visą 261-ąjį pulką viena įgula). Įgulos buvo didelės - beveik visos po 50-70 karių ir didesnės. Tik Druskininkuose, Leipalingyje, Marcinkonyse ir Palangoje įkurtos nedidelės vieno būrio dydžio (15-25 kariai) įgulos.

Tad iš viso abi divizijos įkūrė 69 įgulas. Palyginus su 1946 m. pirmą kartą įkurtomis pastoviomis 163 vidaus kariuomenės įgulomis, įgulų liko 35 proc. buvusiųjų skaičiaus. Sumažėjimo priežastys tokios. 1946 m. įgulos buvo įkurtos daugiausia prašant vietiniams komunistų funkcionieriams, nes tuo metu partizanai bet kuriuo metu galėjo pulti valsčių centrus, o į kaimą be ginkluotos palydos sovietų valdžios atstovai eiti nedrįsdavo. Partizanų tuo metu buvo apie 5 tūkst. ir jie buvo stipri jėga, kontroliavo didelę mūsų šalies dalį, tiksliau - beveik visą jos teritoriją, išskyrus miestus ir tuos valsčių centrus, kur stovėjo okupantų įgulos. Taigi įgulų kariai turėjo ne tik pulti partizanus, bet ir nuo jų gintis. Tuo tarpu 1950 m. pradžioje partizanų buvo likę tik apie 1,5 tūkst., valsčių centrų jie jau nepajėgė pulti. Valsčių centrai, tapę kolaborantų priedanga, tuo metu jau gana patikimai buvo saugomi sribų, milicininkų ir vadinamųjų ginkluotų aktyvistų. Be to, net ir tokioje valstybėje kaip Sovietų Sąjunga technikos pažanga po truputį skynėsi kelią ir kariuomenė buvo geriau aprūpinama transportu (nors vadovybė nuolat skundėsi jo trūkumu). Pagerėjo ir ryšio priemonės. 1950 m. kareiviams jau nebereikėjo kaip pokario metais iš vie-

nos įgulos į kitą keliauti pėsčiomis. Turint mašinų nebuvo sunku įveikti 30-40 km nuotolį, skyrusį vieną įgulą nuo kitos, kai reikėdavo skubėti į pagalbą, o juo labiau įveikti trumpesnius nuotolius kovojant su partizanais vadinamojoje aptarnavimo zonoje.

Žiūrint į žemėlapi gerai matyti, kuriose vietovėse tuo metu buvo sutelkta daugiausia įgulų. Pirmiausia tai - Pietų Lietuvos sritis: Dainavos ir Tauro apygardų veikimo vietos. Toliau - Vakarų Jūros sritis su Žemaičių ir Kęstučio apygardomis. Beveik visiškai įgulų nebuvo visame Rytų Lietuvos pakraštyje - Ignalinos, Kaišiadorių, Pabradės, Širvintų, Švenčionių, Trakų, Vilniaus, Zarasų ir kt. rajonuose. Šiuose rajonuose su likusiais negausiais partizanais sugebėjo kovoti ir sribai bei milicininkai. Kitose Lietuvos vietovėse įgulos buvo pasiskirsčiusios daugmaž vienodai - kas 25-50 km.

Dar prieš rugpjūčio 19 d. perdislokavimo įsakymą rengtuose planuose matyti, jog, be tame įsakyme numatytų vietovių, įgulas ketinta įkurti ir Molėtuose bei Švenčionyse¹³. Kodėl jos ten nebuvo įkurtos - neaišku. Iš tų planų taip pat matyti, jog kartais įgulas sudariusios kuopos būdavo tiesiog sukeičiamos vietomis ar iškeliamos į kitą vietovę, o į jų vietą atkeliamos kitos kuopos. Taip 34-ojo ŠP 2-osios ŠK 2-asis būrys iš Seirijų perkeltas į Simną, o į jo vietą iš Veisiejų perkelta 5-oji ŠK. Iš Leipalingio 4-oji ŠK be vieno būrio perkelta į Veisiejus, o Veisieuose dislokuota 5-oji ŠK į Seirijus. Visiškai to paties pajėgumo - vieno būrio - įgula iškelta iš Druskininkų į Daugus, o į jos vietą atkeltas būrys iš Ryliškių. Kaip minėta, įgulos galėjo būti sukeičiamos pastebėjus, kad kariai per daug susigyveno su vietos gyventojais (beje, sovietai nuolat iš vienos vietos į kitą kilnodavo visų kariuomenės rūšių karininkus bijodami, kad ilgiau užsibuvę vienoje vietoje jie gali per daug gerai sutarti tarpusavyje ir su gyventojais, o tai, komunistų akimis, jau galėjo būti pavojinga; Sovietijoje visi turėjo sekti visus, būti budrūs ir įtarūs). Tikėtina, jog kilnojimą iš vienos vietos į kitą lemdavo ir padalinio kovingumas: kovingesnis būdavo metamas į svarbesnę vietą.

4-osios divizijos kovos. 1950 m. pradžioje Lietuvoje dar buvo apie 1,5 tūkst. partizanų. Tais metais žuvo 635 laisvės kovotojai. Pasipriešinimo jėgos silpo. Susumavus 8 tūkst. čekistų karių, apie 6 tūkst. sribų, apie 5 tūkst. milicininkų, išėitų, kad prieš kiekvieną partizaną tuo metu stovėjo apie 15 ginkluotų okupantų ir kolaborantų, neskaitant gausių reguliariosios kariuomenės įgulų ir ginkluotų aktyvistų, kurie tuo metu taip pat pradėjo aktyviau veikti.

Čekistų vadai įvairiais būdais siekė daryti įtaką karių veiklai. Viena iš karių mygimo formų buvo įvairios ataskaitos. Kai kurios jų būdavo gana sudėtingos. Tų ataskaitų formos rodo, kad štabai norėjo smulkmeniškai viską reglamentuoti ir kasdien žinoti, ką veikia vos ne kiekvienas kareivis. Viena iš tokių ataskaitų, kai 4-oji divizija dar nebuvo padalyta, pateikiama prieduose (žr. 43 dok.). Iš jos matyti, jog aštuoni pulkai 1950 m. sausio 3 d. į kovas buvo pasiuntę 2015 karių, arba 38 proc. tuo metu divizijoje buvusių 5331 „aktyvių durtuvų“.

Didžioji dalis karių - net 75 proc. - buvo išsiųsti į RPG. Sekretuose buvo 12,6 proc. karių, priedangoje (tiek lydint partinius sovietinius veikėjus, išdrįsusius pasirodyti kaimo vietovėse, tiek imituojant kratas, kurių metu operatyvininkai gaudavo informaciją iš savo šaltinių) - 12 proc. karių. Net 62 proc. karių rengėsi įvairioms operacijoms. Tą dieną buvo paimiti gyvi trys partizanai. Dauguma dokumento skilčių neužpildyta. Visiškai užpildytos neteko matyti nė vienos tokio tipo ataskaitos. Nors batalionų štabuose dirbo daug karių, matyt, ir jiems tas skaičių „knebinėjimas“ buvo ne pagal jėgas.

Eilinį griežtą paraginimą LSSR MGB ministras P. Kapralovas balandžio 1 d. nusiuntė abiejų divizijų ir visų aštuonių pulkų vadams. Tame rašte jis rašė, kad partizanai sustiprino terorą, ypač Alytaus, Klaipėdos, Raseinių, Rokiškio ir Tauragės apskrityse. Pasak jo, išaiškėjo, jog kai kurie kuopų, batalionų vadai ir pulkų štabai nesudarinėja planų, kaip operatyviai panaudoti kariuomenę. Kova palikta savieigai. „SSR Sąjungos saugumo ministras drg. Abakumovas pareikalavo imtis visų priemonių, kad gaujos būtų likviduotos iki vasaros, kuri yra labai patogi banditams veikti ir slėptis“, - baigia raštą R. Kapralovas¹⁴. Taigi gal jau dvidešimt kelintą kartą nurodoma nauja data, iki kurios partizanai turi būti galutinai sutriuškinti. Tai padaryti nepavyko ir tą kartą, tačiau jau artėjo momentas, kai kovose su daug gausesniu priešu nusilpę partizanai po truputį pradėjo pasiduoti. Jų puolimų mažėjo, gretos nepasipildė. Lietuvių tauta, iki tol gana aktyviai juos rėmusi, pamažu pradėjo prisitaikyti, o aktyvesnė dalis - ieškoti kitokio pasipriešinimo būdų.

Prieš tai, kovo 22 d., panašaus turinio raštą apie V. Abakumovo nurodymą sutriuškinti partizanus dar tą žiemą, P. Kapralovas buvo nusiuntęs operatyvininkams - operatyvinių skyrių, MGB Kauno valdybos, apskričių skyrių viršininkams. Tame rašte nurodoma, kad blogai dirba MGB Biržų, Kalvarijos, Kelmės, Kėdainių, Kretingos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių, Varė-

nos, Vilkaviškio ir Zarasų apskričių skyriai. Ypač nuogąstaujama, kad partizanai dar sugeba pulti, smogti smūgius išdavikams ir kolaborantams, todėl į jų puolimus reikia „atsakyti aktyviais operatyviniais veiksmais, tardymo ir kariuomenės priemonėmis, kad būtų smogti juntami smūgiai tiek pačioms gaujoms, tiek juos remiančiai bazei ir kad nė vienas nusikaltėlių išpuolis neliktų nenubaustas“. Anot R. Kapralovo, po partizanų puolimų dažniausiai trumpam laikui jų ieškoti išsiunčiamos operatyvinės kariuomenės grupės. Prastai dirbama su agentūra, daugiau pasitikima, kad su partizanais atsitiktinai susidurs kariuomenės būriai. Viršininkai, net valsčių poskyrių, vengia dalyvauti operacijose, kurios vykdomos turint agentūrinių ir tardymo metu gautų žinių¹⁵.

Štai kokius duomenis apie partizanų ir savo aktyvumą gegužės 1 d.-birželio 21 d. pateikia emgėbistai (tokių keistų datų, kai pateikiami, tarkime, 14 dienų, arba, kaip šiuo atveju, 51 dienos duomenys, MGB dokumentuose yra gana daug; matyt, taip būdavo todėl, kad kuris nors viršininkas skubiai pareikalavo duomenų):

	Partizanų puolimų	Per juos nukauta žmonių	Nukauta partizanų	Sulaikyta partizanų	Įvykdyta operacijų be rezultatų
2-oji ŠD	43	61	73	81	20
4-oji ŠD	25	27	28	9	6
	Nepasisekusių operacijų		Paleista partizanų		
2-oji ŠD	8		34		
4-oji ŠD	14		26 ¹⁶		

O pagal ne kartą minėtą P. Raslano pažymą, 1950 m. partizanai iš viso buvo surengę 285 puolimus, t. y. beveik dvigubai mažiau negu 1949 m. (tais metais - 560 puolimų)¹⁷. Taigi nors partizanų jėgos silpnėja, bet siekiama visiškai sunaikinti net ir menkiausią pasipriešinimą, juo labiau kad reikėjo mūsų žmones kuo greičiau suvartyti į kolūkius.

P. Kapralovas liepos 19 d. vėl praneša MGB pulkininkams, sričių valdybų viršininkams: Vilniaus srities - Zacharovui, Klaipėdos - Seninui, Šiaulių - Vasiljevui, Kauno - J. Sinicynui, kad SSRS MGB ministras V. Abakumovas liepos 18 dienos spec. telegramoje nurodė, jog „Lietuvos MGB organai labai susilpnino darbą prieš nacionalistinį pogrindį ir ginkluotas gaujas“. P. Kapralovas priekaištuoja, kad MGB sričių valdybos ir rajonų skyriai lėtai ištraukia į darbą po administracinio pertvarkymo, ir reikalauja greitai atkurti ryšius su agentais, sudaryti agentūrinius-operaty-

vinius planus ir kariuomenės veiklos planus kiekvienam partizanų būriui atskirai¹⁸. Matyt, partizanai, vykstant administracinei reformai, kai buvo keičiamos administracinių vienetų ribos, ir pertvarkant MGB apskričių skyrius į rajonų bei pergrupuojant MGB kariuomenės įgulas, pajuto mažesnę čekistų spaudimą ir iš tikrųjų šiek tiek suaktyvėjo.

Rugsėjo 15 d. P. Kapralovas panašų raštą siunčia minėtiems MGB sričių valdybų viršininkams; jame pažymi, jog sričių valdybos dar nedirba taip, kad prieš kiekvieną partizanų būrį kasdien būtų naudojamos čekistinės priemonės - agentūrinės, tardymo, kariuomenės. Po partizanų puolimų pasitenkinama tik 2-3 dienų paieškomis, 3-4 liudininkų apklausa. Todėl ministras nutaria pajudinti per daug užsisėdėjusius operatyvininkus ir nurodo, kad į kiekvieną rajoną, kur dar aktyviai veikia partizanai, turi būti 15 dienų nusiųstos MGB operatyvinės grupės, vadovaujamos srities valdybos viršininko pavaduotojų, skyrių viršininkų ir didesnę patirtį turinčių skyrių viršininkų pavaduotojų¹⁹.

Spalio 10 d. P. Kapralovas siunčia raštą 2-osios ir 4-osios divizijų, LSSR MGB vidaus kariuomenės dalių vadams bei MGB sričių valdybų viršininkams (žr. 46 dok.), jame pažymi, kad suaktyvėjo partizanai, nes operacijos dažniausiai pavedamos vykdyti seržantams ir jaunesniesiems karininkams. Rašte siūloma: 1) surengti karinių dalių, batalionų, kuopų vadų ir įgulų viršininkų pasitarimus, kuriuose būtų nurodomi jų darbo trūkumai, iškeliami aiškūs tikslai; 2) kariuomenė turi būti panaudota maksimaliai; 3) operacijoms turi vadovauti patyrę karininkai, joms turi būti sudaromi detalūs planai; 4) ČVG negali būti išformuotos tol, kol nebus sunaikinti jų persekiojami partizanų būriai. ČVG veiklos planus turi tvirtinti MGB rajonų skyrių viršininkai ir kariuomenės karininkai, ne žemesnio rango kaip kuopos vadas; 5) sudarant kovos planus, turi aktyviai dalyvauti pulkų, batalionų štabai²⁰.

Atsakydami į direktyvinį ministro raštą, pulkų vadai sudarinėjo detalesnius planus, kuriuose dėstoma, kaip įgyvendinti ministro nurodymus. 1950 m. spalio 27 d. 289-ojo ŠP (pulkas veikė Pakaunės rajonuose) vadas pplk. Gagarkinas tvirtina 17 punktų planą²¹. Daugelis tų punktų deklaratyvūs, konkretesni tik vienas kitas, pavyzdžiui, nurodymas visus padalinių vadus supažindinti su ministro direktyva ir surengti parodomąsias ČVG veiklos pratybas.

Tokiais ir panašiais raštais čekistų vadovybė spaudė savo valdinius - tiek operatyvininkus, tiek kariškius. Kaipgi atrodo jų veikla dokumentuo-

se? Yra likę keletas įdomių dokumentų, vadinamųjų „Išvadų“, kurias surašydavo įvairaus lygio komisijos po mūšių su partizanais, nepavykusių pasalų ir t. t. Jei atvejis būdavo itin svarbus (pavyzdžiui, kai 298-ojo ŠP 1-osios kuopos sekreto pašonėje Ukmergės rajono Mišniūnų kaime partizanai įvykdė nuosprendį dviem MGB informatorėms), komisiją sudarydavo centras iš MGB inspekcijos ir divizijos štabo pareigūnų, o jei paprasčiau - „Išvadą“ pasirašydavo vietiniai operatyvininkai ir pulko atstovai. Prie „Išvados“ būdavo nubraižomas vietovės planas, o kartais, kaip kad po mūšio prie Žiūrių (Gudelių), net keli.

Taigi iš penkių bylose likusių „Išvadų“ (reikia manyti, jų buvo ir daugiau) įdomiausia yra apie Ukmergės rajono Mišniūnų kaime partizanų 1950 m. rugsėjo 9 d. įvykdytą mirties bausmę dviem agentėms - Kemerienėi ir jos seseriai Kiauliaaakytei²². Kemerienės sodyba buvo tikras išdavikų lizdas, nes be minėtų dviejų agenčių dar ir Kemerienės dukra buvo MGB informatorė, bet partizanai apie pastarosios veiklą nežinojo. Tos agentės jau gegužės 11d. buvo išdavusios partizanus. Atėjęs į jų namus, vienas partizanas pateko į čekistų rankas, bet po to moteris sugebėjo partizanus įtikinti, jog ne jos išdavė. Partizanai, permastę visas aplinkybes ir gal gavę naujų žinių iš savo žvalgybos, padarė išvadą, jog išdavė Kemerienė bei jos sesuo, ir karo lauko teismo sprendimu nuteisė jas mirti. Agentės žinojo, kad partizanai ketina jas vėl aplankyti, ir perspėjo čekistus; šie už 300 m apleistoje sodyboje įrengė sekretą. Išbuvę tris paras ir nieko nesulaukę, čekistai grįžo atgal, bet jau po paros - rugsėjo 27 d. - toje pat vietoje vėl buvo įkurtas 10 karių su radijo siųstuvu sekretas, šįsyk - keturioms paroms. To budėjimo metu rugsėjo 29 d. apie 4 val. nakties atėję trys partizanai įvykdė mirties nuosprendį; likusiems vaikams - broliui ir seseriai - jie paaiškino, kodėl sušaudė jų motiną. Kariškiai girdėjo šūvius, bet dėl sė eiti, o apsisprendę nušliaužė 300 metrų ir laikė sodybą apsupę nuo 4 iki 8 val., kol prašvito. Jie nesustabdė ir netgi neapklausė 7 val. 30 min. į Šešuolius pranešti apie įvykį išėjusios Kemerienės dukros. Komisijos „Išvadose“ nurodoma, jog turėjo būti įrengtas ne sekretas, bet pasala, ir daug arčiau sodybos, partizanai turėjo būti nušauti jei ne įeinantys, tai nors išeinantys iš namo. Galiausiai konstatuota, kad elgtasi kvailai. Daug klaidų padarę sekretą siuntusieji Ukmergės skyriaus viršininkas pplk. Isajevas ir 1-ojo bataliono vadas mjr. Kryžanovskis. Šiam sekretui vadovavęs operatyvininkas j. ltn. Brinkis buvo atleistas iš darbo, o būrio vadas ltn. Fotinas 15 parų uždarytas į areštinę; jis neatiduotas karo tribunolui tik todėl, kad

organizuojant sekretą ir kiti karininkai padarė daug klaidų. Bataliono vadas buvo suimtas 7 paroms.

Beje, po šio įvykio tuometinis 4-osios divizijos vadas plk. Babincevas 1950 m. spalio 25 d. pasirašytame įsakyme Nr. 00846 nurodė, kad jei siunčiama pasala ar sekretas saugoti agentų-informatorių, rajono skyrius to padalinio vadui turi pateikti išsamią informaciją, o šis turi kreiptis į aukštesnį viršininką, kad padėtų sudaryti geresnį agentų apsaugos planą²³. Taigi gelbstint agentus reikalauta gerai padirbėti, o prireikus net rizikuoti karių gyvybėmis. Bet kurio išdaviko nubaudimas mirtimi, kaip teigdavo patys partizanai, kitus potencialius išdavikus ilgam atbaidydavo nuo Judo kelio.

„Išvada“ apie mūšį, įvykusį 1950 m. birželio 22-23 d. 14 km į šiaurės vakarus nuo Marijampolės prie Žiūriu (Gudelių)²⁴, įdomi keliais aspektais. Mūšyje dalyvavo beveik šimtas 353-iojo pulko karių ir kelios dešimtys sribų - tiek pajėgų buvo nusiųsta prieš tris partizanus (apie jų buvimą krūmais apaugusioje pelkėje sužinota iš informatoriaus). Kariai į Marijampolę buvo sutraukti iš 4-osios kuopos, dislokuotos Kalvarijoje, 9-osios kuopos, dislokuotos Vilkaviškyje, ir 5-osios kuopos, dislokuotos Marijampolėje, sribai - iš Šumsko. Žinią, kad pelkėje yra partizanų, kariuomenė gavo birželio 22 d. 14 val. 17 val. sribai ir 4-osios bei 9-osios kuopų kariai apsupo pelkę, o 5-osios kuopos 32 kariai, pasiskirstę į dvi grupes, su šunimis šukavo pelkę iš vakarų į rytus. Šukuoti pradėta po to, kai per pusvalandį iš pelkės išleido, patikrinę tapatybę, 30 ten dirbusių durpių kasėjų. Pelkė buvo nedidelė - 500 x 300 metrų, tačiau apaugusi tankiais krūmais. Persekiojami partizanai galėjo karius prisileisti per 5 m ir nebūti jų pastebėti. Pirmą dieną čekistai tris kartus šukavo pelkę ir nušovė du partizanus, iš kurių vienas - Žalgirio rinktinės 33-iosios kuopos vadas J. Tamoliūnas-Stumbras, keturi kariai buvo sunkiai sužeisti, iš jų du mirė. Kadangi pagal agento pranešimą partizanų turėjo būti trys, tai pelkė buvo apsupta visą naktį. Operacijai vadovavęs pulko vadas pplk. Pobutovas į pagalbą išsikvietė dar 61 karį. Vietovę apsupo karių grandinė, kurią sudarė kas 40-50 m po du sėdintys kariai. Kas antras trečias karių sekretas turėjo raketines. Birželio 23 d. trys partizanai, iki tol slėpėsi krūmais apaugusioje vandens duobėje, iššliaužė iš jos ir šliauždami per atvirą lauką O val. 40 min. per 21 m susidūrė su 9-osios kuopos sekretu. Kariai apšvietė vietovę raketomis ir partizanus nušovė. Pasak čekistų, nušauti partizanai buvo Vytauto rinktinės vadas A. Matusevičius-Neptūnas, tos rinktinės ūkio

dalies viršininkas A. Grikiėtis-Slapukas ir nežinomas štabo narys. Iš tikrųjų žuvo šie partizanai: Vytauto rinktinės vadas A. Matusevičius-Neptūnas, tos pat rinktinės Trispalvės vėliavos II grandies partizanai J. Raulinaitis-Lokys ir J. Žemaitis-Kranatas bei kandidatas į partizanus V. Matūnas-Draštutis ir minėtas Trispalvės vėliavos II grandies vadas J. Tamoliūnas-Stumbras. Minimas A. Grikiėtis-Slapukas dar ilgai partizanavo. Taigi iš penkių žuvusiųjų čekistai sugebėjo tiksliai identifikuoti tik du. Tai rodo, kad jų žvalgyba net ir 1950 m. anaipol ne viską žinojo, dirbo tikrai prastai.

Dar vienoje „Išvadoje“ rašoma apie pasalą Jurbarko apskrities Paikojų II kaime²⁵. Ten 8 karių ir 2 stribų (vienas iš jų, kaip paaiškėjo iš kito dokumento, buvo partizanas išdavikas) pasala buvo įrengta nuo gegužės

14 iki 18 d. Ji turėjo sekli partizanų ryšininko J. Dulaičio sodybą, nes ten buvo laukiama ateinant partizanų. Per vieno kario ir stribo nerūpestingumą prie apleisto namo, iš kurio buvo sekama, nepastebėti priėjo du partizanai. Jie atsišaudydami atsitraukė ir sukėlė tarp karių didžiulę paniką. Šie ėmė šaudyti kur pakliuvo, neorganizavo persekiojimo. Kaip matyti iš operacijai vadovavusio MGB Jurbarko apskrities 2-N skyriaus viršininko pavaduotojo mjr. Demidenkos paaiškinamojo rašto²⁶ (karinis vadovas buvo seržantas Komarovas), jis dėl nesėkmės kaltino karius, kurie netikėjo, kad išdaviko partizano parodymai yra tiesa, ir visą laiką buvo nepatenkinti, jog jiems reikia sėdėti pasaloje. Dėl to susilpnėjo jų budrumas, ir tai išgelbėjo partizanus.

„Išvadoje“ apie 34-ojo pulko 1-osios kuopos 10 karių sekretą įrengtą prie dviejų partizanų ryšininkų sodybų, turint MGB Alytaus rajono skyriaus duomenų, rašoma, kad iš jo išstrūko du partizanai, kurie 1950 m. spalio 23-24 d. naktį per 30 metrų du kartus buvo susidūrę su sekreto kariais²⁷. Anot tikrintojų, partizanai nebuvo nušauti, nes pirmąkart per ankssti sušukta juos stabdant, o antrąkart partizanas kareivį pamatė pirmas ir buvo tik sužeistas. Kaltinami kariai, blogai šaudę naktį be pasirengimo.

Apie prastoką tiek čekistų operatyvininkų, tiek kariškių darbą galima spręsti iš dar vienos „Išvados“, kurioje aprašoma, kaip Kazlų Rūdos apylinkėse 1950 m. gruodžio 20 d. buvo paleisti du partizanai²⁸ (vėliau paaiškėjo, kad vienas iš jų buvo Tauro apygardos vadas V. Vitkauskas-Saidokas, o kitas - jo adjutantas). Turėdami MGB duomenų, operatyvininkai, vadovaujami Kauno srities 2-N skyriaus poskyrio viršininko kpt. N. Dušanskio, kartu su kariais gruodžio 17 d. 15 km nuo Kazlų Rūdos rado tuščią bunkerį, jį sugriovė ir po to prie jo įrengė pasalą. Gruodžio 20 d. prie bun-

korio atėjo Saidokas su savo adjutantu ir pamatę, jog bunkeris sugriautas, pradėjo trauktis. Už 50 m pasaloje įsikūrę kariai sušuko, kad sustotų, ir ėmė šaudyti, po to apie kilometrą vijosi partizanus. Iškviesta kita karių grupė ieškojo partizanų visą dieną (beje, Saidoko adjutantas buvo sužeistas ir nors sugebėjo pabėgti, tačiau nukraujavęs miške mirė; jo kūną čekistai vėliau rado). Tik po šio įvykio uždrausta griauti bunkerius, prie kurių bus rengiamos pasalos. „Išvadoje“ vėl pakartota, kad svarbioms pasalomis ir kito tipo būriams turi vadovauti ne seržantai, o didelę patirtį turintys karininkai. Beje, karininkai į pasalas ir sekretus buvo linkę siųsti seržantus, ypač žiemos metu.

Perskaičius kelias „Išvadas“ darosi aišku, kad viena svarbiausių priežasčių, kodėl čekistai kariai susidūrę su partizanais juos paleisdavo, buvo ta, jog ilgiau (3-4 paras) išbuvę pasaloje ar sekrete kariai prarasdavo budrumą ir tada nesilaikydavo instrukcijų. Daug lėmė ir partizanų baimė (Kemerienės atvejis). Tačiau tada, kai buvo laikomasi visų instrukcijų (pavyzdžiui, per susidūrimą prie Žiūriu (Gudelių)), o karininkai būdavo itin uolūs, partizanams, nepaisant jų drąsos ir išradingumo, išlikti gyviems dėl didelės priešų jėgų persvaros likdavo nedaug galimybių.

Yra likusios kelios vadinamosios pažymos apie nepavykusias čekistines karines operacijas. Jas rašė MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus viršininkas plk. G. Cachava, o antroje 1950 m. pusėje - valdybos viršininkas plk. I. Počkajus. Vieną pažymą pasirašė LSSR MGB ministro pavaduotojas pplk. A. Gailevičius. Kelios pažymos rašytos neaišku kam, viena - P. Vetrovui, kelios viršininkams Maskvoje - SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininkui plk. Subniakovui ir tos valdybos 2-N skyriaus viršininko pavaduotojui plk. Doncovui. Šias pažymas rašę operatyvininkai aiškiai lenkia į tai, jog jie, operatyvininkai, dirba gerai, bet štai kariškiai, turėdami duomenų, kur ir kada ieškoti partizanų, nesugeba šių nušauti ar paimti gyvų.

1950 m. reikalavimai kariuomenei buvo gerokai didesni. Tarkime, stribai, susidūrę su keturiais partizanais ir du iš jų nušovę, o du paleidę, tuo metu būdavo dar ir pagiriami, o jei kariuomenei susidūrus su partizanais nors vienas iš jų būdavo paleidžiamas, tokia operacija būdavo laikoma nepavykusia. Kariškiai tuo metu buvo neblogai aprūpinti technika (mašinomis ir radijo ryšiu) bei pėdsekiais šunimis, todėl iš jų reikalauta šimtaprocentinio rezultato, t. y. susidūrus su partizanais nė vieno nepaleisti - nušauti ar paimti gyvus.

Dažnai tenka abejoti čekistų duomenimis. Jau minėto plk. G. Čachavos pasirašytose pažymose (viena apie 4-osios divizijos čekistinių karinių operacijų žlugimą 1950 m. sausio 1 d.-rugpjūčio 15 d.²⁹, kita - apie 2-osios ir 4-osios divizijų sužlugdytas čekistines karines operacijas 1950 m. kovo 1 d.-rugpjūčio 15 d.³⁰) pateikiami skirtingi duomenys. Pagal pirmą pažymą, 4-oji divizija nuo sausio 1 d. iki rugpjūčio 15 d. sužlugdė 35 operacijas, kurių metu kariai paleido „nesunaikinę“ 69 partizanus. Tuo tarpu pagal antrąją, buvo sužlugdytos tik 5 operacijos, jų metu paleista lik 14 partizanų. Nors iki sausio 19 d. visi aštuoni pulkai dar priklausė 4-ajai divizijai, tačiau tie keturi pulkai, kurie buvo priskirti 2-ajai divizijai, vargu ar galėjo daug nuveikti per ne visą mėnesį. Tiesa, pirmoje pažymoje pateikiami duomenys nuo sausio 1 d., o antroje - nuo kovo 1 d., tačiau neįtikėtina, kad per du mėnesius-sausį ir vasarį - būtų net 30 sužlugdytų operacijų, o nuo kovo mėn. iki rugpjūčio 15 d. - tik 5. Tai dar vienas čekistų ataskaitų galvosūkis.

Nors pirmoje pažymoje rašoma, kad 4-osios divizijos kariai sužlugdė 35 operacijas ir paleido 69 partizanus, tačiau aprašomos tik 5 operacijos. Įdomu, kad iš jų net 3 buvo vykdomos neturint MGB duomenų, t. y. susidurta su partizanais daugmaž atsitiktinai (net ir neturėdami tikslų duomenų, čekistai apytiksliai žinojo partizanų veikimo bei bazavimosi vietas). Iš pažymoje aprašytų atvejų įdomesni yra du.

Pirmas atvejis. Turint MGB Varėnos apskrities skyriaus duomenų, buvo išsiųsta 34-ojo pulko 47 karių grupė; ji įsikūrė pamiškėje, per 300 m nuo namo, kuriame buvo partizanai, o karininkai ir kulkosvaidininkas įrengė stebėjimo punktą gretimoje sodyboje (matyt, toje sodyboje ir gyveno agentas, pranešęs apie partizanus). Kai iš sekamos sodybos išėjo 6 partizanai ir nuėjo link tos, kurioje buvo stebėjimo punktas, čekistai kariai prisileido juos per 70 metrų ir pradėjo šaudyti (matyt, neišlaikė nervai; prisileidus arčiau, visi partizanai būtų buvę iš kulkosvaidžio iššaudyti). Nušovė vieną partizaną, dar du buvo nukauti į persekiojimą išitraukus pamiškėje buvusiems kariams. Trys sugebėjo pasitraukti.

Kitas atvejis. Liepos 20 d. 298-ojo pulko 4-osios kuopos devyni kariai susidūrė su dviem partizanais. Šie apšaudė karius ir pasitraukė į mišką, bet, matyt, nenorėdami, kad kariai liptų ant kulnų, pamiškėje surengė pasalą ir priartėjus kariams nušovė seržantą Frolovą.

Antroje pažymoje rašoma ne tik apie 4-osios ŠD sužlugdytas operacijas, bet ir apie 2-osios divizijos sužlugdytas 10 operacijų, kurių metu paleista 59 partizanai. Beje, šie skaičiai rodo, kad 2-osios divizijos veikimo

zonoje, ypač Žemaitijoje, dar buvo dideli partizanų būriai. Toje pažymyje trumpai aprašoma 15 sužlugdytų operacijų (penkios - 4-osios, dešimt - 2-osios divizijos karių), iš jų tik trys buvo vykdomos neturint MGB operatyvininkų duomenų. Įdomesnės šios.

Kovo 3 d. Tauragės apskrityje buvo rengiama operacija prieš Kęstučio apygardos Butageidžio rinktinės štabą. Iki tol 273-iojo pulko 1-ojo bataliono 140 karių kelias dienas treniravosi. Ceikiškės kaime, apsupus sodybą, kurioje buvo įsikūręs partizanų štabas, du štabo pareigūnai išitvirtino namo palėpėje ir per 3 val. trukusį mūšį nušovė tris seržantus, kursantą ir kareivį. Galiausiai čekistai padegė namą, jame sudegė ir partizanai (gan dideli kariškių nuostoliai buvo, matyt, todėl, kad čekistai labai norėjo štabo narius paimti gyvus; šiaip jau, žuvus pirmam kariui, sodybos būdavo tuoj pat padegamos).

Balandžio 6 d. Telšių rajone švesti Velykų susirinko per 30 partizanų. Išdavus prieš juos buvo mestas 32-asis pulkas, tačiau nors operacija truko dvi dienas, žuvo tik du partizanai. Tą pačią dieną toje vietoje, kur apsuptyties žiede buvo išsidėstę pplk. Ručkino vadovaujamo 3-iojo bataliono kariai, 13 partizanų, ugnimi prispaudę karius prie žemės, pralaužė apsupty. Kiti pro apsuptyties grandines prasiveržė kitą dieną nedidelėmis grupėmis.

Balandžio 23 d. surengta 40 kareivių operacija, kurios tikslas - sunaikinti partizanų Vakarų srities vadą V. Ivanauską-Henriką. Kareiviai aplink sekamą sodybą išdėstė septynis sekretus. Kitą dieną 5 val. į apsuptytą plotą per 5 metrus nuo vieno sekreto ir per 15 metrų nuo kito įėjo, o po to išėjo du partizanai. Kariai nieko nedarė; kai kartu su jais buvę operatyvininkai pradėjo šaudyti, tik tada imta persekioti partizanus, bet šie sėkmingai pasitraukė. (Pažymyje nepaaiškinama, kodėl kariai nešaudė; gal paryčiais buvo įmigę, o gal - tokius atvejus ne vienas partizanas prisimena - sąmoningai leido partizanams pasitraukti; matyt, daugiausia lemdavo savisaugos instinktas.)

Kad kariai, susidūrę su partizanais, kartais išsigąsdavo ir sutrikdavo, rašoma ir plk. I. Počkajaus pranešime plk. Doncovui, MGB 2-osios vyriausiosios valdybos 2-N skyriaus viršininko pavaduotojui Maskvoje³¹. Rugsjūčio 7 d. agentas Vėjas iš Pakruojo rajono pranešė, kad kitos dienos naktį į Naujapamūšio kaimą pas ūkininką Vanagą turi ateiti trys partizanai, anot čekistų, „pagirtuokliauti“. Netoli minėto ūkininko sodybos buvo surengta 25-ojo šaulių pulko pasala. 24 val. prie pasaloje įsitaisiusio kareivio Telegino per 3-4 metrus priėjo du partizanai, jį pastebėję sušuko „Kas čia?“ ir nukreipė ginklus. Teleginas išsigando, neiššovė (nes suprato, kad

iššovęs ir pats žus; partizanų teigimu, tokių atvejų, kai per kelis metrus susidūrus akis į akį su rusų kareiviu nė vienas neiššaudavo, pasitaikydavo ne taip jau retai). Tada šaudyti pradėjo atokiau stovintis seržantas, o į tą savo ruožtu pradėjo šaudyti, matyt, per sumaištį nesusigaudęs, kitas kareivis. Bėgdami nuo šios pasalos partizanai užsoko ant kitos ir vienas iš jų žuvo.

Tame pat plk. I. Počkajaus pranešime aprašomas atvejis, kai sutriko ir paleido Dzūkų rinktinės Kęstučio būrio vadą Ažuolą, atrodo, itin treniruoti ir specialiai parinkti grobimo grupės nariai. Kad sunaikintų minėtą partizaną, dirbo trys MGB Alytaus agentai, kurių vienas - Banga - turėjo ryšininkės Kilmonienės namuose fotografuoti. Kai iš namo išėjo Ažuolas, prie durų laukianti trijų karių grobimo grupė, vadovaujama 34-ojo pulko 1-ojo bataliono viršilos Simano, „dėl bailumo ir sutrikimo“ ne tik nesusėmė partizano, bet ir praleido jį pro apsupties žiedą.

Tame pat pranešime minimas įdomus atvejis Lazdijų rajono Ginčionių kaime rodo, kad net ir tarp tų sužvėrėjusių, kupinų neapykantos čekistų pasitaikydavo vienas kitas žmoniškesnis. Kai spalio 27 d. 34-ojo pulko 5-osios kuopos 8 karių RPG, vadovaujama skyriaus vado pavaduotojo seržanto Krošenikovo ir MGB Lazdijų operatyvinio įgaliotinio Sudilovskio, vienoje iš minėto kaimo sodybų pamatė partizaną, vadai iš namo išsikvietė šeimininką ir paprašė išvesti šeimą, kad ši nenukentėtų susišaudžius. Išeinant iš namo šeimai, pro langą iššokęs partizanas prabėgo šalia eilinio Trivino, matyt, pastiriusio iš baimės, ir dingo (pasak I. Počkajaus, reikėjo iššaudyti kad ir visą šeimą, bet partizanui neleisti pasitraukti).

Kelias faktus apie kareivių sutrikimą (o gal ir nenorą žudyti) savo pranešime SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininkui plk. Subniakovui mini LSSR MGB ministro pavaduotojas pplk. A. Gailevičius³². Pasak jo, vien Kauno srityje gruodžio mėn. sužlugdytos šešios operacijos, kurių metu paleista 17 partizanų. Kai Dotnuvos rajone prie ryšininkės Armonytės sodybos buvo įrengta 25-ojo ŠP pasala, prie jos 1951 m. sausio 2 d. 23 val. per 30 metrų priėjo 7 partizanai ir apšaudė pasalą. Vienas kareivis buvo sužeistas, tačiau kareiviai į partizanus visiškai nešaudė. 1951 m. kovo 29 d. 34-ojo pulko 15 karių, vadovaujami viršilos Ferenso, turėdami agentūrinių duomenų ieškojo bunkerio Simno rajone. Viename name tarp sienų buvo rasta slėptuvė su dviem partizanais, kurie apšaudė kareivius, du iš jų sužeidė ir dingo, nes „buvo neteisingai blokuotas namas ir sutriko kareiviai“. Sausio 26 d. Kelmės įgulos kariai nesulaikė pro pasalą einančių keturių partizanų.

A. Gailevičius mini ir tame kare dažną atvejį, kai susišaudydavo kariai su sribais. 1951 m. vasario 26 d. Panevėžio įgulos kariai, neva pakeitę maršrutą, susidūrė su sribais ir nušovė sribą Tubį, o kitą sribą - Grimaševskį - sužeidė.

Nepasisekus operacijai, operatyvininkai karius skūsdavo ne tik aukštesniajai vadovybei Maskvoje, bet ir pačių kariškių vadams. plk. I. Počkajus 1950 m. rugsėjo 25 d. parašė raštą R Vetrovui³³, kuriame nupasakojo, kaip buvo vykdoma operacija Lazdijų rajone prieš Šarūno rinktinės Mindaugo tėvūnijos partizanus 1950 m. rugpjūčio 19 d. Apie partizanų buvimą Teizininų miške pranešė agentai. Į karių sudarytą užtvaram patekė šeši partizanai mėgino prasiveržti. Vienas jų buvo sužeistas, bet draugai jį nusivedė į mišką. Besitraukiančius partizanus kariai persekiojo su šunimi. Sužeistasis žuvo. Pavakariop prie 34-ojo pulko 2-ojo bataliono 70 karių prisijungė 1-ojo bataliono kariai ir ėmė pakartotinai šukuoti mišką. Šio šukavimo metu žuvo dar vienas partizanas. Miškas buvo apsiaustas visą naktį. Kitą dieną kariai vėl ieškojo partizanų, tačiau nerado. I. Počkajus nurodo priežastis, kodėl keturiems partizanams pasisėkė ištrūkti: 1) kariuomenės operacija vėlavo, nes kariuomenė per vėlai atvyko į vietą; 2) netinkamai buvo išdėstytos užtvaros, partizanai sugebėjo išsiaiškinti, kur jų būta; 3) kariuomenė veikė neryžtingai - susidūrus su partizanais, šiems būdavo leidžiama pasitraukti.

I. Počkajus ir kiti 2-N valdybos viršininkai duomenis apie, jų nuomone, sužlugdytas operacijas surinkdavo iš savo valdinių, kurie, nuvykę į vietą, surašydavo pažymą. Iš tos valdybos 2-ojo skyriaus 2-ojo poskyrio vyr. operatyvininko lt. Tenčiurino pažymos matyti, kodėl Tauragės apskrityje 1950 m. balandžio 7 d. liko nenukauti aštuoni Judručio būrio partizanai. Kad Šakalinės miške yra partizanų, 3 val. nakties pasakė to būrio ryšininkas, patekęs į čekistų rankas ir, matyt, neišlaikęs kankinimų. Į mišką, kuriame partizanai buvo pasistatę trobelę, 273-iojo pulko vadovybė išsiuntė 100 karių; jiems vadovavo pulko štabo viršininkas mjr. Seredninas. Kariai apsupo mišką. Puolant trobelę, vienas partizanas - Vaivada-Pūkelis- žuvo, būrio vado žmona Banzinienė pateko į nelaisvę, o aštuoni partizanai prasiveržė pro apsupties žiedą ir pasitraukė. Įvykį tyręs leitenantas nurodo tris priežastis, kodėl nepasisėkė operacija: 1) per vėlai atvyko kariuomenė (ryšininkas prakalbo 3 val. nakties, tuoj apie tai buvo pranešta pulko štabo viršininkui mjr. Seredninui, o kariuomenė į vietą atvyko tik 8 val.), trobelės šturmas pradėtas dar neišdėsčius visų užtvaram aplink mišką; 2) šturmuojant trobelę užsikirto ir nešaudė vienas iš kulkosvaidžių;

3) kai kurie partizanai pro karius praėjo 10-15 metrų atstumu ir nors buvo įnirtingai šaudoma, į partizanus nepataikyta³⁴ (matyt, kariai šaudė save drąsindami).

Kaip matyti iš kito rašto, apie tokias nesėkmes būdavo informuojamas SSRS vidaus kariuomenės valdybos viršininkas gen. ltn. P. Burmakas³⁵.

Dar keli kareivių bailumo atvejai aprašomi pažymoje apie kariuomenės veiklą Šiaulių srityje. Kai tardant paimtą partizaną buvo gauta žinių apie Krikščiūno-Karklo partizanų grupę, 1950 m. gegužės 13-osios naktį į 14-ąją į tą vietą buvo nusiųstas 12 karių sekretas. Gegužės 14 d. šeši partizanai per 2-3 metrus praėjo pro vieną iš sekreto grupių, bet ta nešaudė, o paniškai puolė prie kitų karių. Partizanai pasitraukė. Iš kito agento sužinojus, kad Gubernijos miške yra partizanų, ten gegužės 18 d. buvo nusiųstos trys karių grupės, iš viso apie 50 karių. Gegužės 19 d. kariai pamatė pamiške einančius du partizanus, juos prisileido per 20-25 metrus ir tada pradėjo šaudyti. Šie nubėgo į stovyklavietę už 150-200 metrų, pasiėmė ginklus ir su dar keturiais ten buvusiais kovos draugais atsišaudydami sėkmingai pasitraukė. Į to paties Gubernijos miško 79-ąjį kvartalą, kitam agentui paskundus, gegužės 26 d. buvo pasiūsta 15 karių grupė. Du automatais ginkluoti kariai per 7-9 metrus priėjo prie partizanų stovyklavietės, matė ten gulinčius šešis partizanus, bet neapšaudė, o nubėgo ieškoti kitų karių. Kol šie susigriebė, partizanai pasitraukė³⁶.

Dar vienoje pažymoje rašoma, kaip jau minėto 273-iojo pulko štabo viršininko mjr. Serednino vadovaujami 120 karių Kelmės rajono Satkalio (?) kaime buvo apsupę Kmito būrio partizanus, įsitaisiusius nedideliuose krūmuose. Per susišaudymą vieną nukovė, kiti pasitraukė. Žuvo ir pulko šunų palydovas eilinis Šmeliovas³⁷.

Tose operacijose būdavo įvairių netikėtumų. Antai 2-N valdybos viršininko pavaduotojas plk. S. Vaupšasovas (surusėjęs Vaupšas, kaip ir J. Bartasiūnas) 1950 m. rugpjūčio 29 d. kreipėsi į MGB Kauno valdybos viršininko pavaduotoją plk. Lapiną prašydamas nurodyti, kaip atsitiko, kad Alytaus rajono Gudelių kaime surengus pasalą vietoj partizano buvo paimtas ūkio šeimininkas, o partizanas išsprūdo. Rašto pabaigoje prašoma „pranešti, kurio agento duomenimis remiantis buvo vykdoma operacija, kaip užšifruotas agentas ir kas kaltas dėl bandito paleidimo“³⁸.

Čekistams labai rūpėjo, kad agentai nebūtų išaiškinti. Išaiškintų agentų laukė mirtis arba jie skubiai turėdavo kraustyti į miestus. Agento mirtis čekistams visais atžvilgiais būdavo nenaudinga, nes išgąsdindavo kitus

agentus, be to, čekistai netekdavo informacijos šaltinio. Tad čekistų vadovybė stengdavosi numatyti, kaip išaiškintus agentus „išvesti iš gaujų“. Antai SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos 2-N skyriaus viršininko paduotojo plk. Doncovo ir tos pat valdybos 2-ojo poskyrio viršininko paduotojo plk. Plaksino 1950 m. liepos 3 d. rašte I. Počkajui nurodoma „užšifruoti“ agentus, geriau instruktuoti čekistines kariuomenės grupes, skirti toms grupėms vadovauti labiausiai patyrusius čekistus ir daugiau skleisti sėkmingai įvykdytų operacijų patirtį³⁹.

Matyt, Maskvos viršininkai, gavę pranešimus apie nepavykusias operacijas, buvo užklause, kaip nubausti joms vadovavę karininkai. Iš I. Počkajaus atsakymo plk. Doncovui išaiškėja, kad tiek operatyvininkams, tiek kariškiams, nemokšiška vykdžiusiems operacijas, būdavo tik nurodomos jų padarytos klaidos, nors, pasak I. Počkajaus, kiekvieną kartą, žlugus čekistinei karinei operacijai, taip pat susidūrus su partizanais ir juos paleidus, atliekamas tyrimas ir kaltieji nubaudžiami. I. Počkajus nurodė, kokių priemonių buvo imtasi norint sumažinti nesėkmes: 1) 1950 m. gegužės 6 d. išleista direktyva Nr. 63, „įpareigojanti (saugumo. - J. S.] organus ir kariuomenės vadovybę tiesiogiai dalyvauti instruktuojant ir vykdant karines operacijas...“; 2) rengiama instrukcija apie kariuomenės ir strībų gerai ir sėkmingai įvykdytas čekistines karines operacijas⁴⁰.

Kaip minėta, prie operacijų nesėkmių daug prisidėjo ir kareivių baimė, nenoras stoti į rizikingas kovas, kuriose gali gauti kulka. Neatmestina galimybė, kad pavieniai kareiviai partizanus paleisdavo ir sąmoningai, iš neapykantos sovietų valdžiai. Juk ne vienas tuo metu tarnavusiųjų kariuomenėje iš savo tėvų girdėjo arba vaikystėje matė kolūkių kūrimo Rusijoje baisumus. Užguiti, ne itin gerai maitinami kai kurie kareiviai nenoriai vilko tarnavimo čekistinėje kariuomenėje našta. Kaip rašė operatyvininkas kpt. Kolesnikovas, 32-ojo pulko 1-ojo bataliono kariai, 1950 m. liepos 3 d. vykdami operaciją prieš Kardo rinktinės štabą (ši rinktinė priklausė Žemaičių apygardai, veikė Darbėnų, Kretingos, Palangos, Salantų, Skuodo ir kt. vietovių apylinkėse), elgėsi nedrausmingai, nesilaikė konspiracijos, triukšmavo. Vienas iš vadų, ltn. Kuznecovas, su jais bardavosi, o vadovavęs operacijai mjr. Saburovas tai skirdavo kareiviams bausmes, tai jas atšaukdavo. Todėl šukuojamame miške buvę du partizanai pasitraukė. Jiems persekiooti pasiūsti penki kariai su šunimi sekė 6 km, o vėliau, bijodami partizanų pasalos, liovėsi persekioję⁴¹.

Partizanai savo atsiminimuose yra rašę, kaip jie neretai į kritišką padėtį patekdavo neiššovus šoviniui, nesprogu granatai. Kai kurie iš jų sa-

vo šovinius vadindavo „supuvusiais“, nes iš tikrųjų drėgnuose bunkeriuose būdavo sunku metų metus išlaikyti tinkamus šaudyti šovinius. Ginklų ir šovinių reikėdavo įsigyti mūšio lauke, dalį pavykdavo nusipirkti iš reguliariosios kariuomenės karių. Tačiau įdomu, kad ir rusų karių ginklai neretai užsikirsdavo, neiššaudavo. Jau minėta, kad aštuoniems iš dešimties partizanų pavyko pasitraukti iš apsuptos trobelės Tauragės apskrityje 1950 m. balandžio 7 d., kai užblokavus trobele užsikirto ir nešaudė vienas iš kulkosvaidžių. Buvo ir daugiau atvejų, kai netvarkingi ar prasti rusų ginklai gelbėjo partizanus. Užsikirtus sargyboje stovėjusio eilinio Ziablovo automatai, 1950 m. lapkričio 2 d. Kupiškio rajone sėkmingai pasitraukė du partizanai. Negana to, jiems traukiantis neužsidedė raketos, kuriomis norėta apšviesti vietovę⁴². Panašiai įvyko ir Vievio rajone prie Beižionių (?) rinkimų apylinkės, kai priėję prie mokyklos pastato du, anot čekistų „nežinomi nusikaltėliai teroristai“ nušovė komunistų partijos sritys komiteto atstovą. Iš pastato išbėgę kareiviai jiems nesutrukdė pasitraukti, nes neužsidedė iššauta raketa. Sausio 7 d. Seirijų valsčiaus Bagdononių kaime prie Jurčiukonio sodybos buvę trys partizanai taip pat sėkmingai atsitraukė, nes užsikirtęs nešaudė kulkosvaidis. Kupiškio apskrities Šimonių valsčiaus Šilelių kaime Adomonio sodyboje kariškiai susidūrė su keturiais partizanais. Vienas iš jų nušovė vertėją sribą Balį, sužeidė kareivį ir pats žuvo. Kiti trys prabėgo pro du kareivius, kurių ginklai užsikirto, ir pasitraukė. Sausio 1 d. Marijampolės apskrities Delgužės (?) kaime 353-iojo pulko RPG kariai susidūrė su dviem partizanais. Šie atsišaudydami atsitraukė, nes užsikirto trijų karių automatai⁴³. Užsikirtus kulkosvaidžiui, kovo 3 d. pasitraukė sveiki du partizanai Prienų apskrities Padriežiškių kaime. To pat mėnesio 25 d. tokiomis pat aplinkybėmis - užsikirtus kulkosvaidžiui - sėkmingai pasitraukė partizanai Varėnos apskrities Marcinkonių apylinkėse. Po to juos su šunimi kariai vijosi 8 km, bet nepasivijo⁴⁴.

Norėdami parengti Maskvai ataskaitą apie sėkmingai įvykdytas operacijas, LSSR 2-N valdybos darbuotojai 1950 m. rugpjūčio 3 d. MGB sričių valdyboms išsiuntinėjo raštus, kuriuose prašė atsiųsti tų operacijų aprašymus. (Jų vertinimu, tokių operacijų Kauno srityje buvo viena, Šiaulių - trys, Klaipėdos - dvi). Operacijų aprašymuose turėjo būti nurodyta:

- a) kokiais duomenimis remiantis vykdyta operacija ir ar operatyviai tie duomenys buvo panaudoti;
- b) kas parengė operacijos planą, kas jį vykdė ir kaip instruktavo būrį;

- c) koku būdu ir kaip buvo pristatyta kariuomenė į operacijos vietą;
- d) kaip ir kada buvo susirenkama vykdyti operacijos;
- e) kaip vyko operacija (smulkiai aprašyti nuo mūšio pradžios iki pabaigos);
- f) kas gerai veikė, kas blogai ir kodėl;
- g) kaip operacijos metu vadovavo operatyvinis darbuotojas ir kariuomenės vadas.

Be to, prie aprašymo prašoma pridėti įvykdytos operacijos plano kopiją⁴⁵.

1950 m. padidėjo reikalavimai čekistinei kariuomenei. Kaip minėta, čekistų vadovybė pradėjo reikalauti, kad susidūrus su partizanais nė vienas iš jų nebūtų paleistas. Pačių čekistų duomenimis, jie 1950 m. nukovė 635 partizanus, o paleido po susidūrimo su jais apie 140-150 partizanų. Tai-gi susidūrus su čekistine kariuomene tik kas 4-5 partizanui pavykdavo išvengti mirties ar už ją baiesnės nelaisvės. Mirties paprastai išvengdavo tie, kurie su čekistine kariuomene susidurdavo naktį miške ar pamiškėje. Jei būdavo išduoti, prasiveržti pro apsupties žiedą galėdavo tik naktį, o jei susidurdavo daugmaž atsitiktinai, tai treniruotų karių su šunimi persekiojami dažniausiai galėdavo atsiplėšti tik kur nors pagriebę arklį. Tankiu žie-du apsuptiems partizanams likdavo galimybė tik garbingai žūti. Tokį kelią į Anapilį dauguma mūsų miško vyrų ir pasirinkdavo. Tolydžio dau-gėjo situacijų, kai partizanai būdavo apsupami, nes vis daugiau rasdavo-si išdavikų. Jei išduotus partizanus kariai užklupdavo gynybai nepritai-kytuose bunkeruose, prieš nusižudant jiems likdavo laiko tik sukalbėti trumpą maldele ir sudeginti dokumentus.

4-osios divizijos kovų apimtis. Štai kiek ir kokių tarnybinių būrių į Lie-tuvos miškus ir kaimus 1950 m. pradžioje išsiuntė dar neišskirstyti į dvi di-vizijas aštuoni čekistiniai pulkai:

Sausio mėli.	RPG	Pasalų	Sekretų	Priedangos būrių	Partizanų	
					nukauta	paimta
1 d.	166/1826	2/12	27/214	57/228	1	2
2 d.	146/1516	-	33/254	73/245	-	3
3 d.	145/1532	1/4	14/106	49/209	-	7
4 d.	137/1434	-	6/46	43/207	-	12
5 d.	137/1621	-	4/32	32/188	-	2
6 d.	142/1597	1/10	3/18	34/151	-	2
7 d.	155/1767	-	6/38	51/209	-	-
8 d.	158/1730	-	11/90	48/164	1	1
9 d.	148/1730	-	4/29	42/188	2	2
10 d.	147/1658	-	6/42	39/172	3	-
Iš viso	1481/16411	4/26	114/911	468/1961	7	31

Be to, dar surengta operacijų: 4 d. - viena, dalyvavo 100 karių, 5 d. - dvi, kiekvienoje dalyvavo maždaug po 75 karius, 6 d. - viena, dalyvavo 75 kariai, 7 d. - viena, dalyvavo 90 karių ir 8 d. - viena, dalyvavo 75 kariai⁴⁶.

Iš anksčiau pateiktų duomenų galima padaryti tokias išvadas. Per dešimt dienų surengta šešios operacijos, kuriose dalyvavo 496 kariai, vidutiniškai maždaug po 80 karių vienoje operacijoje, arba 2,5 proc. visų tomis dienomis kovose dalyvavusių karių. RPG dalyvavo 16 411 karių (maždaug po 11 karių vienoje RPG), arba 83 proc. visų karių. Sekretuose buvo 911 karių, arba 4,6 proc. visų karių (viename sekrete - vidutiniškai 9 kariai). Priedangose dalyvavo net 1961 karys (vidutiniškai po 9 karius vienoje priedangoje), arba 10 proc. visų karių. Mažiausiai karių - tik 26 - dalyvavo pasalose.

Per minėtas dešimt sausio dienų žuvo 7 partizanai (tai nedaug, tais metais kasdien žūdavo beveik po du partizanus), 31 jų buvo suimtas (šiais duomenimis galima ir suabejoti).

Pažymoje apie aštuonių pulkų karius, dalyvavusius kovose sausio mėn., pateikiami tokie skaičiai:

1 d.-2180,	6 d.-1851.
2 d.-2015,	7 d.-2110.
3 d.-1851,	8 d.- 2659.
4 d. - 1767,	9 d. - 1947,
5 d.- 2246,	10 d.- 1872 ⁴⁷

Taigi tuo metu prieš mūsų partizanus ir mūsų žmones čekistai kasdien išsiųsdavo vidutiniškai po 2050 karių.

Anksčiau pateikti duomenys apie kasdienius karių išpuolius paimti iš operatyvinių suvestinių, kurias divizijos štabas kasdien siųsdavo ministrui P. Kapralovui.

Būtina paminėti, kad 1950 m. pasikeitė divizijos vadas. Baisios šlovės generolas P- Vetrovas buvo išsiųstas į Rusiją vadovauti vienai iš MGB mokyklų. Paskutinę suvestinę jis pasirašė rugsėjo 21 d., po to jas pasirašinėjo laikinai einantys vado pareigas štabo viršininkas plk. M. Klimovas, plk. Sambarovas, o nuo lapkričio 3 d. pasirašinėjo divizijos vadas plk. Babincevas.

Nuo sausio 18 d. 4-osios divizijos štabo ataskaitose minimi tik keturi pulkai - 34-asis, 261-asis, 298-asis ir 353-iasis. Taigi nuo to laiko pradėjo veikti ir 2-osios divizijos štabas. Be to, nuo to laiko šiek tiek pakeistos suvestinių skiltys. Skyriuje „Kovinė kariuomenės veikla“ pradėta pateikinti tik bendrą būrių ir karių skaičių, tačiau atskirai ir toliau buvo nurodoma, kiek karių dalyvavo priedangos būriuose ir operacijose.

Per 10 dienų (sausio 18-27 d.) 4-oji divizija surengė tiek kovinių išvykų⁴⁸:

18 d. 19 d. 20 d.	21 d.	22 d.	23 d.	24 d.	25 d.	26 d. 27 d.
Operacijų						
0/55 1/111 1/56	-	1/76	-	0/235	1/235	0/235 1/150
Kito tipo būrių						
81/750 78/765 69/657	83/739	69/570	69/570	66/670	71/729	58/710 95/957
Priedangos būrių						
6/88 24/125 23/109	20/105	21/115	17/101	13/78	20/82	24/130 31/148
Iš viso dalyvavo karių						
893 1001 822	844	761	671	983	1046	1075 1255
Nukauta partizanų						
1 - 8	-	7	-	-	-	-
Paimta partizanų						
1 - 1	-	1	-	-	1	-

Iš šių suvestinių duomenų galima spręsti, jog perpus sumažėjusi divizija išlaikė „didžiosios“ divizijos tempus: kasdien į paieškas ir mūšius išsiųsdavo maždaug po tūkstantį karių. Įvairių tipų kovinių būrių per tas 10 dienų išsiųsta 749 (kasdien vidutiniškai po 75), juose iš viso buvo 8198 kariai (viename būryje apie 11). Priedangos būrių išsiųsta 209 (kasdien vidutiniškai apie 21), juose dalyvavo 1081 karys (vidutiniškai viename priedangos būryje būdavo po 5 karius; kartu su jais kaip vedliai dažniausiai būdavo siunčiami ir sribai). Per dešimt dienų nukauta 16 partizanų, 4 paimti į nelaisvę. Ši proporcija atitinka realią situaciją, nes į čekistų rankas gyvi dažniausiai patekdavo tik kontūzyti, sužeisti miško broliai. Aišku, vienam kitam sudrebėdavo ranka, kelianti pistoletą prie smilkinio ar patraukianti granatos žiedą.

Keista, tačiau birželio mėnesį, kai, atrodo, geriausias metas įvairiems kovos metodams naudoti, 4-osios ŠD karių, dalyvaujančių kovinėse išvykose, skaičius sumažėjo vidutiniškai iki 590 karių per dieną, t. y. beveik 40 proc. Kodėl taip įvyko - galima tik spėlioti: galbūt, paleidus karius į atsargą, sumažėjo pulkai, gal būrius pradėta siųsti tik turint tikslų ar bent apytikslų operatyvinių duomenų, gal buvo ir kitų priežasčių. Štai kiek karių birželio mėnesį dalyvavo kovinėse išvykose:

1 d. - 544,	11 d. - 620,	21 d. - 819,
2 d. - 724,	12 d. - 458,	22 d. - 773,
3 d. - 473,	13 d. - 350,	23 d. - 719,
4 d. - 622,	14 d. - 481,	24 d. - 668,
5 d. - 550,	15 d. - 564,	25 d. - 1124,
6 d. - 645,	16 d. - 600,	26 d. - 728,
7 d. - 584,	17 d. - 513,	27 d. - 322,
8 d. - 714,	18 d. - 591,	28 d. - 409,
9 d. - 559,	19 d. - 438,	29 d. - 595,
10 d. - 601,	20 d. - 349,	30 d. - 579

Iš viso dalyvavo 17 716 karių.

ČVG kaip atskiras kovos metodas ataskaitose pradedamas žymėti nuo 1950 m. gegužės 10 d. Tą dieną įvairių kitų būrių išsiųsta 73, juose dalyvavo 611 karių, o ČVG atitinkamai - 6 ir 27. Vėliau ČVG skaičius pradeda staigiai didėti: gegužės 11 d. įvairių kitų būrių išsiųsta 49/419, o ČVG-24/230, 12 d. - 28/290 ir 44/421, 13 d. - viena operacija, kurioje dalyvavo 83 kariai, ir atitinkamai 28/302 bei 34/327, 14 d. - dvi operacijos, kuriose dalyvavo 344 kariai, ir 24/217 bei 22/228⁴⁹. Taigi per trumpą laiką ČVG tiek karių, tiek būrių skaičiumi beveik pasiveja visus kitus kartu sudėjus iki tol naudotus kovos metodus. Sunku patikėti, kad toks sudėtingas metodas būtų buvęs taip greitai įsisavintas. Galima įtarti, kad ir toliau būdavo siunčiami įprasto tipo RPG būriai, tik jie būdavo įforminami kaip ČVG.

Truputį vėliau, birželio mėnesį, ČVG sudarė 1/3 visų siųstų būrių. Jų išsiųsta tiek⁵⁰:

	ČVG	Kilo tipo būrių	Iš viso karių
1 d.	16/142	43/402	544
2 d.	21/199	51/515	714
3 d.	16/142	38/331	473
4 d.	25/236	45/386	622
5 d.	20/196	44/354	550
6 d.	20/242	41/403	645
7 d.	19/225	46/359	584
8 d.	21/215	55/499	714
9 d.	20/208	37/351	559
10 d.	16/167	44/339	506
11 d.	15/178	51/442	620
12 d.	8/92	48/366	458
13 d.	4/39	39/311	350
14 d.	16/160	41/321	481
15 d.	20/212	40/352	564
16 d.	21/210	49/390	600
17 d.	13/146	38/367	513
18 d.	18/198	32/273	471
19 d.	3/32	52/406	438
20 d.	5/57	34/292	349
21 d.	4/40	51/424	464
22 d.	3/31	55/392	423
23 d.	10/99	51/478	577
24 d.	11/128	60/540	668
25 d.	6/65	50/484	549
26 d.	5/54	39/424	478
27 d.	6/54	34/268	322
28 d.	6/58	41/351	409
29 d.	6/59	57/426	485
30 d.	9/81	50/388	469

Birželio mėn. 4-oji divizija sudarė ir išsiuntė 386 ČVG, kuriose dalyvavo 3965 kariai (vidutiniškai 10,3 kario vienoje ČVG). Kaip matyti iš lentelės, ČVG skaičius gerokai sumažėjo nuo birželio 19 d. Tikėtina, jog štabai išaiškino, kad tai, ką padaliniai vadino ČVG, iš tikrųjų buvo tik šiek tiek sumodernintos RPG. Kitokio tipo būrių išsiųsta 1356, juose dalyvavo 11 634 kariai, arba vidutiniškai po 8,6 kario viename būryje. Iš viso birželio mėn. 4-oji divizija buvo pasiuntusi kovoti 18 848 karius (skaičiuojant ir tuos, kurie dalyvavo operacijose), arba po 628 karius kasdien. Tą mėnesį nuo 4-osios divizijos karių rankų žuvo 25 partizanai, iš jų 21 žuvo išduoti (4 partizanų žuvimo aplinkybės nenurodytos). Čekistų duomenimis, 2 kariai buvo nukauti ir 4 sužeisti.

Gruodžio pabaigoje divizija sudarė ir išsiuntė tiek kovinių būrių⁵¹:

20 d.	21 d.	22 d.	23 d.	24 d.	25 d.	26 d.	27 d.	28 d.
ČVG								
20/201	10/105	13/138	19/204	24/264	35/374	37/395	36/402	22/243
Kilo tipo būrių								
38/288	23/171	29/258	32/311	39/325	47/365	49/436	48/391	40/321
Iš viso dalyvavo karių								
489	276	396	515	589	739	831	793	564

Gruodžio 20-28 d. kovinėse išvykose dalyvavo 5192 kariai, arba po 577 karius kasdien. Iš tų karių 2326, arba 45 proc., dalyvavo ČVG. Tai rodo, kad šis kovos metodas jau tvirtai įsigali tarp čekistų karių.

1950 m. vasarą, birželio-rugpjūčio mėnesiais, surengta tiek ČVG⁵²:

	1 Birželis	Liepa	Rugpjūtis iki 23 d.	Iš viso
ČVG	391	243	112	746
Jose karių ir karininkų	17 716	17 133	10 210	45 059

Taigi 1950 m. vasarą naudodami daug pavojingesnį už ankstesnius kovos metodą su mūsų partizanais kasdien kovojo maždaug po 570 4-osios divizijos karių. Tuo metu, turėdami pakankamai duomenų, gautų iš agentų ir išmuštų tardymo metu, čekistai jau galėjo veikti kryptingai. Turėdami pastovias karių grupes, suburtas į ČVG, nukreipdavo jas prieš konkrečius būrius, siekdami juos sunaikinti.

Iš reikšmingesnių to meto partizanų ir vidaus kariuomenės susidūrimų, užfiksuotų MGB bylose, minėtini šie. 1950 m. sausio 15 d. 5 val. 15 Panevėžio valsčiaus sribų Venslaviškių kaime (4 km į rytus nuo Panevėžio) viename vienkiemyje aptiko du partizanus, kurie atsišaudydami sužeidė du sribus. Kaip dažniausiai tokiais atvejais būna, paprašius MGB apskrities

skyriaus viršininkui, į mūšio vietą 7 val. atvyko 25-ojo ŠP 4-osios kuopos dešimt karių, vadovaujamų ltn. Deševojaus. Šie kariai dar tankesniu žiedu apsupo vienkiemį. Per susišaudymą užsidegė namas, kuriame buvo įsitvirtinę partizanai. Gindamiesi partizanai nušovė eilinį Algibišovą, sužeidė grandinį snaiperį Buzmakovą, iššoko pro langą ir dingo miške. To kariams nesėkmingo mūšio eigą tyrė pulko vadas pplk. Gavrikovas⁵³.

261-ojo ŠP 2-ojo ŠB 95 kariai balandžio 1-8 d., vadovaujami pulko vado pplk. Džamgariano, vykdė operaciją netoli Giedraičių. Operacija baigėsi be rezultatų⁵⁴.

Turėdami MGB Kėdainių skyriaus duomenų, 298-ojo ŠP 2-ojo bataliono kariai Davidų miške balandžio 13 d. nuo 6 val. vykdė operaciją. Joje dalyvavo 100 karių, jiems talkino 120 stribų, operacijai vadovavo štabo viršininkas pplk. Nenaševas. Operacija baigėsi be rezultatų⁵⁵.

Balandžio 22 d., turėdami MGB Prienų ir Alytaus apskričių skyrių duomenų, net 1113 karių vykdė operaciją Balbieriškio miške. 400 karių buvo iš 353-iojo ŠP, 326 - iš 34-ojo, 34 - iš 261-ojo, 353 - iš 298-ojo. Operacijai vadovavo 353-iojo ŠP vadas pplk. Baranovas, ji baigėsi be rezultatų. Tą dieną kovinėje veikloje dalyvavo rekordinis karių skaičius - 1413 (iš 34-ojo ŠP - 403, 261-ojo - 92, 298-ojo - 353, 353-iojo - 565 kariai)⁵⁶. Tai beveik 2,5 karto viršijo vidutiniškai kasdien į kovas siunčiamų tos divizijos karių skaičių. Prireikus divizija mobilizuodavo visus savo rezervas.

Birželio 24 d. 3 val. 30 min. 34-ojo ŠP 4-osios kuopos kariai, vadovaujami vyr. ltn. Papienkovo ir MGB Varėnos skyriaus viršininko pplk. Vykolovo, Žaliamiškyje (tarp Merkinės ir Leipalingio) bunkeryje nužudė keturis partizanus: Dainavos apygardos vadą L. Baliukevičių-Dzūką, jo adjutantą M. Babrauską-Vaišvilką, štabo narį A. Vailionį-Špoką ir eilinį partizaną⁵⁷. Tiek L. Baliukevičius, tiek M. Babrauskas buvo neeilinės asmenybės, didelių gabumų vadai, puikių analitinių straipsnių autoriai. Iš L. Baliukevičiaus dienoraščio matyti, jog jis buvo idealistas, pasiryžęs aukotis dėl Lietuvos laisvės, švelnus, lyriškos prigimties žmogus.

Beje, tuo metu dauguma partizanų žūdavo išduoti, dažniausiai bunkeriuose. Birželio 1-10 d. nuo 4-osios divizijos karių kulkų kritę 15 partizanų visi buvo išduoti⁵⁸.

Birželio 25 d. jungtinis 353-iojo ŠP būrys, 250 karių, vadovaujamas pulko vado pplk. Baranovo ir MGB Prienų apskrities skyriaus viršininko pplk. Ševčenkos, vykdė operaciją Veseliūnų (?) miške, 12 km į pietryčius nuo Prienų. Operaciją baigė tą pačią dieną, be rezultatų. Tą dieną ope-

raciją vykdė ir 34-asis ŠP Dzūkijoje, operacijoje dalyvavo 325 kariai⁵⁹.

Birželio 27 d. 23 val. 3-iasis ŠB Vaišvydavos miške (12 km į pietryčius nuo Kauno) trims paroms įkūrė penkis sekretus. 29 d. 10 val. poilsiaujantis 9-osios šaulių kuopos sekretas nušovė medžiotoją Stalicką, kuris neva nestojo, nors jam buvo šaukiama „Stok!“⁶⁰

Liepos 13 d. 8 val. Aukštosios Rūdos miškuose pradėta vykdyti operaciją prieš Žalgirio rinktinę. Operacijoje dalyvavo 298-ojo ŠP 340 karių ir 353-iojo - 40 karių. Operacijai vadovavo divizijos vado pavaduotojas gen. mjr. I. Pankinas, ji tęsėsi iki liepos 14 d. 23 val., baigėsi be rezultatų⁶¹.

Žalgirio rinktinės štabo, kaip ir kitų štabų, ieškota nuolat ir atkakliai. Birželio 9-10 d. jo Šakių apskrityje ieškojo 353-iojo ŠP 3-iojo bataliono 95 kariai ir 80 sribų⁶².

Vėjo būrio partizanų birželio 17 d. atkakliai ieškojo 120 karių Prienų apskrities Gerikėnų (?) miške, 14 km į pietryčius nuo Prienų, o 21-22 d. 34-ojo ŠP 350 karių ir 50 sribų to paties būrio ieškojo Alytaus apskrityje, tačiau nerado⁶³.

Kaip veidavo sekretai, kaip būdavo iškviečiama parama, aprašyta 4-osios divizijos operatyvinėje suvestinėje Nr. 00222 (žr. 45 dok). Ukmergės rajone prie Laitelių kaimo liepos 9 d. kariai nukovė keturis partizanus. Divizijos vadovybė kreipėsi į MGB ministrą R. Kapralovą, prašydama apdovanoti seržantą Barilovą ir kelis tame mūšyje ypač pasižymėjusius eilinius⁶⁴. Paprastai už tokį „darbą“ kareiviai tuo metu gaudavo po 150-250 rublių. Beje, ant minėtos suvestinės MGB viršininkai užrašė rezoliuciją, jog apie šią operaciją būtina gauti daugiau duomenų iš MGB srities valdybos, kad būtų galima parengti pranešimą Maskvai ir LKP(b) CK. Pasiekę nors ir nedidelę pergalę, čekistai mėgdavo girtis.

Gana tipiską kovos su partizanais atvejį, kai būdavo veikiama kartu su sribais, aprašė MGB Kelmės rajono skyriaus viršininkas kpt. Vilimas. Gegužės 2 d. į operaciją Karklėnų valsčiaus Žukiškės kaime, gavus žinią, kad tose apylinkėse pasirodė trys partizanai, buvo išsiųsta 35 sribai ir 18 kareivių (po gegužės 1-osios švenčių daugiau nesurinko). Visi jie atvežti trimis mašinomis. Sribai, vadovaujami operatyvininkų Šuruchino ir Guriajevo, iš karto apsupo 1 km² brūzgynų, kuriuose turėjo būti partizanai. Brūzgynus šukavo 10 kareivių, 8 buvo rezerve. Kariai brūzgynus apsupo 8 val., o po 20 min. rado trijų partizanų stovyklavietę. Partizanai atsisaukdami traukėsi į priešingą nuo šukuojančiųjų pusę ir prasilaužė pro sribų užtvartą, tačiau kelią jiems pastojų kareivių rezervas. Du partizanai bu-

vo nušauti, vienas paimtas gyvas⁶⁵. Kariai, palikdami rezervą, tarsi numatė, jog partizanai pro stribų užtvaras prasiverš.

Iš rugpjūčio 5 d. operatyvinės suvestinės Nr. 00217 (žr. 44 dok.) galima padaryti išvadą, kad dar ir tuo metu dalis partizanų žūdavo daugmaž atsitiktinai. Kariuomenė jau nesitrunkydavo po visus miškus ar kaimus, o iš įvairių informacijos šaltinių apytikriai žinojo, kur gali būti partizanų. Be to, ir iš mūsų žmonių elgesio čekistiniai kareivos jau buvo išgudrinę suprasti, ar kur nors arti nėra partizanų. Norint neišsiduoti, reikėjo tapti nepaprastu artistu, sugebančiu valdyti nervus. Tokiais „artistais“ pokario metais buvo priversti tapti ne tik suaugę vyrai ir moterys, bet ir jaunimas, net vaikai.

Beje, kariškiai, kaip ir visos kitos sovietinės struktūros, tarp jų ir represinės, buvo linkę „pagerinti“ savo rezultatus (dėl piniginių premijų, apdovanojimų, laipsnių ir pan.). Dokumentaliai galima įrodyti, jog jie kariu su operatyvininkais dvigubai padidino į nelaisvę paimtų partizanų skaičių, prie partizanų priskirdami rezervistus, ryšininkus ir kitus su pagrindžiu susijusius žmones. Kai ką išsiaiškino ir tuo metu, dar tebevykstant kovoms. Antai laikinai einantis MGB 2-N valdybos viršininko pareigas pplk. Odincovas 4-osios divizijos štabo viršininkui plk. M. Klimovui rašė, jog šios divizijos suvestinėje nurodyta, kad 137-ojo ŠP 7-osios kuopos kariai Rokiškio apskrities Panemunėlio valsčiuje paėmė tris partizanų rezervistus, kurie neva dalyvavo teroro akte, o tos apskrities MGB skyrius patikrinęs atsakė, jog nieko panašaus nebuvo. Be to, divizijos štabas buvo pranešęs, kad Šiaulių apskrityje paimtas Prisikėlimo apygardos laikraščio redaktorius Janušauskas, o apskrities MGB skyrius pranešė, kad jis buvęs tik „nacionalistinių grupių organizatoriumi“⁶⁶. Čekistų vadai miglos pūtimo kartais išvengdavo sulyginę kariškių ir operatyvininkų duomenis, bet kai tie duomenys būdavo pateikiami abiem pusėms susitarus, tada tiesa būdavo gerai užmaskuojama. Be to, reikia manyti, ir didieji čekistų vadai nebuvo absoliučiai teisingų skaičių mėgėjai. Tikslumas ir nusikaltimai sunkiai suderinami, jei išvis suderinami.

Kareivos nušaudavo ir vieną kitą beginklį žmogų, nors matydavo, kad jis neginkluotas ir todėl negali būti jiems pavojingas. Lapkričio 15 d. ČVG kariai, vadovaujami operatyvininko ltn. Burinsko, Alytaus rajono Būdos kaime nušovė, anot čekistų, „nelegalą“ J. Marazą, valstietį, kuris prieš pusę mėnesio buvo pašauktas į sovietų kariuomenę, tačiau į komisariatą neatvyko. Kareiviams artėjant prie tėvo sodybos, jis išbėgo iš gretimos sodybos ir leidosi Žemaitėlių link. Kareiviai jį vijosi apie 3 km ir nušovė⁶⁷.

2-osios divizijos veikla. Ši trumpai veikusi divizija (pradėjo veikti 1950 m. sausio 19 d., gyvavo iki 1951 m. birželio mėn.) ypatingo vaidmens kovose su partizanais nesuvaidino. Jos pulkai, anksčiau priklausė 4-ajai divizijai, tęsė įprastą veiklą. Vis dėlto šiokių tokių niuansų divizijos veikloje būta. Pirma, jos veikimo teritorijoje, ypač Žemaitijoje, tuo metu dar buvo daug partizanų - 896 (4-osios divizijos veikimo teritorijoje - apie 400). Antra, matyt, norėdama įrodyti savo aktyvumą ir ryžtingumą, divizija neretai per dieną į kovos veiksmus ir paieškas išsiųsdavo daugiau kaip tūkstantį karių, tuo tarpu 4-oji divizija retai kada išsiųsdavo daugiau kaip 700.

Įkūrus diviziją, jos vado pareigas iš pradžių laikinai ėjo plk. Širinskis, o nuo gegužės 21 d. - plk. D. Mazanašvilis.

Jau pirmąją savarankiško veikimo dieną, sausio 19-ąją, Lietuvos miškus ir kaimus siaubė 1510 šios divizijos karių (392- iš 25-ojo ŠP, 311 - iš 32-ojo, 245 - iš 137-ojo ir 562- iš 273-iojo ŠP)⁶⁸. Vėliau kovos užduotis kartais vykdavo tik 683 divizijos kariai (birželio 27 d.) ar 705 (rugsėjo 2 d.), bet dažniausiai būdavo išsiunčiama apie tūkstantį karių. Dar viena šios divizijos vadų ypatybė - jie mėgdavo siųsti OVG. Kasdien veikdavo bent po vieną šio tipo karių grupę, o kartais ir po tris. Tuo tarpu 4-osios divizijos ataskaitose šio tipo būriai beveik neminimi. Iš dokumentų nevisiškai aišku, kokios tai buvo grupės, kuo jos skyrėsi nuo RPG. Atrodo, šios mobilios karių grupės buvo siunčiamos persekioti partizanų po jų puolimų.

Šiaip jau 2-osios divizijos pulkai tęsė senus darbus ir jų veikla per daug nesiskyrė nuo vetrovinės divizijos veiklos. Operatyvinės suvestinės duomenimis, liepos 24 d. kovojo tiek karių:

25-ojo ŠP - 158, 32-ojo- 425, 137-ojo- 253, 273-iojo - 262, iš viso 1098 kariai⁶⁹.

Rugsėjo 5 d. išsiųsta 790 karių: 25-asis ŠP išsiuntė 188 karius, tarp jų 3 ČVG, 53 kariai, 32-asis - 119, 137-asis - 267, tarp jų 8 ČVG, 82 kariai, 273-iasis - 216.

Lapkričio 4-10 d. į paieškas ir mūšius išsiųsta:

25-ojo ŠP - 1051 karys, tarp jų 40 ČVG, 416 karių,

137-ojo ŠP - 1626 kariai, tarp jų 55 ČVG, 544 kariai,

32-ojo ŠP - 1708 kariai, tarp jų 8 ČVG, 79 kariai,

273-iojo ŠP - 1331 karys, tarp jų 66 ČVG, 700 karių. Iš viso 5716 karių.

Lapkričio 11-17 d. išsiųsta tiek karių:

25-ojo ŠP - 1486 kariai, tarp jų 55 ČVG, 559 kariai,

137-ojo ŠP - 1604 kariai, tarp jų 44 ČVG, 426 kariai.

32-ojo ŠP - 2001 karys, tarp jų 16 ČVG, 159 kariai,
273-iojo ŠP- 2110 karių, tarp jų 99 ČVG, 1014 karių⁷⁰. Iš viso 7201 karys.

Krinta į akis tai, kad 32-asis ŠP išsiųsdavo labai mažai ČVG. Apie priešastis galima tik spėlioti. Galbūt pulko vadas ir štabas buvo principingi ir nenorėjo prirašinėti to, ko nedarė. Šiaip jau divizija kasdien išsiųsdavo maždaug po 900 karių.

Divizijos karių veikla atsispindi spalio 24 d. ir gruodžio 31 d. operatyvinėse suvestinėse (žr. 47, 48 dok.). Kurį laiką divizijoje, matyt, žavėtasi didelėmis operacijomis. Gavus MGB Šiaulių srities valdybos duomenų, rugsėjo 15 d. 16 km į pietvakarius nuo Kelmės veikė jungtinis divizijos 912 karių būrys. Paieškos buvo nesėkmingos. To pat mėnesio 19 d. Vabalninko, Pandėlio ir Kupiškio rajonuose taip pat veikė jungtinis 790 karių būrys. Kariai nušovė vieną partizanų ryšininką, suėmė vieną rezervistą⁷¹. Beje, po šių operacijų divizijos vadas plk. D. Mazanašvilis nurodė, jog neverta rengti didelių operacijų, daug veiksmingesni yra mažesni tarnybiniai būriai⁷². Prie tokios pat išvados priėjo ir P. Kapralovas. MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Vasiljevui, Klaipėdos srities valdybos viršininkui plk. Seninui adresuotame rašte (kopija nusiųsta ir plk. D. Mazanašviliui) jis pateikė tokius skaičius. Liepos-rugpjūčio mėn. surengta (matyt, 2-osios ŠD jėgomis) 65 operacijos, kuriose dalyvavo 20 tūkst. karių. Iš jų 54 buvo be rezultatų. Tuo tarpu smulkių kovos būrių balandžio-liepos mėn. išsiųsta 4850, jų kariai nukovė ir paėmė 242 partizanus, o liepos-rugsėjo mėn. išsiųsti 2685 būriai, jų kariai nukovė ir paėmė 126 partizanus. Be to, anot P. Kapralovo, susidomėjus didelėmis operacijomis, nustoja veikti ČVG, nes vien operacijos pasirengimui sugaištama 2-3 dienos. Jis nurodo operacijas rengti tik turint tikslų žvalgybos duomenų ir ministro ar jo pavaduotojo leidimą⁷³. Tos didžiulės operacijos pulkuose užsisėdėjusiems pulkininkams ir papulkininkiams, matyti, būdavo savotiškas prasimankštinimas ir pajvairinimas, jie galėdavo pademonstruoti savo valdžią ir sugebėjimus, nes į smulkius būrius aukšties karininkams eiti nederėjo. Tad nors jau seniai įsitikinta, kad didžiulės operacijos yra neveiksmingos, jos nuolat būdavo rengiamos.

Per visą partizaninio karo laikotarpį kariuomenė susišaudydavo ne vien su partizanais, bet dėl blogai suderintų veiksmų ir su sribais bei ginkluotais aktyvistais. 2-osios divizijos veikimo metu užfiksuoti keli tokie atvejai. Vasario 1 d. 17 val. susišaudė 25-ojo ŠP 5-osios kuopos 13 karių RPG su važiuosiais vežimu Miežiškių valsčiaus aktyvistais. Per susišaudymą buvo

sužeistas valsčiaus pirmininkas Grobauskas⁷⁴. Liepos 19 d. Kavarsko rajono Dagužio (?) miške buvo įrengta sribų pasala. Tuo metu į gretimą vietovę turėjo vykti 137-ojo pulko 3-iojo bataliono 23 karių būrys. Bataliono vadui Jurčenkai pakeitus RPG maršrutą, kariai užėjo ant pasalos ir sribai nušovė seržantą Tkačenką⁷⁵. Matyt, aukštesnioji čekistų valdžia nelabai rūpinosi, kad tokių incidentų nebūtų. Liepos 24 d. plk. D. Mazanašvilis rašė P. Kapralovui, jog dienos ir nakties atpažinimo ženklus reikia įteikti ir sribams, ne vien pasikeisti tarp 2-osios ir 4-osios divizijų⁷⁶. Gal emgėbistai tų atpažinimo ženklų sribams nedavė bijodami, kad šie juos gali perduoti partizanams? 1950 m. pabaigoje tokia galimybė jau buvo labai nedidelė.

Kaip ne kartą minėta, bunkeriuose besislepiantiems išduotiems partizanams likdavo tik viena išeitis - garbingai žūti, nes daugelis bunkerių nebuvo pritaikyti gynybai. Tačiau kariams radus bunkerį pasitaikydavo visko. Antai gruodžio 12 d. 273-iojo pulko 4-osios kuopos 40 karių ir

10 sribų, vadovaujami kuopos vado kpt. Sergejevo ir MGB Jurbarko rajono viršininko kpt. Timinsko, 20 km į šiaurės vakarus nuo Jurbarko miške apsupo ruožą, kur buvo išdaviko nurodytas bunkeris. Timinsko vadovaujama 5 karių grupė 11 val. su smeigtais surado bunkerio dangtį ir jį atidarė. Iš bunkerio buvo išmestos 5 granatos, paskui šaudydami išsoko 4 partizanai. Trys buvo nušauti, vienas pabėgo. Persekiojami partizanai spėjo nušauti kpt. Timinską⁷⁷.

Pakerų kaime, 8,5 km nuo Plungės, taip pat išduoti ir patekę į karių įrengtą sekretą, buvo iššaudyti 5 partizanai⁷⁸.

Būdami apsupti partizanai mėgindavo veržtis pro tą vietą, kur apsupties žiede būdavo sribai. Taip įvyko lapkričio 18 d., kai 170 žmonių, tarp jų 32-ojo šaulių pulko 45 kariai, 273-iojo pulko 18 karių ir 110 Klaipėdos sribų, vadovaujami 32-ojo pulko 2-ojo bataliono vado mjr. Seniakino ir MGB Rietavo rajono skyriaus viršininko mjr. Baisejevo, nuo 10 val. iki 18 val. Pupiškių miške (6 km į pietvakarius nuo Kretingos) ieškojo Kontrimo būrio. 14 val. pro sribų užkardas prasiveržė 3 partizanai ir dingo⁷⁹.

To paties partizanų būrio dar spalio 27 d. 18 km į šiaurės rytus nuo Kretingos ieškojo jungtinis 715 karių būrys, kurį sudarė 32-jo ŠP 158 kariai, 273-iojo - 60 karių, 100 pasieniečių, 30 geležinkelių apsaugos bataliono karių ir 367 sribai⁸⁰. Taigi ir tuo metu čekistai sudarydavo nemažus įvairių kariuomenės rūšių - šaulių, pasieniečių, geležinkelių apsaugos, sribų - jungtinius būrius.

Nepaprastai greitai kariškiai išsirengdavo į susišaudymo vietas. Liepos 23 d. 2 val. 30 min. 6-osios kuopos 9 karių RPG, vadovaujama viršilos Batjanovo, grįždama į Vadoklių įgulą, prie Kušleikiškio kaimo buvo apšaudyta partizanų; žuvo vienas karys. Apie tai įguloje sužinota 4 val. 30 min., o jau po valandos specialių padalinių ir 4-osios kuopos 71 karys išskubėjo į įvykio vietą⁸¹.

Iš vieno šios divizijos dokumento aiškėja, kaip sovietai vertino partizanų kovingumą. Pasirodo, 12 karių buvo leidžiama pulti ne daugiau kaip 5-6 partizanus. Rugpjūčio 5 d. 273-iojo pulko 3-iojo bataliono 9-osios kuopos 12 karių nedrįso pulti 15 Žalgirio būrio partizanų Šilalės rajone. Tokį nurodymą minėtos kuopos kariams, kuriems vadovavo lt. Svidnickis ir MGB Šilalės rajono skyriaus operatyvininkas lt. Nenašyrevas, davė kpt. Krasnovitovas prieš išsiųsdamas ieškoti penkių partizanų. Tie 12 karių kalbėdami per radiją supainiojo kodus, todėl pastiprinimo negavo ir į mūšį nestojo⁸². Taigi sovietai stengėsi, kad prieš kiekvieną partizaną mūšyje būtų ne mažiau kaip du jų kariai. Neaišku, ar taip daryta visuose pulkuose, bet galima manyti, kad bent dvigubos jėgų persvaros visuomet buvo siekiama.

2-oji divizija labai sumenko, kai metų pabaigoje į Vokietijoje esantį 12-ąjį vidaus kariuomenės pulką iš jos buvo komanduoti 444 kariškiai - 13 karininkų, 49 seržantai ir 382 eiliniai. Po to vidutiniškai būryje vietoj turėjusių būti 24 karių liko tik po 11. Trūko 65 kuopų ir būrių vadų, 209 seržantų. Būrių vadais pradėjo dirbti seržantai, o skyrių - eiliniai. Divizijoje liko 1578 kariai, iš jų 102 karininkai. Išėties ieškota dvejopai. plk. D. Mazanašvilis prašė R. Kapralovo ir gavo sutikimą, kad kuopoje vietoj trijų būrių būtų du, o būryje vietoj trijų skyrių - taip pat du. Be to, rugsėjo pabaigoje į pulkus atvyko naujokų: į 25-ąjį ŠP - 450, 32-ąjį - 200 ir 137-ąjį — 449 žmonės⁸³. Seržantų trūkumui užpildyti lapkričio 16 d. buvo suformuota papildoma moko-moji seržantų kuopa, joje - 90 kursantų, kuriuos mokė 4 karininkai ir 17 seržantų. Šioje kuopoje mokymas truko keturis mėnesius. Be to, buvo laukiama, kad diviziją 1951 m. pradžioje papildys 2150 naujokų⁸⁴.

O štai ką ši divizija nuveikė:

Įvykdė operacijų	Iš jų rezultatyvių	Nukovė ir paėmė partizanų	būrių	Iš jų rezultatyvių	Nukovė ir paėmė partizanų
Balandis-gegužė 43/7722	13	32	4850/48 350	142	242
Liepa-rugsėjis 65/20 032	11	16	2605/27 850	100	126 ⁸⁵

Iš šių duomenų galima padaryti tokias išvadas. Anot plk. D. Mazanašvilio, smulkūs tarnybiniai būriai iš tiesų buvo daug veiksmingesni už didžiules operacijas. Kad nukautų ar suimtų vieną partizaną, operacijose visą dieną turėdavo „dirbti“ 783 kariai, o smulkiuose būriuose tą patį rezultatą pasiekdavo 207 kariai, t. y. jų naudingumo koeficientas buvo keturis kartus didesnis. Kartu nereikia užmiršti, kad tuo metu tiek operacijos buvo rengiamos, tiek smulkesni būriai siunčiami tiksliai ar apytiksliai žinant, kur yra partizanų. Daugėjant išdavysčių, rezultatyvumo procentas labai padidėjo. Prieš kelerius metus tik kas 80-90 būrio išvyka būdavo rezultatyvi, o 1950 m. vasarą rezultatyvi būdavo maždaug kas 5 operacija ir kas 25-35 smulkaus tarnybinio būrio (RPG, OMG, sekreto ir kt.) išvyka. Tuo metu divizija į miškus ir kaimus kasdien išsiųsdavo vidutiniškai po 50 įvairaus tipo būrių. Vienoje operacijoje dalyvaudavo vidutiniškai 250, o smulkiame būryje - 10 karių. Operacijų metu vidutiniškai žūdavo po du partizanus, susidūrus su smulkiu būriu - pusantro partizano.

Okupantų kareivius J. Paleckis „už sėkmingą specialių užduočių vykdymą“ apdovanojo garbės raštais.

Okupantų kariuomenės taktika. Buvusio KGB archyvo bylose yra likę keli dokumentai, kuriuose išsamiai, o ne prabėgomis kaip kad įvairiose ataskaitose-suvestinėse, rašoma apie čekistų kariuomenės taktiką, ypač apie smulkiųjų būrių, šiek tiek ir apie partizanų taktiką. Tai 5 puslapių apimties 353-iojo ŠP „tarnybos meistrų“ sąskrydžio, įvykusio rugsėjo 7 d., protokolas-stenograma⁸⁶ ir visos 4-osios divizijos tokių pat „meistrų“ pasitarimo, įvykusio spalio 23 d. divizijos štabe Vilniuje, kalbų stenogramos⁸⁷. Pastarojo dokumento apimtis - 44 puslapiai. 353-iojo pulko sąskrydyje kalbėjo 7 kariškai - 2 karininkai ir 5 seržantai bei eiliniai, divizijos pasitarime - 8 karininkai, tarp jų divizijos vadas P. Vetrovas, štabo viršininkas M. Klimovas ir 15 seržantų bei eilinių.

Tuo metu sovietinės kariuomenės kareiviams buvo suteikiami „Tarnybos meistro“ ir „Kovinio pasirengimo pirmūno“ garbės vardai. Pirmasis buvo suteikiamas už laimėjimus tam tikroje kariškoje profesijoje (čekistinėje kariuomenėje - už mokėjimą susekti ir nukauti ar paimti gyvą partizaną), o antrasis buvo bendras visoms kariuomenės rūšims, suteikiamas už tam tikrų fizinių normatyvų išlaikymą ir gerą šaudymą.

Taigi tie „meistrai“ 1950 m. pabaigoje suvažiavo pasikeisti patirtimi. Pažymėtina, "kad tai buvo pirmas ir, ko gero, vienintelis mėginimas paskleisti tokią patirtį. Čekistinė kariuomenė, kaip įprasta sovietinėje kariuo-

menėje, kariavo masiškai, kiekvienas kareivis patirtį įgydavo pats, kai ką, be abejo, perimdavo iš seniau tarnaujančių karių (tuo metu vidaus kariuomenėje, kaip galima spręsti iš paleidžiamų į atsargą karių gimimo metų, buvo tarnaujama 4-6 metus, tad patirčiai įgyti laiko užtekdavo).

Tuose pasitarimuose čekistai kariai kalbėjo, kad naktį sekretuose kareiviai miega, pasirodžius partizanams staiga pabudę iš išgąščio dažnai nesusigauja, ką daryti. Norėdami atitrūkti, persekiojami partizanai atsisaukdo, todėl persekiojimams turi būti parenkami treniruoti kariai (34-ojo ŠP 1-osios kuopos grandinis Čarkovas).

Kalbėjęs Bobkovas (298-ojo ŠP 1-oji kuopa) iki 1949 m. buvo nukovęs 5 partizanus. Jis siūlė partizanų bunkerį ieškoti pagal vėdinimo angas, jeigu jos išvestos pastato (namo, tvarto, kluono ir kt.) išorėje. Mat spustelėjus šalčiui angos apšarmoja ir yra gerai pastebimos. Kalbėdamas apie stebėjimo punktus, įrengtus agento namuose, dažniausiai palėpėse, iš kurių geriau matyti aplinka, aiškino, kaip iškvietus kariuomenę ir užvirus mūšiu to punkto kariams išeiti nepastebėtiems (kad nebūtų išduotas agentas, kurio sodyboje slėptasi sekant, ar kaimynystėje nepasirodys partizanai). Pasak jo, vienas iš triukšmo šaltinių, ypač naktį, yra kulkosvaidžio šovinių dėžės, kurios labai barška.

261-ojo ŠP 7-osios kuopos eilinis Morozovas sakė, kad RPG į kaimus reikia siųsti per įvairias gyventojų švenčiamas šventes. Tada partizanai laikosi arčiau žmonių, tad juos lengviau užklupti. RPG dieną prie kaimų miške ilsėdavosi, o naktį veikdavo.

Pasak 261-ojo ŠP 5-osios kuopos kareivio Sapožnikovo, reikėtų, kad operacijose dalyvautų ir felčeriai. Jis sakė, kad sužeistą šunų instruktorių gal dar buvo galima išgelbėti, tačiau nebuvo kam.

Seržantas Kotovas (261-asis ŠP, 7-oji kuopa) pranešė, jog Valkininkų apylinkėse gyvenęs senukas buvo nušautas todėl, kad jo sūnus ir dukteris dirbo Vilniuje. Toliau jis kalbėjo apie tai, kad jie bunkerį surado pagal tepaluotą skudurėlį, numestą šalia bunkerio (matyt, juo valytas ginklas). Buvo paimti 5 gyvi partizanai, 2 nušauti. Vienas iš gyvųjų pradėjo išdavinėti partizanus, atvedė į tą vietą, kur turėjo būti kitas bunkeris, bet tiksliai parodyti atsisakė (matyt, šitaip lengvino sąžinės kančias). Kareiviai surado patys, vieną partizaną nušovė, kitą paėmė gyvą. Paimtas partizanas taip pat pradėjo išdavinėti kovos draugus, parodė bunkerį (jame buvo nukauti 5 partizanai), paskui dar vieną bunkerį. Anot čekisto kareivio, taip buvo „sunaikinta 17 banditų, kurie naikino sovietinius piliečius“.

Eilinis Snapokas (34-asis ŠP, 1-oji kuopa) Barčiūnų apylinkėse nukovė 4 partizanus, nes pastebėjo kieme rūkančius (matyt, naktį).

Buvo kritikuojama tokia praktika, kai kurio nors ploto, dažniausiai miško kvartalo, apieškojimui būdavo skiriama nedaug laiko. Kaip sakė 34-ojo ŠP 2-osios kuopos eilinis Kurajevs, reikėtų neskubant apieškoti kiekvieną krūmą. Eil. Klimasovas (261-asis ŠP, 7-oji kuopa) papasakojo, kaip buvo apgauti partizanų ryšininkai žvalgai. Kuopa dalyvavo mokymuose ties Saldutiškiu; gavusi iš MGB operatyvininkų duomenų apie partizanų buvimą, negrįžo į igulą, bet iškart metėsi į nurodytą vietą.

6-osios kuopos vadas Lomakinas (jo ČVG veikė Kazlų Rūdos rajone prieš Kovo būrį) ragino pergudrauti partizanų rėmėjus. Kai vienas iš jų užtiko karių sekretą, jis neva iš tos vietos pasitraukė, o iš tikrųjų dalį sekreto paliko, pats apėjo sodybą iš kitos pusės, ten užtiko du partizanus ir juos nukovė. Be to, jis siūlė nevaikščioti keliais (kad neliktų kareiviškų batų pėdsakų), o tik žole apžėlusiu kelkraščiu. Pasak jo, kertant kelią taip pat reikėtų nepalikti pėdsakų, pavyzdžiui, pereiti permestu medžiu ir pan.

5-osios šaulių kuopos eilinis Rosockis siūlė į sekretus skirti tik neperšaldžiusius karius, nes kosėdami kariai išduoda sekreto vietą. Jo manymu, norint apgauti partizanų žvalgus, reikėtų MGB karius aprenkti civilių drabužiais arba sovietinės armijos karių uniformomis (visų sovietų sausumos kariuomenės rūšių karių uniformos buvo vienodos, skyrėsi tik antsiuvų ir kepurų lankų spalvos; vidaus kariuomenės karių antsiuvai buvo violetinės spalvos ir juos mūsų žmonės gerai skyrė). Beje, vieną didžiausių provokacijų su uniformų pakeitimu čekistai yra surengę Čėčėnijoje-Ingušijoje, į kurią 1944 m. pradžioje įvedė perrengtus NKVD dalinius, tarp jų ir NKVD 4-ąją Vetrovo diviziją. Jie buvo užmaskuoti kaip po fronto besiilsintys RA daliniai. Perrengti čekistų daliniai, bijodami karingų kalniečių pasipriešinimo, iššniukštinėjo vietas, po to sukvietė žmones švęsti RA dieną - vasario 23-iąją. Visus susirinkusiuosius su komunistų veikėjais priekyje suėmė ir ištrėmė į Vidurinę Aziją⁸⁸.

4-osios šaulių kuopos ltn. Kaluginas siūlė į sekretų ir pasalų vietas eiti pėsčiomis, nes mašinų burzgimas iš karto atkreipia partizanų žvalgų dėmesį. Anot jo, veikti reikėtų nedidelėmis grupėmis, nes jas lengviau maskuoti. ČVG turėtų būti 10-12 karių, sekrete - 6-7 kariai, būtinai su šunimi.

Leitenantas ragino dažniau imituoti pasitraukimą. Jis paminėjo tokį atvejį. Vienoje sodyboje kariai pamatė vaišėms paruoštus stalus, tačiau

maistas buvo neliestas. Jie neva pasitraukė, bet netrukus grįžo nusimetę kariškus apsiaustus, kurie lietui lyjant labai čiuzėjo.

Prieš atakuojant name esančius partizanus, reikėdavo žinoti, kiek jame yra durų, ir jas visas blokuoti. Jei atidaręs duris asmuo nuo jų greitai atsoka, galima laukti šūvių iš viduje esančių partizanų.

Kai kurių kariškių teigimu, su partizanais kovojama taip pat kaip ir 1947-1948 m., kai jų buvo daug. Kadangi 1950 m. partizanai labiau patyrę, reikia keisti taktiką, išradingiau maskuotis. Įvairių tipų būriai išsiunčiami paskubomis, kariams nesusipažinus su vietove. Tą vietą, kurioje bus veikama, siūloma pirma ištyrinėti smėlio dėžėje (tokios dėžės buvo naudojamos atkuriant kurios nors vietovės sumažintą vaizdą; jose buvo nubrėžiami keliai, sužymimi miškai, išdėstomos sodybos, supilamas reljefas ir t.t.). 34-ojo pulko 9-osios kuopos vadas vyr. lt. Markovas, norėdamas apgauti partizanų žvalgus, į operaciją karius iš įgulos išvežė paslėpęs po lentomis.

Vienas iš kariškių papasakojo, kad partizanus į sąstus įvarydavo naktį sukėlę šunų lojimą pamiškės kaimuose. Išgirdę lojant šunis (ir manydami, kad kaimuose siaučia čekistai), partizanai iš kaimų patraukdavo į miškus, o ten jų laukdavo pamiškėje išsidėstę čekistai kariai. Čekistai kartais žinodavo, iš kurių vietų prieš įeidami į kaimą jį stebi partizanai, ir ten įrengdavo pasalas.

353-iojo pulko 7-ajai kuopai atstovavęs Baryšnikovas sakė, kad kariai turėtų pažinti ir partizanų ryšininkus bei rėmėjus, o ne vien po miškus bastytis. Sutikus partizaną, jį reikia tyliai pašaukti, tada jis, anot čekisto, ne taip išsigąsta ir didesnė galimybė paimti jį gyvą.

Divizijos štabo viršininkas plk. M. Klimovas kalbėjo, kad dar nėra patikrinto būdo, kaip perspėti voros gale einančius karius, jog pastebėta kažkas įtartina ir reikia sustoti. Pasak jo, gal reikėtų už rankų susirišti siūlu ir perspėjant jį truktelėti. Anot jo, nejudriame sekrete paprastai visi stebi aplinką, nėra nė vieno atsakingo. „Ne paslaptis, jog kiekvieną įgulą stebi partizanų ryšininkai, kurie skaičiuoja, kiek karių išėjo, kiek grįžo“. Jo manymu, iš įgulų kariams reikėtų išeiti atskirai, įvairiomis kryptimis, o po sutartoje vietoje susitikti. Reikėtų apsimesti, jog einama į pratybas.

298-ojo pulko 8-osios kuopos seržantas Romanovas papasakojo, kaip į bunkerio vietą juos vedė partizanas. Matyt, artėjant prie bunkerio jis aiškiai suprato, kas laukia jo kovos brolių, ir atsisakė parodyti tikslią bunkerio vietą. Tada čekistai patys pradėjo ieškoti ir pamatę ant bunkerio dang-

čio pasodintą apvytusią pušelę bei radijo anteną surado bunkerį ir nušovė 4 partizanus.

Pasitarime buvo nurodoma, jog ypač būtina šukuoti tankumynus (kaip galima suprasti iš sovietinių karių pasakojimų bei partizanų atsiminimų, į tankumynus kariai nenoriai ėjo dėl kelių priežasčių. Tankumynuose buvo galima labai arti akis į akį susidurti su partizanu. Tada viskas priklausydavo nuo to, kuris pirmas iššaus. Tokiais atvejais neretai žūdavo abu. Tankumynuose pranašesnis ne per juos besibraunantis - šiuo atveju kareivis, - bet tas, kuris pasislėpęs laukia, nes jis pirmas išgirsta ir dažniausiai pirmas pamato. Pagaliau jei oras pabjuręs - lyja, šlapdriba, - iš tankumyno kariai išlįsdavo kiaurai permirkę, o išsidžiovinti nebuvo kur, laužų kurti neleisdavo). Pabrėžiama, jog būtina tikrinti, ar į tankumyną neveda bent mažiausias takelis (partizanai daug vargdavo maskuodami priėjimus prie bunkerių ir stovyklaviečių; tačiau dažnai šiokių tokių pėdsakų likdavo). Kai vieną kartą sodyboje įrengtoje pasaloje kariai išbuvo penkias paras, prie sodybos priėję partizanai pasitraukė, nes užuodė jų tabako dūmus.

Savaip įdomios čekistų vadovybės kalbos. Divizijos politinio skyriaus viršininkas mjr. Michantjevas aiškino, kokie yra tokių pasitarimų tikslai. Pasak jo, karių užduotis - pasidalyti patirtimi, ją paskleisti ir patarti vadovybei, kaip šalinti trūkumus. Jis priekaištavo, kad net 50 proc. 353-iojo pulko karių prastai šaudė, todėl turi stengtis taikliau šaudyti, nes reikia, „kad stiprėtų taika, už kurią mes su jumis pasirašėme“. Dalykiškesnis buvo 2-N valdybos viršininko pavaduotojas plk. S. Vaupšasovas. Anot jo, taip sunkiai kurtos ČVG virto RPG. ČVG nariams dažniausiai žinomi tik partizanų slapyvardžiai ir pavardės, o reikia išmanyti jų taktiką, elgesį, žinoti, kaip jie atrodo, pažinti jų rėmėjus ir ryšininkus. Jis aiškino, kad partizanai veikia plačiau, o bazuojasi nedideliame plote. Visą partizanų veiklą reikia žymėti žemėlapyje - jame daug kas matyti. Patarė prieš operacijas iš įgulos išėiti po vieną, o vėliau susijungti.

Daugelio karininkų ir kareivių kalbos labai dalykiškos - apie pasirengimą žudyti partizanus ir jų žudymą kalbėta kaip apie savaime suprantamus dalykus, - o divizijos vado gen. mjr. P. Vetrovo kalba gerokai politizuota. Kariams jis įteiginėjo, kad partija ir pats drg. Stalinas patikėjo jiems tokį atsakingą uždavinį - sunaikinti sovietų valdžios priešus. Jo kalbos „perlai“: „Karinė tarnyba - nelengvas reikalas, tai ne pasivaikščiojimas po parką ar sodą“, „Mes kalbėjome ir kalbame, kad drausmė - tai visokios sėkmės motina“, „... niekada, nepaisant aplinkybių, neturi būti šab-

lono“. Generolas kariams papasakojo pasakėlę, kurią galima rasti beveik visų čekistų nuo revoliucijos laikų parašytose knygose: kaip akylas čekistas surado partizaną (anot čekistų - banditą), kuris apsimetęs negyvas buvo paguldytas į karstą, o šalia virkavo moterys.

Karių pasisakymuose išryškėja jų ir operatyvininkų priešprieša. Mat operatyvininkai diktodavo tiek kovinių išvykų dažnumą, tiek jų intensyvumą. Kadangi dauguma išvykų baigdavosi be rezultatų, tai kareiviai operatyvininkus laikė - ir ne be reikalo - savo begalinių vaikymų kaltininkais. Vienas iš karių minėjo, kad prastai šaudoma, į taikinį nepataikoma iš 100 metrų nuotolio. Anot jo, taip yra todėl, jog kariams trūksta laiko pratyboms, nes operatyvinės užduotys dažniausiai trunka 5-6 paras. Kitas karys minėjo, kad Varėnos operatyvininkai nieko nežino apie partizanus. Vyr. ltn. Klevkinas teigė, jog operatyvininkai ir sribai (pastarieji dažniausiai būdavo vedliais ir vertėjais, nors kartais sudarydavo ir savarankišką kovinę grupuotę) eidami į operacijas nepasiima maisto, o kadangi operacija trunka 3-5 dienas, tai pavalgyti užaina į vienkiemius. Toliau leitenantas pažymėjo, kad operatyvininkų sudarytuose ČVG planuose rašoma apie fiktyvius susitikimus su informatoriais, nes jis niekada nėra matęs, kad toks susitikimas būtų įvykęs. Operatyvininkai „kareivius laiko paprasčiausia užvedama mašina“, t. y. gali juos vaikyti bet kada ir kiek nori, o jų kareiviai turi ir treniruotis, dalyvauti pratybose. Pasak jo, operatyvininkai kalba „ištisu matu“, paikina kareivius užsivesdami į sodybas pavalgyti. 353-iojo ŠP 3-iosios kuopos vyr. leitenantas Butenka sakė, kad operatyvininkai operacijos metu keičiasi, o kareiviai lieka tie patys. Operatyvininkai nežinodavo, koks tarnybinis būrys - ČVG ar RPG - yra išsiunčiamas. 34-ojo ŠP 2-osios kuopos eilinis Kurajevs teigė, kad dažnai per dieną jie vaikomi po 30 km, o rezultatų - jokių. Operatyvininkai su kariais į žygius dažniausiai neina. Sekrete be rezultatų sėdima po tris paras, nes vietiniai gyventojai jį greitai išaiškina, bet karininkas, paragintas palikti vietą ir grįžti į igulą, atsako: „Ne tavo reikalas. Sėdėk“. 298-ojo ŠP 6-osios kuopos seržantas Stepanovas skundėsi, kad už partizanų nukovimą pinigais apdovanojami tie, kurie partizanų net nematė, o ne tie, kurie juos nukovė.

Kariai nemažai kalbėjo apie partizanų taktiką. 353-iojo pulko 4-osios kuopos eilinis Leškovas pasakojo, kad partizanai vaikšto tik naktį, kelių stengiasi nekirsti, o prirėikus kelią pereina lentomis, kurias po to paslepia. Virš bunkerio klojami linai, į juos duriant smeigtu atrodo, jog duria-

ma į kietą žemę. Uždarius bunkerio dangtį plūktinė asla paliejama vandeniu ir pabarstoma smėliu, kuris po to sušluojamas. Kareivis siūlė tikrinti visas vietas, kur yra pabarstyta šviežio smėlio. Seržantas Drogovcevas sakė, jog partizanai dažnai slepiasi ten, kur jų niekas neieško - prie kelių, geležinkelių, nedideliuose krūmuose. Anot 353-iojo ŠP 7-osios kuopos kareivio Baryšnikovo, išdėsčius sekretus valsčių paribiuose, partizanai pradėjo daugiau laikytis prie valsčių centrų.

Apie gyventojų paramą partizanams čekistai kalbėjo štai ką. Pasak 353-iojo ŠP kareivio Leškovo, daugelis bunkerių įrengiama sodybose. Apie kariuomenės pasirodymą apylinkėse dažniausiai praneša gyvulius ganantys vaikai - jie viską pastebi, todėl kariuomenė turi judėti tik naktį, o dieną ilsėtis pas patikimus žmones (t. y. agentus). Seržantas Drogovcevas patarė neiti keliais dar ir todėl, kad šalia jų gyvena partizanų ryšininkai, jie apie kariuomenės pasirodymą tuoj pat praneša partizanams. Anot jo, norint, kad operacija pasisektų, nereikia palydovais imti vietos gyventojų, net strībų. Būtina patiems gerai pažinti vietovę. 353-iojo ŠP

7-osios kuopos atstovas Baryšnikovas kalbėjo, kad iš sekretų maža naudos, nes juose kariai rūko, valgo konservus, o likučius išmėto. Partizanų nurodymu vaikšto vaikai bei moterys ir nustato sekretų buvimo vietą. Į sodybas užėjusius partizanus saugo šeimininkai. Jis perspėjo, kad būtų paliekama kuo mažiau kariškių buvimo pėdsakų, nes ryšininkams nurodžius, jais gali atsekti partizanai (nerūpestingai besielgiantys kariai gali būti užklupti iš užnugario).

Tuose pasitarimuose nemažai kalbėta ir apie šunis. Eilinis Eržinskis teigė, jog kariai neįvertina šunų, dažnai užmindo pėdsakus. Persekiojant partizanus, nedengiamas šunininkas (šis, tempiamas šuns, išsiveržia į priekį ir partizanai jį ir jo šunį apšaudo pirmiausia). Norėdami, kad šuo neužuostų pėdsakų, partizanai dažnai batų padus tepa benzinu ar žibalu (iš nelabai aiškaus kalbėjimo galima suprasti, jog šunį galima išmokyti sekti ir žibalo ar benzino pėdsaku). Eržinskio manymu, geriausias kovos metodas - naktį tikėtinuose partizanų judėjimo keliuose įrengtas 6-7 karių sekretas su šunimi. Vieną pro sekretą einantį partizaną reikia praleisti, o po 2-3 min. sekti jo pėdomis su šunimi. Pėdsakai dažniausiai nuves iki bunkerio ar stovyklavietės. 353-iojo ŠP 2-osios kuopos šunų instruktorius Tichonovas teigė, kad karininkai šunis leidžia panaudoti tik vejantis partizanus, o apžiūrint vietovę, ieškant bunkerio - ne. 298-ojo ŠP 9-osios kuopos vyr. ltn. Klevkinas sakė, kad šunys prastai šeriami, todėl ir nedirba.

Dar vienas Tichonovas (iš 353-iojo ŠP 2-osios kuopos) dėstė, kad šunys visada turi bėgti priešais kareivius, kol šie dar nepripėdavo, ir su šunimi pirmiausia reikia apžiūrėti namą, kluoną ir kt. Patarė nedresuoti šunų su vienodai apsirengusiais žmonėmis, antraip jie persekios tik tokią aprangą dėvinčius žmones. (Pėdsekiai šunys - sovietų kariuomenėje dažniausiai vilkšniai - buvo mokomi ne tik sekti pėdomis, bet ir pasivijus žmogų jį pargriauti ir laikyti pargriovus, kol pasirodys šunininkas. Kad šuo neap-kandžiotų juos dresuojančių kariškių, šie dažniausiai būdavo aprenjami padėvėtais storais rusiškais vatiniiais drabužiais; prie tokių drabužių šunys, matyt, ir priprasdavo.)

Beje, partizanai dėl šunų iš tikrųjų turėjo daug bėdų, ir ne vien tada, kai būdavo persekiojami. Šuo būdavo pavojingas ir ieškant bunkerio. Kai kareiviai su šunimis ieškodavo bunkerio, partizanai užkimšdavo vėdinimo angą, kad per ją nesiveržtų kvapai. Bet tada po kurio laiko bunkeryje pri-trūkdavo deguonies.

Čekistų pastangos daugiau panaudoti kariuomenę ir įdiegti ČVG. Operatyvininkai nuolat ragino vidaus kariuomenės vadus, kad kasdien iš turimų karių 2/3 būtų panaudojami kovose su partizanais (tiesa, vėliau dažniau būdavo kalbama ne apie du trečdalius, o apie pusę karių). Tačiau to niekada nebuvo - nebent tik 1945 m. Kaip žinome, tais metais, dar te-bevykstant karui ir jam pasibaigus, frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenė nesudarydavo pastovių įgulų: vienoje vietoje savaitę kitą pasiau-tėję batalionai ar užkardos buvo perkelti į kitą vietą. Todėl beveik ne-turėdami jokių ūkinių ir kitų pagalbinių darbų, tie kariuomenės junginiai kovai galėjo skirti daugumą karių. Vėliau, nuo 1946 m. kovo mėn. įkūrus pastovias įgulas apskričių centruose ir daugelyje valsčių centrų, šios pama-žu „apaugo“ visokiais ūkiniais darbais (statybomis, pagalbinais ūkiais ir pan.) ir į kovas kasdien galėdavo siųsti tik apie 50 proc. jose esančių ka-rių. Norėdama padidinti karių panaudojimo koeficientą, jų vadovybė nuo-lat stambindavo įgulas. 1950 m. mažai beliko būrio dydžio (15-25 ka-rių) įgulų, kuriose beveik visi kariai dirbdavo kokius nors pagalbinius dar-bus. 1950 m. pradžioje 2-oji divizija buvo įkūrusi 10, o 4-oji - 4 būrio dy-džio įgulas, tuo tarpu 1946 m. kovo mėn. tarp 4-osios divizijos įkurtų 163 įgulų - buvo dar ir 37 pasieniečių įgulos - net 62 buvo būrio dydžio. Bet ir stambinimas, matyt, norimų rezultatų nedavė dėl kelių priežasčių. Be ūkinių, mokymo ir kitų darbų, kaip ir visoje sovietų sistemoje, augo biurokratinis aparatas, šiuo atveju - įvairaus lygio štabai. Be didelio divi-

zijos štabo, buvo pulkų ir batalionų štabai, tad iš viso pulke buvo keturi štabai. Vien batalionų štabuose dirbdavo apie 26 proc. visų bataliono karių. Nemažai lemdavo nuovargis ir ligos, nes tarnavimo sąlygos buvo sunkios (kariai tarnavo 4-5 metus, dažnai negaudavo šilto maisto, būdavo nesiprausę, sušalę ir t.t.).

Operatyvinių vadovybė, ypač 2-N valdybos viršininkai, rašydavo MGB sričių valdybų viršininkams, kad jų veikimo zonoje tokią tai dieną panaudota per mažai karių, t. y. tie viršininkai buvo verčiami prašyti daugiau karių, sudarinėti daugiau planų, kaip sunaikinti partizanus. Raštuose valdybų viršininkams nurodoma, kuriomis dienomis karių panaudota itin mažai. Antai 4-osios ŠD keturi pulkai 1950 m. birželio 30 d. pasiuntė kovoti tik 325 karius⁸⁹, rugpjūčio 14 d. - 392, 17 d. - 419, 19 d. - 633 ir t.t. Be to, konstatuota, kad beveik nedirba (matyt, rugpjūčio mėn.) ČVG⁹⁰.

Vien rašymu ir konstatavimu nesitenkinta. Buvo sudaromos komisijos, kurios tikrino pulkų, batalionų ir kuopų darbą. Komisiją, spalio 2-11 d. tikrinsią 298-ojo ir 353-iojo ŠP veiklą (298-asis ŠP veikė Jonavos, Kaišiadorių, Kėdainių, Molėtų, Panemunės, Smėlių, Ukmergės, Vilijampolės, Vilkijos ir Žiez marių, o 353-iasis ŠP - Jiezno, Kazlų Rūdos, Kybartų, Marijampolės, Naumiesčio, Prienų, Šakių ir Vilkaviškio rajonuose), sudarė 4-osios divizijos vado pavaduotojas gen. mjr. I. Pankinas (įdomu: divizijos vadas - pulkininkas, o jo pavaduotojas - generolas majoras; matyt, Pankinas turėjo kažkokių „nuodėmių“, todėl nebuvo paskirtas divizijos vadu, kai buvo atleistas P. Vetrovas, o liko vado pavaduotoju) ir 2-N valdybos viršininko pavaduotojas plk. S. Vaupšasovas. Jie po tikrinimo parašė

11 puslapių pažymą⁹¹. Spalio 2-9 d. 34-ąjį ŠP (veikė Alytaus, Daugų, Druskininkų, Lazdijų, Simno, Varėnos ir Veisiejų rajonuose) tikrino 2-N valdybos 2-ojo skyriaus viršininkas plk. G. Čachava ir 4-osios divizijos operatyvinio skyriaus viršininko padėjėjas mjr. Volkovas. Jie po tikrinimo taip pat surašė 11 puslapių pažymą⁹².

Štai kokius duomenis pateikė tikrintojai. 298-ajame ŠP trys batalionai turėjo tiek „aktyvių durtuvų“:

	Yra sąrašuose	Nedalyvauja veikloje	Vidaus tarnyboje	Yra veikiančių
1-asis batalionas	240	77	27	136
2-asis batalionas	268	47	30	191
3-iasis batalionas	270	80	30	160
Iš viso	778	204	87	487

Be to, kiekvieno bataliono štabe tarnauja po 43 karius, tad trijuose štabuose jų yra 129. Juos atėmus iš 487 realiai tarnaujančių karių, lieka 358 „aktyvūs durtuvai“, arba 46 proc. visų buvusių sąrašuose karių. Iš tų kovinėje veikloje nedalyvaujančių 204 karių atostogavo - 40, suimti - 8, mokyklose ir mokymuose - 107, komandiruotėse - 30, sanitarinėje dalyje ir sirgo - 19. Vidaus tarnybą sudarė sargybos, virėjai, sanitarai, arklainikai ir pan.

Iš 353-iojo ŠP duomenys pateikiami tik apie 1-ąjį batalioną, priduriama, jog panaši padėtis ir kituose dviejuose batalionuose. 1-ojo bataliono sąrašuose buvo 269 kariai, iš jų 11 - sirgo, 14 - atostogavo, 5 - areštuoti, 22 - komandiruoti, 35 - mokyklose ir mokymuose, tad batalione trūko 87 karių. Be jų, vidaus tarnyboje dirbo 35, štabo ir užnugario tarnybose - taip pat 35. Liko tik 112 „aktyvių durtuvų“ (dokumente neteisingai suskaičiuota, nurodoma, kad liko 102). Tik 38 proc. bataliono karių tiesiogiai dalyvavo kovose.

Tikrindami atskirų kuopų veiklą, tikrintojai naudojo painią metodiką, nes vieni į karių panaudojimo koeficientą įskaičiavo ir vidaus tarnybai sugaištą laiką, kiti - ne. Į naudingai praleistą laiką nebuvo įskaičiuojamos poilsio dienos ir net mokymui sugaištas laikas. Taigi tikrintojai nustatė, kad 298-ojo ŠP kuopos naudingai praleido laiką (t. y. kovojo) taip: 1-oji kuopa - 60 proc., 3-ioji - 23 proc., 2-oji - 25 proc., 6-oji - 46 proc., 7-oji - 70 proc., 8-oji - 40 proc., o 353-iojo ŠP kuopos taip: 2-oji - 49 proc., 6-oji - 64 proc., 7-oji - 51 proc., 8-oji - 53 proc., 9-oji - 60 proc.

Patikrinimo pažymose nurodoma, kiek kuriame rajone dar buvo likę partizanų būrių. Tuo metu abiejų pulkų veikimo zonose daugiausia partizanų būrių buvo likę Prienų rajone - šeši, tiek pat ir Kazlų Rūdos rajone, Ukmergės - trys, Smėlių - trys, Molėtų - trys, Kėdainių - trys, Panemunės - keturi, Vilijampolės - vienas, Kalvarijos - keturi, Marijampolės - du, Šakių - du, Naumiesčio rajone buvo likę tik du partizanai. Kadangi Prienų rajone miško brolių buvo daugiau nei kitur, čekistai ten gana ilgai laikė visą batalioną ir tik neseniai buvo iškėlę į Butrimonis 1-ąją kuopą, kuri turėjo veikli Jiezno rajone.

Antra pažyma vertinga ir tuo, kad joje nurodoma, kiek kurioje pulko tarnyboje tarnavo karių. 34-asis ŠP veikė prieš 150 Dainavos apygardos partizanų, išsibarsčiusių po įvairius rajonus: Varėnos raj. buvo

21 partizanas, prieš juos veikė du 9-osios kuopos būriai, Daugų raj. - 30 partizanų, prieš juos veikė 7-oji ŠK, Druskininkų raj. - 15 partizanų, prieš juos veikė 8-oji ŠK, o Marcinkonyse - vienas 9-osios kuopos būrys, Lazdijų raj. - 35 partizanai, prieš juos veikė 5-oji ir 6-oji kuopos, Alytaus raj. - 15 partizanų, prieš juos veikė 1-oji ŠK, Veisiejų raj. - 10 partizanų, prieš juos veikė 4-oji ŠK, Simno raj. - 16 partizanų, prieš juos veikė 2-oji ŠK.

Tikrintojai nustatė, kad pulko sąrašuose buvo 1047 kariai, o iš tikrųjų buvo 820, iš jų 452, arba 55 proc., kovose nedalyvavo. Tie 452 kariai veikė štai ką:

1. Mokymo punkte moko papildomai atsiųstus karius - 56 karininkai ir seržantai.
2. Komandiruotėse - 23, tarp jų 9 futbolininkai.
3. Atostogauja - 48, iš jų 24 karininkai.
4. Areštuoti, esantys ne dalinyje - 7.
5. Įvairiuose kursuose už dalinio ribų - 71.
6. Gydomi už dalinio ribų - 18.
7. Pulko statybos komandoje - 9.
8. Komandiruoti prie divizijos štabo - rinkėjas ir gimnastai.
9. Pulko valdyba - 81 karys (vadovybė, sanitarinė, veterinarinė, politinė dalys ir kt. tarnybos).
10. Ryšių kuopa - 33.
11. Autokuopa - 52.
12. 15 žmonių orkestras.
13. Ūkio būrys - 18 žmonių.
14. Komendanto būrys - 18 žmonių.

Iš likusių 368 karių, kurie turėjo kovoti, dalis dalyvavo pratybose (beje, ir čia tikrintojų skaičiavimai labai supainioti; pagal pateiktus duomenis išeitų, kad kasdien kovoti gali tik apie 160 pulko karių, tačiau teigiama, kad aktyviai panaudoti galima 350-360 žmonių). Turėdami omenyje, kad yra 360 „aktyvių durtuvų“, atmetę 4 poilsio dienas per mėnesį, tikrintojai nurodo, kad pulkas būtų turėjęs kovoti 9100-9300 vadinamųjų žmogaus dienų (360 karių x 26 d.). Pažymima, kad kovai ir kitiems tarnybiniams būriams (priedangai, kalinių apsaugai, patruliavimui ir kt.) pulkas liepos mėn. išnaudojo tik 59,7 proc., o rugpjūčio mėn. - 51,3 proc. savo galimybių.

Pasak tikrintojų, batalionai išsiuntė tiek būrių:

	Batalionai				%
	1-asis	2-asis	3-iasis	Iš viso	
Liepa					
RPG	134/1074	118/1045	141/1268	393/3387	64
Sekretai	46/314	9*/556	67/497	122/1367	26
Operacijos	3/306	1/67	2/60	7/433	8
ČVG	-	15/135	-	15/135	2,5
Iš viso karių Ruppūtis	1684 žm. d.**	1306 žm. d.***	1825 žm. d.	5322 žm. d.	
Rugpjūtis					
RPG	96/811	98/916	108/932	302/2659	59
Sekretai	42/229	57/331	26/210	125/770	17
Operacijos	5/435	3/375	3/138	7/948	21
ČVG	-	8/91	-	8/91	2
Pasalos	3/27	-	-	3/27	0,6
Iš viso karių	1502	1713	1280	4495	

Pastaba: operacijų skaičiaus negalima nustatyti, nes dauguma operacijų, matyt, buvo organizuota viso pulko jėgomis, tad kiek jų iš tikrųjų buvo - neaišku.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad vyraujantis kovos su partizanais metodas ir tuo metu buvo RPG. Jam skirta apie 60 proc. visų kovose dalyvaujančių karių. Palyginti daug buvo skiriama ir sekretams - nuo 17 iki 26 proc. Operacijų apimtys, matyt, kiekvieną mėnesį labai svyravo, jose dalyvaudavo nuo 8 iki 21 proc. karių, t. y. jose dalyvaujančių karių skaičius galėjo skirtis 2,5 karto. ČVG tuo metu lik pradėta naudoti.

Beje, tikrintojai daro išvadą: dėl to, kad nepakankamai panaudojami kariai, per du minėtus mėnesius 34-asis ŠP nukovė tik 7 ir paėmė gyvus 2 partizanus.

Pulko vadui priekaištauta, kad rengiama daug įvairių pasitarimų, tiesiogiai nesusijusių su kova (šiuo priekaištu galima ir suabejoti, nes, tarkime, „tarnybos meistrų“ sąskrydį, kuriame buvo keičiamasi patirtimi, okupacinės kariuomenės požiūriu, jau seniai reikėjo surengti). Taigi rugpjūčio mėn. pulke įvyko tokie renginiai:

1. Partinė konferencija, kurioje 4 dienas dalyvavo 27 žmonės.
2. „Tarnybos meistrų“ sąskrydis (60 žmonių, 2 dienos).
3. Gimnastų pasirengimas varžyboms (8 kariai, 22 dienos).
4. Batalionų vadų ir jų pavaduotojų pratybos (6 žmonės, 4 dienos).
5. Batalionų štabų viršininkų pratybos (4 žmonės).
6. Pulko partinio aktyvo susirinkimas (33 žmonės, 2 dienos).
7. Komsorgų seminarai (30 žmonių, 3 dienos).

* Turėti būti ne 9, o 59 ar net 69.

** Turi būti 1694.

*** Turi būti 1803.

Po 7-8 panašius pasitarimus, seminaras ir pan. surengė ir batalionų štabai.

Įgulų statybose kasdien dirbo 45-50 karių, nes įgulos tvarkėsi ir plėtėsi.

Taigi, tikrintojų nuomone, tiesioginiam darbui - kovai su partizanais - lieka nedaug karių.

Kita didelė problema, kurią mėgino nagrinėti tikrintojai, buvo ČVG, kaip vieno iš kovos metodų, įtvirtinimas karių veikloje. Kaip matyti iš tikrintojų pažymų, ČVG metodo buvo labai nenoriai mokomasi. I. Pankinas ir S. Vaupšasovas rašė, kad nors ČVG buvo sukurtos visuose MGB rajonų skyriuose, tačiau tiek operatyvinkų viršininkai, tiek kariuomenės karininkai nedaug ką tepadarė, kad tos grupės veiktų tikrovėje, o ne popieriuje. Jie nurodo tokio neveiklumo priežastis: 1) nevysiškai suprantama šio metodo esmė, todėl, operacijos metu negaunant papildomų duomenų iš informacijos šaltinių, ČVG virsta RPG; 2) ypač mėgstami seni gerai pažįstami kovos metodai, todėl ČVG netampa pagrindiniu metodu; 3) MGB rajonų skyriai nesidalija duomenimis apie partizanų grupes, veikiančias rajonų paribiuose; 4) nepakankamai turima duomenų apie partizanų būrius ir pavienius partizanus, todėl ČVG kariai negali sistemingai jų išstudijuoti.

Antros pažymos - apie 34-ojo ŠP veiklą - autoriai plk. G. Čachava ir mjr. Volkovas nenurodo priežasčių, kodėl neveikia ČVG. Jie tik konstatuoja, kad pulko veikimo zonoje (Alytaus, Daugi), Druskininkų, Lazdijų, Simno, Varėnos ir Veisiejų rajonai) buvo sudaryta 17 ČVG, tačiau iš tikrųjų dirba tik 2-3, kitos 14 virto RPG. Be to, pasak jų, daugelis ČVG vadovauja ne karininkai, o seržantai (mini, kad iš 4 ČVG, veikiančių Alytaus rajone, tik vienai vadovauja karininkas). ČVG vadovaujantys karininkai dažniausiai yra žemiausio laipsnio, būrių vadai.

Darbui su ČVG pagerinti I. Pankinas ir S. Vaupšasovas siūlo: 1) visus ČVG karius aprūpinti naujausia informacija apie partizanus ir jų rėmėjus; 2) MGB sričių valdybų viršininkų pavaduotojai 2-N skyriaus reikalams turi asmeniškai kontroliuoti ČVG veiklą; 3) informaciją apie ČVG veiklą kariuomenės dalių vadai turi pranešti ne tik divizijos štabui, bet ir MGB sričių valdybų viršininkams; 4) prieš kiekvieną ČVG išvyką turi būti sudaromi operatyviniai ir kariuomenės planai kelioms dienoms, iki bus gauti nauji duomenys (tada planai galės būti koreguojami); 5) jei yra pereinančių iš vieno rajono į kitą partizanų būrių, sustiprinti ČVG veiklos koordinavimą rajonų paribiuose. G. Čachava ir Volkovas siūlo, kaip padidinti kovose dalyvaujančių karių skaičių: panaikinti nedideles įgulas; lengvai sergančius karius skirti darbui virtuvėje, vidaus tarnyboje; sumažinti įvairių

pasitarimų, seminarų skaičių, mažiau komandiruoti ir t.t. Jie nurodė, kad ČVG turėtų vadovauti kovos patirtį turintys karininkai.

Iš viso to galima padaryti išvadą, kad ilgus metus kovodami su partizanais kariškiai pasidavė rutinai ir naujas kovos metodus, kurių naudojant reikėjo nemažų pastangų bei suderintų veiksmų, jiems buvo neparankus. Sovietų kariškių inercija padėjo mūsų partizanams, nes ČVG metodus galėjo būti labai pavojingas.

¹ *Lietuvos partizanų kovos ...* p. 299.

² LYA, f. 1, ap. 3, b. 331, 1. 9.

³ *Lietuvos partizanų kovos. ...* p. 300.

⁴ LYA, f. 1, ap. 3, b. 45/18, 1. 26.

⁵ Ibid., I. 299-301.

⁶ Ibid., b. 331, 1. 18-19.

⁷ *LKA*, Nr. 15, p. 152-154.

⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 47/22, t. 1. 1. 33.

⁹ Ibid., b. 827, I. 157.

¹⁰ Ibid., I. 100.

¹¹ *LKA*, Nr. 15, p. 150-151.

¹² Ibid., Nr. 14, 1. 95-96.

¹³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 867, 1. 286, 288.

¹⁴ Ibid., b. 331, 1. 13.

¹⁵ Ibid., b. 999, 1. 11-13.

¹⁶ Ibid., b. 824, 1. 55.

¹⁷ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 621.

¹⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 45/18, 1. 29-30.

¹⁹ Ibid., I. 41-42.

²⁰ Ibid., 1. 45-47.

²¹ Ibid., b. 867, 1. 262-263.

²² *LKA*, Nr. 15, p. 133-140.

²³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 867, 1. 259-260.

²⁴ *LKA*, Nr. 15, p. 142-149.

²⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 823, 1. 20-21.

²⁶ Ibid., 1. 23-29.

²⁷ *LKA*, Nr. 15, p. 129-131.

²⁸ Ibid., p. 156-159.

²⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 867, 1. 230-231.

³⁰ *LKA*, Nr. 15, p. 125-128.

³¹ Ibid., p. 141-143.

³² LYA, f. 1, ap. 3, b. 375v 1. 7-11.

³³ *LKA*, Nr. 14, p. 112.

³⁴ LYA, f. 1, ap. 3, b. 823, 1. 36-37.

³⁵ Ibid., 1. 38.

³⁶ Ibid., 1. 12-13.

³⁷ Ibid., 1. 30.

³⁸ Ibid., b. 867, 1. 310.

³⁹ *LKA*, Nr. 15, p. 159-131.

⁴⁰ Ibid., p. 161-163.

⁴¹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 823, I. 11.

⁴² *LKA*, Nr. 15, p. 166.

⁴³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 824, 1. 2-3.

⁴⁴ Ibid., 1. 30.

⁴⁵ Ibid., b. 823, I. 6-8.

⁴⁶ Ibid., b. 825, 1. 1-15.

⁴⁷ Ibid., b. 824, 1. 1.

⁴⁸ Ibid., b. 825, 1. 53-72.

⁴⁹ Ibid., 1. 223-230.

⁵⁰ Ibid., 1. 258-306.

⁵¹ Ibid., 1. 282-395.

⁵² Ibid., b. 867, 1. 8.

⁵³ Ibid., b. 825, 1. 43.

⁵⁴ Ibid., 1. 172-178.

⁵⁵ Ibid., 1. 169, 188.

⁵⁶ Ibid., 1. 199.

⁵⁷ Ibid., 1. 294.

⁵⁸ Ibid., 1. 258-270.

⁵⁹ Ibid., 1. 296.

⁶⁰ Ibid., 1. 304.

⁶¹ Ibid., 1. 323.

⁶² Ibid., 1. 258.

⁶³ Ibid., 1. 260.

⁶⁴ Ibid., b. 867, 1. 238.

⁶⁵ VRMA, f. 16, ap. 186, b. 4, 1. 49-51.

⁶⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 825, 1. 47.

⁶⁷ Ibid., b. 894. 1. 116.

⁶⁸ Ibid., b. 826, I. 2.

⁶⁹ Ibid., b. 828. 1. 10.

⁷⁰ Ibid., b. 827, 1. 205.

⁷¹ Ibid. . I. 87.

⁷² Ibid., I. 132.

⁷³ Ibid.. I. 171.

⁷⁴ Ibid., b. 826, 1. 17.

⁷⁵ VRMA. f. 16. ap. 199. b. 68, t. 1. 1. 24.

⁷⁶ LYA. f. 1, ap. 3, b. 827, 1. 155.

⁷⁷ Ibid.. 1. 223.

⁷⁸ Ibid., I. 256.

⁷⁹ Ibid.. I. 199.

⁸⁰ Ibid.. I. 151.

⁸¹ VRMA, f. 16, ap. 199, b. 68, t. 1, 1. 36.

⁸² LYA. f. 1, ap. 3. b. 827, 1. 42-44.

⁸³ Ibid., 1. 114-115.

⁸⁴ Ibid.. 1. 191.

⁸⁵ Ibid. . 1. 132.

⁸⁶ Ibid., b. 867. 1. 135-140.

⁸⁷ Ibid., I. 184-228.

⁸⁸ *Baltijos valstybių užgrobimo byla.*

p. 782-784.

⁸⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 867. I. 12.

⁹⁰ Ibid.. 1. 10.

⁹¹ *LKA*, Nr. 14, 1. 103-116.

⁹² LYA, f. 1. ap 3. b. 867. 1. 84-103.

2-oji ir 4-oji šaulių divizijos 1951 m.

1951 m. greitai tirpo likusių partizanų jėgos. Metų pradžioje jų buvo dar apie tūkstantį, o kitų metų pavasarį - tik truputį daugiau kaip penki šimtai. Čekistai teigia, kad tais metais jie nukovė 590 partizanų¹. Nepakęsdami okupantų savavaliavimo, jų primestos tvarkos, į partizanų gretas dar ateidavo vienas kitas jaunuolis, tačiau likę gyvi partizanų vadai jau suprato, kad palikti „vienų vieni“ jie yra pasmerkti. Sovietų valdžia vis labiau išsitvirtino, trėmimai ir kolūkių kūrimas pakirto rėmėjų bazę, žmonės pavargo nuo nuolatinių pavojų. Čekistai, daugiausia grasindami suminti ar ištremti, vis labiau didino agentų armiją. Jie ypač uoliai pradėjo verbuoti partizanų ryšininkus ir rėmėjus. Prasidėjo išdavysčių lavina. Visa tai silpnino ir pačių partizanų ryžtą. Praradę viltį bei kovos tikslą, palūžo net stiprūs vyrai. Tai pajutę čekistai stengėsi kuo daugiau partizanų paimti gyvų, tikėdamiesi dalį jų paversti išdavikais. Kartais jiems tai pavykdavo.

Daugėjant išdavysčių, kariuomenei vis dažniau tekdavo budelio vaidmuo. Tiksliai žinant, kur yra partizanų, reikėdavo tik atidaryti bunkerio dangtį ir į jį sumesti užtaisus - sprogstamuosius (jei norėta užmušti) ar su migdomosiomis dujomis (jei norėta paimti gyvus). Beveik visos operacijos vykdomos „pagal MGB duomenis“, t. y. žinant, kur partizanų ieškoti. Atsitiktinai su partizanais susiduriama labai retai. Kitas to meto kovų bruožas - į kovas vis energingiau stumiami sribai, kurių 60 proc. buvo tautos išdavikai, mūsų tautiečiai. Neretai to meto operacijose jie sudarydavo trečdalį, o kartais ir pusę visų karių. Tiesa, jų kovingumą okupantai ne itin vertino, todėl dažniausiai sribus siųsdavo tik į apsupties žiedą. Šukavimo grandinėse paprastai eidavo sovietų kariai. Kaip minėta, partizanai, jei tik susigaudydavo situacijoje, mėgindavo pralaužti apsupties žiedą būtent toje vietoje, kur stovėdavo sribai. Trečia tų metų kovų ypatybė ta, kad vėl pradėta rengti masines operacijas, kuriose dalyvaudavo tūkstantis ir daugiau karių. Tokių operacijų čekistai griebėsi po to, kai į Lietuvą

1950 m. spalio pradžioje su kovos draugais grįžo J. Lukša-Skirmantas. Jam ir jo draugams surasti buvo mestos didžiulės jėgos ir palaipsniui iš anapus „geležinės uždangos“ atvykę vyrai arba žuvo, arba pateko į nelaisvę. J. Lukša apsuptas nusižudė 1951 m. rugsėjo 4 d. Veiverių valsčiuje ties Pažerų kaimu.

Pulkų išdėstymas. Abiejų divizijų įgulos metų pradžioje, matyt, buvo išsidėčiusios taip pat kaip ir 1950 m. Pokyčiai prasidėjo balandžio pradžioje. Laikiniai einantis 2-osios divizijos vado pareigas plk. Širinskis pranešė LSSR MGB ministro pavaduotojui plk. A. Leonovui, kad jis 1951 m. balandžio 9 d. gavo SSRS MGB vidaus kariuomenės viršininko įsakymą surinkti į vietas 25-ąjį, 137-ąjį ir 273-įjį ŠP ir juos perduoti pasienio kariuomenei. Be to, įsakyme nurodoma demobilizuoti 1927 metų gimimo karius. plk. Širinskis klausia, ką jam daryti². Kitame rašte pulkininkas pranešė, kad 1951 m. balandžio 13 d. nurodyti pulkai yra surinkti į batalionų įgulas. Toliau su partizanais kovoja tik 32-asis ŠP, kurio kuopos perbazuojamos³.

Kurių laiką (balandžio-birželio mėn.) gyvavo vieno pulko divizija. Pagaliau divizijos vadas plk. D. Mazanašvilis pranešė P. Kapralovui, kad vykdydamas SSRS MGB vidaus apsaugos viršininko nurodymą Nr. 13/3-3137 jis nuo 1951 m. birželio 22 d. 32-ąjį pulką perduoda 4-ajai divizijai⁴. 2-oji vidaus kariuomenės šaulių divizija, įkurta 1949 m. pabaigoje, veikti pradėjusi 1950 m. sausio viduryje, gyvavo beveik pusantrų metų. Tęsdama 4-osios divizijos ir apskritai čekistinės kariuomenės tradicijas, gana intensyviai kovojo su partizanais, dalyvavo įvairiose čekistinėse provokacijose, įtvirtino okupantų valdžią. Šios divizijos kariai daugiausia siautėjo Žemaitijoje, Šiaurės Lietuvoje, iš dalies ir Rytų Lietuvoje (Zarasai, Ignalina, Švenčionys).

Kodėl ta divizija buvo panaikinta, o iš Lietuvoje buvusių aštuonių šaulių pulkų paimti trys, neturint čekistų dokumentų galima tik spėlioti. Galbūt Maskvos čekistų vadovybė nutarė, kad svarbiau visiškai užmūryti „geležinę uždangą“, o negalinčius pro ją ištrūkti priešus išnaikinti palaipsniui. Be abejo, tokiam sprendimui turėjo įtakos ir tai, kad partizanų pasipriešinimas silpo, jie jau beveik nerengdavo puolimų, tad su jais, tiesa, dar slėpdamiesi už kariuomenės nugarų, jau pajėgė kovoti ir sribai, kurių vis daugiau buvo siunčiama į operacijas. Bet, matyt, čekistų vadovybės apskaičiavimas, jog užteks ir penkių pulkų, nevisiškai pasiteisino, nes metų pabaigoje į šiaurę nuo Šiaulių nuolat veikė 3-iasis, vėliau - 2-asis vidaus apsaugos būriai, kurių štabai buvo Latvijoje ir Estijoje.

Pati LSSR MGB vadovybė manė, kad trijų pulkų paėmimas buvo klaidingas žingsnis. 2-N valdybos viršininkas plk. I. Počkajus parengė priemonių planą, kaip galutinai sutriuškinti partizanus. Planą patvirtino ministras P. Kapralovas. 13-ame paragrafe rašoma, jog reikia rūpin-

tis, kad SSRS MGB papildomai skirtų tris MGB vidaus kariuomenės šaulių pulkus, tada „būtų atkurtas kariuomenės kiekis ir struktūra, buvusi iki š. m. gegužės 1 d.“ Toliau nurodoma, kad būtų tikslinga paskirti asmenis, atsakingus už kuo veiksmingesnį kariuomenės panaudojimą: Kauno sr. - divizijos vado pav. gen. mjr. I. Pankiną, Vilniaus sr. - divizijos štabo viršininko pav. plk. Šambarovą, Klaipėdos sr. - 32-ojo ŠP vadą pplk. Samariną, Šiaulių sr. - 353-iojo ŠP vadą pplk. Baranovą. Plane rašoma, kad geriausia karius skatinti materialiai, todėl siūloma skirti jiems (tiek kariuomenei, tiek operatyvininkams) papildomų atostogų, kelialapių, prašyti SSRS MGB skirti apdovanojimams daugiau pinigų⁵.

2-asis ir 3-iasis būriai, kurių štabai buvo Rygoje (2-ojo) ir Taline (3-iojo), veikė Šiaurės Lietuvoje ir Žemaitijoje, matyt, ne visos sudėties, gal tik po vieną divizioną (būrį sudarė trys divizionai). Operatyvinėse suvestinėse nurodoma, kad kiti Lietuvoje veikę būriai kasdien kovoti su partizanais išsiųsdavo po 500-700 karių, o šie būriai - tik po 200 karių. Kiek karių iš viso Lietuvoje buvo - sunku suprasti. Pirmieji 2-ojo būrio 300 karių į Taurage atvyko rugsėjo 11d. Kitą dieną į Šiaulius atvyko 3-iojo būrio 3-iojo diviziono 191 karys, iš jų 109 nuvyko į Žagare, ten veikė iki rugsėjo 29 d. Spalio 2 d. jie jau buvo Telšių rajone⁶. 3-iojo būrio karius spalio 9 d. pakaitė 2-ojo būrio kariai⁷. Vienoje operatyvinių suvestinių rašoma, kad iš komandiriuoto į I skyrių (t. y. buvusią 4-ąją diviziją) 2-ojo būrio 3-iojo diviziono į Rygą išvyko 27 kariai, liko dar 269 kariai⁸. Koks tolesnis šių „komandiriuotųjų“ likimas - neaišku, taip pat neaišku, kas ištiko Lietuvoje veikusius penkis būrius, nes paskutinė operatyvinė suvestinė, esanti Ypatingojo archyvo byloje, rašyta lapkričio 4 d.

Taigi iš Lietuvos balandžio mėnesį buvo išvesti trys pulkai, aptarnavę daugiau kaip trečdalį jos teritorijos. Žemaitijoje, Šiaurės Lietuvoje ir dalyje Rytų Lietuvos liko tik vienas - 32-asis ŠP. Todėl į laisvas vietas turėjo būti perkelti 4-osios divizijos pulkai. Tai ir padaryta. Pulkai išsidėstė visoje teritorijoje iki Klaipėdos srities ribų. Visa Klaipėdos sritis buvo pavesta 32-ajam pulkui. Visiškai pateisinama, kad toks didelis plotas paskirtas vienam pulkui, nes buvusio Klaipėdos krašto trijose apskrityse (Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės) po karo beveik neliko vietos gyventojų, todėl ir ginkluotojo partizanų pasipriešinimo beveik nebuvo. Be strībų, šioje pasienio zonoje čekistai visuomet galėjo tikėtis pasieniečių pagalbos.

Kaip matyti iš 52 dokumento, į naujas vietas perkelta 4-oji divizija įkūrė 37 įgulas (34-asis ŠP - 11, 261-asis - 8, 298-asis - 10, 353-iasis - 8). Dar apie 10 įgulų turėjo būti įkūręs 32-asis ŠP. Tad iš viso 1951 m. viduryje Lietuvoje buvo apie 50 čekistinės kariuomenės įgulų, tarp jų šešios būrio dydžio, o kitos - ne mažesnės kaip kuopos dydžio.

Perdislokuoti 4-osios divizijos pulkus pradėta labai operatyviai - tą pačią dieną, t. y. balandžio 13-ąją, kai trijų išvedamų pulkų - 25-ojo, 137-ojo ir 273-iojo- kariai buvo sutraukti į batalionų įgulas. Tą dieną vienu pulkų įgulos buvo perkeltos į išvedamų pulkų vietas, o kitų - išplėstas aptarnaujamas plotas. Buvo perkelta:

34-ojo ŠP 1-oji kuopa - iš Simno į Prienus; 5-oji- iš Seirijų į Simną;

2-osios kuopos 3-iasis būrys - iš Alytaus į Butrimonis.

261-ojo ŠP 7-osios kuopos 1-asis būrys - iš Saldutiškio į Alantą; 2-asis ŠB ir 6-oji kuopa - iš Vilniaus į Uteną; 4-oji kuopa - iš Vilniaus į Anykščius; 4-osios kuopos 3-iasis būrys - iš Vilniaus į Kavarską; 5-oji kuopa - iš Vilniaus į Ukmergę.

298-ojo ŠP 8-oji kuopa - iš Palemono į Kauną; 1-ojo ŠB štabas su 3-iaja kuopa - iš Ukmergės į Marijampolę; 1-oji kuopa - iš Ukmergės į Šakius; 2-oji kuopa - iš Alantos į Kalvariją; 2-ojo ŠB štabas su 6-ąja ŠK - iš Kėdainių į Raseinius; 4-oji kuopa - iš Kėdainių į Jurbarką; 5-oji - iš Kauno į Ariogalą; 7-oji- iš Garliavos į Panemunę; 9-oji- iš Panemunės į Kazlų Rūdą.

353-iojo ŠP vadovybė, 3-iasis ŠB su 8-ąja ir 9-ąja kuopomis - iš Šakių ir Kazlų Rūdos į Šiaulius; 7-oji kuopa - iš Griškabūdžio į Kelmę; 5-ojo ŠB štabas su 4-ąja kuopa - iš Kalvarijos į Panevėžį; 5-oji kuopa - iš Marijampolės į Ramygalą; 6-oji - iš Vilkaviškio į Krakes; 1-asis ŠB liko Prienuose iki atskiro nutarimo⁹.

Taigi po šio perdislokavimo tik 34-asis pulkas liko toje pačioje vietoje, tik truputį pasislinko į vakarus, nes 1-osios kuopos įgula buvo įkurta Prienuose. Iki tol 261-ojo ŠP tik viena 7-oji kuopa kovojo su partizanais, kiti du batalionai stovėjo Vilniuje. Po pertvarkymo dar vienas batalionas - 2-asis su visomis trimis kuopomis - buvo iškeltas iš Vilniaus ir aptarnavo Anykščių, Ukmergės ir Utenos ruožą. Iš buvusių vietų visiškai pajudėjo visos 298-ojo ir 353-iojo pulkų 18 kuopų. 353-iasis ŠP persikėlė į naujas dislokavimo vietas Panevėžio ir Šiaulių ruože, o į šio pulko vietą Suvalkiwoje buvo perkeltos 298-ojo ŠP įgulos. Tiesa, balandžio 13 d. iš Prienu nebuvo pajudėjęs 353-iojo ŠP 1-asis batalionas su trimis kuopomis, bet ge-

gūžės 18 d. su viena kuopa jis jau buvo išikūręs Kupiškyje, o kitos dvi kuopos dislokuotos Biržuose ir Joniškėlyje.

Įgulos buvo perdislokuojamos ir vėliau, atsižvelgiant į tuo metu sparčiai besikeičiančią kovos situaciją. P. Kapralovas SSRS MGB ministrui S. Ignatjevui ir jo pavaduotojui L. Canavai rašė, kad nuo 1951 m. rugsėjo 1 d. iki 1952 m. sausio 15 d. bus peržiūrėta vidaus apsaugos padalinių dislokacija, daugiau jų sutelkta tuose rajonuose, kur yra likę partizanų¹⁰.

Tik Dainavos apygardoje, kur veikė 34-asis ŠP, įgulos taip ir liko kompaktiškai sukoncentruotos. Tai rodo, kad tuo metu tos apygardos partizanų dar buvo daug ir jie aktyviai kovojo. Gana didelė 261-ojo ŠP padalinių koncentracija Utenos, Ukmergės ir Anykščių trikampyje. Kitoje Lietuvos dalyje įgulos labiau išbarstytos, išskyrus Šiaurės Rytų Lietuvos kampą (Rokiškio, Zarasų, Švenčionių kraštai) bei Vilniaus kraštą, kurio „baltoji“ dėmė, tai yra vietovės be partizanų, išsiplėtė iki Jonavos, Širvintų ir Valkininkų. Tai nereiškia, kad tose vietovėse visiškai nebuvo partizanų, tačiau su jais jau pajėgė kovoti čekistai operatyvininkai, milicininkai, sribai ir ginkluoti aktyvistai. Kiekviename šiame rajone ginkluotų žmonių, kurių veikla pirmiausia buvo nukreipta prieš partizanus, buvo gerokai per šimtą.

Rugpjūčio mėnesį čekistinė kariuomenė dar kartą reorganizuota, tačiau reorganizacija, matyt, nepalietė kariuomenės veiklos esmės - pakito tik jos dalinių, padalinių bei karininkų tarnybiniai pavadinimai. MGB kariuomenės divizija buvo pavadinta skyriumi ir nuo rugpjūčio 8 d. dokumentuose vietoj „MGB vidaus kariuomenės 4-oji šaulių divizija“ pradėta rašyti „MGB vidaus apsaugos I skyrius“ (4-oji divizija gavo 1-ąjį šio tipo dalinių numerį). Praėjus devynioms dienoms po divizijos pavadinimo pakeitimo ir kiti daliniai (pulakai) bei padaliniai (batalionai, kuopos, būriai) buvo perpavadinti ir vadinami atitinkamais būriais, divizionais, komandomis, grupėmis. Nepakitęs liko tik mažiausio padalinio - skyriaus pavadinimas. Karininkai prie savo laipsnio prirašydavo „vidaus apsaugos“. Pavyzdžiui, plk. M. Klimovo naujasis titulas - „MGB vidaus apsaugos I skyriaus viršininkas, vidaus apsaugos pulkininkas“.

Lietuvoje buvę 32-asis, 298-asis, 261-asis, 353-iasis ir 34-asis šaulių pulkai gavo atitinkamai 4-ąjį, 5-ąjį, 6-ąjį, 7-ąjį ir 8-ąjį numerius ir buvo vadinami vidaus apsaugos būriais.

2-osios šaulių divizijos veikla. Šios divizijos 25-asis, 32-asis, 137-asis ir 273-iasis pulkai kovai su partizanais kasdien išsiųsdavo po 700-900 karių. Paskutinę 1950 m. dieną - gruodžio 31-ąją, Naujųjų metų išvakarėse (kaip

minėta, čekistai tiek per pasaulietines, tiek ypač per religines lietuvių šventes ypač suaktyvindavo veiklą, nes žinojo, kad partizanai, nors ir su-prasdami jiems gresiantį pavojų, švenčių dienomis stengiasi būti arčiau ar-timų žmonių), dalyvavo kovose ir paieškose:

25-ojo ŠP - 203 kariai, tarp jų 5 ČVG, 67 kariai,

32-ojo ŠP - 173 kariai, tarp jų 25 ČVG, 19 karių,

137-ojo ŠP - 178 kariai,

273-iojo ŠP - 228 kariai, tarp jų 10 ČVG, 127 kariai.

Iš viso tą dieną 2-osios divizijos 782 kariai žygiavo po Lietuvos miškus ir kaimus arba sėdėjo sekretuose ir pasalose¹¹. Per 27 proc. jų veikė ČVG.

Kovo 25 d. kovose ir paieškose dalyvavo:

25-ojo ŠP - 241 karys, tarp jų 2 ČVG, 31 karys,

32-ojo ŠP - 177 kariai, tarp jų 8 ČVG, 84 kariai,

137-ojo ŠP - 171 karys, tarp jų 11 ČVG, 116 karių,

273-iojo ŠP - 167 kariai, tarp jų 6 ČVG, 100 karių.

Tą dieną tarnybiniuose būriuose buvo 756 kariai¹², iš jų 331, arba 44 proc., dalyvavo ČV grupėse.

Sausio 18 d. divizijos vadas plk. D. Mazanašvilis parengė pažymą, ku-rioje nurodoma, ką tą dieną veikė jo divizijos kariai. Joje rašoma:

Pulkai	25-asis	32-asis	137-asis	273-iasis	Iš viso
Yra sąrašuose karių					
Ne daliniuose	1017	1031	1036	1011	4095
Mokymo punktuose	76	152	155	136	519
Sargyboje, saugo dalinių objektus ir MGB pastatus	106	106	106	106	424
Serga ir atleisti nuo tarnybos	50	85	30	25	190
Vidaus tarnyboje	19	16	23	37	95
Aptarnavimo padaliniuose, iš jų panaudojami tarnyboje	65	55	56	62	238
Dirba štabuose, iš ji) panaudojami tarnyboje	178/70	216/90	238/95	184/70	816/325
Tarnauja ČVG:	99/40	67/35	107/45	124/50	397/170
Šiaulių sr.	12/255	-	6/128	-	18/383
Klaipėdos sr.	-	16/300	-	11/207	27/507
Kauno sr.	-	-	-	7/110	7/110
Vilniaus sr.	-	-	9/150	-	9/150

Pulkai	25-asis	32-asis	137-asis	273-iasis	Iš viso
Gali būti panaudoti tarnyboje	534	459	461	457	1911
Iš jų šaulių padaliniuose	424	334	321	337	1416
Aptarnauja štabus ir padalinius	110	125	140	120	495
Lieka, be tarnaujančių ČVG, karių	279	159	183	140	761 ¹³

Taigi iš 4095 karių, esančių divizijos sąrašuose, kovoti su partizanais tą dieną buvo išsiųsta 1911 karių, arba 47 proc. Toks palyginti didelis kovose dalyvaujančių karių procentas buvo todėl, kad, kaip nurodoma pažymoje, kovai galėjo būti panaudojami ir kariai, esantys aptarnavimo padaliniuose (iš 816 net 325, arba 40 proc.) bei štabuose (iš 397 net 170, arba 43 proc.). Tikėtina, kad rengiant ypatingai svarbias operacijas, tarkime, prieš partizanų štabus, šie kariai iš tiesų būdavo pasitelkiami. Ramesniu laikotarpiu jie, be abejo, mūrijo pastatus, liubė kiaules, mėžė tvartus, štabuose tvarkė popierius ir t.t. Atmetus tuos 495 (325 + 170) abejotinus karius, kurie tarsi galėjo būti panaudojami kovose, lieka tik 1416 karių, arba apie 35 proc., kurie tikrai kasdien galėjo dalyvauti kovose ir partizanų paieškose. Neįtikėtina daug, net 1150 karių, arba 60 proc. visų karių, galinčių dalyvauti kovose, jau tarnavo ČVG (tikriausiai formaliai).

Iš divizijos kasdien gaudami operatyvines suvestines, čekistų vadai Vilniuje tuoj pat reaguodavo, jeigu jose nebūdavo nurodoma, kiek partizanų nukauta ar paimta į nelaisvę. Vasario 8 d. P. Kapralovas rašė plk. D. Mazanašviliui, kad divizija per aštuonias vasario dienas nieko nenušovė, todėl turi pagerinti darbą - siųsti kuo daugiau įvairių būrių, ypač ČVG¹⁴. Šiaip jau divizija buvo gana veikli, kasdien nušaudavo vidutiniškai po 1-3 partizanus, gal kiek mažiau paimdavo gyvų. Kai kuriomis dienomis, matyt, susikaupus išdavysčių lavinai, žūdavo ir daugiau partizanų. Antai kovo 20 d. 137-ojo ŠP kariai nukovė 11, 273-iojo - 3 partizanus. 25-ojo ŠP kariai gyvus paėmė 2, 32-ojo - 2, 137-ojo - 1 partizaną¹⁵. Taigi tą dieną 14 mūsų vyrų paguldė galvas, o 5 pradėjo eiti pragaro ratais.

Iš žymesnių šios divizijos 1951 m. pirmoje pusėje surengtų operacijų minėtinos šios. Vasario 10 d. 14 val. 32-ojo ŠP 8-osios kuopos 24 karių ČVG Varnių apylinkėse esančiame Čepaičių kaimo mokyklos kluone užtiko Jūros srities štabą. Atakuojant žuvo trys partizanai, srities vadas

V. Ivanauskas-Henrikas buvo paimtas sunkiai sužeistas (vėliau nuo žaizdų mirė). Prieš atakuodami štabą, čekistai pasiuntė pas partizanus Čepaičių gyventoją P. Mužicką (?), kad pasiūlytų pasiduoti. Tačiau jis stengėsi padėti mėginantiems pasitraukti partizanams šaudydamas į kareivius iš pistoleto ir buvo kartu su partizanais nukautas¹⁶. Beje, šio ir kitų panašių didvyriško elgesio atvejų - partizaniniame kare jų buvo daug - čekistai nekomentuoja, bet jų ataskaitas skaitantiems viršininkams leidžia suprasti, kaip jiems sunku kovoti su tokio nusiteikimo žmonėmis.

Didelė operacija įvykdyta kovo 14 d., kai iš Ramygalos apylinkėse kovo 13 d. 25-ojo ŠP 8-osios kuopos paimto gyvo partizano (du partizanai toje operacijoje buvo nukauti) sužinota, kad apie 15 vyrų Paukštelio būrys laikosi Krekenavos (?) kaime. Prieš partizanų būrį surengtoje operacijoje dalyvavo 25-ojo pulko 3-iojo bataliono šešių RPG 90 karių ir trijų RPG stribai - 40 žmonių, vadovaujami bataliono vado mjr. Dolino ir MGB rajono skyriaus viršininko Sadčikovo. 6 val. 30 min. Veržonų (?) kaime, eidami prie sodybos, kariai buvo apšaudyti. Užvirus mūšiui nukauti 8 partizanai, 3 sužeisti ir paimti į nelaisvę, 4, pasinaudoję degančio tvarto dūmų priedanga, pasitraukė. Iš puolančiųjų sužeisti du seržantai ir vienas eilinis¹⁷.

Po kovo mėnesio, kai trys 2-osios divizijos pulkai buvo perduoti pasieniečiams, iki birželio 22 d. 32-asis pulkas veikė savarankiškai, nors, matyt, nebuvo išformuotas ir divizijos štabas. Taigi diviziją sudarė vienas pulkas. 4-osios divizijos pulkams pasislinkus į vakarus ir pradėjus veikti Šiaulių srityje bei tose Kauno ir Vilniaus sričių teritorijose, kuriose anksčiau stovėjo 2-osios divizijos įgulos, 32-ajam pulkui liko visa Klaipėdos sritis (iki pulkų perdavimo dalį šios srities įgulų sudarė ir 273-iojo pulko kariai). Galima spėti, kad arba šis pulkas buvo papildytas kariais, arba veikė kaip judrusis būrys, t. y. kaip karinis junginys, neatliekantis jokių ūkinių ir patrulinių funkcijų. Taip manyti verčia tas faktas, jog operacijose dalyvaudavo daug pulko karių. Balandžio 14-19 d. 800 šio pulko karių, vadovaujami pulko vado pplk. Piatakovo, Kelvėtų (?) kaimo apylinkėse dalyvavo be rezultatų pasibaigusioje operacijoje¹⁸. Kitą didelę operaciją 32-asis ŠP surengė birželio 23 d., kai 500 pulko karių, talkinami 100 pasieniečių ir 260 stribų, šukavo Vaineikių mišką 15 km į šiaurės rytus nuo Kretingos¹⁹.

Kaip minėta, kariai buvo skatinami įvairiais apdovanojimais - pinigais, daiktais, atostogomis ir pan. Buvo apdovanojama už konkretų „darbą“ -

partizanų nukovimą arba minint kurio nors dalinio įkūrimo metines ar panašia proga. Antai 32-ojo pulko trisdešimtmečio įkūrimo proga „vertingomis dovanomis“ (laikrodžiais „Zvezda“) 1950 m. rugsėjo 12 d. buvo apdovanoti 8 karininkai, po vieną seržantą ir eilinį. Tačiau dar ir kitų metų vasario 13 d. tos dovanos nebuvo gautos. Tik pasiteiravus LSSR MGB kadru skyriuje, balandžio 2 d. 6 karininkams buvo įteikti laikrodžiai, o dviem karininkams ir seržantui bei eiliniui - po 300 rublių²⁰. Taigi ir čekistų kontoroze nebuvo reikiamos tvarkos.

Išardžius diviziją, plk. D. Mazanašvilis balandžio 17 d. prašo P. Kapralovo apdovanoti panaikintos divizijos karininkus: jo štabo viršininką pplk. J. Ameliną, politinio skyriaus viršininką pplk. A. Barmasovą, operatyvinio skyriaus viršininką pplk. A. Gorbatovskį, pulkų vadus: 25-ojo ŠP - pplk. G. Gavrikovą, 32-ojo - pplk. A. Piatakovą, 137-ojo - plk. B. Arčegovą, 273-iojo - pplk. L. Samariną bei jų politinių skyrių viršininkus²¹. Įsakyme dėl minėtų karininkų apdovanojimo rašoma: „Pareikšti padėką ir išduoti ... rb piniginių apdovanojimą“²². Kiek rublių - nenurodyta. Bet tai turėjo būti ne 300 rb, skirtų eiliniams karininkams. Pulkininkų ir papulkininkų alga buvo per tūkstantį rublių, tad ir apdovanojimai turėjo būti solidūs.

4-osios šaulių divizijos veikla. Beveik visus metus šią diviziją (tiek tada, kai ją iki birželio 22 d. sudarė keturi pulkai, tiek po to, kai buvo prijungtas 32-asis pulkas) krėtė J. Lukšos-Skirmanto ieškojimų karštinė. Po to, kai jis su kovos draugais buvo išmestas desantu Tauragės miškuose, čekistai prarado savitvardą ir be perstojo - tiek sudarydami apie tūkstančio karių judriuosius būrius, tiek rengdami operacijas, į kurias sutraukdavo iki dviejų tūkstančių karių, - kratė Alytaus, Jiezno, Kazlų Rūdos, Prienų ir Simno rajonus, kur numatė Skirmantą laikantis. Iki pat J. Lukšos žuvimo 1951 m. rugsėjo 4 d. čekistai tarsi buvo užmiršę visas ČVG bei kilus kovos metodus.

Kaip ir anksčiau, 4-osios divizijos kasdien į LSSR MGB siunčiamos operatyvinės suvestinės (žr. 50 ir 53 dok.) susidėjo iš dviejų dalių, o jei buvo „rezultatų“ - iš trijų. Pirma dalis vadinosi „Kovinė kariuomenės veikla“, antra - „Išsiųstų kariuomenės būrių skaičius ir operatyvinės-tarnybinės veiklos rezultatai“; jei partizanų tą dieną nenukaudavo ar nepaimdavo, suvestinė būdavo trumpa — tik antra jos dalis.

Štai ką sausio 15-24 d. nuveikė 4-oji divizija, kai ją sudarė keturi pulkai²³:

15 d.	16 d.	17 d.	18 d.	19 d.	20 d.	21 d.	22 d.	23 d.	24 d.
ČVG									
28/336	29/363	24/333	35/491	32/418	40/474	33/408	30/355	24/281	33/368
Kitų tipų būriai									
32/296	21/182	33/306	19/160	20/201	21/138	25/187	21/148	21/154	23/220
Operacijos									
-	-	-	1/70	1/60	1/70	-	1/405	-	2/403
Iš viso dalyvavo karių									
632	545	639	721	679	682	595	908	435	991
Nukovė partizanų									
-	-	2	4	-	-	3	2	-	3
Paėmė į nelaisvę									
-	-	-	-	-	-	-	1	-	-

Taigi per 10 sausio dienų kovose ir paieškose dalyvavo 6827 kariai, arba vidutiniškai po 683 karius kasdien. Iš jų 248 ČVG dalyvavo 3827 kariai, arba 56 proc. visų kovinėse išvykose dalyvavusių karių. Vieną ČVG sudarė vidutiniškai 15 karių. Kitų tipų būriuose dalyvavo 1992 kariai, arba 29 proc. visų kovose dalyvavusių karių. Kitų tipų būriuose dalyvaudavo vidutiniškai po 8 karius viename būryje. Operacijose dalyvavo 1008 kariai, arba 15 proc. visų kovinėse išvykose dalyvavusių karių. Per 10 dienų nukauta 14 partizanų ir vienas paimtas gyvas.

Sausio 4 d. pulkai išsiuntė tokius kovinius būrius:

Pulkai	34-asis	261-asis	298-asis	353-iasis	Iš viso
ČVG	10/111	-	7/75	7/89	24/275
Kitų tipų būriai	8/81	-	6/71	9/53	23/205
Iš viso dalyvavo karių	192	-	146	142	480

Kaip minėta, ši divizija beveik visus metus sirgo gigantomanija, nors čekistai jau seniai buvo padarę išvadą, kad smulkūs tarnybiniai būriai yra naudingesni už didžiules operacijas. Toje gigantomanijoje galima išžiūrėti senų čekistų kariškių norą dirbti senais metodais, jų pomėgį vadovauti gausiai kariuomenei. Galima net išvelgti divizijos vado plk. Babincevo norą iš štabo išsiųsti laipsniu aukštesnį savo pavadotoją I. Pankiną (be jo, tose didžiulėse paieškose jungtiniams būriams vadovaudavo ir divizijos štabo viršininko pavadotojas plk. Šambarovas bei kiti). Tačiau svarbiausias stimulus, temdęs sveiką protą, buvo noras žūt būt paimti J. Lukšą ir Maskvai raportuoti, kad „ypatingai svarbus valstybinis nusikaltėlis“ (sovietai „valstybiniais nusikaltėliais“ vadino savo politinius priešininkus) yra sugautas ar sunaikintas. Beje, prie „ypatingų nusikaltėlių“ buvo priskirtas ir A. Ramanauskas-Vanagas.

Pirmoji gen. I. Pankino vadovaujama grupė, pavadinta jungtiniu divizijos būriu, buvo sudaryta 1951 m. vasario 17 d. ir veikė iki kovo 21 d. Šioje grupėje karių skaičius svyravo nuo 176 iki 800. Būrys veikė Alytaus, Daugų, Druskininkų, Jiezno, Lazdijų, Prienų ir Simno rajonuose. Vasario 17 d. 4-oji divizija veikė taip:

Pulkai	34-asis	261-asis	298-asis	353-iasis	Iš viso
I. Pankino grupė	323	80	90	190	783
ČVG	2/17	3/36	7/72	4/40	16/165
Kitų tipų būriai	7/54	1/11	1/10	2/20	11/95
Iš viso dalyvavo karių	394	127	172	250	1043

Tą dieną kariai nukovė vieną partizaną.

Beje, dar prieš sudarant didelį jungtinį būrį Skirmanto ir Vanago paieškoms bei nuolat rengiamoms stambaus masto operacijoms, buvo atkakliai ieškoma ir V. Vitkausko-Saidoko, Tauro apygardos vado, kartu tikintis aptikti Skirmanto pėdsakus. Pirmajame Saidoko paieškų etape, nuo 1951 m. sausio 11 d. 9 val., buvo kratomi Kazlų Rūdos miškai. Miškus kratė 379 kariai (261-ojo ŠP - 124, 298-ojo - 120, 34-ojo - 100 ir 353-iojo - 35). Jie buvo suskirstyti į 23 paieškų grupes ir visą dieną partizanų vadų ieškojo aktyvių rėmėjų bei ryšininkų ūkiuose. Naktį pereita į antrąjį paieškų etapą ir galimuose partizanų judėjimo keliuose - prie miško kelių ir pamiškėse - išdėstyti sekretai. Operacijai vadovavo 298-ojo pulko vadas plk. Gagarkinas. Į operacijos vietą buvo atvykęs ir divizijos vadas plk. Babincevas. Operacija baigėsi be rezultatų. Tada Saidoko ir Skirmanto tose pat vietose ieškota ČVG metodu iki vasario 1 d.²⁴

Tauro apygardos vadas V. Vitkauskas-Saidokas žuvo Šakių rajone 1951 m. vasario 2 d., kai šios apygardos štabo ieškoti tą dieną buvo sutelkta 880 karių (34-ojo ŠP - 20, 298-ojo - 200, 353-iojo - 300, sribų - 150), kuriems vadovavo gen. I. Pankinas²⁵.

Be didelių jungtinių būrių ir operacijų, Skirmanto ir Vanago paieškoms pasitelkta ir ČVG. Šiuo tikslu jos dirbo nuo balandžio 19 d. iki gegužės 26 d., tik kai kur ČVG metodas buvo pakeistas RPG. Paieškų pradžioje Prienų raj. veikė 7 ČVG (66 kariai), Jiezno raj. - 3 ČVG (30 karių), Simno raj. - 1 ČVG ir pasala (31 karys), Alytaus raj.- 2 ČVG (29 kariai), Daugų raj. - 1 ČVG (22 kariai), Druskininkų raj. - 3 ČVG (24 kariai)²⁶.

Nauja operacijų banga prasidėjo balandžio 18 d., kai Kazlų Rūdos rajone buvo sutelkti 279 kariai. Į operaciją karių atsiuntė visos 34-ojo pulko ir kelios 298-ojo pulko kuopos (1-oji kuopa Prienuose - 34, 2-oji ir

3-ioji Alytuje - 60, 4-oji Veisiejuose - 20, 5-oji Simne - 32, 6-oji Lazdijuose - 32, 7-oji Dauguose - 40, 8-oji Druskininkuose ir Merkinėje - 33, 9-oji Varėnoje - 20 karių; 298-ojo pulko 4-oji kuopa Jurbarke - 25, 5-oji Ariogaloje - 25 karių)²⁷. Tačiau jau balandžio 21 d. tame pat rajone buvo sutelkta 1420 karių, tarp jų 373 tą dieną atvykę pasieniečiai. Operacija tęsėsi iki balandžio 27 d., karių padaugėjo iki 1742, tarp jų: 2-osios divizijos 32-ojo pulko - 87 kariai, 4-osios divizijos - 802, milicijos mokyklos - 360, pasieniečių - 483.

Kazlų Rūdos apylinkėse veikusių karių skaičius gegužės 9 d. pasiekė 2316. Čekistų aktyvumą dar labiau padidino tai, kad šios operacijos metu Panemunės rajone, išdavus suimtajam, gegužės 24 d. buvo rastas bunkeris, kuriame slėpėsi vienas iš Skirmanto grupės desantininkų - B. Trumpys-Rytas. Jis ir su juo buvę dar trys partizanai gyvi nepasidavė ir visi žuvo²⁸.

Su Skirmanto ir Vanago paieškomis sietina ir Punios šile gegužės 27-29 d. surengta operacija, kurioje dalyvavo 1195 kariai (34-ojo pulko - 298 kariai, 261-ojo - 180, 298-ojo - 17, mokomojo karių punkto - 500 karių ir 200 stribų). Operacijai vadovavo 34-ojo pulko vadas plk. Voroninas. Ji baigėsi be rezultatų.

Jungtinis būrys, kuriame buvo nuo 200 iki 2 tūkst. karių ir kuriam vadovavo gen. I. Pankinas, savo veiklą baigė gegužės 28 d. Kėdainių rajone.

Bet jau gegužės 31 d. 1085 kariai vadovaujami 2-N valdybos viršininco plk. T. Župikovo, pradėjo operaciją Prienų rajone. Didžiulės Skirmanto ir Vanago paieškos vėl pradėtos birželio 30 d. ir tęsėsi iki liepos 4 d. Toje operacijoje dalyvavo 1360 karių (visas 34-asis pulkas - 775 kariai ir 298-ojo pulko - 585 kariai)²⁹. Vėliau jų ieškant surengta nemažai operacijų, kuriose dažniausiai dalyvaudavo per 50 proc. 4-osios divizijos karių.

Nuo birželio pabaigos divizijos operatyvinėse suvestinėse pradedama nurodyti, ką veikė mūšiuose ir paieškose nedalyvavę kariai. Antai birželio 25 d. divizijos kariai dirbo tokius darbus³⁰:

Pulkai	32-asis	34-asis	261-asis	298-asis	353-iasis	Iš viso
Operacijos	.	0/771	1/71	0/585	.	1/1427
ČVG	1/14	.	3/48	.	17/222	21/284
Kitų tipų būriai	6/54	5/24	4/22	5/70	4/50	24/220
Iš viso dalyvavo karių	68	795	141	655	272	1931

Tiesiogiai kovose nedalyvavę kariai buvo užsiėmę tokiais darbais (iš 32-ojo pulko duomenų negauta):

Pulkai	32-asis	34-asis	261-asis	298-asis	353-iasis	Iš viso
Saugojo igulas	-	131	361	143	114	749
Dalyvavo pratybose -	-	-	156	10	-	166
Ilsėjosi	-	11	152	-	108	271
Iš viso karių	-	142	669	153	222	1183

Taigi birželio 25 d. net 62 proc. visų karių dalyvavo paieškose. Tai rodo, kad viršininkai tą vasarą gerokai prispaudė karius ir privertė juos intensyviai dirbti.

Čekistų vadai labai stengėsi, kad pagrindiniu kovos metodu taptų ČVG. Tuo tarpu Skirmanto ir jo draugų paieškos viską sujaukė, čekistai vieną po kitos rengė didžiules operacijas, o ČVG beveik nedirbo. Patys čekistai suvokė, kad tai jiems nėra naudinga, bet, matyt, sustoti negalėjo, nes Maskva reikalavo žūtibūt surasti Skirmantą. Metų pradžioje divizijos vadas plk. Babincevas ir laikinai einantis štabo viršininko pareigas plk. Šambarovas dalių vadams rašė, kad sausio-vasario mėn., kai buvo pereita prie ČVG, pasiekti keturis kartus geresni rezultatai negu 1950 m. lapkričio-gruodžio mėn.³¹ Tuo tarpu gen. mjr. P. Kapralovas rašte plk. Babincevui konstatavo štai ką: birželio 1-9 d. kasdien kariavo vidutiniškai 794 divizijos kariai, o „anksčiau sukurtos ČVG, neskaitant dviejų [veikiančių] 353-iajame ŠP, nustojo veikusios“³². Be to, šiame rašte pažymima, kad ČVG darbas pagerėjo, kai 1950 m. pabaigoje pas P. Kapralovą buvo surengtas pasitarimas, po kurio divizijoje buvo įkurta 50 ČVG. Prieš pradėdant veikti ČVG 1950 m. paskutiniame ketvirtyje buvo sunaikinti tik

2 partizanų būriai, o 1951 m. sausio-vasario mėn. jų sunaikinta 5 ir 16 būrių apnaikinta. Pasak P. Kapralovo, ČVG suaktyvino operatyvininkų ir kariškių veiklą, nes atsirado atsakomybė ir konkretumas. Kartu generolas baiminosi, kad ČVG taip pat gali sustabarėti; tai gali įvykti todėl, kad blogai tiriama partizanų taktika, kuri 1950-1951 m. žiemą keitėsi (anot čekistų, partizanai beveik liovėsi judėti, nesusitinka su savo rėmėjais bei ryšininkais ir t.t.). Toliau rašte nurodoma, jog dokumentuose nefiksuojami visi kariškių veiksmai. Blogai išstudijavus partizanų būrius, nežinant jų veikimo, ČVG virsta tik grupe, per dieną nukeliaujančia 20-25 km. Neplanuojami netikėti veiksmai, įvairios kariuomenės ir operatyvininkų gudrybės. ČVG darbo niekas nekontroliuoja ir neanalizuoja.

Tokia buvo čekistų vadovybės parengta ČVG apžvalga prieš prasidedant masinėms operacijoms, kurių tikslas - surasti J. Lukšą-Skirmantą ir A. Ramanaušką-Vanagą. Tos operacijos ČVG veiklą sutrikdė beveik metams. Visą 1951 m. pavasarį ir vasarą Pietų Lietuvoje buvo rengiamos didžiulės operacijos, panašios į tas, kurios vykdytos 1944-1945 m. Taip išsismaginta, kad jas nenustota rengti ir po J. Lukšos-Skirmanto žūties. Matyt, operacijas rengė ne tik Vilniaus vadovybė, bet ir vietiniai čekistų vadai. Plk. Babincevas ir jo štabo viršininkas plk. M. Klimovas 1951 m. rugsėjo 27 d. gen. mjr. F. Kapralovui rašė, kad visą vasarą ČVG blogai dirbo, nes surengta daug operacijų (tarp jų ir MGB rajonų skyrių viršininkų nurodymu):

- birželio mėn. - 31, iš jų 3 rezultatyvios;
- liepos mėn. - 25, iš jų 4 rezultatyvios;
- rugpjūčio mėn. - 21, iš jų 4 rezultatyvios;
- iki rugsėjo 24 d. - 22, iš jų 1 rezultatyvi.

Prašoma nurodyti, kad MGB rajonų skyrių viršininkai operacijoms naudotų tik savo rezervą, o į ČVG paskirtus karius - tik MGB srities viršininkui leidus. Pats srities viršininkas operacijoms galėtų naudoti tik diviziono (buv. bataliono) dydžio padalinį, o jei norėtų daugiau - turėtų prašyti ministro³³. Beje, šis raštas rodo, kad kariuomene tuo metu daugiau disponavo ne jų kariniai vadai, bet operatyvininkai, net rajono lygio. Kita vertus, toks plk. Babincevo ir plk. M. Klimovo raštas galėjo būti pasirėngimas atremti galimą kritiką: atseit ką mes galime padaryti su ČVG, jei visa kariuomenė siunčiama į operacijas.

Neaišku, koks buvo to rašto poveikis, bet jau anksčiau, nuo liepos 10 d., ČVG vėl pradėjo normaliau funkcionuoti. Štai kiek tarnybinių būrių 4-osios divizijos penki pulkai išsiuntė liepos 10-19 d.³⁴:

10 d.	11 d.	12 d.	13 d.	14 d.	15 d.	16 d.	17 d.	18 d.	19 d.
ČVG									
9/132	22/260	21/250	22/239	26/328	26/260	20/260	15/173	16/201	19/228
Kito tipo būrių									
36/421	34/407	35/385	43/489	30/360	52/626	38/540	36/423	41/423	50/482
Operacijų									
		1/270		1/320	–	2/424	0/430	–	0/1329
Iš viso dalyvavo karių									
552	667	908	728	973	954	1224	1026	624	2039

Liepos 12 ir 14 d. žuvo po vieną partizaną, 15 d.- trys, 10 d. paimti trys gyvi partizanai. 15 d. nukautas vienas sovietų karininkas ir sužeistas vienas kareivis, o 16 d. sužeisti trys jų kariai.

Nors per tas dešimt liepos dienų ČVG tesudarė 24 proc. visų kovose dalyvavusių karių skaičiaus (surengta 196 ČVG išpuoliai, juose dalyvavo 2364 kariai, vidutiniškai po 12 karių vienoje ČVG), bet tai jau buvo kur kas daugiau negu ankstesniais mėnesiais. Be ČVG, 4559 kariai dalyvavo kitų tipų būriuose (tai sudarė 47 proc. visų kovose dalyvavusių karių; viename būryje vidutiniškai taip pat būdavo apie 12 karių). Operacijose dalyvavo 2773 kariai, arba 27 proc. visų kovose dalyvavusių karių.

Santykis tarp kovose dalyvavusių ir kitais reikalais užsiėmusių karių įvairavo. Rugsėjo 24 d. būriai (buvę pulkai) veikė taip:

Seržantų in-la	4-asis	5-asis	6-asis	7-asis	8-asis	Iš viso
Operacijos						
0/230	1/130	.	.	.	.	1/360
ČVG						
.	4/71	6/72	4/42	8/108	6/76	28/369
Kito tipo būriai						
.	5/54	7/76	9/65	4/53	11/139	37/387

Įvairaus tipo koviniuose būriuose tą dieną dalyvavo 1116 karių.

Be to, būriai dirbo dar šiuos darbus:

Seržantų m-la	4-asis	5-asis	6-asis	7-asis	8-asis	Iš viso
Įgulų ir kitų objektų sargyba						
-	150	131	302	128	147	857
Pratybos						
-	113	486	354	358	462	1779
Ūkio diena ir poilsis						
-	-	-	-	-	93	93
Iš viso karių	269	617	656	486	702	2730

Taigi rugsėjo 24 d. tik 29 proc. karių tiesiogiai dalyvavo kovose ir paieškose, 71 proc. buvo užsiėmę kitais darbais. Tačiau tas santykis ne visada buvo vienodas. Antai rugpjūčio 3 d. penki būriai veikė taip³⁵: dalyvavo operacijose - 970, ČVG - 266, kito tipo būriuose - 414; iš viso - 1650 karių. Stovėjo sargyboje - 849 kariai, dalyvavo pratybose - 1113, dirbo ūkyje, poilsio - 206; iš viso - 2168 kariai.

Išėitų, kad tą dieną kovose dalyvavo 43 proc. visų karių. Kitą dieną kovose dalyvavo beveik 46 proc. karių³⁶.

Operatyvinėse suvestinėse minimi paslaptingi kariškių darbai, įvardijami kaip „priedangos grupė, vykdanți spec. užduotis“, arba „spec. užduo-

tys“. Kaip minėta, priedangos grupės būdavo dvejopos. Vienos lydėdavo sovietinius partinius vadovus, išdrįstančius pasirodyti kaimo vietovėse, bet mirtinai bijančius partizanų puolimų. Šiaip jau lydėti turėdavo stribai, bet jais nelabai pasitikėta, todėl tą darbą taip pat turėjo dirbti kariškiai. Kitos priedangos grupės būdavo sudaromos grynai operatyviniais tikslais. Operatyvininkai, norėdami be įtarimų susitikti su savo informatoriais, kartu pasiimdavo grupę karių. Šie reikiamoje vietoje kratydavo sodybas, o atėjęs į informatoriaus gyvenamą sodybą, operatyvininkas be jokių įtarimų gaudavo iš jo informaciją. Taip elgtasi todėl, kad susitikinėti su informatoriumi MGB būstinėje buvo rizikinga, o slaptų susitikimo vietų arba butų, kurie žmonėms neatrodytų įtartini, tada dar mažai turėta. Tikėtina, kad „priedangos grupė, vykdanči spec. užduotis“, buvo kariuomenė, kuri po agentų smogikų įvykdytų operacijų, t. y. išžudžius partizanus, o kartais ir jų rėmėjus, dengdama smogikus imituodavo susišaudymą su partizanais, kurio metu neva jie tuos partizanus nukaudavo. „Spec. užduotis“ irgi galėjo būti panašaus pobūdžio operacija, tik stebina tai, kad tam pasitelkta tiek daug karių. Rugsėjo 21 d. penkių būrių kariai dirbo tokius darbus³⁷: ČVG - 131 karys, priedangos grupė, vykdanči spec. užduotį - 2139 kariai, kito tipo būriai - 442 kariai; iš viso - 2712 karių.

Be to, 1034 kariai dalyvavo pratybose, įvairius objektus ir įgulas saugojo 750 karių, iš viso - 1784 kariai.

Priedangos grupė veikė ir kitą dieną.

Operatyvinėje suvestinėje minima „spec. užduotis“ buvo vykdoma spalio 2 d. Tą dieną kovinėje veikloje dalyvavo: ČVG - 191 karys, operacijoje - 205 kariai, kitų tipų būriuose - 89 kariai, spec. užduotį vykdė 4442 kariai. Iš viso tą dieną veikė 4927 kariai.

Operatyvinėse suvestinėse gen. mjr. P. Kapralovui buvo rašoma: „Būrių kariai vykdė spec. užduotį pagal Jūsų patvirtintą planą“, „Būrių padaliniai, įvykdę spec. užduotį, nukeliavo į savo išsidėstymo punktus“. Tolesni tyrimai, be abejo, padės išsiaiškinti, ką konkrečiai darė tie tūkstančiai karių.

Kaip rodo dokumentai, daugelis čekistų karininkų ir seržantų, nemaža dalis ir eilinių, buvo atkaklūs priešai. Yra žinoma atvejų, kai kariai žiemą, norėdami pavyti partizanus, nusiaudavo batus ir vydavosi juos basi daug kilometrų. Panašų atvejį mini 298-ojo pulko štabo viršininkas mjr. Petruninas aprašydamas, kaip to pulko 1-osios kuopos ČVG 1951 m. sausio 20 d. Ukmergės rajone nukovė tris Vygando grupės partizanus (žr. 51 dok.). Iš šio dokumento matyti, kaip atkakliai sovietų kariai per-

sekiojo partizanus. Iš jo aiškėja ir kitas dalykas - mūsų žmonių parama partizanams. O juk ėjo šešti partizaninio karo metai, dešimtys tūkstančių partizanus palaikančių žmonių jau buvo įkalinta ir ištremta, be to, daugėjant agentų, partizanus remti buvo vis rizikingiau.

Deja, daugėjo ir išdavysčių. Viena iš jų aprašyta 2-N valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo plk. Osipčiko rugpjūčio 31 d. parengtoje pažymoje (žr. 54 dok.). Joje rašoma, kad prie agento Sinkevičiaus namų sekretas išbuvo net 16 dienų. Agentas partizanus turėjo užmigdyti į gėrimą ar maistą įbėręs preparato „22“, tačiau kadangi partizanų atėjo daugiau negu tikėtasi, net 11, o karių radijo siųstuvas, kuriuo turėjo būti iškviesta pagalba, sugedo, tai 10 karių sekretas nedrįso pulti, todėl trims partizanams pavyko išsigelbėti. Aštuoni Dzūkijos vyrai dėl išdavystės padėjo galvas.

1951 m. pavasarį ir vasarą kariuomenės pajėgos buvo naudojamos ne vien. Skirmantui ir Vanagai sunaikinti, nors jų ieškota nepaprastai intensyviai. Čekistai dirbo ir kitus darbus. Vienas iš svarbesnių - saugoti rinkimų apylinkes rengiantis sovietiniams rinkimams vasario mėnesį ir jų metu. Buvo saugomos visos rinkimų apylinkės, išskyrus penkiuose didžiuosiuose miestuose. Nors partizanai jau nepajėgė veiksmingiau trukdyti rinkimams - jie tik platino atsišaukimus,- rinkimų apylinkes saugojo 13 064 ginkluoti žmonės, iš jų 2-oji ir 4-oji divizijos tam reikalui skyrė 4134 karius. Apylinkių būstines saugojo 2286 šių divizijų kariai, 738 kariai sudarė rezervą (jis buvo laikomas metimui į „karštas vietas“), 324 kariai - priedangos grupės (saugojo važinėjančius sovietinius pareigūnus) ir 786 kariai veikė ČVG (stengtasi nesilpninti partizanų paieškos; partizanus varžė ne vien jėgų stygius, bet ir tai, kad visi sovietiniai rinkimai vykdavo žiemą, kai likdavo labai ryškūs pėdsakai). Be 2-osios ir 4-osios divizijų karių, rinkimų apylinkes dar saugojo šios jėgos: pasieniečių - 166 kariai, Kauno milicijos mokyklos - 350 kursantų, 14-osios geležinkelių apsaugos divizijos - 11 karių, Vilniaus MVD mokyklos - 247 kursantai, ministerijos grupė - 15 žmonių, milicijos-903 milicininkai, sribų - 5224, ginkluotų aktyvistų - 2017³⁸.

Nors daugelis karių pavasarį ir vasarą buvo sutelkti Suvalkijoje ir Dzūkijoje konkrečiam tikslui - kelių partizanų vadų paieškai, likusi kariuomenė taip pat nenutraukė savo veiklos. Iš čekistinės kariuomenės veiksmų paminėtini šie. 1951 m. vasario 27 d. jungtinis 300 karių būrys, vadovaujamas operatyvininkų viršininko plk. Sokolovo, Prienų rajono Kampiškių miške ieškojo Anupro būrio³⁹. Kovo 2 d. 22 val. 25 km į šiaurės vakarus

nuo Švenčionėlių Indubakių kaime RPG nušovė tris partizanus, vienas sugebėjo pasitraukti. Žuvo ir vienas eilinis karys - N. Temnovas. Operacijos tyrimo išvadoje rašoma, kad blokuojant padaryta klaidų, nes blokavimui palikti tik keturi kariai, o paieškų grupę sudarė šeši. tarp jų karininkas ir šunininkas, kurio šuo per susišaudymą buvo nušautas. 10 karių būrys buvo per mažas, kad pultų 4 partizanus. Žuvęs Temnovas su baltu maskuotės apsiaustu gerai išsiskyrė juodos sienos fone. Be to, jis, išgirdęs šaudymą, turėjo griūti ant žemės, o ne stovėti⁴⁰.

Mažiausias neatsargumas, nesugebėjimas maskuoti savęs ir savo veiklos pėdsakų partizanams reiškė mirtį. Vasario 22 d. 14 km į pietvakarius nuo Veisiejų, ieškodami Vytenio grupės, kariai sniege rado žmogaus išmatų. Toliau ieškant už 50 m rasta kvėpavimo anga. Keturi partizanai atsiskakė pasiduoti ir buvo užmėtyti granatomis⁴¹.

Partizanai, kariaudami tą begalinį karą, kuriame jų gyvybė visą laiką kabėjo ant plauko, įgijo nemažai kovos įgūdžių. Vienaip elgtasi perskokant proslyną, kitaip - išeinant į pamiškę ir t.t. Bet ir okupantai daug ko išmoko, ypač vietovių blokavimo meno. Antai liepos 1 d., gavus informatoriaus Sakalo pranešimą, anksti ryte kariuomenė blokavo Dotnuvos rajono Sosų (?) miško 6-ąjį kvartalą. Tame kvartale daug kartų susišaudė su partizanais, du jų nukovė (vieną - paieškų grupę, kitą - blokavimo grandinę). Vienas partizanas prasiveržė į gretimą kvartalą ir šis tuoj pat buvo užblokuotas. Kariuomenė pasikvietė į pagalbą pastiprinimą ir šukavimo grandinę nušovė dar du partizanus. Du partizanai, savo ugnimi prispaudę karius prie žemės, nors ir sužeisti, prasiveržė gyvi. Vienas iš prasiveržusiųjų buvo būrio vadas B. Karbočius-Bitė⁴².

Vasarą didžiulės operacijos buvo rengiamos ir prieš kitus partizanų būrius. Birželio 5 d. 34-ojo pulko 850 karių bei 100 Alytaus ir Daugų sričių nuo 7 val. ryto vykdė operaciją Skeicėnų (?) miške, 15 km į šiaurės rytus nuo Alytaus. Ieškota Geležinio Vilko grupės¹³. To pat pulko 225 kariai, talkinami 30 pasieniečių ir 100 sričių, birželio 11 d. Simno apylinkėse ieškojo Mindaugo grupės. Operacija baigėsi be rezultatų⁴⁴. Birželio 14 d. 353-iojo pulko 565 kariai, talkinami 50 sričių, vadovaujami pulko vado Baranovo, 38 km į pietus nuo Šiaulių ieškojo Prisikėlimo apygardos štabo. Nerado⁴⁵. Liepos 6 d. 261-ojo pulko 320 karių bei 200 sričių Kavarsko rajone ieškojo partizano Titnago, o kitą dieną tos pat pajėgos, sustiprintos 45 kariais ir 50 sričių, vadovaujamos pulko vado Zakurdajevo ir MGB Ukmergės rajono skyriaus viršininko mjr. Topylino, ieškojo Vygando grupės⁴⁶.

2-osios ir 4-osios divizijų veikla nedaug kuo skyrėsi, juo labiau kad ją koregavo MGB vadovybė. 2-oji divizija, gyvavusi vos 1,5 metų, negalėjo įgyti savito stiliaus. Tačiau lygindami 2-osios divizijos paskutiniųjų gyvavimo dienų darbus (tarkime, per aštuonias balandžio dienas) su to pat laikotarpio 4-osios divizijos darbais, matome skirtumų. Štai ką balandžio 1-6 ir 8-9 d. nuveikė 2-oji divizija (pirmas skaičius rodo, kiek tą dieną pulkas išsiuntė karių, antras - iki brūkšnio - kiek išsiūsta ČVG, už brūkšnio - kiek jose buvo karių)⁴⁷:

	1 d.	2 d.	3 d.	4 d.	5 d.	6 d.	8 d.	9 d.
25-asis pulkas								
	167 7/97	144 7/97	134 8/112	180 8/111	183 2/120	197 8/109	145 8/98	123 7/90
32-asis pulkas								
	112 3/33	116 2/23	101 2/20	132 1/14	230 3/34	197 3/47	109 2/26	102 3/27
137-asis pulkas								
	173 5/48	113 4/50	109 4/42	85 4/39	69 4/38	234 3/34	93 6/55	86 6/58
273-iasis pulkas								
	109 6/94	118 3/49	96 6/71	76 6/71	172 7/97	132 7/97	125 6/60	188 4/45

O štai ką tuo pačiu metu veikė 4-osios divizijos kariai⁴⁸ (pirmas skaičius rodo, kiek išsiūsta ČVG, už brūkšnio - kiek jose buvo karių; antra skaičių eilė ties ta pačia diena rodo, kiek išsiūsta kitokio tipo būrių, už brūkšnio - kiek tuose būriuose buvo karių):

	2 d.	3 d.	4 d.	5 d.	6 d.	7 d.	8 d.	9 d.
Jungtinis būrys								
	149	185	263	236	255	167	221	172
Pulkai								
34-asis								
	4/33 3/32	4/58 12/69	3/49 9/77	5/66 15/133	3/42 13/105	1/10 9/83	1/20 15/100	4/57 3/24
261-asis								
	- 2/43	- 3/63	- 2/9	- 2/9	- 3/16	- 3/16	- 2/9	- 2/33
298-asis								
	- 2/30	- 3/50	- 6/20	- 5/45	- 3/25	1/15 1/5	1/15 1/5	- 2/45
353-iasis								
	2/9 -	2/22 3/20	3/49 7/21	1/20 6/18	1/20 4/24	1/8 6/33	1/8 5/25	- 4/42

Susumavę gauname tokius 2-osios divizijos duomenis: per aštuonias dienas kovose ir paieškose dalyvavo 4312 karių, arba vidutiniškai po 539 karius kasdien; surengta 154 ČVG išpuoliai, kuriuose dalyvavo 1994 kariai, vieną ČVG sudarė vidutiniškai 13 karių; ČVG grupėse dalyvavo 40 proc. visų karių. Per aštuonias dienas kariai nušovė 9 partizanus, gyvus paėmė 7.

4-osios divizijos duomenys tokie: per aštuonias dienas kovose ir paieškose dalyvavo 3519 karių, arba po 440 karių kasdien; surengta 35 ČVG išpuoliai, kuriuose dalyvavo 462 kariai, vieną ČVG sudarė vidutiniškai 13 karių; ČVG grupėse dalyvavo 13 proc. visų karių. Per tas dienas nukauta 2 partizanai, gyvi paimti 5.

Taigi 4-osios ŠD to laikotarpio veiklos rezultatai - nukauti ir suimti partizanai - daugiau nei du kartus blogesni už 2-osios ŠD rezultatus. To negalima paaiškinti tuo, kad 4-oji divizija kasdien išsiųsdavo beveik 100 karių mažiau. Esmė ta, kad šios divizijos veiklos teritorijoje laikėsi iš užsienio grįžęs J. Lukša-Skirmantas, kurio paėmimą čekistai, be abejo, prilygino šimto ar net daugiau partizanų galvoms. Daugiausia pastangų skirta jam surasti ir dėl jo buvo sudarytas jungtinis būrys, kuriame aštuonias dienas dirbo 1648 kariai, arba po 206 karius kasdien. Jungtinio būrio kariai sudarė 46 proc. visų tuo metu šios divizijos kovose dalyvavusių karių.

Pabrėžtina, kad iki 1951 m. rugsėjo 4 d., iki J. Lukšos žuvimo, 4-oji divizija, ypač Pietų Lietuvoje veikę 34-asis ir 298-asis pulkai, beveik visą savo veiklą buvo nukreipę būtent jo, o iš dalies ir A. Ramanausko sunaikinimui. Nuo vasario 16 d., kai buvo sudarytas pirmas jungtinis būrys, 4-oji divizija vykdė didžiules operacijas. Visi kiti kovos metodai buvo užmiršti. Čekistų įkarštį dar labiau pakurstė tai, kad balandžio 19 d. į Kazlų Rūdos miškus buvo nuleistas kitas desantas - J. Būtėnas ir J. Kukauskas.

Taigi per tą gaudynių įkarštį dviejų divizijų veiklos rezultatai, skyrėsi. Tačiau palyginę ramesnio laikotarpio 4-osios divizijos ir 2-osios divizijos veiklos duomenis pamatysime, kad jie yra panašūs. Antai sausio 15-24 d. įvairiuose koviniuose išpuoliuose dalyvavo 6857 4-osios divizijos kariai, arba po 686 karius kasdien. Iš jų 3827, arba 56 proc., dalyvavo ČVG. Vieną ČVG sudarė 15 karių. Kito tipo koviniuose būriuose dalyvavo 29 proc., operacijose - 15 proc. karių. Per 10 dienų 4-osios divizijos kariai nušovė 10 partizanų, vieną paėmė gyvą.

Čekistai ir jų vadai ne tik siaubė mūsų miškus ir kaimus. Retsykliais jie sukurdavo ir vieną kitą analitinį raštą. Pavyzdžiui, 4-osios divizijos vadas plk. Babincevas liepos 23 d. išleido įsakymą Nr. 00501 „Dėl operatyvinės-tarnybinės veiklos uždavinių 1951 m. vasaros laikotarpiu“⁴⁹. 11 punktų įsakyme daugiausia kalbama apie ČVG darbą, nurodoma, kokius partizanų vadus turi sunaikinti tas ar kitas pulkas (daugiausia - 34-asis ŠP, turėjęs sunaikinti ar pagauti Skirmantą, Vanagą, Liūtą, Diemedį, Varpą). Palyginami kai kurių dalinių ir padalinių kovinės veiklos rezultatai. Teigiama, kad

353-iojo pulko (tuo metu jis veikė Panevėžio, Šiaulių, Biržų ir kaimyniniuose rajonuose) bendri rezultatai yra lygūs 34-ojo pulko 4-osios ir 7-osios kuopų rezultatams (4-oji kuopa buvo dislokuota Veisiejuose, 7-oji- Dauguose).

Plk. Babincevas divizijos dalių vadams išsiuntinėjo raštą, kuriame remdamasis konkrečiais pavyzdžiais aiškino, kad kariai, norėdami partizanus paimti gyvus, elgiasi netinkamai⁵⁰. Pasak jo, netinkamai elgiamasi, kai 1) duodami neaiškūs, nevykę nurodymai, nėra ryšio tarp karių. 1950 m. rugsėjo 17 d. 34-ojo ŠP 1-osios kuopos kariai, vadovaujami ltn. Godžijevu, turėjo paimti gyvą partizaną. 22 val. 30 min. jie apsupo vienkiemi, paskyrė 4 karių paėmimo (*zachvata*) grupę. Kadangi tarp karių nebuvo ryšio, jie neryžtingai elgėsi, todėl partizanas pro apsuptį prasiveržė; 2) nenumatomi visi apsupties ir partizanų atsitraukimo keliai; 3) paėmimo grupė pradeda veikti per anksti, dar neapsupus visos vietovės. 1950 m. lapkričio 18 d. 353-iojo ŠP 2-osios kuopos ČVG paleido tris partizanus, kurie išsoko pro langą kitoje namo pusėje; 4) tarnybinių būrių vyresnieji prastai vadovauja, dažnai elgiasi taip, tarsi jie būtų eiliniai kariai. 1950 m. lapkričio 18 d. 353-iojo pulko 6-osios kuopos RPG vadovavęs ltn. Borisovas pats puolė vyti pro apsupties žiedą prasiveržusį partizaną, tuo tarpu kitas partizanas, buvęs kluone, taip pat pabėgo.

Anot pulkininko, partizanai naktį sėkmingai pasitraukia dėl šių priežasčių: 1) neteisingai blokuojami vienkiemiai, kariai išsidėsto per daug arti ar per daug toli; 2) nemokama tyliai prieiti prie vienkiemų; 3) dažnai per anksti sušunkama „Stok!“ Pagal instrukciją kariai, pamatę įtartina žmogų, jam turi sušukti „Stok!“, vėliau „Rankas aukštyn!“, jei žmogus nesustoja, pirma reikia iššauti į orą, o tik po to - į žmogų (sovietų kariai dažnai elgdavosi priešingai - pirma iššauna į žmogų, o po to į orą, kad galėtų įrodyti, jog viską padarė taip, kaip reikalauja instrukcijos).

Plk. Babincevo nuomone, dažnai nerūpestingai ir neorganizuotai elgiasi vadai. 1950 m. rugpjūčio 3 d. 353-iojo pulko 2-osios kuopos RPG kariai, vadovaujami seržanto Poleckojaus, sustojo pailsėti mokykloje, prieš tai nepažiūrėję aplinkos. Eilinis Achmedovas be ginklo išėjo į kiemą ir ten sutikęs mokytoją su ja užsikalbėjo. Tuo metu iš užnugario priėjęs partizanas automato buože jį partrenkė ir pasitraukė.

Kai 1951 m. sausio 2 d. ieškant Saidoko 249-ajame Kazlų Rūdos miško kvartale buvo rasti pėdsakai, operatyvinės grupės viršininkui buvo nurodyta: 1) tose vietose naktį stebėti ir klausytis; 2) komandiniame punkte turėti ne mažiau kaip du šunis; 3) nuolat palaikyti radijo ryšį su vieto-

vėje veikiančia ČVG; 4) prireikus kviestis į pagalbą 298-ojo bei 353-iojo pulkų ir jų batalionų rezervus⁵¹.

Technikos pažanga (radijo ryšys, skubus rezervų permetimas mašinomis, pagaliau pėdsekių šunų gausumas) partizanų gyvenimą gerokai ap sunkino, nes jų pačių ginklai liko tie patys ar net sumenko („supuvo“ šoviniai ir granatos, aprūdijo kiti ginklai), jie vaikščiojo daugiausia pėsti.

Kaip minėta, prieš partizanus visuomet būdavo metamos didžiulės jėgos, keleriopai pranokstančios partizanų jėgas. Taip elgtasi įvertinant partizanų ryžtą gyviems nepasiduoti ir norint juos sunaikinti, neleisti nė vienam iš jų pasitraukti. Net kai kunigas agentas Tupėnas ir jo zakristijonas agentas Žiedas spalio 12 d. Vabalninko rajono Janušiškių miške užnuodyta degtine ir saldainiais pavaišino 7 partizanus (5 užmigo, 2 veržėsi pro apsuptį ir buvo nušauti), tai operacijai vykdyti buvo sutraukta 150 karių. Jie iš mašinų išlipo likus 15-20 min. kelio iki reikiamos vietos ir toliau ėjo pėsčiomis (kad mašinų burzgimas neišduotų kareivių pasirodymo). Beje, susitikęs su partizanais, agentas Tupėnas negėrė, sakėsi esąs abstinentas, o tuos partizanus, kurie negėrė, vaišino užnuodytais saldainiais. Agentas Žiedas gėrė, nes prieš tai buvo išgėręs priešnuodžio SP-56⁵². Taip buvo sunaikintas R. Petronio-Siaubo būrys, susirinkęs atlikti išpažinties.

Vienas iš reikšmingų 4-osios divizijos štabo darbų - nors ir pavėluotai (kiek galima suprasti, tai buvo daroma nuo 1950 m.) visoms Lietuvoje veikusioms okupantų karinėms jėgoms išsiuntinėti vienodi atpažinimo ženklai. Buvo sudaromos vadinamosios atpažinimo ženklų lentelės, kurios į dalinius buvo siunčiamos visam mėnesiui, o į padalinius - kas 10 dienų (atpažinimo ženklų grupė galiojo dešimt dienų). Pagal atpažinimo ženklus užklausus: „Kas jūs?“ turėjo būti atsakoma: „Mes savi“. Naktį atpažinimo ženklai buvo įvairaus kiekio ir spalvų raketos, dieną, esant didesniam nuotoliui - ginklų ir rankų padėtis, iš arti - slaptažodis-skaičius (užklausiama, tarkime, sakant „aštuoni“, jei savas, atsakoma „dešimt“ ir t.t.). Šie visoje Lietuvos teritorijoje vienodi atpažinimo ženklai buvo labai įslaptinti, laikomi tokio pat slaptumo kaip ir šifras. Jei atpažinimo ženklai būtų buvę pamesti ar iššifruoti, jie turėjo būti nedelsiant keičiami.

Atpažinimo ženklai išsiųsti ne tik Lietuvos teritorijoje dislokuotiems daliniams (liepos 18 d. ženklai išsiųsti 4-ajai divizijai, 32-ajam pulkui, 14-ajai geležinkelių apsaugos divizijai, Lietuvos pasienio apygardai, 132-ajam konvojinės kariuomenės pulkui), bet ir 5-ajai ŠD, kurios štabas buvo Rygoje, ir 7-ajai ŠD, kurios štabas buvo Minske⁵³.

Įvedant vienodus visoje Lietuvos teritorijoje atpažinimo ženklus buvo stengiamasi išvengti, ypač naktį, galimų susišaudymų tarp saviškių. Tačiau tai ginkluotai grupuotei, su kuria per apsirikimą kariškiai dažniausiai susišaudydavo, būtent strībams, šie ženklai nebuvo įteikti. Matyt, bijota informacijos nutekėjimo. Tai, kad ženklai buvo nusiųsti kaimyninėse šalyse dislokuotoms divizijoms, rodo, jog ir tuo metu retsykais buvo sąveikaujama, o kartais, kaip kad metų pabaigoje Šiaurės Lietuvoje ir Žemaitijoje, kur veikė 2-asis ir 3-iasis būriai, tiesiog būdavo įvedami tų divizijų padaliniai.

Persekiodami partizanus, Lietuvoje dislokuoti kariuomenės padaliniai kartais peržengdavo Lietuvos sieną. Taip lapkričio 2 d. 6-ojo būrio 6-osios komandos pasala nušovė du partizanus (dar du pabėgo) Pastovų rajone Gudijoje⁵⁴. Šiaurės Lietuvoje veikę Lietuvos partizanai dažnai glausdavosi Latvijoje, nes ten čekistai ne taip siautėjo; be to, rasdavo prieglobstį ir Gudijoje, ypač lietuvių gyvenamuose kaimuose.

Maskvos viršininkams buvo įrodinėjama, jog norint, kad būtų dirbama dar efektyviau, 4-ajai divizijai reikia naujų GAZ-63 ir GAZ-67 mašinų bei įvairių sprogstamųjų medžiagų partizanų bunkeriams sprogdinti⁵⁵.

Dėl nuolatinių sovietų ekonomikos negalavimų net ir čekistai nebūdavo visiškai aprūpinami įvairia technika bei degalais. Kismet jie kaukydavo iš Maskvos benzino, padangų, naujų mašinų. Mūsų partizanams ir žmonėms nebuvo jokio skirtumo, kokia mašina - amerikietišku studebkeriu, rusiška polutorka ar naujos GAZ markės automobiliu atvykdavo baudėjai. Jų būdavo tiek daug, kad viena pakeliui sugedusi mašina padėties nepagerindavo.

Šiaip jau, matyt, nuo 1951 m. rugpjūčio mėn. buvo numatyta, kad divizionas (buvęs batalionas) turės po 15 mašinų⁵⁶. Kadangi divizione buvo apie 250-300 karių, tai išeitų, kad jei visos mašinos būtų važiavusios, jos būtų galėjusios iš karto pervežti visus diviziono karius. Taigi būrys į bet kurią vietą galėjo iš karto nesunkiai permesti 600-800 karių.

Kaip minėta, čekistų ginklai neretai užsikirsdavo ir neiššaudavo. Kai tokių užsikirtimų būdavo daug, čekistai tuos atvejus užfiksuodavo dokumentuose. Antai jie rašė, jog lapkričio 30 d. Tytuvėnų rajone gyvenantis agentas Dapkus pranešė, kad jo sodyboje yra keturi Ryto būrio partizanai, kurie rengiasi vežimu važiuoti į Lyduvėnų pusę. Pakelėje buvo įrengta MGB vidaus apsaugos ltn. Maksimenkos vadovaujama pasala. Kariai pastebėjo vežimą, kai jis nuo jų buvo tik per 6 m, ir tada iššovė raketą, tu-

rėjusią apšviesti vietovę, bet raketa neužsidegė. Iš turėtų šešių automatų du „užspringo“. Trys partizanai sėkmingai pasitraukė⁵⁷. Iš tiesų atrodo, jog ne partizanų, o sovietų karių ginklai puvo drėgnose žeminėse.

Nebuvo užmirštama ir apdovanoti, nors, matyt, ne taip gausiai, kaip tikėjosi čekistai kariai. Kai LSSR valstybės saugumo ministrui buvo pateiktas 15 karininkų (pradedant operacijai vadovavusiu gen. I. Pankinu, divizijos 1-ojo skyriaus viršininku pplk. S. Feinšteinu bei kt.) ir 15 kareivių sąrašas su prašymu apdovanoti už dalyvavimą Kazlų Rūdos operacijoje balandžio 19 d.-gegužės 29 d. (tos operacijos metu buvo sunaikintas Tauro apygardos štabas ir nukautas šios apygardos vadas V. Vitkauskas-Saidokas), ant sąrašo atsirado rezoliucija: „Ministro įsakymu 51 07 27 d. visiems eiliniams pareikšti padėką ir išduoti po 150 rb kiekvienam“⁵⁸. Kaip apdovanoti ir ar išvis apdovanoti karininkai - neaišku.

LSSR čekistų vadai kaip ir ankstesniais metais nebuvo patenkinti karių veikla. Pasak jų, kariuomenė mažai karių naudoja tiesioginėje kovoje, daug partizanų su jais susidūrus paleidžia, dalį operacijų sužlugdo ir t.t. Gen. mjr. P. Kapralovas gruodžio 31 d. rašte SSRS MGB ministrui S. Ignatovui, jo pavaduotojui L. Canavai ir kt. Maskvos čekistų vadams rašė, kad „SSRS MGB vidaus apsaugos būriai susilpnino savo veiklą“. Pasak jo, lapkričio-gruodžio mėn. tiesioginėje kovoje dalyvavo tik 30-40 proc. karių, o kai kada tik 20 proc. Gruodžio 7 d. iš 3727 karių kovose dalyvavo 898, 9 d. - 962, 11 d. - 789 kariai. Ypač silpnai dirba 8-asis būrys. Iš jo 758 karių tiesioginėse kovose 1 d. dalyvavo 145 kariai, 4 d. - 168, 6 d. - 142 ir t.t. Konstatuojama, kad spalio mėn. septynis kartus susidūrus su partizanais, 11 jų sugebėjo išsprūsti, o lapkričio mėn. buvo sužlugdytos keturios operacijos, kurių metu nuo karių išsisuko 14 partizanų⁵⁹.

2-N valdybos viršininkas pplk. T. Župikovas savo pažymą pavadino „Dėl vidaus apsaugos būrių nepatenkinamo darbo“. Anot jo, iki šiol nėra tvarkos operatyvinėje - tarnybinėje veikloje. 1952 m. sausio-balandžio mėn. dėl karių kaltės sužlugdyta 12 čekistinių karinių operacijų, susidūrus nenukauti 22 partizanai, nukauta ir sužeista 13 karininkų, seržantų ir eilinių. Balandžio - rugpjūčio mėn. sužlugdyta 21 operacija, susidūrus nenukauti 48 partizanai, nuostoliai - 20 nukautų ir sužeistų karių. Daug karių žūva patekę po savųjų ugnimi. Tauragės rajone vykusios didelės operacijos metu (joje dalyvavo 1115 žmonių - kariškių, milicininkų, strībų), kai mišką blokavo stribai ir milicininkai, o jį šukavo 4-ojo, 5-ojo ir 7-ojo būrių kariai, keturi partizanai prasiveržė pro apsuptį, o kariai nušovė mili-

cijos j. ltn. Medelį. Liepos 25 d. Šilutės rajone nedideliuose krūmuose partizanai nukovė tris kareivius (T. Župikovo teigimu, „dėl nemokėjimo kariauti“). Po susišaudymo atvykęs papulkininkis įsakė nedidelį krūmų plotą apšaudyti tankia kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi. Taip apšaudant partizanai žuvo. Liepos 6 d. Kretingos rajone iš keturių užklyptų partizanų du prasi-veržė į blokuojamą rajoną, vieną karį nukovė, keturis sužeidė⁶⁰. Matyt, kovos sumaištyje, kai reikėdavo žaibiškai apsispręsti, partizanams nebūdavo lengva nustatyti, kurios miško dalys yra blokuotos, kurios - ne, tad kariais ir verždavosi ne iš apsupties, o į apsuptį, kur jų laukdavo mirtis. Labai dažnai kariai, eidami pro tankiais krūmais apaugusias vietas, jas apšaudydavo. Tuo metu į priekį išsiveržę kariai galėdavo patekti po savųjų ugnimi.

Čekistai operatyvininkai kariškių veiklą neigiamai vertino tradiciškai. Taip elgtasi ne todėl, kad norėta objektyviai parodyti kariškių veiklos trūkumus (kurių, be abejo, buvo nemažai), bet, svarbiausia, siekiant išvengti kaltinimo, kad per tiek metų nesugebėjo sutriuškinti partizanų ginkluotojo pasipriešinimo. Jų samprotavimų logika maždaug tokia: „Mes partizanų (jų žodžiais tariant - banditų) buvimo vietas nustatome, tačiau kariškiai jų nesugeba nušauti“.

Kartkartėmis čekistinės kariuomenės vadai rodydavo tarnybinių uolumą, aukštesniesiems viršininkams rašinėdami pasiūlymus, kaip pagerinti darbą. Antai 8-ojo būrio vadas plk. Voroninas 1951 m. rugpjūčio 22 d. 2-N valdybos viršininkui plk. I. Počkajui nusiuntė raštą, kuriame pateikė nemažai pasiūlymų. Konstatavęs, kad geriausia tarnybinio būrio rūšis yra ČVG ir kad pagal naujus etatus divizionui skiriamų 15 mašinų turės užtekti tiek kariams, tiek kroviniams pervežti, siūlo: 1) senas mašinas kuo greičiau pakeisti naujomis; 2) nerikiuotės kareivius, kurių būryje yra 35, įtraukti į MGB statybos dalinius; 3) vietoj įkuriamo sunkiųjų kulkosvaidžių būrio turėtų būti įkurta automatininkų komanda, kuri turėtų būti būrio vado rezerve; 4) būryje yra 5 karininkai, „kurie dėl savo moralinių savybių nesugeba tokiomis įtemptomis aplinkybėmis vadovauti grupėms“, todėl juos reikėtų išleisti į atsargą; 5) 25 būrio karininkai ir liktiniai seržantai neturi valdiškų butų ir gyvena pas privatininkus. Pageidautina, kad LSSR vadovybė aprūpintų juos butais; 6) operatyvinis maisto davinys patenkina karius, tačiau pageidautina, kad pusryčiai, pietūs ir vakarienė būtų specialiai įpakuojami; 7) tada, kai kariai, staigiai gavus pranešimą, išsiunčiami, o maistas dar verdamas, leisti išimties būdu išduoti jiems sausą davinį; 8) pageidautina karininkams duoti daugiau kelialapių į poilsio namus ir

sanatorijas⁶¹. Sakytume, labai padorus savo valdiniais besirūpinančio pulkininko raštas. Kad šio pulkininko vyrukai galvažudžiai kariavo kruviną karą prieš laisvę mylinčius žmones - nė žodžio. Tik tų 5 karininkų buvimas rodo, kad gal jie buvo ne tokie ir baisūs, o tiesiog nenorėjo žudyti žmonių, kurie verčiau rinkosi mirtį nei nelaisvę ir išdavystę. Arba - tai labiau tikėtina - graužiami sąžinės jie savo širdgėlą skandino degtinėje.

Kitas panašaus pobūdžio raštas, rašytas 32-ojo ŠP vado pplk. Piatakovo ir 273-iojo ŠP vado pplk. Samarino 1951 m. sausio mėn., pavadintas „MGB VK 32-ojo ir 273-iojo ŠP vadovybės pasiūlymai pagerinti kariuomenės, milicijos, liaudies gynėjų veiklą likviduojant banditizmą Klaipėdos sr. teritorijoje“ (žr. 49 dok.). Jame siūloma: 1) perdislokuoti padalinius ir juos sustambinti; 2) visas ČVG aprūpinti radijo stotimis; 3) aprūpinti kariuomenę geromis mašinomis; 4) partizanų blokavimui iš Pabaltijo karinės apygardos gauti MZP mašinų; 5) aprūpinti karius įvairiomis raketomis, taip pat sribus; 6) sribų kariniam parengimui kas mėnesį skirti 2-3 dienas ir tą darbą pavesti kuopų vadams; 7) nuolat tartis kaimyninių rajonų operatyvininkams ir kariuomenės vadams, kovojantiems su keliuose rajonuose veikiančiais partizanų būriais; 8) sribus ir milicininkus skatinti kaip ir kariškius - ne tik pinigais ir dovanomis, bet ir kelialapiais į kurortus.

Beje, kalbant apie kariškių ginkluotę ir žinant, jog jie naudojo lėktuvus, minosvaidžius bei kitokią techniką, reikia pridurti, kad kai kurių liudininkų liudijimu, kai 1949 m. lapkričio mėn. čekistai visą savaitę siaubė Šimonių girią (tų mūšių metu žuvo 28 partizanai, 6 buvo paimti gyvi), be lengvųjų ginklų, jie naudojo patrankėles ir keletą šarvuočių⁶². Neaišku, ar čekistams tada talkino reguliari sovietinė armija, ar tie šarvuočiai priklausė vidaus kariuomenei.

Labai specifinis, įdomus, bene vienintelis archyve išlikęs (nors pažymėtas 2229 numeriu; tai bent žvalgybininkų padirbėta!) yra 4-osios divizijos kontržvalgybos viršininko gvardijos mjr. Venediktovo 1951 m. balandžio 6 d. pranešimas LSSR MGB ministro pavaduotojui plk. A. Leonovui apie operatyvinės-tarnybinės veiklos trūkumus toje divizijoje⁶³. Tai ne tradicinis operatyvininkų rašinys prieš kariškius, o mėginimas, nors ir nelabai susistemintai, nuodugniau atskleisti darbo trūkumus.

Pranešime rašoma, kad informatorius Neurožajka, 34-ojo ŠP karininkas, pranešė, jog ČVG joms skirto darbo neatlieka. 1951 m. sausio-kovo mėn. jos buvo įtrauktos į jungtinį būrį ir jame kovojo, o ne savo darbus dirbo. 34-ojo ŠP 1-osios kuopos ČVG Nr. 25 per minėtus tris mėne-

sius su jai priskirtu partizanų būriu dirbo tik 26 dienas ir tai dažniausiai nepasirengusi, turėdama tikslą tik ką nors suimti. Dar mažiau - tik 23 dienas - dirbo tos pat kuopos ČVG Nr. 26.

Apie jungtinio būrio veiklą tas pats informatorius pranešė, kad ji yra chaotiška, dažnai keičiasi būrio kariniai ir operatyviniai vadovai. Jų nurodymai gana nekonkretūs, pavyzdžiui, kovo 5-7 d. kratant Balbieriškio girią pplk. T. Župikovas nurodinėjo: „Eikite, suradę nužudykite!“ Pasirodo, operacija surengta turint tikslą tik suimti ryšininkus, o jėgos sutrauktos didelės - 34-ojo ir 353-iojo pulkų kariai, operacija truko 3 dienas. Tik atsitiktinai 353-iojo pulko kariai nušovė vieną partizaną, bet sužeidė savo karininką ir seržantą. Kaip tai atsitiko, papasakojo kitas informatorius-Bukietas iš to paties 34-ojo ŠP. Minėto pulko kariai viename iš viensėdžių lovoje užtiko miegantį uniformuotą partizaną, jo automatas gulėjo ant skrynios. Kareiviai išbėgo iš namo ir apie partizaną pranešė vyresnybei. Tuo tarpu partizanas pabudo ir iššokęs iš namo ėmė bėgti. Paskui jį šaudydami nubėgo visi kareiviai ir karininkai. Kaip vėliau sužinota, gretima-me viensėdyje tuo metu buvo dar 8 partizanai.

Južaninas, to pat pulko informatorius, pranešė, kaip, jo nuomone, du kartus blogai organizavus paieškas ir todėl neradus bunkerio, apie kurio buvimo vietą informavo MGB Lazdijų rajono skyrius, iš jo pasitraukė 8 partizanai, sužinoję, kad toje vietoje ieškoma. Tuščias bunkeris rastas tik per trečią paiešką.

Informatorius Nikolajus, dirbęs 298-ajame ŠP, pasakojo, kaip 1-ojo bataliono 3-iosios kuopos karių grupė, vadovaujama kuopos vado lt. M. Bogdanovo, 1951 m. vasario 15-18 d. vykdė operatyvinę užduotį Maišiagalos (*Mišolskaja*) valsčiuje. Užėję į vakarėlį, kariai susimušė su lietuviais. Apie įvykį buvo informuotas bataliono vadas mjr. Kvartiukas. „Pastarasis, matyt, nepatikrino to fakto ir drg. Šilovui [operatyviniam įgaliotiniui, informavusiam apie muštynes. - J.S.] pranešė, kad tokio fakto nebuvo, o buvo tardomas banditų rėmėjas, kuriam buvo taikomas fizinis poveikis" (įdomi čekistų kareivių logika: jei būtų susimušta, tai jau skandalas, o jei tardant kankinamas žmogus - tai tarsi ir įprastas dalykas).

298-ojo ŠP rezidentas Babičius pranešė apie kelis girtuokliavimo atvejus, kai nusigėrę kareiviai arba neišstatydavo sargybos, arba vienoje vietoje palikę ginklus išsiskirstydavo po kaimus. Minimas lt. A. Afanasjevas, kuris girtas Birštone kovo mėn. mušėsi su savo kareiviais, vėliau pistoletu grasino pro šalį einančiais moteriais, o po to pistoletą pametė.

Apie didesnius viršininkus įdomių dalykų pranešė agentas Buria ir informatorius Bukietas. Remdamasis iš agento ir informatoriaus gautomis žiniomis, mjr. V. Venediktovas rašė, kad „būdamas jungtinio būrio viršininku, taip pat negarbingai - neatsargiai elgėsi gen. mjr. I. Pankinas". Jis buvo kaltinamas neatsargumu, nes, būdamas Butrimonyse, savo komandinį punktą įrengė name, kuriame vėliau buvo rasti keli tušti bunkeriai, ir tingėdamas vaikščioti operacijos metu buvo nutiesęs lauko telefoną, o jo pokalbių su padalinių vadais galėjo klausytis ir pašaliniai. Per visą vadovavimo būriui laiką nė karto nebuvo sukviets karininkų į pasitarimą. Kai kovo 3 d. Šakių rajone buvo ieškoma Saidoko, generolas sėdėdavo vienoje iš Šakių užkandinių ir gėrė su plk. S. Vaupšasovu ir pplk. Sokolovu. Pasak 353-iojo pulko rezidento Belovo, dažnai išgėrinėjęs MGB Prienų rajono skyriaus viršininkas Sviridenka su 34-ojo ŠP vado pavaduotoju pplk. M. Rudnickiu. Vykdamas operaciją sausio mėn., visi Prienų operatyvininkai buvo girti, o minėtas papulkininkis net nepaėjo. Prienų rajone veikę kareiviai apie šio rajono operatyvininkus rezidentui Belovui yra sakę: „Jei jie ir toliau taip dirbs, tai banditų niekada nesumuš. Operatyvininkai tarp gyventojų jokio darbo nedirba, o vaikšto [matyt, į operacijas. - J. S.] tik tam, kad užmuštų laiką, o ne banditus. Jokių duomenų apie banditus neturi". Priduriama, kad Prienų operatyvininkai agentus priima savo butuose.

Apie nederamą gen. I. Pankino elgesį rašoma štai kas. 353-iojo ŠP 1-osios kuopos 2-ojo būrio vadas lt. V. Karnovskis užtiko partizanų bunkerį ir ruošėsi partizanus sunaikinti. Apie tai jis pranešė tuo metu Prienuose buvusiam I. Pankinui, kuris įsakė iki jo atvykimo nieko nedaryti. Spaudžiant 10 laipsnių šalčiui, kariai, gulėdami ant žemės, visą naktį blokavo bunkerį. Rytą atvykęs generolas nuo vadovavimo nušalino leitenantą ir pats ėmė vadovauti operacijai. Partizanai buvo nukauti ir apie tai raportuota divizijos štabui, o leitenanto pavardė net nepaminėta.

Pranešimuose minimi keli leitenantai, kurie neigė jungtinio būrio būtinybę sakydami, kad šio būrio kariai gyvena blogomis sąlygomis.

Įdomūs duomenys apie vėliau demobilizuotus 1927 metų gimimo karius (taigi čekistinėje kariuomenėje jie buvo ištarnavę 5-6 metus). Daugelis jų buvo nepatenkinti, kodėl jiems neišduoti nauji batai, nors senųjų nešiojimo terminai jau baigėsi (be abejo, taip elgtasi todėl, jog nenorėta, kad demobilizavęsi kariai išeitų su naujais batais; neaišku, ar toks šykštumas buvo aukštesniosios vadovybės sankcionuotas, ar tai buvo vietinių vir-

šilų išmonė). Todėl ir kalbėjo „seniai“: „Iš mūsų reikalauja operatyvinio darbo, o mums priklausančių batų neišduoda. Na, ir mes taip dirbsime, kaip mumis rūpinasi“. Dar drąsiau kalbėjo 34-ojo ŠP 6-osios kuopos eilinis Frolovas: „Kam man ieškoti banditų? Jie gali mane užmušti, o aš greitai išėsiu į atsargą. Tegul ieško tie, kuriems dar ilgai reikės tarnauti“.

Pranešimo pabaigoje rašoma, kad kartais operatyvininkai be reikalo skubina karius „sutrukdydami normaliai maitintis ir apvilia juos, kai išaiškėja, kad užduotis galėjo būti įvykdyta neskubant“. Kontržvalgybininko teigimu, tokių atvejų būdavo dažnai. Vienas iš jų toks. 1950 m. kovo 21 d. pplk. Bogomolovas iš MGB Alytaus apskrities skyriaus davė skubią užduotį - per 10-15 min. išsiųsti RPG į Žemaitėlių kaimą, kur vienoje sodyboje neva yra bunkeris. Grupė buvo skubiai pakelta ir išvyko. Pakeliui iš operatyvininko sužinota, kad vykstama ne bunkerio ieškoti, o po kaimus pavedžioti vieną iš suimtųjų, kuri pamatę partizanų ryšininkai ir rėmėjai pamanytų, jog šis žmogus išdavinėja (šitaip buvo elgiamasi norint nukreipti įtarimą nuo tikrojo išdaviko, o gal ir norint, kad partizanai tą žmogų, jei jis būtų čekistų paleistas, apkaltinę išdavyste sušaudytų).

Taigi tik akies krašteliu žvilgtelėjus į slepiamą nuo pašalinių akių čekistų karių gyvenimą, atsiskleidžia nemalonūs dalykai, kurie, beje, buvo būdingi ir kitoms sovietinės kariuomenės rūšims: viršininkų karjerizmas ir girtuokliavimas, kareivių ujimas ir niekinimas, stengimasis kaip nors prastumti vargas tarnybos dienas ir t.t. Be abejo, mūsų partizanams daugelis tų dalykų šiek tiek lengvino gyvenimą.

¹ N. Gaškaitė ir kt., *Lietuvos partizanai 1944-1953 metais*, p. 367, 349.

² LYA, f. 1, ap. 3. h. 828, l. 144.

³ Ibid., l. 148.

⁴ Ibid., l. 229.

⁵ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 582.

⁶ LYA, f. 1, ap. 3. b. 831, l. 34.

⁷ Ibid., l. 98.

⁸ Ibid., l. 117.

⁹ Ibid., b. 829. l. 208-209.

¹⁰ Ibid., b. 392. l. 13.

¹¹ Ibid., b. 828. l. 1.

¹² Ibid., l. 117.

¹³ Ibid., l. 31.

¹⁴ Ibid., l. 61.

¹⁵ Ibid., l. 124.

¹⁶ Ibid., l. 64.

¹⁷ Ibid., l. 107.

¹⁸ Ibid., l. 220.

¹⁹ Ibid., l. 228.

²⁰ Ibid., l. 89.

²¹ Ibid., l. 180.

²² Ibid., l. 203.

²³ Ibid., b. 823, l. 22-40.

- ²⁴ Ibid., I. 14.
²⁵ Ibid., I. 67.
²⁶ Ibid., I. 217-292.
²¹ Ibid., I. 257.
²⁸ Ibid., I. 219.
²⁹ Ibid., b. 830, I. 55.
³⁰ Ibid., I. 43.
³¹ Ibid., b. 829, I. 157.
³² Ibid., b. 830, I. 15.
³³ Ibid., b. 831, I. 74.
³⁴ Ibid., b. 830, I. 91-118.
³⁵ Ibid., I. 15.
³⁶ Ibid., I. 16.
³⁷ Ibid., I. 831, I. 57.
³⁸ Ibid., I. 103.
³⁹ Ibid., b. 829, I. 127.
⁴⁰ Ibid., I. 306.
⁴¹ Ibid., I. 238.
⁴² VRMA, f. 16, ap. 199, b. 59, t. 1, I. 142.
⁴³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 830, I. 6.
⁴⁴ Ibid., I. 18.
- ⁴⁵ Ibid., I. 24.
⁴⁶ Ibid., I. 82.
⁴⁷ Ibid., b. 828, I. 132-143.
⁴⁸ Ibid., ap. 3, b. 829, I. 193-205.
⁴⁹ Ibid., b. 830, I. 59-60.
⁵⁰ Ibid., b. 829, I. 96-102.
⁵¹ Ibid., I. 1.
⁵² VRMA, f. 16, ap. 199, b. 59, t. 1, I. 161
164.
⁵³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 807, I. 62.
⁵⁴ Ibid., b. 831, I. 150.
⁵⁵ Ibid., b. 829, I. 104.
⁵⁶ Ibid., b. 831, I. 178.
⁵⁷ Ibid., b. 392, I. 3.
⁵⁸ Ibid., b. 830, I. 140.
⁵⁹ Ibid., b. 392, I. 1.
⁶⁰ Ibid., I. 90, 104.
⁶¹ Ibid., b. 831, I. 177-178.
⁶² *LKA*, Kaimas. 1997. Nr. 21. p. 32.
⁶³ LYA, f. 1, ap. 10, b. 20, I. 242-251.

Vidaus apsaugos I skyrius

(buvusi 4-oji šaulių divizija) 1952-1953 m.

4-oji ŠD 1951 m. rugpjūčio 12 d. buvo performuota į MGB vidaus apsaugos I skyrių. 1951 m. pradžioje diviziją sudarė keturi pulkai, birželio 22 d. prijungus 32-ąjį pulką - penki. I skyrius pavaldus Maskvai buvo iki 1952 m. gegužės 1 d., o nuo to laiko perduotas LSSR MVD ir iki 1954 m. kovo 1 d. vadinosi LSSR MVD vidaus apsaugos I skyrius. Nuo 1954 m. kovo 1 d. iki 29 d. vadinosi SSRS MVD vidaus apsaugos XII skyrius, po kovo 29 d. - SSRS MVD ir konvojinės apsaugos XII skyrius. Taip keletą kartų pervadinta divizija gyvavo iki 1960 m. birželio 15 d. ir tada buvo išformuota.

4-ąją ir 2-ąją ŠD sudariusių aštuonių pulkų likimas toks. Kaip žinome, 25-asis, 137-asis ir 273-iasis pulkai nuo 1951 m. balandžio 9 d. perduoti pasieniečiams. Likę 32-asis, 298-asis, 261-asis, 353-iasis ir 34-asis ŠP 1951 m. rugpjūčio mėn. pervadinti atitinkamai 4-uoju, 5-uoju, 6-uoju, 7-uoju ir 8-uoju būriais ir tapo vidaus apsaugos būriais.

1953 m. birželio mėn. 5-asis (buvęs 298-asis ŠP) ir 8-asis (buvęs 34-asis ŠP) išformuoti, o kitą mėnesį išformuotas ir 7-asis būrys (buvęs 353-iasis ŠP). 4-asis būrys (buvęs 32-asis ŠP) 1953 m. birželio 6 d. performuotas į vidaus apsaugos 4-ąjį motobūrį, kuris 1954 m. kovo mėn. vėl performuotas į vidaus apsaugos 42-ąjį motodivizioną. Bazavosi Šiauliuose. 6-asis būrys (buvęs 261-asis ŠP) gyvavo iki 1955 m. spalio 14 d., bazavosi Vilniuje. Po to būrys reorganizuotas į 47-ąjį atskirąjį vidaus apsaugos motorizuotą divizioną¹.

Trijų vidaus apsaugos būrių išformavimas 1953 m. birželio-liepos mėn. reiškė, kad vidaus kariuomenė įvykdė jai dar 1944 m. sovietinių represinių struktūrų vadų - L. Berijos, S. Kruglovo, B. Kobulovo ir kt. bei vietinių kolaborantų vadų - A. Sniečkaus, M. Gedvilo, J. Paleckio - išskeltą užduotį „sutriuškinti ginkluotą buržuazinių nacionalistinių pogrindį“. Tiesa, tai padaryta ne per „dvi tris“ savaites ir net ne per pusę metų.

Su neginkluotuoju, pasyviuoju pasipriešinimu mūsų šalyje nuo partizanų pralaimėjimo laikų daugiau ar mažiau sėkmingai susidorėjo operatyvininkai ir milicininkai (stribų formuotės 1954 m. liepos mėn. taip pat išformuotos). Bet vidaus kariuomenė Sovietų Sąjungoje niekada nebuvo

visiškai panaikinta. Jausdami artėjančią šalies griūtį, sovietų vadovai 1985-1991 m. tą kariuomenę, skirtą savų žmonių nepasitenkinimui slopinti, vėl labai išplėtė. Tačiau mėsmale, kaip pokario metais, sovietų vadai Lietuvos ir kitų sukilusių kraštų paversti jau nepajėgė, nes ir jiems, ir jų kariuomenei jau trūko to beatodairiško fanatiško žiaurumo, kuriuo pasižymėjo pokario čekistai. Pagaliau pasaulis jau buvo kitoks. Esant modernioms informacijos priemonėms, tiek pasaulio didieji, tiek eiliniai žmonės negalėjo apsimesti, kaip kad pokario metais, jog jie nežino, kas vyksta už „geležinės uždangos“. Sovietinė rusų imperija sugriuvo, ir tai rodo, kad mūsų partizanai buvo teisūs kovodami su ja. Ne jų kaltė, kad tos imperijos jie nesugebėjo sugriauti pokario metais.

Visi anksčiau pateikti duomenys apie 4-osios MGB divizijos pulkų „metamorfozes“ yra parvežti iš Rusijos valstybinio karo archyvo Maskvoje. Mūsų archyvuose vidaus apsaugos būrių dokumentų nepavyko rasti (tikėtina, kad Lietuvoje jų ir nėra). Todėl toliau bus rašoma apie tai, ką pavyko rasti kitus klausimus liečiančiose bylose. Be abejo, tai labai fragmentiški duomenys ir jie paskutiniųjų organizuotų partizanų kovų vaizdo neatskleis. Nebus išsamiai atskleista ir slopintojų veikla.

1952 m. žuvo 457 partizanai, 1953 m. - 196. 1949-1950 m. galime laikyti lūžio metais, kai okupantų struktūros vis labiau įsitvirtino Lietuvoje, o partizanai jų įsitvirtinimui net kaime jau nepajėgė priešintis. 1952 m. okupantai visiškai perėmė iniciatyvą į savo rankas. Netekusi daug žmonių - žuvusių, suimtų, išstremtų - Lietuva jau nepajėgė priešintis. Žmonės išvargino nuolatiniai pavojai. Geso paskutinės vilties kibirkštėlės, kad Vakarai norėtų įsikišti į okupuotų Baltijos šalių reikalus. Labai greitai pradėjo daugėti tiek atvirų, tiek slaptų okupantų rėmėjų. Kolaboravimas jau nebebuvo reta išimtis. 1945 m. pradžioje komunistų buvo 3,5 tūkst., o 1950 m. pradžioje - jau 27,7 tūkst., komjaunuolių per tą patį laikotarpį padaugėjo nuo 3,8 tūkst. iki beveik 53 tūkst.² Reikia turėti omenyje, kad tų laikų komunistai ir komjaunuoliai buvo ne tokie, kokius pažinome paskutiniaisiais Sovietų valstybės gyvavimo metais. Tada visi komunistai ir dauguma komjaunuolių nešiojosi ginklus ir buvo tolygūs sribams.

Dauguma partizanų ir tuo nepaprastai kritišku metu elgėsi garbingai, o tai reiškė viena - garbingą mirtį. Tačiau, deja, buvo ir tokių, kurie gelbedami savo gyvybę pradėjo lipti per buvusių kovos brolių lavonus. Tapę MGB agentais smogikais, jie arba iššaudydavo, arba dažniausiai mėginda-

vo paimti gyvus partizanus, kurių vienas kitas, neatlaikę čekistų spaudimo, irgi tapdavo išdavikais. Ypač pragaištingą išdavysčių grandinę sukūrė buvęs Vytauto apygardos vadas B. Kalytis-Siaubas, suimtas 1951 m. pabaigoje. Jį suėmus liovėsi gyvavusi Vytauto apygarda. Jau 1950 m. buvo nustojusios veikti Algimanto ir Didžiosios Kovos apygardos. Dar didesni sukrėtimai laukė 1952 m. Buvo panaikinta Prisikėlimo apygarda. Birželio 7 d., suėmus apygardos vadą Jankauską-Demoną, nustojo gyvuoti Tauro apygarda, o buvęs vadas tapo išdaviku. Rugsėjo mėn. buvo sunaikintas Dainavos apygardos štabas, o čekistai iš savo agentų įkūrė tariamą šios apygardos štabą. Nauja išdavysčių ir provokacijų banga nusirito, kai dėl B. Kalyčio išdavystės rugsėjo 16 d. buvo suimtas Rytų Lietuvos srities vadas J. Kimštas-Žalgiris, po suėmimo sutikęs bendradarbiauti su čekistais. 1953 m. prasidėjo ištisa žūčių lavina - sunaikinamas Vakarų Lietuvos srities štabas, žūva jos vadas A. Bakšys-Germantas (sausio 17 d.), Vyčio apygardos vadas B. Karbočius-Bitė (sausio 26 d.), Pietų Lietuvos srities vadas S. Staniškis-Litas, Kęstučio apygardos vadas P. Morkūnas-Rimantas (birželio 19 d.). Žemaičių apygardos vadas V. Montvydas-Žemaitis (rugsėjo mėn. pabaigoje). Žuvus vadams baigia egzistuoti ir apygardos. Stipriausias smūgis ginkluotajam pasipriešinimui smogtas, kai išdavus 1953 m. gegužės 30 d. buvo suimtas LLKS Tarybos prezidento pirmininkas partizanų generolas J. Žemaitis-Vytautas³. Ir nors 1954 m. pradžioje Lietuvoje dar buvo likę 122 partizanai, tačiau jie jau nesugebėjo organizuotai, sistemingai priešintis okupantams. 1953-ieji, štabų sunaikinimo metai, laikomi organizuoto ginkluotojo pasipriešinimo pabaiga. Devynerius metus trukusį partizaninį karą laimėjo okupantai. Jėgos tame kare buvo labai nelygios. Lietuvos žmonių didvyriškas aukojimasis, vyrų drąsa nepadėjo atsispirti brutaliai fanatiško ir žiauraus okupanto jėgai.

Kas būdinga paskutiniams gešančios kovos metams? Pirma, kaip jau minėta labai padaugėjo išdavysčių: matyt, netekę vilties, palūžo ir kai kurie drąsūs vyrai, buvę partizanai. Antra, prieš partizanus vis dažniau metami sribai, o ne kariuomenė. Su nusilpusiais, nedaug žmonių teturinčiais partizanų būriais jau pajėgia kovoti ir šie mūsų tautos atplaišos. Trečia, prieš likusius partizanus vis dažniau naudojamos įvairios operatyvinės kombinacijos, kurių pagrindiniai vykdytojai buvo specialūs agentai smogikai. Kariuomenė juos dažniausiai lik dengdavo, užmaskuodavo jų veikimo pėdsakus, po jų surengtų žudynių imituodama neva susišaudymą su partizanais.

Kaip teigia istorikas M. Pocius, 1952 m. iš 457 žuvusių partizanų 86, arba 19 proc., galėjo nužudyti agentai smogikai (dar 137 nukovė sribai, likusius 234 - kariuomenė)⁴. Tuo tarpu 1953 m. antroje pusėje (liepa-gruodis) iš nukautų ar paimtų į nelaisvę 81 partizano 51, arba 63 proc., nukovė specialios agentų smogikų grupės⁵. Kaip minėta, įvairias operatyvines kombinacijas suplanuodavo čekistai operatyvininkai, o jas įvykdavo agentai smogikai, tačiau šiek tiek pasidarbuoti tekdavo ir kariuomenei. Jei partizanai būdavo suimami slapta gyvi be šūvių (čekistai žudydavo ir durklais), lai toje vietoje kariuomenė galėdavo ir nepasirodyti. Buvo stengiamasi suėmimą netgi maskuoti, tarsi nieko nebūtų įvykę. Taip elgtasi todėl, kad jei kuris iš partizanų palūžtų ir sutiktų su saugumiečiais bendradarbiauti, partizanai negalėtų įtarti, jog šis buvo čekistų rankose. Tuo tarpu jei smogikai partizanus išžudydavo - tai galėjo būti ir iš anksto suplanuota žinant, kad tie partizanai gyvi nepasiduos. Nesugebėjus netikėtai užklupti, partizanams ginklu pasipriešinus, kariuomenė turėdavo inscenizuoti kautynes, kad tiek nuo partizanų, tiek nuo gyventojų būtų nuslėpta tiesa, kaip žuvo partizanai. Pašaukite, patriukšmavę gyventojams parodydavo neva mūšyje žuvusių partizanų kūnus.

Tokios buvo bendriausios tų metų tendencijos, o iš fragmentiškų to laikotarpio dokumentų žinoma štai kas. SSRS saugumo ministro pavduotojas gen. ltn. V. Riasnojus 1952 m. liepos 8 d. rašte Nr. 5778/P MGB Vilniaus srities valdybos viršininkui plk. Jakovlevui pažymėjo, kad srityje dar veikia apie 80 partizanų, „todėl kai kuriuose kaimo rajonuose sovietų valdžios organai susiduria su dideliais sunkumais vykdydami ūkines ir politines priemones“ (taigi net toks menkas partizanų skaičius buvo nemaža kliūtis įsigalėti okupacinėms valdžios struktūroms). Toliau generolas rašė apie agentūrinio darbo pagerinimą, kad turėtų būti geresnis kontaktas tarp tų MGB rajonų skyrių, kurių teritorijose veikia partizanų būriai, kad reikia daugiau dirbti išaiškinant pagrindį miestuose, ypač tarp inteligentų ir jaunimo⁶. Apie čekistines karines operacijas nė neužsimenama. Iš šio rašto galima daryti išvadą, kad kariuomenės operacijos jau nebevaicino svarbiausio vaidmens, nes pradėta veikti subtiliau.

Žinoma, tai nereiškia, kad tuo metu - 1952-aisiais - kariuomenė nebuvo panaudojama. Bet dabar ji jau veikė tiksliai, turėdama agentų arba išdavikų pateiktą duomenų.

Antai MGB Šiaulių srities valdybos viršininkas V. Jarockis 1952 m. liepos 26 d. rašė į Vilniaus ministeriją, kad kai buvo paimtas ir vėliau užver-

buotas Lukšio būrio vadas Stoškus-Dainotas, jį turėjusi užmigdyti Martynaičių mokyklos mokytoja Vincevičiūtė migdomojo preparato „Neptūnas“ išgėrė ir pati. Todėl apie užmigdymą ženklas buvo duotas per vėlavimą, jau prašvitus, ir čekistai, norėdami slapta išsivežti partizaną, surengė kratos visame kaime, dar pavaizdavo, neva vienas jų kareivis susirgo ir jie jį išgąbeno. Tame pat rašte rašoma, kad kitu atveju, nenorėdami išsiduoti, jog žino tikslią bunkerio vietą (tuo metu bunkerio vietas žinodavo labai nedaug kas, todėl partizanai nesunkiai suprasdavo, kas juos išdavė), šukavo visą mišką ir tarsi atsitiktinai surado bunkerį⁷. Minimos ir dažnai čekistų vaidintos mūšių inscenizacijos norint nusišlyti tikrąją partizanų žuvimo priežastį⁸.

1952 m. šį tą nuveikė ir kariuomenė. MGB Kauno srities valdybos viršininkas plk. J. Sinicynas LSSR MGB ministrui P. Kondakovui pranešė, kad 1952 m. srityje „likviduoti“ 142 partizanai, iš jų 108 nukauti, 32 paimti gyvi. Šeši iš paimtų buvo „operatyviai panaudojami“. Iš partizanų paimta 11 kulkosvaidžių, 77 šautuvai, 41 automatas, 113 pistoletų⁹. Per pirmuosius 1952 m. mėnesius srityje surengta tiek puolimų:

	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis
Operacijos	56	47	64	56
ČVG, RPG, sekretai ir kt. būriai	625	586	688	675
Nukauta partizanų	23	8	5	10

Taigi per keturis mėnesius žuvo 46 partizanai¹⁰. Kasdien būdavo surengiama vidutiniškai po 1,8 operacijos ir išsiunčiama po 21 įvairių tipų būrių. Kadangi Kauno sritis sudarė maždaug ketvirtadalį Lietuvos, galima teigti, kad tuo metu Lietuvoje kariuomenė, stribai ir milicininkai kasdien surengdavo apie 6-7 operacijas ir išsiųsdavo 40-45 įvairaus tipo būrius (ČVG, RPG, sekretus ir kt.), o per metus atitinkamai 2200-2550 ir po 14 600-16 400. Taigi operacijų būdavo surengiama daugiau negu 1947-1948 m. jų surengdavo 4-oji divizija.

Kad ir kaip nusilpninti, partizanai retsykliais surengdavo puolimus, kurių metu 1952 m. jie sušaudė ir nukovė 92 okupantų rėmėjus ar informatorius, iš jų 42 kolūkiečius, 10 vadinamųjų kaimo inteligentų (mokytojų, bibliotekininkų ir kt.), 3 milicininkus, 1 stribą ir kt.¹¹ Tie puolimai daug ką sulaukė nuo atviro kolaboravimo ir išdavystės. Nors komunistų ir komjaunuolių daugėjo, tačiau priklausymo toms organizacijoms ir karjeros darymo okupantų valdžios struktūrose mūsų žmonės dar nelaukė pagirtinu dalyku.

Beje, Kauno srityje per tuos keturis mėnesius partizanai nukovė 3 sribus, tiek pat jų sužeidė, 3 sribai žuvo nuo minos, įdėtos į jų atkasamą partizanų kapą, žuvo 2 kareiviai, du buvo sužeisti, sušaudyti komjaunimo sekretorius, traktorininkas, 5 valstiečiai, 5 kolūkiečiai, kaimo tarybos pirmininkas, finansų agentas.

Partizanai kartais atkakliai stengdavosi įvykdyti karo lauko teismo nuosprendžius. 1953 m. gegužės 13 d. du partizanai sušaudė Pandėlio rajono Kvietkų kolūkyje dirbusią O. Tobolevičiūtę, apkaltinę ją dirbus agente ir pasirašinėjus tremiamų žmonių sąrašus. Apie jos darbus partizanai sužinojo iš dokumentų, kuriuos paėmė nušovę čekistą karininką. Žuvus karininkui, Tobolevičiūtės sodybą visą laiką saugojo kariuomenė. Bet kai žuvo toje apylinkėje veikusi Tautorio partizanų grupė, daugiau kariuomenės nebesiūsta¹². Tada partizanai atėjo iš atokesnių apylinkių ir padarė tai, ko nespėjo padaryti jų žuvę draugai.

Kartais dar ir tuo metu čekistinė kariuomenė griebdavosi sudėtingos veiklos. Kariškių čekistų kontržvalgybininkai 1952 m. rugpjūčio mėn. virš Panevėžio Žaliosios girios skraidė žvalgybos lėktuvu, iš kurio buvo nustatyti 25-ajame, 44-ajame ir 48-ajame kvartaluose degę laužai, o 40-ajame kvartale, matyt, per žemai nusileidusį lėktuvą apšaudė partizanai¹³. Tai buvo vieni iš paskutiniųjų šūvių į okupantų kariuomenę.

¹ RVKA, 1918-1960 metų archyvinių fondų sąrašas.

² *LTE*, t. 2, p. 573, 581.

³ N. Gaškaitė. *Pasipriešinimo istorija*. p. 162-163.

⁴ *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1, p. 12.

⁵ *Ibid.*, p. 12.

⁶ VRMA, f. 10, ap. 16, b. 5, l. 113-114.

⁷ *Ibid.*, f. 16, ap. 210, b. 3, t. 2, l. 1-6.

⁸ *Ibid.*, l. 42.

⁹ *Ibid.*, ap. 154, b. 14, l. 224.

¹⁰ *Ibid.*, l. 21-47.

¹¹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 406, l. 173.

¹² VRMA, f. 16, ap. 210, b. 3, t. 3, l. 7-9.

¹³ *Ibid.*, l. 48.

Išvados

1. Lietuva 1944 m. buvo antrą kartą okupuota ir okupacinį režimą joje įtvirtino įvairių tipų sovietų kariuomenė, bet pirmiausia - vidaus kariuomenė.

Komunistiniai ideologai mėgino įteigti, kad Lietuvoje pokario metais vyko klasių kova. Vėliau, apie aštuntąjį dešimtmetį, tie patys ideologai prakalbo apie pokario metais mūsų kaime neva vykusį pilietinį karą.

Lietuvoje 1944-1953 m. vyko pasiaukojanti ir kartu negailestinga, žiauri kova dėl šalies nepriklausomybės. Okupacinį režimą mūsų šalyje pirmiausia įtvirtino NKVD-MVD-MGB kariuomenės daliniai (pasienio pulkai ir būriai, šaulių pulkai). 1944-1945 m., kai buvo kovojama ypač nuožmiai, tų pulkų ir būrių (pulke ir būryje - apie 1 tūkst. karių) Lietuvoje buvo per 20, vėliau, nuo 1946 m. pabaigos, daugiausia veikė MVD (nuo 1947 m. sausio - MGB) 4-osios šaulių divizijos aštuoni pulkai. Divizijos ilgametis vadas (nuo 1944 iki 1950 m.) buvo gen. mjr. P. Vetrovas. Čekistinei vidaus kariuomenei, ypač iki 1946 m. vidurio, kai Lietuvoje buvo atšaukta karo padėtis, talkino Sovietinės armijos (iki 1946 m. vasario vadinosi Raudonąja armija) daliniai; jų 1946 m. Lietuvoje buvo ne mažiau kaip 10 divizijų. Iš kolaborantų sudarytos vietinės ginkluotos formuotės, vadinamieji strībų batalionai ir būriai, atliko tik pagalbinį vaidmenį. Žmonėms jie įsiminė nešvariais, nedorais darbais - po miestelių aikštes tapė partizanų lavonus, aktyviai dalyvavo tremiant Lietuvos gyventojus, juos kratant, atimant jų turtą, vogė ir prievartavo. Tačiau su partizanais daugiausia kovojo okupacinė kariuomenė.

a) Tai, kad pokario metais vyko ne klasių kova, rodo pačių čekistų duomenys. Tarp partizanų ir jų rėmėjų buvo įvairių Lietuvos gyventojų sluoksnių atstovų, kurių procentas maždaug atitiko to meto mūsų socialinių sluoksnių sudėtį. LSSR MVD karo tribunolo pirmininkas pplk.

S. Chaliavinas apie karo tribunolo 1944-1946 m. (iki birželio mėn.) nuteistus asmenis rašė, „kad 644 [turi būti 646. - J. S.] asmenys, arba 7,5 procento visų nuteistųjų iš dvarininkų, buožių ir dvasininkų tarpo, sugebėjo patraukti savo pusėn 7624 [turi būti 7519. - J. S.] žmones, arba 92,5 procento visų nuteistųjų iš dirbančiųjų gyventojų - valstiečių, amatininkų,

moksleivių ir inteligentijos"*. Per dvejus metus MVD karo tribunolas (tuometu teisė dar ir kiti karo tribunolai, OSO (*osoboje soveščanije*)-ypatingasis pasitarimas, teisės už akių kaltinamajam nedalyvaujant, bei šiek tiek LSSR Aukščiausiasis Teismas) nuteisė po 5 dvarininkus ir dvasininkus, 636 buožes (visi jie, anot komunistų - priešai) bei 4286 vidutiniokus valstiečius, 1776 varguolius valstiečius, 1103 inteligentus, 138 moksleivius, 216 amatininkų. Tarp 1947 m. išaiškintų 640 antisovietinių atsišaukimų autorių ir jų bendrininkų 199 buvo darbininkai, 177 - valstiečiai, 194- moksleiviai, 75 - tarnautojai". Tokios klasių ir sluoksnių proporcijos išliko per visą aktyvios kovos laikotarpį.

Žymūs partizanų vadai - A. Ramanauskas-Vanagas, J. Lukša-Skirmantas, L. Baliukevičius-Dzūkai ir kiti ne kartą yra pažymėję, kad vadinamieji buožės, kaimo turtingųjų sluoksnis, partizanus rėmė mažiausiai. Tikriausiai taip buvo todėl, kad vadinamieji buožės žinojo esą įrašyti į sovietų priešų sąrašus ir bijodami dėl savo bei savo artimųjų likimo partizanus rėmė nenoriai. Pasipriešinimas daugiausia kilo iš vidutiniojo sluoksnio, kurio išsilavinę atstovai tapo pasipriešinimo vadais, o menčiau išsilavinę - jo eiliniai.

b) Kad pokario metais mūsų šalyje vyko ne pilietinis karas, įrodo nuodėkistų karių rankų žuvusių partizanų skaičius. Kariai 1946 m. nukovė 79 proc. partizanų, 1947 m. - 87 proc., 1948 m. - 74 proc., 1949 m. - 81 proc. Maždaug tiek - 4/5 partizanų - ši kariuomenė nukovė ir kitais metais, išskyrus gal tik 1952-1953 m., kai jų daugumą nukovė sribai ir agentai smogikai. Apie 1/5 partizanų tame partizaniniame kare nukovė sribai, milicininkai, ginkluoti aktyvistai, t. y. daugiausia iš vietinių kolaborantų (apie 60 proc. sribų buvo lietuviai, panašiai buvo ir milicijoje) sudarytos ginkluotos formuotės. Tiek partizanų jos sugebėjo nukauti tik todėl, kad už jų nugaros stovėjo sovietų kariuomenė. Teisūs buvo partizanų vadai teigdami, jog jei Lietuvoje nebūtų buvę sovietų dalinių, jie kolaborantų būrius būtų sutriuškinę per kelias dienas.

2. Be pastovių Lietuvoje veikusių vidaus kariuomenės dalinių, į ją kovoti su partizanais buvo siunčiami ir kaimyninėse šalyse išdėstyti divizijų daliniai bei padaliniai. Daugiausia Lietuvoje kovojo Latvijoje dislokuotos 5-osios (1945-1951 m.), Gudijoje - 6-osios, 10-osios (1945 m.) bei 7-osios (1945-1951 m.) divizijų kariai. 1945-1946 m. apie pusmetį

* Žr.: *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais*, p. 500.

** Ibid., p. 187.

Lietuvoje kovojo 63-ioji divizija, po to du divizijos pulkai išliejo į 4-ąją diviziją (4-oji divizija pulkų skaičiumi buvo dvigubai trigubai didesnė; paprastai vidaus kariuomenės diviziją sudarydavo 3-4 pulkai). Į Lietuvą buvo nuolat komandiruojami ir joje kovėsi įvairių NKVD-MGB mokyklų kursantai. Kai kurie padaliniai į Lietuvą buvo siunčiami net iš Vidurinės Azijos ir Karelijos. Be to, Lietuvoje veikė ir stambesniems junginiams nepriklausę pulkai - 266-asis šaulių pulkas (1945 m.), 338-asis pasienio pulkas (1945 m.) bei kiti. Rengiant operacijas čekistinė kariuomenė iš kaimyninių šalių į Lietuvą atvykdavo net iki 1951 m. Įvairių čekistinių dalinių komandiruočių į Lietuvą trūkdavo keletą mėnesių, kartais ir iki pusės metų.

3. Vidaus čekistinė kariuomenė daugiausia veikė kaimo vietovėse, už miestų ribų. Miestuose okupacinį režimą įtvirtino apie 10 sovietinės armijos divizijų.

4. Lietuvoje veikusi vidaus kariuomenė buvo pavaldi Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministerijai (iki 1946 m. kovo mėn. - komisariatui), o nuo 1947 m. sausio 21 d. - Valstybės saugumo ministerijai. Ji buvo grynai rusiška, su nemaža Rusijos pakraščiuose gyvenančių tautų gyventojų priemaiša. Tarp operatyvininkų po truputį daugėjo lietuvių, o kariuomenė tautiniu atžvilgiu visą laiką liko ta pati.

5. Vidaus kariuomenė Lietuvoje veikė labai brutaliai. 1944-1946 m. ji buvo beveik visiškai nekontroliuojama, tik nuolat raginama daugiau žudyti. 1944-1946 m. pradžioje iš tuo metu vidaus kariuomenės nužudytų neva 12 tūkst. partizanų nuo 1/3 iki pusės nebuvo partizanai, tik dažniausiai nuo ėmimo į Raudonąją armiją besislapstantys neginkluoti vyrai. Nuo 1946 m. vidaus kariuomenės smūgiai buvo tiksliau smogiami tikrai besipriešinantiesiems, nors ir tuo metu nukentėjo nemažai nekaltų žmonių.

6. Kariuomenės žiaurumą stimulavo ne tik komunistų partijos bei čekistų vadų raginimai daugiau žudyti, greičiau palaužti partizanų pasipriešinimą, bet ir pati skatinimo sistema. Per visą partizaninio karo laikotarpį karininkai už partizanų nukovimą gaudavo po 300-600 rb, seržantai ir kareiviai - po 50-250 rb (1946 m. MVD j. ltn. mėnesio alga buvo 400 rb, ltn. - 500, vyr. ltn. - 600, kpt. - 700 ir t.t.). Kadangi mokėjo vienodai už nukautus ir gyvus paimtus partizanus, kad būtų mažiau vargo, partizanai neretai būdavo nužudomi, dažniausiai inscenizuojant pabėgimą. Be pinigų, kariai būdavo premijuojami daiktais (ypač dažnai laikrodžiais), atostogomis, kariniais laipsniais, ordiniais, medaliais, o karo metu - ir amerikiečių atsiųstomis dovanomis. NKVD daliniai su mažomis išimtimis visą

karo metą išbuvo užnugaryje, todėl atsidėkodami už patogų gyvenimą jų kariai vykdė visus vadovybės nurodymus.

7. Kariuomenės brutalumą ir žiaurumą iš dalies lėmė kareiviams sudarytos tarnavimo sąlygos. Vidaus kariuomenės kariai būdavo visiškai atskiriami nuo vietos gyventojų, nuolat ideologiškai apdorojami teigiant, kad jei ne visi, tai dauguma lietuvių yra priešai ir juos reikia naikinti. Jiems buvo teigiama, kad pasipriešinimą organizavo jų nekenčiami vokiečiai.

Daug lėmė ir atranka į vidaus kariuomenę. Į ją parinkdavo fiziškai stipresnius, brutalius, idėjiškai ištikimus vaikus. Pagal tokius kriterijus būdavo atrenkami karininkai ir seržantai (pastarieji atliko ne ką mažesnę vaidmenį negu karininkai; daugeliui smulkių vadinamųjų tarnybinių būrių išpuolių vadovaudavo būtent jie), iš dalies ir eiliniai.

8. Galima išskirti tris čekistinės kariuomenės veiklos Lietuvoje laikotarpius: 1944-1946 m. pradžia, 1946-1949 m. ir likęs laikotarpis. Pirmuoju laikotarpiu ypač brutaliai veikė pasienio pulkai ir būriai; jie ne vien kovojo su partizanais, bet ir apskritai besaikiu teroru mėgino įbauginti visą tautą. Be abejo, sovietų kariuomenės brutalumą tuo metu lėmė ir iki 1945 m. gegužės 9 d. vykęs Antrasis pasaulinis karas. 1945 m. pabaigoje čekistų vadai, ypač L. Berija, padarė išvadą, kad kol nebus palaužta tauta, sukuriant atvirai (vadinamasis sovietinis partinis aktyvas) bei slapta (agentai ir informatoriai) kolaboruojančiųjų armiją, tol nebus palaužtas ir mūsų tautos pasipriešinimas. Nuo 1946 m. kovo mėn., įkūrus 200 pastovių įgulų (iki tol dažniausiai buvo veikiami kazokiškų siaubimų metodu, nusiaubus vieną apylinkę, būdavo persikeliama į kitą vietovę), okupantai tarsi prisipažino, kad jų fantastiški planai, kaip kad L. Berijos nurodymas „sutriuškinti ginkluotą pagrindį per 2-3 savaites“, sužlugo ir jų laukia ilgas ir varginantis karas. (Beje, čekistų vadai ir vėliau dešimtis kartų yra nurodę sutriuškinti mūsų partizanus per tam tikrą laiką, dažniausiai per du tris mėnesius.)

Nuo 1949 m. prasidėjo trečiasis karo etapas. 1946-1949 m. pradžioje partizanų ir okupantų jėgų pusiausvyra buvo maždaug lygi, o nuo 1949 m. sovietai perima iniciatyvą; tai rodo ir partizanų skaičiaus sumažėjimas, ir naujų kovos būdų (judrieji jungtiniai būriai, ČVG) naudojimas bei mėginimai į kovos areną išstumti stribus.

Matyt, norint daugiau ar mažiau sėkmingai valdyti okupuotą šalį, ją administruoti, net naudojant nežabotą terorą, reikia, kad okupantus remtų bent 10-15 proc. okupuotos šalies gyventojų. Pirmaisiais okupacijos metais sovietai tiek šalininkų tarp mūsų šalies gyventojų neturėjo.

9. Kovoje su partizanais kariuomenė naudojo iš Rusijos atsivežtus tam tikrus kovos metodus - operacijas, užtvartas, RPG, pasalas, sekretus, stebėjimo punktus ir kt. Vienintelis naujas kovos metodas, pradėtas naudoti nuo 1950 m., buvo ČVG kūrimas. Šio metodo esmė ta, kad pastovi 10-30 karių ir operatyvinių grupė veikė ne apskritai prieš visus partizanus, šiandien čia, o rytoj jau kitoje vietoje, bet konkrečiai prieš tam tikrą partizanų būrį iki jo visiško sunaikinimo.

Iš visų kovos metodų ypač barbariškas buvo sodybų deginimas užtikus ten partizanų, kai jie priešindavosi arba kai čekistai, norėdami tam tikrų apylinkių žmones nubausti už nepaklusnumą ir dar gauti apdovanojimų, tik imituodavo kovą. Šio kovos metodo atsisakyta 1946 m. birželio mėn., kai Lietuvoje buvo panaikinta karo padėtis. (Beje, sodybų deginimo atsisakyta tik iš dalies, nes ir toliau buvo leidžiama jas deginti, jei pavojus grėsdavo čekistų gyvybėms.) Kita šio metodo atsisakymo priežastis galėjo būti ta, kad taip žiauriai elgiantis iškildavo nemažai keblumų sovietinei propagandai.

10. Karinės okupantų struktūros kovose su partizanais turėjo santykinai nedaug nuostolių (pačių karių žuvo apie 1,5 tūkst., strībų - apie 2 tūkst., apie 0,5 tūkst. milicininkų ir tiek pat operatyvinių, keli šimtai ginkluotų sovietinių partinių aktyvistų, o mūsų partizanų apie 15-20 tūkst.) dėl įvairių priežasčių. Svarbiausia priežastis ta, kad prieš partizanus veikė čekistų operatyvinių užverbuota didžiulė agentų ir informatorių armija (1951 m. - beveik 28 tūkst.). Kariuomenė, informuota, kur yra partizanų, juos paprasčiausiai išžudydavo, ypač jei partizanai būdavo užklumpami gynybai nepritaikytuose bunkeriuose. Jau 1947 m. 64 proc. partizanų žūdavo išduoti, vėliau nuo išdavysčių žūdavo vis daugiau, o 1952-1953 m. išdavus žūdavo beveik 100 proc. partizanų.

Pranašumą prieš partizanus sovietų kariuomenei teikė jos mobilumas. Per trumpą laiką, ypač pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, kai kariuomenė buvo geriau aprūpinta mašinomis, čekistai bet kurioje vietoje sutelkdavo šimtus ir net tūkstančius karių. Partizanai dažniausiai eidavo pėsčiomis.

11. Kaip ir Antrajame pasauliniame kare, sovietų kariuomenė daugiausia pasiekė masiškumu. Ne per daugiausia rūpintasi taktikos tobulinimu, karių mokymu ir pan. Pirmas karių, vadinamųjų „tarnybos meistrų“, pasitarimas, kuriame pasikeista patirtimi, surengtas tik 1950 m. rudenį.

12. Be visų kitų priežasčių, kariuomenei efektyviau veikti trukdė ir tai, kad dalis įgulų buvo labai mažos. 1946 m. kovo mėn. vidaus kariuomenei

įkūrus 163 įgulas (37 įkūrė pasieniečiai), 62 iš jų buvo būrio dydžio, t. y. įgulą sudarė 15-25 kariai. Tokioje įguloje dauguma karių (iki 2/3) būdavo panaudojami aptarnavimui (sargybos postai, virtuvė, tiekimas, statybos ir t.t.). Kariškiai nuolat stambino įgulas, bet kadangi tokios menkos įgulos buvo sudarytos ne tiek su partizanais kariauti, kiek nuo jų saugoti negausius kolaborantus, tai tas įgulų stambinimas užtruko iki 1950 m.

13. Neįmanoma tiksliai skaičiais įvertinti pokario kovų. Dauguma partizanų štabų archyvų neišliko: juos arba sunaikino čekistų užklupti prieš žūdami štabų darbuotojai, arba jie sunyko užkasti žemėje, arba juos išdraskė čekistai. Liko tik labai menka dalis. Čekistų statistika visiškai nepatikima. Net tuo pačiu metu to paties čekisto pasirašytų pažymų duomenys kartais skiriasi 15-25 proc. Yra duomenų, kurie įvairiose pažymose skiriasi 2-3 kartus. Tiek kartų skiriasi duomenys apie paimtų į nelaisvę partizanų skaičių, pateikti kovų laikotarpiu ir joms pasibaigus bei suskaičiavus, kiek iš viso partizanų buvo teista.

Norėdami užmaskuoti savo nuostolius ir supainioti statistinius duomenis, sovietų karių štabai naudojo painią skaičiavimo metodiką. Atskirai buvo skaičiuojami kariai, žuvę puolant partizanams, ir atskirai - jiems patiems puolant partizanus. Oficialiose suvestinėse paprastai būdavo pateikiami tik pastarieji skaičiai.

14. Komunistai ir čekistai klydo nustatydami pasipriešinimo priežastis. Iš pradžių buvo teigiama, kad pasipriešinimą suorganizavo vokiečiai, vėliau - kad tai vyko inspiruojant buržuaziniams nacionalistiniams pogrindžio centrams, t. y. kad pasipriešinimą organizuoja išnaudotojų, buržujų klasė. Jų manymu, paprasti žmonės negalėjo susiorganizuoti priešintis okupacijai. Nesuprasdami pasipriešinimo priežasčių, okupantai pasirinkdavo nevisiškai adekvačias priemones. Ypač apsirikta 1944-1945 m. naudodant beatodairišką masinę terorą. Stipresnio charakterio žmones būtent okupantų teroras vertė imtis ginklo ir ginti save bei savo artimuosius, keršyti už pavergtą Tėvynę.

Priedai*

1 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno ir SSRS NKVD įgaliotinio Lietuvoje D. Rodionovo 1945 m. vasario mėn. raštas SSRS vidaus reikalų liaudies komisarui L. Berijai ir SSRS saugumo liaudies komisarui V. Merkulovui

Vilnius

1945 m. vasario mėn.

Visiškai slaptai
Pranešimas per „VČ“

SSRS Maskva NKVD draugui L. P. Berijai
SSRS NKGB draugui V. N. Merkulovui

Lietuvos SSR NKVD ir NKGB organai įvykdytomis agentūrinėmis-operatyvinėmis ir kariuomenės priemonėmis smogė didelį operatyvinį smūgį Lietuvoje veikiančioms ginkluotoms banditų gaujoms, taip pat lietuvių ir lenkų buržuaziniam nacionalistiniam pagrindžiui.

Sausio mėn. sutriuškinta: 136 banditų grupės, jose - 4290 žmonių.

Vykdamt čekistines karines operacijas nukauta banditų - 1242, tarp jų parašiutininkų - 9, vokiečių kareivių ir karininkų - 11.

Paimta: banditų - 2653, jų rėmėjų - 79, dezertyrų - 228, vokiečių parašiutininkų - 7, asmenų, vengiančių tarnybos RA - 3372.

Paimta 1394 vnt. įvairių ginklų, 8 nelegalios radijo stotys.

Kartu su ginkluotų banditų gaujų likvidavimu taip pat buvo likviduojamas lietuvių ir lenkų nacionalistinis pagrindis.

Per 1945 m. sausio mėn. NKVD ir NKGB areštavo ir sulaikė 11 655, iš jų:

už priklausymą lietuvių nacionalistiniam pagrindžiui - 583,

už priklausymą lenkų nacionalistiniam pagrindžiui - 5064**,

priešo agentų - 275, tėvynės išdavikų, vokiečių statytinių ir rėmėjų - 964,

įvairaus antisovietinio elemento - 1529, banditų - 763, banditų rėmėjų - 236,

dezertyrų - 454, vengiančių tarnybos Raudonojoje armijoje - 1787.

* Prieduose pateikiami dokumentai atrinkti iš Lietuvos ypatingojo archyvo (buvusio KGB) ir Vidaus reikalų ministerijos archyvo. Beveik visi dokumentai publikuojami pirmą kartą. Dokumentai sudėti chronologine tvarka; visi (išskyrus Nr. 4 ir 30) versti iš rusų kalbos.

** Užėmę Vilnių ir Vilniaus kraštą, okupantai rado neblogai susiorganizavusį lenkų pagrindį, kuriam ir smogė didžiausius-smūgius. Jau 1946 m. jo beveik nebeliko.

Š. m. vasario mėn., išvedus iš Lietuvos daug NKVD kariuomenės, dalyvavusios 1944 m. gruodžio mėn. ir 1945 m. sausio mėn. likviduojant gaujas, kova su daugelyje Lietuvos apskričių veikiančiomis gaujomis susilpnėjo.

Iki vasario 10 d. septyniose Lietuvos respublikos apskrityse su gaujomis kovojo I Pabaltijo ir III Baltarusijos frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenė ir Lietuvos pasienio apygardos pasienio kariuomenė.

Nuo vasario 10 d. I Pabaltijo ir III Baltarusijos frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenė perdislokuota į Rytų Prūsiją, o Lietuvos pasienio apygardos pasienio kariuomenė išėjo prie valstybės sienos. Taigi operatyviniam panaudojimui kovoje su banditų formuotėmis Lietuvoje liko tik NKVD kariuomenės 4-oji divizija su 3500 žmonių, iš kurių 25 proc. ūkinio ir kt. pagalbinio personalo. Be to, ši divizija degalais aprūpinama visam autotransportui tik dviem pripylimams per mėnesį ūkiniams reikalams ir jokio degalų fondo čekistinėms karinėms operacijoms neturi.

Esant tokiai padėčiai su degalais mes negalime operatyviai manevruoti netgi turimomis nedidelėmis apskričių įgulomis.

Vasario mėn. pastebimas ginkluotų banditų grupuočių veiklos suaktyvėjimas. Sausio mėn. užregistruota 96 banditų puolimai, o per 13 vasario dienų užregistruoti 37 banditų puolimai. Pateikiame charakteringiausias banditų puolimus:

Vasario 5 d. čekistinės karinės operacijos metu Trakų aps. Migūčionių kaime NKVD kariuomenės 4-osios divizijos 25-ojo pulko kuopa susidūrė su 100-150 žmonių gauja; mūšyje banditai nukovė 17 karių, tarp jų ir kuopos vadą. Be to, iš nukautųjų banditai paėmė 5 rankinius kulkosvaidžius, 10 šautuvų ir 5 revolverius.

Vasario 12-osios naktį apie 120 žmonių gauja, ginkluota kulkosvaidžiais, automatais, granatomis ir šautuvais, užpuolė Alytaus aps. Miroslavo vlsč. centrą, iš anksto išjungę telefono ryšį su valsčiaus centru. Puolimo metu banditai nukovė 17 žmonių, iš jų 12 naikintojų, 1 milicijos ap[ylinkės] įgaliotinį, kriminalinio skyriaus įgaliotinį, o Seirijų valsčiaus komiteto komjaunimo sekretoriaus šeima žvėriškai sudeginta savo name. NKVD valsčiaus poskyrio viršininkui Korovinui ir valsčiaus vykdomojo komiteto pirm[ininkui] pasisėkė pabėgti nuo sušaudumo.

Banditai paėmė: 2 kulkosvaidžius, 5 automatus, 28 šautuvus, 10 vnt. granatų.

Vasario 13 d. Vilniaus aps. Turgelevo (Turgelių?) kaime apie 100 žmonių gauja užpuolė naikintojų grupę, nukovė 7 žmones ir 1 ap[ylinkės] įgaliotinį.

Banditai pasalose, miškuose, keliuose ir miško vienkiemiuose žudo žemutinį sovietinį partinį aktyvą, NKVD-NKGB bendradarbius, NKVD karius ir naikintojus.

Sausio mėn. banditai vykdant čekistines karines operacijas nukovė iš viso 37 žmones, iš jų NKVD-NKGB darbuotojų ir kariuomenės karių -32, oper 14 vasario dienų banditai nukovė 53 žmones, iš jų 33 NKVD ir NKGB bendradarbius, karininkus ir karius bei 20 naikintojų batalionų karių.

Reikia pabrėžti, kad gruodžio ir sausio mėn. banditai vengė ginkluotų susidūrimų su mūsų kariuomene, o vasario mėn., žinodami, kad mūsų karinės jėgos sumažėjo, dažnai patys išprovokuoja mus stoti į mūšį.

Paskutiniaisiais agentūriniais ir tardymo duomenimis nustatyta, kad kai kuriose apskrityse - Trakų, Alytaus, Vilniaus, Panevėžio ir Švenčionių -100-200 žmonių gaujos terorizuoja kaimo aktyvą, atima gyvulius, duoną ir kitą turtą, puola NKVD ir NKGB darbuotojus ir naikintojus, taip pat dideles kariuomenės grupes, žudo juos ir paima ginklus.

Mes imamės priemonių, kad būtų operatyviau ir efektyviau panaudojamos NKVD kariuomenės 4-osios divizijos, operatyvinių darbuotojų ir naikintojų batalionų karinės jėgos, tačiau susidariusi padėtis verčia mus kreiptis į Jus su prašymu:

1. Atsiųsti į Lietuvą vieną NKVD kariuomenės diviziją, kuri būtina norint sutriuškinti ginkluotas ban[ditų] formuotes per likusį nedidelį laiką tarpą iki polaidžio.

2. Specialiai skirti degalų turimam autotransportui čekistinių karinių operacijų vykdymui siekiant sutriuškinti ban[ditų] grupuotes:

a) NKVD kariuomenės 4-ajai divizijai - 20 tonų,

b) Lietuvos SSR NKVD ir oper[atyvinėms] SSRS NKVD-NKGB grupėms - 10 tonų,

c) Lietuvos SSR NKGB - 4 tonas,

iš viso: 34 tonas.

Jei nėra galimybės atsiųsti į Lietuvą vieną diviziją, prašom Jūsų potvarkio nurodyti drg. Kubatkinui, kuris yra priskirtas II Pabaltijo frontui, kad paskirtų Lietuvos SSR NKVD žinion du užnugario apsaugos NKVD kariuomenės pulkus, kurie būtų naudojami gaujų triuškinimui Lietuvos pasienio apskrityse.

Bartašiūnas

Rodionovas*

Nr....

1945 m. vasario mėn.

Vilnius

LYA, f. t, ap. 3. b. 729.1. 268. Nuorašas.

* Neaišku, ar šis dokumentas buvo išsiųstas, nes nėra numerio ir datos, bet yra antspaudas (taip pat be numerio ir datos): „Turi būti grąžinta į VKP(b) CK Lietuvos biuro Sekretariatą“.

2 dokumentas

261-ojo šaulių pulko vado A. Zakurdajevo ir štabo viršininko Glekovo 1945 m. kovo 25 d. įsakymas pulti Ažagų ir Staroliškių miškuose veikiančius partizanus

Panevėžys

1945 m. kovo 25 d.

Kovinis įsakymas Nr. 0010, 261-ojo pulko štabas, Panevėžys
45 03 25 d. 13 val. Žemėlapis - 200 000, 1942 m.

1. NKVD Panevėžio A[pskrities] S[kyriaus] duomenimis, Ažagų ir Staroliškių miškuose (9020), kurie yra nuo Panevėžio į š[iaurės] v[akarus], veikia apie 200 žmonių gauja. Gauja apsiginklavusi rankiniais kulkosvaidžiais, automatais, vokiškais granatsvaidžiais, šautuvais.

2. 261-asis ŠP turi užduotį: apsupti ir likviduoti gaują Ažagų ir Staroliškių miškuose.

3. Kitų veikiančių būrių nėra.

4. Aš nutariau: 1-ojo ŠB (be 3-iosios ŠK), 2-ojo ŠB (be 6-osios ŠK), 3-iojo ŠB (be 9-osios ŠK ir kulkosvaidininkų būrio), spec. dalinių (išskyrus IPTB [?]) jėgomis įvykdyti operaciją, kad būtų likviduotos gaujos Ažagų ir Staroliškių miškuose, todėl:

a) 3-iojo ŠB pradinė pozicija puolant - dešinėje proskyna tarp 5-ojo ir 3-iojo kvartalų, kairėje - kelių sankryža į pietus nuo Staroliškių. Pulti į Ažagų, Dragonių pusę, azimutas 90 laip[snių]. Kovinė tvarka - dešiniuotu sparnu (pirmyn).

b) 2-ojo ŠB pradinė pozicija puolant - dešinėje kelių sankryža į pietus nuo Staroliškių, kairėje - proskyna tarp 28-ojo ir 26-ojo kvartalų. Pulti į Liepinių pusę, azimutas 90 laip[snių]. Kovinė tvarka - kuopų linija.

c) 1-ojo ŠB pradinė pozicija kelyje - dešinėje proskyna tarp 28-ojo ir 26-ojo kvartalų, kairėje - tiltas per upelį, kuris [teka] per 20-ojo kvartalo centrą. Pulti į Pazūkų [pusę], azimutas 90 laip[snių]. Kovinė tvarka - kairiuotu sparnu.

Puolant tarp sparnų palaikyti matomumo ryšį. Sandūras užtikrina dešiniojo sparno padalinys. Pradines pozicijas užimti 6 val. Bendras puolimas 7 val.

5. Išlyginimo riba: I išlyginimo riba - laukymė, II išlyginimo riba - proskyna tarp 23-iojo ir 24-ojo, 15-ojo ir 16-ojo kvartalų, III - proskyna tarp 20-ojo ir 21-ojo, 16-ojo ir 17-ojo kvartalų.

6. Ltn. Kryštaliao PNS [?] iš 1-ojo ir 2-ojo ŠB kulkosvaidininkų būrių, minosvaidininkų kuopos, pionierių ir che[minės] apsaugos būrių 45 03 27 6 val. iš-

dėstyti pasalomis pagal pridedamą schemą*. Ypatinę dėmesį atkreipti į 18-ąjį ir 21-ąjį kvartalus.

7. Automatininkų kuopa - mano rezervas.

8. Batalionų užnugarius ir virtuves sutelkti Medikonių apylinkėse. Mano tiekimo padėjėjui in[tendantinės] t[arnybos] mjr. Kaldaševui organizuoti apsaugą. Pietus paruošti 15 val.

9. M[edicinos] P[pagalbos] P[punktas] - Staroliškių apylinkėse, ten ir nukreipti sužeistuosius priedangai. MPP paskirti automatininkų kuopos 3-įjį būrį.

10. Miške sulaikytuosius vestis su savimi ir atiduoti į filtravimo punktą įvykdžius užduotį. Sulaikytiesiems skirti patikimą sargybą.

11. Karių susirinkimo punktas įvykdžius operaciją - Pazūkai. Susirinkimo signalas - raudonų raketų serija.

12. Vadovavimo mūšiui ženklai -statutiniai. Savo kariuomenei atpažinti dieną - dvi žalios raketos, atsakymui - viena balta raketa, naktį - dvi raudonos raketos, atsakymui - viena balta raketa.

„Sutikau priešą, persekioju" - dvi raudonos raketos į gaujos pusę.

„Kovoju, prašau pagalbos" - viena balta ir viena žalia raketos.

„Matau, signalą priėmiau" - dvi raudonos ir dvi žalios raketos.

Matomas savųjų atpažinimo ženklas - pakelti šautuvą dešine ranka horizontaliai virš galvos, naktį - skaičius 15.

13. Pranešinėti: užėmus pradines pozicijas, susidūrus su gauja ir prasidėjus mūšiui, įvykdžius užduotį.

14. Mano komandinis punktas - 45 03 27 d. - Pazūkai.

Pulko vadas pplk. (Zakurdajevas)

Štabo viršininkas mjr. (Glekovas)

Tikra: 4-osios ŠD oper[alyvinio] skyriaus viršininkas mjr. [Morozov]
(parašas)

LYA, f. t, ap. 3, b. 681,1. 193-194. Nuorašas.

* Schemos prie dokumento nėra.

3 dokumentas

1945 m. kovo 27 d. Ažagų ir Staroliškių miškuose įvykusios čekistinės karinės operacijos aprašymas

[Panevėžys]

1945 m. balandžio 6 d.

Tvirtinu:
Divizijos vadas
generolas majoras
(Vetrovas)
1945 m. balandžio...

Forma Nr. 5
Visiškai slaptai
Egz. Nr....

Operacijos likviduojant gaują miške tarp Ažagų ir Staroliškių (9020) 20 km į šiaurės vakarus nuo Panevėžio, [įvykdytos] Pabaltijo apygardos NKVD VK 4-osios ŠD 261-ojo šaulių pulko 1945 m. kovo 27 d.

Aprašymas

Žemėlapis 200 000 - 1942 m.

I. Operatyvinė padėtis

1. Pagal NKVD Panevėžio A[pskrities] S[kyriaus] duomenis Panevėžio apskrities Pušaloto valsčiaus Ažagų ir Staroliškių miškuose yra apie 200 žmonių gauja. Gaujos vadeiva - Blėka Jonas (Smetonos armijos leitenantas).
2. Gauja susideda daugiausia iš vietinių Panevėžio, Biržų ir Šiaulių apskričių gyventojų. Vadovauti banditiniam-diversiniam darbui vokiečiai iš lėktuvų š. m. sausio 20 d. išmetė 10 parašiutininkų*.
3. Gauja išsidėstė įvairiose miško vietose, gerai įrengtose ir užmaskuotose palapinėse ir bunkeriuose.
4. Gauja per banditų gimines ir banditų rėmėjus gauna išsamią informaciją apie padėtį aplinkinėse vietovėse ir apie NKVD, NKGB darbuotojų bei karių dalinių pasirodymą gaujos veikimo rajone.
5. Miškas ištisinio 10 x 4 km masyvo, driekiasi iš šiaurės į pietus. Vietomis yra tankiais krūmais apaugusių kirtimų. Vietovė pelkėta, žema, kai kur nedidelės aukštumėlės. Miško centre yra nedidelių laukymių, kuriose išsidėstę atskiri vienkiemiai.
6. Oras šiltas, giedras, naktys mėnesėtos. Švinta 6 val. 30 min., šviesu iki 20 val. 30 min.

* Iš tikrųjų tik kas 4-5 vokiečių parašiutininkas dirbo vokiečiams, dauguma įstojo į partizanų būrius.

II. Operacijos planas

1. Susipažinęs su padėtimi ir išstudijavęs vietovę žemėlapyje, nutariau: gaują likviduoti puolant iš vakarų į rytus, išdėsčius užtvaras šiaurės rytų ir pietiniuose miško pakraščiuose, siekiant atkirsti galimus gaujos atsitraukimo kelius (žr. schemą)*.

2. Gaujos likvidavimui panaudoti 1-ąjį ŠB (be 3-iosios ŠK), 2-ąjį ŠB (be 6-osios ŠK), 3-įjį ŠB (be 9-osios ŠK ir kulkosvaidininkų būrio) ir pulko spec. dalinius (išskyrus IPTB). Iš viso operacijoje panaudoti 800 žmonių, iš jų 53 karininkus.

Ginkluotė: sun[kiųjų] kulkosvaidžių - 8, r[ankinių] k[ulkosvaidžių] - 36, AVT šautuvų - 703, pistoletų - 61, šovinių kiekvienam ginklui -1 m[ūšio] k[omplektas].

3. Karius operacijos vietoje sutelkti naktį - 1-asis ir 2-asis SB [atvežami] specialiu traukiniu iki Aukštatrakio stotelės, 3-iasis ŠB ir spec. padaliniai - pėsčiomis.

Sun[kiųjų] kulkosvaidžių ir atsarginę manevrinę grupę pervežti 5 automašininomis.

4. 45 03 25 d. 15 val. išleistas kovinis įsakymas. 15 val. 30 min. pulko štabo karininkai išvažiavo automašininomis į 1-ąjį ir 2-ąjį ŠB, kad praneštų kovinį įsakymą ir parengtų būrius būsimajai operacijai.

III. Vado sprendimas

45 03 25 d. 19 val. batalionų ir spec. padalinių vadams buvo įteiktas kovinis įsakymas dėl gaujos likvidavimo Ažagų miške operacijos ir schema, kurioje nurodyti kiekvieno padalinio veiksmai. (Kovinis įsakymas ir schema pridedami.)

IV. Kovos veiksmų eiga

6 val. padaliniai užėmė pradines pozicijas. Batalionų vadai vietoje patikslino savo ribas, karininkai užduotis išaiškino kiekvienam kariui.

6 val. 30 min. leitenantas Kryštalis šiaurės rytų ir pietiniame miško pakraštįje išstatė užtvaras ir vietoje nurodė apšaudymo bei stebėjimo sektorius.

7 val. prasidėjo bendras puolimas. Kovine tvarka kampu atgal (*uglom nazad*) kuopų ir batalionų vadai išsiuntė maždaug 100-150 metrų į priekį žvalgybos patrulius.

7 val. 30 min. 2-oji ŠK, eidama Ažagų ir Staroliškių miško sandūra, buvo apšaudyta kulkosvaidžių ugnimi. Kuopos vadas ltn. Rodionovas šuoliu puolė prie gaujos ir jos ugnį užgniauzė savo ran[kiniu] kulkosvaidžiu. Trumpame mūšyje 7 banditai buvo nukauti, kiti išsiskyrė į dvi grupes ir pradėjo trauktis: pirmieji 7 žmonės į Eimuliškio pusę, ten pateko po 1-osios ŠK ugnimi ir buvo sunaikinti; antroji grupė - 8 žmonės - pamiške pradėjo trauktis Eimuliškio kryptimi.

* Schemos prie dokumento nėra.

7 val. 50 min. 5-osios ŠK patrulis, vyresnysis raudonarmietis Levčenka, Staroliškių miško iškyšulyje po nupjautu medžiu aptiko 8 žmonių gaujos pasalą, kuri stebėjo Kutnikų [?] pusę. Raudonarmietis Levčenka prišliaužė prie banditų per 50 m ir staigiai atidengė ugnį iš r[ankinio] k[ulkosvaidžio] dviem serijomis. Gaujos pasala, susidedanti iš 8 žmonių, buvo sunaikinta.

2-asis ŠB išeidamas į laukymę buvo apšaudytas iš vienkiamio kulkosvaidžiais. Apšaudę banditai nuėjo į Ažagų miško pusę.

3-iasis ŠB išeidamas į laukymę Kutnikų apylinkėse buvo apšaudytas iš kulkosvaidžio. Apšaudžiusi gauja nuėjo į Ažagų miško pusę.

Iš batalionų vadų per radiją gavęs pranešimus ir išgirdęs šaudymą Staroliškių pusėje, norėdamas išsiaiškinti padėtį ir suteikti praktinę pagalbą batalionų vadams, į veikslių rajoną išvyko pulko štabo viršininkas mjr. Glekovas.

Mjr. Glekovas, atvykęs į vietą ir susipažinęs su padėtimi, nutarė: 8-ajai ŠK perkirsti miško sąsmauką 1 km į pietryčius nuo Grikpėdžių ir susijungti su 1-osios ŠK kairiojo sparno užkardomis; perkirsti sąsmauką, jungiančią Ažagų ir Staroliškių miškus Eimuliškio apylinkėse, ir susijungti su dešiniuoju užtvarų sparnu.

Kai 1-oji ir 8-oji ŠK užėmė pradinę poziciją ir susijungė su dešiniojo ir kairiojo sparno užtvaromis, Ažagų miškas buvo visiškai apsuptas.

10 val. 2-oji, 4-oji, 5-oji ir 7-oji ŠK pradėjo pulti Ažagų mišką, 1-oji ir 8-oji ŠK užlenkė flangus ir ėmė spausti apsiausties žiedą.

5-osios ŠK pasiūstos žvalgų grupės, įėjusios į mišką apie 300 m, buvo gaujos apšaudytos iš kulkosvaidžių. Grupės vyresnysis raudonarmietis Levčenka, užėmęs ugnies poziciją, tuoj pat atsakė ugnimi, paleido keletą serijų ir sunaikino r[ankinio] k[ulkosvaidžio] tarnybą. Tačiau tuo metu iš dešiniojo sparno banditais taikliai iššovė ir nukovė raudon[armietį] Levčenką.

4-oji ŠK pradėjo kovoti su gauja, kuri buvo įsikūrusi gynybai gerai pritaikytame bunkeryje Ažagų miško vakariniame] pakraštyje. 1-asis būrys, vadovaujamas kuopos vado pavad. leitenanto Gurejevo, priartėjo prie gaujos per 30 m ir pakilo į ataką. Gauja neišlaikė, paliko bunkerį ir ėmė trauktis į rytus. Būrys pradėjo persekioti, dėl to 19 banditų buvo nukauta, 12 banditų mėgino prasiiveržti 4-osios ir 2-osios ŠK sandūroje ir susidūrė su vyr. seržanto Jermilovo skyriumi, kuris dengė 4-osios ŠK sparną. Vyr. seržanto Jermilovo skyrius stėjo į mūšį, mūšyje visi 12 banditų buvo nukauti.

Gaujos likučiai pradėjo trauktis į miško gilumą, kur taip pat buvo bunkeris, apjuostas gynybiniais pavieniais apkasais, sujungtais tranšėjomis, o kampuose įrengti dzotai su ambrazūromis. 5-oji ŠK blokavo dzotus ir bunkerius. Gaujos r[ankinis] k[ulkosvaidis] iš kairės atidengė ugnį į puolančių raudonarmiečių grandinę. Raudon[armietis] Ismailovas prišliaužė prie banditų kulkosvaidžio ir sviedė dvi rankines granatas, sunaikino kulkosvaidžio tarnybą ir iš banditų kulkosvaidžio apšaudė gaujos sparną. Drašiais ir ryžtingais veiks-

mais gauja iš įtvirtinimų ir bunkerių buvo išmušta, kovos lauke palikusi 27 lavonus.

Išstatydama dengimo grupes, gauja mėgino atsiplėšti nuo persekiojimo ir išėjo iš miško Liepinių rajone, ten pateko po užtvarų ugnimi. Banditai, matydami, jog yra visiškai apsupti, staigiai pasisuko į pietvakarius ir pasitraukė 20-ojo kvartalo link, kur tuo metu su bunkeryje įsitvirtinusia gauja jau kovojo 3-iasis ŠB.

Gauja, ieškodama išėjimo iš apsupties, nuolat keitė savo kryptį, išstatydavo negausias priedangas, mėgino prasiveržti pro padalinių kovinę rikiuotę, bet visur patekdavo po padalinių ugnimi. Padaliniai spaudė apsupties žiedą ir 14 val. 30 min. gauja buvo visiškai likviduota.

45 03 28 d. Ažagų mišką pakartotinai išžvalgė 1-asis, 2-asis ir 3-iasis ŠB bei pulko spec. daliniai.

V. Operacijos rezultatai

Dėl teisingos organizacijos ir padalinių sąveikos, kariams sumaniai, drąsiai ir ryžtingai veikiant gauja buvo apsupta ir visiškai sunaikinta.

Nukauta 121 banditas ir suimta 18 banditų, tarp jų 5 sužeisti.

Paimta: r[ankinių] k[ulkosvaidžių] - 7, šautuvų - 30, automatų - 5, įvairių pistoletų - 7, šovinių - 4720, granatų - 35, PPS magazinų - 3, žiūronų - 2, granatsvaidžio terminių šovinių - 333, rašomųjų mašinėlių - 1, motociklų (sugedusių) - 1, dviračių (sugedusių) - 1, arklių - 3, balnų - 1, sulaužytų vežimų - 2; sugriauti 4 bunkeriai ir 9 palapinės.

Iš nukautų ir suimtų banditų paimta Panevėžio, Biržų ir Šiaulių apskričių lietuviški topografiniai žemėlapiai, taip pat kai kurie štabo dokumentai.

Iš belaisvio bandito Juozo Stasio sužinota, kad tarp nukautųjų yra gaujos vadeiva Blėka Jonas ir 4 parašiutininkai, išmesti lėktuvu 45 01 20 d.

Pas vieną iš parašiutininkų rastas slaptas pažymėjimas, išduotas Dulkei Jurgii; jame rašoma, kad jis tarnauja SSRS NKVD V[yriausiojoje] M[ilicijos] V[aldyboje] Kriminalinio skyriaus paieškos slaptuoju agentu; pažymėjimą pasirašė SSRS NKVD Vyriausiosios milicijos valdybos Kriminalinio skyriaus paieškos viršininkas v[alstybės] s[augumo] majoras Chrapčenka.

Visi dokumentai ir trofėjai atiduoti NKVD A[pskrities] S[kyriui].

Mūsų nuostoliai: nukauta - 2, sužeista - 11.

VI. Mūšyje pasižymėjo

1. 2-ojo ŠB vadas vyr. lt. Naumovas Nikolajus Sergejevičius, g. 1913 m., VKP(b) narys. Sumaniai organizavo gaujos paieškas ir likvidavimą. Mūšio metu buvo tarp kovotojų ir sumaniai manevruodamas padaliniais neleido banditams prasiskverbti per kovos linijas, tuo garantavo visišką gaujos likvidavimą. Bataliono padaliniai sunaikino 68 banditus.

2. 5-osios ŠK vadas lt. Volkovas Vladimiras Nikolajevičius, g. 1918 m., VKP(b) narys. Sumaniai išnaudojo savo ugnies priemones blokuojant bunkeryje ir apkasuose išvirtinusių gaują. Du kartus pakėlęs kuopą į ataką, išmušė gaują iš atspirties punkto ir suorganizavo jos persekiojimą. Šiame mūšyje kuopa sunaikino 38 banditus.

3. 3-iojo ŠB vadas mjr. Masko Aleksandras Stepanovičius, g. 1899 m., VKP(b) narys, teisingai organizavo padalinių sąveiką. Pats buvo mūšio vietoje ir jam vadovavo. Priimdavo taktiškai teisingus sprendimus ir juos įgyvendindavo, todėl gauja buvo visiškai apsupta ir likviduota. Bataliono padaliniai nukovė 38 banditus.

4. 5-osios ŠK 3-iojo būrio vadas lt. Jerofejevas Nikolajus Arkadjevičius, g. 1921 m., VLKJS narys; mūšio metu gauja mėgino prasiskverbti 5-osios ir 7-osios ŠK sandūroje. Lt. Jerofejevas drąsiai vedė būrį, kad perkirstų gaujos atsitraukimo kelius, ir pradėjo mūšį, kuriame būrys sunaikino 25 banditus, o kitus išvijo po kuopos ugnimi, ten [jie] ir buvo sunaikinti. Tuo neleido gaujai išeiti iš apsupties.

5. 4-osios ŠK vado pav. lt. Gurejevas Nikolajus Maksimovičius, g. 1914 m., nepartinis; vadovaudamas 1-ajam būriui, tris kartus kėlė būrį atakuoti gaują, išvirtinusių bunkeriuose. Buvo būrio kovinėse grandyse ir asmeniniu pavyzdžiu įkvėpdavo karius. Būrys sunaikino 19 banditų, pats Gurejevas nukovė 5 banditus.

6. 7-osios ŠK būrio vadas seržantas Golubis Ivanas Ivanovičius, g. 1919 m., nepartinis; paslapčia nuvedė būrį į gaujos sparną ir ryžtingu puolimu išmušė ją iš įvirtinimų. Sumaniai organizavo persekiojimą ir sąveikaudamas su kitais būriais sunaikino 16 banditų.

7. 7-osios ŠK vadas j. lt. Sazonovas Nikolajus Romanovičius, g. 1917 m., VKP(b) narys. Sumaniai organizavo mūšį su gauja, išvirtinusių gerai įrengtame gynybai bunkeryje. Mūšio metu išmušė gaują iš bunkerio ir kuopa persekiodama sunaikino 16 banditų.

8. 5-osios ŠK karo felčerė m[edicinos] t[armybos] j. lt. Rudakova Klavdija Matvejevna, g. 1922 m., priešui šaudant iš mūšio lauko išnešė sužeistus karius ir suteikė pirmąją med[icininę] pagalbą. Surinko sužeistųjų ginklus.

9. 7-osios ŠK viršila vyr. seržantas Sokolovas Dmitrijus Maksimovičius, g. 1919 m., kand[idatas] į VKP(b) narius, sumaniai vadovavo skyriui, veikė drąsiai ir ryžtingai. Mūšyje jo skyrius sunaikino 8 banditus.

10. 5-osios ŠK 3-iojo būrio vado pav. seržantas Karnauchas Ivanas Selifanovičius, g. 1921 m., kand[idatas] į VKP(b). Mūšyje veikė drąsiai, ryžtingai, rodė iniciatyvą. Pirmas puolė atakuoti gaują, patraukdamas karius paskui save. Pats nukovė 3 banditus.

11. 4-osios ŠK 1-ojo būrio vado pav. vyr. seržantas Fiodorovas Moisejus Fiodorovičius, g. 1909 m., VKP(b) narys. Veikdamas su skyriumi 4-osios ir

5-osios ŠK sandūroje neleido banditams prasiskverbti pro kovines eiles. Tris kartus atlaikė stiprų banditų, mėginančių išeiti iš apsupties, spaudimą. Jo skyrius sunaikino 6 banditus. Kovoje vienas prieš vieną buože užmušė 1 banditą.

12. 7-osios ŠK 3-ojo būrio vado pav. seržantas Aniščenka Sergejus Matvejevičius, g. 1921 m., VLKIS narys. Veikė drąsiai ir ryžtingai. Kai mūšyje buvo sužeistas ran[kinio] k[ulkosvaidžio] kulkosvaidininkas, jis paėmė r[ankinį] k[ulkosvaidį] ir su skyriumi pradėjo persekiojimą. Pats nukovė du banditus.

13. 8-osios ŠK 1-ojo būrio 2-ojo skyriaus vadas seržantas Šerstnevas Vasilijus Ivanovičius, g. 1908 m., VKP(b) narys. Gerai vadovavo savo skyriui. Veikdamas kuopos sparne, neleido banditams prasiveržti kuopų sandūroje. Jo skyrius nukovė 6 banditus.

14. 8-osios ŠK 2-ojo būrio 2-ojo skyriaus vadas seržantas Trofeniukas Aleksejus Kalinkovičius, g. 1926 m., nepartinis. Persekiodamas atsitraukiančią gaują, jo skyrius nukovė 5 banditus ir 1 paėmė.

15. 7-osios ŠK rankinio kulkosvaidžio kulkosvaidininkas grandinis Bryksinas Aleksejus Vasiljevičius, g. 1902 m., VKP(b) narys. Mūšyje parodė drąsą ir vyriškumą. Asmeniniu pavyzdžiu įkvėpė karius. Pats nukovė 2 banditus.

16. 5-osios ŠK rankinio kulkosvaidžio kulkosvaidininkas Levčenka Nikolajus Fiodorovičius, g. 1926 m., VLKIS narys. Veikdamas su r[ankiniu] kulkosvaidžiu, patruliuodamas aptiko 8 žmonių gaujos pasalą. Levčenka prišliaužė prie pasalos iki 50 metrų ir atidengė ugnį; visi 8 banditai buvo nukauti. Miške jo patrolį apšaudė priešo kulkosvaidis. Levčenka užėmė ugnies poziciją ir atidengė ugnį; 4 banditai, taip pat rankinio kulkosvaidžio tarnyba, buvo nukauti. Šiame mūšyje Levčenka krito drąsuolio mirtimi.

17. 4-osios ŠK 2-ojo būrio vado pav. vyr. seržantas Jermilovas Nikolajus Vasiljevičius, g. 1914 m., VKP(b) narys. Veikė drąsiai ir ryžtingai. Su skyriumi pradėjo mūšį su 12 banditų, kurie mėgino prasiskverbti per kovos liniją kuopų sandūroje. Sumaniai veikdamas skyrius visus 12 banditų nukovė.

VII. Išvados

Įvairiose vietose gerai užmaskuotuose bunkeriuose, kurie apsupti ištisine gynybos linija su apkasais, sujungtais susisiekimo eigomis, buvusi gauja likviduota, nes:

1. Teisingai parengtas operacijos vykdymo planas.
2. Kariai sutelkti pradinėse pozicijose įvairiomis kryptimis ir naktį, todėl gauja negalėjo atspėti operacijos sumanymo.
3. Gerai organizuota sąveika tarp padalinių, pasirūpinta sparnais ir sandūromis.
4. Kariai gerai žinojo iškeltą uždavinį, o karininkai gerai vadovavo savo padaliniamis mūšio metu.

5. Buvo geras ryšys tarp padalinių ir padalinių su vadovybės štabu, tai suteikė galimybę laiku paveikti mūšio eigą, žinoti padalinių išdėstymo vietas ir gaujos atsitraukimo kelią.

6. Kariai veikė drąsiai ir ryžtingai, sumaniai prisitaikė prie vietovės ir laikėsi maskuotės priemonių.

7. Kariai buvo labai organizuoti ir drausmingi.

8. Pulko štabo viršininkas mjr. Glekovas laiku išvažiavo į mūšio vietą ir padarė atitinkamas korektyvas.

NKVD VK 261-ojo ŠP vadas
papulkininkis (Zakurdajevas)
Pulko štabo viršininkas
majoras (Glekovas)

Tikra: NKVD VK 4-osios ŠD oper. dalies viršininkas
majoras [*Morozov*](parašas)

Išs. 8 egz.

Nr. 1 - p[asienio] b[ūrių] kariuomenės virš[ininkui]

Nr. 2 - LSSR NKVD

Nr. 3 - į b[yla] Nr. 0035

Nr. 4 - 8-ajam, 25-ajam, 137-ajam, 266-ajam, 298-ajam ŠP, 220-ajam PP
45 04 06 d.

LYA, f. 1, ap. 3, b. 681,1. 187-192. Nuorašas.

4 dokumentas

LKP(b) Marijampolės apskrities komiteto sekretoriaus Naudžiūno
1945 m. balandžio 5 d. raštas A. Sniečkui dėl paramos kovoje su partizanais

Marijampolė

1945 m. balandžio 5 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos KP(b) Centro Komiteto sekretoriui drg. Sniečkui

Vilnius

Vėl kreipiuosi į Jus prašydamas suteikti ginkluotos paramos kovoje su banditais. Tik paskutinės savaitės bėgyje nuo banditų užpuolimo žuvo 15 mūsų tarybinių žmonių. Dienos metu banditai užpuolė Šilavoto valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką pravedant vienoje apylinkėje susirinkimą.

Prieš keletą dienų Igliškėlių valsčių banditai sudegino tris ūkius, kuriuose be nušautų ir išnaikinamojo bataliono sudegė dar trys žmonės. Vakar vakare gautu pranešimu šiam pačiam valsčių banditai padegė keletą ūkių. Yra aukų.

Be to, banditai smarkiai kliudo pavasario sėjos pravedimui ir statybinės medžiagos pristatymui į cukraus fabriką. Taip pav. Varnabūdės miškuose banditai apstoja važiuojančius į mišką kelius ir gražina valstiečius paimdami iš valstiečių dokumentus ir prigrasindami nušovimu, jeigu kitą kartą miške pasirodys.

Esant tokiai padėčiai labai prašau atsiųsti ginkluotas jėgas apvalymui miškų nuo siaučiančių banditų, nes mūsų jėgos per silpnos ir be to trūksta daug ginklų.

Atsp. 2 egz.

Marijampolė, 1945 m. IV. 5 d.

BB

Lietuvos KP(b) Marijampolės Apskritis Komiteto Sekretorius
(*Naudžiūnas*)* parašas

LYA, f. 1, ap. 3, b. 2134, l. 39. Originalas.

5 dokumentas

SSRS saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 8 d. direktyvinis nurodymas operatyvininkų ir kariuomenės viršininkams aktyviau kovoti su partizanais

1945 m. birželio 8 d.

Visiškai slaptai

LIET. SSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams
LIETUVOS SSR NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams
NKVD vidaus kariuomenės pulkų vadams
NKVD pasienio būrių viršininkams
NKVD VK 4-osios divizijos vadui
Tiktai drg. Rudykai**

Pastarosiomis dienomis kai kuriose apskrityse pastebėti aktyvūs banditų veiksmai: jie vykdo teroro aktus prieš žemutinį sovietinį partinį aktyvą, netur-

* Dokumentas rašytas lietuviškai. Kalba netaisyta. Ant dokumento yra keturios rezoliucijos, iš jų viena pasirašyta A. Sniečkaus (1945 m. balandžio 9 d.) (versta iš rusų k): „Bartašiūnui. prašau skubiai imtis priemonių, kad būtų likviduotos banditų grupės Marijampolės apskrityje“.

** [rašyta ranka.

tingus valstiečius, mūsų organų darbuotojus ir su ginklu puola sovietines įstaigas bei įmones.

Tačiau banditų veiksmai dažniausiai lieka nenubausti. Banditai ir teroristai po antpuolių nepersekiojami, banditų rėmėjai nesuimami. NKVD kariuomenė, turinti kovoti su banditais, reikiamo aktyvumo nerodo.

Tokia padėtis toliau negali būti pakenčiama.

Siūlau:

Maksimaliai sustiprinti agentūrinį-operatyvinį kovos su banditizmu darbą ir suaktyvinti NKVD kariuomenės ir naikintojų batalionų kovinę veiklą persekiojant ir likviduojant gaujas.

Nė vieno banditų išpuolio nepalikti nenubausto. Banditus, įvykdžiusius teroro aktą ar ginkluotą sovietinių įstaigų, įmonių ir sovietinių piliečių užpuolimą, persekioti ir sunaikinti, asmenis, padedančius banditams - suimti. Tardymą nukreipti tokia linkme, kad būtų išaiškinti banditų ryšiai, konspiraciniai būtai ir slėpimosi vietos; vykdyti būtiną verbavimą, agentūrines kombinacijas, kurios garantuotų gaujų ir pagrindžio nacionalistinių organizacijų likvidavimą.

Operatyviniuose pranešimuose ne tik išdėstyti banditų išpuolių pobūdį, bet ir būtinai nurodyti, kokių konkrečiai priemonių imtasi, kad būtų likviduotos gaujos, kas vadovauja operacijai, operacijos ir tardymo dėl kiekvieno išpuolio rezultatus.

Perspėju, kad oper. sektorių, NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkai, NKVD kariuomenės pulkų, batalionų vadai ir pasienio būrių viršininkai yra asmeniškai atsakingi už kiekvieną nenubaustą banditų išpuolį ir operacijų sužlugdymą persekiojant gaujas.

Kobulovas

Nr. 23

1945 m. birželio 8 d.

SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas
valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras (Kobulovas)
SSR Sąjungos vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
generolas pulkininkas (Apolonovas)

Oper. sektorių viršininkams skubiai perspausdinti šiuos nurodymus ir įteikti NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams, pulkų ir pasienio būrių vadams
SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
valstybės saugumo komisaras (Tkačenka)

Tikra: LSSR NKGB sekretoriato oper. įgaliotinė
valst. saugumo j. leitenantė [Andrejeva](parašas)

LYA, f. t. ap. 18. b. 64,1 6-7. Nuorašas.

6 dokumentas

SSRS saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 9 d. direktyviniai nurodymai operatyvininkų ir kariuomenės viršininkams suaktyvinti agentų darbą ir kovą su partizanais

Vilnius

1945 m. birželio 9 d.

Visiškai slaptai

Liet. SSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams

Liet. SSR NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams

Kopija: NKVD vidaus kariuomenės 4-osios divizijos vadui

NKVD vidaus kariuomenės pulkų vadams

NKVD kariuomenės Lietuvos pasienio apygardos valdybos viršininkui

NKVD Lietuvos pasienio apygardos pasienio būrių viršininkams

Pastaruoju metu daugelyje Lietuvos SSR apskričių pastebimi aktyvūs lietuvių ir lenkų nacionalistinio pogrindžio ir jų ginkluotų gaujų veiksmai.

Gaujos, susidedančios iš parašiutininkų, baudėjų, aktyvių vokiečių statylinių ir rėmėjų, buožių ir nacionalistinio pogrindžio dalyvių, puola sovietines įstaiigas kaimuose ir valsčiuose, MTS, MKPP* ir sovietinius ūkius, dezorganizuoja jų darbą, vykdo teroro aktus prieš žemutinį partinį sovietinį aktyvą, naikintojų bataliono karius, valstiečius, gavusius buožių žemės, mūsų organų darbuotojus ir Raudonosios armijos kariškius.

Tačiau nacionalistinių centrų ir banditų grupių veiksmai dažniausiai lieka nenubausti. Nacionalistinės organizacijos laiku neišaiškinamos ir nelikviduojamos, banditai ir teroristai po antpuolių nepersekiojami, banditų rėmėjai nesuimami.

Siekiant smogti ryžtingą smūgį nacionalistinėms formuotėms ir gaujoms, siūloma:

1. Peržiūrėti visą veikiančių agentūrinį-informacinį tinklą. Balastą atsijoti, dviveidžius bei išdavikus suimti ir aktyviai juos tardant nustatyti pogrindžio organizacijas ir banditų grupes.

Darbingus informatorius suvesti į rezidentūras. Rezidentus verbuoti iš mūsų patikrintų žmonių, kurie, turėdami savo duomenų ir naudodamiesi tarnybine padėtimi, gali susitikinėti ir dirbti su informatoriais (naikintojų batalionų kariai, žemės ūkio organų, paruošų ir prekybos organizacijų, kelių darbuotojai ir t.t.).

Kvalifikuotą agentūrą perduoti patyrusiems operatyviniams darbuotojams, kiekvienam agentui skirti konkrečią užduotį, kaip nustatyti pogrindžio dalyvius, jų ieškoti ir išaiškinti gaujas.

* *Mašino-konnyj prokatnyj punkt* - mašinų ir arklių nuomos punktas.

Skubiai verbuoti naują kokybišką agentūrą iš nacionalistinių pagrindžio organizacijų dalyvių, banditų grupių, jų ryšininkų ir nelegalių konspiracinių butų laikytojų. Sektorių viršininkams asmeniškai dalyvauti sukuriant tokią agentūrą visuose NKVD-NKGB skyriuose, pasirūpinti reikiama konspiracija dirbant su kiekvienu šaltiniu atskirai.

2. Peržiūrėti visą operatyvinę įskaitą. Iki š. m. birželio 25 d. parengti bylas arba detalias pažymas suimti:

a) vokiečių parašiutininkus, priešo žvalgybos ir kontržvalgybos organų agentus;
b) viešus ir slapius gestapo, „abvero“, „GFP“, „Saugumo“ ir kitų panašių priešo žvalgybos ir kontržvalgybos organų bendradarbius;

c) šių lietuvių ir lenkų nacionalistinių organizacijų dalyvius: „Lietuvių aktyvistų frontas“, „Lietuvos laisvės armija“ (LLA), „Kęstutis“, „Lietuvių nacionalistų partija“, „Lietuvių frontas“, „Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga“, „Geležinis vilkas“, „Lietuvių tautinis frontas“, „Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas“, Armija krajoja ir lenkų partijos - endekai ir PPS;

d) baudėjus, policininkus ir kt. asmenis, dalyvavusius gyventojams darytuose žvėriškumuose;

e) tėvynės išdavikus, aktyvius vokiečių statytinius ir rėmėjus.

Imkitės būtinų priemonių, kad būtų išaiškinti nacionalistinių organizacijų ir kiekvienos gaujos asmenys, jų ginkluotė, bazavimosi vietos, išsidėstymas ir judėjimo keliai, ginklų, spaudos ir kitos technikos sandėliai. Palaipsniui sužinodami šiuos duomenis, nelaukdami bendros operacijos pradžios, suiminkite organizacijų dalyvius ir likviduokite gaujas, palikdami jose tik kai kuriuos žmones, su kuriais galėtų tęsti darbą mūsų agentūra.

Ypatingą dėmesį skirkite čekistinių karinių operacijų likviduojant gaujas vykdymui. Kiekvienai išaiškintai gaujai turi būti smogtas mūsų operatyvinis smūgis. Nustatytą gaujos bazavimosi arba veikimo vietą apsupti glaudžiu žiedu, operaciją vykdyti taip, kad gauja negalėtų išsiskirstyti ir išvengti smūgio. Pradėtą operaciją vykdyti tol, kol gauja bus visiškai sunaikinta arba paimta į nelaisvę, persekioti dieną ir naktį.

Vykdomos operacijos planą turi žinoti labai ribotas darbuotojų skaičius (operatyvininkų ir kariuomenės viršininkai).

Kovai su banditais plačiau naudoti naikintojų batalionus, būrius, partinį sovietinį aktyvą, varginguosius valstiečius; jiems vadovauti turi mūsų kariuomenės karininkai ir patyrę seržantai.

3. Asmeniškai garantuoti suimtųjų kvalifikuotą tardymą. Pirmiausia iš suimtųjų būtina gauti žvalgybinius duomenis apie pagrindžio centrus, organizacijų ir gaujų dalyvius, ginklų ir technikos sandėlius. Tuos duomenis skubiai panaudoti suimant organizacijų dalyvius ir likviduojant gaujas. Tardymo metu stengtis daugiau sužinoti apie kitas apskritis ir miestus, sužinojus skubiai pra-

nešti atitinkamiems operatyviniams sektoriams ir NKVD-NKGB apskričių skyriams, o su kaimyninėmis apskritimis kartu vykdyti gaujų likvidavimo operacijas.

Visus bent kiek svarbesnius suimtuosius tardyti Jums asmeniškai.

4. SSRS Vidaus Reikalų Liaudies Komisaras drg. L. P. Berija įsakė kartu su čekistinėmis karinėmis operacijomis plačiai vykdyti priemones pagrindžiai demoralizuoti ir banditams, dezertyrams ir asmenims, vengiantiems tarnybos Raudonojoje armijoje, legalizuotis.

Smulkūs nurodymai apie legalizavimosi tvarką ir metodus išdėstyti Lietuvos SSR NKVD-NKGB š. m. gegužės 12 d. direktyvose ir plane Nr. 0038.

Imkitės būtinų priemonių, kad drg. L. P. Berijos nurodymai būtų tiksliai įvykdyti. Suaktyvinkite legalizacijos darbą.

Legalizavusiųjų nesuiminėkite.

5. Būtina tuoj pat imti iniciatyvą į savo rankas, nelaukti, kol pasirodys banditai, o visą laiką ieškoti gaujų, jas persekioti ir naikinti. Drąsiai organizuoti kariuomenės pasalas, sekretus, gaudyti banditus jų judėjimo keliuose, stovyklavietėse. Kartu plačiai išaiškinti ir represuoti banditų rėmėjus bei globėjus.

6. Operatyvines-karines priemones sutriuškinant prieš pagrindinį ir veikiančias gaujas reikia derinti su agitacinio-masinio ir aiškinamojo darbo organizavimu tarp vietinių gyventojų. Tuo tikslu per partijos apskričių komitetus imkitės priemonių, kad į kaimus, vienkiemius ir valsčius būtų pasiųsti apskričių komitetų, vykdomųjų komitetų ir komjaunimo komitetų darbuotojai, užtikrinte, kad kaimus ir vienkiemius pasiektų mūsų laikraščiai ir gyvas Sovietų žodis.

Įpareigokite NKVD kariuomenės karininkus ir politrukus vykdyti platų aiškinamąjį darbą tarp gyventojų.

Primename NKVD-NKGB organų vadovams ir kariuomenės vadams, kad būtina skubiai pagerinti darbą sutriuškinant prieš pagrindinį, bolševikiškai žiūrėti į pavestą užduotį.

Apie šių nurodymų vykdymo eigą ir Jūsų priemones praneškite penkiadienėse oper. suvestinėse.

SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas
2-ojo rango komisaras (Kobulovas)
SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
generolas pulkininkas (Apolonovas)

Vilnius, Nr. 25
1945 m. birželio 9 d.

Tikra: LSSR NKGB sekretoriato oper. įgaliotinė
valstybės saugumo j. leitenante [Andrejeva](parašas)

LYA, f. t, ap. 18, b 22,1. 9-13. Nuorašas.

7 dokumentas

SSRS saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 18 d. aplinkraštis operatyvinių sektorių viršininkams dėl aktyvesnio partizanų persekiojimo

Vilnius

1945 m. birželio 18 d.

Visiškai slaptai
Perduoti tuoj pat per
„VČ“

Operatyvinių sektorių viršininkams
ir jų pavaduotojams kariuomenės reikalams

Nors banditinių elementų aktyvumas labai padidėjo, oper. sektorių viršininkai silpnai organizuoja gaujų persekiojimą ir sunaikinimą.

Siūloma:

1. Skubiai pertvarkyti darbą atsižvelgiant į birželio 15 d. Jums duotus nurodymus ir užtikrinti, kad Jūsų sektoriuje veikiančios gaujos bus aktyviai persekiojamos ir sunaikintos; tam maksimaliai panaudoti visus Jūsų sektoriuje turimus karius ir oper[atyvinius] darbuotojus.

2. Kasdien, pradedant 45 06 19 d., pranešinėti apie visus banditų puolimus ir per parą įvykdytas čekistines karines operacijas, išdėstyti konkrečius operacijų rezultatus. Pranešimus turi pasirašyti sektoriaus viršininkas ir jo pavaduotojas kariuomenės reikalams.

Valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras Kobulovas
Generolas pulkininkas Apolonovas

Nr. 454
Vilnius,
45 06 18 d.

LYA, f. 1, ap. 18, b. 22, l. 30. Nuorašas.

8 dokumentas

NKVD vidaus kariuomenės Pabaltijo apygardos viršininko Golovkos
1945 m. birželio mėn. raštas Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkui dėl
lėktuvų panaudojimo

[Vilnius]

1945 m. birželio mėn.

Iš Vilniaus

Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkui

Siekiant vykdyti aviacinę žvalgybą ir palaikyti vykdomas operacijas bombų
bei kulkosvaizdžių ugnimi:

1. Vyriausiosios vadovybės štabui laiku pateikti paraiškas dėl lėktuvų pa-
naudojimo Jūsų sektoriuje.
2. Įrengti lygias, be pašalinių daiktų, 800 x 400 metrų nutūpimo aikšteles su
atvirais nusileidimais.
3. Pasirodžius lėktuvams, išdėstyti medžiagos juostas ir atsiųsti patikimą ap-
saugą.

Priimta 45 06 21 d.
Rezoliucija: Abyzovui

Generolas majoras Golovka

LYA, f. t, ap. 3, b. 713. Nuorašas.

9 dokumentas

NKVD vidaus kariuomenės Pabaltijo apygardos viršininko Golovkos
1945 m. birželio mėn. raštas 4-osios, 6-osios, 10-osios, 14-osios divizijų va-
dams, NKVD I Pabaltijo ir Leningrado frontų užnugario apsaugos kariuo-
menės bei Lietuvos pasienio apygardos viršininkams dėl karių supažin-
dinimo su sąveikos signalų lentele

1945 m. birželio mėn.

Slaptai
Egz. Nr. 2

NKVD VK 4-osios šaulių divizijos vadui
NKVD VK 6-osios šaulių divizijos vadui
NKVD VK 10-osios šaulių divizijos vadui
NKVD k[ariuomenės] 14-osios geležinkelių apsaugos divizijos vadui
NKVD I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos kariuomenės viršininkui

NKVD Leningrado fronto užnugario apsaugos kariuomenės viršininkui
Liet. pasienio apygardos NKVD pasienio kariuomenės viršininkui
NKVD k[ariuomenės] jungtinio pasienio būrio vadui
Tiktai: jung[tinio] pasienio būrio vadui*

Kaunas

Operacijos Lietuvos SSR laikotarpiui siunčiu signalų lentelę sąveikai tarp NKVD kariuomenės pėstininkų ir aviacijos.

Su sąveikos signalų lentele supažindinti kiekvieną karį ir ją pradėti naudoti nuo š. m. birželio 26 d.

Signalą „Aš savas“ pėstininkai duoda aviacijai raketomis remiantis NKVD VK Pab[altijo] apygardos štabo atpažinimo ženklų lentele š. m. birželio-liepos mėnesiams.

Priedas: 2 lapų tekstas**

NKVD VK Pab[altijo] apygardos viršininkas
generolas majoras (Golovka)

10 egz.

1 - į bylą

2 -10 adresatams

45 06 23 d.

Tikra: Oper. skyriaus I-ojo poskyrio viršininkas
papulkininkis [Zyrianov] (parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, h. 713.1. 54. Nuorašas.

10 dokumentas

SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 28 d. aplinkraštis operatyvininkų ir kariuomenės viršininkams dėl prasto jų darbo ir nurodymai jį pagerinti

[Maskva]

1945 m. birželio 28 d.

Visiškai slaptai

Iš Maskvos

Perduoti per „VČ“ ir šifru

Visiems NKVD-NKGB oper. sektorių viršininkams
NKVD vidaus kariuomenės, pasienio ir užnugario apsaugos kariuomenės
viršininkams

NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams
NKVD kariuomenės pulkų vadams

* Įrašyta ranka.

** Lentelė nepateikiama.

NKVD-NKGB operatyviniai sektoriai ir Lietuvoje dislokuota NKVD kariuomenė birželio mėn. penktąjį penkiadienį ir ypač birželio 25-26 d. dirbo nepatenkinamai.

Per minėtas dvi dienas banditams puolant respublikoje nukauta, sužeista ir nuvesta 31 žmogus, tuo tarpu banditų nukauta tik 47.

Ypač blogai dirba Kauno, Panevėžio, Marijampolės, Tauragės oper. sektoriai ir generolo Abyzovo bei pulkininko Romanovo kariuomenė.

Per 5 dienas Kauno sektoriuje nukauta 35, suimta 11 banditų, Marijampolės - atitinkamai 9 ir 11, Tauragės - 9 ir 22.

Per penkiadienį taip pat nieko nepadaryta, kad šiuose sektoriuose būtų likviduotas nacionalistinis pagrindis.

Tokia pažiūra į Jums pavestą užduotį toliau negali būti pakenčiama.

Perspėjame oper. sektorių ir NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkus, NKVD kariuomenės viršininkus ir pulkų vadus, kad jie yra asmeniškai atsakingi už netikslų ir nesavalaikį drg. Berijos užduočių įvykdymą.

Siūlome nedelsiant pagerinti darbą atsižvelgiant į Jums duotus nurodymus dėl gaujų sutriuškinimo, banditų likvidavimo, pagrindžio centrų išaiškinimo ir nacionalistinio pagrindžio dalyvių represavimo.

Darbą organizuokite taip, kad kiekvienas operatyvinis darbuotojas, kiekvienas kariuomenės padalinys kiekvieną dieną turėtų konkrečią užduotį. Jūs ir Jūsų pavadautojai turite kasdien kontroliuoti, kaip [tos užduotys] vykdomos.

Rezultatus pranešti kasdien.

SSRS valst. saugumo liaudies komisaro pav.
2-ojo rango valst. saugumo komisaras (Kobulovas)
SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pav.
generolas pulkininkas (Apolonovas)

1945 m. birželio 28 d.

Perduota 1945 m. birželio 28 d. oper. sektoriams:

Kauno - priėmė: Finenberg

Panevėžio - priėmė: Nazarovas

Utenos - priėmė: Terešina

Marijampolės - priėmė: Vasiljevas

Šiaulių - priėmė: Kiseliovas

Tauragės - priėmė: Žigariovas (?)

Vilniaus - priėmė: Rudyka

Perdavė valst. saugumo vyr. leitenantas Kučeras*

LYA, f. t, ap. 18, b. 39, l. 40. Nuorašas.

* Dokumentas publikuotas: A Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, p. 435-436.

11 dokumentas

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenkos 1945 m. liepos 8 d. radiograma Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkui I. Rudykai bei Trakų NKVD-NKGB viršininkams Smirnovui ir Rožovskiui

1945 m. liepos 8 d.

Radiograma

Visiškai slaptai

Trakai, NKVD
drg. Rudykai, Smirnovui, Rožovskiui

Trakų apskrityje banditai elgiasi akiplėšiškai, o Jūs nieko nedarote, laukiate kažkokių ginkluotų jėgų ir ignoruojate naikintųjų batalionus. Liaudies komisarų pav. įsakė:

1. Aktyviau panaudoti turimą kariuomenę ir ypač naikintųjų batalionus banditų persekiojimui ir likvidavimui.
2. Banditus, kurie nukovė raudonarmiečius kelyje Kaišiadorys-Žasliai, nužudė ir apiplėšė pilietes Zenkevič ir Kiseliova - surasti ir sunaikinti.
3. Nustatyti Peliponio namą sudeginusios gaujos vadeivą, jo šeimą suimti, o į jo namą įkelti Peliponio šeimą.
4. Bakūną Petrą, pas kurį rasta pavogta karvė, suimti ir išstardyti, panaudoti jį likusių banditų likvidavimui.

Apie kiekvieną atliktą užduotį praneškite atskirai.

Įspėju, kad Jūs esate asmeniškai atsakingi už kiekvieną nenubaustą banditų antpuolį ir gaujų persekiojimo operacijų sužlugdymą.

Tkačenka

Nr...

1945 m. liepos 8 d.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
valstybės saugumo liaudies komisaras [Tkačenka](parašas)

LYA, f. 1, ap. 18, b. 40, l. 5. Originalas.

12 dokumentas

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenkos 1945 m. liepos 18 d. raštas Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkui Ii Kapralovui dėl kovos veiksmų prieš partizano V.Gumausko grupę

Vilnius

1945 m. liepos 18 d.

Visiškai slaptai

NKVD-NKGB Utenos oper. sektoriaus viršininkui
generolui majorui draugui Kapralovui

Utena

Į Švenčionių apskritį siunčiu operatyvinę grupę su kariais (grupės vyresnysis - poskyrio viršininko pav. kapitonas drg. Jevdokimenkovas), kad būtų nufotografuotas neatpažintas banditas parašiutininkas, nukautas likviduojant vadeivos Gumausko Vinco gaują; prašau jų darbą asmeniškai kontroliuoti ir esant būtinybei padėti įvykdyti užduotį.

Operatyvinei grupei grįžtant į Vilnių (po užduoties įvykdymo), išsiųskite su jais LSSR NKGB dispozicijon NKVD 217-ojo pasienio pulko suimtą Gumausko gaujos ryšininkę Paulavičiūtę Aldoną tolesniam tardymui.

Liepos 12 d. 217-ojo pasienio pulko 8-osios užkardos viršininkas buvo numatęs operaciją sugauti nelegaliai gyvenantį kunigą Liutkų; jei kunigą Liutkų Jūs suėmėte, taip pat išsiųskite su operatyvine grupe LSSR NKGB dispozicijon tardymui.

Paveskite skubiai ištirti NKVD 12-ojo pasienio pulko vado pavaduotojo žvalgybai papulkininkio Kaščenkos [įvykdytą] pažeidimą; jis pasiuntė operatyvinę ir kariuomenės grupes į Gumausko gaujos išsidėstymo vietą, taip pat liepos 10 d. įvykdė šukavimą Palmajės kaimo apylinkėse; tai sužlugdė kombinacijos siekiant sugauti Gumauską vykdymą.

Papulkininkiu Kaščenkai įsakykite atvykti kartu su Jumis referuoti SSR Sąjungos Vidaus Reikalų Liaudies Komisarų Pavaduotojui generolui papulkininkiu draugui Apolonovui, su savimi turėti tyrimo medžiagą.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
generolas leitenantas [Tkačenko](parašas)

1945 m. liepos 18 d.
Nr. 2/2033/P
Vilnius

LYA, f. t, ap. 18. b. 40,1 77. Originalas.

13 dokumentas

SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo, SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenkos ir LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. liepos 29 d. aplinkraštis NKVD-NKGB operatyvinių sektorių, apskričių skyrių viršininkams ir kariuomenės vadams dėl neleistinių „revoliucinio teisėtumo“ pažeidimų

Vilnius

1945 m. liepos 29 d.

Visiškai slaptai

Liet. SSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams
NKVD-NKGB miestų ir apskričių skyrių viršininkams
Lietuvos apygardos NKVD pasienio kariuomenės valdybos viršininkui
NKVD I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos kariuomenės viršininkui
NKVD Leningrado fronto užnugario apsaugos kariuomenės viršininkui
NKVD III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos kariuomenės viršininkui
NKVD kariuomenės 4-osios ŠD vadui
NKVD 14-osios geležinkelių apsaugos divizijos vadui

Lietuvos SSR NKVD-NKGB gavo žinių apie šiurkščius revoliucinio teisėtumo pažeidimus, kuriuos daro atskiri NKVD-NKGB organų darbuotojai ir NKVD kariuomenės kariai.

Nepaisant daugkartinių SSRS NKVD-NKGB ir Lietuvos SSR NKVD-NKGB įsakymų griežtai laikytis revoliucinio teisėtumo, vis dėlto atskiri NKVD-NKGB miestų ir apskričių skyrių viršininkai ir ypač valsčių poskyrių ir atskirų NKVD kariuomenės dalių vadai nepadarė reikiamų išvadų ir toliau daro didelius nusikaltimus, kurie griaua NKVD-NKGB organų autoritetą darbo žmonių akyse.

1945 m. birželio 22 d. NKVD Utenos apskrities Kuktiškių valsčiaus poskyrio viršininkas, jaunesnysis leitenantas Novikovas sulaikė pilietį Rudėną, g. 1895 m., įvedė jį į daržinę, kur tardė naudodamas fizinio poveikio priemones, mušė jį tol, kol jis mirė. Norėdamas paslėpti nusikaltimo pėdsakus, Novikovas Rudėno lavoną užkasė toje pat daržinėje.

NKVD-NKGB Vilniaus apskrities Dieveniškių valsčiaus poskyrio darbuotojai Štovas, Afanasjevas ir Levinas tardydami sistemingai mušė sulaikytus piliečius ir neišgavę iš jų reikiamo jiems prisipažinimo 5 žmones sušaudė KPZ kieme.

1945 m. liepos 8 d. 5-ojo skyriaus dukart Raudonosios žvaigždės pasienio būrio 2-ojo poskyrio viršininkas kapitonas Vlasovas kankino ir mušė pas jį su

atgaila atvykusį Jankauską, sunkiai sužeidė galvą ir sulaužė kairę ranką. Suteikus medicininę pagalbą, kapitonas Vlasovas nuvedė Jankauską į mišką ir sušaudė.

Š. m. liepos 8 d. kapitonas Vlasovas su grupe pasieniečių karių kratė Samulių viensėdyje piliečius Grišką ir Petriką, juos mušė. Be to, buvo mušami jų šeimų nariai.

Š. m. liepos 4 d. buvo sulaikyta piliētė Prilovskaitė Ona - gimnazijos 4 klasės mokinė. Sulaikant ją sumušė 5-osios jungtinės komendantūros komendantas pavaduotojas polit[iniams] reikalams vyresnysis leitenantas Lavrovas, viršila Jevsejevas ir kt. Vyresnysis leitenantas Beliajevas, mušdamas automato buože, neatsargiai iššovė ir susižeidė ranką. Vėliau piliētė Prilovskaitė buvo mirtinai sumušta Tauragės apskrities NKVD Eržvilko valsčiaus poskyrio viršininko kapitono Močialovo ir jos lavonas buvo įmestas į ežerą. Papulkininkio Ošarino patarimu su felčerio Rotanovo pagalba buvo sudarytas fiktyvus aktas, neva Prilovskaitė mirė plyšus širdžiai.

Anksčiau minėti žmonės, pažeidę revoliucinį teisėtumą, suimti ir atiduoti karo tribunolo teismui.

Siūlome:

1. Lietuvos SSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams kartu su NKVD-NKGB miestų ir apskričių skyrių viršininkais per 3 mėn. suorganizuoti specialų pasitarimą su NKVD valsčių poskyrių viršininkais ir visais NKVD-NKGB operatyvininkais, jame aptarti klausimą, jog NKVD-NKGB organų nariai privalo griežtai laikytis revoliucinio teisėtumo ir išaiškinti visiems bendradarbiams, kad už savavaliavimą, plėšimą, marodieravimą, neteisėtus piliečių suėmimus ir jų mušimą bus nedelsiant perduoti karo tribunolo teismui.

2. Lietuvos pasienio apygardos NKVD kariuomenės valdybos viršininkui generolui majorui Byčkovskiui, NKVD kariuomenės 4-osios ŠD vadui generolui majorui Vetrovui, NKVD kariuomenės 14-osios geležinkelių apsaugos divizijos vadui generolui majorui Krylovui, III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininkui generolui leitenantui Liubui, I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės 1. e. viršininko pareigas pulkininkui Romanovui, Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės 1. e. viršininko pareigas pulkininkui Malui surengti tokį pat pasitarimą su karininkais.

3. Įspėjame Liet. SSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkus, Liet. SSR NKVD-NKGB miestų ir apskričių skyrių viršininkus ir NKVD kariuomenės dalių vadus, kad jeigu jų sektoriuose, apskrityse bei kariuomenėje ir toliau NKVD-NKGB bendradarbiai ir NKVD kariuomenės kariškiai pažeidinė revoliucinį teisėtumą, kartu su karo tribunolo teismui perduodamais konkrečiais nusikaltėliais, pažeidusiais revoliucinį teisėtumą, atsakomybėn bus trau-

kiami Lietuvos SSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkai, NKVD-NKGB miestų ir apskričių skyrių viršininkai ir NKVD kariuomenės dalinių vadai.

4. Visus revoliucinio teisėtumo pažeidimo atvejus tuoj pat ištirti, kaltininkus su mūsų sankcija pašalinti iš užimamų pareigų arba suimti, per 3 dienas baigti tardymą ir teisti parodomuoju procesu nusikaltimo vietoje.

SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pav.
generolas pulkininkas
Apolonovas
SSRS NKVD-NKGB Įgaliotinis Lietuvoje
generolas leitenantas
Tkačenka
Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaras
generolas majoras
Bartašiūnas

Nr. 0050
1945 m. liepos 29 d.
Vilnius

Tikra: Lietuvos SSR NKVD sekretoriato oper. įgaliotinis leitenantas
(parašas)

LYA, f. 1, ap. 18. b. 22,1. 33-34. Nuorašas.

14 dokumentas

**LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo
1945 m. rugpjūčio 12 d. aplinkraštis NKVD-NKGB skyrių viršininkams ir
batalionų vadams dėl kovos su partizanų pogrindžiu suaktyvinimo**

1945 m. rugpjūčio 12 d.

Visiškai slaptai

NKVD A[pskrities] S[kyriaus] viršininkui
NKGB A[pskrities] S[kyriaus] viršininkui
NKVD vidaus kariuomenės bataliono vadui

Pastebima, kad pastaruoju metu NKVD-NKGB organai susilpnino savo darbą išaiškindami nac[ionalistini] pogrindį ir gaujų formuotes, o kariuomenė gaujų likvidavimo Operacijas vykdo visiškai nepatenkinamai.

Yra operacijų sužlugdymo atvejų, tuo tarpu nė vienas karininkas nebuvo patrauktas nei partinėn, nei administracinėn atsakomybėn, o operatyvininkų viršininkai nepateikė nė vienu duomenų, kad būtų galima [asmenis], kaltus operacijų sužlugdymu, patraukti atsakomybėn.

Tuo tarpu nac[ionalistinis] pagrindis ir gaujų formuotės, naudodamiesi darbo susilpnėjimu, aktyvina savo veiklą ir nebaudžiamos bei viešai pereina iš vienos gyvenvietės į kitą, smulkios grupės jungiasi į stambesnes. Rėmėjai padeda gaujų formuotėms ir nac[ionalistiniams] pagrindžiui tęsti savo nusikaltamą veiklą.

Kai kurie NKVD-NKGB darbuotojai neteisingai įvertina padėtį, nesupranta, kad padėtis tebėra įtempta ir iš mūsų reikalauja įtempto darbo.

Priešingai, kai kurie mano, kad jų valsčių teritorijoje banditų grupių ir nac[ionalistinio] pagrindžio nėra, jie nesupranta, jog tai rodo nepatenkinamą agentūros darbą jų valsčiaus ar apskrities teritorijoje.

Perspėju NKVD-NKGB darbuotojus dėl atsakomybės ir remdamiesi SSRS valstybės saugumo Liaudies Komisarų pav. generolo pulkininko drg. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų Liaudies Komisarų pav. generolo pulkininko drg. Apolonovo direktyva pareikalaukite iš visų operatyvininkų asmenišką atsakomybę už pavestą darbo barą.

Paskelbkite duodami pasirašyti šį nurodymą kiekvienam operatyviniam darbuotojui ir NKVD kariuomenės karininkui.

Pareikalaukite iš NKVD kariuomenės karininkų, kad gerai apgalvotų, kaip organizuoti vykdomas operacijas, o iš NKVD-NKGB darbuotojų - sustiprinti operatyvinį darbą.

Kiekvieno karininko ir NKVD-NKGB organų darbuotojo rodiklis yra likviduotų gaujų skaičius, išaiškintų ir suimtų nac[ionalistinio] pagrindžio dalyvių, ryšininkų rezidentūrų, banditų rėmėjų ir t.t. skaičius.

Liet. SSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
generolas majoras (Kapralovas)

1945 m. rugpjūčio 12 d.

LYA, f. t, ap. 18. b. 39.1. 67. Nuorašas.

15 dokumentas

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje 1. Tkačenkos 1945 m. rugpjūčio 17 d. aplinkraštis NKVD-NKGB operatyvinių sektorių, apskričių skyrių viršininkams, NKVD vidaus ir pasienio kariuomenės vadams dėl operatyvinės-kovinės veiklos pagerinimo

Vilnius

1945 m. rugpjūčio 17 d.

Pranešimas per „VČ“
Visiškai slaptai

Visiems operatyvinių sektorių viršininkams
Visiems NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams
Visiems NKVD vidaus ir pasienio kariuomenės viršininkams ir pulkų vadams

Per pastarąjį penkiadienį gerokai padaugėjo banditų išpuolių respublikoje, tuo tarpu mūsų operatyvinės čekistinės veiklos rezultatai smuko 5-6 kartus.

Draugai Kobulovas ir Apolonovas mano, jog mūsų organai ir kariuomenė pastaruoju metu taip prastai dirbo todėl, kad operatyvinių sektorių ir NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkai, kariuomenės viršininkai ir pulkų vadai, sudavę nežymų smūgį gaujoms ir pogrindžiui, nusiramino, pradėjo mažiau dirbti, liovėsi konkrečiai vadovauti operatyvininkams ir kariuomenei, vėl susilpnino agentūrinį darbą, į banditų puolimus kaip reikiant nereaguoja, gaujų nepersiekioja ir nesunaikina.

Tokia padėtis nepakenčiama. Jums būtina tuoj pat kartu su NKVD-NKGB apskričių ir valsčių organų viršininkais, pulkų ir batalionų vadais numatyti konkrečias priemones, kaip likviduoti gaujas ir antisovietinį pogrindį remiantis anksčiau Jums duotais nurodymais, per artimiausias vieną dvi dienas žymiai pagerinti operatyvinės ir kariuomenės veiklos rezultatus, visą laiką operatyvininkus ir kariuomenę laikyti įtampoje.

Rugpjūčio 23 d. atvažiuokite į Vilnių su darbo ataskaita, kurią išklaitys drg. Kobulovas ir Apolonovas. Kartu dalyvausite CK plenumo, kuris šaukiamas kovos su gaujomis ir antisovietinių pogrindžių suaktyvinimo klausimu.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
generolas leitenantas (Tkačenka)

1945 m. rugpjūčio 17 d.
Nr. 16
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 18, b. 64.1. 67. Nuorašas.

16 dokumentas

SSRS NKGB liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo 1945 m. rugsėjo 1 d. įsakymas Lietuvoje veikiančiai NKVD kariuomenei pašalinti darbo trūkumus

Vilnius

1945 m. rugsėjo 1 d.

Įsakymas

NKVD kariuomenei, kariaujančiai su banditais Lietuvos SSR teritorijoje

1945 m. rugsėjo 1 d.

Vilnius

NKVD-NKGB organams š. m. birželio-rugpjūčio mėn. įvykdžius operatyvines ir čekistines karines priemones likviduojant antisovietinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas, Lietuvos SSR sutriuškinta daug pagrindinių organizacijų ir banditų formuočių. Pagrindinė masė buvusių nelegalioje padėtyje dezertyrų ir vengusių tarnybos RA atėjo išpažinti savo kaltę.

Banditų puolimų skaičius daugelyje apskričių gerokai sumažėjo, tačiau sutriuškintų gaujų likučiai, susidedantys iš buožių ir buvusių vokiečių rėmėjų, jausdami, kad jų kova neturi perspektyvos, kad jie neišvengiamai žus, daro siaubingus nusikaltimus, žiauriai žudo vaikus, moteris, senelius ir kaimo sovietinius aktyvistus.

Nebaudžiamai banditų veiklai objektyviai padeda mūsų organų ir kariuomenės darbo trūkumai, kurie daugiausia yra tokie:

a) dalių vadai, žvalgybos organai, štabai, įgulų viršininkai blogai ištiria operatyvinę ir politinę padėtį savo tarnybinės veiklos teritorijoje, nerodo aktyvumo žvalgybiniame darbe, patys neieško banditų, laukia agentūrinių duomenų iš NKVD-NKGB organų.

Tuo tarpu aktyvus kariuomenės žvalgybinis darbas daug prisidėtų prie mūsų organų sėkmės nustatant gaujų buvimo vietą ir jų greito sunaikinimo;

b) nepakankamai siunčiama kariuomenės būrių banditų paieškai ir suėmimui (RPG, pasala, sekretas), o jų veikla kartais organizuojama nepatenkinamai;

c) kariuomenės padaliniai į banditų puolimus reaguoja pavėluotai ir atvykę į įvykio vietą blogai organizuoja persekiojimą ir paiešką, todėl banditams pavysta išvengti mūsų persekiojimo;

d) dalių vadai, štabų darbuotojai mažai būna padaliniuose, tiesiogiai kovojančiuose su banditais, visą kovos su banditais našta perkelia padalinių vadams, todėl dalis vykdomų čekistinių karinių operacijų reikiamo efekto neduoda;

e) banditų puolimai įdėmiai nenagrinėjami, reikiamos analizės ir operatyvinės-žvalgybinės išvados iš vykdomų operacijų nedaromos, todėl nesiimama

priemonių, kad būtų užkirstas kelias banditų puolimams ir dažnai kariuomenės padaliniai kartoja savo taktines klaidas, užuot jas pašalinę; tai neigiamai atsiliepia kovos su banditizmu sėkmei;

f) pasienio pulkai kasdien sulaiko daug „įtartinų“ asmenų, kurie siunčiami filtracijai į toli esančius štabus, ten dauguma jų po žvalgybininkų patikrinimo dažniausiai paleidžiami. Dėl tokios praktikos kariuomenė turi nereikalingų išlaidų, o be reikalo sulaikyti žmonės priekaištuoja, kad atitraukiami nuo darbo. Tai įvyksta todėl, kad operatyvinėms kariuomenės grupėms vadovauja mažai patyrę viršininkai, o karininkai žvalgybininkai sėdi štabuose ir tiesiogiai mažai dalyvauja operatyvinėje-tarnybinėje veikloje;

g) vykdydami kovinę veiklą kariuomenės padaliniai daugelyje vietovių nepalaiko glaudžios sąveikos su NKVD-NKGB valsčių organais.

Įsakau:

1. Kariuomenės viršininkams, junginių ir dalių vadams tuoj pat pašalinti anksčiau išvardytus operatyvinės-tarnybinės veiklos trūkumus.

2. Visų dalių ir įgulų vadams kartu su atitinkamų vietinių NKVD-NKGB organų viršininkais parengti konkrečius gaujų likvidavimo planus jų aptarnaujamoje teritorijoje ir asmeniškai garantuoti jų įvykdymą.

3. Organizuojant čekistines karines operacijas ir siunčiant tarnybinius būrius, karininkai privalo rūpestingai instrukuoti karius.

4. Atitinkamų dalių vadams skirti atsakomybę už banditizmo likvidavimą ir reikiamos viešosios tvarkos palaikymą jų veikimo rajonuose. Būtina parodyti daugiau iniciatyvos, nelaukti banditų puolimų, o patiems ieškoti banditų, nustatyti jų buvimo vietas, sumaniai organizuoti jų persekiojimą ir be pasigailėjimo naikinti.

5. Siekiant užkirsti kelią teroro aktams ir diversijoms, kartu su NKVD-NKGB organų vykdomomis agentūrinėmis-operatyvinėmis priemonėmis dalių vadams organizuoti pasalas ir sekretus prie viensėdžių, iš kurių išstremtos banditų šeimos, prie naujakurių viensėdžių, sovietinių ūkių ir kt. punktų, kurie gali būti užpulti arba gali būti banditų panaudoti savo priedangai.

6. Į visus banditų puolimus reaguoti nedelsiant, iš vadų reikalauti banditus persekioti iki visiško jų sunaikinimo. Kiekvienas vadas, neišnaudojęs visų jam įmanomų priemonių banditų paieškai ir per anksti nutraukęs jų persekiojimą ir paiešką, turi būti patrauktas atsakomybėn.

7. Viršininkai, išsiuntę padalinius, grupes į operacijas, turi sekti jų veiksmus ir prirėkus jiems padėti.

8. Kategoriškai uždrausti kariams be tikslo šaudyti, duoti nurodymus visiems padaliniams nedelsiant reaguoti į kiekvieną šūvį siunčiant žvalgybą ir imantis atitinkamų operatyvinių priemonių.

9. Masiškai nesulaikinti „įtartinų“ piliečių. Sulaikytuosius tardyti vietoje ir nesant pagrindo įtarimams - paleisti.

Sovietų Sąjungos Maršalas drg. Berija L. P. įsakė sutriuškinti banditizmą Lietuvos SSR teritorijoje trumpiausiu laiku. Artimiausiomis savaitėmis respublikos teritorijoje turi būti sunaikinti gaujų likučiai ir sukurta reikiama viešoji tvarka.

Kariuomenės kariams išaiškinti Lietuvos SSR vykdomų priemonių svarbą ir Sovietų Sąjungos Maršalo drg. Berijos L. P. reikalavimus.

Čekistinė kariuomenė, sekdamą šauniomis NKVD-NKGB organų ir kariuomenės tradicijomis, turi dėti visas pastangas, kad besąlygiškai įvykdytų Liaudies Komisarų nurodymus ir vykdydama operatyvinę-tarnybinę veiklą griežtai laikytųsi revoliucinio teisėtumo pritaigiant ginkluotus vokiečių ir lietuvių nacionalistų gaujų likučius.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje generolui leitenantui drg. Tkačenkai ir NKVD Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės viršininkui generolui majorui drg. Golovkai užtikrinti šio įsakymo vykdymą ir pranešti man ir generolui pulkininkui drg. Apolonovui.

SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas
generolas pulkininkas Kobulovas

Tikra: NKVD Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės viršininkas
generolas majoras [*Golovko*](parašas)

Tikra: NKVD VK 137-ojo ŠP štabo viršininko padėjėjas
vyr. leitenantas [*Malkov*](parašas)

LYA, f. 1, ap. 18.1). 39.1. 164-165. Nuorašas.

17 dokumentas

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenkos 1945 m. rugsėjo 27 d. raštas LSSR vidaus reikalų ir saugumo liaudies komisarams bei operatyvinių sektorių viršininkams dėl blogo sektorių viršininkų darbo

1945 m. rugsėjo 27 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisarui ir
valstybės saugumo liaudies komisarui
NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams
Tiktai drg. Medvedevui*

SSR Sąjungos Vidaus Reikalų Liaudies Komisarų Sovietų Sąjungos Maršalas drg. Berija L. P. davė nurodymus sukurti Lietuvos SSR NKVD-NKGB

* „Medvedevui“ (Klaipėdos operatyvinio sektoriaus viršininkui, pulkininkui, Sovietų Sąjungos didvyriui) įrašyta ranka.

operatyvinius sektorius dėl to, kad priartintų prie apskričių vadovaujančius NKVD-NKGB darbuotojus, kurie savo kasdieniu tiesioginiu praktišku vadovavimu NKVD-NKGB apskričių ir valsčių organams, savo praktiniu darbu pakeltų mūsų organų agentūrinio, tardymo ir paieškų darbo lygį, išmokytų nepatyrusius darbuotojus agentūrinio ir tardymo darbo, suderintų operatyvinę kontrolę ir vykdymą, padidintų kiekvieno darbuotojo atsakomybę už pavestą reikalą ir kartu sukoncentravę visas mūsų galimybes smogtų efektingą operatyvinį smūgį Lietuvos antisovietiniam nacionalistiniam pagrindžiui ir jo gaujoms.

Ši draugo Berijos oper. sektoriams iškelta užduotis toli gražu nevykdoma. Kai kurie NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkai apskričių skyriams vadovauja paviršutiniškai, nesigilina į dalykų esmę, nepadedą praktiškai organizuoti agentūrinį-operatyvinį darbą, nekontroliuoja ir nereikalauja, kad užduotys būtų įvykdytos.

Nustatyta, jog dalis oper. sektorių virš[ininkų] NKVD-NKGB apskričių skyriuose lankosi retai, kartkartėmis.

Antai Marijampolės oper. sektoriaus viršininkas generolas majoras drg. Byčkovskis per tris mėnesius NKVD Lazdijų AS visiškai nebuvo, kituose NKVD-NKGB skyriuose buvo du tris kartus po 20-30 minučių, padėtimi nesidomėjo, agentūros neverbavo ir nepriėmė, suimtųjų netardė, planų nesudarė ir netvirtino.

Utenos oper. sektoriaus viršininkas generolas majoras drg. Kapralovas NKGB Švenčionių AS surengė tik du operatyvinius pasitarimus, o šio skyriaus darbo turinio nenagrinėjo, nekalbant jau apie praktinę pagalbą ir nurodymus konkrečiais klausimais.

Dėl vadovybės nekonkretumo ir kontrolės nebuvimo dalis NKVD-NKGB apskričių skyrių susilpnino agentūrinį-operatyvinį darbą išaiškinant antisovietinį nacionalistinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas.

Tuo ir paaiškinama ta aplinkybė, kad per keturis mėnesius nė vienoje Marijampolės oper. sektoriaus apskrityje ir Švenčionių apskrityje nebuvo išaiškinta nė viena nacionalistinė organizacija ar grupė.

Kol kas nieko iš pagrindžio neišaiškinta taip pat Vilniaus, Kėdainių, Mažeikių ir Tauragės apskrityse. Turimos bylos, dingstys (*zacepki*) ir išėjimas į pagrindį Trakų, Alytaus, Kauno, Raseinių, Ukmergės, Utenos, Zarasų, Rokiškio, Biržų, Panevėžio, Telšių ir Kretingos apskrityse bei Klaipėdoje toli gražu dar visiškai neištirtos ir nelikviduotos. Respublikoje iš pagrindų buvo sutriuškintos tik LLA Šiaulių organizacija, vyriausiasis LPS štabas ir lenkų delegatūra „Žondu“ Vilniuje.

Visiškai neišaiškinti, neatskleisti ir nelikviduoti krikščionių demokratų partijos ir jos jaunimo filialo, „Ateitininkų“ organizacijos - šių mūsų rimčiausių

priešų, ideologinių viso nacionalistinio pagrindžio vadovų Lietuvoje - vadovaujantys centrai.

Respublikoje dar liko nelikviduota per 130 gaujų, kuriose veikia daugiau kaip 4 tūkstančiai aktyvių banditų. Žinoma, kad esant nelikviduotam antisovietiniam pagrindžiui, gaujų skaičius visada augs.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kokia sunki tebėra operatyvinė padėtis Lietuvoje ir kaip dar toli gražu neįvykdėme draugo Berijos nurodymo.

Kad būtų kuo greičiau įvykdytas Liaudies Komisarų nurodymas sutriuškinti buržuazinį nacionalistinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas Lietuvoje, prašau Jus:

1. Užsiimti ne vien atskirų bylų, duodančių laikiną parodomąjį darbo efektą, išaiškinimu ir realizavimu, bet organizuoti ir pakelti visą agentūrinį-operatyvinį visų NKVD-NKGB aparatų darbą.

2. Dažniau asmeniškai lankytis Jums pavaldžiuose NKVD-NKGB apskričių organuose, vietoje įsigilinti į visas jų agentūrinio-operatyvinio darbo detales, nukreipiant jį į tai, kad kuo greičiau būtų išaiškintas ir sutriuškintas antisovietinis pagrindis.

3. Dažniau vietoje išklausti NKVD-NKGB apskričių skyrių ir valsčių poskyrių operatyvinių darbuotojų ataskaitas apie konkrečias bylas ir duoti jiems praktinių nurodymų.

4. Visada išskirti perspektyviausias agentūrinis ir tardymo bylas bei dingstis, išvedančias į nacionalistinį pagrindį ir gaujas, numatyti pagal jas konkrečias priemones ir asmeniškai kontroliuoti, kaip jos vykdomos, tačiau neužmiršti likusių bylų ir darbo linijos, toliau jas gvildinti ir kontroliuoti.

5. Nuolat iš visų NKVD-NKGB organų darbuotojų reikalauti, kad kvalifikuotai verbuotų agentūrą ir įterptų ją į antisovietinį pagrindį bei gaujas.

6. Darbe nepakeičiant apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkų, o praktiškai jiems padedant, nuolat iš jų reikalauti, kad būtų laiku įvykdyti NKVD-NKGB įsakymai bei direktyvos ir Jūsų nurodymai dėl konkrečių bylų.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
generolas leitenantas [Tkačenkaj](parašas)*

Nr. 56

1945 m. rugsėjo 27 d.

LYA, f. 1, ap. 3, b. 7/3.1. 174-176. Originalas.

* Ant dokumento ranka užrašyta plk. Medvedevo 1945 m. spalio 8 d. rezoliucija: „Šia direktyva griežtai vadovautis ir ją vykdyti“.

18 dokumentas

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačėnos, LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno ir 1. e. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pareigas D. Jefimovo 1945 m. spalio 5 d. aplinkraštis NKVD-NKGB operatyvinių sektorių bei apskričių skyrių viršininkams ir L. Berijos direktyviniai nurodymai greičiau sutriuškinti ginkluotąjį pagrindį

1945 m. spalio 5 d.

Vis[iškai] slaptai

NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams
NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams

Siunčiame tiesiogiai vykdyti ir vadovautis darbe direktyvinius SSR Sąjungos Vidaus Reikalų Liaudies Komisaro drg. L. P. Berijos 1945 m. spalio 12 d. nurodymus Nr. 497:

Lietuvos SSR NKVD-NKGB
draugams Tkačėnai, Bartašiūnui, Jefimovui

Likę laisvėje antisovietinio pagrindžio dalyviai ir gaujos tęsia aktyvų priešą darbą. Siekiant galutinai likviduoti antisovietinį pagrindį ir Lietuvoje veikiančių ginkluotų gaujų likučius,

siūloma:

1. Imtis būtinų priemonių sustiprinti agentūrinį darbą ir įkurti agentūrinį informatorių tinklą banditizmo pažeistose apskrityse ir valsčiuose, garantuojant kasdienę operatyvinę NKVD-NKGB organų ir NKVD kariuomenės sąveiką. Tuo pat metu ypatingą dėmesį atkreipti į tai, kad būtų suimti ar likviduoti pirmiausia veikiančių gaujų vadeivos ir LLA diversinių teroristinių grupių dalyviai.

2. Kartu su vykdomomis agentūrinėmis-operatyvinėmis priemonėmis naikintųjų batalionų jėgomis plačiau praktikuoti pasalų, sekretų išdėstymą, žvalgybinių paieškų grupių siuntimą į galimus gaujų buvimo rajonus ir jų judėjimo kelius.

3. Čekistines karines operacijas sunaikinant lietuvių nacionalistinių pagrindį ir jo ginkluotas gaujas vykdyti turint konkrečių agentūrinių duomenų apie gaujų buvimo vietas, jų skaičių, vadovus, ginkluotę.

Čekistines karines operacijas aprūpinus išankstine agentūrine žvalgyba ir teisingai organizuojant pačias operacijas, Jūsų žinioje esančios NKVD kariuomenės užtenka, kad būtų įvykdyti jums keliami uždaviniai.

Apie šios direktyvos įvykdymo rezultatus atsiskaityti Jūsų perduodamose suvestinėse.

L. Berija

Šiuos draugo Berijos nurodymus asmeniškai vykdykite ir jais vadovaukitės kasdieniame darbe.

Būtina imtis visų priemonių, kad artimiausiu metu būtų atlikti agentūriniai tyrimai ir į nacionalistinių pogrindį bei gaujas įterpta vidaus agentūra, numatyti ryšio su šia agentūra būdus ir jai pranešus skubiai imtis priemonių banditų bei pogrindžio dalyvių suėmimui ar likvidavimui.

Paveskite vidaus agentūrai ir patikimiems informatoriams sekti legalizavusius banditus ir nelegalus, nes, turimais duomenimis, didelė jų dalis, gyvendami legaliai, priklauso banditų būriams ir tęsia antisovietinę, teroristinę veiklą. Remdamiesi Jums anksčiau duotais nurodymais, pasirūpinkite, kad legalizavusių ginklai būtų išaiškinti ir paimti.

Pastaruoju metu pastebima, kad gaujos telkiasi apskričių pakraščiuose. Todėl Jums būtina sudaryti bendras apskričių operatyvines grupes ir dislokuoti jas apskričių pakraščiuose; skirti joms atsakomybę už žvalgybą ir gaujų likvidavimą. Šios grupės turi dirbti Jūsų vadovaujamos ir kontroliuojamos.

Apie draugo Berijos direktyvos įvykdymo rezultatus atsiskaitykite penkia-dieniuose pranešimuose.

Tkačenka

Bartašiūnas

Jefimovas

Nr. 60

1945 m. spalio 5 d.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
generolas leitenantas Tkačenka

Liet. SSR vidaus reikalų liaudies komisaras
generolas majoras Bartašiūnas

L. e. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pareigas
generolas majoras Jefimovas

Tikra: LSSR NKGB sekretoriato oper. įgaliotinis j. ltn. (Andrejeva)

LYA, f. t, ap. 18, b. 64.1. 90-91. Nuorašas.

19 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo
1945 m. spalio 11 d. raštas apskričių viršininkams ir 137-ojo šaulių pulko
vadams dėl kovos su ginkluotuoju pagrindžiu suaktyvinimo

Utena

1945 m. spalio 11 d.

Visiškai slaptai

4-osios ŠD 137-ojo pulko vadams
A[pskričių] S[kyrių] viršininkams

[...] Tokia padėtis toliau negali būti pakenčiama*.

Reikalauju:

1. Patikrinti batalionų štabus, kuopų, būrių vadus, kokių priemonių jie ėmėsi, kad būtų įvykdytas Valstybės Saugumo liaudies komisaro pavaduotojo generolo pulkininko Kobulovo š. m. rugsėjo 1 d. įsakymas ir SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje generolo leitenanto Tkačenkos 1945 m. rugsėjo 7 d. direktyviniai nurodymai Nr. 45.

2. Ypač patikrinti tarnybinę veiklą tų pulko padalinių, kurių operatyvinės veiklos rajone gaujos nebaudžiamos vykdo teroro aktus ir plėšimus.

3. Nuo šio laiko ištirti visus faktus, kai nebaudžiamai buvo įvykdyti teroro aktai, apiplėšimai ir kai padalinių vadai nesiėmė aktyvių priemonių paieškai ir sunaikinimui banditų, kurie įvykdė tuos nusikaltimus; asmenys, aplaidžiai vykdantys tarnybines pareigas, bus traukiami atsakomybėn.

4. Suaktyvinti padalinių operatyvinę-tarnybinę veiklą, karininkams asmeniškai vadovauti didelėms ir mažoms operacijoms ir tiesiogiai jose dalyvauti.

Išaiškinti ir tuoj pat pašalinti trūkumus, kuriuos operacijų metu padaro seržantai ir kariai, neleisti, kad tarnybiniai būriai pažeistų reikalavimus, kurių reikia laikytis naktį (netinkamai parenkama apranga ir ginkluotė, triukšmaujama ir kalbama einant keliu, einama keliu, kai tai neleistina, kūrenami laužai ir pan.).

5. Pastaruoju metu atšalus orams, banditai pastogės bei poilsio ieško namuose ir negyvenamuose pastatuose. Todėl iš NKVD-NKGB organų gaukite visų banditų formuočių dalyvių sąrašus, nustatykite jų šeimų, giminių, rėmėjų gyvenamąsias vietas ir šiuose punktuose organizuokite gyvenamuose ir negyvenamuose pastatuose visų tipų tarnybinius būrius turint tikslą paimti, o priešinantys sunaikinti banditų grupes ir pavienius banditus.

* Dokumento pradžioje rašoma, kad 1-asis batalionas paleido Streikaus ir Kaladinsko partizanų būrius, 3-iasis batalionas išvis jokių kovos rezultatų neturi.

Per NKVD-NKGB organus ištyrinėkite labiausiai tikėtinus gaujų judėjimo kelius ir tuose maršrutuose išstatykite tarnybinius būrius.

6. Aktyviau dalyvauti kovoje su banditizmu pasitelkite naikintojus ir ginkluotą partinį sovietinį aktyvą.

Plano parengimą ir vadovavimą operacijoms, kurias vykdys istrebitelių būriai ir ginkluotas partinis sovietinis aktyvas, pavesti seržantams, o tam tikrais atvejais ir karininkams.

Atsižvelgiant į tai, kad naikintojų būrių kariai ir ginkluotas partinis sovietinis aktyvas karinių reikalų apmokyti nepakankamai, o kai kurie iš jų visiškai neapmokyti, būtina juos organizuoti supažindinti su ginklais ir rengti taktinius užsiėmimus, ypač kreipiant dėmesį į šias temas: žvalgyba, apsauga žygyje ir elgesys susidūrus su gauja.

Iš pulko karininkų ir eilinių reikalauju mobilizuoti visas savo jėgas, kad neliktų nenubaustų gaujų po jų veiksmų ir kad galutinai būtų sutriuškintos ginkluotos gaujos.

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
generolas majoras Kapralovas

Nr. 301
45 10 11 d.
Utena

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 188-189. Nuorašas.

20 dokumentas

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenkos 1945 m. spalio 13 d. raštas operatyvinių sektorių viršininkams bei generolams I. Liubui, M. Byčkovskiui, Malui, Romanovui ir P. Vetrovui apie būtinumą ir toliau kovoti su partizanis nepaisant įsakymo dėl kariuomenės išformavimo ir perdislokavimo

Vilnius

1945 m. spalio 13 d.

Perduota per "VČ"

Vis[iškai] slaptai

Visiems oper. sektorių viršininkams
Kariuomenės viršininkams drg. Liubui, Byčkovskiui, Malui, Romanovui
NKVD kariuomenės 4-osios divizijos vadui

Pastarosiomis dienomis kai kuriose respublikos apskrityse suaktyvėjo banditinių elementų veikla. Antai vien spalio 11 d. banditai nužudė 10 ir nusivedė

3 sovietinius aktyvistus, tuo tarpu mūsų oper. grupės ir kariuomenė šią dieną sugavo tik 14 banditų ir nė vieno nenukovė.

Tokie gėdingi faktai yra padarinys to, kad susilpnėjo mūsų organų agentūrinis paieškų darbas ir kariuomenės kovinė veikla. NKVD-NKGB apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkai, pasikliaudami kariuomene, beveik liovėsi naudoti naikintojų būrius kovoje su banditais.

Užnugario apsaugos kariuomenė, gavusi įsakymą dėl išformavimo, o pasienio kariuomenė - dėl išvykimo prie naujos sienos, mano, kad jos jau atleistos nuo atsakomybės už kovą su banditizmu respublikoje.

Antai pagal gautus pranešimus iš NKVD-NKGB apskričių organų, 220-ojo PP vadas majoras Jacenka š. m. spalio 12 d. atsisakė skirti kariuomenės grupę, kuri išvyktų į banditų puolimo [vietą] ir įvykdytų operaciją Alytaus apskrityje.

Einantis kariuomenės Viršininko pareigas pulkininkas Malas spalio 7 d., būdamas Biržuose, žodžiu įsakė daugiau neduoti kariuomenės kovai su banditais.

Pasienio būrio viršininkas pulkininkas Skorodumovas, išvykdamas iš Tauragės prie naujos sienos, neatsižvelgė į draugo Apolonovo įsakymą ir nepaliko būtino kariuomenės skaičiaus kovai su banditizmu, pasiėmė visą autotransportą, neaprupino automašina netgi sektoriaus Viršininko, -

siūloma:

1. Oper. sektorių ir NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams sustiprinti agentūrinį paieškų darbą išaiškinant ir likviduojant gaujas. Tam plačiai naudoti, be kariuomenės, ir naikintojų būrius bei ginkluotą aktyvą. Nepalikti nubausto nė vieno banditų išpuolio.

2. Vilniaus oper. sektoriaus Viršininkui Pulkininkui Rudykai, kariuomenės Viršininkui drg. Romanovui kartu su „Smeršo“ Virš[ininku] ištirti faktą, kad Majoras Jacenka atsisakė duoti kariuomenę išvykimui į operaciją. Pasitvirtinus Jacenką atiduoti teismui.

3. Panevėžio oper. sektoriaus Viršininkui Papulkininkui Karlinui kartu su „Smeršo“ Virš[ininku] ir Žvalg[ybės] skyriaus Virš[ininku] Pulkininku Rytikovu ištirti Pulkininko Malo veiklą. Pasitvirtinus medžiagą atsiųsti man, kad pastarasis būtų patrauktas atsakomybėn.

4. Pas[ienio] apygardos „Smeršo“ Viršininkui Pulkininkui Borisovui kartu su Klaipėdos oper. sektoriaus Virš[ininku] Pulkininku Medvedevu patikrinti, ar teisingas pranešimas apie Pulkininko Skorodumovo veiksmus, ir rezultatus pranešti man.

5. Užnugario apsaugos kariuomenės viršininkams drg. Liubui, Malui ir Romanovui skubiai išleisti kariuomenei įsakymą, kad pulkų ir kitų padalinių vadai yra atsakingi už kovą su banditizmu jų dislokavimo vietose tol, kol jie yra Lietuvoje.

6. Pas[ienio] kariuomenės Viršininkui drg. Byčkovskiui, remiantis drg. Apolonovo nurodymu, per tris dienas Marijampolės oper. sektoriuje suformuoti

jungtinį 400 žm. būrį, o Klaipėdos oper. sektoriuje - jungtinę 200 žm. komendantūrą, priskirti prie jų patyrusius karininkus žvalgybininkus, paskirti paieškų šunis, aprūpinti kroviniu autotransportu, kad vienu kartu būtų galima pervežti pusę karių.

7. 4-osios divizijos vadui drg. Vetrovui išsiųsti atsakingus štabo darbuotojus ir pačiam išvykti į pulkus, kad būtų imtasi priemonių suaktyvinti kariuomenę kovai su banditizmu.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
generolas leitenantas [Tkačenko](parašas)

1945 m. spalio 13 d.
Vilnius
Nr. 58

LYA, f. t, ap. 18, b. 64, l. 86-87. Originalas.

21 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo 1945 m. lapkričio 14 d. šifrotelegrama Utenos operatyvinio sektoriaus apskričių viršininkams ir 137-ojo šaulių pulko batalionų vadams -*

1945 m. lapkričio 14 d.

NKVD Zarasų, Ukmergės, Švenčionių,
Utenos A[pskričių] S[kyrių] viršininkams
137-ojo ŠP batalionų vadams

Gaujos aktyvina savo nusikalstamą veiklą, nebaudžiamos žudo ir plėšia vietinius gyventojus ir sovietinius ūkius. Daugelis plėšimo atvejų Jums netgi nežinomi.

NKVD kariuomenė ir liaudies gynėjų būriai beveik jokių darbo rezultatų neturi, padėtis Jūsų apskrityse grėsminga.

Susidariusią padėtį apsvarstykite partiniuose susirinkimuose, operatyviniuose pasitarimuose.

Nr. 436

Kapralovas

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
generolas majoras (Kapralovas)

45 11 14 d.

LYA, f. 1, ap 18, b. 39.1. 242. Rankraštis.

22 dokumentas

261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. lapkričio 14 d. operatyvinė suvestinė

Vilnius

1945 m. lapkričio 14 d.

NKVD VK 4-osios šaulių divizijos vadui
generolui majorui drg. Vetrovui
NKVD-NKGB oper. sektoriaus viršininkui
pulkininkui drg. Rudykai

1945 m. lapkričio 14 d. oper[atyvinė] suvestinė Nr. 00482. NKVD VK 261-ojo
ŠP štabas, Vilnius. Žemėlapis 200 000

Pirma: pulko padalinių aptarnaujamame bare banditų išpuolių neužregistruota.

Antra: 3-iojo ŠB padaliniai vykdo žvalgybą šiose apylinkėse:

7-osios ŠK RPG - Jundeliškėse (5010), 22 km į šiaurę nuo Alytaus;

8-osios ŠK du būriai - Junčionyse (3020), 18 km į š[iaurės] r[ytus] nuo Alytaus;

9-osios ŠK vieno būrio dydžio RPG - Tretėnuose [?] (5020), 27 km į š[iaurės] r[ytus] nuo Alytaus.

Trečia: 2-ojo ŠB padaliniai perėmė tarnybą iš 266-ojo ŠP padalinių ir išdėstė įgulas:

2-ojo ŠB štabas, kulk[osvaidininkų] būrys, ryšio būrys ir 6-oji ŠK - Kaišiadoryse, 4-oji ŠK - Žiežmariuose ir 5-oji ŠK - Žasliuose.

L. e. pulko vado pareigas
papulkininkis [*Gagarkin*](parašas)
Štabo viršininkas
majoras [*Borozdin*] (parašas)

Išs. 2 egz.

Egz. Nr. 1 - adr.

Egz. Nr. 2 - į bylą

atl. vyr. ltn. Pylevas

45 11 14 d.

LYA, f. t, ap. 18, b. 39, l. 42. Originalas.

23 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo
1945 m. lapkričio 22 d. šifrotelegrama Utenos operatyvinio sektoriaus
apskričių viršininkams

1945 m. lapkričio 22 d.

Siunčiama šifrotelegrama
Žaibas

NKVD-NKGB Zarasų, Švenčionių, Ukmergės,
Utenos A[pskričių] S[kyrių] viršininkams

Tiksliais duomenimis, nac[ionalistinis] pagrindis davė nurodymą gaujoms vykdyti masinio teroro aktus prieš sovietškai nusiteikusius asmenis ir puliti valsčių centrus.

Padėtis visose be išimties apskrityse nepaprastai pavojinga, kartoju be perdėjimų, nepaprastai pavojinga.

Šiomis dienomis Rokiškio ir Panevėžio apskrityse nebaudžiamai įvykdyti masiniai teroro aktai.

Skubiai sušaukite nepaprastus NKVD-NKGB A[pskričių] S[kyrių] viršinių, NKVD kariuomenės vadų pasitarimus ir numatykite priemones kariuomenės operacijoms suaktyvinti.

Nr. 434

Kapralovas

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
generolas majoras (Kapralovas)

45 11 22 d.

LYA. f. 1, ap. 18, b. 39, l. 241. Rankraštis.

24 dokumentas

261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. lapkričio 28 d. operatyvinė suvestinė
Vilnius

1945 m. lapkričio 28 d.

NKVD VK 4-osios šaulių divizijos vadui
generolui majorui drg. Vetrovui
NKVD-NKGB Vilniaus oper. sektoriaus viršininkui
pulkininkui drg. Rudykai

1945 m. lapkričio 28 d. oper[atyvinė] suvestinė Nr. 00496. NKVD VK 261-ojo
ŠP štabas, Vilnius. Žemėlapis 200 000

Pirma: pulko padalinių aptarnaujamame bare banditų išpuolių neužregistruota.

Antra: 9-osios ŠK 25 žmonių RPG, vadovaujama leitenanto Trišino, žvalgydama vienkiemius Liciškėnų (5010) apylinkėse, 22 km į šiaurės rytus nuo Alytaus, sulaikė Alytaus apskrities pagrindinės organizacijos štabo vadovą Janiškį Antaną, slapyvardžiu Šilas.

9-osios ŠK 18 žmonių RPG, vadovaujama leitenanto Andiboro, Būdos (5010) apylinkėse, 20 km į šiaurę nuo Alytaus, sulaikė vieną pavienį banditą ir du „Lietuvos partizanų sąjungos“ narius.

Trečia: 7-osios ŠK 60 žmonių, vadovaujami vyr. leitenanto Kiseliovo, atlieka žvalgybą Pašnios (?) (3080) apylinkėse, 14 km į vakarus nuo Alytaus.

8-osios ŠK55 žmonės, vadovaujami vyr. leitenanto Volkovo, išžvalgo Lankelių (?) (0020) apylinkes, 32 km į pietryčius nuo Alytaus.

Ketvirta: 5-osios ŠK 60 žmonių, vadovaujami vyr. leitenanto Rodionovo, ieško „Žaliojo velnio“ gaujos, pagal 45 11 28 d. planą kuopa atlieka žvalgybą Mitkiškių (8060) apylinkėse, 26 km į šiaurės vakarus nuo Trakų.

Penkta: 4-osios ŠK 100 žmonių, vadovaujami vyr. leitenanto Mozgunovo, perdislokuoti į Kauno Vokės apylinkes (6070), 12 km į vakarus nuo Vilniaus saugoti Grigiškių hidroelektrinės.

261-ojo šauklių pulko vadas
pulkininkas [Zakurdajev] (parašas)
Pulko štabo viršininkas
majoras [Sanikov] (parašas)

Išs. 3 egz.
45 11 28 d.

LYA, f. t, ap. 18, b. 101, l. 45. Originalas.

25 dokumentas

LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininko B. Burylino 1945 m. gruodžio mėn. pažyma apie partizanų puolimus ir okupantų bei kolaborantų nuostolius

Vilnius

1945 m. gruodžio mėn.

Visiškai slaptai

Pažyma

apie užregistruotus banditų puolimus ir mūsų nuostolius
Lietuvos SSR teritorijoje 1944 m. liepos mėn.-1945 m. lapkričio 1 d.

1. Užregistruota banditų puolimų - 3619/516

- Iš jų:
- a) ter[oro] aktų prieš NKVD-NKGB darbuotojus, NKVD VK, Raudonosios armijos kariškius ir sov. part. aktyvą - 1122/180
  - b) valstybinių įstaigų ir įmonių užpuolimai - 433/42
  - c) kiti puolimai - 1064/294
- Jų metu:
- a) nukauta - 2626
  - b) sužeista - 451
  - c) nusivesta - 568
- Iš jų:
- a) NKVD-NKGB darbuotojų:
    - nukauta - 110
    - sužeista - 25
    - nusivesta - 9
  - b) NKVD VK ir RA karininkų:
    - nukauta - 41
    - sužeista - 10
    - nusivesta - 2
  - c) seržantų ir eilinių:
    - nukauta - 126
    - sužeista - 46
    - nusivesta - 7
  - d) valsčių ir kaimų tarybų pirm[ininkų]:
    - nukauta - 95
    - sužeista - 12
    - nusivesta - 37
  - e) valsčių ir kaimų tarybų sekretorių:
    - nukauta - 45
    - sužeista - 3
    - nusivesta - 24
  - f) liaudies gynėjų kovotojų ir vadų:
    - nukauta - 502
    - sužeista - 163
    - nusivesta - 119
  - g) sovietinių tarnautojų:
    - nukauta - 58
    - sužeista - 10
    - nusivesta - 35
  - h) sov[ietinio] part[inio] aktyvo:
    - nukauta - 55

sužeista - 5
nusivesta - 34
i) MTS ir sov[ietinių] ūkių direktorių:
nukauta - 6
sužeista - 3
nusivesta - 3
j) valstiečių naujakurių:
nukauta - 118
sužeista - 21
nusivesta - 44
k) valstiečių vidutiniokų:
nukauta -6
sužeista
nusivesta
l) vargingųjų valstiečių:
nukauta - 97
sužeista - 23
nusivesta - 18
m) sov[ietinio] part[inio] aktyvo šeimos narių:
nukauta - 73
sužeista - 4
nusivesta - 24
n) sov[ietinių] tarnautojų šeimos narių:
nukauta - 48
sužeista - 2
nusivesta - 16
o) MTS ir sov[ietinių] ūkių darbininkų:
nukauta - 33
sužeista -14
nusivesta - 8
p) liaudies gynėjų kovotojų ir vadų šeimos narių:
nukauta - 87
sužeista - 5
nusivesta - 27
r) legalizuotų banditų ir jų šeimos narių
nukauta -13
sužeista -
nusivesta - 1
s) buožių:
nukauta -2

š) kitų piliečių:
nukauta - 111
sužeista - 105
nusivesta - 160.

LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininkas
papulkininkis (Burylinas)

1945 m. gruodžio mėn.
Vilnius

LYA, f. J. ap. 3, b. 703,1. 101-102. Nuorašas.

26 dokumentas

261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. gruodžio 29 d. operatyvinė suvestinė
Vilnius 1945 m. gruodžio 26 d.

Visiškai slaptai
Egz. Nr....
Literis „Vest“

NKVD VK 4-osios šaulių divizijos vadui
generolui majorui drg. Vetrovui
NKVD-NKGB Vilniaus oper. sektoriaus viršininkui
pulkininkui drg. Rudykai

45 12 29 d. oper[atyvinė] suvestinė Nr. 00529. 261-ojo pulko štabas, Vilnius.
Žemėlapis 200 000

Pirma: remiantis 45 12 29 d. iš NKVD Alytaus A[pskritis] S[kyriaus] gautais duomenimis, 45 12 27 d. NKVD Daugų V[alsčiaus] P[oskyrio] liaudies gynėjų būrio 3 kariai buvo pasiūsti į mišką malkų. Miške jie susidūrė su band[itu] grupe. Išgirdus šūvius, iš Daugų (2020) buvo pasiūsta grupė pasieniečių, kuri, atvykusi į vietą, gaujos nerado. Pasieniečių paieška iki gruodžio 29 d. teigiamų rezultatų nedavė.

Antra: Trakų apskrityje veikiančios band[itu] grupės vadeivos Balandžio paieškai NKVD Trakų A[pskritis] S[kyrius] suorganizavo fiktyvią gaują iš NKVD operatyvinių darbuotojų ir naikintojų būrio karių. Palaikymui ir pagalbos suteikimui susidūrus su Balandžio gauja, lygia greta su fiktyvia gauja veikia ir 6-osios ŠK 27 žm. RPG, vadovaujama j. leitenanto Čugunovo. Veiklos rajonas - Trakų apskrities Aukštadvario, Semeliškių ir Žiežmarių valsčiai. Veikiama 6-7 dienas. Tarp fiktyvios gaujos ir RPG nustatyti sąveikos signalai ir susitikimo vietos.

Trečia: kiti padaliniai atlieka žvalgybą šiuose rajonuose:
4-osios ŠK 50 žm., vadovaujami leitenanto Avramenkos, žvalgo Devdeliškių [?] mišką (3050), 26 km į pietvakarius nuo Trakų.
5-osios ŠK 25 žm. RPG, vadovaujama leitenanto Romanovo - Poetiškiuose [?] (7040), 32 km į šiaurės vakarus nuo Trakų.
7-osios ŠK 17 žm. RPG, vadovaujama leitenanto Dvoreckio - Verstaminuose (2060), 34 km į pietvakarius nuo Alytaus.
7-osios ŠK 17 žm. RPG, vadovaujama leitenanto Zaičikovo - Petravičiuose (1070), 29 km į pietvakarius nuo Alytaus.
8-osios ŠK 19 žm. RPG, vadovaujama leitenanto Smirnovo - Nemunaityje (2090), 10 km į pietus nuo Alytaus.
9-osios ŠK 12 žm. RPG, vadovaujama leitenanto Trišino - Bočiūnuose [?] (5010), 19 km į šiaurę nuo Alytaus.
9-osios ŠK 12 žm. dvi pasalos, vadovaujamos leitenanto Andiboro - Padriežiškėse (5020), 21 km į šiaurės vakarus nuo Alytaus.
3-iojo ŠB kulkosvaidininkų būrio dvi pasalos, vadovaujamos leitenanto Korobkino - Ūdrijos apylinkėse (3080), 12 km į šiaurės vakarus nuo Alytaus.
Pulko mokykla sutelkta Alytuje ir užsiima kariniu pasirengimu.

L. e. pulko vado pareigas
majoras (parašas)
L. e. štabo viršininko pareigas
kapitonas (parašas)

Išs. 3 egz.
Egz. Nr. 1-2 - adresatams
Egz. Nr. 3 - į bylą
Atl. kpt. Pylevas
45 12 29 d.

LYA, f. t, ap. 18, b. 101, l. 92. Originalas.

27 dokumentas

261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. gruodžio 31 d. operatyvinė suvestinė
Vilnius 1945 m. gruodžio 31 d.

Visiškai slaptai
Egz. Nr....
Literis „Vest“

NKVD VK 4-osios šaulių divizijos vadui
generolui majorui drg. Vetrovui

NKVD-NKGB Vilniaus oper. sektoriaus viršininkui
pulkininkui drg. Rudykai

45 12 31 d. oper[atyvinė] suvestinė Nr. 00531. 261-ojo pulko štabas, Vilnius.
Žemėlapis 200 000

Pirma: band[itu] puolimų pulko padalinių aptarnaujamame bare neužre-
gistruota.

Antra: 7-osios ŠK 36 žm. RPG, vadovaujama vyr. leitenanto Kiseliovo, Kro-
kialaukio (3070) apylinkėse, 19 km į vakarus nuo Alytaus, sulaukė 1 banditą, iš
kurio paimtas 1 šautuvas.

Trečia: 6-osios ŠK 27 žm. RPG, vadovaujama j. leitenanto Čugunovo, vei-
kia kartu su fiktyvia gauja Alytaus apskrities Semeliškių valsčiuje. 45 12 31 d.
rezultatų nebuvo.

2-asis ŠB, vadovaujamas kapitono Šibilkino, rengiasi bataliono operacijai,
kuri numatyta 1946 m. sausio 1 d. šiose apylinkėse: Elenopolis [?] (6040), Kar-
kučiai (6050), Dainava (7030), 34 km į šiau[rės] vakarus nuo Trakų.

8-osios ŠK 45 žm., vadovujami vyr. leitenanto Volkovo, iki 45 12 31 d. da-
lyvavo pasalose Nemunaičio (2090) apylinkėse, 10 km į pietus nuo Alytaus,
nuo 16 val. kuopa atlieka žvalgybą Alytaus kryptimi.

9-osios ŠK 22 žm. RPG, vadovaujama leitenanto Trišino, žvalgo Slabados
(6010) apylinkes, 30 km į š[iaurės] r[ytus] nuo Alytaus.

Pulko mokykla yra Alytuje.

Ketvirta: nuo 45 12 31 d. iki 46 01 02 d. pulko padaliniai tarnauja pagal
sustiprintą variantą.

Pulko vadas - pulkininkas [*Zakurdajev*](parašas)
Pulko štabo viršininkas - majoras [*Sanikov*](parašas)

Išs. 3 egz.

Egz. Nr. 1-2 - adresatams

Egz. Nr. 3 - į bylą

Atl. kpt. Pylevas

45 12 31 d.

LYA, f. 1, ap. 18, h. 101, l. 84. Originalas.

28 dokumentas

Iš LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo R Kapralovo
1945 m. liepos-gruodžio mėn. aplinkraščių Utenos operatyvinio sektoriaus
darbuotojams ir kariuomenės vadams dėl kovos su partizanais suaktyvinimo

1945 m. birželio 19 d.-1945 m. gruodžio 14 d.

Kapralovas ir gen. mjr. Abyzovas - 45 06 19 d. - Utenos oper. sektoriaus
NKVD skyrių viršininkams ir NKVD kariuomenės vadams

Nepaisant mano daugkartinių nurodymų imtis ryžtingų priemonių banditų formuotėms sutriuškinti, aktyvių gaujų elementų nesumažėjo, o Ukmergės apskrityje net pastebimas banditų grupių suaktyvėjimas. Kariuomenė elgiasi pasyviai, operacijos, jas nepatenkinamai parengus ir vykdant, sužlunga. Gaujos išvengia operatyvinio smūgio ir kartais nebaudžiamos padaro mums nuostolių. Reikalaujame maksimaliai panaudoti kariuomenę. Į banditų puolimo vietas nusiųsti kariuomenę ir sunaikinti. Kasdien pranešti apie banditų puolimus ir po jų įvykdytas čekistines karines operacijas. Koordinuoti 130-ojo (Švenčionių aps.) ir 12-ojo (Zarasų aps.) P[asienio] P[ulkų] darbą.

LYA, f. 1. ap. 18. b. 39, l. 24. Nuorašas.

Kapralovas - 45 08 15 d. - NKVD-NKGB AS viršininkams

Už tai, kad nevykdomi mano daugkartiniai reikalavimai, o po to - primini-
mai rengti nusikalstamojo elemento paieškas ir organizuoti darbą tarp legali-
zavusiųjų, taip pat už tai, kad nepateikiamos reguliarios ataskaitos pagal SSRS
NKGB liaudies komisaro pavaduotojo Kobulovo ir SSRS NKVD liaudies ko-
misaro pavaduotojo Apolonovo nurodymus, pareiškiu papeikimą ir paskutinį
kartą perspėju, kad nuo šiol neįvykdžius nurodymų bus imamasi griežtesnių
priemonių iki atleidimo iš darbo.

LYA, f. 1. ap. 18. b. 39, l. 89. Nuorašas.

Kapralovas - 45 18 12 d. - NKVD-NKGB AS viršininkams, NKVD kariuo-
menės batalionų vadams

Kasdien, kartoju - kasdien, per radiją su trimis parašais praneškite dienos
darbo rezultatus, kiek suimta, kokio atspalvio, atskirai NKVD-NKGB.

Paiškinus [neįskaitomas žodis. - J. S.] priskirti nacionalistinio pogrindžio
dalyviams.

Nurodote, kiek nukauta banditų, paimta ginklų, kurios gaujos iš dalies arba
visiškai ir kuriame rajone sunaikintos, gaujos vadeivos pavardė.

Apie banditų puolimą praneškite be eilės pranešimu, kuriame nurodykite b[anditų] puolimo pobūdį, aplinkybes, kuriomis jis įvyko, kas iš NKVD-NKGB darbuotojų ir kariuomenės karininkų išvyko į įvykio vietą, kokių imtasi priemonių ir kokie rezultatai.

Kiek suimta giminių, banditų rėmėjų ir kt. asmenų, susijusių su šiuo puolimu.

Perspėju NKVD-NKGB viršininkus ir batalionų vadus, kad jei ir toliau vyks nebaudžiami b[anditų] puolimai, pagal tuos faktus darysime tyrimą ir atleisime iš darbo.

Apie šį perspėjimą praneškite asmeniškai kiekvienam karininkui ir NKVD-NKGB val[sčiaus] poskyrio viršin[inkui],

LYA, f. t, ap. 18, b. 39, l. 85. Nuorašas.

Kapralovas - 45 18 12 d. - NKVD-NKGB AS viršininkams, NKVD kariuomenės batalionų vadams

Mūsų duomenimis, banditų grupuotės, turėdamos tikslą aktyvinti pagrindžio jėgas, artimiausiomis dienomis numato suaktyvinti savo veiklą organizuodamos teroro aktus ir miestelių puolimus.

Reikalauju imtis reikiamų priemonių, kad kariuomenė smogtų gaujoms ir jas fiziškai sunaikintų.

Sustiprinkite agentūrinį darbą.

Išaiškinkite ir suimkite ryšininkus, aktyvius rėmėjus ir nacionalistinio pagrindžio dalyvius.

Šiuos nurodymus praneškite kiekvienam NKVD-NKGB valsčiaus poskyrio viršininkui.

Dar kartą perspėju, kad jei bus nenubaustų banditų puolimų, spręsiu klausimą dėl patraukimo partinën ir teisinën atsakomybën.

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 85. Nuorašas.

Kapralovas - 45 08 16 d. - NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams

Gaujos likviduojamos nepatenkinamai. NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams ir BB poskyrių viršininkams skiriu asmeninę atsakomybę už tai, kad būtų imtasi priemonių įvesti vidaus agentus į gaujas ir kad toms gaujoms būtų smogtas kariuomenės operatyvinis smūgis.

Už šį darbą atskirai atsiskaitykite penkiadienëse ataskaitose.

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 85. Nuorašas

Kapralovas - NKVD-NKGB viršininkui, NKVD kariuomenės dalių vadams

Jūsų darbo pirmąjį rugsėjo penkiadienį rezultatai gėdingi, o kai kurių darbuotojų pažiūra į savo pareigas prilygsta nusikaltimui.

Nac. pagrindis ir gaujos suaktyvino savo veiklą, banditų puolimai lieka nenubausti, banditų nenaikinate, jų rėmėjų nesuimate, nac. pagrindžio neišaiškinate.

Beveik visai nieko nesuimate.

[...]*

Siunčiu Jums SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio generolo leitenanto drg. Tkačenkos nurodymus, paskutinį kartą reikalauju:

1. Banditams puolus, kiekvieną kartą į [puolimo] vietą asmeniškai išvykti NKVD kariuomenės dalių ir padalinių vadams, NKVD ar NKGB apskričių skyrių viršininkams.

2. Imkitės visų priemonių gaujai, įvykdžiusiai vieną ar kitą išpuolį, surasti ir ją sunaikinti, išaiškinti gaujos rėmėjus ir juos suimti.

3. Asmeniškai dirbti su agentais, parinkti ir į gaujas įvesti vidaus agentus, tirti gaujas.

4. Kuo dažniau išvykti į NKVD-NKGB valsčių poskyrius, o dalių vadams - į batalionus, kuopas, komendantūras, užkardas. Vadovaukite ir kontroliuokite jų darbą.

5. Pulką, batalionų vadams asmeniškai parengti planus ir įvykdyti gaujų likvidavimo operacijas.

[...]

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 155. Nuorašas.

Kapralovas - 45 10 12 d. - 137-ojo pulko 1-ojo bataliono vadui Klepniovui, NKVD poskyrių viršininkams: Salako - Novikovui, Dūkšto - Siominui

Jūsų valsčiuje gaujos sužūlėjo, nebaudžiamos vykdo teroro aktus, plėšia gyventojus. Jūs asmeniškai, Klepniovai, Novikovai ir Siominai, dirbate labai blogai. Pespėju, kad jei nesiimsite priemonių ir nepataisysite padėties, būsiu priverstas spręsti klausimą dėl Jūsų patraukimo atsakomybėn.

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 190. Nuorašas.

Kapralovas - 45 10 12 d. - 137-ojo ŠP batalionų vadams

Gaujos toliau veikia, kodėl neturite jokių rezultatų jas likviduojant, padėtis toliau nepakenčiama, skubiai imkitės priemonių.

LYA f. 1, ap. 18, b. 39, l. 190. Nuorašas.

Kapralovas - 45 10 24 d. - Visiems NKVD-NKGB viršininkams, batalionų vadams

Turimomis patikrintomis žiniomis, pastaruoju metu, susilpnėjus agentūrinėms-karinėms priemonėms, taip pat naikintųjų būrių veiklai, išsibarsčiusios

* Toliau plačiau rašoma, kad partizanai daugiau nušauna sovietinių žmonių negu kariuomenę jų.

banditų grupės jungiasi į gaujas.

Turint tikslą smogti skaudžius smūgius banditų grupėms ir besijungiančioms gaujoms, dar kartą reikalauju iš visų NKVD-NKGB viršininkų sustiprinti agentūrinį-operatyvinį darbą išaiškinant ir nutraukiant nacionalistinio pogrindžio ir jo banditų formuočių veiklą.

Suaktyvinkite operatyvines-karines priemones ir naikintojų būrių darbą ieškant ir likviduojant band[itų] grupes, kasdien vykite į operacijas, organizuokite pasalas ir sekretus galimose banditų pasirodymo vietose.

Asmeniškai perspėju visus NKVD-NKGB viršininkus, batalionų vadus dėl atsakomybės už silpną vadovavimą kariuomenei ir naikintojų būriams likviduojant Jūsų apskrityse veikiančias gaujas.

LYA, f. t, ap. 18, b. 39.1. 208. Nuorašas.

Kapralovas - 45 11 10 d. - 137-ojo ŠP batalionų vadams

[...]

Pastebimas žymus Jūsų darbo pablogėjimas, yra operacijų sužlugimo atvejų, karių bailumo faktų ir šturkščių revoliucinio teisėtumo pažeidimų.

Pavyzdžiui, lapkričio 7 d. Švenčionių apskrityje Ignalinoje 3-iojo bataliono kariai nukovė einantį tarnybines pareigas Zagotzerno punkto sargą Prokopijų Lesnikovą. 3-iojo bataliono vadas majoras Rankovas, užuot išsiaiškinęs šį nusikalstamą faktą, ėmė ginti revoliucinio teisėtumo pažeidėjus.

Tame pat valsčiuje lapkričio 3 d. Rankovo bataliono įgula sužlugdė operaciją, banditai nenubausti pasitraukė. Užuot persekioję gaują, apšaudė ir padegė namą, iš kurio išbėgo gauja, sužeidė du gaujai nepriklausančius žmones. Savavališkai konfiskavo turtą. Šio bailumo fakto, operacijos sužlugdymo ir šiurkštaus revoliucinio teisėtumo pažeidimo majoras Rankovas netyrė.

Lapkričio 9 d. 1-ojo bataliono 1-osios kuopos padalinys susidūrė su gauja, ši apšaudė kariuomenės grupę, per susišaudymą vieną nukovė, du sužeidė. Šios grupės kariai išsigando, todėl gauja nebuvo persekiojama, o buvo organizuotos vienkienių kratos ir neteisėtai sulaikyti vietiniai gyventojai.

Siūlau:

Visus šiuos nusikalstamos veiklos faktus ištirti, kaltininkus perduoti KF teismui. Tyrimo rezultatus pranešti man asmeniškai. Perspėju batalionų ir kuopų vadus skubiai imtis priemonių trūkumams pašalinti. Ypač perspėju 3-iojo bataliono vadą Rankovą, kad jei bataliono veikla nebus pagerinta, būsiu priverstas padaryti dėl Jūsų organizacines išvadas.

Šios telegramos gavimą patvirtinkite man asmeniškai.

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39,1. 221. Nuorašas.

Kapralovas - 45 12 14 d. - NKVD-NKGB AS viršininkams, batalionų vadams

Pastaruoju metu gaujos nebaudžiamos vykdo teroro aktus ir plėšimus.

NKVD-NKGB AS viršininkai, batalionų, kuopų vadai patys į banditų puolimo vietas neišvyksta, paveda tai antraeiliams asmenims.

Todėl operatyvinės grupės, atvykusios į gaujų veikimo rajoną, gaujų paieškų ir persekiojimo neorganizuoja, operatyviniai darbuotojai nesiima būtinų priemonių gaujoms surasti ir likviduoti, rėmėjų areštų nevykdo.

NKVD AS viršininkai, batalionų vadai drg. Kobulovo įsakymo nevykdo, formaliai praneša, kad paieška rezultatų nedavė.

Reikalauju: išvykus į banditų puolimo vietą organizuoti aktyvią paiešką iki gaujos sunaikinimo.

LYA. t. t, ap. 18. b. 39.1. 257. Nuorašas.

29 dokumentas

SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1946 m. vasario 5 d. nurodymas NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams ir kariuomenės vadams vasario 12-15 d. surengti operacijas prieš partizanus

1946 m. vasario 5 d.

Pranešimas per „VČ“

Visiškai slaptai

Visiems NKVD-NKGB oper. sektorių viršininkams
Kariuomenės viršininkams ir pulkų vadams
bei NKVD pasienio kariuomenės viršininkams

Vasario 12-15 dienomis siūlau vykdyti čekistines karines operacijas siekiant likviduoti nacionalistinį pogrindį ir jo ginkluotas gaujas, veikiančias Lietuvos teritorijoje.

Šiam tikslui panaudoti visą šiuo metu Lietuvoje dislokuotą NKVD kariuomenę, naikintųjų batalionus ir patikimas tardymo* grupes.

Visas operacijas iš anksto suplanuoti, sudarant planus panaudoti agentūrinius, tardymo ir pareiškimų duomenis.

Operacijas vykdyti labiausiai tikėtinoose gaujų ir nacionalistinių formuočių štabų laikymosi vietose.

* Taip tekste, turėtų būti „paramos“.

Generolams Golovkai, Vetrovui, Byčkovskui, Krylovui ir plk. Ignatovui su savo štabais dalyvauti kartu su NKVD-NKGB organais sudarant planus ir vykdančią operaciją.

Drg. Vetrovas operacijų, vykdomų prieš gaujas, veikiančias oper. sektorių sandūrose, planus pateikia man tvirtinti š. m. vasario 11 d.

Planus prieš kitas gaujas tvirtina oper. sektorių viršininkai.

Pasirengimas operacijai turi būti griežtai konspiratyvus.

SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
generolas pulkininkas Apolonovas

Tikra: SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
generolas leitenantas [Tkačenko] (parašas)

1946 m. vasario 5 d.

LYA, f. 1. ap. 18. b. 66, l. 40. Nuorašas.

30 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1946 m. vasario

15 d. įsakymas

Vilnius

1946 m. vasario 15 d.

Lietuvos TSR Vidaus Reikalų Liaudies Komisaro

Įsakymas

1946 m. vasario 15 d.

Vilnius

Didvyriškai Raudonajai Armijai išvadavus Lietuvos TSR nuo vokiškųjų fašistinių grobikų, Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato organai ir kariuomenė, gyventojų bei liaudies gynėjų remiami, atliko didelį darbą lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų gaujoms sutriuškinti.

Daugumoje apskričių sutriuškintos beveik visos gaujos ir nelegalios antitarybinės buržuazinės nacionalistinės organizacijos.

Lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų vadai, be mažų išimčių, suimti ar sunaikinti, o tie gaujų dalyviai, kurie apgaule arba grasinimų bei teroro verčiami buvo įtraukti į gaujas - pasidavė Tarybų valdžios organams ir sugrįžo prie ramaus darbo. Daugelis jų sąžiningu darbu išpirko savo kaltę Tėvynei.

Tačiau yra žinoma, kad kai kurie banditai pasidavė Tarybų valdžios organams ne savo noru, o gaujų vadų nurodyti; taipogi yra žinoma, kad jie ginklų neatidavė, tebe palaiko ryšius su savo vadais ir padeda lietuviškai-vokiškiems nacionalistams vykdyti jų žvėriškus darbus prieš ramius gyventojus.

Atsižvelgdamas į tai, kad kai kur dar tebėra lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų likučiai, kurie savo banditiškais veiksmais trukdo ramų piliečių gyvenimą,

siekdamas galutinai likviduoti tuos lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų likučius, -
įsakau:

1. Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato apskričių ir valsčių viršininkams, Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato kariuomenei ir liaudies gynėjų būriams tuojau imtis griežtų priemonių apvalyti visoms Lietuvos TSR apskritims nuo lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų likučių.

2. Visiems savo noru pasiduodantiems banditams, jų tarpe ir gaujų vadams, LLA ir kitų buržuazinių nacionalistinių organizacijų dalyviams, po to, kai jie pasiduos ir atiduos ginklus, jokių represijų netaikyti, paleisti juos į savo namus ir išduoti pasus.

3. Gaujų dalyviams, kuriems jų vadai banditai draudžia savo noru pasiduoti Tarybų valdžios organams, įsakau užmušti tokius vadus ir organizuotai atvykti su ginklais į Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigas. Niekas iš asmenų, užmušusių banditų gaujų vadus ar eilinius banditus, trukdančius jiems pasiduoti, nebus traukiamas atsakomybėn.

4. Anksčiau pasidavusieji banditai, bet dar neatidavusieji ginklų, o taip pat kiti asmenys, turintieji ginklus, - privalo nedelsdami atiduoti juos Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms.

5. Banditų ir buržuazinių nacionalistinių organizacijų dalyvių, nepasidavusių Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms, šeimas suimti ir ištremti.

6. Gyventojai, kurių namuose ir sodybose yra bunkerių ar kitokių slėptuvių banditams ir besislapstantiems nuo valdžios organų asmenims, - privalo nedelsdami pranešti apie tai Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms.

Asmenis, neatidavusius ginklų ir nepranešusius apie jų turimus bunkerius bei slėptuves, suimti ir teisti kaip banditus.

7. Asmenys, žinantieji bunkerių ir slėptuvių vietas, nepriklausomai nuo to, kur tos slėptuvės būtų, privalo nedelsdami pranešti apie tai Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms.

Visus tuos, kurie, žinodami bunkerių bei slėptuvių buvimo vietas, nepranešė apie tai Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms, suimti ir teisti kaip banditų pagalbininkus.

Lietuvos TSR Vidaus Reikalų Liaudies Komisaras
Generolas majoras Bartašiūnas*

„Spindulys“, Vilnius
LV.00158 1946-11, tir. 10000

LYA, f. t, ap. 18, b. 64.1. 163-164. Nuorašas.

* Dokumentas parašytas lietuvių kalba, publikuotas: A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, p. 439.

31 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakymas dėl pastovių MVD kariuomenės įgulų įkūrimo apskričių ir valsčių centruose

Vilnius

1946 m. kovo 26 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro
įsakymas
1946 metai

Turinys: Apie uždavinius kovoje su banditizmu ir karinių dalinių perdislokavimą Lietuvos SSR teritorijoje

Nr. 0026

1946 m. kovo 26 d.

Vilnius

Pastaruoju metu lietuviškas nacionalistinis pagrindis ir jo ginkluotos gaujos aktyvina savo veiklą, vykdo teroro aktus prieš partinį sovietinį aktyvą, naujakurius, terorizuoja gyventojus, skleidžia provokacinius gandus.

Siekiant galutinai likviduoti antisovietinį nacionalistinį pagrindį ir sutriuškinti jo ginkluotas gaujas -

įsakau:

1. Mano pavadootojui karinėms dalims - generolui majorui drg. Vetrovui ryšium su man pavaldžiomis 34-ojo MŠP, 262-ojo ir 285-ojo ŠP, 1/IV - 46 m. perdislokuoti karines dalis, paskirti kuopų ir būrių įgulas, reikalaujant iš minėtų dalių vadų ir įgulų viršininkų atsakomybės už visišką banditizmo, nacionalistinio pagrindžio likvidavimą ir reikiamos visuomeninės tvarkos organizavimą šių apskričių ir valsčių administracinėse ribose:

25-asis šaulių pulkas. Štabas, spec. padaliniai ir viena ŠK - Panevėžys.

Batalionų štabai su spec. daliniais ir vienu šaulių būriu: Subačius (8060), Ramygala (5020), Šeduva (8070).

Kuopų įgulos be vieno šaulių būrio:

Šimonys (8080), Raguva (6050), Krekenava (6010), Baisogala (7070), Rozalimas (9080), Pušalotas (0020).

Būrių įgulos:

Kupiškis (9070), Viešintos (7070), Troškūnai (6060), Surviliškis (5010), Grinkiškis (6060).

285-asis šaulių pulkas. Pulko štabas, ŠB štabas, spec. padaliniai - Biržai.
Batalionų štabai su spec. padaliniais ir vienu šaulių būriu: Rokiškis (0010), Skapiškis (9080).
Kuopų įgulos be vieno šaulių būrio:
Vaškai (3020), Pasvalys (1030), Vabalninkas (1050), Kamajai (8000), Obeliai (0020).
Būrio įgulos: Krinčinas (1040), Pabiržė (3050), Salamiestis (0060), Jūžintai (8010).

137-asis šaulių pulkas. Štabas, spec. padaliniai ir viena ŠK (be vieno būrio) - Utena.
Batalionų štabai su spec. padaliniais ir vienu šaulių būriu: Vyžuonos (6000), Zarasai, Švenčionys.
Kuopų įgulos be vieno būrio: Užpaliai (6070), Tauragnai (4020), Saldutiškis (4020), Dusetos (8020), Salakas (6040), Dūkštas (5050), Daugėliškis (3050), Adutiškis (1070).
Būrių įgulos: Debeikiai (6090), Daugailiai (6020), Kuktiškės (4010), Antalieptė (7020), Degučiai (7070), Rimšė (5060), Kaltinėnai (2030), Mielagėnai (2060), Tverečius (3070).

262-asis šaulių pulkas. Pulko štabas ir spec. padaliniai - Ukmergė.
Batalionų štabai su spec. padaliniais ir vienu šaulių būriu:
Želva (2070), Taujėnai (4060), Vepriai (1070).
Kuopų įgulos: Molėtai (2090).
Kuopų įgulos be vieno būrio: Anykščiai (5080), Alanta (3090), Giedraičiai (0080), Musninkai (9060), Gelvonai (0050), Šėta (3020), Siesikai (3040), Kavarskas (4060).
Būrių įgulos: Kurkliai (4070), Žemaitkiemis (3070), Paneriai (2040), Jonava (0020), Žeimiai (1020), Pagiriai (3030), Lėnas (4040).

261-asis šaulių pulkas. Pulko štabas, spec. padaliniai ir 1-asis bei 3-iasis ŠB - Vilnius.
2/261-ojo šaulių pulko štabas ir spec. padaliniai - Trakai.
Kuopų įgulos - Valkininkai (2050).
Kuopų įgulos be vieno būrio: Žasliai (8040), Semeliškės (6040).
Būrių įgulos: Žiezmariai (7030), Rūdiškės (4050).

34-asis motošaulių pulkas. Pulko štabas ir spec. padaliniai - Alytus.
Batalionų štabai su spec. padaliniais ir vienu šaulių būriu: Butrimonys (4020), Varėna (1040), Seirijai (1080).
Kuopų įgulos: Onuškis (4040), Marcinkonys (9020), Merkinė (0090).
Kuopų įgulos be vieno būrio: Jieznas (5010), Aukštadvaris (5040), Daugai (2020), Druskininkai (9090), Miroslavas (2080), Simnas (3070).
Būrių įgulos: Stakliškės (5020), Alovė (5010), Krokialaukis (3070).

298-asis šaulių pulkas. Pulko štabas, spec. padaliniai ir 3-iojo šaulių bataliono štabas - Kaunas.

Batalionų štabai su spec. padaliniais: Raseiniai, Kėdainiai ir MPVO* bataliono štabas su būriu - Kruonis (7020).

Kuopų įgulų be vieno būrio: Šiluva (5040), Jurbarkas (0010), Ariogala (2050), Krakės (7070), Josvainiai (2080), Čekiškė (1060), Vandžiogala (1080), Rumšiškės (8020), Garliava (8080).

Būrių įgulų: Kelmė (6020), Nemaškščiai (4010), Viduklė (4010), Betygala (3050), Girkalnis (3040), Šimkaičiai (2020), Gudžiūnai (5070), Pernarava (2060), Serežius (2050), Babtai (0070), Zapyškis (9070), Panemunė (8090), Pakuonis (0090).

273-iasis šaulių pulkas. Štabas ir spec. padaliniai - Tauragė.

Batalionų štabai su spec. padaliniais: Šilalė (5070), Kretinga (9010), Telšiai (0070).

Kuopų štabai be vieno būrio: Eržvilkas (2000), Šimkaičiai (3060), Laukuva (6070), Švėkšna (5030), Gaurė (2090), Darbėnai (1010), Endriejavas (7040), Gargždai (7020), Plungė (9050), Žarėnai (3050).

Būrių įgulų: Batačiai (3080), Vainutas (3050), Naumiestis (3040), Judrėnai (6050), Kvedarna (5060), Kartena (9020), Salantai (1030), Alsėdžiai (1060), Laukuva (9090), Varniai (7080).

32-asis šaulių pulkas. Pulko štabas ir spec. padaliniai: Šiauliai.

Batalionų štabai su spec. padaliniais: Ginkūnai (0040), Mažeikiai (4080), Joniškis (3060).

Kuopų įgulų be vieno būrio: Židikai (4060), Seda (2060), Papilys (2010), Gruzdžiai (2040), Šiaulėnai (7050), Užventis (8000), Žagarė (5030), Krakės (4070), Linkuva (2080).

Būrių įgulų: Ylakai (3050), Tirkšliai (3080), Akmenė (3000), Kruopiai (3020), Kuršėnai (0020), Padubysys (8030), Lygumai (1060), Pakruojis (0070), Skaistgiriai (4040).

94-asis pasienio būrys. Štabas, spec. padaliniai ir man[evrinė] grupė — Marijampolė.

Pas[ienio] komendantūros su atsarginėmis užkardomis: Iglirkėliai (5060), Sasnava (5050), Kamšai (8070).

Pas[ienio] užkardos: Veiveriai (7070), Prienai (5030), Balbieriškis (4080), Gudeliai (4070), Liudvinavas (4050).

Man[evrinė] 23-iojo p[asienio] b[ūrio] grupė - Lazdijai (1060).

Pas[ienio] užkarda - Šventežeris (1070).

Man[evrinė] 97-ojo pasienio būrio ir 3-iosios P[asienio] K[omendantūros] grupė - Veisiejai (9070).

* Priešlektuvinės gynybos batalionas.

Pasienio užkarda - Leipalingis (9080).

113-asis pasienio būrys. Štabas, spec. padaliniai ir 112-ojo p[asienio] būrio 4-oji P[asienio] K[omendantūra] - Vilkaviškis.

Pasienio komendantūros su atsarginėmis užkardomis: Šakiai (9030), Pilviškiai (6040), Keturvalakiai (4030), Kybartai (5010); man[evrinė] grupė ir atsarginė užkarda - Kazlų Rūda (7050).

Pas[ienio] užkardos: Gelgaudiškis (0020), Lekėčiai (9050), Jankai (8050), Griškabūdis (8030), Barzdai (7040), Lukšiai (9030), Sintautai (8020), Gižai (5040), Kalvarija (3040), Kunigiškiai (4030), Gražiškiai (3020), Vištytis (3010), Pajevonys (4010).

Tauragės jungtinės pas[ienio] komendantūros štabas - Žibai (3020).

Pasienio užkardos: Kukorai (4020), Ramoniškiai (4030), Pašyšiai (3040), Jurgaičiai (2030).

2. 25-ajam šaulių pulkui tęsti operatyvinę-kovinę veiklą kovoje su banditizmu ankstesnėse Panevėžio, Biržų ir Rokiškio apskrityse. Perdislokavimą įvykdyti atvykus 285-ajam šaulių pulkui.

3. Reikalauju, kad likviduojant gaujas MVD apskričių skyrių viršininkai, MVD kariuomenės dalių ir padalinių vadai pagerintų vadovavimą operatyvine-kovinei kariuomenės veiklai ir sustiprintų viso personalo atsakomybę vykdamas operatyvines-kovines priemones.

4. Mano pavaduotojui kariuomenės reikalams - generolui majorui drg. Vetroviui - pateikti man (gulų viršininkų sąrašus, kad galėčiau tuos viršininkus skirti MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkų pavaduotojais kariuomenės reikalams.

5. Kiekvienai kariuomenės įgulai, dislokuotai valsčiuje, skirti po vieną karininką žvalgybininką operatyviniam darbui, kuriam užduotis skirtų ir vadovauti MVD organo viršininkas dislokavimo vietoje.

6. Dalių vadams paskelbti įsakymus, kuriuose numatyti vietovės, skirtas įgulų operatyvinei-kovinei ir tarnybinei veiklai.

Visus įgulos karius įpareigoti greitai ir operatyviai išstudijuoti operatyvinę padėtį apskrityse ir valsčiuose (gaujų veiklos metodus, vietovę, pramonės objektus, gyvenvietes ir t.t. dislokavimo vietoje).

7. Siekiant užkirsti kelią gaujų puolimams ir jas likviduoti, periodiškai rengti pasalas ir sekretus: gamyklose, sovietiniuose ūkiuose, MTS, arklių nuomojimo punktuose, malūnuose, naujakurių ūkiuose ir kituose objektuose.

8. Reikalauju, kad visi MVD kariuomenės kariai ir MVD organų karininkai vykdytų aktyvius karinius veiksmus likviduojant gaujas. Operacijas vykdyti pagal agentūrinius ir kitus operatyvinius duomenis, o nesant duomenų - kasdien (dieną ir naktį) aktyviai ieškoti banditų, išdėstant visų rūšių tarnybinius patrulius numanomo banditų buvimo ir judėjimo vietoje, patikrinant atskirus vien-

kiemius. Gaujų ieškoti ir jas persekioti bet kuriomis vietos, oro, dienos ir nakties sąlygomis.

9. MVD kariuomenės įgulų viršininkams asmeniškai vykti į gaujų veiklos rajonus ir aktyviai organizuoti gaujų, įvykdžiusių teroro aktus arba apiplėšusių vietos gyventojus, paieškas bei likvidavimą.

„Smeršo“ organams ir Prokuratūrai traukti atsakomybėn laiku nesiėmusius priemonių užkertant kelią teroro aktams, apiplėšimams, ieškant ir likviduojant gaujas, įvykdžiusias nusikaltimą.

10. MVD kariuomenės padalinių (įgulų) operatyviais viršininkais skiriu MVD apskričių ir valsčių skyrių viršininkus.

11. Ateityje tolesnį įgulų perdislokavimą be mano sankcijos kategoriškai uždrausti. Apie perdislokavimo pabaigą ir numatytas praktines priemones, siekiant likviduoti ginkluotas gaujas, man pranešti 1946 metų IV. 7.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministras
generolas majoras (*Bartašiūnas*) (parašas)*

VRMA. f. 141, ap. 1, l> 51, l. 38-42. Originalas.

32 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. balandžio 12 d. įsakymas dėl įgulų viršininkų skyrimo MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkų pavaduotojais

Vilnius

1946 m. balandžio 12 d.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro
įsakymas
1946 m.

Turinys: Apie MVD dalių įgulų viršininkų paskyrimą MVD apskričių ir valsčių skyrių viršininkų pavaduotojais
1946 m. balandžio 12 d.

Nr. 0038

Vilniaus m.

Vykdamas Sovietų SRS Vidaus Reikalų ministro 1946 03 15 d. įsakymą Nr. 0216 paskirti MVD vidaus dalių įgulų viršininkus apskričių ir valsčių skyrių viršininkų pavaduotojais tai suderinant;

* Dokumentas publikuotas: *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas. 1992, Nr. 5, p. 117-120.

32-asis šaulių pulkas

Šiaulių MVD AS - 32-ojo šaulių pulko vado pavaduotoją papulkininkį Čuvachovą Nikolajų Vasiljevičių

Mažeikių MVD AS -2/32-ojo šaulių pulko vadą kapitoną Oficerovą Vladimirą Dmitrijevičių

Joniškio MVD AS - 3/32-ojo šaulių pulko vadą majorą Gusevą Ivaną Kirilovičių

Užvenčio MVD VP - 1. e. 1-osios šaulių kuopos vado pareigas leitenantą Kubriną Aleksejų Pavlovičių

Kuršėnų MVD VP - 1-ojo šaulių pulko 3-iojo būrio vadą j. leitenantą Frolovą Pavelą Zacharovičių

Gruzdžių MVD VP - 2-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Klepalovą Michailą Andrejevičių

Kruopių MVD VP - 2-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą j. leitenantą Belkovą Piotrą Ivanovičių

Šiaulėnų MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Gizatulina Pašitą Salachovičių

Padubysio MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą Klimachiną Georgijų Ivanovičių

Papilės MVD VP - 4-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Malševą Anatolijų Ivanovičių

Akmenės MVD VP - 4-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą leitenantą Dremovą Ivaną Kirilovičių

Sedos MVD VP - 5-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Tichorenką Fiodorą Ivanovičių

Kirkšlių MVD VP - 5-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą Zverevą Ivaną Vladimirovičių

Židikų MVD VP - 6-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Pavlovą Nikitą Aleksandravičių

Ylakių MVD VP - 6-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą Nosakiną Aleksandrą Kuzmičių

Kriukų MVD VP - 7-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Starininą Nikolajų Kuzmičių

Lygumų MVD VP - 7-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą leitenantą Gorbunovą Aleksejų Trofimovičių

Žagarės MVD VP - 8-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Volkovą Arsentijų Ivanovičių

Linkuvos MVD VP - 9-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Sviridenką Ivaną Kirilovičių

Pakruojo MVD VP - 9-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą leitenantą Volkovą Marką Aleksejevičių

34-asis motorizuotasis šaulių pulkas

Alytaus MVD AS - 34-ojo motorizuotojo šaulių pulko štabo viršininką papulkininkį Kurilovą

Seirijų MVD VP - 1-ojo šaulių bataliono kulkosvaidininkų būrio vadą j. leitenantą Zaicevą Nikolajų Timofejevičių

Butrimonių MVD VP - 6-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą leitenantą Medenecą Vasilijų Ivanovičių

Varėnos MVD VP - 3-iojo šaulių bataliono kulkosvaidininkų būrio vadą j. leitenantą Litovčenką Piotrą Fiodorovičių

Šventežerio MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą Bežencevą Nikolajų Andrejevičių

Leipalingio MVD VP - 1-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą Sazonionoką Michailą Vasiljevičių

Simno MVD VP - 2-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Makejevą Semioną Nikolajevičių

Miroslovo MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos vadą leitenantą Sisojevą Nikolajų Nikitovičių

Ūdrijos MVD VP - 2-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą j. leitenantą Fertijuvą Vasilijų Nikolajevičių

Onušio MVD VP - 4-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Reką Vasilijų Afanasjevičių

Aukštadvario MVD VP - 5-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Sloboceniuką Danilą Afanasjevičių

Jiezno MVD VP - 6-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Demjanenką Aleksandrą Semionovičių

Stakliškių MVD VP - 4-osios šaulių kuopos vado pavaduotoją kapitoną Dovinginą Vasilijų Aleksejevičių

Daugų MVD VP - 7-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Judiną Sergejų Ivanovičių

Merkinės MVD VP - 8-osios šaulių kuopos vado pavaduotoją leitenantą Lazarenką Piotrą Michailovičių

Rudnios MVD VP - 8-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą Teslenką Fiodorą Aleksejevičių

Marcinkonių MVD VP - 9-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Bolotiną Andrejų Ivanovičių

137-asis šaulių pulkas

Utenos MVD AS - 137-ojo šaulių pulko vado pavaduotoją majorą Jeršovą

Zarasų MVD AS - 2/137-ojo šaulių pulko vadą kapitoną Koriliakovą Michailą Vladimirovičių

Švenčionių MVD AS - 3/137-ojo šaulių pulko vadą majorą Chvostovą Gri-
gorijų Matvejevičių
Vižūnų MVD VP - 1/137-ojo šaulių pulko vadą majorą Masko Aleksandrą
Stepanovičių
Užpalių MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos vadą kapitoną Zažitiną Pavelą
Michailovičių
Tauragnų MVD VP - 1-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Ruženkovą Va-
silijų Filipovičių
Kuktiškio MVD VP - 1-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą
Sinicą Nikolajų Matvejevičių
Debeikių MVD VP - raitų žvalgų būrio vadą j. leitenantą Elisejevą Alekse-
jų Matvejevičių
Daugelių MVD VP - 1-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą j. leitenantą
Anžaurovą Michailą Aleksejevičių
Dusetų MVD VP - 6-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Krivickijų Alek-
sejų Tarasovičių
Antalieptės MVD VP - 6-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą j. leitenantą
Sevriukovą Pavelą Stepanovičių
Salako MVD VP-5-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Malaškiną Vsevo-
lodą Fiodorovičių
Degučių MVD VP - 5-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą leitenantą Zai-
kiną Nikolajų Piotrovičių
Dūkšto MVD VP - 4-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Šulgą Michailą
Sergejevičių
Rimšės MVD VP - 4-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą Palti-
jevičių Davidą Tirajevičių
Saldutiškio MVD VP - 7-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Manaje-
vą Stepaną Ivanovičių
Kaltinėnų MVD VP - 7-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą leitenantą
Šumranovą Aleksejų Ivanovičių
Daugėliščio MVD VP - 9-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Saginą
Andrejų Kuzmičių
Tverečiaus MVD VP - 9-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą
Očkasovą Michailą Aleksandravičių
Adučiškio MVD VP - 8-osios šaulių kuopos vadą kapitoną Litvinenką Mi-
chailą Stepanovičių
Mielagėnų MVD VP - 8-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą
Klimenką Charlampijų Matvejevičių
261-asis šaulių pulkas
Trakų MVD AS - 2/261-ojo šaulių pulko vadą kpt. Šivilkiną Ivaną Vasiljevičių

Semeliškių MVD VP - 4-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Kalašnikovą
Nikolajų Ivanovičių
Rūdiškių MVD VP - 4-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą
Zadorožną Aleksejų Stepanovičių
Valkininkų MVD VP - 5-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Rodiono-
vą Jevgenijų Ivanovičių
Žaslių MVD VP - 6-osios šaulių kuopos vadą Ksenžą Ivaną Aleksandravičių
Žiežmarių MVD VP - 6-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą
Jakovlevą Ivaną Grigorjevičių
262-asis šaulių pulkas
Ukmergės MVD AS - 262-ojo šaulių pulko vado pavaduotoją majorą Aku-
lovą Ignatijų Afanasjevičių
Taujėnų MVD VP - 1/262-ojo šaulių pulko vado pavaduotoją kapitoną Dia-
novą Vasilijų Ivanovičių
Želvos MVD VP - 2/262-ojo šaulių pulko vado pavaduotoją kapitoną Gri-
banovą Vasilijų Aleksejevičių
Veprių MVD VP - 3/262-ojo šaulių pulko vado pavaduotoją vyr. leitenantą
Sidiaką Vladimirą Vladimirovičių
Siesikų MVD VP - 1-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą Mala-
chovą Nikolajų Michailovičių
Lėno MVD VP - 1-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą leitenantą Iljaš-
čenką Michailą Evstajjevičių
Pagirių MVD VP - 1-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą leitenantą Ka-
baidžę Levaną Semionovičių
Kavarsko MVD VP - 2-osios šaulių kuopos vadą Kuvšinovą Michailą Vasiljevičių
Anykščių MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą
Lebedį Dmitrijų Nazarovičių
Kurklių MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą leitenantą Mias-
nikovą Ivaną Fiodorovičių
Alantos MVD VP - 4-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Žiliną Vasi-
lijų Fiodorovičių
Žemaitkiemio MVD VP - 4-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą j. leite-
nantą Miasojedovą Igorį Borisovičių
Molėtų MVD VP - 5-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Smirnovą
Fiodorą Fiodorovičių
Giedraičių MVD VP - 6-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Serovą
Ilją Iljičių
Musninkų MVD VP - 7-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Šadunčą
Rafiką Osipovičių
Šėtos MVD VP - 8-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą j. leitenantą Na-
ruševičių Vladimirą Viktorovičių

Žeimių MVD VP-8-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą Goltiką Ilarioną Fiodorovičių
Jonavos MVD VP - 8-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą j. leitenantą Ganevą Vladimirą Aleksejevičių
Gelvonų MVD VP - 9-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Žitkovą Georgijų Spiridonovičių
273-iasis šaulių pulkas
Tauragės MVD AS - 273-iojo šaulių pulko vado pavaduotoją kapitoną Pleškova Ivaną Nikitovičių
Kretingos MVD AS - 1/273-iojo šaulių pulko vadą kapitoną Konošenkova Telšių MVD AS - 2/273-iojo šaulių pulko vadą kapitoną Kuzminą
Šilalės MVD VP - 3/273-iojo šaulių pulko vado pavaduotoją kapitoną Gavrilovą Aleksejų Jegorovičių
Endriejavo MVD VP - 1-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Sudnejevą Aleksejų Timofejevičių
Judrėnų MVD VP - 1-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą Popovą Vasilijų Rodionovičių
Gargždų MVD VP - 2-osios šaulių kuopos vadą kapitoną Finkelį Josifą Naumovičių
Kuršėnų MVD VP - 2-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą leitenantą Ivčenką Pavelą Nikiforovičių
Darbėnų MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos vadą leitenantą Tarasovą Vasilijų Andrejevičių
Salantų MVD VP - 3-iosios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą j. leitenantą Sokirskijų Piotrą Nikolajevičių
Plungės MVD VP - 4-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Kiseliovą Aleksandrą Petrovičių
Alsėdžių MVD VP - 4-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą j. leitenantą Leidevą Michailą Vasiljevičių
Žarėnų MVD VP - 5-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Dubiną Sergejų Nikolajevičių
Luokės MVD VP - 5-osios šaulių kuopos vado pavaduotoją leitenantą Tichonenkovą Nikolajų Nikolajevičių
Laukuvos MVD VP - 6-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Podgornovą Michailą Nikolajevičių
Varnių MVD VP-6-osios šaulių kuopos 3-iojo būrio vadą j. leitenantą Kalinovą Abzalovą Muršaminovičių
Eržvilko MVD VP - 7-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Kovalenką Dmitrijų Semionovičių
Gaurės MVD VP - 8-osios šaulių kuopos vadą leitenantą Demjancevą Ivaną Ivanovičių

Skaidvilės MVD VP - 8-osios šaulių kuopos 1-ojo būrio vadą j. leitenantą Prochorovą Sergejų Ivanovičių
Kvėdarnos MVD VP - 9-osios šaulių kuopos vadą vyr. leitenantą Ždanovą Stepaną Vasiljevičių
Tenenių MVD VP - 9-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą leitenantą Mikiną Michailą Efimovičių
Kaltinėnų MVD VP - 6-osios šaulių kuopos 2-ojo būrio vadą j. leitenantą Žerebovcą Aleksejų Aleksandravičių
Vainuto MVD VP - užkardos vadą j. leitenantą Videniną Vasilijų Iljičių
Naumiesčio MVD VP - užkardos vadą leitenantą Prorokovą Vasilijų Merkulovičių
Švėkšnos MVD VP - užkardos vadą leitenantą Potaševą Vasilijų Potapovičių
Žvingių MVD VP - užkardos vadą leitenantą Nazarovą Viktorą Sergejevičių
Žigų MVD VP - užkardos vadą vyr. leitenantą Mazurovą Nikolajų Michailovičių
Pavaduotojai armijos dalims turi būti atsakingi už karių kovinį bei politinį parengimą, vidaus tvarką ir vadovauti jiems kovoje su banditizmu.
Įsakymą paskelbti visai MVD dalių ir organų asmeninei sudėčiai.

Lietuvos SSR
vidaus reikalų ministras
generolas majoras

(Bartašiūnas)(parašas)*

VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51,1. 71-75. Originalas.

33 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. balandžio 30 d. įsakymas dėl MVD kariuomenės įgulų perdislokavimo

[Vilnius]

1946 m. balandžio 30 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro 1946 m. įsakymas

Turinys: Apie MVD kariuomenės dalių dislokacijos pakeitimus
Nr. 0045
46 04 30 d.

* Dokumentas publikuotas: *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 5, p. 120-126.

Ryšium su naujų apskričių įkūrimu Lietuvos SSR teritorijoje ir 113-ojo pasienio būrio bei MVD Lietuvos pasienio apygardos atskiros jungtinės komendantūros išformavimu,

įsakau:

1. Mano pavaduotojui kariuomenės reikalams Generolui Majorui drg. Vetrovui perdislokuoti kariuomenės dalis, skiriant atsakomybę dalių Vadams ir įgulų Viršininkams už visišką banditizmo, nacionalistinio pogrindžio likvidavimą ir palaikymą reikiamos visuomeninės tvarkos šiose administracinėse apskričių ir valsčių ribose:

25-ajam ŠP: priskirti Panevėžio ir Kėdainių apskritis, įkuriant įgulas: Pušalote (0020), Rozalime (9080), Naujamiestyje (7020), Raguvoje (6050), Viduklėje (5030), Ariogaloje (2050), Josvainiuose (2080), Krakėse (4070), Baisogaloje (7070), Troškūnuose (6060), Grinkiškyje (6060), Gudžiūnuose (5070), Surviliškyje (5010), Paliepiuose (3060), Ramygaloje (5020), Pernaravoje (2060). Batalionų štabus su vienu šaulių būriu: Kėdainiuose, Šeduvoje (?070), Krekenavoje (6010). Pulko štabas, spec. padaliniai ir viena Š[aulių] K[uopa] (be vieno būrio) - Panevėžyje.

Perdislokavimą baigti 46 05 02 d.

34-ajam MŠP priskirti Prienų, Alytaus ir Varėnos apskritis, įkuriant įgulas: Pakuonyje (6000), Šilavote (6070), Simne (3070), Seirijuose (1080), Butrimonyse (4020), Dauguose (2020), Merkinėje (0010), Marcinkonyse (9020), Birštone (5000), Jiezne (5020), Stakliškėse (5020), Balbieriškyje (4080), Alovėje (2010), Ūdrijoje (3080), Miroslave (2080), Druskininkuose (9090), Rudnioje (9040).

Pulko štabas, spec. padaliniai ir 3-iojo ŠB štabas su 7-osios ŠK būriu - Varėnoje. Batalionų štabai su vienu šaulių būriu: 1-asis ŠB - Alytus, 2-asis ŠB - Prienai.

Perdislokavimą pradėti 05 03 d. ir baigti baigiantis 46 05 06 d.

261-ajam ŠP priskirti Vilniaus ir Trakų apskritis, įkuriant įgulas: Semeliškėse (6040), Onuškyje (4040), Valkininkuose (2050), Rūdiškėse (4060), Aukštadvaryje (5030). 2-ojo ŠB štabas su vienu šaulių būriu - Trakuose.

Pulko štabas, spec. padaliniai, 1-asis ir 3-iasis batalionai - Vilniuje.

Perdislokavimą baigti 46 05 06 d. baigiantis.

273-iajam ŠP priskirti Telšių, Tauragės ir Raseinių apskritis, įkuriant įgulas: Plungėje (9050), Žarėnuose (9070), Vainute (3050), Eržvilke (2000), Šiluvoje (5040), Jurbarke (2010), Alsėdžiuose (1060), Luokėje (9090), Varniuose (7030), Laukuvoje (6070), Kvėdarnoje (5060), Švėkšnoje (5030), Naumiestyje (3040), Kaltinėnuose (6090), Skaudvilėje (4000), Žigaičiuose (3060), Gaurėje (2090), Kelmėje (6020), Nemakščiuose (4010), Girkalnyje (3040), Šimkaičiuose (2020), Augstogallen [?] (0000).

Batalionų štabai su spec. padaliniais: 1-asis ŠB - Raseiniai, 2-asis ŠB - Telšiai, 3-iasis ŠB - Šilalė (5070).

Perdislokavimą pradėti 05 03 d., baigti 46 05 06 d.

285-ajam ŠP priskirti Biržų, Rokiškio ir Kupiškio apskritys, įkuriant įgulas: N. Radviliškyje (5060), Vaškuose (3020), Vabalninke (0050), Subačiuje (8050), Skapiškyje (9080), Svėdasuose (7090), Pandėlyje (1080), Obeliuose (0020), Kamajuose (8000), Joniškėlyje (1020), Daujėnuose (0040), Papilyje (2070), Vyžintuose [?] (7070), Šimonyse (8080), Jūžintuose (8010), Pasvalyje (1030).

Batalionų štabai su vienu šaulių būriu: Biržuose, Rokiškyje, Kupiškyje. Pulko štabas su spec. padaliniais - Biržuose.

Perdislokavimą baigti 46 05 06 dienai baigiantis.

298-ajam ŠP priskirti Kauno, Kaišiadorių, Šakių apskritys, įkuriant įgulas: Čekiškėje (1060), Vandžiogaloje (1080), Vilkijoje (0060), Lekėčiuose (9060), Griškabūdyje (8030), Kruonyje (7020), Sredniki [?] (0050), Babtuose (0070), Gelgaudiškyje (0020), Lukšiuose (9030), Sintautuose (8020), Jankuose (8050), Panemunėje (8090), Rumšiškėse (8020), Žiežmariuose (7030), Zapyškyje (9070).

Batalionų štabas: 1-ąjį ŠB su vienu šaulių būriu - Šakiuose, 2-ąjį ŠB su 5-ąja ŠK (be būrio) - Kaišiadoryse, 3-įjį ŠB su vienu šaulių būriu, pulko štabą su spec. padaliniais - Kaune.

Perdislokavimą pradėti 3/25-ajam ŠP atvykus į Kėdainius, o 1/273-ajam ŠP - į Raseinius ir baigti 46 05 07 dienai baigiantis.

2. Vilkaviškio, Marijampolės (be K. Rūdos ir Veiverių valsčių) ir Lazdijų apskritys priskirti Lietuvos pasienio apygardos dalims.

3. 32-ajam, 137-ajam, 262-ajam ŠP tęsti operatyvinę-kovinę veiklą likviduojant banditizmą ir nacionalistinį pogrindį tuose rajonuose, kurie nurodyti mano 46 03 26 d. įsakyme Nr. 0026.

4. Įgulų sudėtį nustatyti su MVD AS viršininkais ir dislokacijos žiniaraščius, nurodant įgulų viršininkus, jų pareigas, laipsnius, pavardes, vardus, tėvavardžius ir karių skaičių kiekvienoje įguloje pateikti gen. mjr. Vetrovui 46 05 07 dienai baigiantis.

5. Mano 46 03 26 d. įsakymo Nr. 0026 pirmą punktą atšaukti.

Apie gavimą patvirtinti, įvykdymą pranešti per radiją.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministras
generolas majoras (*Bartašiūnas*) (parašas)

46 04 30 d.

VRMA. f. 141. ap. 1. b. 51,1. 80-81. Originalas.

34 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. gegužės 6 d. patvirtintas 4-osios šaulių divizijos operatyvinės-kovinės veiklos pagerinimo planas
[Vilnius] 1946 m. gegužės mėn.

Visiškai slaptai

Tvirtinu:
LSSR vidaus reikalų ministras
gen. mjr. (Bartašiūnas) (parašas)
1946 m. gegužės 6 d.

LSSR teritorijoje dislokuotos kariuomenės operatyvinės-kovinės veiklos pagerinimo priemonių planas

Tikslas: 1. Įvykdyti SSR Sąjungos Vidaus Reikalų Ministro reikalavimus, išdėstytus jo operatyviniame plane ir 46 03 15 d. įsakyme Nr. 00216 dėl banditizmo ir nacionalistinio pogrindžio likvidavimo Lietuvos SSR teritorijoje.

2. Suaktyvinti dalinius, padalinius ir naikintojų būrius kovoje su banditizmu; pasiekti aukštą karinę drausmę, kovinį pasirengimą, organizuotumą vykdant operacijas, pašalinti revoliucinio teisėtumo pažeidimus tarp karių.

3. Padidinti dalinių, batalionų vadų ir įgulų viršininkų atsakomybę organizuojant ir vykdant operacijas kovoje su banditizmu jiems priskirtuose baruose.

Užduotys

1. Apskričių skyrių, valsčių poskyrių, MVD dalių ir batalionų Ž[valgybos] S[kyrių] viršininkai visiškai atsako už agentūrinį darbą ieškant nacionalistinio pogrindžio ir gaujų formuočių savo apskrities administracinėse ribose ir už savalaikį žvalgybos duomenų realizavimą per savo pavaduotoją kariuomenės reikalams.

2. Pulko vadas yra vyresnis kariuomenės viršininkas, tiesiogiai pavaldus Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pavaduotojui kariuomenės reikalams ir yra visiškai atsakingas už kariuomenės priemones likviduojant banditizmą ir nacionalistinį pogrindį apskrityse, numatytose Lietuvos SSR MVD 46 04 30 d. įsakymu Nr. 0045.

Priklausomai nuo operatyvinės padėties, parengia pulko arba būrio operacijos ieškant ir likviduojant banditizmą bet kuriame savo kovos baro rajone planą, pateikęs jį tvirtinti ir gavęs leidimą iš Lietuvos SSR Vidaus Reikalų ministro pavaduotojo, kariuomenės operacijas vykdo glaudžiai sąveikaudamas su MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkais (operacijų vykdymo vietoje).

3. Bataliono vadas tiesiogiai pavaldus pulko vadui, jis yra atitinkamo MVD apskrities skyriaus viršininko pavadootoju kariuomenės reikalams ir su juo yra visiškai atsakingi už banditizmo ir nacionalistinio pogrindžio likvidavimą savo apskrityje.

Priklausomai nuo operatyvinės padėties, MVD A[pskričių] S[kyrių] viršininkai neprašydami leidimo (kartu su pavadootoju kariuomenės reikalams) turi teisę savarankiškai pergrupuoti įgulas ir vykdyti operacijas likviduojant banditizmą ir nacionalistinių pogrindį bet kurioje savo apskrities vietovėje, skubiai pranešę tiesioginiam viršininkui operacijos planą.

4. Įgulos viršininkas pavaldus tiesioginiam savo kariniam viršininkui, jis yra MVD V[alsčiaus] P[oskyrio] viršininko pavadootojas kariuomenės reikalams ir su juo atsako už banditizmo sunaikinimą savo baro teritorijoje.

Neturėdamas duomenų, turi organizuoti aktyvią paiešką ir likviduoti banditizmą pagal 10-ties dienų operatyvinį planą.

5. Batalionų vadai ir įgulų viršininkai kartu su atitinkamų MVD organų viršininkais parengia operatyvinius planus banditų paieškai ir likvidavimui savo kovos baro teritorijoje ir skubiai realizuoja juos, gaudami rezultata.

6. Dalių vadai ir įgulų viršininkai visiškai atsako ne tik už savo padalinio karinį lavinimą, drausmę, vidaus tvarką ir organizuotumą, bet ir už naikintųjų būrių kovotojus ir jų panaudojimą kovoje su banditizmu.

7. Padidinti karininkų žvalgų atsakomybę už agentūrinio darbo kokybę ieškant konkrečių gaujų ir banditų, kad gauti duomenys būtų visiškai realizuoti.

Agentūrinį darbą pirmiausia dirbti gyvenamosiose vietose, kurios yra žinomos kaip slėpimosi vietos arba periodiškai banditų lankomos.

Sudarant agentūrą, karininkai žvalgybininkai turi tiesiogiai dirbti dalyvaujant kovinėse operacijose, RPG ir kt. tarnybiniuose būriuose, tuo metu tirti gyventojus, išaiškinti banditų ryšius ir ieškoti objektų verbavimui.

Gaujų ir banditų paieškai agentus verbuoti tarp legalizavusiųjų banditų, banditų rėmėjų, giminių ir artimų banditų ryšininkų ir nukreipti juos aktyviai ieškoti gaujų.

Žvalgybos karininkų gauti agentūriniai duomenys ir kt. duomenys išaiškinant gaujas, banditus, banditų rėmėjus, vietinių gyventojų ir gyvenviečių tyrimai, taip pat iš MVD organų gaunamos orientuotės kasdien apdorojamos ir perduodamos įgulų viršininkams, kad būtų skubiai realizuotos.

6. Siekiant pagerinti karių karinio pasirengimo kokybę ir padalinių operatyvinę-kovinę veiklą, įgulų viršininkai privalo: 2/3 karių kasdien naudoti operatyvinėje-kovinėje veikloje ieškant ir likviduojant banditus ir 1/3 laikyti kaip kovinį rezervą, kad būtų galima skubiai reaguoti į visus banditų puolimus ir realizuoti naujus skubius duomenis. Su koviniu rezervu dislokacijos vietoje vykdyti sustiprintą karinį ir politinį parengimą; esant galimybei, būrius išvesti susibūrimui (*skolačivanija*) pagal SSRS MVD GUBB org. metodinį nurodymą.

Praktinės priemonės

Trumpas turinys

1. Supažindinimas su Liet. SSR MVD 46 03 26 d. Nr. 0026, SSRS MVD GUBB 46 04 11 d. Nr. 24/10-00250 ir MVD Pabaltijo apygardos Nr. 1/10-00567 ir Nr. 008 [įsakymų] reikalavimais.

Vykdo: dalių ir batalionų štabų viršininkai, padalinių vadai.

Data: iki 46 05 20 d.

2. Ištirti vietovę, gyvenvietes, sovietinius ūkius, pienines, MTS, arklių nuomos punktus, malūnus, buožių ir banditų ūkius, naujakurių vienkiemius ir kt. objektus, kurie gali būti banditų puolami arba būti jų prieglobstis, įtraukti į apskaitą, pažymėti padėtį žemėlapyje, ištirti, kaip į juos galima slapta atvykti, numatyti vietas, kuriose galima išdėstyti slaptus tarnybinius būrius ir periodiškai įkurti pasalas bei sekretus.

Vykdo: visi MVD kariuomenės ir organų karininkai.

Data: iki 46 05 30 d.

3. Ištirti ir įrašyti į įskaitą visas nuolat veikiančias gaujas, jų vadus, ginkluotę, skaičių, jų veikimo rajonus ir jų bazes.

Vykdo: padalinių vadai, MVD organų karininkai.

Data: iki 46 06 15 d.

4. Sudaryti pulko ar bataliono aptarnaujamoje teritorijoje banditų paieškos ir likvidavimo operatyvinius planus ir pateikti juos tvirtinti savo tiesioginiams viršininkams.

Vykdo: dalių ir batalionų štabai kartu su MVD AS viršininkais.

Data: kiekvieno mėn. 25 d.

5. Kasdien sudaryti sprendimų planą, kaip bus panaudoti padaliniai, ieškantys banditų gaujų ir jas likviduojantys, pranešti tiesioginiam viršininkui, pažymėti savo sprendimą darbo žemėlapyje (schemoje).

Vykdo: įgulų viršininkai.

Data: kasdien.

6. Organizuoti nuolat veikiančių ryšių ir keistis informacija su kaimyninėmis dalimis ir padaliniais, turint tikslą ištirti padėtį gavus naujų duomenų ir patikslinti gaujų dislokaciją bei judėjimo maršrutus.

Vykdo: dalių, padalinių vadai, jų štabai.

Data: vieną kartą per savaitę pagal aplinkybes.

7. Banditų ieškoti RPG, pasalomis, sekretais ir kt. slaptais tarnybinių būrių būdais, kurie numatyti „Instrukcijoje apie operatyvinę-kovinę MVD Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės veiklą“ (kuopų vadams - įgulų viršininkams), todėl išvakarėse kruopščiai ruošti karius, ginklus, šovinius, maistą ir prieš siunčiant aprūpinti juos banditų sąrašais jų judėjimo maršrute.

Vykdo: padalinių vadai, įgulų viršininkai.

Data: kasdien.

8. Organizuoti Įgulų sargybą ir gynybą įkuriant ugnies pozicijas ir kasdien paskiriamą kovinę tarnybą parai, nuolat turėti S[tebėjimo] P[unkta] dislokacijos rajone.

Vykdo: įgulų viršininkai.

Data: iki 46 05 25 d.

9. Divizijos štabe du kartus surengti kuopų vadų pratybas.

Vykdo: divizijos štabas.

Data: 05 25-06 05 d.;

- du kartus - būrių vadų dalių štabuose.

Vykdo: pulko štabas.

Data: 05 25-06 05 d.;

- du kartus - šaulių skyrių vadų batalionų štabuose.

Vykdo: bataliono štabas.

Data: 06 01-10, 06 15-25 d.;

- kuopų viršilų dalių štabuose.

Vykdo: pulko štabas.

Data: 06 01-10 d.

Pratybų metu ypatingą dėmesį kreipti į karių parengimą tarnauti pasaloje, sekrete, RPG, S[tebėjimo] P[unkte], lydint suimtuosius (sulaikytus) ir panaudojant ginklą.

10. Siekiant iširti banditų grupių taktiką ir veiksmų pobūdį, sudaryti dalių bei padalinių operatyvinės-kovinės veiklos apžvalgas ir supažindinti su jomis visus karininkus.

Vykdo: divizijos štabas, pulko štabas.

Data: už kiekvienas 10 d., už kiekvienas 5 d.

11. Kad būtų politiškai užtikrinta operatyvinė-kovinė kariuomenės veikla, kariuomenę supažindinti:

- nuodugnai išaiškinti kariams SSRS MVD GUBB viršininko Nr. 24/10-00250, LSSR vidaus reikalų ministro Nr. 0026 ir MVD VK Pabaltijo apygardos viršininko Nr. 1/0-00567, Nr. 008 [įsakymų] reikalavimus;

-partinėms ir komjaunimo organizacijoms sušaukti susirinkimus, kuriuose būtų nagrinėjami šie klausimai: operatyvinės-kovinės veiklos kokybės pakėlimas padaliniuose ir avangardinis komunistų bei komjaunuolių vaidmuo.

Vykdo: partinis biuras.

Data: iki 05 30 d.;

- polit. aparatui išplėsti masinį aiškinamąjį darbą tarp vietinių gyventojų, pranešant jiems partijos ir vyriausybės nutarimus.

Vykdo: dalių ir padalinių polit. aparatas.

Data: kasdien.

12. Patikrinti visų ginklų tinkamumą kovai. Įgulas aprūpinti 20-ties parų maisto atsargomis, būtinu ūkiniu inventoriu ir kuru.

Vykdo: vadų pavad. tiekimui.

Data: 06 01 d.

13. Siekiant realizuoti šį planą dalyse bei įgulose ir suaktyvinti banditų paiešką bei likvidavimą, į įgulas pasiųsti divizijos Valdybos vadovaujančius kari-ninkus.

Vykdo: 25-asis, 137-asis, 298-asis, 32-asis, 34-asis, 262-asis, 273-iasis ŠP.

14. Demobilizuoti antros eilės karius.

Vykdo: div[izijų] ir dalių štabai.

Data: nuo 05 15 d. iki 06 15 d.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pavad. kariuomenės reikalams

gen. majoras [*Vetrov*](parašas)

Štabo viršininkas pplk. [*Klimov*](parašas)

1946 m. gegužės mėn.

VRMA. f. 141, ap. 1, b. 51,1. 1-5. Originalas.

35 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. birželio 22 d. direktyva MVD apskričių ir miestų skyrių viršininkams neleisti padeginėti pastatų su įsitvirtinusiems juose partizanais

Vilnius

1946 m. birželio 22 d.

Visiems LSSR MVD apskričių ir miestų skyrių viršininkams
Liet. SSR MVD..... skyriaus viršininkui.....
draugui.....
miestas.....

Turinys: Apie neleidimą čekistinėms kariuomenės grupėms padeginėti gyvenamuosius namus, viensėdžius ir ūkinius pastatus likviduojant juose įsitvirtinusias smulkias banditų grupes bei pavienius banditus

Nr. 0054

1946 m. birželio 22 d.

Vilnius

SSR Sąjungos Vidaus Reikalų Ministro 1946 m. birželio 13 d. direktyva Nr. 151 pažymėta, kad kovoje su banditizmu čekistinės kariuomenės grupės dažnai naudoja supaprastintą metodą likviduojant smulkias banditų grupes ir pavienius banditus - padega valstiečių namus, ūkinius pastatus ir ištikus vienkiamius.

Kartais nuo padegto namo arba kiemo pastato, esančių gyvenvietės viduje, gaisras sunaikindavo daug kitų namų ir pastatų, tuo padaroma didelė žala vietinių gyventojų, neturinčių nieko bendro su banditizmu, ūkiams.

Būtina imtis priemonių, kad čekistinės kariuomenės grupės nepadeginėtų gyvenamųjų namų, viensėdžių ir ūkinių pastatų.

Namuose ir kituose pastatuose įsitvirtinusiems, nepasiduodančiams ir ginklu besiginančiams banditams tikslinga blokuoti ir laikyti apsuptus tol, kol jiems baigsis šoviniai arba atsiras galimybė juos likviduoti.

Padeginėti tik išskirtiniais atvejais, kai visos galimybės paimti ar likviduoti įsitvirtinusiems banditams jau išnaudotos arba kai blokavimas ir kitos priemonės sukels nereikalingas mūsų aukas.

Visiškai draudžiama padeginėti pastatus gyvenvietėse, kur gaisras gali sunaikinti kitų valstiečių pastatus.

Dėl kiekvieno pastatų padegimo atvejo surašyti aktą, po to tyrimo metu nustatyti šio veiksmo operatyvinį tikslumą.

Kaltus padeginėjimu nesant būtinybės traukti atsakomybėn.

Šią direktyvą išstudijuoti su operatyvinės sudėties, milicijos, vidaus reikalų ir pasienio MVD kariuomenės karininkais, o liaudies gynėjų būriuose paaikinti kariams.

Liet. SSR vidaus reikalų ministras
generolas majoras (*Bartašiūnas*)(parašas)

VRMA, f. 141, ap. 1. b. 71.1. 158. Originalas.

36 dokumentas

Čekistinės karinės operacijos Biržų girioje vadovo Golovkos ir štabo viršininko M. Klimovo 1946 m. liepos 9 d. kovinis įsakymas

Biržai

1946 m. liepos 9 d.

Kovinis įsakymas Nr. 001, vadovybės štabas, Biržai
1946 m. liepos 9 d. 11 val. Žemėlapis 100 000 - 1943 m.

Pirma: susidūrus su band[itu] grupėmis 07 07 d. 262-ojo ŠP teritorijoje, gaujos išsiskirstė mažomis grupėmis ir po vieną, toliau slepiasi „Biržų girios“ miške, šalia esančiuose vienkiemiuose ir slėptuvėse. Taip pat pastebėta atvejų, kai mėginta pereiti į Latvijos SSR teritoriją 285-ojo ŠP bare.

Siekiant neleisti pasitraukti ir galutinai juos likviduoti, liepos 10 d. 25-aj am, 137-ajam, 262-ajam ir 285-ajam ŠP kariuomenės būriams įvykdyti pakartotinę operaciją.

Antra: nutariau: operaciją vykdyti „Biržų girios“ miškų masyvo priešpriešinio šukavimo metodu, kruopščiai apžiūrint vietovę ir šalia esančius vienkiemius, todėl pergrupuoti būrį.

Operacijos pradžia 46 07 10 d. 5 val., pabaiga 18 val.

Trečia: Latvijos SSR pasienyje pagal Memelės upę [t. y. Nemunėlį. - J. S.] užtvaras išstato 5-osios ŠD padaliniai.

Ketvirta: 285-ojo ŠP pradinė pozicija Radviliškis (5462) [t. y. Nemunėlio Radviliškis. - J. S.], Antupė (5466) frontu į pietryčius.

Vykdyti aktyvias paieškas ir žvalgybą juostoje, kurios dešinėje - Radviliškio plentas, Skultiškiai (4664), Parovėja (3666), iki ribos plentas Parovėja, Vaskališkiai (4274), ten eiti užtvarų tarnybą iki susitinkant su 262-ojo ŠP padaliniais.

Kairėje - 25-ojo ŠP dešinioji riba.

Vakarų krypties priedangai išstatyti užtvaras iki ribos Parovėja-Vaskališkiai.

Penkta: 25-ojo ŠP pradinė pozicija Tabokinė (5466), Pučekalnė (5468).

Vykdyti aktyvią paiešką ir žvalgybą teritorijoje iš dešinės (išskyrus) Antupę (5466), išs[kyrus] Bėčiūnus (5266), Lujanus (5066) ir toliau proskyna į pietryčius iki ribos Parovėja-Vaskališkiai, ten eiti užtvarų tarnybą iki susitinkant su 137-ojo ŠP padaliniais.

Iš kairės riba pagal Memelės upę.

Šešta: 137-ojo ŠP pradinė pozicija Simaniškiai (3080), Skrėbiškiai (2878), frontu į šiaurės vakarus.

Vykdyti aktyvias paieškas ir žvalgybą šioje teritorijoje: dešinėje - Memelės upė, kairėje - Vaivadinė (3076), į šiau[rės] vakarus pagal 4-ąją proskyną dešinėje iki kelio Parovėja-Vaskališkiai, ten eiti užtvarų tarnybą iki išeinant 25-ojo ŠP padaliniais.

Septinta: 262-ojo ŠP pradinė pozicija (išsk.) Skrėbiškiai (2878), Ageniškis (2872). Vykdyti aktyvias paieškas ir žvalgybą šioje teritorijoje: iš dešinės - kairioji 137-ojo ŠP riba, kairėje - plentas Ageniškis-Parovėja. Vakarų krypties priedangai išstatyti užtvartas iki Parovėjos.

Aštunta: atsakingi už sandūras dešinėje - 25-ojo ŠP vadas ir 262-ojo ŠP vadas.

Devinta: pasibaigus operacijai susitelkti ir laukti naujos užduoties:

285-asis ŠP - miške 1 km į rytus nuo Paberžių (3868).

25-asis ŠP - miške 1 km į vakarus nuo Spalviškių (4058).

262-asis ŠP - miške 1 km į vakarus nuo Vinkšninių (3466).

137-asis ŠP - miške 1 km į pietus nuo Spalviškių (3870).

Dešimta: susidūrus su gaujomis, persekioti iki visiško sunaikinimo arba suėmimo.

Vienuolikta: atpažinimo ir sąveikavimo signalai pagal liepos mėnesio ženklų lentelę.

Dvylikta: pranešimus pateikti: 46 07 10 d. 5 val., 19 val. ir susidūrus su gauja.

Trylikta: mano K[omandinis] P[unktas] - Biržai.

Operacijos vadovas
generolas majoras (Golovka)
Vadovybės štabo viršininkas
papulkininkis (Klimovas)
Tikra: vyr. leitenantas [*Kornejev*](parašas)

Išs. 6 egz.

Nr. 1 - į štabą

Nr. 2/5 - 25-ajam, 137-ajam, 262-ajam, 285-ajam ŠP

Nr. 6 - MVD oper. grupei

LYA, f. t, ap. 3, b. 1045,1 76-77. Nuorašas.

37 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno ir 4-osios šaulių divizijos vado P. Vetrovo 1946 m. rugsėjo 26 d. direktyva dėl operatyvinių grupių sudarymo partizanams sunaikinti

1946 m. rugsėjo 26 d.

Tvirtinu:

SSR Sąjungos vidaus reikalų ministro pavaduotojas
gen. plk. [Apolonov](parašas)
1946 m. rugsėjo 26 d.

Lietuvos SSR teritorijoje dislokuotos kariuomenės operatyvinių grupių priemonių užtikrinimas likviduojant nacionalistinio] pagrindžio štabus ir gaujas, veikiančias Lietuvos teritorijoje

I

a) Dėl band[itu] formuotės, vadinamos „Žemaičių legionas“.

1-oji operatyvinė grupė

1. Telšių aps. - 2/273-iasis ŠP,
2. Kretingos aps. - 1/273-iasis ŠP,
3. Mažeikių aps. - 2/32-asis ŠP,
4. Tauragės aps. - 273-iojo ŠP štabas ir 3/273-iasis ŠP.

Operatyvinio viršininko judrusis rezervas:

354-ojo ŠP trys kuopos, dislokuotos Telšiuose,

354-ojo ŠP trys kuopos, dislokuotos Šilalėje,

354-ojo ŠP dvi kuopos, dislokuotos Kretingoje.

Operatyvinės grupės viršininko pavaduotojas kariuomenės reikalams - 354-ojo šaulių pulko vadas pplk. Markinas.

b) Dėl band[itu] formuotės, vadinamos „LLA Šiaulių apygarda“.

2-oji operatyvinė grupė

1. Joniškio aps. - 2/285-asis ŠP,
2. Šiaulių aps. - 32-ojo ŠP štabas ir 1/32-asis ŠP,
3. Raseinių aps. - 3/32-asis ŠP,
4. Kėdainių aps. - 2/25-asis ŠP.

Operatyvinio viršininko judrusis rezervas:

354-ojo ŠP dvi kuopos, dislokuotos Šiauliuose,

354-ojo ŠP dvi kuopos, dislokuotos Raseiniuose,

354-ojo ŠP dvi kuopos, dislokuotos Kėdainiuose.

Operatyvinės grupės viršininko pavaduotojas kariuomenės reikalams - 32-ojo šaulių pulko vadas pplk. Svistunovas.

c) Dėl band[itu] formuotės, vadinamos „Vaitelis“.

3-ioji operatyvinė grupė

1. Panevėžio aps. - 25-ojo ŠP štabas, 2-asis ir 3/25-asis ŠP,
2. Kupiškio aps. - 353-iojo ŠP štabas, 1/262-asis ŠP,
3. Biržų aps. - 285-ojo ŠP štabas ir 1/285-asis ŠP,
4. Rokiškio aps. - 3/285-asis ŠP.

Operatyvinio viršininko judrusis rezervas:

- 353-iojo ŠP trys kuopos, dislokuotos Panevėžyje,
- 353-iojo ŠP dvi kuopos, dislokuotos Biržuose,
- 353-iojo ŠP trys kuopos, dislokuotos Kupiškėje.

Operatyvinės grupės viršininko pavaduotojas kariuomenės reikalams-

25-ojo šaulių pulko vadas pplk. Golyševas.

d) Dėl band[itu] formuotės, vadinamos „LLA trečioji apygarda“.

4-oji operatyvinė grupė

1. Utenos aps. - štabas ir 1/137-asis ŠP,
2. Zarasų aps. - 2/137-asis ŠP,
3. Švenčionių aps. - 3/137-asis ŠP,
4. Dalis Ukmergės aps. - 2/262-asis ŠP.

Operatyvinio viršininko judrusis rezervas:

- 353-iojo ŠP dvi šaulių kuopos, dislokuotos Utenoje,
- 353-iojo ŠP viena šaulių kuopa, dislokuota Švenčionyse,
- 353-iojo ŠP trys šaulių kuopos, dislokuotos Ukmergėje.

Operatyvinės grupės viršininko pavaduotojas kariuomenės reikalams -

137-ojo ŠP vadas plk. Kamenevas.

e) Dėl band[itu] formuotės, vadinamos „LLA Tauro apygarda“.

5-oji operatyvinė grupė

1. Marijampolės aps. - 94-ojo PB štabas ir viena 94-ojo PB MG,
2. Vilkaviškio aps. - 94-ojo PB padaliniai, P[rieš] L[ektuvinės] G[ynybos] batalionas, dislokuotas įgulse,
3. Prienų aps. - 2/34-asis MŠP, dislokuotas įgulse,
4. Šakių aps. - 1/298-asis ŠP, dislokuotas įgulse,
5. Dalis Lazdijų aps. - pasienio kariuomenės trys MG būriai.

Operatyvinio viršininko rezervas - pasienio kariuomenės man[evrinės] grupės, dislokuotos Marijampolėje.

Operatyvinės grupės viršininko pavaduotojas kariuomenės reikalams-

94-ojo PB vadas plk. Smetaninas.

f) Dėl band[itu] formuotės, vadinamos „A apygarda“.

6-oji operatyvinė grupė

1. Alytaus aps. - 34-ojo MŠP štabas, 1/34-asis MŠP,
2. Varėnos aps. - 3/34-asis MŠP,
3. Trakų aps. - 2/261-asis ŠP,

4. Dalis Lazdijų aps. - pasienio kariuomenės trys MG būriai.

Operatyvinio viršininko judrusis rezervas - 1/108-asis ŠP, dislokuotas Alytuje, ir 2/108-asis ŠP, dislokuotas Varėnoje.

Operatyvinės grupės viršininko pavaduotojas kariuomenės reikalams - 34-ojo MŠP vadas pplk. Korjevas.

II

Siekiant sėkmingai įvykdyti oper. grupėms iškeltas užduotis, nuo 46 10 01 d. pradėti ryžtingus aktyvius veiksmus, todėl:

1. Kariuomenės įguloms, dislokuotoms banditizmo pažeistuose valsčiuose, aktyviai ieškoti gaujų pagal MVD VP ir AS duomenis ir dalių vadų planus.

2. 108-ojo, 353-iojo, 354-ojo ŠP judriųjų rezervų jėgomis - 200-300 žmonių - pagal operatyvinių grupių viršininkų planus vykdyti masines operacijas miškuose ir vienkiemiuose.

3. 108-ojo, 353-iojo, 354-ojo ŠP vadams aprūpinti judriuosius rezervus autotransportu, apskaičiuojant, kad būtų galima vienu metu pervežti vieną kuopą (šešios-septynios mašinos).

4. 25-ojo, 32-ojo, 34-ojo, 137-ojo, 261-ojo, 262-ojo, 273-iojo, 285-ojo ir 298-ojo šaulių pulkų vadams iki 1946 m. rugsėjo 30 d. išdėstyti įgulas nuo būrio iki kuopos dydžio labiausiai pažeistuose valsčiuose pagal pridedamą sąrašą. Nuo 1946 m. spalio 1 d. pradėti vykdyti užduotis joms skirtuose baruose pagal pulkų štabų ir vietinių MVD organų planus: siųsti negausias RPG, išstatyti platų pasalų ir sekretų tinklą tikėtiniuose gaujų, pavienių banditų ir jų ryšininkų judėjimo keliuose, ypač naktį.

Dalių vadams visus naikin[tojų] būrius, esančius valsčių centruose, paimti savo valdžion, įvesti juose drausmę ir karišką tvarką, organizuoti būtiną karinį ir politinį parengimą.

Plačiai praktikuoti naikintojų batalionų įtraukimą į operacijas kartu su kariuomene. Organizuoti jų tarnybą, kad valsčiai būtų aprūpinti naktiniais patruliais ir stebėtojais diena.

Bet kokį naikintojų būrių panaudojimą neoperatyviam tikslui-uždrausti.

5. Operatyvinių grupių viršininkų pavaduotojams kariniams reikalams koordinuoti visos kariuomenės veiklą savo rajone. 108-ojo, 353-iojo ir 354-ojo ŠP pastovių įgulų neįkurti, o naudoti tik kaip manevrines grupes.

III

Lietuvos apygardos OUVS* viršininkui inžinieriui pulkininkui drg. Gorskiui 4-osios ŠD dalis iki 46 10 01 d. aprūpinti visomis rūšimis maisto ir pašaro daviniais mėnesiui, kuro ir tepalų medžiagomis - penkiems kartams.

4-osios ŠD vado pavaduotojui užnugario reikalams pplk. drg. Panikokorovskiui ir visiems dalių vadams 46 10 01 d. kiekvieną įgulą aprūpinti maisto atsar-

* *Upravlenije voennogo snabženija*- karinio tiekimo valdyba

ga 15 parų, taip pat sausu daviniu trims paroms. Kiekvieną įgulą aprūpinti 1 M[ūšio] K[omplektu].

4-osios ŠD vado pavadootojui politinei daliai plk. drg. Gerasimenkai organizuoti partinį-politinį kariuomenės veiksmų užtikrinimą ir darbą tarp vietinių gyventojų įvairiose operacijose ir įgulų stovėjimo vietose.

4-osios ŠD štabo viršininkui 46 10 01 d. organizuoti pastovų nenutrūkstamą visų įgulų ir pulkų štabų ryšį su divizijos štabu.

Prie „VČ“ aparatų turėti pastovų budėtoją ryšiui - štabo karininką.

LSSR vidaus reikalų ministras generolas majoras (*Bartašiūnas*) (parašas)

VK 4-osios šaulių divizijos vadas generolas majoras [*Vetrov*](parašas)

VRMA. f. 141, ap. 1, b. 71,1. 213-216. Originalas.

38 dokumentas

MGB Marijampolės apskrities skyriaus viršininko Pachomyčevo 1947 m. kovo 19 d. operatyvinė suvestinė

Marijampolė

1947 m. kovo 19 d.

Perduota per „VČ“

Kopija

Vilnius - MGB Jefimovui

Operatyvinė suvestinė Nr. 00156
1947 03 19 d. nuo 6 val. iki 16 val.

1947 03 19 d. 10 val. MVD Liudvinavo vlsč. milicijos poskyrio įgaliotinis Gvozdkas ir milicininkas Žukauskas išvyko į Buktos (3854) sovietinį ūkį vykdyti tarnybinių užduočių. Neprieję iki sovietinio ūkio 500-600 metrų, jie buvo apšaudyti nežinomos gaujos. Nestoję į mūšį, Gvozdkas ir Žukauskas grįžo į Liudvinavo miestelį ir pranešė MGB V[alsčiaus] P[oskyrio] viršininkui kapitonui Godovanikui, kad juos apšaudė banditai. Tuo metu į MGB VP atvyko valstietis (pavardė nenustatyta), kuris taip pat pranešė, kad sovietiniame ūkyje yra banditų.

Kpt. Godovanikas, paėmęs 7 kareivius iš MGB kariuomenės 298-ojo ŠP 2-ojo ŠB įgulos, 3 milicininkus ir 1 liaudies gynėjų būrio kari, trimis vežimais apie 11 val. 30 min.-12 val. išvažiavo į sovietinį ūkį. Važiuojant keliu be apsaugos, neprivažiavus prie sovietinio ūkio 800-1000 metrų, visi trys vežimai buvo apšaudyti banditų iš dviejuose namuose įrengtos pasalos šautuvų bei kulkosvaidžių ugnimi ir apmėtyti granatomis. Buvo nukauti 5 kareiviai, 3 milicininkai, 1 liaudies gynėjų būrio karys ir sužeisti MGB VP viršininkas kapitonas Godovanikas ir 2 kareiviai.

Išvažius kapitonui Godovanikui, po 30 minučių į mūšio vietą atvyko iš MGB Liudvinavo VP ir stojo į mūšį antra 11 žm. grupė, vadovaujama MGB VP vyr. oper[atyvinio] įgaliotinio ltn. Žemaičio. Tuo pat metu į mūšio vietą atvyko grupė pasieniečių, vadovaujama 94-ojo pasienio būrio viršininko padėjėjo tiekimo reikalams majoro Vinokurovo.

Pridengdama savo atsitraukimą ugnimi, gauja nuėjo į Didžiosios Buktos miško pusę. Atsitraukdami banditai susirinko ir nusivežė vežimais nukautų kareivių ir milicininkų ginklus - 1 rank[inį] kulkosvaidį ir 7 šautuvus. Be to, jie paėmė iš spirito gamyklos 2 statines spirito, iš Buktos sovietinio ūkio -1 rašomąją mašinėlę, 1000 rublių ir sunaikino sovietinio ūkio ir miško punkto dokumentus.

Per mūšį 3 gaujos banditai buvo nukauti ir 3 sužeisti. Mes paėmėme bandito Rašatinio [turi būti Rašytinio. - J.S.] Juozo, s. Vinco, 33 metų, gimusio Liudvinavo valsčiaus Delginių kaime, lavoną. Sužeistus banditus ir kitus lavonus gauja nusivežė. Iš banditų paimtas 1 r[ankinis] k[ulkosvaidis].

Tiriant nustatyta, kad gaujoje buvo 25-30 banditų, jie vilkėjo pasieniečių ir lietuviška smetoniškos armijos apranga bei maskuočių apsiaustais. Iš jų sovietiniame ūkyje buvo 4 banditai, miško punkte - 2 banditai, spirito gamykloje - 4 banditai ir mūšio vietose - 21 banditas.

13 val. 30 min. aš su 94-ojo pasienio būrio viršininku pulkininku Smetaninu išvykau į įvykio vietą. Sujungę visas veikiančias grupes, organizavome gaujos persekiojimą pėdsakais, vedančiais į Didžiosios Buktos miško (3656-3658) pusę, dviem grupėmis: pirmoji -20 žmonių, vadovaujama MGB AS vyr. oper[atyvinio] įgaliotinio kapitono Solomašenkos ir MGB kariuomenės 298-ojo ŠP bataliono štabo viršininko vyr. leitenanto Borisovo, antroji - 23 pasieniečiai, vadovaujami MGB VP vyr. oper[atyvinio] įgaliotinio leitenanto Žemaičio ir MVD 94-ojo pasienio būrio man[evrinės] grupės viršininko pav. leitenanto Konkovo.

Persekiojimo rezultatą pranešiu papildomai.

Kartu su MGB kariuomenės 298-ojo ŠP vadu papulkininkiu Gagarkinu ir 94-ojo pasienio būrio vadu pulkininku Smetaninu nuo kovo 20 d. ryto rengiame gaujos paieškų ir likvidavimo Didžiosios Buktos miško rajone planą. Duota užduotis MGB Igliskėlių, Kalvarijos ir Krosnos VP užtvaramis ir pasalomis užkirsti išėjimus iš Didžiosios Buktos miško. Nustatyti gaujos judėjimo kryptį pavesta agentūrai.

MGB Marijampolės AS viršininkas
papulkininkis (Pachomyčevs)

1947 m. kovo 19 d.

Nuorašas tikras: KGB skyriaus prie LSSR MT viršininkas
papulkininkis [Mylnikov] (parašas)

1958 m. vasario 19 d.

LYA. f. 1. ap. 6, l). 45/125,1. 63-65. Nuorašas.

39 dokumentas

4-osios šaulių divizijos vadovybės 1949 m. liepos 27 d. kovinis įsakymas

Vilnius

1949 m. liepos 27 d.

Seriija „G“

Kovinis įsakymas Nr. 003, div[izijos] št[abas], Vilnius, Didžioji 23, 49 07 27 d.
16 val. Žemėlapis 200 000 - 1941 m.

1. Lietuvos buržuazinio nacionalistinio pogrindžio ginkluotos gaujos, pasinaudamos palankiomis vasaros sąlygomis - pasėliais, žalia priedanga ir krūmais, suaktyvino savo nusikalstamą veiklą prieš kolūkių kūrimą Respublikoje, vykdo teroro aktus prieš sovietinį partinį aktyvą, kolūkių pirmininkus ir eilinius kolūkiečius.

Nepaprastas gaujų aktyvumas pastebimas Respublikos pietuose, vakaruose ir šiaurės rytuose, kur veikia band[itų] gaujų apygardos: „Dainavos“, „Tauro“, „Kęstučio“, „Žemaičių“, „Prisikėlimo“, „Vyčio“, „Algimanto“ ir „Vytauto“.

2. Paaštrėjus padėčiai Lietuvos SSR valstybės saugumo Ministras MGB organams ir kariuomenei iškėlė užduotį: visomis operatyvinėmis-karinėmis priemonėmis artimiausiu metu likviduoti banditizmo likučius, nukreipiant pagrindines organų ir kariuomenės pastangas ypač aktyviai pietuose, vakaruose ir šiaurės rytuose veikiančių gaujų likvidavimui.

3. Nutariau: iškeltai užduočiai įvykdyti divizija iš dalies pergrupuoja savo padalinius, kad sudarytų pagrindinę kariuomenės grupuotę Respublikos pietuose, vakaruose ir šiaurės rytuose. Batalionų pagrindu sukurti 18 judriųjų būrių, jiems skirti užduotį: ryžtingais ir manevringais veiksmais, sąveikaujant su pastoviai dislokuotomis įgulomis, likviduoti banditizmo likučius operatyvinio aptarnavimo rajonuose ir sudaryti nepakeliamas sąlygas gaujų veiklai. Pastoviose įgulose palikti po vieną būrį, vadovaujamą karininko, kad kovotų su banditizmu ir saugotų įgulas.

4. **25-ojo ŠP** operatyvinio aptarnavimo rajonas - Joniškio, Pasvalio, Panevėžio, Radviliškio, Šiaulių ir Kuršėnų apskritys.

Padalinius dislokuoti apskrityse: Panevėžio - pulko štabas ir visos sudėties 2-asis ŠB; Radviliškio - 3-iasis ŠB (be vienos kuopos); Šiaulių - visos sudėties 1-asis ŠB; Kuršėnų - viena 3-iojo ŠB kuopa.

Batalionų pagrindu sudaryti tris judriuosius būrius:

Šiauliuose - 180 žm., vadovaujamą 1-ojo ŠB vado kapitono Polovnikovo;

Radviliškyje - 150 žm., vadovaujamą 3-iojo ŠB vado kapitono Savčenkos;

Panevėžyje - 130 žm., vadovaujamą 2-ojo ŠB laikinai einančio vado pareigas kapitono Sidoričiaus.

Užduotis: likviduoti „Prisikėlimo“ ir „Vyčio“ apygardų gaujų likučius aptarnaujamose apskrityse.

5.32-ojo ŠP operatyvinio aptarnavimo rajonas - Mažeikių, Telšių, Rietavo, Plungės, Klaipėdos ir Kretingos apskritys.

Padalinius dislokuoti apskrityse: Telšių - 3-iasis ŠB (be vienos kuopos); Rietavo - viena kuopa; Plungės - 2-asis ŠB (be vienos kuopos); Kretingos - 1-asis ŠB (be vieno būrio); Klaipėdos - vienas būrys. Pulko štabą ir vieną kuopą dislokuoti ankstesnėje vietoje iki ypatingo potvarkio.

Batalionų pagrindu sudaryti tris judriuosius būrius:

Kretingoje - 150 žm., vadovaujamą 1-ojo ŠB vado majoro Seredkino;

Plungėje - 140 žm., vadovaujamą 2-ojo ŠB vado kapitono Igonino;

Telšiuose - 140 žm., vadovaujamą 3-iojo ŠB vado kapitono Gribanovo.

Užduotis: likviduoti „Žemaičių“ apygardos band[itu] grupių likučius aptarnaujamose apskrityse.

6. 34-ojo ŠP operatyvinio aptarnavimo rajoną ir padalinių dislokavimą pailikti be pakeitimų.

Batalionų pagrindu sudaryti tris judriuosius būrius:

Alytuje - 150 žm., vadovaujamą 1-ojo ŠB vado kapitono Zujevo;

Varėnoje - 160 žm., vadovaujamą 3-iojo ŠB vado kapitono Galuškos;

Lazdijuose - 200 žm., vadovaujamą 2-ojo ŠB vado kapitono Kovalenkos.

Užduotis: likviduoti „Dainavos“ apygardos ginkluotų gaujų likučius operatyvinio aptarnavimo rajonuose.

7. 137-ojo ŠP operatyvinio aptarnavimo rajonas - Biržų, Rokiškio, Zarasų, Švenčionių, Utenos, Anykščių ir Kupiškio apskritys.

Padalinius dislokuoti apskrityse: Utenos - pulko štabas ir visos sudėties 1-asis ŠB; Anykščių - 3-iasis ŠB (be vienos kuopos); Kupiškio - 2-asis ŠB (be vienos kuopos); Biržų - viena kuopa ir Rokiškio - viena kuopa.

Batalionų pagrindu sudaryti tris judriuosius būrius:

Utenoje - 130 žm., vadovaujamą 1-ojo ŠB vado majoro Seniakino;

Anykščiuose - 140 žm., vadovaujamą 3-iojo ŠB vado kapitono Jurčenkos;

Kupiškyje - 140 žm., vadovaujamą 2-ojo ŠB vado kapitono Popovo.

Užduotis: likviduoti „Algimanto“ ir „Vytauto“ apygardų band[itu] grupių likučius jų aptarnaujamose apskrityse.

8. 273-iojo ŠP operatyvinio aptarnavimo rajonas - Kelmės, Raseinių, Jurbarko, Tauragės, Pagėgių ir Šilutės apskritys.

Padalinius dislokuoti apskrityse: Tauragės - pulko štabas, 1-ojo ir 3-iojo ŠB štabai ir keturios kuopos (be būrio); Šilutės - vienas būrys; Jurbarko - viena kuopa; Raseinių - visos sudėties 2-asis ŠB ir Kelmės - viena kuopa.

2-ojo ir 3-iojo ŠB pagrindu sudaryti du judriuosius būrius:

Raseiniuose - 150 žm., vadovaujamą 2-ojo ŠB vado kapitono Šulgos;

Tauragėje - 150 žm., vadovaujamą 3-iojo ŠB vado kapitono Gavrilovo.

Užduotis: likviduoti aktyviausiai veikiančias „Kęstučio“ apygardos gaujas aptarnaujamose apskrityse.

9. **298-ojo ŠP** operatyvinio aptarnavimo rajonas - Ukmergės, Kaišiadorių, Kauno, Vilkijos ir Kėdainių apskritys.

Padalinius dislokuoti apskrityse: Kauno - pulko štabas, 3-iojo ŠB štabas ir keturios kuopos; Ukmergės - visos sudėties 1-asis ŠB; Kėdainių -2-ojo ŠB štabas su viena kuopa; Vilkijos - 2-ojo ŠB viena kuopa.

1-ojo ir 3-iojo ŠB pagrindu sudaryti du judriuosius būrius:

Ukmergėje - 170 žm., vadovaujamą 1-ojo ŠB vado kapitono Korpliakovo;

Kaune - 140 žm., vadovaujamą 3-iojo ŠB vado kapitono Pelevino.

Užduotis: likviduoti „Tauro“ ir „Vyčio“ apygardų band[itu] grupių likučius aptarnaujamose apskrityse.

10.353-iojo ŠP operatyvinio aptarnavimo rajonas - Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės, Prienų ir Kalvarijos apskritys.

Padalinius dislokuoti apskrityse: Šakių - 3-iasis ŠB (be vienos kuopos); Vilkaviškio - viena 3-iojo ŠB kuopa; Marijampolės - pulko štabas ir 2-asis ŠB (be vienos kuopos); Kalvarijos - viena 2-ojo ŠB kuopa ir Prienų - visos sudėties 1-asis ŠB.

1-ojo ir 2-ojo ŠB pagrindu sudaryti du judriuosius būrius:

Prienuose - 150 žm., vadovaujamą 1-ojo ŠB vado majoro Grigorjevo;

Marijampolėje - 130 žm., vadovaujamą 2-ojo ŠB vado majoro Jeršovo.

Užduotis: likviduoti „Tauro“ apygardos band[itu] grupių likučius aptarnaujamose apskrityse.

11. **261-ojo ŠP** operatyvinio aptarnavimo rajonas - Vilniaus, Trakų ir Širvintų apskritys.

Pulką (be 6-osios ir 7-osios ŠK) dislokuoti Vilniuje. Užduotis: sudaryti Lietuvos SSR valst[ybės] saugumo Ministro ir MGB V[idaus] K[ariuomenės] 4-osios ŠD vado rezervą ir užtikrinti Lietuvos SSR vyriausybinių įstaigų ir svarbiausių MGB objektų apsaugą.

Periodiškai vykdyti operatyvines-karines priemones aptarnaujamame rajone.

6-ąją ŠK dislokuoti Alytaus apskrities Daugų miestelyje; operatyviniu atžvilgiu turi būti pavaldį 34-ojo ŠP vadui.

7-ąją ŠK dislokuoti Trakų apskrities Valkininkų miestelyje. Užduotis: kovoti su banditizmu.

12. Dalių vadams padalinių perdislokavimą ir judriųjų būrių formavimą baigti iki 49 07 29 d. 20 val., po to imtis aktyvių ir manevringų veiksmų, sudaryti nepakenčiamas sąlygas ginkluotoms gaujoms, persekioti jas nepaisant administracinių ribų iki visiško sunaikinimo.

Kad judrūs būriai galėtų judėti ir manevruoti, aprūpinti juos krovininėmis automašinomis, tuo tikslu visiškai parengti visą pulke esantį autotransportą. Divizijos ABTS* viršininkui imtis priemonių, kad dalys būtų aprūpintos padangomis ir automašinių atsarginėmis dalimis.

13. Pranešimus pateikti:

- apie perdislokavimo pradžia;
- apie perdislokavimo eigą 8 val. ir 20 val. kasdien;
- apie perdislokavimo pabaigą ir judriųjų būrių suformavimą 49 07 29 d. 20 val.;
- apie ypatingus atsitikimus ir kovinius susidūrimus - tuoj pat.

Priedas: 4-osios ŠD padalinių pergrupavimo ir kovinio judriųjų būrių panaudojimo planas**.

L. e. SSRS MGB 4-osios ŠD vado pareigas
generolas majoras [Pankin](parašas)

L. e. divizijos štabo viršininko
pareigas papulkininkis [Piatakov](parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 819,1. 35-38. Originalas.

40 dokumentas

4-osios šaulių divizijos vadovybės 1949 m. liepos 25 d. kariuomenės pergrupavimo ir judriųjų būrių sudarymo planas

1949 m. liepos 25 d.

Visiškai slaptai

Egz. Nr. 1

Variantas Nr. 3

Tvirtinu:

Liet. SSR valstfybės] saugumo ministras

generolas majoras [Kapralov] (parašas)

1949 m. liepos 26 d.

Kariuomenės pergrupavimo ir judriųjų būrių sudarymo
pasiūlius SSRS MGB VK 4-osios ŠD vadovybei
1949 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn.
planas

*ABTS - autotechninis aprūpinimas.

** Žr. 40 dok.

I. Dislokacija

4-osios ŠD dalių ir padalinių dislokacija 1949 m. pagal variantą Nr. 1

II. Judriųjų būrių sudarymas

Siekiant suaktyvinti kovą su banditizmu, užkirsti kelią band[itu] puolimams ir sustiprinti banditizmu labiausiai pažeistus rajonus aktyviai veikiančia kariuomene, 1949 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. batalionų pagrindu sudaryti judriuosius būrius po 130-200 žm. kiekviename; pastoviose kuopų ir būrių dislokacijos vietose palikti 12-15 žmonių grupes, vadovaujamas karininko, kad būtų vykdomos eilinės užduotys jų operatyvinio aptarnavimo rajonuose.

Iš septynių pulkų, vykdančių kovos su banditizmu užduotis, atsižvelgiant į padalinių dislokacijos sąlygas galima sudaryti 18 judriųjų būrių, vadovaujamų batalionų vadų ir tų MGB AS viršininkų, kurių teritorijas jie operatyviai aptarnauja.

Pulkuose visa tai vyks taip:

[...]*

Iš viso divizijoje bus sudaryta 18 judriųjų būrių, juose - 2700 žm.

Be to, iš likusių įgulų operatyvinėje-kovinėje veikloje gali būti panaudojami 1482 žmonės.

Iš viso divizijoje yra 4182 aktyviai veikiantys kariai.

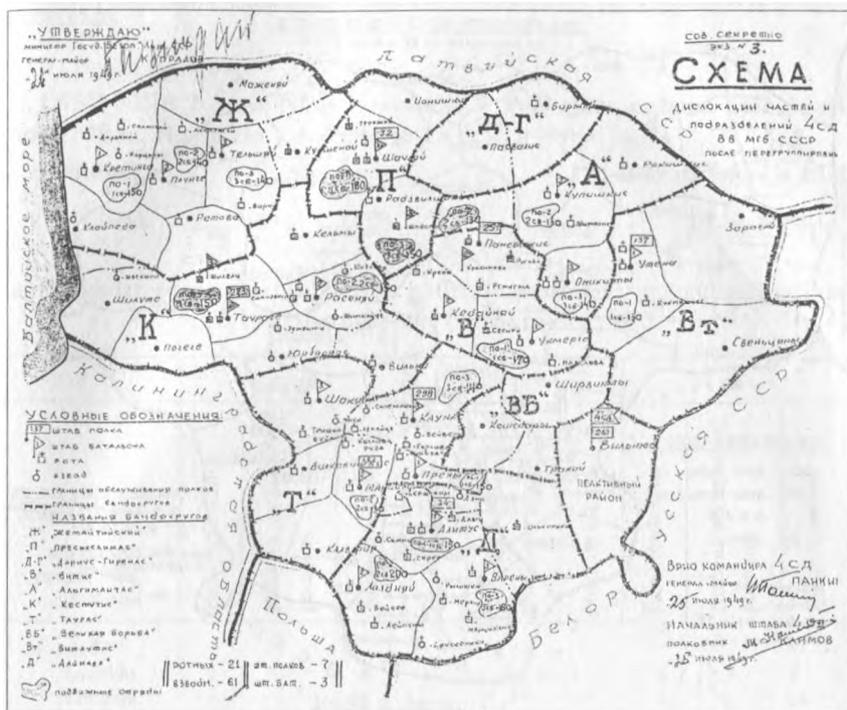
Sukūrimas jungtinių pulkų būrių po 307 žmones, kaip buvo numatyta anksčiau, trūkstant autotransporto ir jų įkurdinimo bazės, nepasiteisins ir neduos teigiamų rezultatų.

L. e. SSRS MGB VK 4-osios ŠD vado pareigas
generolas majoras [*Pankin*](parašas)
Divizijos štabo viršininkas pulkininkas [*Klimov*](parašas)

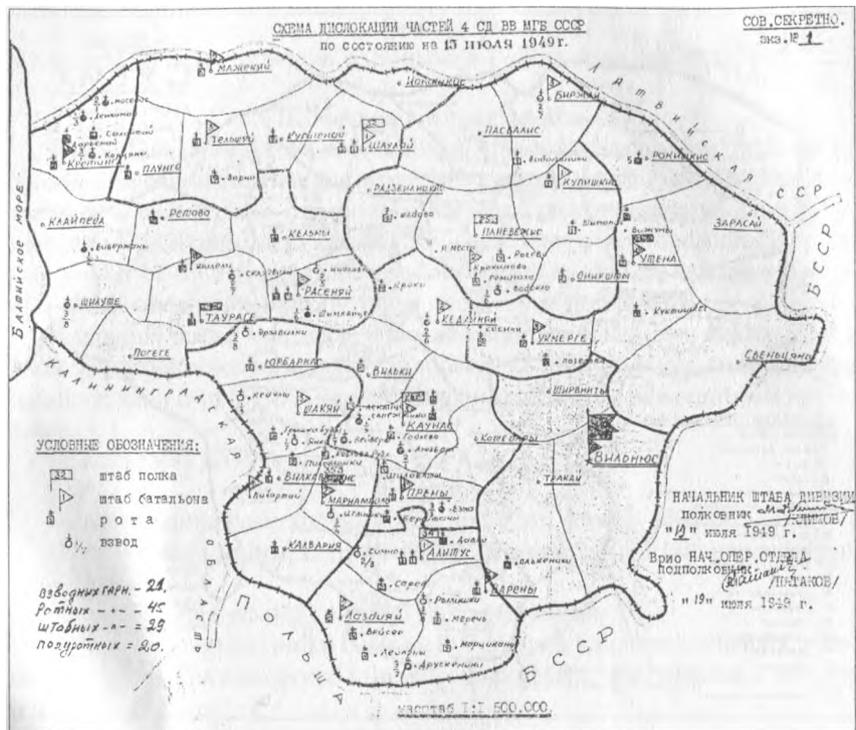
1949 m. liepos 25 d.

LYA, f. 1. ap. 3, b. 819.1. 39. Originalas.

* Toliau išvardijami pulkai ir nurodoma, iš kurių batalionų sudaromi judrieji būriai; žr. 39 dokumentą.

4-osios ŠD ėgulų išdėstymo schema 1949 m. antroje pusėje (ėgulos žymimos senais ženklais). Iš tikrųjų dauguma kuopų dydžio ėgulų, paėmus iš jų karių į judriuosius būrius, tapo būrių ėgulomis; šalia sutartinių ženklų klaidingai nurodoma, jog buvo trys ėgulos prie batalionų štabų; iš tikrųjų tiek ėgulų prie batalionų štabų buvo kiekviename pulke, o iš viso šalyje - 21, nes 261-asis ŠP tiesioginėse kovose beveik nedalyvavo.

4-osios ŠD įgūlių išdėstymo 1949 m. liepos 15 d. schema (schemoje nurodyta dar ir 21-oji būrio dydžio įgūlia Biržuose; nesutampa kai kurie dokumentuose nurodyti ir schemoje pažymėti būrio dydžio įgūlių kuopų ir būrių numeriai; prie būrio įgūlių žyminčio ženkle viršutinis skaičius nurodo kuopos numerį, apatinis - būrio numerį).

41 dokumentas

LSSR MGB 2-N valdybos viršininko I. Počkajaus pažyma apie puolimus 1949 m. rugpjūčio 1 d.-rugsėjo 15 d.

[Vilnius]

1949 m. rugsėjo 18 d.

Visiškai slaptai

Pažyma

**apie įvykdytus teroro aktus, jų metu patirtus nuostolius ir nukautus banditus
nuo 1949 m. rugpjūčio 1 d. iki rugsėjo 15 d.**

MGB AS	Rugpjūtis			Rugsėjo 15 dienų			Iš viso		
	Banditų puolimų	Nukauta per band[itu] puolimus	Nukauta banditų	Banditų puolimų	Nukauta per band[itu] puolimus	Nukauta banditų	Banditų puolimų	Nukauta per band[itu] puolimus	Nukauta banditų
25-asis ŠP									
Joniškio	1	-	8	2	3	-	3	3	8
Kuršėnų	-	-	16	-	-	-	-	-	16
Panevėžio	1	1	2	2	1	-	3	2	2
Pasvalio	-	-	2	-	-	-	-	-	0/2
Radviliškio	2	2	7	-	-	-	2	2	7
Šiaulių	1	1	1	-	-	-	1	1	0/1
Iš viso	5	4	36	4	4	-	9	8	33/3
32-asis ŠP									
Klaipėdos	-	-	1	-	-	-	-	-	0/1
Kretingos	1	1	3	3	4	-	4	5	2/1
Mažeikių	1	1	3	3	2	-	4	3	3
Plungės	2	1	6	1	1	-	3	2	0/6
Rietavo	4	7	1	2	2	-	6	9	1
Telšių	2	2	1	1	1	-	3	3	1
Iš viso	10	12	15	10	10	-	20	22	7/8
34-asis ŠP									
Alytaus	2	10	3	1	-	-	3	10	3
Varėnos	3	7	1	4	5	1	7	12	1/1
Lazdijų	7	20	2	2	1	3	9	21	4/1
Iš viso	12	37	6	7	6	4	19	43	8/2
137-asis ŠP									
Anykščių	1	1	2	1	2	-	2	3	2
Biržų	1	3	1	1	1	1	2	4	1/1
Zarasų	-	-	-	-	-	-	-	-	-

MGB AS	Rugpjūtis			Rugsėjo 15 dienų			Iš viso		
	Banditų puolimų	Nukauta per band[itu] puolimus	Nukauta banditų	Banditų puolimų	Nukauta per band[itu] puolimus	Nukauta banditų	Banditų puolimų	Nukauta per band[itu] puolimus	Nukauta banditų
Kupiškio	4	7	11	1	1	1	5	8	10/2
Rokiškio	1	3	2	1	6	-	2	9	1/1
Utenos	5	9	1	1	2	1	6	11	1/1
Švenčionių	1	-	2	1	-	-	2	-	0/2
Iš viso	13	23	19	6	12	3	19	35	15/7
161-asis ŠP									
Vilniaus	2	-	-	1	-	-	3	-	-
Trakų	2	8	10	1	-	1	3	8	10/1
Širvintų	1	1	1	1	2	-	2	3	1
Iš viso	5	9	11	3	2	1	8	11	11/1
273-iasis ŠP									
Kelmės	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pagėgių	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Raseinių	2	4	-	2	3	-	4	7	-
Tauragės	3	9	2	2	3	2	5	12	2/2
Šilutės	1	1	-	-	-	-	1	1	-
Jurbarko	3	-	2	1	-	-	4	-	2
Iš viso	9	14	4	5	6	2	14	20	4/2
298-asis ŠP									
Vilkijos	1	2	-	-	-	-	1	2	-
Kaišiadorių	1	-	1	1	-	-	2	-	1
Kauno	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Kėdainių	2	4	1	-	-	-	2	4	1
Ukmergės	4	3	-	3	3	-	7	6	-
Iš viso	9	10	3	5	4	1	14	14	4
353-iasis ŠP									
Vilkaviškio	1	-	-	-	-	-	1	-	-
Kalvarijos	1	1	1	1	2	-	2	10	0/1
Marijampolės	1	-	1	2	1	-	3	1	0/1
Prienų	2	-	1	-	-	-	2	-	0/1
Šakių	4	6	-	1	3	-	5	9	-
Iš viso	9	7	3	4	13	-	13	20	0/3
Iš viso respublikoje	72	116	97	44	57	11	116	173	82/26

LSSR MGB 2-N valdybos viršininkas pulkininkas (Počkajus)
1949 m. rugsėjo 18 d.

LYA, f. 1, ap. 3, b. 822.1. 1-2. Nuorašas.

42 dokumentas

LSSR MGB 2-N valdybos 6-ojo skyriaus viršininko Ščerbakovo 1949 m. gruodžio mėn. pažyma apie operacijose ir kituose tarnybiniuose būriuose dalyvavusių karių skaičių

1949 m. gruodžio mėn.

Visiškai slaptai

Pažyma
apie kariuomenės, dalyvavusios operacijose ir kituose tarnybiniuose būriuose,
skaičių
1949 m. lapkričio 21-30 d.

Pulkai	Mėnesio dienos									
	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
25-asis ŠP	281	193	223	217	346	278	319	314	132	231
32-asis ŠP	139	194	224	225	315	229	275	244	251	216
34-asis ŠP	337	480	389	254	245	393	191	344	291	232
137-asis ŠP	242	181	416	139	524	50	144	148	337	304
261-asis ŠP	65	76	73	67	181	86	95	114	108	106
273-iasis ŠP	296	290	296	292	323	323	336	260	298	316
298-asis ŠP	303	154	380	232	265	242	280	231	207	228
353-iasis ŠP	161	270	259	197	224	297	279	174	135	216
Iš viso divizijoje	1824	1838	2260	1623	2423	1898	2019	1829	1759	1849

Lietuvos SSR MGB 2-N valdybos 6-ojo skyriaus viršininkas
majoras (Ščerbakovas)

1949 m. gruodžio mėn.

Išs. 2 egz.

1 - drg. Počkajui

2 - į bylą

atl. Bogačiova

sp. Piatakova

LYA, f. 1, ap. 3. b. 822, l. 15. Nuorašas.

44 dokumentas

4-osios šaulių divizijos 1950 m. rugpjūčio 5 d. operatyvinė suvestinė
Vilnius 1950 m. rugpjūčio 5 d.

Serija „G“

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministrui
generolui majorui drg. Kapralovui

SSRS MGB VK 4-osios ŠD štabo operatyvinė suvestinė Nr. 00217. Vilnius,
Didžioji 23, 50 08 05 d. 11 val. Žemėlapis 200 000 - 1942 m.

Pagal duomenis, gautus iki 50 08 04 d. 24 val.

Kovinė kariuomenės veikla

298-asis šaulių pulkas:

50 07 23 d. operatyvinės suvestinės Nr. 00204 papildymas

50 07 22 d. vykdant operaciją, kuriai vadovavo pulko vadas papulkininkis Gagarkinas, Mačeniškių (?) miške (2060), 21 km į šiaurę nuo Vilkijos, 3-iojo ŠB 15 žm. kariuomenės grupė, vadovaujama bataliono štabo viršgininko vyresniojo leitenanto Gopkalos, toje apylinkėje sulaukė girininko sūnų, kuris, MGB duomenimis, yra banditas, slapyvardžiu „Sterliukas“.

50 08 03 d. operatyvinės suvestinės Nr. 00215 papildymas

50 08 01 d. 22 val. 2-ojo ŠB atsarginio būrio 9 žm. ČVG, vadovaujama seržanto Besonovo, vykdė paiešką miško apylinkėse (3020).

Priartėjęs prie vieno iš vienkienių, seržantas Besonovas pastebėjo vienkienio šeiminkę, kuri, būdama kieme, šaukė į krūmų pusę. Įtaręs, kad ji duoda ženklą banditams, seržantas Besonovas ir oper. įgaliotinis vyresnysis leitenantas Pticas nutarė apsupti vienkienį. Apsupus 15 m nuo namo krūmuose buvo aptikti 2 banditai, kuriems vienkienio šeiminkė iki pasirodant būriui išnešė maisto.

Pasipriešinę ir mėginę pabėgti abu banditai buvo nukauti, jie buvo iš „Gegžnos“ banditų grupės.

353-iasis šaulių pulkas:

50 08 03 d. 22 val. 5-osios ŠK 12 žmonių ČVG, vadovaujama būrio vado leitenanto Savčenkos ir MGB Marijampolės RS vyresniojo oper. įgaliotinio vyresniojo leitenanto Sukujevo, vykdė paiešką Norvertavo (3050) apylinkėse, 12 km į pietryčius nuo Marijampolės.

Priekyje einantis šunų tarnybos instruktorius eilinis Gulinas maždaug už 200 m pastebėjo iš vienkienio į mišką bėgančius du banditus ir pranešė leite-

nantui Savčenkai. Šis su dalimi pajėgų atkirto banditams atsitraukimo kelią į mišką, likę būrio kariai pasivijo banditus ir pasipriešinusius nukovė. Tai buvo gaujos vadeiva „Kėkštas“ - Julius Jurkis ir tos pat gaujos vadeivos pavaduotojas Lešniauskas, slapyvardžiu „Klynas“.

Paimta: automatų - 1, šautuvų - 1, pistoletų - 2, granatų - 1, šovinių - 165.

Likviduojant banditus pasižymėjo: leitenantas Savčenka I. M., tarnybinių šunų instruktorius eilinis Gulinaš B. P. - nukovė vieną banditą ir eilinis Šakovas A. S. - nukovė banditą.

Išsiūtų kariuomenės būrių kiekis ir operatyvinės-tarnybinės veiklos rezultatai:

Pavadinimas	34-asis ŠP	261-asis ŠP	298-asis ŠP	353-iasis ŠP	Iš viso
ČVG	1/11	-	2/18	4/40	7/69
Kitų tipų būriai	20/162	2/13	9/112	21/118	52/405
Iš viso	173	13	130	168	474
Rezultatai:					
nukauta banditų		-	-	2	2
paimta banditų	-	-	1	-	1
Iš viso	-	-	1	2	3
Trofėjai:					
automatų	-	-	-	1	1
šautuvų	-	-	-	1	1
pistoletų	-	-	-	2	2
granatų	-	-	-	1	1
šovinių	-	-	-	165	165

Divizijos vadas
generolas majoras [Vetrov](parašas)
L. e. divizijos štabo viršininko pareigas
pulkininkas [Šambarov] (parašas)*

LYA, f. 1, ap. 3, b. 823,1. 14-15. Originalas.

* Ant suvestinės yra kelios rezoliucijos. Viena iš jų: „drg. Martusevičiui, iki 50 08 15 d. parenkite spec. pranešimą į Maskvą ir Liet. KP(b) CK“.

45 dokumentas

4-osios šaulių divizijos 1950 m. rugpjūčio 10 d. operatyvinė suvestinė

Vilnius

1950 m. rugpjūčio 10 d.

Serijs „G“

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministrui
generolui majorui draugui Kapralovui

SSRS MGB 4 -osios ŠD štabo operatyvinė suvestinė Nr. 00222. Vilnius, Didžioji 23, 50 08 10 d. 11 val. Žemėlapis 200 000 - 1942 m.

Pagal duomenis, gautus iki 50 08 09 d. 24 val.

Kovinė kariuomenės veikla

298-asis šaulių pulkas:

Remiantis MGB Ukmergės RS duomenimis, 50 08 03 d. 2 val. Laitelių kaime (3060), 8 km į šiau[rės] ryt[us] nuo Ukmergės, buvo išstatytas 1-osios ŠK 7 žmonių sekretas, vadovaujamas seržanto Stepanenkos, kuris turėjo užduotį aptikus banditus signalizuoti per radiją į bataliono štabą.

50 08 07 d. pakeisti sekreto buvo nusiųstas 1-osios ŠK 7 žmonių sekretas, vadovaujamas skyriaus vado seržanto Barilovo su ta pačia užduotimi.

50 08 09 d. 11 val. Laitelių kaime sekretas pastebėjo 4 banditus. Per radiją buvo nusiųstas nustatytas signalas į bataliono štabą. Gavus signalą, 50 08 09 d.

12 val. 30 min. 60 žmonių grupė, vadovaujama bataliono vado pav. majoro Kryžanovskio, dalyvaujant MGB AS virš[ininko] pav. vyresniajam leitenantui Kostinui, automašininomis išvyko į sekreto tarnybos vietą.

Veikdama pagal iš anksto parengtą planą, kariuomenės grupė blokavo Laitelių kaimą ir veikdama kartu su seržanto Barilovo sekretu likvidavo pasipriešinusią „Vygando“ keturių banditų grupę.

Paimta: lengvųjų kulkosvaidžių - 2, automatų - 2, pistoletų - 4, šovinių - 329 vnt.

Likviduojant banditus pasižymėjo:

1.3-osios ŠK eilinis kulkosvaidininkas Aleksandrinas Fiodoras Jevlantjevičius.

2. 3-osios ŠK šaulys eilinis Černikovas Vasilijus Dmitrijevičius.

3. 3-osios ŠK automatininkas eilinis Podjapolskis Nikolajus Ivanovičius.

4. 3-osios ŠK automatininkas eilinis Smirnovas Piotras Ivanovičius.

5. 1-osios ŠK būrio vadas seržantas Barilovas Prokopijus Stepanovičius.

6. 1-osios ŠK eilinis Jeriomkinas Aleksejus Grigorjevičius.

7. 3-iosios ŠK būrio vadas j. seržantas Kulešovas Nikolajus Vasiljevičius.
8. 2-osios ŠK vadas leitenantas Bogdanovas Moisejus Ivanovičius.
9. 1/298-ojo ŠP vado pav. majoras Kryžanovskis Grigorijus Safronovičius.

Išsiųstų karinių būrių kiekis ir operatyvinės-tarnybinės veiklos rezultatai:

Pavadinimas	34-asis ŠP	261-asis ŠP	298-asis ŠP	353-iasis ŠP	Iš viso
ČVG	2/42	-	-	2/28	4/70
Kitų tipų būriai	16/119	3/30	13/163	8/57	40/369
Iš viso	161	30	163	85	439
Rezultatai:					
nukauta banditų	-	-	4	-	4
Trofėjai:					
rank. kulkosvaidžių -	-	-	2	-	2
automatų	-	-	2	-	2
pistoletų	-	-	4	-	4
šovinių			329		329

L. e. divizijos vado pareigas
generolas majoras [*Pankin*](parašas)
Divizijos štabo viršininkas
pulkininkas [*Klimov*] (parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 867,1. 76-77. Originalas.

46 dokumentas

LSSR saugumo ministro P. Kapralovo 1950 m. spalio 10 d. direktyva
2-osios ir 4-osios šaulių divizijų bei MGB vidaus kariuomenės dalių vadams
ir LSSR MGB sričių valdybų viršininkams aktyviau kovoti su partizanais

Vilnius

1950 m. spalio 10 d.

Visiškai slaptai

MGB kariuomenės 2-osios, 4-osios ŠD vadams*
LSSR** MGB vidaus kariuomenės dalių vadams
Lietuvos SSR MGB sričių v[aldybų] viršininkams

Pastaruoju metu banditinis nacionalistinis pogrindis suaktyvino teroristinę, diversinę ir kt. ardomąją veiklą. Ginkluotos band[itu] grupės kai kuriuose rajonuose įvykdė masines sovietinio aktyvo, kolūkiečių ir sovietinių piliečių žudynes.

* įrašyta ranka.

** SSRS ištaisyta į LSSR.

Mūsų smūgiai gaujoms nereikšmingi, daug įgulų pastarąjį mėnesį smūgių gaujoms visiškai nesmogė*.

Teroristinės gaujų veiklos suaktyvėjimas pirmiausia paaiškinamas tuo, kad silpnai veikia čekistinės kariuomenės grupės ir kt. tipų tarnybiniai kariuomenės būriai.

Nepaisant daugkartinių SSR Sąjungos MGB nurodymų ir LSSR MGB reikalavimų, kariuomenės dalys iki šiol nepasiekė, kad būtų maksimaliai panaudota kariuomenė, ir neorganizavo aktyvaus darbo likviduojant gaujas.

Karininkai, vadovaujantys** pulkų, batalionų ir kuopų karininkai gaujų likvidavime tiesiogiai dalyvauja mažai; dalių štabai neatlieka organizuojamojo ir vadovaujamojo vaidmens, kad būtų teisingai vykdomos čekistinės karinės priemonės ir protingai*** vykdomi operacijų planai. Čekistines karines operacijas pavedama vykdyti mažai patyrimo turintiems seržantams ir jaunesniesiems karininkams, todėl per pastaruosius du mėnesius padaugėjo sužlugdytų operacijų ir paleista daugiau banditų.

SSRS MGB pažymi, kad nepatenkinamai dirbama likviduojant ginkluotas gaujas, kad negalima leisti jų nebaudžiamos teroristinės veiklos, ir reikalauja tuoj pat imtis pačių ryžtingiausių priemonių kariuomenės ir organų linija, sustiprinti čekistinę ir karinę drausmę, kelti griežtus reikalavimus karininkams, kad artimiausiu metu būtų pasiekta efektyvių rezultatų smogiant smūgius gaujoms.

Tuo remdamasis siūlau:

1. LSSR MGB įgaliotiniams, divizijų vadams, MGB v[aldybu] viršininkams artimiausiu metu sušaukti srityje dislokuotų dalių, batalionų, kuopų vadų ir įgulų viršininkų pasitarimus klausimu, kaip suaktyvinti kariuomenę likviduojant gaujas; pasitarimuose atskleisti kariuomenės panaudojimo trūkumus, imtis priemonių, kad jie būtų pašalinti, ir duoti aiškius nurodymus apie kiekvienos įgulos ir atskiros rūšies kariuomenės būrio uždavinius ir darbo tvarką.

2. Dalių vadams ir MGB v[aldybu] viršininkams pasiekti, kad kariuomenė maksimaliai dalyvautų tiesioginėje kovoje su banditizmu ir laikytų tai svarbiausiu kiekvieno karinio padalinio tikslu; imtis priemonių, kad kariuomenė būtų panaudojama teisingai**** ir daugiau nepasitaikytų banditų paleidimo atvejų.

3. Čekistinių karinių operacijų vykdymą likviduojant gaujas pavesti labiausiai patyrusiems karininkams ir užtikrinti, kad bet kurio tipo būrio planai būtų kruopščiai sudaryti ir kad juos vykdant būtų garantuota operacijos sėkmė.

* Visas sakinyš užbrauktas.

** Žodis „vadovaujantys“ užbrauktas.

*** Žodis „protingai“ užbrauktas.

**** Žodis „teisingai“ įrašytas vietoj žodžio „protingai“. Taisyta P. Kapralovo ranka.

4. Užtikrinti, kad čekistinės kariuomenės grupės, pritvirtintos prie konkrečių gaujų, dirbtų kasdien; grupių neišformuoti tol, kol bus visiškai likviduotos gaujos; sugriežtinti reikalavimus čekistinių kariuomenės grupių vadams ir užtikrinti griežtą ir sistemingą užduočių vykdymo kontrolę.

Grupių darbo planą tvirtina MGB rajonų skyrių viršininkai ir kariuomenės karininkai, ne žemesni kaip kuopos vadai.

5. Iš karinių dalinių, batalionų štabų pareikalauti aktyviai dalyvauti rengiant čekistinių karinių priemonių planus, garantuojančius visišką gaujų likvidavimą, remiantis LSSR MGB 1950 m. gegužės 5 d. direktyva Nr. 63.

Gavimą [rašto] patvirtinkite. Apie įvykdymą pranešinėkite kasdien.

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministras
generolas majoras [Kapralov](parašas)

1950 m. spalio 10 d.
Nr. 3/2/3405^a
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 3, b. 339, l. 45-47. Originalas.

47 dokumentas

2-osios šaulių divizijos 1950 m. spalio 26 d. operatyvinė suvestinė

Šiauliai

1950 m. spalio 26 d.

Visiškai slaptai

Iš Šiaulių
Nr. 632

LSSR valstybės saugumo ministrui
generolui majorui draugui Kapralovui

Oper[atyvinė] suvestinė pagal padėtį 50 10 26 d. 24 val.

1. Operacija Skaudvilės rajone tęsiama. Rezultatų nėra.
2. Kovos su banditizmu tarnyboje dalyvavo:
25-ajame ŠP - 153,
32-ajame ŠP - 171,
137-ajame ŠP - 116,
273-iajame ŠP - 221.
Iš viso divizijoje 661 žmogus, tarp jų ČVG: 32-ajame ŠP - 2/49 žm., 137-ajame ŠP - 2/38 žm., 273-iajame ŠP - 5/41 žm.

3. Likviduota banditų: 137-asis ŠP nukovė 5 banditus,
273-iasis ŠP - 1,
paimtas - 1.

50 10 25 d. 137-ojo ŠP 7-osios ŠK 30 žm. ČVG, vadovaujama kuopos vado vyr. leitenanto Demjanenkos ir MGB Kavarsko RS viršininko pav. vyr. leitenanto Pijanzino, ieškodama banditų Valakinės miške (4080), 12 km į pietus nuo Anykščių, aptiko bunkerį, kuriame slėpėsi Žvalgo gauja.

Mūšyje gauja likviduota. Nukauta: gaujos vadas, jis ir „Didžiosios kovos“ band[itu] apygardos komendantūros virš[ininkas], slapyvardžiu „Tubis“, eiliniai banditai - Sabaliauskas, slapyvardžiu „Slapukas“, Kaniavičius, slapyvardžiu „Aušra“, Kemorlis Bronius, slapyvardžiu „Pelitas“, ir banditas, slapyvardžiu „Žentas“.

Trofėjai: automatų - 2, šautuvų - 3, pistoletų - 3, raketinė, granatų - 22, radijo imtuvas, [rašomoji] mašinėlė, šovinių - 1600 vienetų.

50 10 20 d. 273-iojo ŠP 5-osios šaulių kuopos 18 žm. RPG, vadovaujama vyr. leitenanto Molčianovo, ieškodama banditų, kurie įvykdė ter[oro] aktą Mickiskės kaime (3852), apžiūrėdama vienkiemį kluone rado šiene vieną banditą, kurį nušovė.

Nušautasis pasirodė esąs Benešas Juozas, slapyvardžiu „Klimentukas“, iš „Vygando“ gaujos.

Paimtas pistoletas, 8 šoviniai.

Ta pati RPG, tęsdama banditų paiešką, 50 10 23 d. Aukštaliutų [?] kaimo (5056) apylinkėse sulaukė banditą Daugelį Joną iš „Vygando“ gaujos, paimtas pistoletas, 6 šoviniai.

MGB VK 2-osios ŠD vadas
pulkininkas (Mazanašvilis)
Perdavė: majoras Bogačiovas
Priėmė: kapitonas /Savinov/(parašas)

Nr. 1/604133

LYA, f. t, ap. 3, b. 867, l. 300-301. Nuorašas.

48 dokumentas

2-osios šaulių divizijos 1950 m. gruodžio 31 d. operatyvinė suvestinė

1950 m. gruodžio 31 d.

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministrui
generolui majorui draugui Kapralovui

Oper[atyvinė] suvestinė
pagal padėtį 1950 m. gruodžio 31 d. 24 val.

1. Operacija Tyrelių miško pietvakarinėje dalyje į rytus nuo Ringinių kaimo (3060) 14 km į š[iaurės] v[akarus] nuo Tauragės, [vykdoma] 273-iojo ŠP jungtinio 220 žmonių būrio, vadovaujamo pulko vado pplk. Samarino, baigėsi 1950 m. gruodžio 30 d. 19 val. be rezultatų.

2. Kovoje su banditizmu dalyvavo: 25-ojo ŠP - 197 žm., 32-ojo ŠP - 114 žm., 137-ojo ŠP - 145 žm., 273-iojo ŠP - 313 žm., divizijos seržantų mokykla - 17 žm. Iš viso: 756 žmonės, tarp jų ČVG: 25-ojo ŠP - 5/52, 32-ojo ŠP - 1/10, 137-ojo ŠP - 1/10, 273-iojo ŠP - 6/60.

Nukauta banditų: 25-ojo ŠP - 1, Tytuvėnų liaudies gynėjų - 1, divizijos seržantų mokyklos - 2, paimta banditų: 25-ojo ŠP - 1.

Trofėjai: automatų - 2, diskų - 3, šautuvų - 2, pistoletų - 3, granatų - 1, šovinių - 441, rašomųjų mašinėlių - 1, proklamacijoms spausdinti šriftas, pasams antspaudai, medikamentai ir banditų dokumentai.

Gruodžio 30 d. 17 žmonių RPG iš divizijos seržantų mokyklos ir 5 Tytuvėnų raj. liaudies gynėjai, vadovaujami divizijos štabo I-ojo poskyrio viršininko vyresniojo pavaduotojo mjr. Sedovo ir MGB Šiaulių srities valdybos 2-N skyriaus I-ojo poskyrio viršininko kpt. Lenočenkos, realizuodami MGB Šiaulių srities valdybos duomenis, Kauno srities Ariogalos raj. Puknaičių kaime (4040) brolių Zigmo ir Česlovo Knečiūnų sodyboje tvarte po mėšlu rado bunkerį su trimis ginkluotais banditais. Tris kartus paraginti pasiduoti, banditai ginklu pasipriešino. Per susišaudymą du banditus nukovė divizijos seržantų mokyklos kariai ir vieną banditą - liaudies gynėjai.

Nukautieji pasirodė esą banditai:

1. Ramanauskas Klemensas, slapyvardžiu „Beržinis“,
2. Čakauskas Jonas, slapyvardžiu „Strazdas“,
3. Patanas Ksaveras, slapyvardžiu „Laibūnas“.

Trofėjai: automatų -1, šautuvų - 2, pistoletų - 1, granatų -1, šovinių - 141.

1950 m. gruodžio 29 d. 23 val. 30 min. 25-ojo ŠP 2-osios ŠK 21 žm. būrys ir 273-iojo ŠP 5-osios ŠK 24 žmonės, vadovaujami štabo I-ojo poskyrio viršininko

pplk. Gorbatovskio ir MGB Šiaulių srities valdybos viršininko pavaduotojo pplk. Pochomičevo, realizuodami duomenis, 19 km į pietvakarius nuo Raseinių Lekavo kaime (3050) vienos sodybos tvarte, kuriame stovėjo karvė ir kiaulė, po mėšlu rado bunkerį su viena bandite. Pasiūlius pasiduoti, bandite atidarė bunkerio dangtį ir iššovė, šūviu mirtinai sužeidė 25-ojo ŠP 2-osios ŠK eilinį Braškova Aleksandrą Michailovičių. Atsakomąja [ugnimi] bandite nukauta ir pasirodė [esanti] „Prisikėlimo“ apygardos štabo narė, slapyvardžiu „Stirna“.

Bunkeris buvo įrengtas varguolio sodyboje, apie jį nebuvo jokių duomenų, kad jis palaikytų banditus.

Bunkerio dangtis keturkampės prizmės pavidalo, masyvus ir pakeliamas gerve iš bunkerio vidaus.

Trofėjai: automatų - 1, diskų - 3, pistoletų - 2, šovinių - 300, rašomoji mašinėlė, proklamacijoms spausdinti šriftas, antspaudas pasams ir banditų dokumentai.

1950 m. gruodžio 24 d. 25-ojo ŠP 2-osios ŠK 15 žm. RPG, vadovaujama vyr. lt. Vedrino, 7 km į rytus nuo Radviliškio Liaudiškių kaime (9060) paėmė banditą iš „Šarūno“ gaujos Orkuvę Ninoną [?], slapyvardžiu „Svajonė“.

VK 2-osios ŠD vadas pulkininkas Mazanašvilis

Nr. 1/005067
50 12 31 d.

LYA, f. 1, ap. 3, b. 827,1. 248-249. Nuorašas.

49 dokumentas

32-ojo šaulių pulko vado Piatakovo ir 273-iojo šaulių pulko vado Samarino 1951 m. sausio mėn. pasiūlymai pagerinti kariuomenės, sribų ir milicininkų veiklą kovoje su partizanais

Klaipėda

1951 m. sausio mėn

Visiškai slapta

Egz. Nr....

Tvirtinu:

MGB Klaipėdos sr. valdybos

SSRS MGB VK 2-osios ŠD

viršininkas plk. [Senin] (parašas) vadas plk. [Mazanašvili] (parašas)

1951 m. sausio 12 d.

1951 m. sausio 13 d.

MGB VK 32-ojo ir 273-iojo ŠP vadovybės pasiūlymai pagerinti kariuomenės, milicijos, liaudies gynėjų veiklą likviduojant banditizmą Klaipėdos sr. teritorijoje

1. Siekiant maksimaliai išlaisvinti karius nuo ūkio darbų ir tarnybos saugant įgulą, pagerinti karių mokymą ir auklėjimą, kai kuriuos padalinius perdислоkuoti prie pulkų ir batalionų štabų.

32-ajame šaulių pulke:

a) 5-ąją kuopą - iš Sedos į Klaipėdą;

b) 9-osios ŠK dviejų būrių įgulą - iš Varnių į Telšius, pritvirtinant 22 žmonių ČVG iš 9-osios ŠK prie „Bagdono“ gaujos, veikiančios Varnių raj., ir 6 žmones pastoviai laikyti Varniuose kaip MGB RS viršininko rezervą, apgyvendinti juos MGB RS pastate.

Kad ČVG kariai būtų permetami iš Telšių į Varnių raj. operatyvinėms-kovinėms užduotims atlikti, ČVG priskirti automašiną iš divizijos autokuopos.

273-iajame šaulių pulke:

a) 2-ąją šaulių kuopą - iš Lauksargių į Tauragę;

b) 7-ąją šaulių kuopą - iš Kvėdarnos į Šilalę.

2. Prašyti atitinkamų instancijų, kad visos ČVG būtų aprūpintos kariuomenės radijo stotimis, nes divizijos daliniuose esančiomis radijo stotimis aprūpinti visos ČVG neįmanoma.

3. Prašyti Lietuvos SSR MGB Ministrą ir SSRS MGB VK Viršininką, kad divizijos daliniai ir MGB organai būtų aprūpinti tvarkingu transportu ir kad juo būtų tiek, kiek [turi būti] pagal etatus.

4. Kad konkrečiais atvejais būtų sėkmingai įvykdomos kovinės užduotys, esant operatyvinei būtinybei (kai blokuojami vienkiemiai norint paimti banditus ir t.t.) panaudoti MZP*.

Prašyti Pabaltijo apygardos UVS** viršininką, kad divizijos dalys būtų aprūpintos MZP.

5. Prašyti Pabaltijo apygardos UVS viršininką, kad liaudies gynėjų būriai, milicijos grupės būtų aprūpintos raketinėmis ir įvairių spalvų raketomis; kad kariuomenė būtų geriau aprūpinta raketomis, skirti reikiamą kiekį parašiutinių raketų.

6. Siekiant padidinti liaudies gynėjų būrių kovingumą, įgalioti kariuomenės padalinių vadus kas mėnesį po 2-3 dienas rengti kovinio pasirengimo užsiėmimus.

[...]**

7. Kad būtų organizuota MGB operatyvinių ir kariuomenės vadų sąveika ieškant tarprajoninių „Rambyno“, „Žalgirio“, „Verpečio“ gaujų ir jas likviduojant, periodiškai rengti MGB RS viršininkų ir įgulų viršininkų, kurių baruose veikia tos gaujos, pasitarimus.

* *Mašina zaščity pechoty*- pėstininkų apsaugos mašina.

** *Upravienije voennogo snabženija* - karinio tiekimo valdyba.

*** Išvardyti kiekvieno rajono sribams apmokyti įgalioti kuopų vadai.

Pasitarimus rengti periodiškai, atsižvelgiant į operatyvinę padėtį; atsakomybė už šių priemonių vykdymą pavedama MGB valdybos viršininko pavaduotojui pplk. Vukulovui ir dalių vadams.

liaudies gynėjus ir milicijos darbuotojus už gerą kovinių užduočių įvykdymą skatinti taip kaip ir MGB kariuomenės karius, vadovaujantis SSRS Ginkluotųjų Pajėgų drausmės statutu.

Be apdovanojimų pinigais ir vertingomis dovanomis, skatinti išduodant keialapius į kurortus.

MGB VK 32-ojo ŠP vadas pplk. [Piatakov](parašas)
MGB VK 273-iojo ŠP vadas pplk. [Samarin](parašas)

LYA, f. t, ap. 3, b. 828.1. 28-30. Originalas.

50 dokumentas

4-osios šaulių divizijos 1951 m. sausio 25 d. operatyvinė suvestinė

Vilnius

1951 m. sausio 25 d.

Serija „G“

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministrui
generolui majorui draugui Kapralovui

SSRS MGB VK 4-osios ŠD štabo operatyvinė suvestinė Nr. 0025. Vilnius, Didžioji 23, 51 01 25 d. 11 val. Žemėlapis 200 000 - 1942 m.

Pagal duomenis, gautus iki 51 01 24 d. 24 val.

Kovinė kariuomenės veikla

298-ojo ir 353-iojo ŠP čekistinės kariuomenės grupės, vadovaujamos Liet. SSR MGB 2-N valdybos virš[ininko] pav. pulkininko Vaupšasovo ir 353-iojo ŠP štabo viršininko majoro Burano, toliau ieškojo band[itų] vadeivų „Saidoko“ ir „Skirmanto“.

Per paieškas 51 01 23 d. 353-iojo ŠP 7-osios ŠK ir 298-ojo ŠP 8-osios ŠK ČVG Kazlų Rūdos rajono 256-ajame miško kvartale (8050) aptiko „Tauro“ band[itų] apygardos štabo bunkerį, iš kurio paimta: dvi rašomosios mašinelės, banditų antspaudai, antisovietiniai atsišaukimai ir kiti banditų dokumentai.

Sprendžiant iš požymių, banditai bunkerį paliko maždaug prieš mėnesį.

34-asis šaulių pulkas:

34-ojo ŠP 7-osios ŠK 27 žm. RPG, vadovaujama kuopos vado vyresniojo leitenanto Jarmolenkos, remdamasi MGB Daugų RS duomenimis, 51 01 23 d.

ieškojo band[itu] vadeivos „Biliūno“ Piliūnų apylinkėse (2010) - žemėlapyje nėra, 11 km į pietvak[arius] nuo Daugų.

Tą pačią dieną 14 val. RPG 8 žm. grupė, vadovaujama būrio vado pad[ėjėjo] seržanto Savino, miške aptiko bunkerį, kurio anga buvo atvira. Nuo bunkerio vedė vieno žmogaus švieži pėdsakai, kuriais buvo paleistas šuo Džekas (instruktorius eilinis Kulikovas). Šuo nusekė pėdsakais. Nuėjus apie 3 km, pasivyta nepažįstama moteris, kuri sulaikoma iš kišenės išsitraukė pistoletą ir šūviu į galvą sunkiai susižeidė. Sulaikytoji pasirodė esanti vadeivos „Biliūno“ žmona*.

Iš banditės paimta: 1 pistoletas, 10 šovinių.

Iš bunkerio paimta: 1 automatas, 40 šovinių ir įvairios banditų korespondencijos.

51 01 24 d. 9 val. vadeivos „Biliūno“ paieškas atnaujino 3-iasis ŠB - 50 žm. ir MGB Daugų RS liaudies gynėjai - 30 žm., vadovaujami bataliono vado majoro Galuškos, miško rajone (2010), 15 km į pietvak[arius] nuo Daugų.

15 val. 30 min. šukuojant mišką 7-osios ŠK eilinis Ogarkovas aptiko bunkerį, iš kurio pradėjo šaudyti banditai. Bunkerį užblokavo ir apšaudė 7-oji ir 9-oji ŠK, o paskui 7-osios ŠK viršila vyresnysis seržantas Kostrominas metė į vidų 6 granatas.

Kai nutilo banditų šūviai, į bunkerį buvo pasiūstas jo išlaikytojas Davainiškės kaimo gyventojas. Išėjęs iš bunkerio, jis pasakė, kad jame yra dviejų nukautų banditų lavonai.

Antrą kartą bunkerį apžiūrėjo liaudies gynėjas, jis taip pat pranešė, kad bunkeryje yra du banditai ir abu nukauti. Ištraukus iš bunkerio lavonus ir ginklus - automatai bei du pistoletus, kad būtų greičiau išmesti iš bunkerio visokie banditų daiktai, papildomai pasiūstas būrio vado pad[ėjėjas] seržantas Savinas.

Būdamas bunkeryje po to, kai buvo ištraukti lavonai, liaudies gynėjas apžiūrėjo bunkerio sienas ir pamatė ant sienos užuolaidą, kuri dengė atsarginį įėjimą (nišą). Liaudies gynėjui nuimant užuolaidą, atsarginiame įėjime pasislėpęs banditas išsoko ir trim pistoleto šūviais mirtinai sužeidė bunkeryje buvusį seržantą Saviną. Banditas išsoko į paviršių ir mėgino pabėgti, tačiau eilinis Vlasovas jį nušovė.

Taigi iš viso nukauti trys banditai, tarp jų - tėvūnijos „Geležinis vilkas“ vadas, slapyvardžiu „Biliūnas“.

Paimta: automatų - 2, karabinių -1, pistoletų - 3, šovinių - 200, maskuočių apsiaustai ir banditų korespondencija.

Likviduojant banditus pasižymėjo 7-osios ŠK kariai:

1. Kuopos vadas - vyresnysis leitenantas Jarmolenka Grigorijus Gavrilovičius.

* Monika Plytnikaitė-Turskienė-Rūta atgavusi sąmonę Alytaus ligoninėje nusižudė.

2. Kuopos viršila - vyresnysis seržantas Kostrominas Jevgenijus Aleksejevičius.

3. Eilinis Ogarkovas Jegoras Jegorovičius.

4. Eilinis Vlasovas Viktoras Petrovičius.

5. Eilinis Kosiakovas Jurijus Pavlovičius.

6. Eilinis Sokolovas Anatolijus Pavlovičius.

7. Majoras Galuška (operacijos vadovas).

353-iasis šaulių pulkas:

51 01 22 d. 23 val. pagal Kauno valdybos duomenis 1-asis SB - 52 žm., vadovaujami bataliono vado majoro Kripako ir Kauno valdybos virš[ininko] pav. papulkininkio Matiušenos, surengė bunkerų paieškos operaciją Žvyrų apylinkėse (5080), 10 km į pietvak[arius] nuo Prienų. Rezultatų nėra.

Pagal MGB Kauno srities valdybos duomenis 51 01 25 d. nuo 9 val. jungtinis 34-ojo ir 298-ojo ŠP būrys - 360 žmonių, vadovaujami 34-ojo ir ŠP vado pav. papulkininkio Koreičenos, Gailiakiečio (5020) miško rajone, 10 km į pietry[čius] nuo Jiezno, vykdo operaciją - „Pietų srities“ banditų štabo paieškas. Į operacijos rajoną išvyko mano pavaduotojas generolas majoras Pankinas.

Išsiųstų kariuomenės būrių kiekis ir operatyvinės-kovinės veiklos rezultatai:

Pavadinimas	34-asis ŠP	261-asis ŠP	298-asis ŠP	353-iasis ŠP	Iš viso
1. Atlikta, išsiųsta:					
Operacijos	-	-	-	0/52	0/52
ČVG	9/100	2/23	9/102	9/102	29/327
Kitų tipų būriai	11/137	5/38	-	13/79	29/254
Iš viso	237	61	102	233	633
2. Rezultatai:					
nukauta banditų	3	-	-	-	3
paimta banditų	1	-	-	-	1
Iš viso	4	-	-	-	4
3. Trofėjai:					
automatų	3	-	-	-	3
karabinų	1	-	-	-	1
pistoletų	4	-	-	-	4
šovinių	250	-	-	-	250
4. Musų nuostoliai:					
nukauta seržantų 1					1

SSRS MGB VK 4-osios ŠD vadas pulkininkas [Babincev](parašas)
Divizijos štabo viršininkas pulkininkas [Klimovas](parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 829,1. 336-338. Originalas.

51 dokumentas

298-ojo šaulių pulko karinės operacijos Ukmergės rajone 1951 m. sausio
20 d. aprašymas

1951 m. vasario 2 d.

Visiškai slaptai
Egz. Nr. 2

298-ojo ŠP 1-osios ŠK ČVG, vadovaujamos vyresniojo leitenanto Popovo ir kapitono Beliajevo, veiksmų likviduojant tris „Vygando“ banditų grupės banditus Ukmergės rajono Šilūnų kaime (3236) 1951 m. sausio 20 d.
aprašymas

Žemėlapis 100 000 - 1943 m.

I. Aplinkybės

51 01 20 d. 9 val. 30 min. į 1-osios ŠK įgulą Siesikuose (3240) iš Meilūnų kaimo (3642) vežimu atvažiavo vietos gyventojas ir pranešė tuo metu kuopos vado pareigas ėjusiam pavaduotojui politiniams reikalams vyresniajam leitenantui Popovui štai ką:

Meilūnų kaime esantis milicijos jaunesnysis leitenantas pavedė jam pranešti įgulos viršininkui, kad jis prašo skubiai atsiųsti į Meilūnų kaimą kariuomenės grupę.

Atvykęs vietos gyventojas nieko papildomai apie banditų buvimą Meilūnų kaime nepasakė ir negalėjo pranešti, kokių tikslu milicijos darbuotojas prašo pasiųsti kariuomenės grupę.

Gavęs tokių žinių, vyresnysis leitenantas Popovas pranešė tai kuopoje esančiam bataliono vado pav. politiniams reikalams kapitonui Beliajevui. Šis kartu su vyresniuoju leitenantu Popovu nutarė: į Meilūnų kaimą skubiai pasiųsti su automašina 12 žmonių ČVG, vadovaujamą vyresniojo leitenanto Popovo, ten susisiekti su milicijos jaunesniuoju leitenantu ir išsiaiškinti aplinkybes vietoje priimti sprendimą.

ČVG buvo pakelta pagal pavojaus signalą ir išdėsčius kariams užduotį keliaujant, automašina išvyko į Meilūnų kaimą.

Kartu su ČVG išvyko ir bataliono vado pav. kapitonas Beliajevas.

10 val. atvykę į Meilūnus kapitonas Beliajevas ir vyresnysis leitenantas Popovas sutiko milicijos jaunesnįjį leitenantą Stankevičių, kuris jiems pranešė štai ką:

- 51 01 20 d. 8 val. į vienkiemį, esantį 1 km į vakarus nuo Meilūnų, vežimu atvažiavo banditai. Prie kito vienkiemio pamatę milicijos darbuotojų vežimą,

banditai pagrobė jį ir neradę milicininkų su abiem vežimais nuvažiavo Bitinų kaimo (3638) linkui;

-vienkiemio šeimininkas pasakė, kad vežime buvo keturi žmonės: trys ginkluoti dviem kulkosvaidžiais ir automatais, vienas - be ginklo.

Apžiūrėjusi vienkiemio apylinkes, ČVG rado rogių vėžes, vedančias į mišką, į Bitinų kaimo pusę; tai patvirtino, kad vienkiemio šeimininko parodymai teisingi.

Vietovė: Meilūnų kaimo ir jo apylinkių vietovė pusiau uždara, yra miško masyvų ir griovų.

Laikas ir orai: 51 01 20 d. nuo 10 val. 30 min. iki 16 val. Matomumas: dienos metu - 300-400 metrų. Antrąją dienos pusę silpnai snigo. Sniego danga - 8-10 cm. Temperatūra - -8 °C.

Išvada: 1. Labiausiai tikėtina, kad vienkiemyje buvo „Kličiaus“ band[itų] grupė iš „Vygando“ gaujos.

2. Šios grupės banditai jau seniai veikia šiose gyvenvietėse ir tarp vietos gyventojų turi gerą ryšininkų bei rėmėjų tinklą, todėl gali gerai pasislėpti nuo kariuomenės.

II. ČVG veiksmų planas

Įvertinęs aplinkybes, ČVG vyresnysis vyr. leitenantas Popovas nutarė:

1. Tuoj pat pradėti banditus persekioti dviem grupėmis:

-pirmoji 6 žmonių grupė, vadovaujama jaunesniojo seržanto Čerezovo, ieško banditų šiaurinėje miško pusėje (žr. schemą); jos užduotis - neleisti banditams prasiveržti iš miško į šiaurę;

- antroji 6 žmonių grupė, vadovaujama ČVG vyresniojo, persekioja gaują sekdamą rogių vėžėmis į Bitinų kaimo pusę.

2. Neradus banditų miške tarp Meilūnų ir Bitinų, grupės susijungia Bitinų kaime, iš ten banditai bus ieškomi visa ČVG sudėtimi.

III. Kovos veiksmų eiga

51 01 20 d. 10 val. 30 min. jaunesniojo seržanto Čerezovo ir vyresniojo leitenanto Popovo grupės pradėjo persekioti banditus: pirmoji grupė - šiauriniame miško pakraštyje, o antroji - rogių vėžėmis.

Vėžėmis eidama į miško gilumą, vyresniojo leitenanto Popovo grupė išmatavo rogių čiūžės plotį, o paskui kruopščiai ją apžiūrėjusi rado kraujo; tai rodė, jog arklio koja kraujavo.

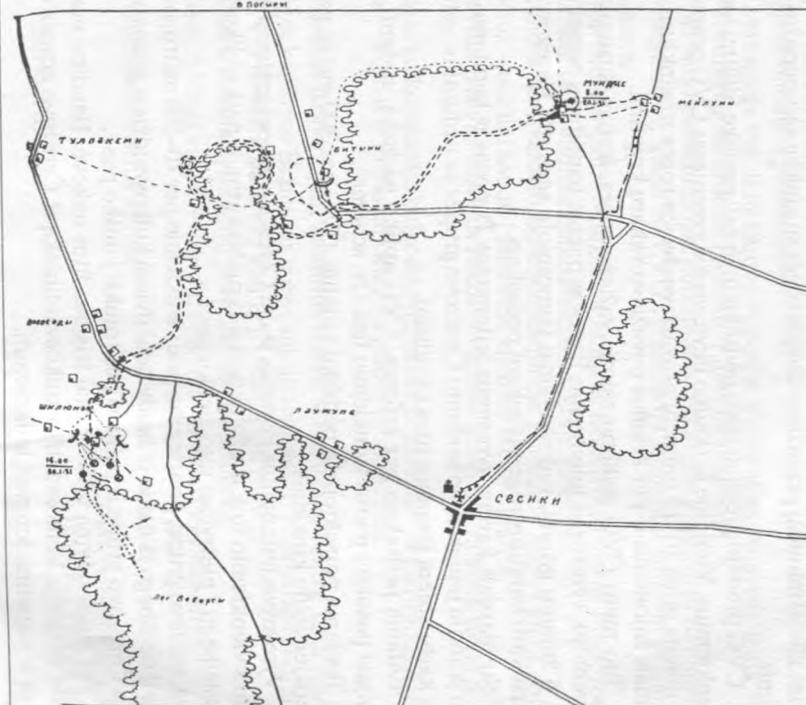
Priartėjus prie kelio, vedančio į Pagirių kaimą, rogių vėžės įsiliejo į kelią ir išnyko.

Vyresniojo leitenanto Popovo grupė ieškodama pėdsakų judėjo į šiaurę ir Bitinų kaime susijungė su Čerezovo grupe.

С Х Е М А

действий ЧВГ I ср 298 сп-12 чел: под командой зам. командира роты по политчасти ст. лейтенанта ПОПОВА при ликвидации трех бандитов из бандгруппы "ВИГАНТАС" в районе дер. Шильны /3030/, 22 км сев-зап. Ужмерге - 20 января 1951 г.

Сов. секретно
Эка. № 2

УСЛОВНЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ:

- - ротный гарнизон
- - движение ЧВГ на автомашине
- - гр. преследования ст. лейтенанта ПОПОВА.
- - группа полка мл. сержанта ЧЕРЕЗОВА.
- ⊕ - место соединения групп
- - ЧВГ при преследовании на подводе местного жителя.
- ⊕ - положение ЧВГ при боестолкновении с бандитами.
- - гр. ст. л-нта ПОПОВА преследующая неизвестного.
- ⊕ - место захвата бандитами повозки милиции.
- x - место обнаружения утерянного следа.
- - неизвестный и его путь ухода.
- ⊕ - место ликвидации бандита.

Масштаб: в 1 см - 500 м

Visos sudėties ČVG pradėjo atidžiai apžiurinėti vietovę į pietus nuo Bitinų kaimo ir vėl rado tas pačias rogių vėžes prie vienkiemio pietiniame miško pakraštyje (žr. schemą).

ČVG pradėjo greičiau eiti vėžėmis, kurios vedė miško pakraščiu į Tulpiakiemio kaimo pusę. Banditai važiavo per laukus, užvažiuodavo į kai kuriuos vienkiemius, kelis kartus juos apskudavo. Važiavo viena kryptimi, po to staigiai pasukdavo į kitą pusę, norėdami supainioti pėdsakus.

Apklausinėjant vietos gyventojus apie banditų judėjimą, nieko nepavyko nustatyti.

15 val. prie vieno iš vienkiemių pėdsakai vedė iš kiemo į ūkinį [kiemą] ir buvo švieži; tai patvirtino, jog neseniai būta banditų. Tačiau vienkiemio šeiminkas tai neigė.

15 val. 30 min. viename iš vienkiemių į rytus nuo Novasadų kaimo (3436), prie kurio priartėjo rogių vėžės, vietos gyventojas pranešė, kad pro vienkiemį prieš 20-30 minučių pravažiavo dvejios rogės su ginkluotais nepažįstamais žmonėmis.

ČVG pradėjo greičiau sekti pėdsaku ir 16 val. pasiekė Siliūnų kaimo (3236) vienkiemius. Viename šio kaimo ūkyje vietos gyventojas ČVG pranešė, kad pro jo namus prieš 10-15 minučių pravažiavo dvejios rogės su ginkluotais nepažįstamais žmonėmis ir per krūmus nuvažiavo vakarų kryptimi.

Tuo metu ČVG veikimo rajone važiavo rogės, kurias, susitaręs su vietos gyventoju, vyresnysis leitenantas Popovas paėmė banditams persekioti.

6 žmonių grupei, vadovaujamai jaunesniojo seržanto Čerezovo, nurodyta persekioti banditus rogėmis sekant pėdsakais.

Su likusiais kariais vyresnysis leitenantas Popovas ir kapitonas Beliajevas ėjo įkandin jaunesniojo seržanto Čerezovo grupės su užduotimi aptikus banditus kartu abiem grupėms juos likviduoti.

Eidama pėdsakais per krūmus, ČVG aptiko pėdsaką, rodantį, kad rogės staigiai pasuko į pietus vienkiemio link (žr. schemą).

Tęsdama persekiojimą pėdsaku į pietus, ČVG per 300 metrų pamatė šalia vienkiemio du kinkinius.

Vyresnysis leitenantas Popovas įsakė Čerezovo grupei greičiau važiuoti rogėmis vienkiemio link ir užblokuoti jį iš pietvakarių, o pats su likusiais kariais puolė bėgti į pietryčius nuo vienkiemio.

Čerezovo grupę, priartėjusią prie vienkiemio per 70-100 metrų, pamatė banditai; jie išbėgo iš namo ir šaudydami dviem kulkosvaidžiais prispaudė prie žemės Čerezovo grupę ir mėgino pasitraukti į miško pusę.

Per susišaudymą ČVG kariai tris banditus nukovė. Banditai nesunkiai sužeidė lengvojo kulkosvaidžio kulkosvaidininką iš Čerezovo grupės eilinį Bobkovą ir sugadino lengvąjį kulkosvaidį.

Neginkluotas nepažįstamasis, pasinaudodamas tuo, kad vienkiemis nebuvo visiškai užblokuotas, dingo miške. Jo persekiojimas, trukęs iki 51 01 20 d. 22 val., rezultatų nedavė.

IV. Kovos veiksmų rezultatai

Per kovinį susidūrimą nukauti 3 banditai, kurie pasirodę esą:

1. Band[itų] būrio vadas „Kličius“.
2. Eilinis banditas „Pribalskas“.
3. Eilinis banditas „Kanis“.

Paimta: rankinių kulkosvaidžių - 2, automatų - 1, pistoletų - 2 ir įvairūs banditų dokumentai.

Savi nuostoliai: per kovinį susidūrimą su banditais nesunkiai sužeistas lengvojo kulkosvaidžio kulkosvaidininkas Bobkovas Piotras Fiodorovičius ir kulka sugadintas jo kulkosvaidis.

Likviduojant banditus pasižymėjo:

1. ČVG vyresnysis vyr. leitenantas Popovas Vladimiras Andrejevičius, vadovavęs ČVG veiksmams ieškant banditų ir juos likviduojant.

2. I-ojo SB vado pavaduotojas politiniams reikalams kapitonas Beliajevas Michailas Vasiljevičius, kartu su ČVG vyresniuoju sumaniai vadovavęs karių kovos veiksmams.

3. Rankinio kulkosvaidžio kulkosvaidininkas Bobkovas Piotras Fiodorovičius - taikliai šaudė į banditus kulkosvaidžiu, mūšyje sužeistas.

4. Rankinio kulkosvaidžio kulkosvaidininkas grandinis Jakimovas Leonidas Ivanovičius - taikliai šaudė į banditus, nukovė vieną banditą.

5. Eilinis Nikolaševas Vasilijus Nikolajevičius - snaiperis, nukovė vieną banditą.

6. Rankinio kulkosvaidžio kulkosvaidininkas eilinis Blinovas Georgijus Aleksandravičius - drąsiai ir ryžtingai veikė likviduojant banditus.

Išvada:

ČVG veiksmus likviduojant banditus laikyti sėkmingais. Sėkmę užtikrino:

1. Teisingas kapitono Beliajevo ir vyresniojo leitenanto Popovo sprendimas tuoj pat su ČVG išvykti į Meilūnų kaimą ir išsiaiškinti padėtį.

2. Atkaklus ir sumanus banditų persekiojimas pėdsakais.

3. Drąsūs ir ryžtingi visų ČVG karių veiksmai likviduojant banditus.

Pagal I-ojo SB duomenis aprašė:

Pulko štabo viršininko pav.
majoras Petruninas

1951 m. vasario 2 d.

LYA, f. t, ap. 3, b. 829.1. 117-120. Nuorašas.

52 dokumentas

Duomenys apie 4-osios šaulių divizijos štabų ir įgulų dislokaciją 1951 m. gegužės 18 d.

1951 m. gegužės 18 d.

Visiškai slaptai
Egz. Nr. 1

Duomenys apie SSRS MGB vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos štabų ir įgulų dislokaciją pagal padėtį 1951 m. gegužės 18 d.

Padalinio pavadinimas	Vado laipsnis, pavardė	Dislokacijos punktas	Vykdoma užduotis	Aptarnavimo baras
Divizijos štabas. OARP. ORS. Iigoninė. OSV*. komandanto būrys, divizijos ansamblis, divizijos seržantų mokykla	Pulkininkas Babincevas	Vilnius (6080)	Vadovavimas oper[atyvinei]- kovinei veiklai	
34-asis šaulių pulkas Pulko štabas ir spec. padaliniai	Pulkininkas Voroninas	Alytus (3000)	Vadovavimas oper[atyvinei]- kovinei veiklai	
1-ojo SB štabas, spec. padaliniai ir 2-oji SK (be 3-iojo būrio)	Kapitonas Zujevas	Alytus (3000)	Kova su banditizmu	Kauno srities Alytaus. Prienų. Jiezno rajonai
3-ioji ŠK	Vyr leitenantas Sulimenka	Alytus(3000)	Sargybos tarnyba	
1-oji šau[lių] kuopa	Vyr leitenantas Medvedevas	Prienai (6090)	Kova su banditizmu	Kauno srities Prienų rajonas
2-osios SK 3-iasis būrys	Leitenantas Filipovas	Butrimonys (4020)	---	Kauno srities Jiezno rajonas

* OARP. OPC. OSV (rusų k.) - neiššifruota; tai turėtų būti ryšio, transporto kuopos, tiekimo tarnybos.

4-oji šau[liu] kuopa	Kapitonas Bondarevas	Veisiejai (9070)	--	Veisiejų rajonai
5-oji sau [liu] kuopa	Kapitonas Ivanovas	Simnas (3070)		Kauno sritys Veisiejų rajonas
3-iojo ŠB štabas, spec. padaliniai ir 9-oji ŠK (be vieno būrio)	Majoras Kolupajevs	Varėna (1040)		Kauno sritys Simno rajonas
7-oji šau [liu] kuopa	Vyr. leitenantas Jarmolenka	Daugai (2020)	...	Vilniaus sritys Varėnos. Daugų. Druskininkų ir Eišiškių rajonai
8-oji ŠK (be 2-ojo būrio)	Vyr. leitenantas Drankovas	Merkinė (0010)		Vilniaus sritys Daugų rajonas
8-osios ŠK 2-asis būrys	J. leitenantas Školnas	Druskininkai (9090)		Vilniaus sritys Druskininkų rajonas
9- osios ŠK 3-iasis būrys	Leitenantas Kliuževs	Marcinkonys (9020)	----	Tas pats
261>asis šaulių pulkas				
Pulko štabas, spec. padaliniai	Pulkininkas Zakurdajevs	Vilnius (6080)	Vadovavimas oper[atyvinei]-kovinei veiklai	
1-ojo ŠB štabas ir spec. padaliniai	Kapitonas Vaščeuca	Vilnius (6080)	Vyriausybės įstaigų apsauga ir kova su banditizmu	Vilniaus sritys Naujosios Vilnios. Vievio. Trakų ir Šalčininkų rajonai
2-ojo ŠB štabas, spec. padaliniai ir 6-oji ŠK	Majoras Fedotovas	Utena (5010)	Kova su banditizmu	Vilniaus sritys Širvintų. Ukmergės. Smėlių. Kavarsko. Anykščių. Utenos. Dusetų. Zarasų ir Dūkšto rajonai
4-oji ŠK (be 3-iojo būrio)	Vyr. leitenantas Myško	Anykščiai (5080)		Vilniaus sritys Anykščių rajonas
4-osios ŠK 3-iasis būrys	Leitenantas Tiurinas	Kavarskas (4060)		Vilniaus sritys Kavarsko rajonas
5-oji šau[liu] kuopa	Kapitonas Rodionovas	Ukmergė (2050)		Vilniaus sritys Smėlių. Širvintų. Ukmergės rajonai
3-iojo ŠB štabas ir spec. padaliniai	Majoras Naumovas	Vilnius (6080)	Vyriausybės įstaigų apsauga ir kova su banditizmu	Vilniaus sritys Ignalinos. Švenčionių. Švenčionėlių. Molėtų. Pabradės ir Nemenčinės rajonai
7- oji ŠK (be 1-ojo būrio)	Kapitonas Makejevas	Saldutiškis (3020)	Kova su banditizmu	Vilniaus sritys Molėtų. Švenčionių. Švenčionėlių. Ignalinos rajonai
7-osios ŠK 1-asis būrys	J. leitenantas Kotovas	Alanta(3090)		Vilniaus sritys Molėtų rajonas

Padalinio pavadinimas	Vado laipsnis, pavardė	Dislokacijos punktas	Vykdoma užduotis	Aptarnavimo baras
298-asis šaulių pulkas Pulko štabas ir spec. padaliniai	Pulkininkas Gagarkinas	Kaunas (8080)	Vadovavimas oper[atyvinei]- kovinei veiklai	
8-oji šau [lių] kuopa	Vyr. leitenantas Gopkala	Kaunas(8080)	Sargybos tarnyba	
1-ojo ŠB štabas, spec padaliniai ir 3-oji kuopa	Kapitonas Kvartiukas	Marijampolė (4050)	Kova su banditizmu	Kauno srities Kalvarijos. Kybartų. Marijampolės. Vilkaviškio. Šakių ir Naumiesčio rajonai
1-oji šau[lių] kuopa	Kapitonas Manajevas	Šakiai (9030)		Kauno srities Šakių ir Naumiesčio rajonai
2-oji šau[lių] kuopa	Vyr leitenantas Afanasjevas	Marijampolė (4050)		Kauno srities Kalvarijos. Kybartų ir Vilkaviškio rajonai
2-ojo ŠB štabas, spec padaliniai ir 6-oji kuopa	Kapitonas Derganovas	Raseiniai (4030)		Kauno srities Vilkijos. Kėdainių. Raseinių, Ariogalos ir Jurbarko rajonai
4-oji šau [lių] kuopa	Vyr leitenantas Zeninas	Jurbarkas(0010)	---	Kauno srities Jurbarko rajonas
5-oji šau [lių] kuopa	Vyr leitenantas Zalizniakas	Ariogala (2050)		Kauno srities Ariogalos. Kėdainių ir Vilkijos rajonai
3-iojo ŠB štabas, spec padaliniai ir 7-oji kuopa (be 1-ojo būrio)	Kapitonas Pelevinas	Panemunė (8090)		Kauno srities Panemunės. Kazlų Rūdos. Žiežmarių. Kaišiadorių. Jonavos ir Vilijampolės rajonai
7-osios ŠK 1-asis būrys	Leitenantas Truchoninas	Aleksotas(8080)	44-ojo MGB objekto apsauga	
9-oji šau [lių] kuopa	Vyr leitenantas Klevkinas	Kazlų Rūda (7060)	Kova su banditizmu	Kauno srities Kazlų Rūdos rajonas
35.3*iasis šaulių pulkas Pulko štabas ir spec padaliniai	Papulkininkis Baranovas	Šiauliai (0040)	Vadovavimas oper[atyvinei]- kovinei veiklai	

1-ojo ŠB štabas ir 2-oji ŠK	Majoras Kripakas	Kupiškis (9070)	Kova su banditizmu	Šiaulių srities Kupiškio. Pandėlio. Rokiškio. Obelių. Vabalninko. Biržų. Pasvalio. Joniškio. Linkuvos rajonai
1-oji šau [liu] kuopa	Leitenantas Žirkovas	Biržai (3060)		Šiaulių srities Biržų ir Vabalninko rajonai
3-ioji šau[liu] kuopa	Vyr leitenantas Kaliničenka	Joniškėlis (1020)		Šiaulių srities Joniškėlio ir Pasvalio rajonai
2-ojo ŠB štabas, spec padaliniai ir 4- oji ŠK Kapitonas Pridoroznas		Panevėžys(8030)		Šiaulių srities Panevėžio. Troškūnų. Ramygalos. Dotnuvos ir Šeduvos rajonai
5-oji šau[liu] kuopa	Kapitonas Cegelskis	Ramygala (5020)		Šiaulių srities Ramygalos ir Troškūnų rajonai
6-oji šau[liu] kuopa	Leitenantas Smirnovas	Krakės(4070)	----	Šiaulių srities Dotnuvos rajonas
3-iojo ŠB štabas, spec padaliniai. 8-oji ir 9-oji ŠK	Majoras Zujevas	Šiauliai (0040)		Šiaulių srities Šiaulių. Radviliškio. Joniškio. Žagarės. Akmenės. Kuršėnų. Kelmės. Tytuvėnų ir Užvenčio rajonai
7-oji šau [liu] kuopa	Vyr leitenantas Bolikovas	Kelmė (6020)	----	Šiaulių srities Kelmės. Tytuvėnų ir Užvenčio rajonai

4-osios divizijos štabo viršininkas
pulkininkas [*Klimov*] (parašas)
L. e. I skyriaus viršininko pareigas
majoras [*Afanasjev*] (parašas)

LYA. f. 1, ap. 3. b. 829, l. 295-300. Originalas.

.53 dokumentas

4-osios šaulių divizijos 1951 m. gegužės 22 d. operatyvinė suvestinė

Vilnius

1951 m. gegužės 22 d.

Serijs „G“

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministrui
generolui majorui draugui Kapralovui

SSRS MGB VK 4-osios ŠD štabo operatyvinė suvestinė Nr. 00142. Vilnius,
Didžioji 23, 51 05 22 d. 11 val. Žemėlapis 200 000 - 1942 m.

Pagal duomenis, gautus iki 51 05 21 d. 24 val.

Kovinė kariuomenės veikla

Paieškose Alytaus, Prienų, Jiezno, Simno, Daugų ir Druskininkų rajonuose
dalyvavo 83 žmonės.

Jungtinis 544 žmonių būrys tęsė operaciją Kazlų Rūdos rajono Vilksės [?]
(8050) apylinkėse. Rezultatų nėra.

51 05 21 d. operatyvinės] s[uvestinės] Nr. 00141 papildymas

51 05 20 d. užblokuotame Panemunės rajono miško plote (9060), remiantis
suimtojo parodymais, 10 žmonių grupė iš jungtinio būrio, vadovaujama
261-ojo ŠP 5-osios ŠK būrio vado leitenanto Tarnovskio, vadovaujant genero-
lui majorui Pankinui, rado bunkerį, kuriame nukauti keturi banditai ir vienas
paimtas gyvas. Tarp nukautųjų atpažintas amerikiečių šnipas iš „Skirmanto“
grupės Trumpys, slapyvardžiu „Sakalas“*, „Tauro“ band[itų] apygardos štabo
narys Potaraitis, slapyvardžiu „Čigonas“, ir du eiliniai banditai.

Gyvas paimtas eilinis banditas Vengraitis, slapyvardžiu „Žilvitis“.

Paimta: automatų - 3, šautuvų - 1, pistoletų - 3, šovinių - 800 vnt., rotato-
rių - 1, radijo imtuvų - 1, rašomųjų mašinėlių - 2.

Operatyvinėje-tarnybinėje veikloje dalyvavo:

Pavadinimas	34-asis ŠP	261-asis ŠP	298-asis ŠP	353-iasis ŠP	Iš viso
Jungtinis būrys	80	66	182	-	328
ČVG	2/18	-	1/17	1/10	4/45
Kitų tipų būriai	9/65	3/23	2/8	11/100	25/196
Iš viso	163	89	207	110	569
Trofėjai					
automatų	-	3	-	-	3
šautuvų	-	1	-	-	1
pistoletų	-	3	-	-	3
šovinių	-	800	-	-	800

* Sakalo slapyvardį turėjo kitas desantininkas - K. Širvys. B. Trumpio slapyvardis buvo Rytas.

Pastaba: lentelėje pirmas skaičius rodo, kiek karinių būrių išsiųsta, antras - kiek žmonių juose dalyvavo.

MGB VK 4-osios ŠD 1. e. vado pareigas
pulkininkas [*Klimov*](parašas)

L. e. divizijos štabo viršininko pareigas
papulkininkis [*Beliajev*] (parašas)

LYA, f. t. ap. 3, b. 829, l. 314-315. Originalas.

54 dokumentas

LSSR MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo Osipčiko
1951 m. rugpjūčio 31 d. pažyma apie partizanų persekiojimą Daugų apylinkėse

1951 m. rugpjūčio 31 d.

Visiškai slaptai

Pažyma

8-ojo būrio 7-osios komandos 10 žmonių sekretas, vadovaujamas leitenanto Sergejevo, taip pat MGB Daugų RS virš[ininko] pav. kpt. Demidovo, buvo išsiųstas ne žvalgyti ir stebėti, ar nepasirodys band[itu] grupė, o todėl, kad tose apylinkėse gyvena MGB Daugų RS agentai „Sinkevičius“ ir „Gegutė“. Iš jų buvo žinoma, kad pas juos netrukus ateiti banditai. Siekiant sučiupti ar likviduoti banditus, agentui „Sinkevičiui“ buvo įteiktas preparatas 22, o sekretas turėjo užtikrinti banditų pagrobimą ir palaikyti ryšį su MGB RS per radiją.

Š. m. rugpjūčio 10 d. pas agentus atėjo 11 banditų, kurie, įsakę „Sinkevičiui“ aprūpinti juos maisto produktais, įsikūrė miške.

„Sinkevičius“ apie tai informavo sekrete esantį oper. darbuotoją.

Per radiją signalo nebuvo galima pasiųsti, nes radijo siųstuvas neveikė dėl sugedusių akumuliatorių. Todėl oper. darbuotojas į MGB RS turėjo pasiųsti ryšininką.

Dėl tos priežasties miškas su jame esančiais banditais buvo apsuptas tik rugpjūčio 10 d. 21 val. ir pradėti banditų likvidavimą buvo galima tik prašvitus.

Banditai tamsoje keletą kartų mėgino prasiveržti pro užtvaras ir 4 iš jų pavyko tai padaryti. Organizavus persekiojimą, vienas iš jų nukautas.

Likę miške banditai prašvitus taip pat likviduoti.

Manau, kad jei radijo siųstuvas būtų dirbęs, banditai būtų buvę laiku apsupti ir nebūtų paleistas nė vienas banditas.

LSSR MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus virš[ininko]
pav. pulkininkas [*Osipčik*](parašas)

1951 m. rugpjūčio 31 d.

LYA, f. 1. ap. 3, b. 831, l. 5-6. Originalas.

Santrumpų ir terminų paaiškinimai

Agentas - slaptas sovietinių represinių organų bendradarbis, teikęs saugumui žinias. Buvo įvairaus tipo agentų: įtakos (čekistams norima kryptimi paveikdavo žmones), kameros (šnypinėdavo kalėjimo ar KPZ (*žr.*) kameroje), maršrutiniai (šnypinėdavo keliaudami iš vienos vietos į kitą), smogikai (žudydavo ar suiminėdavo partizanus ir okupantų darbų liudininkus), vidaus (infiltruoti į pogrindį), ryšininkai (palaikydavo ryšį tarp operatyvininko (*žr.*) ar rezidento (*žr.*) ir agento bei kt. Partizaninio karo laikotarpiu iki 1951 m. buvo užverbuota 27,7 tūkst. agentų ir informatorių (*žr.*). Dažnai buvo verbuojami (ypač pokario metais) šantažuojant. Po 1952 m. Lietuvoje nuolat veikė 5-7 tūkst. agentų. Agentas, dėl įvairių priežasčių tapęs nereikalingu, virsdavo „archyvinu agentu“, tačiau pasikeitus aplinkybėms vėl galėdavo pradėti veikti.

AK - Armija krajova - kovai su vokiečiais lenkų sukurta ginkluota pogrindžio kariuomenė, aktyviai veikusi ir Vilniaus krašte bei Vakarų Baltarusijoje. Buvo pavaldi Londone įsikūrusiai emigracinei Lenkijos vyriausybei. Į Lenkiją įžengus RA (*žr.*) mėgino ir jai priešintis. AK oficialiai paleista 1945 m. sausio 19 d., po jos veikusios pogrindinės organizacijos su sovietais aktyviai nekovojo. Vilniaus krašte lenkų ginkluotasis pasipriešinimas užgeso jau 1945 m. antroje pusėje.

„Aktyvūs durtuvai“ (kartais vadinti ir veikiančiais kariais) - tiesiogiai mūšiuose galintys dalyvauti kariai. Jų skaičius nustatomas iš dalinio ar padalinio sąrašuose buvusių karių skaičiaus, atėmus dirbusius vidaus tarnyboje (sargybos, virėjai, sanitarai ir kt.), štabuose ir nedalyvaujančius karinėje veikloje (atostogaujantys, dalyvaujantys mokymuose ir pratybose, sergantys ir kt.). „Aktyvių durtuvų“ daliniuose paprastai būdavo apie 50 proc. visų karių.

AS - NKVD, NKGB, MVD ar MGB organų apskrities skyrius (veikė iki rajonų įkūrimo 1950 m. liepos mėn.).

AŠB - atskirasis šaulių batalionas; veikė savarankiškai, nepriklausė jokiam pulkui.

Batalionas - karinis padalinys, turėjęs apie 250-300 karių bei savo štabą. Susidėjo iš trijų kuopų (*žr.*). Trys batalionai sudarė pulką. Batalionui vadovavo majoras arba kapitonas.

Būrys - 1) savarankiškai veikęs vienos iš NKVD (MVD)- MGB kariuomenės rūšių - pasienio kariuomenės karinis dalinys, turėjęs apie 1-1,5 tūkst. karių, susidėjo iš penkių komendantūrų (*žr.*); 2) mažiausias šaulių padalinys, turėjęs apie 15-25 karius, susidėjo iš trijų skyrių. Jam vadovavo leitenantas arba

j. leitenantas; 3) nuo 1951 m. rugpjūčio mėn. vidaus apsaugos būriais buvo pervadinti MGB kariuomenės šaulių pulkai (žr.).

Čekistas - Sovietų Sąjungos represinių tarnybų darbuotojas. Vardą gavo nuo 1917 m. gruodžio 20 d.-1922 m. vasario mėn. veikusios VČK (*Vserossijskaja črezvyčajnaja komissija* - Visos Rusijos ypatingoji komisija), kurią nuo 1922 m. vasario 6 d. pakeitė GPU (*Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije* - valstybinė politinė valdyba), vėliau, įkūrus SSRS, virtusi OGPU (*Objedinionuoje GPU* - jungtinė GPU). OGPU 1934 m. liepos 10 d. buvo pakeista NKVD (*Narodnyj komissariat vnutrennich del* - Vidaus reikalų liaudies komisariatas). Šis komisariatas 1941 m. vasario 3 d. skyla į NKVD ir NKGB (*Narodnyj komissariat gosudarstvennoj bezopasnosti* - Valstybės saugumo liaudies komisariatas). Abu komisariatai tų pačių metų liepos 20 d. vėl sujungti į vieną NKVD. NKGB iš naujo įsteigtas 1943 m. balandžio 14 d. NKGB į MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti* - Valstybės saugumo ministerija) virto 1946 m. kovo 22 d. Nuo 1946 m. gegužės 4 d. į MGB įsiliejo „Smeršas“ (žr.). 1947 m. sausio 21 d. MGB pavaldumui perduodama iki tol MVD (*Ministerstvo vnutrennich del* - Vidaus reikalų ministerija) priklausiusi vidaus kariuomenė, o nuo 1949 m. spalio 17 d. - ir pasieniečiai bei milicija. Po J. Stalino mirties, nuo 1953 m. balandžio 15 d. abi ministerijos sujungiamos į vieną - MVD - ministeriją. 1954 m. vasario 10 d. įsteigiamas KGB (*Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti* - Valstybės saugumo komitetas), kuris veikė iki Sovietų Sąjungos žlugimo 1991 m. Čekistais vadinosi visų šių represinių struktūrų darbuotojai, ilgą laiką ir milicininkai.

ČVG (*čekistsko-vojskovaja gruppa* - čekistinė kariuomenės grupė) - vienas iš kovos metodų, plačiai naudotas nuo 1950 m. ČVG sudarydavo 10-15 karių ir būtinai nors vienas operatyvininkas. Ši grupė veikdavo ne apskritai prieš visus partizanus, kaip kad anksčiau, bet prieš vieną konkretų partizanų būrį, apie kurį grupės nariai turėjo žinoti kuo daugiau.

Dalinys - karinis darinys, galintis veikti savarankiškai. Čekistinėje kariuomenėje daliniais buvo pulkai, divizijos ir kt. didesni kariuomenės dariniai (**žr. padalinys**).

Dezertyras - iš RA (nuo 1946 m. vasario mėn. - Sovietinės kariuomenės) pasitraukęs karys po to, kai jau buvo davęs priesaiką.

Divizija - pagrindinis taktinis kariuomenės junginys, galintis veikti savarankiškai arba priklausydamas didesnėms kariuomenės formuotėms. Buvo įvairių kariuomenės rūšių divizijų. Čekistinėje kariuomenėje pokario laikotarpiu buvo šaulių ir motorizuotosios šaulių divizijos. Diviziją sudarydavo nuo dviejų trijų iki dvylikos ir daugiau pulkų.

Divizionas - karinis padalinys, buvusio šaulių bataliono atitikmuo, atsiradęs 1951 m. rugpjūčio mėn. MGB šaulių divizijas pavertus vidaus apsaugos skyriais (žr.).

Dzotas (*derevo-zemlianaia ognevaja točka*) - iš rąstų ir žemės įrengtas gynybos įtvirtinimas su šaudymo angomis - ambrazūromis.

Ėngėbistas - MGB darbuotojas (ir. čekistas).

Enkagėbistas - NKGB darbuotojas (ir. čekistas).

Enkavedistas - NKVD darbuotojas (ir. čekistas).

Filtracija - čekistų atliekama sulaikytų žmonių tapatybės nustatymo procedūra. Tai buvo daroma tardant, tikrinant asmens dokumentus, apklausiant liudininkus ir t.t. Ypač griežtai ir visuotinai buvo tikrinami žmonės, po karo grįžtantys iš Vokietijos ir kitų kraštų, norint įsitikinti, ar jie, čekistų nuomone, nekenksmingi sovietams. Grįžtamiesiems būdavo įrengiami specialūs filtravimo lageriai, kuriuose žmonės būdavo laikomi ištisus mėnesius. Lageriams vadavo SSRS NKVD spec. lagerių skyrius, nuo 1945 m. vasario 20 d. pavadintas Patikrinimo-filtravimo lagerių skyriumi. 1946 m. sausio 22 d. skyrius buvo išformuotas, o jo funkcijos perduotos GULAG'ui (*Glavnoje upravlenije lagerej* - Vyriausioji lagerių valdyba).

Ginkluotas aktyvistas - sovietinės ar partinės įstaigos darbuotojas, tiek savigynai, tiek partizanų puolimui iš MVD ar MGB gavęs ginklą. Įvairiu laiku ginkluotų aktyvistų buvo nuo 3 tūkst. iki 5 tūkst.

Grupė - buvusio šaulių būrio (*žr.*) atitikmuo, atsirado po 1951 m. rugpjūčio mėn. pertvarkymų.

GUBB-ir UBB.

IG (*istrebitel'naja grupa* - naikintojų grupė) - nuo kelių dešimčių iki 100 gerai ginkluotų ir specialiai parengtų karių grupė; būdavo siunčiama ypatingoms užduotims, dažniausiai sunaikinti partizanų būrį (nepainioti su sribais, kurių būriai iki 1945 m. rugpjūčio buvo vadinami naikintojų (istrebitelių) batalionais). Naikintojų grupės ypač aktyviai veikė pirmaisiais pokario metais.

Informatorius - 1) asmuo, teikęs saugumo organams informaciją; 2) iki 1952 m. mažesnio atsakingumo agentas. Nuo 1952 m. ši informatorių kategorija buvo panaikinta ir liko rezidentai, agentai; įvesta nauja „patikimo asmens“ kategorija (pastarojo tipo šnipai dirbo neva iš idėjinio įsitikinimo, dažnai neslėpdami savo prokomunistinių pažiūrų).

Karabinas - kavaleristo ar artileristo šautuvas; lengvesnis pusiau automatinis šautuvas.

KGB -žr. čekistas.

Komanda - karinis padalinys, buvusios šaulių kuopos atitikmuo, atsirado po 1951 m. rugpjūčio mėn. pertvarkymų.

Komendantūra -1) komendanto (igulos ar tam tikros teritorijos kariuomenės viršininko) įstaiga; 2) pasienio kariuomenės padalinys, turėjęs apie 150-200 karių, paprastai susidėjo iš šešių užkardų (*žr.*). Penkios komendantūros sudarė pasienio būrį.

Komisaras - čekistų karinis laipsnis iki 1945 m. liepos 6 d. (vėliau komisarai liko tik sovietinėje milicijoje). Buvo keturi valstybės saugumo komisarų laipsniai: generalinis (atitiko maršalo laipsnį), 1-ojo rango (atitiko armijos generolo laipsnį), 2-ojo rango (atitiko generolo pulkininko laipsnį), 3-iojo rango (atitiko generolo leitenanto laipsnį; generolo majoro laipsnį atitiko saugumo vyr. majoro laipsnis).

KPZ (*kamera predvaritel'nogo zakliučenija* - išankstinio sulaikymo kamera) - vieta, kurioje būdavo laikomi suimtieji, kol jiems būdavo apiforminami dokumentai galutiniam suėmimui.

Kulkosvaidis pistoletas - automatinis ginklas, šaudantis pistoleto šoviniais. Rusijoje buvo naudojami PPŠ, PPD, PPS (Špagino, Degtariovo, Sudajevo) kulkosvaidžiai pistoletai. Veiksmingas šūvio nuotolis - apie 200 m. Dažniausiai buvo vadinami automatais.

Kuopa - kariuomenės padalinys, turėjęs apie 40-60 karių. NKVD-MGB kariuomenėje buvo kuopos, įėjusios į batalionų sudėtį (trys kuopos sudarė batalioną) ir spec. kuopos (ryšio, auto ir kt.), buvusios prie pulko štabo. Kuopai paprastai vadovaudavo kapitonas ar vyr. leitenantas.

Legalizacija - besislapstančių nuo okupacinės valdžios ėmimo į RA arba partizanavusių asmenų prisistatymas (pasidavimas) atitinkamiems valdžios organams. 1945-1946 m. legalizavosi per 36 tūkst. vyrų. Dalis jų legalizavosi partizanų vadų nurodymu.

Lengvasis kulkosvaidis - automatinis šaulių ginklas, šaudantis pastačius ant kojelių. Kalibras - 5,48-8 mm, svėrė 5-10 kg, kovinė šaudymo sparta - 150-250 šūvių per min., taikymo nuotolis - 1000-1500 m.

Liaudies komisaras - komisariato vadovas. Nuo 1946 m. kovo mėn. komisarai virto ministerijomis, o liaudies komisarai - ministrais.

MGB - žr. čekistas.

MVD - žr. čekistas.

MŠP - motorizuotasis šaulių pulkas. Lietuvoje ilgiau, iki 1947 m. pradžios, veikė 34-asis MŠP, vėliau viręs paprastu ŠP ir įjungtas į 4-ąją ŠD (iki tol priklausė 10-ajai ŠD, dislokuotai Gudijoje, o 1946 m. birželio mėn.-1947 m. sausio mėn. veikė savarankiškai).

NKGB - žr. čekistas.

NKVD - žr. čekistas.

ОВБ (*Otdel bor'by s banditizmom* - Kovos su banditizmu skyrius), gyvavo LSSR NKVD iki 1946 m. balandžio 1 d., po to pakeistas į valdybą. Vadovavo okupantų kovai su ginkluotuoju pasipriešinimu, pasitelkiant operatyvininkus, kariuomenę, sribus (žr.), miliciją, ginkluotus aktyvistus.

ОЧГ (*operativno-čekistskaja gruppa* - operatyvinė čekistinė grupė) - iš operatyvininkų čekistų sudaryta grupė, siunčiama sudėtingesnei užduočiai vykdyti.

Naudodavo visą čekistinių priemonių arsenalą - agentus, šantažą, provokacijas bei kt., pasitelkdavo vietinius čekistinius kadrus.

OMG (*otdel'naja manevrennaja grupa* - atskiroji manevrinė grupė) - kariuomenės darinys skubioms užduotims atlikti, dažniausiai buvęs prie vadovybės. OMG dokumentuose minima tik karo metais ir pirmaisiais pokario mėnesiais.

Operacija - vienas iš čekistinės kariuomenės kovos metodų. Operacijose dalyvaudavo nuo penkiasdešimties iki keliolikos tūkstančių karių, joms visada vadovaudavo operatyvininkai. Daugiau kaip 95 proc. operacijų būdavo rengiamos turint agentūrinių duomenų apie partizanų bazavimosi vietas. Paprastai operacijos metu didesnis ar mažesnis plotas būdavo apsupamas užtvaramis (*žr.*), o vietovę šukuodavo (*žr.*) karių grandinės. Pirmaisiais pokario metais per metus būdavo surengiama tūkstančiai operacijų, vėliau - tik apie pusę tūkstančio.

Operatyvinė suvestinė - kovinis ataskaitinis-informacinis junginio štabo dokumentas, kuriame surašomi dažniausiai praeitos paros duomenys.

Operatyvinis sektorius - SSRS NKVD-NKGB sudarytas tam tikras organizacinis-teritorinis vienetas. Lietuvoje įkurti 1944 m. gruodžio 16 d. ir veikė iki 1946 m. pirmos pusės. Iš pradžių buvo devyni sektoriai, o nuo 1945 m. birželio mėn. liko septyni: Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Utenos ir Vilniaus (panaikinti Alytaus ir Mažeikių). Kiekvienam sektoriui priklausė 3-5 apskritys. Sektoriaus vadovavo viršininkai, turėję laipsnius nuo papulkininkio iki generolo. Jiems buvo pavaldžios visos sektoriaus teritorijoje buvusios tiek operatyvininkų, tiek kariškių pajėgos. Operatyviniai sektoriai taip pat buvo sudaryti Čechėnijoje-Ingušijoje, Karaliaučiaus krašte.

Operatyvininkas - represinių struktūrų darbuotojas, dirbęs operatyvinį darbą, t. y. dirbęs su agentais, organizavęs ir vykdęs suėmimus, sekimą, rengęs operacijų planus ir juos įgyvendinęs bei pan.

Organai - taip patys čekistai sutrumpintai vadindavo saugumo organus, t. y. visą represinį aparatą.

OVG (*operativno-vojskovaja grupa* - operatyvinė kariuomenės grupė) - vienas su partizanais kovojusių čekistinės kariuomenės darinių. OVG būdavo siunčiamos į ilgesnes partizanų paieškas, pasitelkus ir agentus. Lietuvoje retai naudotos, o Vakarų Ukrainoje sudarė daugumą siunčiamų kariuomenės tarnybinių būrių (*žr.*).

Padalinys - karinis darinys, turintis organizacinę struktūrą ir vieno tipo ginkluotę. Dažniausiai įeidavo į stambesnio darinio sudėtį ir savarankiškai neveikdavo, nors batalionai turėjo štabus. Vidaus kariuomenės padaliniai buvo batalionai, kuopos, būriai, o pasienio kariuomenės - komendantūros ir užkardos (*žr.*).

Pasala - vienas iš čekistinės kariuomenės kovos metodų, kai partizanai, dažniausiai išduoti, būdavo įviliojami į pinkles. Pasalose partizanus ar bent vieną

jų būdavo mėginama paimti gyvus. Sudarydavo nedidelę (apie 0,5 proe.) visų čekistinių tarnybinių būrių dalį. Pasalas sėkmingiau, ypač prieš stribus, naudojo partizanai.

Preparatas 22 (ir jo modifikacijos - Neptun 12, 47, 80) - čekistų agentams dalinti migdomieji preparatai, kurių agentai įpildavo ar įdėdavo į maistą ir kurių išgėrę ar suvalgę partizanai užmigdavo. Užmigus partizanui, agentas iškviesdavo čekistus. Plačiai vartoti nuo šeštojo dešimtmečio pradžios.

Priedanga - 1) ginkluotų karių grupė, lydėjusi sovietinius partinius veikėjus jų išvykų į kaimo vietas metu. Lydėti dažniausiai turėdavo stribai, bet jų kovingumu nebūdavo pasitikima, todėl į kaimus vykstančius okupantus ar kolaborantus lydėdavo dar 3-5 ar daugiau karių. Kartais net iki 20 proe. visų tais metais karinėse išvykose dalyvavusių karių būdavo panaudojama priedanga; 2) čekistų operatyvininką į susitikimą su informatoriais kaimų vietovėse lydintys kariai. Kad nebūtų išaiškintas informatorius, paprastai operatyvininką lydintys kariai imituodavo informatoriaus ir jo kaimynų sodybų kratas.

Pulkas - karinis dalinys, galėjęs veikti gana savarankiškai, turėjęs savo štabą su prie jo esančiomis spec. kuopomis ir būriais. Jame buvo 1-1,5 tūkst. karių. Lietuvoje veikusioje čekistinėje kariuomenėje buvo šaulių ir pasienio pulkai. Šaulių pulką sudarė 3 batalionai, batalioną - 3 kuopos, kuopą - 3 būriai. ŠP Lietuvoje veikė 1944-1951 m. rugpjūčio mėn. (po tą mėnesį įvykusios eilinės reorganizacijos SP virto vidaus apsaugos būriais). Pasienio pulko struktūra buvo hibridinė. Jis susidėjo iš 3 batalionų, batalionas - iš 5 veikiančių užkardų ir vienos atsarginės. PP sudarė frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenę ir veikė Lietuvoje 1944 m. liepos mėn.-1945 m. spalio mėn. Pulkui vadovavo papulkininkis arba pulkininkas.

RA - Raudonoji armija (pilnas pavadinimas - DVRA - Darbininkų ir valstiečių RA). RA sudarė Sovietų Rusijos ir SSRS sausumos kariuomenės bei karinės oro pajėgos 1918-1946 m. Nuo 1946 m. vasario mėn. vadinama Tarybine (Sovietine) armija.

Rezidentas - 1) slaptas neetatinių saugumo organų bendradarbis, vadovavęs agentų ar informatorių grupei. Rezidentais būdavo parenkami labiau išprusę ir patikimi žmonės. Paskutiniaisiais KGB gyvavimo metais rezidentais dažniausiai dirbo į pensiją išėję KGB darbuotojai; 2) kadrinis žvalgybos darbuotojas ar agentas, vadovaujantis agentūros darbui užsienio šalyse.

Ryšinininkas (partizanų) - asmuo, palaikęs ryšį tarp partizanų būrių (perduodamas laiškus, pranešdamas žodžiu ir t.t.).

Rėmėjas (partizanų) - asmuo, rėmęs partizanus materialiai, juos šelpęs, leidęs sodyboje ar šalia jos įrengti slėptuvę ir pan.

RPG (*razvedyvatel'no-poiskovaja grupa* - žvalgybinė paieškų grupė)- vienas populiariausių čekistinės kariuomenės kovos metodų, kai 10-20 karių gru-

pė su visa ginkluote dienos metu nužygiuodavo 15-25 km ieškodama partizanų buvimo pėdsakų tikėtinose jų laikymosi vietose. Kartais sudarydavo iki 70 proc. siunčiamų tarnybinių būrių. Šį metodą tik nuo 1950 m. pradėjo lenkti ČVG.

SG (*special'naja grupa* - speciali grupė) - teroristų agentų smogikų grupė. Šio tipo grupės buvo naudojamos visą partizaninio karo laikotarpį, ypač aktyviai - 1951-1953 m. Iš pradžių buvo sudaromos iš saugumiečių ir sribų, vėliau jose buvo nemažai tapusių išdavikais partizanų. SG nariai, apsimetę partizanais, išžudydavo ar suimdavo jais patikėjusius partizanus, ištardydavo jų rėmėjus ir ryšininkus. SG smogikai yra nužudę apie 700 partizanų.

Sekretas - vienas iš čekistų kovos metodų, kai 10-20 karių paslapčia tikėtinose partizanų judėjimo vietose (keliukų sankryžose, pamiškėse prie kaimų ir pan.) naktį įsikurdavo laukdami partizanų. Į jų akiratį patekusius partizanus iššaudydavo. Dieną ilsėdavosi. Kartais sudarydavo iki 20 proc. visų tais metais siunčiamų tarnybinių būrių.

Skyrius -1) mažiausias karinis darinys, sudarytas iš 6-9 karių; skyriui vadovaudavo seržantas, trys skyriai sudarė būrį; 2) vidaus apsaugos skyriais 1951 m. rugpjūčio mėn. buvo pervadintos MGB šaulių divizijos. 4-oji ŠD pavadinta vidaus apsaugos I skyriumi.

„Smeršas“ (iš žodžių „*smert* - mirtis, „*špionam*“ - mirtis šnipams) - kariuomenėje 1943 m. balandžio mėn.-1946 m. gegužės mėn. veikęs kontržvalgybos organas. Prieš „Smeršą“ ir po jo kariuomenėje veikė kontržvalgybos ypatingieji skyriai (OO - osobyje otdele). Buvo trys „Smeršai“: vienas priklausė SSRS gynybos liaudies komisariatui, antras - Karo jūrų laivyno liaudies komisariatui, trečias - NKVD žinybai.

Stebėjimo punktas - vienas iš kovos metodų, kai 3-5 kariai įkuriami kurioje nors patogioje vietoje (dažnai - agento sodyboje, pamiškėje, iš kurios matyti kaimas, ir pan.) ir pastebėję partizanus per radiją iškviečia kariuomenę. Vėliau, apie šeštojo dešimtmečio pradžią, kai dalis agentų buvo aprūpinti radijo signalizatoriais, kurių mygtuką nuspaudus pranešama apie pasirodžiusius partizanus, stebėjimo punktų reikšmė sunyko.

Stribas - okupantų vietinės karinės grupuotės, Lietuvoje įkurtos LKP(b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarimu, karys. Apie 60 proc. sribų sudarė lietuviai kolaborantai, 30 proc. - rusai (tarp jų pusė - vietiniai rusai, dažniausiai iš sentikių kaimų). Iki 1945 m. rugsėjo mėn. sribų būriai buvo vadinami naikintojų (*istrebiteli*) batalionais, nuo šio termino kilo jų niekinamas pavadinimas -stribas, skrebas, istrebokas ir pan. Naujas stribo pavadinimas - liaudies gynėjas - neprigijo. Gaunančių algą sribų etatų buvo nuo 11 tūkst. (1945 m.) iki 6 tūkst. (1952 m.). Iš viso stribais yra buvę apie 17-18 tūkst. žmonių. Stribai garsėjo vagystėmis, žiaurumu, tampydavo po miestelių aikštes partizanų kūnus ir pan.

Sunkusis kulkosvaidis - automatinis šaulių ginklas, šaudantis pastačius į specialų stovą. Šaudant vamzdžiai aušinami skysčiais arba pakeičiami, masyvūs. Kovinė šaudymo sparta - 250-300 šūvių per min. Taikymo nuotolis -1000 m, kalibras - 6,5-8 mm. Su stovu sveria 40-65 kg.

Šaltinis (informacijos) - asmuo, iš kurio čekistai gaudavo informaciją.

ŠD - šaulių divizija (ir. divizija).

ŠP - šaulių pulkas (*žr.* pulkas).

Štabas - pagrindinis kariuomenės valdymo (vadovavimo) organas karo ir taikos metu. Štabus turėjo batalionai ir aukštesnės karinės formuotės. Štabo viršininkas būdavo karinės formuotės vado pavaduotoju. Štabai planuoja ir organizuoja kovos veiksmus, kelia užduotis valdiniams, renka žinias apie priešą, nagrinėja sukauptus duomenis ir t.t. Čekistinės kariuomenės šaulių pulke buvo keturi štabai - pulko ir trijų batalionų.

Šukavimas - dažniausiai miško, jo dalies kratymas, kariams einant išsidėsčius grandine (retsykiais šukuodavo ir eidami grupelėmis). Nuo turimų karių skaičiaus priklausydavo grandinės tankumas, bet dažniausiai kariai vienas nuo kito eidavo apie 10 m nuotoliu. Eidami į įtartinas vietas, ieškodami bunkerių, bėgdavo specialiais metaliniais smeigtais. Neretai vesdavosi vilkšunius. Besipriešinančius partizanus apsupdavo ir mėgindavo sunaikinti, o besitraukiančius nuo jų stumdavo prie užtvarų (*žr.*). Kartais rengdavo priešpriešinius šukavimus, tada partizanai, traukdamiesi nuo vienos grandinės, užšokdavo ant einančios priešpriešiais. Po vieno šukavimo kartais šukuodavo kita kryptimi. Retsykiais šukavimą kartodavo po kelių dienų, tada visą plotą laikydavo apsupę užtvaromis.

Tarnybinis būrys (*služebnyj nariad*) - su užduotimi siunčiama karių grupė, vadovaujama karininko ar seržanto.

Teritoriniai organai - vietiniai NKVD (MVD)-MGB apskričių (rajonų) skyriai ar tų pačių žinybų valsčių poskyriai.

UBB (*Upravlemje bor'by s banditizmom* - Kovos su banditizmu valdyba): 1) SSRS NKVD 1941 m. rugsėjo 30 d. potvarkiu iš Vyriausiajai milicijos valdybai priklausiusio OBB sukurtas NKVD BB skyrius, 1944 m. gruodžio 1 d. perorganizuotas į GUBB- Vyriausiąją kovos su banditizmu valdybą; 2) LSSR 1946 m. balandžio 1 d. įkurta valdyba, pertvarkyta iš BB skyriaus; ši valdyba veikė iki 1947 m. vasario mėn. (nuo tada kovai su pasipriešinimu okupantams vadovavo MGB ir ten įsteigta kovai su ginkluotuoju pasipriešinimu 2-N valdyba). Prieš perduodant MGB, centriniame UBB aparate dirbo apie 170 čekistų, o kiekvienos apskrities 2-N skyriuose - po 20-35 čekistus.

Užkarda - pasienio kariuomenės padalinys, turėjęs apie 30-40 karių ir saugojęs tam tikrą pasienio ruožą. Be šių tiesiogiai sieną saugojusių vadinamųjų linijinių užkardų, buvo dar atsarginės karinio laidavimo užkardos, kurios persekiodavo sienos pažeidėjus.

Užtvaros: 1) Antrojo pasaulinio karo metais ir pirmaisiais pokario mėnesiais čekistų plačiai naudotas kovos metodas, kai dideliame plote išdėsčius karių postus, keliais, laukais, net miškais ir pan. keliavę žmonės patekdavo tarsi į tinklą. Kartais užtvaromis būdavo sulaikoma iki 80 proc. visų tą mėnesį sulaikytų žmonių. Po sulaikymo kariuomenės žvalgybos skyriai mėgindavo išsiaiškinti (tardydami, neretai ir kankindami, tikrindami dokumentus, apklausdami liudininkus, suvesdami į akistatą ir t.t.), kas yra jų sulaikytas žmogus ir po to dalį paleisdavo, dalį perduodavo kariniams komisariatams, dalį - teritoriniams NKGB-NKVD organams ir t. t.; 2) prieš teritorijos šukavimą ir jo metu apie šukuojamą rajoną išdėstytos karių grandinės. Kariai (paprastai po du) būdavo išdėstomi taip, kad vienas postas matytų kitą ir galėtų apšaudyti tarp jų esantį plotą. Jei užtvaros būdavo laikomos ir naktį, jas sutankindavo ir postai būdavo aprūpinami raketinėmis.

VČ (*vysokočastotnaja sviaz'*) - aukštų dažnių ryšys, kuriuo naudojosi čekistai bei aukšti sovietiniai partiniai pareigūnai. Šiuo ryšiu būdavo greitai susisiekiama ir pokalbių nebuvo galima pasiklausyti. VČ visą laiką aptarnavo ir linijas saugojo speciali kariuomenė.

VK (*vnutrennija vojska* - vidaus kariuomenė) - viena iš čekistinės kariuomenės rūšių (jai priklausė pasienio, svarbių pramonės objektų ir geležinkelių apsaugos, konvojinė ir kt. rūšių kariuomenė). 1945 m. pabaigoje SSRS NKVD sistemai priklausė 680 tūkst. karių, iš jų VK - 167 tūkst. 1947 m. sausio mėn. perimant VK iš MVD į MGB, SSRS buvo per 68 tūkst. VK karių. Lietuvoje veikė 4-oji VK ŠD, 1945 m. turėjusi keturis pulkus, 1946-1951 m. - aštuonis. Po 1951 m. reorganizacijos iki 1953 m. Lietuvoje buvo penki VK pulkai (vidaus apsaugos būriai).

VP - valsčių poskyriai - NKVD apskričių skyrių padaliniai.

2-N **valdyba** - kovai su partizanais Lietuvoje vadovavusi MGB valdyba, tą darbą perėmė iš MVD UBB 1947 m. vasario 18 d.

3/31-ojo PP ir pan. - čekistų vartotas batalionų numerio žymėjimas, kartu nurodant, kuriam pulkui priklausė batalionas. Pirmas skaičius reiškė bataliono numerį, antras - pulko. Pateiktas skaičius reiškė: 31-ojo pasienio pulko 3-iasis batalionas.

(5010), (7090) ir pan. - skaičiai prie vietovardžių čekistų dokumentuose nurodė vietovės koordinatas čekistų žemėlapiuose. Pateikti skaičiai šiuo atveju nurodė: pirmas - Anykščių, antras - Svėdasų koordinatas.

Pavardžių rodyklė

A

- Abakumov Viktor 37, 300, 309, 310
Aberavičius U. 226
Abyzov 144, 162, 166, 168, 173,
410, 412, 439
Achmedov 370
Adomonis 322
Afanasjev 415, 483, 504, 505
Afanasjev A. 376
Afonenko 23
Akulov Ignatij Afanasjevič 454
Aleksandrin Fiodor Jevlantjevič
486
Aleksejev 210, 211
Algibišov 328
Amelin J. 300, 301, 358
Andibor 433, 437
Andrejeva 405, 408, 426
Anisimov 270
Aniščenko Sergej Matvejevič 402
Aniukevičius Francas 21
Antanavičienė 0.192
Anušauskas Arvydas 5, 6, 45, 69,
70, 101, 107, 119, 136, 155, 177,
227, 236, 247, 412, 445

- Anžurov Michail Aleksejevič 453
Apolonov Arkadij 27, 28, 39, 43,
56, 64, 65, 115, 143, 151, 156,
157, 161, 162, 164-166, 174,
193, 202, 232, 243, 244, 250,
256, 259, 260, 264-267, 271,
276, 404-406, 408, 409, 411,
412, 414, 415, 417-419, 422,
429, 439, 443, 444, 467

Arčegov B. 358

Armonytė 318

Augustinaitis 229

Avčerov 288

Avdejev 270

Avramenko 437

Ąžuolas (nežinomas) 318

B

Babič (ag.) 376

Babincev 61, 217, 313, 324, 359,
360, 362, 363, 369, 370, 496, 502

Babrauskas Mikas (*Vaišvilkas*) 328

Bagramian Ivan 225

Baisejev 333
 Bajarkin S. 221
 Bajerčius Konstantinas (*Gari-*
baldis) 16
 Bakšys Antanas (*Germantas*) 382
 Bakūnas Petras 413
 Balandis (nežinomas) 436
 Baliukevičius Lionginas (*Dzūk*
kas) 86, 328, 387
 Balys 322
 Bandero Stepan 60
 Bandurin 263
 Banga (ag.) 318
 Banylis S. (*Smidra*) 298
 Banys 135
 Banzinienė 319
 Baranauskas 192
 Baranov 189, 196, 328, 352, 367,
 504
 Barauskas Kostas (*Vėžys*) 144
 Barilov 329
 Barilov Prokopij Stepanovič 486
 Baryšnikov 338, 341
 Barmasov A. 358
 Bartašiūnas Josifas 17,22,24,38,
 39, 42-44, 51, 55, 59, 66, 88, 94,
 98, 114, 116, 118-121, 123, 140,
 157-159, 166, 181, 184,
 186-188, 190, 192, 194,197-
 199, 203, 205,208, 209, 211,
 213, 214, 216, 218, 222, 225,
 228, 231-234, 251-253, 255-
 257, 260, 263, 265, 275, 276,
 298,320, 392,394, 404,415,
 417, 425, 426, 444-446, 450,
 456, 458, 459, 464, 465, 467, 470
 Bartkus 194,195
 Bartkus Petras (*Žadgaila*)90
 Batjanov 334
 Beliajev 416, 497, 500, 507
 Beliajev Michail Vasiljevič 501
 Belkov Piotr Ivanovič 451
 Belov (ag.) 377
 Benešas Juozas (*Klimentukas*) 490
 Berija Lavrentij 38, 39, 47, 52, 65,
 68, 194, 242, 244, 248, 260, 380,
 389, 392, 408, 412, 422-426
 Beržas (ag.) 276
 Besonov 484
 Bežencev Nikolaj Andrejevič 452
 Biliūnas 495
 Biriukov 246
 Biurkė 123
 Byčkovskij Michail 66, 118,131,
 178,181,185, 186, 190, 193,
 194, 198, 201,219, 265,270,
 416, 423, 428, 429, 444
 Blėka Jonas 397, 400
 Blinov Georgij Aleksandrovič 501
 Bobkov 336
 Bobkov Piotr Fiodorovič 500, 501
 Bogačiova 481

Bogačiovas 490
 Bogdanov 270
 Bogdanov Moisej Ivanovič 487
 Bogomolov 378
 Bogorodčenko 276
 Bolikov 505
 Bolotin Andrėj Ivanovič 452
 Bolvarov 151
 Bondarev 503
 Borisov 370, 429, 471
 Borovskij F. 162
 Borozdin 431
 Braškov Aleksandr Michailovič 492
 Brinkis 312
 Bryksin Aleksej Vasiljevič 402
 Bročkus A. 202
 Brunevič 263
 Budrikas Feliksas 20
 Bukin Andrėj Sergejevič 23
 Bukiet (ag.) 376, 377
 Bukov Serioža 23
 Bulavin 45
 Bulzgis Jonas (*Klevas*) 298
 Buran 483, 494
 Buria (ag.) 377
 Burinskas 330
 Burlickij Grigorij 47, 48, 184
 Burylin Boris 38, 94-96, 98, 99,
 270, 433, 436
 Burmak Piotr 28, 300, 301, 320
 Burov 160
 Butenko 340
 Buzmakov 328
 Būtėnas Julijonas 369

C

Canava L. 354, 373
 Carkov 285, 336
 Cegelskij 505
 Chaliavin S. 386
 Chamenok 24
 Chamenok D. 24
 Charazov Valerij 18
 Chmeliuk A. 210
 Chochlov 199
 Chrapčenko 400
 Chruščiov Nikita 50, 60
 Chvostov Grigorij Matvejevič 453
 Cikola 44

Č

Čachava 288, 305, 315, 316, 343,
 347
 Čakauskas Jonas (*Strazdas*) 491
 Čerezov 498, 500
 Černikov Vasilij Dmitrijevič 486

Černius Petras (*Špokas*) 112, 226
Černyšev 120-122
Čertov 189
Čmož 199
Čugunov 436, 438
Čuvaehov Nikolaj Vasiljevič 451

D

Dajutas Andrius 21
Danielius V. 263
Dapkus (ag.) 372
Daugelis Jonas 490
Daukantas 131
Daumantas J. - *žr.* Lukša Juozas
Degutis Kazys 131
Deksnys Jonas 179
Demidenko 314
Demidov 507
Demjancev Ivan Ivanovič 455
Demjanenko 490
Demjanenko Aleksandr Semiono- Džiugas (nežinomas) 90
vič 452
Denisenko 88, 208
Derganov 483, 504
Deriavianko 42
Derkausov 263
Deševoj 328
Dianov Vasilij Ivanovič 454
Diatlov 45, 46

Didenko 25
Didžiulis-Grosmanas Karolis 249
Diemedis (nežinomas) 369
Dybenko Nikolaj 18
Djačkov 211
Dolin 357, 483
Doncov 315, 317, 321
Dovgin Vasilij Aleksejevič 452
Drankov 503
Dražys 131
Drebedejev 151
Dremov Ivan Kirilovič 451
Drešner O. 123
Drogovcev 341
Drukov 160
Dubin Sergej Nikolajevič 455
Dulaitis J. 314
Dulkė Jurgis 400
Dušanskis Nachmanas 314
Dvoreckij 437
Dzeržinskij Feliks 247
Džamgarian 328

E

Edik 146
Elisejev Aleksej Matvejevič 453
Eržinskij 341
Eugenijus (ag.) 181

F

Fedotov 270, 503
Feinštein S. 373
Ferensas 318
Fertijuv Vasilij Nikolajevič 452
Figurin S. 100-102, 254
Filipov 502
Finenberg 412
Finkel' Josif Naumovič 455
Fiodorov Moisej Fiodorovič 401
Fomenko 184,187
Fotin 312
Frolov 316, 378
Frolov Pavel Zacharovič 451

G

Gagarkin 215, 254, 311, 360, 431,
471, 484, 504
Gailevičius Alfonsas 315, 318, 319
Galeras (ag.) 181
Galinis 20
Galuško 473, 483, 495, 496
Ganev Vladimir Aleksejevič 455
Garbatiuk J. 28
Gariunov 274
Gaškaitė Nijolė 26,136, 282, 299,
378, 385
Gavrikov G. 328, 358

Gavrilčenko 267
Gavrilov 135, 474, 483
Gavrilov Aleksej Jegorovič 455
Gedvilas Mečislovas 18, 380
Gegutė (ag.) 507
Gerasimenko 106, 275, 280, 470
Gicnau 123
Girnius Juozas 11, 12,19
Girnius Kęstutis K. 10, 26, 126
Gizatulin Pašit Salachovič 451
Glachov 16
Glanrov 288
Glekov 395, 396, 399, 403
Glučov 240
Glušin 45
Goborov 148
Gocev 60, 276
Godovanik 277, 470, 471
Godžijev 370
Gogov 264
Golik Ilarion Fiodorovič 455
Golyšev 41, 266, 468
Golovanovas 288
Golovkin 185, 198
Golovko 64,125, 223, 243, 253,
410,411,422, 444, 465,466
Golovlev 270
Golub' Ivan Ivanovič 401
Gopkalo 484, 504
Gorbatovskij A. 358, 492
Gorbunov Aleksej Trofimovič 451

Gorlinskij N. 66
Gorskij 469
Gorškov 190
Gribanov 473, 482
Gribanov Vasilij Aleksejevič 454
Grigelionis 248
Grigorjev 474, 483
Grigorjev Valentin 15
Grikietis Antanas (*Slapukas*) 314
Grimaševskij 319
Grimovič S. 13, 14, 15, 46, 279, 287
Griška 416
Grobauskas 333
Grunskis Eugenijus 5, 45, 69, 155, 212, 247
Grušauskas Antanas (*Siaubas*) 88, 207
Gudaitis-Guzevičius Aleksandras 18, 51, 118
Gulin B. R 484, 485
Gumauskas Vincas 414
Gurejev Nikolaj Maksimovič 399, 401
Gurajev 329
Gusarov 189
Gusev 270
Gusev Aleksandr 38, 98, 119, 194
Gusev Ivan Kirilovič 451
Gutauskienė R 279
Guzevičius A. - žr. Gudaitis-Guzevičius Aleksandras
Gvozdik 470

I

Ibragim 245
Ignatjev R 51
Ignatjev S. 354
Ignatov 217, 444
Ignatov S. 373
Igonin 473, 482
Iljaščenko Michail Evstafjevič 454
Irina (ag.) 192
Isačenko Aleksandr 18
Isajev 312
Ismailov 399
Ivanauskas Vaelovas (*Gintautas, Henrikas*) 284, 317, 357
Ivanov 194, 195, 503
Ivčenko Pavel Nikiforovič 455
Izuskin 246

J

Jacenko 144, 429
Jakimov Leonid Ivanovič 501
Jakovlev 249, 383
Jakovlev Ivan Grigorjevič 454
Janin 45
Janiškis Antanas (*Šilas*) 433
Jankauskas 416
Jankauskas Juozas (*Demonas*) 382

Janušauskas 330
Jarmolenko Grigorij Gavrilovič
494, 495, 503
Jarockij V. 383
Jefimov Dmitrij 39, 50, 51, 66, 88,
181, 218, 225, 255, 261, 286,
425, 426, 470
Jcfremov 279
Jegorov 261
Jelisejev E. 23
Jelisejeva A. 23
Jerasova Marija 23
Jeriomkin Aleksej Grigorjevič 486
Jermilov 270
Jermilov Nikolaj Vasiljevič
399,402
Jerofejev Nikolaj Arkadjevič 401
Jeršov 452, 474
Jevdokimenkov 414
Jevdokimov 261
Jevsejev 416
Jucevičius Feliksas 11
Judin 263
Judin Sergej Ivanovič 452
Judinbur F. 220
Juknevičius 220
Juozas Stasys 400
Jurčenko 333, 473, 483
Jurčiukonis 322
Jurkis Julius (*Kėkštas*) 485
Južanin (ag.) 376

K

Kabaidze Levan Semionovič 454
Kaboras Petras 20, 21
Kajokas S. (*Kovas*) 277
Kalabuchov 245
Kaladinskas 427
Kalašnikov Nikolaj Ivanovič 454
Kaldašev 396
Kaliničenko 505
Kalinov Abzalov Muršaminovič
455
Kalytis Bronius (*Siaubas*) 382
Kalugin 337
Kamenev 468
Kaniavičius (*Aušra*) 490
Kanis (nežinomas) 501
Kapralov Piotr 41, 44, 56, 66, 99,
162, 166, 170, 173, 180, 244,
262, 264, 269, 272, 278, 285,
290, 299, 301,306, 309-311,
324, 329, 332-334, 351, 352,
354, 356, 358, 362, 363, 365,
373,414,417,418, 423,427,
428, 430, 432, 439-443, 475,
484, 486-489, 491, 494, 506
Kapustin 262
Karasjev A. 44
Karbočius Bronius Algimantas
(*Bitė*) 367, 382
Kareckas 253

Karlin 429
 Karnauch Ivan Selifanovič 401
 Karnovskij V. 377
 Karnuchin 288
 Karplov 288
 Karpov 172
 Kašaitis 159
 Kaščenko 414
 Kašėta Algis 136, 282
 Kemerienė 312,315
 Kemorlis Bronius (*Pelitas*) 490
 Kenevičius 274
 Kersten Charles J. 47, 184
 Kjauliaakytė 312
 Kiburyš P. 220
 Kilmonienė 318
 Kimštas Jonas (*Žalgiris*) 382
 Kiričenko 190
 Kirilov 176
 Kiseliov 277, 412, 433, 438
 Kiseliov Aleksandr Petrovič 455
 Kiseliova 413
 Kisielius 158
 Klemanskiai 46
 Klemanskis 45
 Klemanuskis Stasys 45
 Klepalov Michail Andrejevič 451
 Klepniov 441
 Klevkin 340, 341, 504
 Kličius (nežinomas) 501
 Klimachin Georgij Ivanovič 451
 Klimasov 337
 Klimeiko 246
 Klimenko Charlampij Matvejevič 453
 Klimov Michail 72, 101, 105-107, 111,233, 275,280, 288, 291, 324, 330, 335, 338, 354, 363, 463, 465-476, 483, 487, 496, 505, 507
 Kliužev 503
 Knečiūnas Česlovas 491
 Knečiūnas Zigmās 491
 Knezys Stasys 52, 53, 104, 109, 112
 Kobulov Bogdan 49, 64, 65, 143, 151, 162, 166, 199, 243,244, 380, 404-406, 408, 409, 411, 412,418-420, 422, 427, 443
 Kokin 163, 166
 Kolesnikov 321
 Kolupajev 503
 Komarov 19, 51, 159, 314
 Komendant 288
 Kondakov Piotr 13, 66, 384
 Konesenkov 121
 Konkov 471
 Konošenkov 455
 Kopras J. 279
 Koreičenko 496
 Koriakin 145, 153,154
 Koriliakov Michail Vladimirovič 452

Korjev 469
 Kornejev 466
 Korobickij 160
 Korobkin 437
 Korovin 393
 Korpljakov 474, 483
 Korpun 150
 Kosiakov Jurij Pavlovič 496
 Kostin 486
 Kostromin Jevgenij Aleksejevič
 495, 496
 Kotov 144, 243, 336, 503
 Kova (ag.) 276
 Kovalenko 473, 483, 503
 Kovalenko Dmitrij Semionovič 455
 Kozlov 248
 Krasnovitov 334
 Krikščiūnas-Karklas -320
 Kripak 496, 505
 Kriukelis P 202
 Krivickij Aleksej Tarasovič 453
 Krivoručko 482
 Krylov 205, 416, 444
 Kryškovec 146
 Kryštal' 395, 398
 Kryžanovskij 312
 Kryžanovskij Grigorij Safronovič
 486, 487
 Krošenikov 318
 Krot 246
 Kruglov Sergej 47, 48, 59, 68, 114,
 116, 117, 119-121, 137, 140,
 142, 197, 202, 231, 233, 236,
 250, 256, 260, 262, 380
 Krupčinskas J. 192
 Kružikas A. 180
 Ksenz Ivan Aleksandrovič 454
 Kubatkin 394
 Kublitytė 25
 Kubrin Aleksej Pavlovič 451
 Kučer 412
 Kukauskas Jonas 369
 Kulešov Nikolaj Vasiljevič 487
 Kulikov 495
 Kuodytė Dalia 136, 282
 Kurajev 337, 340
 Kurenov 263
 Kurilov 452
 Kurlykin 270
 Kurmis (nežinomas) 20
 Kurov 115
 Kuvšinov Michail Vasiljevič 454
 Kuzmin 455
 Kuznecov 135, 176, 189, 321
 Kvartiuk 376, 504

L
 Lapinas 320
 Laurinaitis J. (*Lokys*) 314
 Lavrov 151, 416

Lazarenko Piotr Michailovič 452
Lebed' Dmitrij Nazarovič 454
Leidcv Michail Vasiljevič 455
Lengvenis 279
Lenin Vladimir 177
Lenočenko 491
Leonov A. 351, 375
Leontjev A. 27, 255, 263
Lcpik 146
Leskov 23
Lesnikov Prokopij 442
Lesnov 223
Leškov 340, 341
Lešniauskas (*Klynas*) 485
Levčenko Nikolaj Fiodorovič 399,402
Levin 415
Lipin 45
Lipskis Stasys 45
Lisovskij 276
Litovčenko Piotr Fiodorovič 452
Litvinenko Michail Stepanovič 453
Liubij Ivan 114, 115,117-122, 125,
127,131, 134,416, 428, 429
Liutkus 414
Liūtas (nežinomas) 369
Lizin 127
Lykov 23
Lobkov288
Lomakin 337
Loskutov 267
Lukša Juozas (*Skirmantas, Kazi-*

mieras, Skrajūnas, Daumantas,
Mykolaitis) 52, 54, 86, 122,
178-180, 200, 201, 203, 350,
351, 358, 359, 361-363, 366,
369, 387, 494

M

Makarov 211
Makejev 44, 503
Makejev Semion Nikolajevič 452
Maksimenko 372
Malachov Nikolaj Michailovič 454
Malaškin Vsevolod Fiodorovič 453
Malych 288
Malyj 47, 115, 162, 166, 170,173,
175,416, 428, 429
Maliutin N. 210
Malkov 422
Mašev Anatolij Ivanovič 451
Manajev 504
Manajev Stepan Ivanovič 453
Marazas J. 330
Marinenko 42
Markin 266, 267, 467
Markov 338
Markulis Juozas 291
Martusevičius 485
Masko Aleksandr Stepanovič 401,
453

- Maslenikov J. 28
 Matiušenko 496
 Matūnas V. (*Drąsutis*) 314
 Matusevičius Algimantas
     (*Neptūnas*) 313, 314
 Mazanašvili Dmitrij 301, 304, 331—
     335, 351, 355, 356, 358, 490, 492
 Mazurov Nikolaj Michailovič 456
 Mažirin F. 270, 276
 Medelis 374
 Medenec Vasilij Ivanovič 452
 Medvedev 134, 186, 422, 424, 429,
     502
 Melnikaitė 246
 Menščikov 196
 Merkulov Vsevolod 38, 65, 119,
     392
 Miasnikov Ivan Fiodorovič 454
 Miasojedov Igor Borisovič 454
 Michantjev 339
 Michejev N. 200
 Mikalauskas Stasys 131
 Mikin Michail Efimovič 456
 Mikolajūnas 280
 Mitkin Nikolaj 18
 Mylnikov 471
 Myško 503
 Močialov 416
 Molčianov 490
 Molodcov 209
 Montvydas Vladas (*Žemaitis*) 382
- Moriakov 23
 Morkūnas Povilas (*Rimantas*) 382
 Mormitko G. 210
 Morozov 231, 245, 336, 396, 403
 Mosejev 208
 Mostov 270
 Moško Stanislov 20
 Mozenonas Grigorijus 181
 Mozepo 146
 Mozgunov 433
 Mužickas Pranas 357
- N**
- Naruševič Vladimir Viktorovič 454
 Naudžiūnas Jonas 194, 403, 404
 Naumov 246, 503
 Naumov Nikolaj Sergejevič 400
 Navickas Vaclovas (*Auksutis*) 109
 Nazarčiuk 157
 Nazarov 196, 412
 Nazarov Viktor Sergejevič 456
 Nečuskin A. 25
 Neifaltas Jonas (*Lakūnas*) 109, 144
 Nenašev 328
 Nenašyrev 334
 Neretin F. 25
 Neurožajko (ag.) 375
 Nikolaj (ag.) 376
 Nikolašev Vasilij Nikolajevič 501

Nikolskij 270
Nikuločkin I. 23
Niunka Vldas 135
Nosakin Aleksandr Kuzmič 451
Nosov V. 219
Novikov 415, 441

○

Odincov 330
Očkasov Michail Aleksandrovič
453
Oficerov Vladimir Dmitrijevič 451
Ogarkov Jegor Jegorovič 495,496
Ogolcov S. 301
Oniščenko 150
Orkuvė Ninona (*Svajonė*) 492
Osetrov V. 210
Osipčik 366, 507
Ošarin 416
Ozarskis Eduardas 249

P

Facevičius 280
Pachomyčev 277, 470, 471
Pailiaitė (Pauliaitė) 20-22
Pajėda 174
Paleckis Justas 18, 57, 254, 335, 380

Paltijevič David Tirajevič 453
Panikokorovskij 470
Pankin 249
Pankin I. 288, 290, 291, 306, 329,
343, 347, 352, 359-361, 373,
377, 475, 476, 483, 487, 496, 506
Papenkov 328
Paškevičius 21
Paškonis Matas (*Liūtas, Don
Kichotas*) 89
Patanas Ksaveras (*Laibūnas*) 491
Paulavičiūtė Aldona 414
Pavlov 270
Pavlov Nikita Aleksandrovič 451
Pčelkin 277
Pelevin 474, 483, 504
Peliponis 413
Petkevičienė Elena 21
Petkevičius Edvardas 21
Petkevičius Tomas 21
Petrikas 416
Petronis R. (*Siaubas*) 371
Petrunin 501
Piatakov A. 291, 357, 358, 375, 475,
494
Piatakova 481
Pijanžin 490
Pikin 273, 274
Piliavskij 266
Pimenov 206
Pylev 431, 437, 438

Pyplys Kazimieras (*Mažylis, Audronis*) 86, 200
Plaksin 321
Plaskin P. 24
Plaskin V. 24
Plechanov 246
Pleškov Ivan Nikitovič 455
Plevko 288
Plytnikaitė-Turskienė Monika (*Rūta*) 495
Pobutov 313
Pochomičev 492
Pocius Mindaugas 383
Počkaj Ilja 13, 180, 285, 298, 305, 315, 317-319, 321, 351, 479-481
Podgornov Michail Nikolajevič 455
Podjapolskij Nikolaj Ivanovič 486
Pogorelov 189
Poleckoj 370
Poliščiuk 133
Polivanov 42
Polovnikov 472, 482
Ponamariov 23
Popov 23, 158, 473, 483, 497, 498, 500, 501
Popov Boris 18
Popov Vasilij Rodionovič 455
Popov Vladimir Andrejevič 501
Potaraitis (*Čigonas*) 506
Potašev Vasilij Potapovič 456

Potiusas 134
Povarenko 262
Preikšas Kazys 17
Pribalskas (nežinomas) 501
Pridorožnyj 483, 505
Prilovskaitė Ona 416
Pritkov 288
Prochorov Sergej Ivanovič 456
Prorokov Vasilij Merkulovič 456
Pticin 484
Pušinis Bronius 17
Putaskin P. 202

R

Radzevičius 21
Raižas Giršas 181
Ramanauskas Adolfas (*Vanagas*) 87, 88, 144, 146, 151, 155, 206, 359-361, 363, 366, 369, 387
Ramanauskas Klemensas (*Beržinis*) 491
Ramoška J. 226
Rankov 245, 442
Raslanas Petras 9, 93, 108, 110, 254, 310
Rašytinis Juozas (*Šarvas*) 277, 471
Ratkelis Albinas (*Oželis*) 277
Raulinaitis J. (*Lokys*) 314

- Razgoniajev 211
 Rék Vasilij Afanasjevič 452
 Riabinin 159
 Riasnoj V. 262, 263, 383
 Riauta J. 194
 Rimkevičius R (Rymkievič) 203
 Ryndziunskij 270
 Rytikov 429
 Rodionov 249, 398, 433, 503
 Rodionov Dmitrij 38, 392, 394
 Rodionov Evgenij Ivanovič 454
 Rogožin 120
 Romačiov V. 51
 Romanov 137, 143-146, 148, 152, 154, 156, 160, 338, 412, 416, 428, 429, 437
 Rosockij 337
 Rotanov 416
 Rožovskij 19, 413
 Ručkin 317
 Rudakov 225
 Rudakova Klavdija Matvejevna 401
 Rudanskas Jonas 160
 Rudėnas 415
 Rudyko Ivan 7, 19, 39, 88, 115, 125, 127, 134, 144, 146, 159, 160, 215, 226, 404, 412, 413, 429, 431, 432, 436, 438
 Rudnickij M. 377
 Rugys 146
 Ruženkov Vasilij Filipovič 453
- S**
- Sabaliauskas (*Slapukas*) 490
 Sabitov 120
 Sadčikov 357
 Safonov 266
 Sagin Andrėj Kuzmič 453
 Saidokas - ir. Vitkauskas Viktoras
 Sakalas (ag.) 367
 Samarin 352, 358, 375, 491, 492, 494
 Sanikov 433, 438
 Sapožnikov 336
 Savčenko 472
 Savčenko I. M. 484, 485
 Savin 495
 Savinov 490
 Savostin 44
 Sazonionok Michail Vasiljevič 452
 Sazonov Nikolaj Romanovič 401
 Sedov 194, 195, 491
 Sedovnych 132
 Semionov 124
 Seniakin 333, 473
 Senin 310, 332, 492
 Serebriakov 23, 137, 288
 Sereďkin 473
 Sereďnin 319, 320
 Sergejev 23, 211, 280, 333, 507
 Sergutin 266, 267
 Serov Uja Iljič 454

Serov Ivan 65,118
 Sevriukov Pavel Stepanovič 453
 Sidiak Vladimir Vladimirovič 454
 Sidoravičius 263
 Sidor 226
 Sidorič 472, 482
 Sidorovič 224
 Simanas 318
 Sinica Nikolaj Matvejevič 453
 Sinicyn 288
 Sinicyn Jakov 310, 384
 Sinišev 223
 Sinkevičius 366, 507
 Siomin 441
 Sisojev Nikolaj Nikitovič 452
 Syč 124
 Syniagin 262
 Skačkauskas A. 226
 Skaržus 220
 Skirmantas - žr. Lukša Juozas
 Skorina 194
 Skorodumov 134,186, 270, 429
 Sladkevičius 118
 Slepniov N. 41
 Sloboceniuk Danil Afanasjevič 452
 Smetanin 191, 193, 194, 201, 468,
 471
 Smirnov 19, 45, 215, 270, 413, 437,
 505
 Smirnov Fiodor Fiodorovič 454
 Smirnov Piotr Ivanovič 486
 Smolionyj (ag.) 192
 Snapok 337
 Sniečkus Antanas 13,16-18, 43, 49,
 51,52,57, 101, 102, 151, 194,
 229, 233, 241, 249, 253, 254,
 268, 273, 277, 278, 280, 287,
 380, 403, 404
 Sokirskij Piotr Nikolajevič 455
 Sokolov 366, 377
 Sokolov Anatolij Pavlovič 496
 Sokolov Dmitrij Maksimovič 401
 Solodiagin A. 25
 Solomašenko 471
 Solomatin A. 231
 Sonia (ag.) 20
 Stachanov 177, 193, 202
 Staid 277
 Stalickas 329
 Stalin Josif 16, 29, 32, 47,154,194,
 211,251,261,274,339
 Stančikas 21
 Stanevičius Vytautas (*Staneika*)
 179
 Staniškis Sergijus (*Litas*) 382
 Stankevičius 197, 497
 Starinin Nikolaj Kuzmič 451
 Starkus Antanas (*Montė*) 226
 Stasė (ag.) 174
 Stasiūnas 20
 Steb 44
 Stefanišin 23

Stepanenko 486
 Stepanov 340
 Sterliukas (nežinomas) 484
 Stirna (nežinoma) 492
 Stoškus-Dainotas 384
 Streikus 427
 Strekalov 102
 Strekalov V. 45
 Struodas H. (Strods Heinrihs) 101,
 112,220,221
 Suchovilin 162
 Sudilovskij 318
 Sudnejev Aleksej Timofejevič 455
 Sudov 129
 Sujev A. 221 506
 Suslov Michail 18
 Sutov 121
 Suvorov Viktor 40, 69
 Svidnickij 334
 Sviridenko 377
 Sviridenko Ivan Kirilovič 451
 Svistunov 42, 43, 467

Š

Šabalin V. 183
 Šaburov 321, 482
 Šachnovičius Chaimas 181
 Šachov 270
 Šadunc Rafik Osipovič 454

Šakov A. S. 485
 Šambarov 324, 352, 359, 362, 485
 Šapyra Samuilas 181
 Šarkov Boris 18
 Ščerbakov 481
 Šeredego 270
 Šerstnev Vasilij Ivanovič 402
 Ševčenko 328
 Šibilkin 240, 438
 Šilov 376
 Šimko 102
 Šimkus B. 45
 Širinskij 300, 301, 331, 351
 Širvys Klemensas (*Sakalas*) 180,

Šivilkin Ivan Vasiljevič 453
 Škol'nyj 503
 Šmeliov 320
 Šniuolis Viktoras (*Vytvytis*) 90
 Šubniakov 315, 318
 Šukujev 484
 Šulgo 473, 483
 Šulgo Michail Sergejevič 453
 Šumakov 264
 Šumranov Aleksej Ivanovič 453
 Šumulevičius Vytautas (*Andoras*)
 20
 Šuruchin 329
 Šutov 415

- Tamoliūnas J. (*Stumbras*) 313, 314
 Tamulevičius J. 45
 Tarasov 245
 Tarasov Vasilij Andrejevič 455
 Tarnovskij 506
 Telegin 317
 Temnov N. 367
 Tenčiurinė 319
 Terechov J. 220
 Terešina 412
 Teslenko Fiodor Aleksejevič 452
 Tichonenkov Nikolaj Nikolajevič 455
 Tichonov 341, 342
 Tichorenko Fiodor Ivanovič 451
 Timinskas 333
 Titnagas (nežinomas) 367
 Tiurin 503
 Tkačenko Ivan 18, 38, 39, 43,49, 51,65,115,125,134,144,145, 158,166, 186, 193,194, 201, 202, 216, 218, 223, 225, 226, 229, 232, 233, 242-244, 255, 268, 333, 405, 413-415, 417, 419, 422, 424-428, 430, 441
 Tobolevičiūtė O. 385
 Todesas 153
 Tolstopiatov 183
 Topylin 367
 Trišin 433, 437, 438
 Trivin 318
 Trofeniuk Aleksej Kalinkovič 402
 Trofimov Aleksandr 18, 274
 Truchačiov 288
 Truchonin 504
 Trumpys Benediktas (*Rytas*) 180, 361, 506
 Tubis (nežinomas) 490
 Tubys 319
 Tučas R. (*Barzdyla*) 259
 Tugarov 285
 Tupėnas (ag.) 371
- U**
- Ulevičius Bonifacas 136, 282
 Umernikov 30, 211
 Urbonas 197
 Urbonavičius K. 192
 Ūsas 280
 Uždanavičius Stasys 20
- V**
- Vailionis A. (*Špokas*) 328
 Vaivada-Pūkelis 319
 Vanagas 317
 Varpas (nežinomas) 369

- Vasiljev 222, 288, 305, 310, 332, 412
 Vasiutinskij 197
 Vaščenko 503
 Vaškevič 225
 Vaupšasovas (Vaupšas) Stanislovas
 320, 339, 343, 347, 377, 494
 Vedernikov 151
 Vedrin 492
 Vėjas (ag.) 317
 Venckus 16
 Venediktov 375, 377
 Vengraitis P. (*Žilvitis*) 506
 Venjaminovič 151
 Vermachtas (nežinomas) 44
 Vesiolov 152
 Vetrov Pavel 43, 61, 66, 88, 106,
 118, 214, 228, 229, 232, 233,
 235, 253, 256, 265, 275, 280,
 286, 301, 306, 307, 315, 319,
 324, 335, 337, 339, 343, 386,
 397, 416, 428, 430-432, 436,
 437, 444, 446, 457, 458, 463,
 467, 470, 485
 Videnin Vasilij Iljič 456
 Vilimas 329
 Vilutienė Aldona 203, 282
 Vincevičiūtė 384
 Vinčas 298
 Vinickas J. (*Ožys*) 192
 Vinokurov 471
 Višniavec 246
 Vitkauskas Viktoras (*Saidokas*)
 314, 315, 360, 370, 373, 377, 494
 Vitkus Juozas (*Kazimieraitis*) 88,
 262
 Vykolov 328
 Vlasov 415, 416, 495
 Vlasov K. 274, 275
 Vlasov Viktor Petrovič 496
 Volik 208
 Volk (ag.) 262
 Volkov 343, 347, 433, 438
 Volkov Arsenlij Ivanovič 451
 Volkov Mark Aleksejevič 451
 Volkov Vladimir Nikolajevič 401
 Voronežskij 266
 Voronin 361, 374, 502
 Voveris Vaclovas (*Žaibas*) 144
 Vukulov 494
- Z**
- Zacharov 310
 Zacharov S. 51
 Zadorožnyj Aleksej Stepanovič 454
 Zaicev Nikolaj Timofejevič 452
 Zaičikov 437
 Zaikin Nikolaj Piotrovič 453
 Zakurdajev Aleksandr 215, 256,
 280, 367, 395, 396, 403, 433,
 438, 503

Zaliziak 504
Zažitin Pavel Michailovič 453
Zelenin 123
Zenin 504
Zenkevič 413
Ziablov 322
Zimanas Genrikas 17
Zimin 270
Zinovjev 158
Zyrianov 411
Zorskienė R. 277
Zotkin 266
Zotov 144, 245
Zujev 190, 473, 482, 502, 505
Zverev Ivan Vladimirovič 451

Ž

Žaibas (nežinomas) 60, 276
Žamba Albinas 226
Žamba Aleksandras 226
Žašinas (nežinomas) 20

Ždanov Andrej 16, 51, 278
Ždanov Stepan Vasiljevič 456
Žebrovskij 270, 276
Žemaitis 471
Žemaitis J. (*Kranatas*) 314
Žemaitis Jonas (*Vytautas*) 283, 284, 382
Žentas (nežinomas) 490
Žerebcov Aleksej Aleksandrovič 456
Žiedas (ag.) 371
Žigariov 412
Žilin Vasilij Fiodorovič 454
Žirkov 505
Žitkov Georgij Spiridonovič 455
Žiugžda Juozas 17
Živodorov 208
Žydelis Pranas (*Karvelis*) 22
Žolys 159
Žukauskas 226, 274, 470
Župikov 288
Župikov T. 106, 361, 373, 374, 376
Žuravliov 223

Iliustracijų šaltiniai

Genocido aukų muziejus:

nuotr. 3, 6,10,11,14,15,17-20, 23, 26, 27, 29, 31,33, 35-50
(35-50 nuotraukos iš mokomojo filmo, sukurto 1958 m.)

Lietuvos vaizdo ir garso archyvas:

nuotr. 1, 2, 4, 5, 8,12,16

Lietuvos nacionalinis muziejus:

nuotr. 9, 13, 21, 22, 25, 28, 30, 32

Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos muziejus Kaune:

nuotr. 7, 24

Šiaulių „Aušros“ muziejus:

nuotr. 34

Turinys

Pratarmė.....	5
Kai kurie padėties Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944-1953 m.) aspektai.....	7
Sovietų vidaus kariuomenė ir jos daliniai Lietuvoje.....	27
Sovietų vidaus kariuomenės elgesys, taktika, kovos priemonės, valdymas.....	40
Palyginamieji įvairių šalių ginkluotojo pasipriešinimo sovietų okupacijai duomenys.....	71
Lietuvoje žuvę vidaus kariuomenės kariai.....	85
III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė.....	113
I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė.....	137
I Ukrainos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė.....	156
Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė.....	162
Čekistai pasieniečiai Lietuvoje pokario metais.....	177
211-asis geležinkelių apsaugos NKVD-MVD kariuomenės pulkas.....	205
NKVD-MVD konvojinė kariuomenė.....	210
Lietuvoje laikinai veikę NKVD-MGB kariuomenės daliniai.....	213
Raudonosios armijos kariai kovose su partizanais.....	222
NKVD 4-osios šaulių divizijos veiklos Lietuvoje pirmasis periodas (1944-1946 m. kovo mėn.).....	228
MVD vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos veiklos antrasis periodas (1946-1949 m.).....	248
4-oji šaulių divizija 1946 m.....	248
4-oji šaulių divizija 1947-1948 m.....	273
4-oji šaulių divizija 1949 m.....	283
MGB vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos veiklos trečiasis periodas (1950-1953 m.).....	300
2-oji ir 4-oji šaulių divizijos 1950 m.....	300
2-oji ir 4-oji šaulių divizijos 1951 m.....	350
Vidaus apsaugos I skyrius (buvusi 4-oji šaulių divizija) 1952-1953 m.	380
Išvados.....	386

Priedai.....	392
1 dokumentas. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno ir SSRS NKVD įgalotinio Lietuvoje D. Rodionovo 1945 m. vasario mėn. raštas SSRS vidaus reikalų liaudies komisarui L. Berijai ir SSRS saugumo liaudies komisarui V. Merkulovui.....	392
2 dokumentas. 261-ojo šaulių pulko vado A. Zakurdajevo ir štabo viršininko Glekovo 1945 m. kovo 25 d. įsakymas pulti Ažagų ir Staroliškių miškuose veikiančius partizanus.....	395
3 dokumentas. 1945 m. kovo 27 d. Ažagų ir Staroliškių miškuose įvykusios čekistinės karinės operacijos aprašymas.....	397
4 dokumentas. LKP(b) Marijampolės apskrities komiteto sekretoriaus Naudžiūno 1945 m. balandžio 5 d. raštas A. Sniečkui dėl paramos kovoje su partizanais.....	403
5 dokumentas. SSRS saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 8 d. direktyvinis nurodymas operatyvininkų ir kariuomenės viršininkams aktyviau kovoti su partizanais.....	404
6 dokumentas. SSRS saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 9 d. direktyviniai nurodymai operatyvininkų ir kariuomenės viršininkams suaktyvinti agentų darbą ir kovą su partizanais.....	406
7 dokumentas. SSRS saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 18 d. aplinkraštis operatyvinių sektorių viršininkams dėl aktyvesnio partizanų persekiojimo.....	409
8 dokumentas. NKVD vidaus kariuomenės Pabaltijo apygardos viršininko Golovkos 1945 m. birželio mėn. raštas Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkui dėl lėktuvų panaudojimo.....	410
9 dokumentas. NKVD vidaus kariuomenės Pabaltijo apygardos viršininko Golovkos 1945 m. birželio mėn. raštas 4-osios, 6-osios, 10-osios, 14-osios divizijų vadams, NKVD I Pabaltijo ir Leningrado frontų užnugario apsaugos kariuomenės bei Lietuvos pasienio apygardos viršininkams dėl karių supažindinimo su sąveikos signalų lentele.....	410
10 dokumentas. SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro	

pavadootojo A. Apolonovo 1945 m. birželio 28 d. aplinkraštis operatyvinių ir kariuomenės viršininkams dėl prasto jų darbo ir nurodymai jį pagerinti.....	411
11 dokumentas. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačėnos 1945 m. liepos 8 d. radiograma Vilniaus operatyvinio sektorius viršininkui I. Rudykai bei Trakų NKVD-NKGB viršininkams Smirnovui ir Rožovskui.....	413
12 dokumentas. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačėnos 1945 m. liepos 18 d. raštas Utenos operatyvinio sektorius viršininkui P. Kapralovui dėl kovos veiksmų prieš partizano V. Gumausko grupę.....	414
13 dokumentas. SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavadootojo A. Apolonovo, SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačėnos ir LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. liepos 29 d. aplinkraštis NKVD-NKGB operatyvinių sektorių, apskričių skyrių viršininkams ir kariuomenės vadams dėl neleistinų „revoliucinio teisėtumo“ pažeidimų.....	415
14 dokumentas. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavadootojo P. Kapralovo 1945 m. rugpjūčio 12 d. aplinkraštis NKVD-NKGB skyrių viršininkams ir batalionų vadams dėl kovos su partizanų pagrindžiu suaktyvinimo.....	417
15 dokumentas. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačėnos 1945 m. rugpjūčio 17 d. aplinkraštis NKVD-NKGB operatyvinių sektorių, apskričių skyrių viršininkams, NKVD vidaus ir pasienio kariuomenės vadams dėl operatyvinės-kovinės veiklos pagerinimo.....	419
16 dokumentas. SSRS NKGB liaudies komisaro pavadootojo B. Kobulovo 1945 m. rugsėjo 1 d. įsakymas Lietuvoje veikiančiai NKVD kariuomenei pašalinti darbo trūkumus.....	420
17 dokumentas. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačėnos 1945 m. rugsėjo 27 d. raštas LSSR vidaus reikalų ir saugumo liaudies komisarams bei operatyvinių sektorių viršininkams dėl blogo sektorių viršininkų darbo.....	422
18 dokumentas. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačėnos, LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno ir I. e. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pareigas D. Jefimovo 1945 m. spalio 5 d. aplinkraštis NKVD-NKGB operatyvinių sektorių bei apskričių skyrių viršininkams ir L. Berijos direktyviniai nurodymai greičiau sutriuškinti ginkluotąjį pagrindį.....	425

19 dokumentas. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo 1945 m. spalio 11d. raštas apskričių viršininkams ir 137-ojo šaulių pulko vadams dėl kovos su ginkluotuoju pagrindžiu suaktyvinimo.....	427
20dokumentas. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenkos 1945 m. spalio 13 d. raštas operatyvinių sektorių viršininkams bei generolams I. Liubui, M. Byčkovskuii, Malui, Romanovui ir P. Vetrovui apie būtinumą ir toliau kovoti su partizanais nepaisant įsakymo dėl kariuomenės išformavimo ir perdislokavimo.....	428
21 dokumentas. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo 1945 m. lapkričio 14 d. šifrotelegrama Utenos operatyvinio sektoriaus apskričių viršininkams ir 137-ojo šaulių pulko batalionų vadams.....	430
22 dokumentas. 261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. lapkričio 14 d. operatyvinė suvestinė.....	431
23 dokumentas. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo 1945 m. lapkričio 22 d. šifrotelegrama Utenos operatyvinio sektoriaus apskričių viršininkams.....	432
24 dokumentas. 261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. lapkričio 28 d. operatyvinė suvestinė.....	432
25 dokumentas. LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininko B. Burylino 1945 m. gruodžio mėn. pažyma apie partizanų puolimus ir okupantų bei kolaborantų nuostolius.....	433
26dokumentas. 261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. gruodžio 29 d. operatyvinė suvestinė.....	436
27dokumentas. 261-ojo šaulių pulko štabo 1945 m. gruodžio 31 d. operatyvinė suvestinė.....	437
28 dokumentas. Iš LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo 1945 m. liepos-gruodžio mėn. aplinkraščių Utenos operatyvinio sektoriaus darbuotojams ir kariuomenės vadams dėl kovos su partizanais suaktyvinimo.....	439
29dokumentas. SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolonovo 1946 m. vasario 5 d. nurodymas NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams ir kariuomenės vadams vasario 12-15 d. surengti operacijas prieš partizanus.....	443
30 dokumentas. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1946 m. vasario 15 d. įsakymas.....	444

31 dokumentas. LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakymas dėl pastovių MVD kariuomenės įgulų įkūrimo apskričių ir valsčių centruose.....	446
32 dokumentas. LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. balandžio 12 d. įsakymas dėl įgulų viršininkų skyrimo MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkų pavaduotojais.....	450
33 dokumentas. LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. balandžio 30 d. įsakymas dėl MVD kariuomenės įgulų perdislokavimo.....	456
34 dokumentas. LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. gegužės 6 d. patvirtintas 4-osios šaulių divizijos operatyvinės-kovinės veiklos pagerinimo planas.....	459
35 dokumentas. LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. birželio 22 d. direktyva MVD apskričių ir miestų skyrių viršininkams neleisti padeginėti pastatų su įsitvirtinusiais juose partizanais.....	464
36 dokumentas. Čekistinės karinės operacijos Biržų girioje vadovo Golovkos ir štabo viršininko M. Klimovo 1946 m. liepos 9 d. kovinis įsakymas.....	465
37 dokumentas. LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno ir 4-osios šaulių divizijos vado P. Vetrovo 1946 m. rugsėjo 26 d. direktyva dėl operatyvinių grupių sudarymo partizanams sunaikinti.....	467
38 dokumentas. MGB Marijampolės apskrities skyriaus viršininko Pachomyčevo 1947 m. kovo 19 d. operatyvinė suvestinė.....	470
39 dokumentas. 4-osios šaulių divizijos vadovybės 1949 m. liepos 27 d. kovinis įsakymas.....	472
40 dokumentas. 4-osios šaulių divizijos vadovybės 1949 m. liepos 25 d. kariuomenės pergrupavimo ir judriųjų būrių sudarymo planas.....	475
41 dokumentas. LSSR MGB 2-N valdybos viršininko I. Počkajaus pažyma apie puolimus 1949 m. rugpjūčio 1 d.-rugsėjo 15 d.....	479
42 dokumentas. LSSR MGB 2-N valdybos 6-ojo skyriaus viršininko Ščerbakovo 1949 m. gruodžio mėn. pažyma apie operacijose ir kituose tarnybiniuose būriuose dalyvavusių karių skaičių.....	481
43 dokumentas. 4-osios šaulių divizijos vadovybės 1950 m. sausio 3 d. pažyma apie operatyvinės-kovinės veiklos rezultatus.....	482
44 dokumentas. 4-osios šaulių divizijos 1950 m. rugpjūčio 5 d. operatyvinė suvestinė	484
45 dokumentas. 4-osios šaulių divizijos 1950 m. rugpjūčio 10 d. operatyvinė suvestinė.....	486

46 dokumentas. LSSR saugumo ministro P. Kapralovo 1950 m. spalio 10 d. direktyva 2-osios ir 4-osios šaulių divizijų bei MGB vidaus kariuomenės dalių vadams ir LSSR MGB sričių valdybų viršininkams aktyviau kovoti su partizanais.....	487
47 dokumentas. 2-osios šaulių divizijos 1950 m. spalio 26 d. operatyvinė suvestinė.....	489
48 dokumentas. 2-osios šaulių divizijos 1950 m. gruodžio 31 d. operatyvinė suvestinė	491
49 dokumentas. 32-ojo šaulių pulko vado Piatakovo ir 273-iojo šaulių pulko vado Samarino 1951 m. sausio mėn. pasiūlymai pagerinti kariuomenės, sričių ir milicininkų veiklą kovoje su partizanais.....	492
50 dokumentas. 4-osios šaulių divizijos 1951 m. sausio 25 d. operatyvinė suvestinė	494
51 dokumentas. 298-ojo šaulių pulko karinės operacijos Ukmergės rajone 1951 m. sausio 20 d. aprašymas.....	497
52 dokumentas. Duomenys apie 4-osios šaulių divizijos štabų ir įgulų dislokaciją 1951 m. gegužės 18 d.....	502
53 dokumentas. 4-osios šaulių divizijos 1951 m. gegužės 22 d. operatyvinė suvestinė	506
54 dokumentas. LSSR MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo Osipčiko 1951 m. rugpjūčio 31 d. pažyma apie partizanų persekiojimą Daugų apylinkėse.....	507
Santrumpų ir terminų paaiškinimai.....	508
Pavardžių rodyklė.....	517

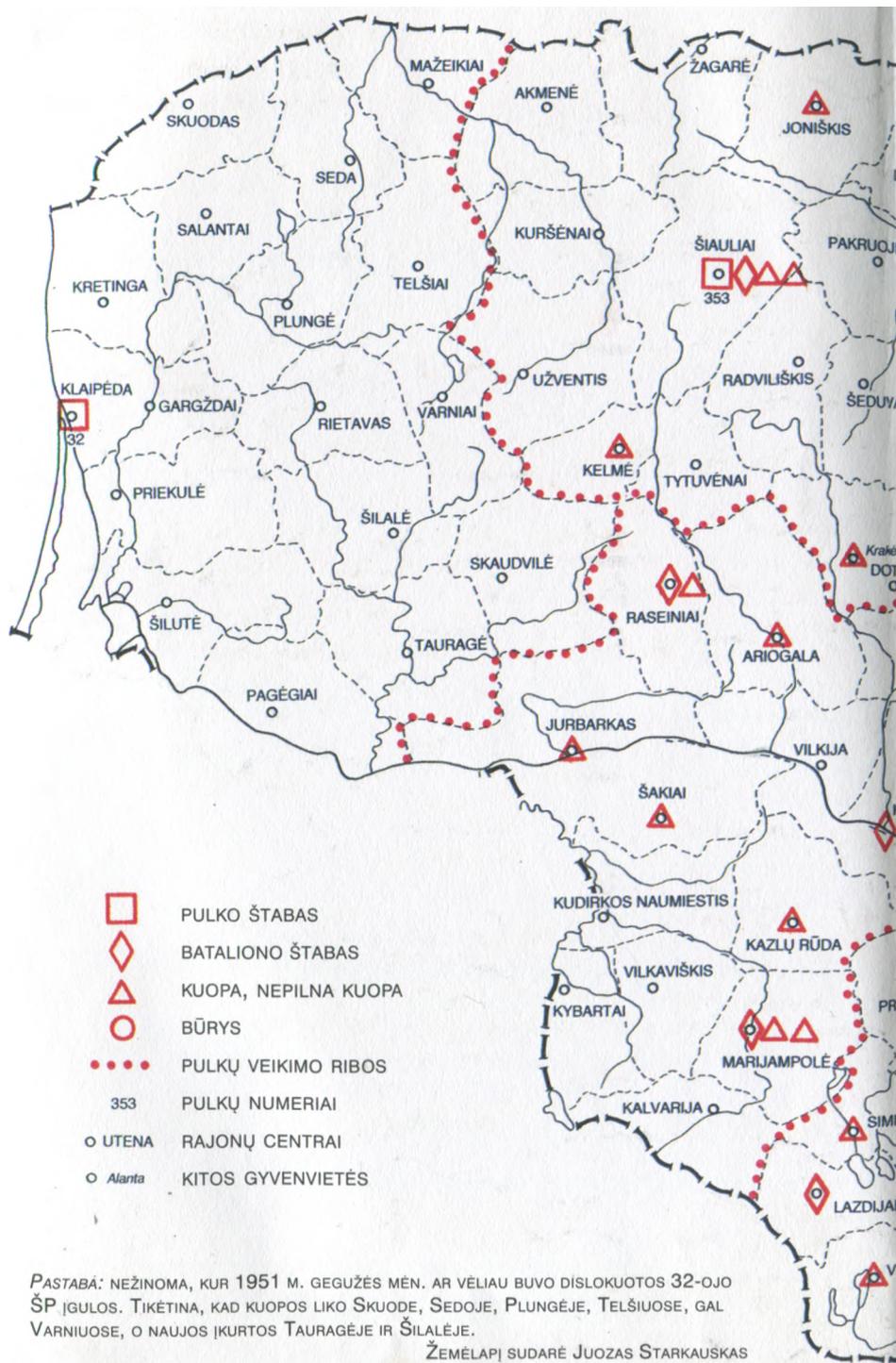
Juozas Starkauskas

**Čekistinė kariuomenė Lietuvoje
1944-1953 metais**

NKVD-MVD-MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu

Viršelio dailininkas *Alfonsas Žvilius*
Redaktorė *Rima Dulkiniene*

SL 2015.1998 12 11. 36 sp. 1. Tiražas 1000 egz. Užs. Nr. 1225
Išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17/1, LT-2001 Vilnius
Spausdino „Spindulio“ spaustuvė,
Gedimino g. 10, LT-3000 Kaunas
Kaina sutartinė

ĮGULŲ IŠDĖSTYMAS 1951 M. GEGUŽĖS MĖN.

1950 M. BIRŽELIO MĖN. ADMINISTRACINĖS RIBOS

